

Csak helyben
használatra

PC
8201

Pesti János

Alsómocsoládi tájszótár

Alsómocsoládi tájszótár

Megjelent

Kulcsár József születésének
150. évfordulója alkalmából.

Az Alsómocsoládi tájszótár tisztelgés
a község híres tanítójának, költőjének,
a Hegyhát jeles néprajz- és helytörténet-kutatójának
munkássága, emléke előtt.

PC
8201 korr.

PESTI JÁNOS

Alsómocsoládi tájszótár

Csak helyben
használatra

347291

Alsómocsolád, 2008

A könyv Alsómocsolád Község Önkormányzata,
az Alsómocsoládiak Baráti Köre,
a Magyar Nyelvtudományi Társaság támogatásával
az Oktatási és Kulturális Minisztérium Közművelődési Főosztály
„Fókuszban a Közművelődés” című pályázat
keretében jelent meg.

Lektorálta: KISS JENŐ

Az elektronikus adatrögzítésben közreműködött:
BAKÓ BERNADETT, BALOGH ANIKÓ, BÓBICS BEÁTA, GINZER JÁNOSNÉ, KESZLER BERNADETT,
PESTI BALÁZS, PESTI JÁNOS, STERNERNÉ HALÁSZ JUDIT, VASS ANDREA.

Címlapfotó: PESTI ANDRÁS

ISBN 978-963-06-7061-6

Felelős kiadó: DICSŐ LÁSZLÓ

Nyomdai munkálatok:
SZECSEX Nyomda Dombóvár

Felelős vezető: CSONTI ZOLTÁN

Megrendelhető:
Teleház 7345 Alsómocsolád, Rákóczi u. 71.
Tel.: 72/451-749
E-mail: telehaz.alsomocsolad@t-online.hu

ELŐSZÓ

1986-ban vetődött fel először, hogy múltunk megismerése céljából hozzáfogunk a falutörténeti adatok gyűjtéséhez, majd szakembereket kérünk fel a községtörténeti monográfia egyes fejezeteinek megírására. 1989 után – FÜZES MIKLÓS szavaival – „hősies vállalkozásba fogott a község önkormányzata, amikor döntött e munkálatok megindításáról.” Az elhatározást rövidesen tettek követték.

PESTI JÁNOS tanár úr szerkesztésében 1992-ben elkészült és megjelent a „Bolygó csillag, futó csillag...” című gyűjteményes mű, amely a tervezett monográfiásorozat első köteteként KULCSÁR JÓZSEF életművét tárja az olvasók elé. Ezt követte 1999-ben – ugyancsak PESTI JÁNOS szerkesztésében – az „Alsómocsolád község helytörténeti adattára I.” (AKHA I.), majd a FÜZES MIKLÓS szerkesztette „ALSÓMOC SOLÁD” című átfogó községtörténeti monográfia. Időközben az AKHA I. folytatásaként nyomdai munkára alkalmas kéziratú formálódott az AKHA II. (Szerk.: PESTI JÁNOS. – Megjelenése 2010-ben várható.)

VARSÁNYI GYULÁNÉ BÜKKÖSDI MÁRTA (2002–2006 között) három füzetben mutatta be községünk építészeti, műemléki értékeit (templom, keresztek) és egyéb hagyományait (világi és egyházi ünnepek, a kiskertek virágai, népi ételek, hímestojás). A szerző tartalmi kiegészítéssel és újabb fotókkal egységes kötetű formálta a három füzet anyagát, és ez a kiadványunk „Alsómocsoládi emlékek” címmel jelent meg 2007-ben.

A nemrég megjelent művekhez szervesen kapcsolódik PESTI JÁNOS tájszótára, amely Alsómocsolád hagyományos szókincsét, a lassan feledésbe merülő tájszavakat örökölte meg számunkra. Tudjuk, hogy ez a könyv elsősorban a dialektológiai vizsgálatok forrása lesz, ám a benne olvasható néprajzi leírások, folklórszövegek, helytörténeti adatok alapján képet kaphatunk arról is, milyen volt a 19. század végén és a 20. században a mocsoládiak gazdálkodása, életmódja, hagyományvilága.

Köszönjük PESTI JÁNOS tanár úrnak, hogy több évtizedes kutatómunkával közkinccsá tette szülőfalujának különleges, a távoli múltban gyökerező tájszavait, így ezzel az újabb művével is jelentősen hozzájárult a múltunk értékeinek feltáráshoz.

Bízom abban, hogy ez a tájszótár a mocsoládiaknak sok új ismeretet, élményt nyújtó olvasmánya lesz, és fontos forrásként használják majd a nyelvjárástan, néprajz szakemberein kívül a helytörténet-kutatók is.

DICSŐ LÁSZLÓ
polgármester

Ajánló sorok az Alsómocsoládi tájszótárhoz

Az Alsómocsoládi tájszótárt, a legújabb magyar szótárt az Alsómocsoládon 1938. február 16-án született nyelvésztanár, Pesti János írta. De nem úgy, ahogy a költők és írók írják a maguk műveit. A tájszótárak írói ugyanis valamely közösségnek a sajátos, tudniillik a köznyelvben ismeretlen vagy más alakban és jelentésben ismert szavait gyűjtik össze és teszik közzé szótárrá szerkesztve. Optimális esetben a gyűjtő és szótárszerkesztő tagja a közösségnek: benne él vagy élt hosszú ideig, ismeri tehát belülről a közösséget és nyelvét is. Azaz otthon van mindegyikben. Pesti János is ezek közé a szótárírók közé tartozik. S mert így van, költők megszólaltatásával tudom leginkább kifejezni és érzékelteni azt az érzelmi hátteret, amely Pesti Jánost koránt sem könnyű munkája elvégzésére ösztökélte.

„Mult-ízű, kedves dallamos szavak –
Öröm szívemnek újra hallani.
Mik csengenek bennük, mik szólanak?
Falumnak rég-hallott harangjai.”
(Áprily Lajos: Tájszólás)

„Te vagy a táj, hova szívem
folyton epedve hazarándul:
te kék, finom, fantasztikus
Dunántul!
Ha otthon kell, ha mese kell,
feléd futok. Te vagy a dajka,
kinek tej-édes szavakat
ad ajka.”

(Babits Mihály: A szépszemű öreg tovább mesél...)

Nem csoda tehát, hogy Pesti János hamar ráébredt szűkebb páttriája nyelvi gazdagságának tudatára, s előbb talán csak ösztönösen, később meggyőződéses céltudatossággal gyűjtötte, mentette, bűvárolta, elemezte s tette hozzáférhetővé az érdeklődők számára szülőfalujának s környezetének tájszavait, földrajzi neveit, népryelvi szövegeit. Fél évszázada immár, hogy 1958-ban I. díjat nyert az önkéntes nyelvjárási és néprajzi gyűjtők pályázatán: azóta nem szünt meg folytatni az akkori években megkezdett munkát, amely neki nyilván nem vagy nem csak munka, hanem szívbeli kötelesség, magától értődő adósságtörlesztés is. Hiszen a megtalált, följegyzett otthoni szavak nem pusztán „tej-édes szavak” az ő számára, hanem emlék- és múltidéző szavak is. Olyanok, amelyek lehetővé teszik az őket hordozó és éltető közösség múlt- és jelenbeli életének a felidézését. Tudvalévő ugyanis, hogy a szavak és a szólások, közmondások világa „megkövült művelődéstörténet”, tehát megfelelő (nyelvészeti, néprajzi, történelmi) ismeretek birtokában következtetéseket tudunk levonni belőlük az adott közösség anyagi és szellemi kultúrájára vonatkozóan. Okkal írta Tamási Áron, hogy a szavak olyanok, mint a hímökök: mindazt a jót és rosszat elmondják, ami abban a közösségben honol, amelyben élnek.

Pesti Jánost tehát, aki később a pécsi főiskola, majd egyetem nyelvésztanára lett, mind körülményei, személyes életének adottságai, mind pedig szakmai felkészültsége és tapasztalatai mintegy kijelölték arra a feladatra, hogy elkészítse szülőfaluja tájszótárát is.

(Mert hogy nem csak baranyai tájszavak gyűjtése és közzététele fűződik nevéhez. Balogh Lajos a hetvenéves Pesti Jánost köszöntő beszédében kiemelten szólt más tevékenységi területeiről is: Magyar Nyelv 2008: 249.)

Az Alsómocsoládi tájszótár reményeink szerint 2008-ban jelenik meg. Jubileumi esztendő ez a magyar tájszógyűjtés és közzététel tekintetében. 300 évvel ezelőtt, 1708-ban közölte Pápai Páriz Ferenc az első magyar (székely) tájszavakat kétnyelvű szótárában. Azóta számos tájszóközlés látott napvilágot, 1838-ban megjelent az első magyar tájszótár, s a sorban immár az alsómocsoládi a legújabb láncszem. Adatainak megbízhatóságát a szerző garantálja. Pesti János elsőként alkalmaz bizonyos lexikográfiai eljárásokat, amelyekről az újabb dialektológiai szakirodalom szól. Nem maradhat említetlen, hogy a szótár értékét növeli a számos néprajzi leírás, a nyelvi-művelődéstörténeti megjegyzések, a továbbvezető utalások (például baranyai földrajzi nevekre, helytörténeti adatokra). Megtudjuk a szótárból azt is, mely szavak haltak ki, melyek szorultak vissza, mi a ma is gyakran használatos közülük.

Tudvalevő, hogy a könyveknek is megvan a maguk sorsa. Jó sorsa bármely könyvnek akkor van, ha (Vörösmarty után) általa elébb megy a világ. A világ azonban csak olvasott, felhasznált könyvek által megy előre, olvasatlanokkal bizonyosan nem. Az olvasatlanok holt tőkeként várják feltámadásukat, azaz olvasóikat, használóikat. A tájszótárak olvasói két körből verbuválódnak: nyelvjárási háttérük miatt azon táj, főként lokálpatrióta lakóinak érdeklődésére számíthatnak, amely tájnak a szavait tartalmazzák. Szakmai jellegük, közművelődési és tudományos forrás voltak miatt pedig jóval szélesebb kör jön szóba: a nyelvészet, a néprajz, a helytörténet és művelődéstörténet művelői, nemkülönben a tanárok és a művelődés bizonyos más tényezői. Reméljük, mindkét körbe eljut az Alsómocsoládi tájszótár.

Deme László hármassal üdvözlettel köszöntötte egy hazai nyelvatlasz megjelenését (Sajtos József, Sárvíz menti nyelvatlasz. Budapest, 2004. 5). Az ő szavait kölcsönözve hangozzék el a hármassal üdvözlés most, az Alsómocsoládi tájszótár megjelentekor is, és pedig „műnek, szerzőnek, hasznosító használónak. És köszönet mindazoknak — a bevezető tanulmányban megnevezett és meg nem nevezett támogatóknak —, akiknek bármi részük volt a kiadvány fogantatásában, kihordásában és napvilágra kerülésében. Legyenek részesek minél többen a fogadtatásban is!”

Úgy legyen!

KISS JENŐ
egyetemi tanár,
akadémikus

„Anyai édes nyelv”

Ha a nemzet nyelvében él, akkor még inkább igaz az, hogy nyelvében él az író. Mindenki másnál jobban azonosul vele, s mindenkinél nyomósabb oka van, hogy az a nyelv, amelyen ír, minél gazdagabb legyen, s hogy ezer év múlva is beszéljék, olvassanak rajta. Mégis ritka ma a nyelvészkedő író, s még ritkább, aki rajongó vallomást tenne anyanyelvéről. A terep kiszélesedett, a feladatok szétváltak. Az író vallomása a stílusa. A nyelv fölött pedig képzett, lelkes szakemberek és buzgó műkedvelők örködnek, akik az írónak is az orrára koppintanak, ha a nyelvi kincssel rosszul gazdálkodik, vagy a tilosba téved. Így van ez jól, még ha kis nosztalgiával gondolunk is rá, hogy az első magyar helyesírási szabályzatot Vörösmarty Mihály szerkesztette, vagy hogy a Magyar Tudományos Akadémia főtítkára tizenkét évig Arany János volt.

Akadnak költők, írók, akik nem anyanyelvükön írnak, hanem egy másik nyelven írják műveiket, de ha megkérdezzük őket, kiderül, hogy szinte mind az anyanyelvükön gondolkoznak. Azon a nyelven, amelyet szülőföldünkkel együtt kapunk anyánktól, apánktól s a jó öregektől mint valami csodainget, amely velünk növekszik, amelyet soha nem vethetünk le, s amelyet nem vehet el tőlünk senki. Egy-egy színárnyalat, a szabás, a díszítés, a hajlatok íve, egy-egy folt néha azt is elárulja, hogy az ország melyik szögletéből jöttünk, milyen nyelvjáráshoz tartozunk. Minden okunk megvan rá, hogy a nagy vállalkozások, a nagy üzemek, a tömeges termékek korában, a nagy kiegyenlítődés bővületében, amikor a nyelvben is a konfekció népszerűsödik, ne szégyelljük, hanem büszkén őrizzük a gyermekkori nyelv kedves és sajátos ízeit, a szó szoros értelmében vett édesanyai nyelvünket.

BERTÓK LÁSZLÓ

BEVEZETÉS

A nyelvjárási szókészlet vizsgálatában a nyelvatlaszok [A magyar nyelvjárások atlasza (1968–1977), Zselici nyelvatlasz (1993), Somogy–zalai nyelvatlasz (1995)] és az általános tájszótárak [Magyar Tájszótár (1893–1901), Új Magyar Tájszótár (1979–2002)] mellett nélkülözhetetlen forrásaink azok a tájszótárak, amelyek egy-egy település, illetve kisebb-nagyobb régió tájnyelvi szóhasználatát reprezentálják. Itt természetesen csak néhányat említck; azokat, amelyek a közelmúltban jelentek meg, és a dunántúli régiók nyelvjárási szókészletét tárják elénk. Ezek: az Ormánysági Szótár (1952), Felsőöri tájszótár (1973), Mihályi tájszótár (1979), Kiskanizsai Szótár (1981), Büssüi tájszótár (1988), Kisémedi tájszótár (1992), Hosszúhetényi Szótár (1999), Koppány menti tájszótár (2000), Büki tájszótár (2004) stb.]. Az említett művek sorába tartozik könyvünk (AmTsz.), amely célja, rendeltetése szerint – egyaránt igazodva a nyelvjárási lexikográfia hagyományaihoz és modern követelményeihez – bemutatja az észak-baranyai nyelvjárás-csoport-hoz tartozó Alsómocsolád község tájszavait. S minthogy településünk a migráció, a szinte folytonos ki- és betelepülések révén kapcsolatban volt és van a környék lakosságával, az Alsómocsoládi tájszótár egyúttal a Hegyhát északnyugati részének is szógyűjteménye, ugyanis a benne található szavak nagy részét ismerik Bános, Orfű vidékén ugyanúgy, mint Sásd, Vázsnok, Felsőegerszeg és Baranyajenő térségében.

A gyűjtés történetéről és módszeréről

Magyartanárom ösztönzésére középiskolai diákként 1953 őszén folklórszövegeket (meséket, mondákat, gyermekjátékokat) kezdtem gyűjteni szülőfalumban, Alsómocsoládon. Örömmel állapíthattam meg, hogy hasonló szövegeket olvastam akkor BERZE NAGY JÁNOS „Baranyai magyar néphagyományok” című könyvében. Gyűjtésem anyagát elküldtem a Magyar Nemzeti Múzeum Etnológiai Adattárába, és munkámat jól használható néprajzi, nyelvjárástani szakirodalommal jutalmazták.

A nyelvjárások iránti érdeklődésem-et erősítette, hogy 1957 őszén jelentkezhettem INCZEFI GÉZA professzor úr nyelvjárástani és névtani szakkollégiumába. Itt elsajátítottam a nyelvjárási szövegek fonetikai, morfológiai sajátosságainak felismerésével, elemzésével kapcsolatos tudnivalókat; majd tanárom szakmai irányításával 1958-ban összegyűjtöttem és tanulmány formájában feldolgoztam Alsómocsolád földrajzi neveit. Ezzel a munkámmal 1958-ban I. díjat nyertem az önkéntes nyelvjárási és néprajzi gyűjtők pályázatán (Magyar Nyelvőr 83: 218). A nem várt siker arra ösztönzött, hogy folytassam a megkezdett gyűjtőmunkát.

Kiss GÉZA „Ormánysági Szótár” című munkája valósággal elbűvölt engem adatgazdagságával és különlegesen szép példamondataival. Ezért 1963 telén elhatároztam, hogy szisztematikusan gyűjteni kezdem Alsómocsolád tájszavait.

Első adatközlőim szüleim, nagyszüleim, rokonaik és közvetlen ismerőseim voltak

Sokáig töprengtem azon, hogy a közelmúltban megjelent nagyszerű regionális tájszótárak közül melyiket tekintsem mintának a készülő szótár kéziratának megformálásában. Tétovaságom 2002 őszéig tartott. Ekkor jelent meg KISS JENŐ gondolatébresztő tanulmánya a tájszótárírás modern követelményrendszeréről (KISS JENŐ 2002. 391 – 416). Megszületett az elhatározásom: megírom az alsómocsoládi tájszavak szótárát, de nem az eddigi gyakorlatot követve, hanem a Nyelvőrben publikált vadonatúj szótárírási elvek alapján. Szándékomat ismertettem KISS JENŐVEL. Kérésemet elfogadva szívesen vállalta, hogy tudományos tanácsadóként segíti munkámat. Biztatására 2004 őszén elvégeztem az élő nyelvi szavak helyszíni ellenőrzését. Elsősorban a szavak szociális érvényessége felett érdeklődtem, és pontosítottam a jelentésdefiníciókat. KISS JENŐ, PENAVIN OLGA, SZABÓ JÓZSEF, SZ. BOZÓKI MARGIT, MARKÓ IMRE LEHEL, VÁRKONYI IMRE és mások gyűjtési módszerét követve ellenőriztem, hogy a mocsoládi tájszavak megtalálhatók-e a dél-dunántúli regionális tájszótárakban. Az azonosságok mellett az eltéréseket is fontosnak tartottam. Igen tanulságosak voltak e szótárakban azok a szóalakváltozatok és jelentésdefiníciók, amelyek nem egyeztek tájszógyűjteményem adataival. Az összevetések eredményeként gyűjtésem újabb szavakkal gyarapodott; ám ennél sokkal fontosabb az, hogy a minták figyelembe vételével árnyaltabban tudtam megfogalmazni a szójelentéseket. Természetesen nagy hálával gondolok ezért a forrásként használt tájszótárak szerzőire. Az ellenőrzés során elsősorban a Kiskanizsai Szótár, a Koppány menti tájszótár, a Büssüi tájszótár, a Hosszúhetényi szótár és az Ormánsági Szótár szóanyagát vettem figyelembe. Az említett szótárak és az Alsómocsoládi tájszótár szavainak behatóbb összehasonlító vizsgálata módot ad majd arra, hogy pontosabban lássuk a szótárak által képviselt nyelvjárás csoportok (nyelvjárási régiók) egymáshoz való viszonyait.

2005 tavaszán sikerült befejeznem a szóanyag előszerkesztését, majd mintaszöveget írtam 16 oldal terjedelemben. Ezt KISS JENŐ szigorú lektorálással ellenőrizte, és a mintaszöveg megvitatására is sort kerítettünk. A számomra tanulságos megbeszélés után 2006 februárjában fogtam hozzá a szótár megírásához. 2006 őszén elkészült a szótári rész, majd megkezdődhetett a kézirat szövegének elektronikus adatrögzítése. 2008 nyarán adtuk át könyvünk lektorának a nyomdai munkára alkalmas szövegváltozatot.

Alsómocsolád nyelvjárásának hang- és alaktani sajátosságairól

Alsómocsolád nyelvjárásának hang- és alaktani sajátosságai közül itt csak a legjellemzőbbeket említem azzal a szándékkal, hogy olvasóim számára megkönnyítsem a szótár használatát. A helyi nyelvjárás jellegzetességeinek változásairól szóló tanulmányomban (AKHA I. 336–342) részletesebben írtam erről a kérdéskörrel.

a) A Magyar dialektológia című egyetemi tankönyv felosztása és besorolása szerint Alsómocsolád nyelvjárása tágabb körben a dél-dunántúli nyelvjárási régióhoz tartozik, ezen belül pedig az észak-baranyai nyelvjárás csoporthoz (JUHÁSZ 2001. 275–278).

b) Nyelvjárásunkban kétféle *e* fonéma van: nyílt (= *e*) és zárt (= *ø*). A mai köznyelvi *e*~*ö* váltakozást mutató szópárokban itt az *ö* magánhangzós forma a tipikus (*söpör, vödör, fösték*). Szótárunk adatai szerint a korábbi erősebb fokú *ö*-zés visszaszorulóban van. A fiatalabb generációk beszédében a hagyományosabb *ö*-zö szóalakokat felváltották az *ë*-zö formák (*këll, lëhet, mëgyëk*).

c) A köznyelvben hosszú felső nyelvválású magánhangzókat a fiatalok itt is röviden ejtik (*ut, viz, kut, szín, hid*).

d) A köznyelvi *o* helyén *ú* hallható néhány szóban (*azúta, gondúta*).

e) Az *á* hang hang zártabb ejtésű, mint a köznyelvben. Mivel ez a jelenség a szójelentéseket nem módosítja, az *á* zártabb ejtését nem jelöltem a szótárban.

f) A nyelvjárási alakváltozatokban jelöltem az *e* és az *ő* hangzó közötti átmeneti hangot: a kissé illabiális(abb) *ő-t*; mégpedig azért, hogy érzékeltessem azt az előttünk zajló változásfolyamatot, amelynek eredményeképpen a helyi nyelvjárásban erős elmozdulás van az az *ő*-zésből az *ē*-zés irányába. Ez a hangváltozás máig nem zárult le. Az *ő-ző* formák bizonyítékai a korábbi erős fokú *ő*-zésnek.

g) Az *l* képző előhangzójában az *-ol, -öl* morfémák helyén még mindig általánosabb az *-ul, -ül* (*énekül, dorombul, pörül*).

h) Az *l*-zés itt ma már gyengébb fokú, mint a somogyi és a Tolna megyei nyelvjárásokban. Néhány szó alapján feltételezhető, hogy az *l*-zés korábban kiterjedtebb volt Alsómocsoládon is (*Károl, fogol, pöndöl*).

i) Gyakori az azonszótagú *l* pótlónyúlásos kiesése (*föd, emént, asztā, röggē*).

j) Alsómocsoládon a többes szám első személyű igealakokban nem tesznek különbséget az alanyi és a tárgyas igealakok között: *Léverünk a díjót. Mëgmosunk a ruhát. Csókolunk a Vëronkát. Bepöröztünk a szomszédot*.

k) A többes szám 3. személyű köznyelvi *-uk, -ük* helyén *-ik* hallható: *házik, lovik, kertyük*.

l) A köznyelvi *-ból, -ből, -ról, -ről, -tól, -től* helyén ezek a határozóragok szerepelnek: *-bu, -bü, -ru, -rü, -tu, -tü*.

m) Az *ikes* ragozású alakokat még a fiatalok sem igen használják; vagyis a szokásos formák: *eszök, iszök*.

n) Az illeszkedés rendszerében nincs meg a labiális–illabiális illeszkedés (*viszhöz* 'vízhez', *készhez* 'kézhez').

o) A szomszédos nyelvjárásoktól eltérően itt hangkapcsolatokban a *v* zöngésítő hatása nem jellemző, legfeljebb a Somogy megyéből és Tolna megyéből ide települtek beszédében volt megfigyelhető ez a jelenség. A *v* zöngétlenedése inkább csak az idősebbek beszédében hallható (*hetfen, tesfér, hatfan*).

p) A tárgyas ragozásban az egyes szám 3. személyű toldalék ragja hangrend tekintetében nem illeszkedik a szótökhöz (*tudi, mondi, láti, akari*).

A szócikkek felépítése

Címszó. A szócikkek élén félkövér betűvel szedett címszó áll. Ez általában köznyelvi alak. Valódi tájszavaknak sok esetben nincs köznyelvi megfelelője. Ez abból állapítható meg, hogy a címszó és a nyelvjárási alak a szótárban azonos, pl. a *mocsola* és a *mondogatolódik* címszavak estében. Nem ritkán a tájnyelvi szóalakból alakítottam címszót a helyi nyelvjárás kiejtési szabályainak figyelembe vételével (pl. a *nyiszikel, nyiszitel, nyitárol, nyitál* címszavak megállapításakor). A címszavak általában egyeleműek, ill. szóösszetételek; ritkábban szószerkezetek állnak a címszó helyén (pl. *naponsült málé, menyegzős bor, puskás tyúk*).

A tájszó típusa. A címszó után betűjeles forma utal a tájszó típusára: **púp** A *pup*; vagyis a *pup* alaki tájszó – **parasztvászon** Vt *parasztvászony*; vagyis a címszó valódi tájszó. (A betűjelek jelentését l. a Rövidítések között!)

Szótárunkban **valódi**, azon belül **tulajdonképpeni tájszó** minősítést kaptak azok a

szavak, amelyek lexémaként (és fogalomként, jelentés szerint is) ismeretlenek a köznyelvben. Közel áll ehhez a típushoz a **valódi** és ezen belül **névbeli**, tehát szinonim értékű tájszó.

A **névbeli tájszó** tartalma, jelentése (és denotátuma) nem, csupán lexémája ismeretlen a köznyelvben. A **jelentésbéli tájszó** lexémaként ugyan megvan a köznyelvben, de jelentése nem egyezik a köznyelvvél. Az **alaki tájszó** csupán hangalakjában mutat eltérést a köznyelvi formától. Az **alaki és jelentésbéli tájszavak** azok a szavak, amelyek a köznyelvi megfelelőiktől mind alakjukban, mind jelentésükben eltérnek.

A **nyelvjárási szóalak**. A betűjeles rövidítés után következik a dőlt betűtípussal szedett nyelvjárási ejtészváltozat. Ha a címszó után több tájnyelvi alak áll, akkor ezek között az időbeliség alapján lehet kapcsolatot teremteni. A korábbi (esetleg kihalt) változatok megelőzik az új(abb) ejtészváltozatokat. Jelentésbéli tájszavak esetében természetesen előfordulnak hangalaki egybeesések a köznyelv és a nyelvjárás szavaiban (*ujjas* 'kiskabát'). Ebben az esetben a címszóval való egyezést tildével (~) jelöltem.

A **tájszavak társadalmi érvénye**. A nyelvjárási ejtészváltozatok után álló szimbólumok jelzik, hogy a tájszó adott formáját hogyan használják: általánosan, gyakran, illetőleg ritkábban, esetleg nagyon ritkán vagy éppen egyáltalán nem. *Kihalt szónak* (archaizmusnak) tekinthetjük azt a szót, amely korábban ugyan létezett a falu nyelvében, de a mai beszélők nyelvi tudatából hiányzik (pl. *nyoszolóasszony*, *nyoszoló lány*, *vakotás*, *tüzesember*). Jele a szótárban: †. A *kiszorult*, *kihalt szó* (archaizmus) olyan szó, amely a mai nyelvhasználatból kikopott, de néhány idősebb adatközlő beszédében még él, és rákérdezéssel előhívható (*kátyó*, *paszita*, *pemet*). Jele: ↓↓. A *visszaszoruló szó* még előfordul az idősebb emberek mindennapi beszédében, de ők is csak ritkán használják (*tutyi*, *szortyog*, *szöszfonál*). Jele: ↓. Az *új*, korlátozott mértékben használatos és egyre jobban terjedő szavak (neologizmusok) nyelvjárási alakváltozatai ugyancsak megtalálhatók a szótárban (*zsindej*, *zsindejez*). Jelük: †. Az *általános* használatúságot az jeleníti meg a szótárban, hogy ezt a sajátságot külön nem jelöljük.

Szófaji minősítés. Rövidítés utal arra, hogy a címszó és vele együtt a nyelvjárási változat milyen szófajhoz tartozik. Ha a címszó helyén szó szerkezet áll, akkor a **Szerk.** rövidítés után (zárójelben) a szerkezet elmeinek szófaját ugyancsak feltüntettem. Igék esetében szerepel még a tárgyas és a tárgy nélküli alakra való utalás.

Jelentés. A címszó jelentésdefiníciója követi a szófaji minősítést. Sok esetben több jelentés kapcsolódik egy-egy címszóhoz. Számsor segíti ezeknek az elkülönítését. A számok szoros kapcsolatban vannak a példamondatok számozásával. A kny. minősítés arra utal, hogy a címszó alaki tájszó, és jelentése megegyezik a köznyelvi jelentéssel. A ritkábban használt köznyelvi szó kny. minősítése után sok esetben szöveges értelmezés is található; főleg akkor, ha ennek a pontos felidézése gondot jelenthet a szótár használóinak.

Példamondat. A szójelentés illusztrálását és részben pontosítását segíti. Sorszám utal arra, hogy a példamondat melyik jelentéshez tartozik. Nincs száma a példamondatnak, ha a címszóhoz csak egy jelentés kapcsolódik. Ritkábban két, három mondat, esetleg rövidebb szöveg segíti a címszó jelentésének, konnotációs hátterének jobb megértését. Ha a példamondatnak egyúttal néprajzi vonatkozásai is vannak, erre a **Népr.** rövidítés hívja fel a figyelmet. A példamondat dőlt betűs. Nagyolt fonetikus lejegyzésben szemlélteti a helyi nyelvjárás beszélt nyelvének főbb jellegzetességeit. Az írott forrásokból származó példamondatok lejegyzésében vannak bizonyos pontatlanságok, következtetlenségek, de ezeket – a filológiai hűség követelményéhez igazodva – nem módosítottam. **Fr.** jelzéssel kerültek a szótárba olyan érdekesebb állandó szókapcsolatok, amelyekben a frazéma

jelentése nem azonos a szerkezetet alkotó elemek jelentésének összegével. Így ezek a mondatok voltaképpen a címszóhoz kapcsolódó jelentés(ek) kiegészítői.

Nyelv(használat)i megjegyzések. A szóhasználatra, a címszó denotátumára, az alakváltozatok összefüggéseire, a nehezebben elkülöníthető jelentésármánylatokra, a nemek és korosztályok eltérő szóismeretére vonatkozó információk a **Megj.** rövidítés után következnek.

Néprajzi, tárgy- és művelődéstörténeti adatok, leírások élén áll a **Népr.** rövidítés. Ezek a szövegrészeket adatközlőinktől és részben írott forrásokból (KULCSÁR JÓZSEF „Hegyhát” című tanulmányából, BALI MÁRIA életrajzából és az AKHA beszédszövegeiből) származnak.

Az utalások rendszere. Utalások segítik az olvasót abban, hogy a tájszavak alkotta szókészleteti rendszerben könnyebben tájékozódhassék. A szócikkek végén, a **Szerk.** rövidítés vezeti be azokat az adatokat, amelyek azt mutatják, hogy a címszó milyen szóösszetételekben fordul(hat) elő a helyi nyelvjárásban. Itt kell megemlítenünk továbbá azt, hogy a fogalomkörileg összetartozó szavakat (homonimákat, szinonimákat, paronimákat) – kiskapitális betűtípussal szedve – a szócikkek végén találják meg olvasóink.

Utaló szócikk. A címszótól jelentős mértékben eltérő nyelvjárási változatnak a címszóval való azonosítását és könnyebb megtalálását segíti az utalószócikk. (Pl. **liggat** l. **lyuggat**). Különösen akkor van szerepe az utalásnak, ha a két szó betűrendi helye távol áll egymástól (pl. **kum** l. **hunyn**, **nyöddögél** l. **nöddögél**).

A helytakarékoság szándékával is magyarázható, hogy a külön szócikkben nem szereplő szavakat is meg lehet találni az utaló szócikk alapján. (Pl. **vérasztó** l. **halottvirasztás** a.)

Alsómocsolád vázlatos története

Alsómocsolád község Baranya megyében, a Mecsek hegység előterében, a Zselic és a Völgyesség között fekszik. Kelet felől dombok és részben erdőségek, nyugatról halastavak határolják. A Hegyhát nevű történeti-néprajzi tájegységünk jelentős múltú települése légvonalban mintegy 25 km-re esik a megyeszékhelytől, Pécestől és 15 km-re Dombóvártól.

Vidékünk, a Bikal-árok völgye (Mágoecs, Bikal, Alsómocsolád térsége) az előkerült régészeti leletek alapján az újkőkor késői szakaszában (Kr. e. 2800–2500 között) már lakott terület volt (BÁNDI GÁBOR 1979. 19–43). Községünkben, a Szent-kút nevű dűlőben a halastó gátjának építése közben (1966-ban) a lengyeli kultúrához köthető nagyobb méretű gödörházak és tűzhelyek nyomaira bukkantak (AKHA I. 54. és Nyr. 94: 219). Valószínű, hogy a Hegyhátnak ezt a részét az ide érkező különböző népcsoportok folyamatosan benépesítették, hiszen a honfoglalást jóval megelőző korokból is vannak erre utaló tárgyi bizonyítékok. Igen jelentős az a csaknem 1300 darabból álló római éremkincs, amely 1905 tavaszán került elő Alsómocsoládon. GOHL ÖDÖN és TÓTH ISTVÁN elemzése alapján tudjuk, hogy az érmek Kr. előtti 79–81 közötti, ill. a Kr. u. 54–169 közötti évekből származnak (TÓTH ISTVÁN tanulmánya az AKHA II.-ben).

2000-ben KÁRPÁTI GÁBOR régész irányításával a Petőfi utca alsó szakaszán, valamint a Rákóczi utca elején, a Templom tér közelében (1–2 m-es mélységből) római-kori edénytöredékek kerültek elő. Ugyanitt még négy veremház alapjait sikerült feltárni. Az edénytöredékek között találtak késő középkoriakat is (a 15. sz. végéről és a 16. sz. elejéről származó darabokat). A feltárt területen feltehetően két település létezett a középkorban,

egyik bizonyára a Pusztatemplomhoz közel eső *Mocsolád*, a másik *Ravaszklik* falu (KÁRPÁTI GÁBOR tanulmánya az AKHA II.-ben).

A mai *Alsómocsolád* előzményét, a fent említett *Mocsolád* falut okleveles adatok alapján Árpád-kori településnek tekinthetjük. Első írásos névadata 1294-ből: [terra] *Mocholay* (FNESz. 50. és BMNF I. 101.). A régészeti leleteket figyelembe véve joggal feltételezhetjük, hogy az ún. „ős Mocsolád” már 1294 előtt létezhetett.

A település kora középkori történetéről azonban egyelőre keveset tudunk (TIMÁR GYÖRGY 1998. 28–38).

A török hódoltság alatt a falu népessége kicserélődött, s az eredeti lakosság a község határának északi részén (a mai *Felsősarok* nevű falurész helyén) hozott létre új települést. Ez a pár házból álló kis falu egyre jobban bővült déli irányba, s lassan egybeolvadt a török pusztításoktól ugyancsak sokat szenvedett *Ravaszklik* faluval.

A középkori *Mocsolád* helyének emlékét dűlőnevek (a *Pusztaszentegyház* és a *Szent-kút* név), ill. a hozzájuk tartozó mondák máig megőrizték (BMNF I. 11/69, 79, 101. és Nyr. 94: 219–26. AKHA I. 54.).

A hódoltság megszűnését követően 1696-ban három rác (szerb) család érkezett a faluba. A nevük alapján görögkeleti vallású szerbek itt nem sokat tartózkodhattak, bizonyára Bikalra vagy a mai Egyházaskozárra költöztek. Mocsolád újra elnéptelenedett. Mintegy három évtizedig tartó lakatlanság után 1728 után újra magyarok népesítették be Mocsoládot. Az 1748-as népességösszeírásban jelentek meg az első német családnevek. Népességtörténeti adatok alapján feltételezhetjük, hogy a német nemzetiségű lakosság nagyobb számban csak a 18. sz. végén jelent meg Mocsoládon. 1783-ban már 95 német lakos élt itt. (WILD KATALIN 1999. 351.) A betelepülő németek száma egyre nőtt; s 1828-ban 21 német nevű személy neve szerepel az újonnan érkezett zsellérek között. A német nyelvű lakosság nem szervezett telepítés során és nem közvetlenül német nyelvterületről került ide, hanem a szomszédos német többségű falvakból települt át. (FÜZES MIKLÓS 1998. 83.)

Az alsómocsoládi német dialektusban „a német nyelvterületen is élesen elkülönített nyelvjárások [jellegzetességei] ötvöződtek egybe. Találhatók benne közép-német (hesseni) és délnémet (keleti frank, sváb) sajtásokok. Több esetben nyelvi párhuzamokat is használnak, tehát ugyanazon nyelvi jelenségnek mindkét fent említett nagy nyelvjárási területre jellemző vonásait.” (WILD KATALIN 1998. 354–355.) A helyi német nyelvjárás hangtani és morfológiai sajátosságai – WILD KATALIN szerint – arra utalnak, hogy a német nyelvű családok délnémet nyelvterületről származnak.

A lakosság nemzetiségi megoszlásáról szóló adataink 1783-ból: 304 magyar mellett 95 német nemzetiségű személy élt Mocsoládon (FÜZES MIKLÓS 1998. 79, 83). A 19. sz. közepén a lakosság 1/3 része volt német. Rajtuk kívül ebben az évszázadban néhány szlovák (tót), horvát és zsidó család is élt a faluban. A németek számbeli gyarapodása 19. sz. második felében volt a legszámtartóbb. Az 1. világháború eseményei miatt a magyar és a német anyanyelvű lakosság lélekszáma egyaránt jelentősen csökkent.

A lakosság számának viszonylagos állandósága 1949-ig tartott. A 2. világháborút követően a német anyanyelvű lakosság 38,6%-át (100 főt) 1948. június 13-án kitelepítették Németországba (FÜZES MIKLÓS 1998. 110.). A lakosság nemzetiségével kapcsolatos adatok azért lehetnek fontosak, mert a vegyes lakosságú Alsómocsolád magyar nyelvjárásában ma is jelen vannak azok a nyelvi tények (tájszavak), amelyek a két évszázadnyi együttélés következményeként erős német hatás eredményei.

A lakosság nagy része régtől fogva a mezőgazdaságban dolgozik. A földművelés és az

állattartás biztosította itt a megélhetést évszázadok óta. A szótárban szereplő tájszavak főleg a hagyományos paraszti gazdálkodással (növénytermesztéssel, állattartással) összefüggő tevékenységek fogalmai.

Gazdasági és egyéb kapcsolatok révén a mocsoládiak elsősorban a környező községek lakosságával kerültek hol lazább, hol szorosabb kontaktusba. A beházasodások, a szinte szakadatlan ki- és beköltözések nem igen terjedtek messzebbre. Mivel a szomszédos falvak nyelvjárása csaknem azonos a mocsoládi nyelvjárással, alig lehet kimutatni, hogy az ide települők hatással voltak a falu nyelvére. Egy-egy újszerű, a mocsoládiak számára furcsa szó megmaradt rendszerint abban a szűkebb családi körben, ahol a „jövevény” személyek éltek. Inkább az volt a tipikus, hogy az ide költözők beszéde, kiejtése idomult a helyi nyelvjáráshoz. A falu viszonylagos zártságát – többek között – az idézte elő például, hogy a vásárokra is inkább csak a férfiak jártak. A nők régen ritkán mozdultak ki a faluból. A hivatali ügyek intézése során legtöbbször Bikalra és Mágocsra kellett menni a mocsoládiaknak.

A község fejlődésében nagy szerepe volt annak, hogy a települést 1930-ban bekötötték az elektromos hálózathoz; majd 1949-ben bevezették a telefont. A falu bekötőút segítségével (Mágocsra át) kapcsolódik az országos úthálózatba. A nem túl jó közlekedési viszonyok miatt – sajnos – illik a falura a *zsáktelepülés* minősítés. Bár az is előfordulhat, hogy ebből még előnye származik majd a falunak.

A település az elmúlt másfél évtized alatt sokat fejlődött. A falu kedvezően alakuló infrastrukturális helyzetét jól szemléltetik az alábbi adatok: 43 családi házban megtörtént a vezetékes gáz bekötése; a bekötött gázcsatlakozások száma jelenleg 93; a faluban interaktív kábeltévérendszer működik; SAPARD-pályázat segítségével megtörtént a település csatornázása; 2002-ben átadhatták az újonnan épült *Faluházat* és *Teleházat*; 2006 nyarán befejeződött a falu főterének felújítása, vendégház és konferenciaközpont létesült a település központjában; jelentős állami támogatással, mintegy 112 millió forint értékben felépült az *Őszi Fény Idősek Otthona*.

A községben jelenleg 149 lakóház van. A lakosság lélekszáma 2006 őszén: 373 fő. Korosztályok szerint így oszlik meg a lakosság: 0–7 éves korig 22 fő; 7–17 éves korig 26 fő; 14–18 éves korig 23 fő; 18–30 éves korig 53 fő; 30–65 éves korig 160 fő; 65 éves kortól 89 fő.

Az óvodás korú gyermekek a mágocsi óvodába járnak, az általános iskolások a mágocsi és a bikali-egyházaskozári iskola diákjai.

Alsómocsolád közművelődési feladatait évek óta a Mocsolád-Civilház Kft. látja el kiváló szakértelemmel és példamutató lelkesedéssel.

A község lakóinak megélhetését napjainkban ezek a munkahelyek biztosítják: a Branau 2002 Kft. (Sertéstelep), a Délhús Rt. Alsómocsoládi Üzemegysége, a Tégla Baranya Kft., Alsómocsolád Község Önkormányzata, az Őszi Fény Idősek Otthona, a Magro 2002 Kft. és a Mocsolád – Civilház Kft.

Az életkörülmények jelentős változásával, az iskoláztatással, a művelődési lehetőségek bővülésével, a rádió és a televízió nyelvének hatásával magyarázhatjuk, hogy az utóbbi évtizedekben itt is felgyorsult a nyelvjárási sajátosságok visszaszorulásának folyamata. A változás kisebb mértékben érinti a beszéd hangzását, és óhatatlanul együtt jár a nyelvjárás hagyományos szókincsének visszaszorulásával.

Szótárunk azt bizonyítja, hogy a mocsoládi nyelvjárásnak számtalan értéke máig fennmaradt, és emellett – a természetes nyelvfejlődés eredményeként – a falu nyelve egyre jobban közeledik a regionális köznyelvi normához.

A szótárban alkalmazott jelek, rövidítések és minősítések jegyzéke

1. A jelek jelentéstartalma:

†	=	a használatból eltűnt, kiveszett, kihalt tájszó, kifejezés (archaizmus)
↓↓	=	kiszorult, kihaltó szó, kifejezés (archaizmus)
↓	=	visszaszorult, visszaszoruló szó, kifejezés (archaizmus)
↑	=	új, korlátozott mértékben használatos, többnyire terjedő szó (neologizmus)
*	=	feltételezett korábbi szóalak

2. Szófaji minősítések

fn	=	főnév
ik	=	igekötő
hsz	=	határozószó
ksz	=	kötőszó
mi	=	melléknévi igenév
mn	=	melléknév
msz	=	mondatszó (indulatszó)
ne	=	névelő
nm	=	névmás
nu	=	névutó
szn	=	számnév
szer	=	személyrag
tn i	=	tárgyatlan ige
ts i	=	tárgyas ige

3. Stílusminősítések

finom	=	finomkodó
gúny	=	gúnyos
kedv	=	kedveskedő
rossz	=	rosszalló
szép	=	szépítő
tréf	=	tréfás

4. Egyéb

a.	=	<i>alatt</i> ; vagyis az adat az említett szócikkben található.
AKHA I.	=	PESTI JÁNOS (szerk.), Alsómocsolád község helytörténeti adataira I. Alsómocsolád, 1999.
birt. szjeles	=	birtokos személyjeles szóalak
ÉKsz.	=	JUHÁSZ JÓZSEF, SZÓKE ISTVÁN, O. NAGY GÁBOR, KOVALOVSKY MIKLÓS (szerk.), Magyar értelmező kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. PUSZTAI FERENC (főszerk.), Magyar értel-

	=	mező kézisztár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.
FNESz.	=	KISS LAJOS, Földrajzi nevek etimológiai szótára. I-II. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
Fr.	=	frazeologizmus (szókapcsolat, szólás, szóláshasonlat, közmondás)
FTsz.	=	IMRE SAMU, Felsőöri tájsztár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.
gyny.-i szó	=	gyermeknyelvi szó
HhSz.	=	DALLOS Nándor – PESTI JÁNOS, Hosszúhetényi Szótár. Hosszúhetény 1999.
Kif. és kif. kny.	=	kifejezés a szó jelentése ugyanaz, mint a köznyelvben; ill. a nyelvjárási jelentés mellett megvan a címszó itt említett köznyelvi jelentése is.
l. és L.	=	lásd (az utalócímszavakban), ill. az adatközlések összefüggéseire hívja fel a figyelmet.
Megj.	=	a nyelvhasználat kérdéseire, a szójelentések változásaira és a denotátumokra vonatkozó közlések bevezetője.
MihTsz.	=	KISS JENŐ, Mihályi tájsztár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
MNyA.	=	DEME LÁSZLÓ és IMRE SAMU (szerk.), A magyar nyelvjárások atlasza. I–VI. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968–1977.
MTSz.	=	SZINNYEI JÓZSEF, Magyar tájsztár I-II. Budapest, 1893–1901.
Népd.	=	népdal
Népm.	=	népmese szövegéből származó mondat.
Népr.	=	néprajzi vonatkozású közlés.
OrmSz.	=	KISS GÉZA, Ormánysági szótár. KISS GÉZA hagyatékából szerkesztette KERSZTES KÁLMÁN. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1952.
Szerk.	=	szóösszetétel, szószerkezet
TESz.	=	BENKŐ LORÁND (főszerk.), A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.

A felhasznált szakirodalom

(a rövidítési jegyzékben említetteken kívül)

- BÁNDI GÁBOR 1979. Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1979.
- BANÓ ISTVÁN 1941. Baranyai népmesék Budapest, 1941. és AKHA I. 310–311.
- BÁLINT SÁNDOR 1977. Ünnepi kalendárium I-II, Budapest, 1977.
- BALOGH LAJOS 2004. Büki tájszótár. Vasi Szemle Szerkesztősége, Szombathely, 2004.
- Bolygó csillag, futó csillag... KULCSÁR JÓZSEF élete és munkássága (1858–1902). Szerk. PESTI JÁNOS, Alsómocsolád, 1992.
- FEKETE MÁRIA – TÓTH ISTVÁN é. n. Alsómocsolád szakrális szobrai (szentek, keresztek, kálvária). In: AKHA II. = Alsómocsolád község helytörténeti adattára. Szerk. PESTI JÁNOS, Alsómocsolád, 2001. (Megjelenés előtt.)
- FÜZES MIKLÓS 1998. Alsómocsolád. Községtörténeti monográfia I. Alsómocsolád, 1998.
- HADROVICS LÁSZLÓ 1992. Magyar történeti jelentéstan. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1992.
- HEGEDÜS ATTILA 2001. A nyelvjárási szókészlet vizsgálata. In: KISS JENŐ (szerk.) Magyar dialektológia. Budapest, Osiris Kiadó, 2001, 375–408.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2001. A magyar nyelvjárások területi egységei. In: KISS JENŐ (szerk.) Magyar dialektológia. Budapest, Osiris Könyvkiadó, 2001, 262–316.
- KÁRPÁTI GÁBOR é. n. Régészeti leletek Alsómocsoládról. In: AKHA II. (Megjelenés előtt.)
- KIRÁLY LAJOS 2005. Somogy–zalai nyelvatlasz. Kiadta a Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 2005.
- KISS JENŐ 1995. Észrevételek a hazai nyelvjárási lexikográfiáról Magyar Nyelv 91: 170–178.
- KISS JENŐ 2002. Tájszótárirás és tájszótárak. Magyar Nyelvőr 126: 391–415.
- KULCSÁR JÓZSEF 1896. Hegyhát. In: VÁRADY FERENC (szerk.) Baranya multja és jelenje. I. kötet 219–269.
- LANTOSNÉ IMRE MÁRIA 1999. Kulcsár József, Alsómocsolád és a Hegyhát néprajzi krónikása. In: PESTI JÁNOS (szerk.) AKHA I, 343–350.
- MARKÓ IMRE LEHEL 1981. Kiskanizsai szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.
- PESTI JÁNOS 1970. Adalékok a *Mocsolád* földrajzi név eredetéhez. Magyar Nyelvőr 94: 219–226.
- PESTI JÁNOS é. n. A középkori *Mocsolád*, *Olaszfalu*, *Ravaszlik* és *Vargánya* helye A mai Alsómocsolád határában. És *Móri* falu? In: AKHA II. (Megjelenés előtt.)
- PESTI JÁNOS 2002. Az ördögszántotta hegy. Baranyai mondák, hiedelmek és történetek. ALEXANDRA Kiadó, Pécs, 2002.
- RÓNAI BÉLA 1993. Zselici nyelvatlasz. Pécs, 1993.
- SZABÓ JÓZSEF – SZ. BOZÓKI MARGIT 2000. Koppány menti tájszótár. Szekszárd, 2000.
- TIMÁR GYÖRGY 1998. Alsómocsolád és környékének birtokosai a középkorban és a török hódoltság előtti évtizedekben (írott források alapján). In: FÜZES MIKLÓS (szerk.) Alsómocsolád. Községtörténeti monográfia. Alsómocsolád, 1998.
- TÓTH ISTVÁN é. n. Római éremkincs Alsómocsoládról. In: AKHA II. (Megjelenés előtt.)
- VÁRKONYI IMRE 1988. Büssüi tájszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

- VARSAŃYI GYULÁNÉ BÜKKÖSDI MÁRTA 2005. Hímes tojások Mocsoládi füzetek 1. 2005.
- VARSAŃYI GYULÁNÉ BÜKKÖSDI MÁRTA 2005. Az Alsómocsoládi templom. Mocsoládi füzetek 2. 2005.
- VARSAŃYI GYULÁNÉ BÜKKÖSDI MÁRTA 2005. Keresztek. Mocsoládi füzetek 3. 2005. [Az említett három füzet anyaga tartalmi kiegészítéssel és újabb fotókkal 2007-ben jelent meg „Alsómocsoládi emlékek...” címmel.
- WILD KATALIN 1999. A hegyháti németek nyelvéről. In: PESTI JÁNOS (szerk.) AKHA I, 351–356.
- ZENTAI JÁNOS 1967. Alsómocsoládi hiedelemmondák. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, Pécs, 1967. 81–87 és AKHA I. 323–335.

Adatközlőim voltak a gyűjtés során:

1952–1964 között: Bali Imre, Bali Imréné Kovács Teréz, Bali Vincéné Kovács Katalin, (Balogh) Tombi János, (Csirkó) Tombi János, Bódog János, Folkási Istvánné Simon Rozália, Gaál József, Gaál Józsefné Nagy Mária, Lécz László, id. Nagy László, id. Nagy Lászlóné Kis Tóth Anna, Pesti Kálmán, Pesti Kálmánné Dicső Ilona, Radics József, Ragoncsa Ferencné Pandur Teréz, Ragoncsa József, Tombi Károly, Weber Józsefné Bali Mária.

1964–1997 között: Bódog Antal, Czukor Józsefné Dicső Erzsébet, Dicső László, Gaál Jánosné Ragoncsa Irma, Ginzer Jánosné Piszter Rózsa, Ginzer Henrietta, Horváth Zsófia, Kohl Béláné Nagy Erzsébet, Nagy Lászlóné Jurasits Erika, Németh Jánosné Gász Mária, Németh Károly, Németh Lajos, Németh Lajosné Nagy Erzsébet, Sztankovánszky Imre, Vörös Józsefné Bali Erzsébet, Weber Józsefné Bali Mária.

Az ellenőrzést segítették (2003–2005 között): Bükkösi József, Bükkösi Józsefné Farkas Olga, Németh Jánosné Gász Mária, Varsányi Gyuláné Bükkösi Márta. – Különösen értékes segítséget kaptam a tájszók alakjának, jelentésének pontosításában Bükkösi Ernőtől és Bükkösi Ernőné Tombi Margittól. Fáradhatatlanul a rendelkezésemre álltak, mert megértették közös erőfeszítéseink célját és a megjelentetésre váró mű jelentőségét.

Banó István adatközlője volt 1940-ben: Lukács János, Tombi János és Tombi József.
Zentai János adatközlője volt 1966-ban: Radics József. (AKHA I, 321 és 323–325.)

Bár a szótár kéziratának megszerkesztését sikerült 2006 őszén befejeznem, a mű kiadására csak 2008-ban kerülhetett sor. Ebben az évben emlékeztünk meg KULCSÁR JÓZSEF születésének 150. évfordulójáról. Mivel községünk egykori jeles írójának, néprajz- és helytörténet-kutatójának a helyi nyelvjárást reprezentáló adatait közöljük a szótárban, ez a könyv – a fent felsorolt adatközlők megbecsülésén túl – egyúttal tisztelegés KULCSÁR munkássága, emléke előtt.

Hálás köszönettel tartozom adatközlőimnek és azoknak is, akik a nyelvi adatok ellenőrzése során – időt, fáradságot nem sajnálva – önzetlenül segítettek munkámat. Közülük sokan – sajnos – nem érthették meg a mocsoládi tájszógyűjtemény megjelenését.

DICSŐ LÁSZLÓ polgármester úr már 1992-ben biztatott arra, hogy szerkeszsem szótárrá az általam gyűjtött helyi használatú szavakat. Neki is része van abban, hogy pályázat révén jelentős támogatást kaptunk a könyv megjelentetéséhez. A kiadáshoz szükséges további összegeket Alsómocsolád Község Önkormányzata és a falu Baráti Köre bocsátotta rendelkezésünkre.

Ezen a helyen is köszönöm KISS JENŐ akadémikusnak, hogy vállalta munkám tudományos irányítását és a kézirat lektorálását. A javasolt kiegészítéseit, javításait igyekeztem maradéktalanul végrehajtani. Szakadatlan buzdításai nagy mértékben segítettek abban, hogy hozzáfogtam a tájszótár írásához. A tájszótárírás általa kidolgozott új követelményrendszerét (Magyar Nyelvőr 126: 391–415) figyelembe véve – gondolom – sikerült olyan tájszógyűjteményt létrehoznom, amely a későbbiekben mintául szolgálhat az újabb regionális tájszótárak készítői számára.

A Teleház két munkatársa, BALOGH ANIKÓ és VASS ANDREA tervezte a könyv kiadásának költségvetését. Ők készítették a sikeres pályázatunkat, és közreműködtek – kollégáikkal együtt – a kézirat elektronikus adatrögzítésében.

A kézirat könyvvé formálását a dombóvári SZEC SOX Nyomda szakemberei végezték nagy gondossággal és hozzáértéssel.

PESTI JÁNOS

A, Á

a¹ Vn a ↓ | msz és isz Távolabbra mutató szó <főleg mondat végén>. | *Nézd ott van a!*

a² Vn ā | msz és isz 1. Csodálkozás, meglepetés kifejezésére 'nicsak' jelentésben. | 2. Sajnálkozás, együttérzés kifejezője 'kár' jelentésben | 1. *Ā, de szép a ruhád!*

2. *Ā, szegény! De bánom, hogy mēkhāt.*

a³ Vn a | msz és isz Figyelmeztető és csendre intő szó. | *A! Valaki jár a palláson. Hāgassatok!* | **Megj.** Egészen röviden ejtett hangzó. Rendszerint a közlemény elején áll.

a⁴ Vn á | msz és isz Rosszallást, bosszankodást kifejező szó. | *Á, má mēgen ēveszelődött a kucsjom. – Á, tē eszt rosszu gondulod.* | **Megj.** Ez is röviden és nagy nyomatékkal ejtett hangzó. (Rövid, illabiális á-szerű magánhangzó.)

á Vn á | msz és isz 1. A csodálkozás, meglepetés kifejezésére. 2. Tagadásban. | 1. *Á, de jó, hogy együtté!* 2. *Á, nēm mögyők ki a mezőre ijen rossz üdőbe.*

abajgat Vn ~ | ts i 1. Kerget, hajszol vagy zaklat. 2. Piszkál, nyaggat vkit. rossz | 1. *Mér abajgati kē [kend] a tiktyajimat?* 2. *Nē abajgassatok má aszt a kiszgyerőköt, mer alunni szeretne!*

abál Vt abáll ↓, ~ | ts i Szalonnát, húst és hurkatölteléknek valót puhára megfőz, párol. | *Abájátok mēg a hurkába való husokat!* | **Népr.** Az *abált tokaszalonnát* kissé bevagdaltják, megsózzák; s ha kihül, bedörzsölik fokhagymával és törött paprikával. Ez izletes téli eledelnek számított régebben. | **Megj.** Az *abált szalonnát* az idősebbek még ma is *küjesztöt szalonnának* mondják. | KÖVESZT, KÖVESZTÉS, ABALÉ

abalé Vt ~ | fn Lé, amelyben <disznóöléskor> a hurkatölteléknek való húst, illetve a kész töltelék (hurkát, gömböcöt) főzik, abálják. | *Keveryetők ēty kis abalevet a hurkába!* **Népr.** Régen az *abalevet* disznóvágás után a szegényebb családokban elrakták, és néhány napig reggelire levesként fogyasztották. Az *abalé* tetején összeálló piros színű zsírt, a *hurkaszírt* összegyűjtötték. Főztek vele, és a gyerekek szívesen ették a *hurkaszíros kényeret*.

Az *abálást* rendszerint *bográcsban* és *üstben* végezték. | ABÁL, KÖVESZTÉS, KÖVESZT

abban van AJ abba van | **Szerk.** (nm és tn i) 1. Úgy véli, gondolja. [Abban a hiszemben van.] 2. <Tévesen> hiszi, gondolja. 3. Tervez vmit. | 1. *Abba van, jót akart neköm, pejig...*

abrakol l. megabrakol

abrakoltat l. megabrakoltat

abriktol Vt abriktul ↓, ~ | ts i 1. <Jószágot> elver, <gyermeket> megver, fegyelmez. 2. <Deszkát, fadarabot> legyalul, hozzáilleszt <vmihez>. 3. <Fadarabot> nagyolva megfarag. | 1. *Sokszor abriktóta a lovát.* 2. *Előbb öregülő gyaluval mēgabriktulom eszt a dēszkát.* 3. *Nehéz ám szekőrcévē abriktúni a küllőnek való agárcsfát.* | **Megj.** A 2. és 3. jelentésben bognár mesterek használták ezt a szót. | **Szerk.** *el ~, meg ~.*

abroncs *A abrincs* ↓, ~ | fn 1. <Vmit> szorosan, gyűrűszerűen összetartó pánt. 2. <Főleg> kocsikereket, hordót, sajtárt összefogó vaspánt. | *Észi a rozsdá a hordóm abrincsát.*

abroncsol l. megabroncsol

abrosz *J* ~ | 1. <Szöttes vászonból való> asztalterítő. 2. Vászonlepedő. | **Népr.** Régen a vászonlepedőből vagy abroszból kézzel szórták, vetették el a gabonát. Minden lépés után egyszer jobbra és egyszer balra hintettek egy-egy összemarok gabonaszemet.

acat l. aszat

acatoló l. aszatoló

acél *AJ acéll* ↓, *acél* ↓, ~ | fn 1. Acélból készült késélesítő eszköz. 2. kny. (Vasötvözet.) | 1. *Huzd még a natykést acéllá, mer nagyon életlen!* | **Népr.** Régen főleg a pásztrok acéllal és tűzkövel szikrát ütöttek a tapló alá.

acide, acci l. adsza ide

acsarkodik *Vn* ~ | *tn* i 1. Gyülölködik. 2. Irigykedik. 3. <Mérgesen> vitatkozik. 4. A kutya fogát vicsorítva ugat. | 1. *Nincs egy jó szava; csak acsarkodik.* 2. *Né acsarkoggy a bátyádra!* 3. *Acsarkottak, csak úgy zöngögt a ház.* | **Szerk.** ~ rá, ~ vele. | **AGYARKODIK**

ácsingózik *Vn* ~ | *tn* i 1. Vágyik <vmire>. 2. Ácsorog, bóklász. tréf, rossz. | 1. *Biciglire ácsingózik a gyerekek.* 2. *Ott ácsingózott pajtásajivá a ringlispil körü.* | **Megj.** A szó 2. jelentése visszaszorulóban. | **ÁPITKOZIK**

acskó l. zacskó

ad l. elad; kiad; lead; megad; odaad

adjon Isten *A aggyisten* ↓ ↓, *aggyonisten* | msz <Köszönésként>: Adjon Isten! | **Megj.** Önállóan, ill. más szavakkal kiegészülve is használt köszönési forma. Ez rá a válasz: *Aggyisten.* (Régebben: *Fogaggyisten* is.) | **Szerk.** ~ jó napot (estét, röggét, északát), ~ jó egészségöt, ~ sok szöröncsét, ~ jó étvágyot, ~ mindön jót! stb.

adjuztál *Vn agyusztáll* ↓, *aggyusztál* ↓ | *ts* i 1. Igazít, javít <vmi> vm-in>. 2. Kiegészít <vmivel vmi>. 3. Üt, ver <vki>. tréf | 1. *A Kata mast agyusztáll a réklimet.* 3. *Goromba embör vót, sokszó agyusztáta a lovajit.* | **Szerk.** össze ~, meg ~. | **ÁGLÁL, ELDÖNGET**

adsz(a) ide *A acide* ↓ ↓, *accide* ↓ ↓, *acci* ↓ ↓ | *ts* i Add ide! | *Acide a kalányomat!*

advent *Vn ádvént* ↓, *advént* | fn kny. | *Ádvéndba régöm böjtöni szoktak a züdössebb embörök.* | **Népr.** Az advent a karácsony előtti négy hét; s lélekben előkészület az ünnepekre.

ág *J* ~ | fn 1. <Kisebb> gödör, vízfolyás és közvetlen környéke. 2. kny. (A fatörzsből kinőtt nagyobb hajtás.) 2. kny. (<Valaminek> kinyúló része.) | 1. *Ot húzódik el az a gödörág.* 2. *Nicsak, égörbült a vellám egyik ága.* | **Megj.** Az 1. jelentés 'vízfolyás' jelentésben elég ritka, inkább csak szóösszetételben. – Mivel a középkorban a Hegyháton és Baranya megye D-i részén is 'vízfolyás' jelentésű volt az ág köznév (l. az *Aszuág* > *Szágy*, *Egerág*, *Hásságy*, *Somág* és *Cseresnyeág* Komlón stb.), valószínű, hogy a *Mocsolád* helységnévben az eddig képzőnek vélt -g morféma helyén korábban az ág

'vízfolyás' köznév állott. A falu neve így alakulhatott: *Mocsila* 'mocsár, pocsolyás hely' + *ág* 'vízfolyás' > *Mocsilaág* > *Mocsilág* > *Mocsolág* > *Mocsolád*. A névben szereplő *ág* az egykori falu alatt elfolyó természetes vízfolyás, amelynek ma *Bikal-árok* vagy *Káná-lis* a neve. | **Szerk.** *gödör ~, fa ~.*

agancs A *aggancs* ↓, ~ ↑ | fn kny. | *Szép aggancsa vót a szarvazsbikának.*

ágas Vn *águs* ↓ ↓, *ágos* ↓ ↓, ~ | fn Edénytartó oszlop <több ággal>. | *Tédd a köcsögöt a zágasra!* | **Népr.** A földbe ásott oszlop belső, ill. oldalsó ágaira rendszerint tejesköcsögöket raktak. Az *ágos* a konyha közelében állt az udvaron. | **Megj.** Az *ágas* szó elvonás a korábbi *ágasfa* szóból. | **Szerk.** ~ *fa, tót ~.*

ágasfa Vn *águsfa* ↓ ↓, *ágosfa* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (mn és fn) 1. Fa, amelynek (levágott) ágai vannak. 2. Edények szárítására, tartására (is) használt levágott ágú, csonkolt fa. | **Népr.** Általában köcsögöket raktak az ágvégekre, és ruhaszárító köteleket rögzítettek a fa ága-ihoz.

ágens Vt *ágént* ↓, *agént* ↓ | fn Ügynök, ügyintéző; hivatalos személy. rossz, gúny | *Kigyűtt a minap ide egy ágént. Háromféle újságot akart rendütni velem.*

aggaszt¹ Vt ~ | ts i 1. <Aludtتهت> melegít, hogy az összemljen <túrónak>. 2. <Vmi miatt> zavar támad <vkiben>. 3. <Vmi> aggodalmat kelt <vkiben>. | 1. *Aggasztok éty kis alutتهت turónak.* 2. *Aggaszt, hogy nem gyógyul a seböm.* 3. *Aggaszti a betegsége.* | **Népr.** Az aludtتهت edényben napos helyre tették, vagy lassú tűzön melegítették. Ha *mégaggott* [összement], szikkasztással (rendszerint *turósacsókóba* rakva) *turót* készítettek belőle. | **Szerk.:** *meg ~.* | AGGIK

aggaszt² J ~ ↓ ↓ | ts i Hátráltat, zavar, akadályoz. | *Csak aggaszti a dögomat.*

aggat Vt ~ | ts és tn i 1. Akadályoz, zavar <vkít vmi> a tevékenységében. 2. Nagyjából összevarr, -öltöget. 3. kny. (Vmit magasabb helyre egymás után felakaszt, felfüggeszt.) | 1. *Aggat engöm, hoty sok adósságom van.* 2. Beszélgetésből: – *Aggaszd össze eszt a szakatt üngöt! – Maj késéb mégaggatom.* 3. *Fő kõne aggatni a lepüdöket a ruhaszárítottóra!* | **Szerk.** *fel ~, meg ~, össze~, rá ~.* | AGGASZT, ÁGLÁL

aggik Vt ~ ↓ | tn i Aludtتهت <a meleg hatására> összeesik; majd túróvá tömörül. | *Má aggik a zalutتهت a köcsögbe.* | **Szerk.** *meg ~.* | AGGASZT¹

aggság Vt *akság* ↓ | fn Felesleges, útban levő, ezért akadályozó <személy vagy dolog, tárgy>. rossz | *Vidd innen eszt a fejökét, mer akságba van!* – *Csak akságba van itt ez a kizgyerök.* | **Szerk.** *akságban van.* | AGGSÁGODKODIK

aggságoskodik Vt *akságoskodik* ↓ | tn i 1. Útban van <vmi>. 2. <Személy> akadályoz <vmit>. 3. <Személy> téblábol, tehetetlenkedik. tréf, rossz | 2. *Ájj el, gyerök, a kapubu! Nē akságoskoggy itten!* | AGGSÁG

áglál Vt ~ ↓ | ts i 1. Tákol, hevenyészve összeállít <vmit>. 2. Öltögetve, gyorsan összeférceli <a ruhaanyag egyes részeit>. tréf, rossz | 1. *Áglád össze a kerített!* 2. *Áglád még az üngömet, mert északatt a zujja!* | KULCSÁR szerint (1896 táján): *áglál* = összefércel. | **Szerk.** *meg ~, össze ~.*

agronómus A *agromónus* ↓, ~ | fn Mezőgazdasági szakember. | **Megj.** Tréfásan, ritkán: *ugrómókus* is! Ez utóbbi népetimológiás szóalakváltozat.

agy l. kerékagy

ág J ~ | fn 1. kny. (Fekvésre, pihenésre szolgáló bútor.) 2. A gabonaasztag alján levő kékék sora. 3. <Jelzőként> : ágyás. | 1. *Vessétők még a zágyat!* 3. *Útettem egy áty paprikát a kert végibe.* | KULCSÁR szerint (1896 táján): „[...] *ágyfélét* is róttak össze deszkából.” | **Szerk.** *meleg* ~.

agyabugyál l. elagyabugyál

agyarkodik Vt ~ ↓ | tn i 1. Mérgesen, kiabálva támad <vkire>. 2. Veszekedik <vkivel>. rossz | *Agyarkodik a gyerökeire.* 2. *Nő agyarkoggy vele!* | **Szerk.** ~ rá, ~ vele. | ACSARKODIK, FENEKEDIK

ágyfő Vt *átyfé* ↓ ↓, *átyfő* | **Szerk.** (fn és fn) Az ágynak a párna felőli része, ahol a fejünk szokott lenni. | *Tedd a zátyféba a malaclopódat, ott van a hele!* | **Megj.** Az *átyfét* régebben az *átyfej* és a *fejajja* szóval is megnevezték. Az *agy* ellenkező végét így említették: *láptu van* [lábtól van]. | FEJ, FEJALJA, FÉVŐ

agykarika Vn *atykarika* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A kerékagyra húzott s közvetlenül a küllők mellett levő két vasabroncs (karika) egyike. | *Méglazút a zéggyik atykarika a kerékagyon.* | **Népr.** A kerékagyon lévő kisebbik karika neve: *sipkarika* vagy *sifkarika*. Mindkét karikát kovácsmester húzza rá melegen a kerékagyra a *sinnel* (*singgel*) vagy *keréksinnel* együtt. Ez a munkafolyamat volt a *kerék megvasalása*.

aha Vn ~ | *isz* 1. Hirtelen felismerést, megismerést kifejező szó. 2. Igenlés, jóváhagyás kifejezője. | 1. *Aha, itt a bibi* [hiba]. 2. *Égyüsz tē is velem?* <Válaszként>: *Aha.* [Igen.]

ahá l. ahová

ahogyan AJ *ahugyun* ↓ ↓, *ahutyun* ↓ ↓, *ahutyon* ↓ ↓, *ahogy*, ~ | *hsz* és *ksz* 1. Helyhatározószószerű funkcióban. 2. 'Miután' jelentésben. 3. kny. | 1. *Ahugyan vége van a zországutnak, ott kezdődtek a kendőrfődek.* 2. *Ahugyan főgyógyút, még'gyütt a zétvággya.* 3. *Ugy van jó, ahugyan én csinyátam.*

ahol A *ahun* ↓, ~ | *hsz* és *ksz* kny. | *Odamēntem hozzá a zelsőszobába, ahun fekütt a betekségibe.*

ahhol l. ahhoz

ahhó l. ahhoz

ahová A *ahá* ↓ ↓, ~ | *hsz* és *ksz* kny. | *Ot kerezsd, ahá tētted!*

ahhoz A *ahhol* ↓, *ahhó* ↓, ~ | *ragos nm* kny. | *Ahhó nēm tudok hozzászóni.* | **Szerk.** *ahhoz képest.*

ahugyan l. ahogy

ahun l. ahol

ahutyon, ahutyun l. ahogyan

áj Vt ~ ↓ | *ts i* <Eszközzel vagy pusztá kézzel> a földből váj <vmit>. | *Ájok ēty kis ujkrumpit levesnek.* – *Kiájom eszt a zőreg sződörnyefát.* | **Szerk.** *el* ~, *fel* ~, *ki* ~. | *ás*,

VÁJ

ajándéktánc Vn ~ ↓ ↓ | **Szerk** (fn és fn) <Lakodalomban> az ajándék kitáncolása a menyasszonnyal. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 táján): „Lakodalomban a *csókpénz* beszédése után következett „*az ajándék-táncz*; sorra kitáncolja mindenki a menyasszonnyal az ajándékot, ráterítvén az ajándékul hozott kendőt, szoknyát, hogy mindenki lássa.” | **Megj.** Ma is élő lakodalmi hagyomány, de a táncnak *ménnyasszonytánc* a neve.

ájás Vt ~ ↓ ↓ | fn <Főleg burgonyának, zöldségnek, csicsókának> földből való kivájása. | *Kisasszonykor* [szept. elején] *van a krumplijás ideje. Ajáskor még jó üdő szokot lenni.* | **Szerk:** *krumpli* ~. | ÁJ, ÁS, VÁJ

ajje Vt *ajjē* ↓, *ājjē* ↓ | **hsz** 1. <Kérdésre válaszként> 'igen, persze, hogyne' értelmű bizonyítószo. 2. <Kérdésre válaszként>: 'nem, hogyisne, dehogy' értelmű tagadószo. 3. <Kérdésre adott válaszban>: 'nagyon, ugyancsak' értelmű nyomatékos igenlés. *tréf* | 1. *Ēgyün kē* [kend] *is a bucsuba?* Válasz: *Ajjē!* [Igen, persze.] 2. *A szomszéd ménnyecske kikapós?* Válasz: *Ājjē!* [Nem, dehogy.] 3. *Köll ez a pénz [pénz] most neköd?* Válasz: *Ājjē!* [Nagyon.]

ajnároz Vn ~ | ts i 1. <Hízelegve> feldicsér, magasztal <vkit>. gúny, rossz. 2. Kényeztet, dédelget <vkit> kedv, szép | 1. *Nē ajnározd aszt a kislányt, mer elbizza magát!* 2. *A Mariska ujan szépön ajnározi a kizsbabáját!* | DÉDELGET, KÉNYEZTET

ajnye A *ājnyē* ↓, ~ | **isz** Rosszallást fejez ki. rossz | *Ājnyē, de rossz üdő van! – Ājnye, mégén ěrontottad a jáccékat?* | **Megj.** A címszó jelentésében használatos még az *āj* szó is: *Āj, tē gyerők! Mit tettē?*

ajtófélfa Vt *ajtófēja* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Az ajtó falba épített része. | *A zajt-őféjára irták föl régön grétával a vőfényök a lakodalm naptyát.* | **Megj.** A helyi faiparosok nyelvében az *ajtófélfa* megnevezései: *tok, ajtótok, ajtószárfa.*

akác A *agárca* ↓, *agárcafa* ↓, ~ | fn 1. Faféle megnevezője [Robinia pseudoacacia]. 2. Ennek sárgászöld faanyaga. | 1. *Virágzik a zagárca.* 2. *Agárcábu csinyátam küllőt, a zásó-, vermelő-, gerébgye-, kalapácsnyeleket még a szűjőszéköket.* – *A zagárca jó tűzifa: úgy ég, mind a zsir.* | **Megj.** Élőfa neveként: *agárcafa* és *agárca* (egyedi nevek), anyagnévként az *agárca* a szokásosabb. | **Szerk.** ~ *erdő, ~ fa, ~ mész, ~ virág.*

akácos A *agárcás* ↓, ~ | fn Akácfákkal benőtt, beültetett terület. | *A falu agárcással it van a Pohár-gödörné még a Badacson-tető mellett.* – *A zagárcásba szoktunk menni szőkfügombájér.* | **Szerk.** ~ *erdő.*

akadály A *akadál* ↓, *akadáj* | fn kny. *Naty kidűt fa vót a zakadál a horó közepin.* – *Vót akadál éppen öleg a zelletőmbe.*

akárhogyan A *akárhugyan* ↓, ~ | **hsz és ksz** Bárhogy. | *Akárhugyan keperköttem, méksē mēntem sēmmire a régi világba.* | **Megj.** Ritkán hallható még *bárakárhugyan* alakban is. | BÁRAKÁRHOGYAN

akárho A *akárhun* ↓, ~ | **hsz és ksz** Bárhol. | *Akárhun nē kerezsd, csak a fészörbe!* – *Ha ěgy macska kinn űt a kapuba vaty házsetőn vagy bárakárhun, [a kanász] az ujjant célzott a furkózsbottyával, hogy... a macskának, annak el köllöt veszni.* | **Megj.** Az idősek beszédében hallható a *bárakárhun* szóalak is. | BÁRAKÁRHO

akárhugyan l. akárhogyan

akárhun l. akárho

akárki l. bárárkai a.

bárárkai Vt ~ ↓ ↓ | ált.nm 1. Bárki, akár mindenki. 2. <Bizonytalanságot kif. mondatban> személy jelentéktelenségére vagy éppen fontosságára utal. rossz | *Bárárkai jelölköszhetöt negyvenödbe, hoty földet igényöl.* 2. *Bárárkai nem lehetött ám bíró a faluba.*

akármelyik A *akármellik* ↓ ↓, *akármölik* ↓ ↓, *akárméjjik* | ált. nm kny.

akármilyen A *akármillen* ↓ ↓, *akármijen* | ált. nm kny.

akasztófa Vn *akasztó* ↓ ↓, ~ ↓ | fn 1. kny. (Bitófa.) 2. Disznóöléskor használt négy-lábú állvány; s a levágott sertés tisztítására, feldarabolására szolgált. | 1. *Ez még akasztófán végzi.* 2. *Má fötötték a disznót a zakasztófára.* | **Népr.** Sok mindönt csinyátam régön: ...böllérfát vagy akasztót ...még jármot is. | **Meg.** Szokásosabb az *akasztófa* szó; ritkán előfordul még a fogalom megnevezéseként: *akasztó, böllérfa, rémfá* [rénfá]. Az *akasztó* szó jelentése továbbá ez: 'ruhafogas'. | **Fr.** *Akasztófára való (embör).* [Csibész; gazember.] | AKASZTÓ, BÖLLÉRFA, RÉMFA, RENDFA

aki J ~ | nm és ksz 1. <Vonatkozó mondatban> dologra, tárgyra vonatkozó szó 'ami' jelentésben. 2. kny. | 1. [...] *uan hosszi láncot csináltasson, aki fölér az égig.* | **Megj.** Ezt a névmási kötőszót az 1. jelentésben már nem használják.

akkor A *akkó* ↓, ~ | hsz kny. | *Akkó mégim mēkkenyte szalonnávā még zsirral.*

akkó l. akkor

akkorjában Vt *akkorgyába* ↓, *akkorjába* ↓ | hsz 1. Akkor, abban az időben. 2. Egy korábbi, <pontosan meg nem határozható> időben. | 1. *Negyvennégybe kemény tél vót; sokat fásztunk akkorgyába.* 2. *Ez akkorgyába lehetött, amikor a Mariska férhő mēnt. Talán negyven'nyódzba?*

akó¹ Vt ~ ↓ | fn <Régi ürmértékként>: 56 l folyadék. | *Abba a zévbe öt akó borom vót.* | **Megj.** A címszó a köznyelvben ma már nem használatos, de a helyi nyelvjárásban ma is él. Az *akó* helyett ma inkább a *hēktó* [hektoliter] a bor mértékegysége. | HEKTÓ, AKÓ²

akó² l. akol

akol Vn *akó* ↓, ~ | fn 1. <Főleg> juhok istállója; valamint legelőn a jószágok körülkerített pihenőhelye. 2. Igénytelen, rogyant építmény. rossz, gúny | 1. *Terēd be a birkákat a (z)akóba! – Gyerōkkoromba kijártam a báróné [Majthényiné Perczel Vilma] pusztájára, a zakóhol, mer ot sok pajtásom vót.* 2. *Ujan ez a ház má, mind ēgy akol. Hugyan lehet ijembe lakni?*

akona Vt ~ ↓ | fn 1. <Az ászokhordó> nyílása, lyuka. 2. Az ebbe való dugó.

akság l. aggság

akságoskodik l. aggságoskodik

alája A *alájja* ↓, ~ | hsz Oda, <vmi> alá <tesz, rak>. | *Ott a zágy; tēdd alájja a dorgódat!*

alázatosság Vt *átosság* †, ~ ↓ | fn Az alázat, a megalázkodás szava volt. | KULCSÁR szerint (1896 táján): – [Jó érvágyat!] – Köszönjünk átossággó! Hála Isten! Abbú nincs hiba. | **Megj.** Régen megalázkodó, udvarias kifejezésben használták az *átosság* [‘alázatosság’] szót. L. még az ÚMTSz. 1. kötetének 190. oldalán az *alázatos* címszó alatt!

áldomás Vn *ádomás* ↓ ↓, ~ ↓ | fn 1. Sikeres vétel, ill. eladás után való borivás. 2. Ivással és evéssel egybekötött kis ünnepség <nagyobb munkák, pl. cséplés és aratás után>. | 1. *Én fizetöm a zádomást.* | KULCSÁR szerint (1896 táján): „Az áldomás egyébként minden nagyobb munkájuknál, adás-vételüknél elmaradhatatlan; ott szerepel még a bírói számadásban is.” 2. *A cséplés végén vót egy ádomás: bort ittunk, kalácsot sütöttünk. Mindig a géptulajdonos áta [állta] a köccséjét. És akkor egy kis harmonika [zene] vót, tánc is vót.* | **Megj.** *Ha harmaccor is találkozunk máma [ma], akkó tē füzecc ádomást!* – mondják egymásnak azok, akik rövid időn belül újra találkoznak.

alj AJ *ajj* | fn 1. A jószágok alá terített alom [szalma]. 2. kny. (<Terület> alsó, mélyebben fekvő része.) 3. <Vminek a maradéka> kevésbé értékes része. 4. Szoknya. | 1. *Csinýád még az ajjat a tehenek alatt!* 2. *A (z)ajjat mindig megüli a köd.* 3. *A csigör bizony nem izlik neköm, mer az a bor ajja.* 4. *Misére vêt fõ eszt a szép ajjat!*

alja l. *hasaalja*, *kotlósalja*, *ragalja*

alkotmányos függöny Vn ~ † | **Szerk.** (mn és fn) Függönyként (is) használt drapériaszerű anyag volt a 19. sz. végén. | KULCSÁR szerint (1896 táján): „A követválasztáskor kapott zászlók piros és zöld kelméje *függönynek* is igen népszerű matéria.”

alkudik A *ókudik* ↓ ↓, *ākudik* ↓ ↓, ~ | tn i kny. | *Öregapám nagyon tudott ókunni a vásárba.* | **Szerk.** *meg ~, le ~.*

áll¹ AJ ~ | tn i 1. kny. (Vmilyen <anyagi> helyzetben vagy állapotban van vki.) 2. kny. (Vmilyennek látszik vmi.) 3. kny. (Vmin, vkin fordul a dolog <ügy>.) 4. <Költséget> fizet, biztosít. 5. Kitart vmi, vki mellett. – **Szerk.**–ben (mn-ként): jól áll [kissé italos, de <azért> nem részeg.] tréf, gúny | 1. *Mégvéhette a drágábbat, mer jó ának [állnak].* 2. *Jó áll a Tērán a pruszli.* 3. *Ha rajtam ána, mégvënném a főggyit.* 4. *Állom a passzus köccségit.* 5. *Nehéz helyzetödbe is melléd átam [álltam]. – Ittak ám fësz, aztán estefelé má jó átak [álltak].* | **Szerk.** *át ~, be ~, neki ~, össze ~, rá ~.* | **Fr.** *Jó(l) áll.* [Italos, részeg.] – *Jót áll érte* (vagy *vkiért*). [Kezességet vállal érte.] – *Még neki áll főjjebb.* [Még ő van megsértve.] – *Kiáll mellette.* [Védelmébe veszi.]

áll² J ~ | fn 1. Vkinek az állkapcsa. 2. Gerendák kereszteződésénél az egyik gerendába vágott mélyedés, ahova a másik gerendavég kerül. | 1. *Maj lëesött a zállam a csodákozásba.* 2. *Készen van a gërënda álla.* | **Megj.** Az 1. jelentésben még ma is használatos az *álkapca* szó, de csak birt. sz.jeles alakban: *Ráesött a gërëndára, és ërepett a zállkapcájja.* | **Szerk:** ~ *kapocs*, ~ *kapca*, *gerenda* ~, *küllő* ~.

álladzó Vn *állazó* ↓, *állazó* ↓, ~ ↓ | fn Szij vagy lánc a lovak kantarán, az áll alatt. | *Túl szoros a kantár állazójja.*

állam A *álam* ↓, *álom* ↓, ~ † | fn kny.

állapotos A *alapotos* ↓, ~ | mn kny. | *Akkó má állapotos vót a Bözsike.* | **Megj.** Újabban e fogalom megnevezései: *viselő, terhes, várandós, más állapotban van.*

állás Vn *álás* ↓, ~ | fn 1. Állatok pihenőhelye a legelőn. 2. Állatok helye az istállóban. 3. Kerített hely a disznóól előtt. 4. <Fából készített> ideiglenes tákolmány; tartózkodó hely. 5. <Építkezéskor> a kőműves állványzata. 6. kny. (Munkahely, státusz.) | 1. *A jószágok a zállászba delētek* [deleltek]. 2. *Kössétőg be a lovat a zállászba!* 4. [...] és csinyáltak egy akkora állást, [hog] a láncot elmeccik, maj ha a lányok lēgyünnek, az állást eldöntik, hogy a Hajnal mēkhaljon. (AKHA I, 311.) | **Megj.** Az 1. jelentésben használatos volt korábban a *delelő* és a *karám*, a 3. jelentésben a *hidas* szó is.

álldogál A *ádogál* ↓ ↓, *ádigál* ↓, *áldogál* | tn i <Vhol> hosszabb ideig áll. kedv | *Kinn ádogát a kiskapuba, és nízeldődött.* – Szerecc itt ádigáni?

állkapca, állkapocs l. áll²

állogat Vn *álogat* ↓, ~ | ts i Vhova állítgat vmit. | *Álogati a kévéket, hoty szároggyanak.*

állogató Vn *álogató* ↓, ~ | fn A kuglibabákat állítgató személy. | *Ėmēntem álogatónak a kuglizóba.*

álltó Vt *áttó* ↓ ↓, *áltó* ↓ | mn 1. Álló helyzetben. 2. <Időtartalomra vonatkozóan> egész, teljes. | 1. *Áltó helibe érte a szédülés.* 2. *Tēnnap áttó éjjel mullattak.*

alma A *óma* ↓, ~ | fn Kevés ómánk lētt a zidén. | **Szerk.** farkas ~, pamut ~, vad ~.

almárium Vn *ómárijum* ↓ ↓, *ómárijom* ↓, *almárijom* ↓ | fn Kisebb polcos és fiókos szekrény. | *A zómárijomba tēttem a tányérokot.* | **Népr.** Régebben az első szobában volt a helye. Felső, polcos részében diszedényeket (tányérokot, korsókat) tároltak, az alsó, ajtókkal zárható részben pedig ruhaneműt. Az *almárium* szerepét napjainkban itt a *tálalószekrények* vették át. Léteztek üveges (üvegezett) almáriumok is. – KULCSÁR szerint (1896 táján): „Ma már ... az első házakban [első szobákban] festett székek, fényezett ágyak, keményfa-almáriomok, sőt diván is láthatók.”

almás Vn *omás* ↓ ↓, *āmás* ↓, ~ | mn 1. Almával süített vagy főzött <étel>. 2. <Szerk.-ben>: Ló színének a megnevezője. | 1. *Nagyon szeretőm a zalmáspitét.* 2. *Vēttem egy ómáspej lovat.* – Lovunk, a Sződrős ez inkább ómás'szürke. | **Szerk.** ~ pite, ~ rétes.

almol Vt *almul* ↓, ~ ↓ | tn i 1. Szalma beterítésével állat számára fekvő-, ill. pihenőhelyet készít. 2. Ember részére fekhelyet készít. | 1. *A Ferkó éppen almul a zistállóba.* | **Megj.** A második jelentésben ezt a szót már nem használják. Régen egy-egy váratlan vendégnek (pl. drótostótnak) a konyhában öreg ködmönből és pokrócból *almoltak* fekhelyet. | **Szerk.** be ~, ki ~, meg ~.

alól A *alu* ↓, *alol* | nu Alulról, mélyebben levő helyről. | *Vēt ki a csusztatót a kerék alul!* – A boszorkáj lēhajút, hoty kiráncsa alulam a széköt.

alom Vn ~ | fn 1. Jóságoknak fekhelyül szolgáló terített szalma. 2. Újszülött jószágok összessége. | 1. *Tēgyetők friss almot a kizsorgyú alá!* 2. *Nagy alom vót a palláson, amikő a macskánk mēkkőkezőtt.*

álom J ~ | fn 1. Álomosság. 2. Alvás. 3. kny. (Képszerű képzetek sora alvás közben.) 4.

Ábrándos képzelődés. | 1. *Hörtelen ényomott a zálom.* 2. *Na, akkor ű is álomra hajtotta a fejit.* 3. *Álmomba Pestön jártam. – É nē vigye a zámunkat!* 4. *Szerettem vóna gazdag lēnni, de esz csak álom maratt.* | **Fr.** *Örök álomra szenderűt.* [Meghalt.] | **Népr.** Korábban itt is sokan hittek abban, hogy az álmokból jósolni lehet. Ilyen babonás vélekedés volt például az, hogy *Aki szarral ámodik, annak szőrőncsége lēssz.* – Az álomban látott *zavaros viz* betegségre utalt; az álombéli *fokhuzás* közelgő halálra figyelmeztetett. | **Szerk.** *vágy ~, rém ~, ~ szuszék* [Mindig álmos, aluszékony ember.]

alsó A *ósó* ↓, *āsó* ↓ ↓, ~ | mn 1. Mélyebben fekvő <hely>. 2. Az egymásra rétegződő dolgok, tárgyak közül a legalsó. 3. Magyar kártyában a legkisebb értékű lap. | **Szerk.** ~ *nadrág, ~ nemű, ~ szoknya.*

alszél Vn *ószel* ↓ ↓, *āszel* ↓, ~ | fn 1. Déli szél. 2. Szellentés. tréf | 1. *Fuj a zószél, enyhül a zidő.*

által AJ *átu* ↓ ↓, *átal* ↓ ↓ | hsz és ik 1. Vmin túl, ill. a másik oldalon van vmi. 2. Át, keresztül odajut vhová. | 1. *Ippeg átu vótam öregapámékná.* 2. *Itt átumögyök a zuton, mer amāra nagy a sár.*

általfog Vn *átalfog* ↓ ↓, *átfog* | ts i Karjával, kezével körülfog, átölel. | *Fölugrott a zatyafi, osztán átalfogott engöm egyik kezivel, a másik kezivel még lērántott.*

általjában Vt *átajjába* ↓ ↓, *átajjába* ↓ ↓, *átajába* ↓ | hsz 1. Többnyire, nagyobb részben. 2. Általában. 3. Részletezés nélküli feltételekkel vállalt, teljesített, ill. honorált <munka>. 4. Becsléssel megállapított értékre utal. | 1. *Átajjába rōndössen bānik velem.* 3. *Átajába fogatta fő a napszamosokat. Csak úgy naggyábu ākudott még velik.* 4. *Ēgy zsák kukorica átajjába negyven kiló.*

átalvető Vn *átalvető* † | fn 1. Háton hordható tarisznyaféle zsák. 2. Fekete szövetből vagy selyemből készült nyakravaló (sál). | 1. *Mi van a zátalvetődbe?* 2. *Szép átalvetőt vőttem a mágocsi vásárba. – Divat vót itt is a fekete hosszú átalvető.*

alul! A *alu* | hsz Lent mélyebben fekvő helyen. | *Alu van a lik a hordón.*

alu² A *alól*

alumínium A *alaménijum* ↓ ↓, *alaménijom* ↓ ↓, ~ | fn és mn kny. | *A zalaménijum ölég gyōnge anyag. – A zalaménijomkalányt nēm fog'gya még a rozsa.*

aluszik Vn *āszik* ↓, *aluszik* ↓, *alszik* | tn i kny. | *Csōndessen lēgyetők, mer āszik a kizsgyerők!* | **Szerk.** *el~, ki~, meg~.* | **Megj.** Az ik-s igékben inkább az *alszik* igealak használatos.

ameddig A *ameddég* ↓ ↓, ~ | hsz és ksz kny. | *Az ēszárat kōdőkzsinort addlik kōllöt hordani* [kis rongyba kötve], *ameddég háromszor megūjjút a Hold.* | **Megj.** A címszó jelentésében használják az *amég* hsz-t is. | AMÉG

amelyik A *amőllik* ↓ ↓, *amēllik* ↓ ↓, *amējjik* | nm és ksz kny. | *Gyün a kígyó. Odamēgy ahhol a tehēnhöl, amēlliknek hát hibázott* [hiányzott] *mindig a teje.*

amerre A *amőre* ↓ ↓, *amēre* ↓, *amēre* | hsz és ksz | **Népd.** *Amēre én járok, még a fák is sirnak.*

amíg A *amég* ↓ ↓, *amig* | hsz és ksz kny. | *Öregapám addig dōgozott, amék csak mozdúni tudott.* | AMEDDIG

amihelyest Vt *amihelöst* ↓ ↓, *amihejöst* ↓ ↓ | ksz kny. Mihelyt; amint. | *Gyere, amihejöst csak lehet!*

amihelyst Vt *amijást* ↓ ↓, *amihást* ↓ ↓, *amijáncs(t)* ↓ ↓, *amiháncs(t)* ↓ ↓, *amihest* ↓ ↓, *amihejt* | ksz Mihelyt; amint. | *Beleszeretött a lányba, amijást meglátta.*

amihelyt Vt *amihelt* ↓ ↓, *amihánt* ↓ ↓, *amihejt* | ksz Mihelyt; amint. | *Gyűjök, amihelt lehet.*

amikor A *amikó* ↓ ↓, ~ | hsz és ksz **Népd.** *Amikó még legény vótam, | a kapuba kiállottam.*

amondó Vn *ammondó* ↓, ~ | mn Azt mondó <személy>, ill. azt a véleményt hangoztató <személy volnék, ill. vagyok>. | *Ammondó vagyok, neköd nem kő ám ezön tipölnönd* [tépelödnöd]. | **Megj.** Csak ebben a szerkezetben: *ammondó vagyok.*

amonnán A *amonnand* ↓ ↓ | hsz A másik oldal felől; az előbbivel ellentétes helyről. | *Amonnand ide lehet látni, de a másik felü nem.*

ándung Vn *ándung* ↓ ↓, *andung* ↓ | fn 1. Kedv, erő, hangulat. 2. Vkinek vmiről való sejtelme, fogalma. tréf | 1. *Nem sok ándung'gya van a munkára.* 2. *Mikó lessz a lakodalma? Andungom sincs róla.*

angol J ~ | mn 1. Az Angliában élő és e néphez tartozó <személy>. 2. Az egyik sajátos és kedvelt hússertés fajtájának megnevezője. | 2. *Vettem két jó angol südöt a vásárba.* | **Megj.** A címszó főnévként is használatos: *Inkább angolt tartunk mostanába, nem mangolicát.*

angolbajusz J ~ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Rövidre nyírt bajusz. tréf | *Nyíród bajusz azelőt* [1914 előtt] *sēnkinek sē vót. Akkor eszt angolbajusznak monták.* | **Népr.** 1914 előtt Mocsoládon az idősebb férfiak *pörgebajuszt* [hosszú pödrött bajuszt] viseltek.

angoldisznó J *angol* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Yorkshirci (angol) fajta disznó. | *Érdömös angoldisznót tartani, mer gyorsan fejlődik.* | **Megj.** Az *angoldisznókat* színük alapján így is nevezték: *kese.* | KESE, MANGALICA

ányg Vn *ánygy* ↓ | fn 1. A testvérbáty felesége. 2. Idősebb asszonyrokon. | *A zán-gyom sokat segítött a kapállásba.* | ÁNGYI

ánygi Vn *ánygyi* ↓ ↓, ~ ↓ | fn 1. A testvérbáty (nagybáty) felesége. 2. Idősebb asszonyrokon. kedv | *A Kis Panna anygyi a minapába együtt hozzánk beszélgetni.* | **Megj.** Az *ányg* megnevezés jobban csak a testvérbáty feleségére vonatkozott. Az *ánygi* pedig a nem közvetlen rokonnak számító idősebb asszonyokra is. Az *ánygyi* megszólításként és névpótló megnevezésként egyaránt használt szó.

ánslog Vt *ánislag* ↓, *ánizslag* ↓, *ánsläg* ↓ | fn Boroshordók tisztításakor használt kénlap.

anya l. **bérmaanya; keresztanya**

anyajegy Vt *anyagyel* ↓ ↓, ~ ↑ | **Szerk.** (fn és fn) Kis szemölcszerű bőrelváltozás (jel) az emberi testen, főleg arcon. | *Kis anyagyel vót a jop szöme alatt.* | **Megj.** A helyi nyelvjárásban a köznyelvi szókezdő j hang helyén sok szóban j hangot ejtenek az idősebbek: pl. *jön / gyün, Jenei / Gyenei* (Baranyajennőről származó személy ragadványneve), *jut / gyut, juttat / gyuttat, jelöl / gyeili* stb.

annyirán Vt *annyiran* ↓, *annyirán* ↓, *annyira* | hsz Oly <nagy> mértékben alakult vmi; oda fejlődött <jutott> bizonyos ügy, dolog. | *Annyiran ēkeserőttem, hogy rénni kesztem.* – *Annyira mēnt a huzakodás, hogy összekapaszkodtam vele, és ēvertem.*

áp l. záp

apacsol Vt *apacsul* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i Gyerekek csoportos játéka, egyfajta bújócska. | *Gyerōkkoromba nagyon szeretttünk apacsóni.* | **Népr.** Ebben a bújócskában a *kumó* számolt százig. Közben a társai elbújtak. Ha előmerészkedtek, és a *kumó* meglátta őket, az utóbbi a falat vagy a közeli fát ütögetve *lēapacsolta* őket: *Ipi-apacs, Nagy Marci.* Az ügyesebbek jobb futással az *apacsfalhó* értek, és *lēapacsolták a kumót* [hunyt]. Akit először leapacsolt a *kumó*, az lett a *kumó* a következő játékban. | **Szerk.** *le* ~. | APACSFAL, HUNYÓ (KUMÓ)

apámuram Vn ~ † | fn <Korábban> az édesapa, majd az após kedveskedő megszólítása volt. | *Édősanyám mindik pörőt a zōregapámmā: Jāj, apámuram, kēd úgy ēronytya eszt a kislánt! Nēm kō aszt lovagútatni! Nēm gyerōk [fiú] ez!*

ápékodek Vt ~ ↓ | tn i 1. Csodálkozik <vmin>. 2. Áhitozik, vágyakozik <vmi után>. tréf, gúny | 1. *Na, mit ápékodek itten?* 2. *Csak ēgyre ápékodek utánna.* | **Szerk.** *el* ~.

apellál Vn *apēllál* ↓, *apēllál* ↓, *apēllál* | tn i 1. Kéréssel, panasszal fordul <vkihez>. 2. Túl sokat beszél, fecseg <vmiről>. gúny | 1. *Mas má hijába apēllász!* 2. *Nē apēlāj annyi!*

apetitus Vn *ápitus* † | fn Étvágy. | *Jó ápitust a frustukhó!*

ápfog l. zápfog

ápitkozik Vt *ápitkozik* ↓ ↓ | tn i Vágyakozik vmire, vki után.

ápitus l. ápetitus

apja fia AJ *aptya fija* ↓ | **Szerk.** (birt. sz.jeles fn és birt. sz.jeles fn) <Nagyon> hasonlít az apjára.; apja természetét örökölte. | *Tisztára a zptya fija a tēttelmeji* [cselekedeteiben].

apránként A *apránkén* ↓ ↓, *apránkint* ↓, ~ | hsz 1. Fokozatosan, kis részletekben, rövid időközökben (megszakításokkal) <történik vmi>. 2. Komótosan, lassan. | *Végzők akkor is, ha apránkén csinállom.*

aprehendál AJ *aprēhēndáll* ↓ ↓, *aprēhēndál* | tn i 1. Neheztel <vkire>. 2. Megharagzik <vkire>. rossz | 1. *Aprēhēndát a nászom, hogy ēhanyagulom.* | **Szerk.** *meg* ~.

apródonként Vn *apródonkén* ↓ ↓, *apródonkin* ↓, ~ | hsz 1. Apránként <kis részt fogva a munkából>. 2. Lassan, komótosan. | 1. *Öreganyám apródonkén kapágati a kertyit, így nēm fárad ē.*

aprójószág Vn ~ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Baromfi. | *A zaprójószággā mindik sok munka van.*

aprószentek A *aprószentők* ↓, *aprószenték* | **Szerk.** (mn és fn) <A Bibliában> a Heródestől legyilkoltatott kisdedek; és egyik egyházi ünnepünk napja: december 28. | *Aprószentők nptya a subrikállás ideje.*

áptojás l. záptojás

aranka l. **kosz** a.

arasz Vn *arasz* ↓, ~ | fn kny. (Népi hosszmértékegység: a kisujj hegye és az oldalt ki-nyújtott hüvelykujj közti távolság.) | *Vót asz két araszt is.* | **Fr.** *Huncut a paraszt, mijást eggy araszt.* [A fiatal paraszt is (lehet) ravasz, csalafinta.]

araszol AJ *araszul* ↓ ↓, ~ | ts és tn i 1. Arasszal lemér <vmit>. 2. Lassan halad. | 1. *Araszúd lē ezt a zasztāt!* | **Szerk.** *le* ~.

araszolgat l. **learaszolgat**

aratás J ~ | fn 1. A gabona levágása. 2. A gabona levágásának ideje. | 1. *A zaratás régön igen nehéz munka vót.* 2. *Aratáskor viszhardó vótam mēk kötēlterögető.*

aratóbanda Vn ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) Aratásra felfogadott és szerződött bérmunkások közössége. | **Megj.** 1945 előtt csak az uradalomban dolgoztak aratóbandák. | RÉSZESARATÓ

aratógazda Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) Az aratóbrigád vezetője.

aratókoszorú Vt *aratókoszoru* ↓ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) Gabonafejkből és mezei virágokból font díszes koszorú. | **Népr.** A *részesaratók* (vagy *summások*) számára megvendégeléssel egybekötött vidám, gyakran zenés ünnepséget rendeztek az uradalomban. Ezen a napon a részesaratók *aratókoszorúval* ajándékozták meg az uraságot. | ARATÁS, RÉSZESARATÓ

aratóünnepség l. **aratókoszorú**

árenda Vn *árēnda* ↓ ↓ | fn Haszonbérlet. | *Árēndába művētēk mēg akkó a tanittó főggyit.* | **Megj.** Az *árēndások* általában a termény felét kapták. Ezért így is nevezték őket: *felesők*. Jobbára a falu szegényei (a kisházások) voltak az árendások. 1945 után az *árēnda* szót a *kishaszonbérlet* szó váltotta fel.

árendás Vn *árēndás* ↓ ↓ | fn és mn 1. A haszonbérelő személy. 2. A haszonbérbe vett <föld vagy ház>. | 1. *A zárēndások nehezen boldogítak.* 2. *Űneki csak árēndás főggye vót.*

ária J *árija* ↓ | fn 1. Dallam. 2. Ének. 3. <Kellemes> énekhang. | 1. *Erre a zári-jára köll eszt énekőni.* 2. *Ez má egy másik árija[ének].* 3. *Szép árijájja van ennek a gyerőknek.*

áristom Vn ~ † | fn 1. Fogság. 2. Börtön, fogda.

ármádia AJ *ármándija* ↓ ↓, *ármádija* | fn Embersokaság.

árkol A *árkul* ↓ ↓, ~ | ts és tn i 1. Vízelvezőtő árkot ás. 2. Árokásással <és töltéssel> védi <a helyet>. | 1. *Árkulom a kertöm ajját, mer viz alatt áll.* | **Szerk.** *ki* ~.

árkoló A *árkuló*, ~ ↓ | fn Az árokást végző személy. | *Árkuló vótam a régi világ-ba.*

árok l. **sánc**

árokpart l. **sáncpart**

árpa J ~ | fn 1. Gyulladás a szemhéjon. 2. kny. (Egyfajta hosszú kalászáú takarmány-gabona.) | 1. *Na, mēgērőit [sárga lett] a zárpa a szőmődön; hónap má kifakad.* 2. *Szépön termőtt a zárpa.* | **Szerk.** *őszi* ~, *tavaszi* ~.

árpáskörte Vt ~ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Árpaaratáskor érő <korai> körte. | BÚZÁS-KÖRTE

arra A *óra* ↓ ↓, *ára* ↓ | **hsz kny.** | *Ára fő* [a faluvégén] *lakik*. – *Óra* [arra] *is annyi a zurféle, mind ére?* | **Megj.** Ikerszó eleme is: *Téncörög ez ére-ára* [összevissza]. | ERRE, ERRE-ARRA

arrább A *árább* ↓, *arébb* ↓ | **hsz kny.** Odább van <vmi>. | *Ménnyetők arébb!* – *Eszt áráp köllene tenni!* | ODÁBB

ártány A *ártán* ↓, ~ ↑ | **fn** Herélt sertés. | *Szépen nyönnek a zártányok.*

ásó l. **alsó**

ásóz Vt ~ | **ts i** (tn i is) Ásóval talajt forgat, ás. | *Éppen ásózza kiskertőt.* – *Fagyos a föld. Mégis ásózod a kertőt?*

áspa Vt ~ ↓ | **fn Kb.** 1 m hosszú rudacska, a végén keresztfákkal. | **Megj.** A fonál motringba szedésére szolgált. Az újabb áspa már lábakon állt, és forgó keresztfáira csavarták fel a fonalat.

áspál Vt *áspáll* ↓ ↓, ~ ↓ | **ts i** Fonalat áspára teker, szed. | *Ténnap sokat áspátam.* – *A kendőrfonalat lēáspáták, azután mēk főgombojitották.* | **Szerk.** *le* ~.

áspiskigyó Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Mérges házastárs, veszedekős természetű <asszony>.

aszal J ~ ↓ | **ts i** 1. Gyümölcsöt napon vagy kemencében szárít. 2. Napon dolgozva gyötri magát. | 1. *Majněm mindõn gyümõcsõt aszátunk: ómát, kõrtét, szivát mēg mēg gombát is.* 2. *Csak aszalom magamat ebbe a nagy melegbe.*

aszalék Vn ~ | **fn** Aszalt gyümölcs. | *Mink télõn mindõn nap ēhettünk aszaléket fővel is mēg nyersen is, mer vód bőven. Vittünk iskolába tízõraira.* – *Bõjdbbe jobban aszót szivát mēg aszótt ómát ēttünk.* | **Népr.** Az aszalt vadkörtét hasmenés gyógyítására használták.

aszat A *acat* ↓, ~ | **fn** Bogáncesszerű, tüskés gyomnövény.

aszatoló Vt *acatuló* ↓ ↓, *acatoló* ↓, ~ | **fn** Az *aszat* irtására használt egyszerű eszköz. | **Népr.** Bot végére erősített V formájú éles késsel böködték ki az aszatot. Ennek a szerszámnak a régi neve: *tüsõgbõkõdõ*.

ászló l. **zászló**

aszparágusz A *aszparátusz* ↓, ~ | **fn** [Asparagus officinalis.]

asszony AJ *asszonj* ↓, ~ | **fn** Férjes vagy özvegy nő. | *Rõndõs asszonj vót ez a Bõzsi.* | **Megj.** Régebben a férj így szólította meg a feleségét: *asszony*. | **Szerk.** *ágyom* ~, *bába* ~, *java* ~, *kis* ~, *sógor* ~, *néném* ~, *kom(a)* ~, *meny* ~, *nász* ~, *tekintetes* ~, *tés* ~, *új* ~. | **Népr.** Régen babonás hiedelmként úgy tartották, ha „*Az asszony kocszik, esõ lēssz.*”

asszonynép Vn *asszonjép* ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Nők <főleg asszonyok> összessége, csoportja. tréf, gúny | *Vigyázni kõll a zasszonynéppē!*

asszonyság Vn *asszonjság* ↓, ~ ↓ | **fn** 1. <Régen> a módosabb asszonyok megszólítása. 2. A férj részéről a feleség megszólítása, ill. említése. tréf, kedv

asztag Vt ~ ↓ | fn Gabonakévéből rakott kazal. | **Megj.** Régen a mezőről a szűrűkre [szérűkre] hordták a gabonát. Ott rakták asztagba a kévét. Az *asztag* helyét felkapálták, elsöpörték; és az aljára szalmát szórtak. A kévét kalásszal befelé szorosan egymás mellé rakták. A rendszerint ovális és négyszög alakú kazlakat háztetőszerűen fedték be kévékkel. A tetőzetet rudakkal és karókkal leszorították az esetleges szélviharok ellen. Az *asztagrakást* általában hozzáértő, idősebb emberek végezték. – Az *asztag* ma már alig ismert szó a fiatalabb nemzedék körében, ugyanis a kombájnnal való aratás feleslegessé tette a gabona betakarítását (a szérűkre). Ma már nem rakják *asztagba* a gabonakévéket; így a *kazal* szó lassan a kihalt szavak listájára fog kerülni.

asztal A *asztó* ↓ ↓, *asztá* ↓, ~ | fn kny. *Tëdd a zasztāra!* – *Üjjetők asztāhó!* [A szokásos invitálás étkezésre.] – *Teritött asztó várgya.*

asztalfia Vn *asztófija* ↓ ↓, *asztāfija* ↓ | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) Az asztal fiókja. | *Tëgyëtők a zasztāfijába a kënyeret mëg a zëscāgot!*

asztalpénz Vt *asztópéndz* ↓ ↓, *asztāpéz* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Foglalo pénz kéréséskor. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 táján): Kéréséskor [lánycérőben] a leány szülei előadják, hogy ingyen nem adják ám a leányt, „... hanem ennyit meg ennyit kérünk... A jöttek [a kérők] az összeget sokallják, és alkudoznak egy ideig, végre megegyeznek 20–25, sőt 100 forint *asztalpénzben*, ki milyen módú, mivel a vőlegény „lefoglalja” [előzetes alkuval megveszi] jövődöbelijét, azonfölül még különféle ruhaneműt is ígér neki.”

átabotában Vn *átabotāba* | hsz Összevissza, nem rendben; hanyagul. | *Në átabotāba raktyátok föl a kocsira a szénát!*

átabotán Vn *átobotān* ↓, ~ ↓ | hsz Összevissza, felületesen. | ÁTABOTÁBAN

átajjába l. általjában

átall Vn *átull* ↓, ~ | ts i 1. Szégyell, restell vmit. rossz 2. Vonakodik megtenni vmit. rossz | *Ha nëm átullod, mast nizzed mëg, mijen károkat csinyátá!*

átalvető l. általvető

átellenben Vt *átelembé* ↓, *átellembe* ↓ | hsz kny. | *Velik átelembé laktunk.*

átfog l. általfog

áthallik Vt ~ ↓ | tn i <Hang, zaj> nagyobb távolságról, ill. akadályon keresztül is elhallatszik <vhová>. | *A zucca másik felire is áthallik a kajabállásod.*

átkeresztelkedik Vn *átkörösztőkődik* ↓, *átkërësztëlkëdik* ↓ | tn i Más keresztény vallásra tér át. | **Megj.** 1902-ben a német nyelvhasználat körüli éles viták miatt a német férfiak tüntetőleg Bikalra vonultak, hogy *átkörösztőköggyenek*, azaz áttérjenek az evangélikus vallásra (FÜZES 1998: 115–116). Ez meg is történt, ám később csendesedett a magyar–német viszály; és a németek egy része visszatért a katolikus hitre.

átolvas AJ *átóvas* ↓, ~ | ts i 1. <Pénzt> újraszámol. 2. <Szöveget> futva olvas. | 1. *A Laci is átóvasi a pëszt, hogy mëgvan-ë.* 2. *Mëg gyorsan átóvasom a zujságot.* |

MEGOLVAS

átosság l. alázatosság

atyafi Vt ~ † | **Szerk.** (fn és fn) Idegen személy, akinek nem tudják a nevét. | *Ha a zistállóba adunk neki szállást, ot mőkfagy ez a szegény atyafi.*

atyafiság Vt ~ † | fn 1. Rokonságban lévő személyek csoportja. 2. Rokoni kapcsolatra való utalás. | 1. *A lakodalomba együt vót a zegész atyafiság.* 2. *Máma má nem tartják úgy a zatyafiságot, mind a régi öregök.*

autó A *autó* †, *otó* ↓, ~ † | fn kny. | **Megj.** Régebben, az *autó* megjelenése idején a címszó a hangzóját rövid, illabiális *á*-szerű hanggal ejtették.

avétt l. avítt

avítt Vn *avétt* ↓ ↓, *avitt* ↓, ~ | nm Régi, ocska, vásott <tárgy vagy anyag, pl. ruha>. rossz | *Ně járgy ijen avét réklibe! – Nēm érdömös mőkfotoznom eszt a zavétt üngöt, vöszünk helötte ujjat.* | **AVULT**

avult Vt *avútt* | mn Régi, kopott <tárgy vagy anyag>. | **Szerk.** *el ~.* | **AVITT**

azóta A *azóta* ↓, ~ | hsz Az említett időpont, esemény óta <máig>.

asztán A *asztánék* †, *osztán* ↓ ↓, *asztán* | hsz Az említett időpont után. | *Engömet behijatott [behívatott] a kasznárné ténsasszony, osztán rábeszét ęty házasságra. Igy elengették a kéccászhusz korona adósságot.* | **Megj.** KULCSÁR szerint 1896 körül a választékos beszédben még használatos volt az *asztánék* [asztán] alakváltozat, akárcsak az *ittenék-ottanék* [itt-ott] és a *mostanék* [most]. – Szerintem [P. J.] az *asztánék* a Somogy és Tolna megyéből idetelepült majorbéli cselédek beszédéből kerülhetett a falu nyelvébe.

áztat Vn *ásztat* | ts i 1. Nedvessé tesz vmit. 2. <A mosás előkészítéseként> tisztítás céljával vízben tart vmit. 3. Puhítás végett vízben tart vmit. 4. <Ik-vel>: Gyaláz, szapul vkit. rossz | 1. *Jó nagy esők ásztatták a határt.* 2. *Röggel úta ásztati a ruhát.* 3. *Ténnap kendőrt ásztattunk.* 4. *Ez mindönfelé elásztati a rokonyását.* | **Szerk.** *el ~, ki ~, meg ~.*

áztató Vt *ásztató* ↓ ↓ | fn Vízfolyásnak az a része, ahol a kendert áztatják. | *A Pohár-gödrbe vótak a zásztatók.* | **Népr.** Régen a kisebb vízfolyások medrét használták kenderáztatásra; ill. közelükben kisebb gödröket (*kátyókat* vagy *mocsilákat*) ástak, és ezekbe vezették a patakok vizét. | **KENDERÁZTATÓ, MOCSILA (MOCSOLA)**

azt tudnám AJ *asz tunnám* † | Szövegben ez a bizonytalanságot kifejező szerkezet ('úgy tudom'; 'úgy hiszem'; 'talán' jelentésben) főmondat szerepű. | *Asz tunnám, a fészörbe töttem a szekőrcét.* [Vagyis: Ebben nem vagyok biztos].

bab I. borsó

báb J ~ | fn Mézeskalács, mézesbáb. | *Vettem a bucsuba bábót a gyereköknek.* | BÁB-

BABA

baba AJ *buba* †, ~ | fn 1. Kisgyermek, baba. 2. Baba formájú játékszer. 3. Vkinck a kedvесе (babája), szerelme. 4. A kender csomója [egy maroknyi egység]. | **Megj.** A 3. jelentésben ma inkább: *buba, bubája* <vkinck.> | **Szerk.** *báb* ~, *szédi* ~.

bába Vn ~ ↓ | fn Szülésznő. | *Minálunk a Boc Kati néni vót a bába.* | **Megj.** Korábban (kb. 1948-ig) községünkben szakképzett bába vezette le a születeket. Ma már csak kórházban szülnék az édesanyák. | BÁBASSZONY, BÁBÁSKODIK

bábaasszony AJ *bábaasszony* ↓ ↓, ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Szülésznő. | **Megj.** A szülésznő fogalom megnevezésére a *bába, bábaasszony* szavak közül az utóbbi volt a szokásosabb.

bábáskodik J ~ | tn i 1. <Szülésznő> szülésnél segédkezik. 2. Ügy, feladat megoldásában segítően közreműködik. | **Megj.** Ma már csak a 2. jelentésben használatos.

babázik Vn ~ | tn i 1. <Gyermekek> szül. 2. Babával játszik. | **Megj.** Az 1. jelentésben régen használatos szavak voltak: *lëbabázik, mëgbabázik*. A mai nyelvben a régi *babázik* megfelelője a *szül* ige. | **Szerk.** *le* ~, *meg* ~, *szédi* ~. | SZÜL

bábbaba Vn ~ | **Szerk.** (fn és fn) A mézeskalács anyagából süttött, baba formájú díszes sütemény. | *Vettem egy bábbabát a bucsuba.* | BÁB, BÁBOS

babona Vn ~ | fn 1. kny. (Az ősvallás elemeihez (is) kapcsolódó tévhit.) 2. Babonán alapuló, hagyományos közösségi szokás, ill. cselekmény. 3. kny. (Újabb keletkezésű hiedelem, téves általánosítás.) | 1. *Régi babona, hogy a pëntök szörëncsëllen nap.* 2. *Rëgëbben itt is harangosztak fëjhë, jëgesë ellen.* 3. *A nëgylevelü lucernalevël szörëncsëtt hoz. De eszt minygyá lëkopogom, hogy így lögyën!* | **Nëpr.** *Rëgën ëhitték, hogy van ërdëg, mitmitke, boszorkány. De esz csak ujam babona ám!* – KULCSÁR szerint a Hegyháton (és természetesen Mocsoládon is) dívó babonák: a *ráolvasás*, a *szemvöz*, az *öntés* (megöntés), a *nyomfelszedés*, a *felhë ellen való harangozás*, az *új tüz*, *sárkány*, *tüzes-ember*, *boszorkány*, *luczaszék*, *kuruzslás* (a javasasszonyok ténykedése), a *kártyavetés*, *kisértetek*, *hazajáró szellemek*, a *földben rejlë és idënként fellobbanó kincsek*, a *szellemek*. (KULCSÁR: „Hegyhát” 251–252., valamint AKHA I, 98–107, 325–335.) | **Megj.** A *babona* szó ugyan a köznyelvi szókincshez (is) tartozik, mégis szerepel a mocsoládi tájszavak gyűjteményében, mert egykor sokféle hiedelem kapcsolódott ehhez a fogalomhoz. (L. a fent felsorolt néprajzi érdekü adatokat!) Számítani lehet egyébként arra is, hogy a téves, elhamarkodott általánosítások eredményeként akár napjainkban is keletkezhetnek babonák, babonaszerű vélekedések.

babonás Vn ~ | mn 1. Babonákban hívó <ember.> 2. Babonán alapuló, ill. babonás elemeket rejtë történet. 3. Elbüvölë tekintet, szem. | *Öreganyám nagyom babonás*

asszony vót. *Fét a boszorkányoktu.* | **Megj.** Ez sem tekinthető tájszónak. (Bővebb indokolás a *babona* címszó a.!)

bábos Vn ~ | fn A mézeskalács készítője. – mn Mézesbábból való <sütemény, kalács.> | **Népr.** A bábosok különböző formájú bábokat árultak a vásárokon és a búcsúi sátrakban. Kedveltek voltak a *baba*, a *lovashuszár*, a *tükrös sziv* és az *olvasó* alakú bábok. | **Szerk.** ~ *kalács*, ~ *sátor*.

baboskendő Vn ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Pettyes <kendő.> | *Hun vëtted eszt a szép baboskendőt?*

bag'gya l. **boglya**

bagó¹ J ~ | fn Dohánymaradék a pipában. 2. Cigaretta. 3. Cigarettazás. 4. <Értékmérőként>: Kevés összegre való utalás. | 1. *Várgyá! Elép kipirkállom a bagót a pipámbu!* 2. *Aggy egy bagót [cigaretta]!* 3. *Nëm esik jó a bagó.* 4. *Bagójér nëm adunk el jószágot.*

bagó² l. **bagoly**

bagoly A *bagol* ↓ ↓, *bagó* ↓ ↓, *bagoj* | fn kny. (Éjjeli ragadozómadár [Strigidae].) | *Ha kivikkol a bagol, haláleset lëssz. Ezér monygyák nálunk, hogy a bagol halálmadár.* | **Szerk.** *éjjeli* ~, *füles* ~.

bagósipka l. **kalap** a.

bagózás Vn ~ | fn 1. A bagó [pipaürülék] rágása. 2. Cigarettazás. | 1. *A N. Pista bagózás közbe nagyokat pökött a pallóra.* 2. *Hadd abba a bagózást, mer má sárga a zujjad!*

bagzik¹ Vt ~ ↓ | tn i Állat <különösen kutya, macska, nyúl> párosodik. | *Bagzik a kutyánk.* | **BAKOZIK**

bagzik² Vt ~ ↓ | tn i <Étel, főleg krumpli> sütés vagy főzés után hirtelen kihül és megkeményedik. | *Nëm öszöm mëg eszt krumplit, mer mögbagzott.* | **Szerk.** *meg* ~.

bagyulál l. **bebagyulál**

baj AJ *bajj* ↓, ~ | fn 1. Betegség. 2. Vajúdás. 3. Nehéz, kritikus helyzet. 4. Menstruáció. | 1. *Rámgyütt a kehe mëg mindömféle bajj.* 2. *Hajnóba kezdődött a Marisunk bajja, osztán röggë mëg is szülte a babájját.* 3. *Baj van. Kidűt a kocsim kereke.* 4. *A lányunkra korán gyütt rá a bajja.*

bajmolódik Vn *bajmulódik* ↓, ~ | tn i Vesződik, bajlódik vkivel vagy vmivel.

bajoskodik Vn *bajjoskodik* ↓, ~ ↓ | tn i Vesződik, küszködik vkivel vagy vmivel. | *Csag bajjoskodik a jószágajivā. Nëm mén sëm mire.*

bajszos A *bajcos* ↓ ↓, *bajszos* ↓, ~ | mn Bajuszt viselő férfi. | *Szëb bajcos embör vót a zöregapám.*

bajusz Vn *bajuc* ↓ ↓, *bājc* ↓ ↓, ~ | fn 1. A férfiak és bizonyos állatok orra alatt növény szörzet. 2. A kukoricacső elején, oldalán látható selymes szálak. | **Népr.** A mocsoládi legények, idősebb férfiak 1918 után kezdtek ún. *angolbajuszt* [rövid bajuszt] viselni. Előtte a *pörgebajusz* volt divatban. | **Fr.** *Összeakasztották a bajuszt.* [Összeveszték vmi miatt.]

bak Vt ~ | fn 1. Hím állat. 2. Kőművesek lábakon álló tartóállványa. 3. Két X alakból és összekötőelemekből szerkesztett fűrészállvány. 4. Kocsiülés. 5. Iparos <főleg cipész> háromlábú ülőszéke. | 2. *Tögyétök föl a pallókat a bakokra!* | **Fr.** *Bakot lűj.* [Durva hibát követ el.] | **Szerk.** ~ *kecske, ~ kutya, ~ macska, ~ nyúl, ~ réce, ~ ugrás.*

bakancs A *bakkancs* ↓, ~ | fn kny. (Erős lábbeli.)

bákász Vt ~ ↓ | 1. Tehetetlenkedő, bamba <ember.> 2. Gyermeekijesztő szó. | 1. *Nizz ide, tē, bákász!* 2. *Vigázzatok, mer gyűn a bákász!*

bakhát Vt ~ | **Szerk.** (fn és fn) 1. Kapával vagy ekével összehúzott földhányás, halom. 2. Két szőlősor között kialakított domborulat, amely párhuzamos a szőlőtőkék sorával. 3. Barázdák egymásra- ill. összeszántásával létrejött kis kiemelkedés, domborulat [bakhátraszántás!] 4. Kocsiúton a két keréknyom között púposodó földszáv. 5. Testtartás a *bakugrás* nevű játékban. | **Megj.** Dülönévként a *Bak-hát* szántókra és kis részben rétekre vonatkozik a falu DK-i határ részében. (BMFN I, 11/263.) – A szőlőn kívül a krumplinak és uborkának is csináltak kis bakhátat. Ezt a munkát *tőtőgetésnek*, *bakhátolásnak* nevezték.

bakhátas Vt *bakhátos* ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és mn) Olyan föld, határ rész, út, ahol bakhát van.

bakmacska Vt ~ | **Szerk.** (fn és fn) A macska himje. | *Éjjē mēgen vērnyoktak a bakmacskák.*

bakotás (bakotás) l. vakotás

bakozik Vt *bagzik* ↓ ↓, ~ | tn i Állat <kutya, macska, nyúl> párosodik. | *Bakosztak a kutyák.* – *Bagzási üdő van. Ijenkor nyērvákónak a macskák, ha bagzanak.* | BAGZIK.

bakoztat Vt *bakosztat* | ts i Állatot <főleg nyulat, kutyát, macskát> pároztat.

baknyúl Vn *baknyul* | **Szerk.** (mn és fn) A nyúl himje. | *De veszekődős ez a baknyul!*

bakréce Vt ~ | **Szerk.** (mn és fn) Hím kacsza. | *Bakrécét is tartunk, hoty fjjassak lögyenek a tojások.* | GÁCSÉR

bakróka Vt ~ | **Szerk.** (mn és fn) 1. Hím róka. 2. Vmi rémszerű alakra utaló szó gyermekijesztő mondatban. | 2. *Jó lögyé, mer ēvisz a bakróka!*

baktat AJ *bóktat* ↓ ↓, ~ | tn i 1. Lassan, botorkálva jár. 2. Fejét előre biccentve bóbiskol. | 1. *Od baktattam a sor végén.* 2. *Má bóktat szēgēj, maj lēesik a székrű.* | **Megj.** KULCSÁR szerint 1896 körül a *bóktat* még 'lassan jár' jelentésű volt. A szóhasadás eredményeként ma már a *bóktat* igét 'bóbiskol', a *baktat* igét pedig 'lassan jár' jelentésben használják a helybeliek.

bakter Vn *baktēr* ↓ ↓ | fn 1. Vasúti őr <örházi felügyelő, sorompókezelő.> 2 <Régen> a községben éjjeliőr. | 1. *A Szijártó Jani sokájig vót baktēr a vasutná Mocsoládon.*

bakterház Vn *baktērház* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Vasúti őrház, ahol bakter teljesít szolgálatot. | *A zāsó baktērházná sarampó [sorompó] is vót.*

bakugrás J ~ | **Szerk.** (fn és fn) 1. A *baknak* [játékos társnak] átugrása oly módon, hogy tenyerünkkel a hátára támaszkodunk. 2. Rövid idő alatt megtehető távolság. 3. kny.

(<Gondolatmenetben> lényeges mozzanatok meglepő kihagyása.) | **Népr.** Korábban a fiúk kedvelt játéka volt a *bakugrás*. A játék sorbaállással kezdődött. A sor elején levő fiú *bakot* vagy *bakhátat* állt. Csaknem derékszögben előregömyedt, hogy játszótársai átugorhassák. A sor végére érve az utolsó ugró lett a *bak*. S ez így folytatódott hosszú percek át.

bál J ~ | fn 1. Táncos rendezvény. 2. Evés-ivással egybekötött táncos mulatság. 3. Felfordulás, zűrzavar. | **Népr.** Régebben a fiatal házasok gyakran rendeztek maguknak – szerény körülmények között – bálszerű összejöveteleket. (L. bővebben a *ganyésbál* és a *batyúsbál* szócikkek alatt!) | **Megj.** A címszó 3. jelentése csak **Fr.**-ban: *Áll a bál*. [Nagy a felfordulás.] | **Szerk.** *batyús* ~, *farsangi* ~, *ganyés* ~, *szüreti* ~.

balog Vn ~ † | mn 1. Balkezes <ember.> 2. Kissé ügyetlen <ember.> rossz | **Megj.** A 2. jelentésben régen használatos volt még a *balogsuta*, *balogsuti* szó is. Ma a balkezes emberre inkább ezt mondják: *suti*. Ragadványnévi szerepben pl. a *Gaál Suti József* névben. A név viselőjét rövidebben így is nevezték: *Suti Jóska*. | **BALOGSUTA, BALOGSUTI, SUTI**

bán Vn ~ | ts i 1. Sajnálja tettét, cselekedetét. 2. <Vallási fogalomként> szánja bűnét, bűneit. 3. Sajnál vmit <ételt, italt, pénzt, sikert stb.> vkitől. 4. <Részvét kifejezéseként>: Sajnálja a gyászolót a szóban forgó személy elvesztése miatt. 5. Vmi károsodik <vmilyen ok miatt.> | 3. *Csak nēm bánod a kizsgyerőktű a zétēt* [ételt]? 5. *A zű pénzze bánnya*. | **Megj.** A 4. jelentésben ma már csak az idősebbek használják a *bán* igét: *Nagyom bánom a Kati nenémet. Bánom, hogy ijen hőrtelem mēkhāt*. | **Fr.** *Mit bánom én!* [Nem törődöm vele.] – *Bánnya a fene! Fene bánnya!* [Nem bánom.] – *Bánnya mind a kutya, ki hetet kökezött*. [Nagyon bánja.]

banda Vn ~ | fn 1. Emberek <főleg fiatalok> kisebb csoportja. 2. Zenekar. 3. Mezőgazdasági munkára szervezett csoport. | 1. *Régöm bandába verőtűnk*. 2. *Hirős cigámbanda vót a Mágocson a Horhóajjai Barát Náci zenekara*. – *Lakodalmagba a kárászi rezesbanda muzsikát*. 3. *A téjezbe kapálláskor a mi bandángba csak asszonyok vótak*. | **Népr.** Régen az uradalomban, majd a téeszben nagyobb munkák idején (kapáláskor, aratáskor, csépléskor stb.) csoportokat szerveztek. A *bandák* tagjai napszámban dolgoztak, vagy terményrészesedést kaptak. A téeszbrigádok tagjai munkaegységek szerint kapták meg járandóságukat. | **Szerk.** *arató* ~, *cigány* ~, *cséplő* ~, *pulger* ~, *rezes* ~.

bandagazda Vt ~ † | **Szerk.** (fn és fn) Aratásra szerződött csoport vezetője. | **Népr.** Régen az uradalomban aratásra *summások*at szerződtettek, gyakran távoli vidékekről, főleg Zala megyéből. Az ő munkájukat szervezte a *bandagazda*, aki egyúttal szóvivőként képviselte a csoport érdekeit a szerződés megkötésekor és a későbbiekben is.

bandázás Vt ~ ↓ ↓ | fn Fiatalok, főleg fiúk és legények összejövetelei <voltak.>

banga Vn ~ | mn 1. Bamba, figyelmetlen <ember.> 2. Mafla, együgyű <személy.> 3. Bágyadt, fáradt <ember.> | 1. *Sē lát, sē hall ez a banga gyerők*. 3. *Nēm tudom, mitū lēttem ijem banga*. | **Megj.** Újabban 'banga' jelentésben a *tétó* is hallható.

bánkolódik Vt *bánkulódik* ↓ ↓, ~ | tn i <Hosszasan> bánkodik, szomorkodik vmi miatt. | *Még mindég bánkulódik, hogy mëkhāt a zöregaptya.* | BÀN

banya J ~ | fn 1. <Kissé csúnyácska> öregasszony. 2. Rosszindulatú, boszorkánynak tartott vénasszony. 3. A feleség tréfás említése és megszólítása a férj részéről. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 körül) még nagy volt a banyák [öregasszonyok] tekintélye a családokban, hiszen „...míg a házban a *banya* mozogni tud, addig az a gazdaasszony, a többi [nő] csak a mezőn dolgozik; főzéshez és sütéshez oda se néz, nem is konyít néha a negyven éves asszony se.”

barac l. **barack**

barack A *boroc* ↓, *barac* ↓, ~ ↑ | fn kny. (1. Gyümölcs, a barackfa termése.) 2. Kajsziбарack. 3. Őszibarack. 4. Barackot termő fa. 5. Barackból főzött pálinka. 6. A gyermek fejbúbjának <tréfából való> megkoppintása a kéz ujjával. | 1. *Szeretöm a borocot.* 5. *Na, tőccs ëty kupicávā a baradzbu!* 3. *A tanító baracot nyomott a fejemre, de ez nēm fájt.* | **Megj.** Régen a kajszi- és őszibarack megnevezésére jobbra csak a *boroc*, *barac* szavakat használták. A magból nőtt barackfa neve ez volt: *parazdbarac* [parasztбарack], az oltott barack neve meg az *ojtodbarac*. | **Szerk.** ~ *fa*, ~ *pálinka*, ~ *virág*; *francia* ~, *kajszi* ~, *oltott* ~, *paraszt* ~, *sárga* ~.

bárakárhugyan l. **akárhogyan**

bárakárhun l. **akárhol**

bárakárki Vt ~ ↓ ↓ | ált. nm 1. Bárki, akár mindenki. 2. <Bizonytalanságot kifejező mondatban> személy jelentéktelenségére vagy éppen fontosságára utal. rossz | 1. *Bárakárki jelőňkőszhetőt negyvenödbe, hoty földet igényöl.* 2. *Bárakárki nēm lehetőtť am biró a faluba.*

baránnya l. **borona**

baránnyal l. **boronál**

baránnylevél l. **boronalevél**

baránnyatüske l. **boronatüske**

barázda A *brázda* †, *borozda* ↓ ↓, ~ | fn 1. Ekével aláfordított földrészlet; a földbe vágott egyenes vonalú mélyedés. 2. Mélyedés a szőlőtőkék sorai között. | 1. *Szép vót, ha a barázdák egymást takarták. Nēm vót kimaradva* [így szántatlan föld.] | **Megj.** A *brázda* szóalak régen is csak az öregek beszédében volt hallható. | **Szerk.** ~ *billegető*, *vak* ~. | EKEMETSZÉS

barázdabillegető A *barázdabillőgető* ↓ | **Szerk.** (fn és igenév) Madár [Motacilla alba]. A hosszú farkát állandóan mozgató, billegető énekesmadár hasznos rovarirtó.

barbél, **barbéj** l. **borbély**

barhent Vn *pargët* ↓, | fn Az egyik oldalán bolyhozott pamutszövet. – mn A belőle készült ruha <pl. szoknya, ing> jelzője. | *Vëttem két mëtër pargëtöt.* – *Hideg van, fövőszöm pargëtüngömet.* | **Szerk.** ~ *gatyá*, ~ *ing*, ~ *szoknya*.

bari J ~ | fn 1. Kisbárány. 2. <Ismételgetve> *bari nē*, *bari nē* a bárányok hívogatására használt szó. 3. A juh hívogatója és az állat megnevező szava. | **Megj.** Ugyancsak

bárányok hívogatására szolgáló szavak (ismételgetve): *cittá, cittá, cittá nē, cittá nē*. A juhok jól megértették a gazda hívó szavait; kiváltak a nyájból, és betértek az udvarba, majd az ólba.

barka A *bárka* ↓, ~ ↑ | fn A füzfa virágos ága apró fűtökkel. | *Széttem ëty kizs bárkát a rétajba*. | **Népr.** Virágvasárnap volt a *bárkaszentölés* a templomban. Húsvétkor *szentőd bárkát* szoktak vinni a temetőbe, a sírokra. Tettek *bárkaágat* az istállóba is, hogy a jószágot ne érje baj. Jégverés, vihar ellen ugyancsak megszentelt *bárkát* vittek fel a padlásra, a rag alá. A ház ereszébe is raktak *bárkát* betegség ellen.

bárka l. **barka**

bárkavasárnap l. **virágvasárnap** a.

baróka l. **paróka**

baszárka Vt ~ † | fn Tarisznya. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): *baszárka* = kis tarisznya (nyilván a „bazar” szóból). – A *baszárka* szó eredetét egyelőre nem ismerjük. De l. még az ÚMTSz.1: 356. *baszárka* szócikkét! Ugyanitt a 361. oldalon: *bazárka* 'háti szállítóeszköz'.

basz(ik) J ~ | tn i 1. kny. (<Ember, ill. állat> nemileg közösül.) 2. kny. (Nem törődik vele, rá sem hederít.) rossz 3. <Tagadásban>: 'szó sincs róla'. durva 4. Káromkodás-szerű kifejezésekben. durva 5. Elmarasztalásban. durva | 2. *Baszik az erre*. 3. *Baszik elmenni*. 4. *Basszam a mindönségit!* 5. *Na, most baszhatod*. | **Szerk.** *el ~, ki ~, le ~, meg ~, rá ~*.

baszkurál Vn *baszkuráll* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i 1. <Embert, állatot> bosszant, ingerel. rossz 2. Babrál, piszkál vmit. rossz 3. Vmivel sikertelenül foglalatoskodik. | 3. *Má röggel úta a biciglit baszkurállli, mék sincs kész vele*.

baszogat J ~ | ts i 1. kny. (Vkivel rendszeresen közösül.) 2. Piszkálgat vmit. durva 3. <Embert, állatot> folyton ingerel. rossz.

basztat J ~ | ts i 1. Bosszant, ingerel. rossz 2. Babrál, piszkál vmit. rossz | 2. *Csag basztatí a motorgyát, ha kő, ha nēm*.

battyog Vn ~ | tn i Ballag, lassan lépdél. | *Nehezen, de hazabattyogott*. | **Szerk.** *át ~, el ~, haza ~, ki ~*. | TOTYOG, TITYEG-TOTYOG

batyusbál Vn *batyuzsbál* † | **Szerk.** (mn és fn) Evés-ivással egybekötött táncos multság. | *Farsang idején nagy mullactság vót a batyuzsbálokon*. | **Népr.** Régen a fiatal házask szervezték a batyusbálokat. Az asszonyok kis batyuban vitték az ennivalót: kenyeret, kolbászt, svártlit, savanyúságot, kalácsot, süteményt. Italt a kocsmában vettek a férfiak. Mindig akadt *muzsikás* [zenész] is, legalább egy *hërmonikás*.

bazsarózsa Vn ~ | fn Nagy, gyakran cserjeszerű, fehér vagy rózsaszín virágú növény: pünkösdirózsa [*Peonia officinalis*]. | **Megj.** A fehér és rózsaszín virágú növénynek *bazsarózsa*, a piros virágúnak itt *pünkösdirózsa* a neve. Nagyon régóta kedvelt virág a mocsoládi kiskertekben. (VARSÁNYI GYULÁNÉ BÜKKÖSDI MÁRTA 2007. 134.)

bé l. **bő** (**bővedeste**) a.

beágyaz J ~ | tn és ts i 1. Felkelés után az ágyat (ágyneműt) összerakja. 2. A gabo-

nakévéket nyomtatáshoz kör formában lerakja a földre. | **Megj.** A 2. jelentésben ma már nem használják a *beágyaz* igét. – A címszó 1. jelentésében használatos még a *bevet* ige. Az ágy előkészítése a lefekvéshez: *mégágyaz* vagy (ritkábban és régiesen) *ágyat bont*.

beakaszt Vn ~ | ts i 1. <Kocsiba> lovat fog be. 2. <Istállóban a helyére> jószágot beköt. 3. Akasztással, kötéssel (kötéllel, láncsal vagy csúsztatóval) kocsikereket rögzít. 4. Közösül. durva | 3. *Várok, amég beakasztod a kereket.* 4. *Beakasztot neki.* | **Megj.** A 4. jelentés új; az argóból került a falu népnyelvébe.

bealmol Vt *bealmul* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i Szalmát terít <az istállóban> a lovak, tehenek alá. | <Beszélgetésből>: – *Bealmútá, Pista?* – *Pérsze, tettem alájjik szómád bőven.* | **Megj.** A címszó jelentésében használatos ige még a *mégalmol*. | MEGALMOL

bebaszik Vt ~ ↑ | tn i Vmilyen váratlan esemény kellemetlenséget idéz elő. durva | *A jégverés jó bebaszott a zideji termésnek.*

bébic l. **bíbic**

beborul AJ *beburul* ↓, ~ | tn i 1. Jármű vagy több tárgy, anyag mélyebb, beljebb levő helyre esik, borul. 2. Az égbolt teljesen befelhősödik. | 2. *Már énnéköm beborút a zég, / a buzámat ēverte a jég.* (Népd.-ból.) | **Megj.** A szóhasadás (jelentésfejlődés) eredményeként az 1. jelentésben inkább: *beburul*, a 2. jelentésben meg: *beborul*. | NEKISIKUL, NEKIVÁL(IK)

bebúgat Vt *bebuggat* ↓ ↓, ~ ↓ ↓ | ts i <Kannal> kocát meghágat. | *Görög a göbém. Ēhajtom a kanyhol, asztám bebuggatom.*

bebugyolál A *bebagyulál* ↓, ~ ↑ | ts i <Textillel gondosan, jól> betakar vkit vagy vmit. | *A kendőmmē bebagyulátam szögént, mer má nagyon didörgött.* – *Szépőm bebagyuláll i a kizsgyerőköt.*

becce¹ Vn *böcce* ↓ ↓, *böcce* ↓, *bēcce* | fn Kisborjú.

becce² Vn *böcce* ↓ ↓, *böcce* ↓, *bēcce* | <Ismételgetve> a kisborjú terelgetésére, hívogatására használt szó: *bēcce, bēcce; böcce nē, nē, nē; böcce, böcce; böcce nē, nē, nē.* | **Szerk.** *bú* ~ (gyny-i szó!), *kis* ~. | BECCIKE

beccike Vn *böccike* ↓, *böccike* ↓, *bēcike* ↓ | fn 1. Kisborjú. 2. <Ismételgetve> a kisborjú terelgetésére, hívogatására: *böccikém nē, böccikém nē.* | BECCIE

bécsikendő Vt ~ ↑ | **Szerk.** (mn és fn) <Bécsből származó?> piros színű fejkenő. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 körül) „A menyecskék otthon *piros bécsi kendővel* kontyra kötik [körül] a fejüket.” – Ez a viselet mára már kiment a divatból, de a hagyományos lakodalmakban még szokás, hogy éjfél után (a *mőnyecsketáncot* követően) az új asszony felkötí a *mőnyecskekendőt*. – A *bécsi piros kendőről* l. még az ÚMTSz.1: 371. oldalán a *bécsi* címszót!

becsinált leves A *becsinyát leves* ↓ ↓, *becsinát leves* ↓, ~ | **Szerk.** (igenév és fn) Csirkeaprólékból főzött, vegyes zöldségekkel, fűszerrel és citrommal ízesített leves. | *A becsinyát levest habarássā szoktam fűlereszteni.*

becsmérel A *böcsméll* ↓ ↓, *böcsméröl* ↓, *bēcsmérél* ↑ | ts i 1. Degradál, alábecsül

vkit, vmit. rossz 2. Szidalmaz, lehord vkit. rossz | 1. *Héjába böcsmérülöd a lovamat, nēm adom ócsóbban.* 2. *Nē böcsméd a zuradat, mer jó embőr.* | BECSÜL

becsodálkozik Vn *becsodákozik* ↑ | tn i Berüg. tréf, szép | *Tē asztán jó becsodákosztá tēnnap!* | BERÜG, BEISZIK, LEISSZA MAGÁT, – BORGÖZÖS, ITALOS, KAPATOS, RÉSZEG, TINTÁS

becsukódik J ~ | tn i 1. Vmi becsukott állapotba kerül. 2. Ajtót, kaput bezár; ill. este mindent bezár. | 1. *Becsukódott a kiskapu.* 2. *Sütétődik, becsukódom lassan.*

becsül Vn *böcsül* ↓, *böcsül* ↓, *bēcsül* ↑ | ts i 1. kny. (Vmely tulajdonságot, tárgyat, dolgot, eseményt valós vagy megközelítő értéke szerint minősít.) 2. kny. (Értéke alapján ragaszkodik vmihez, és azt őrzi.) 3. Kíró vkire bizonyos büntetést. | 1. *Na, böcsüd még, mit ér ez neköd!* 2. *Böcsüli a szülejít még a rokonyokat is.* | **Megj.** A 3. jelentésre csak az idősebbek nyelvéből van példánk: *Ráböcsütek két év börtönt.* | **Szerk.** *fel ~, meg ~, rá ~.* | TISZTEL

becsület A *böcsület* ↓, *bēcsület* | fn 1. kny. (Erkölcös magatartás, viselkedés.) 2. kny. (Kötelességtudat.) 3. Személynek kijáró megbecsülés. 4. Tisztelet, illem. | 1. *Ez rőndös gyerők. Tuggya mindig, mi ja böcsület.* 4. *Töb böcsületöt érdömőnék.* | **Fr.** *Böcsületire lögyöm monda...* [Meg kell hagyni,...El kell ismerni,...] | TISZTESSÉG

becsületes A *böcsületös* ↓, *bēcsületös* | mn 1. kny. (Tisztességes, erkölcsös <ember.>) 2. kny. (Megfelelő viselkedésű, rendes <személy.>) 3. Nagy, jókora <tárgy, termény stb.> | 1. *A Ferkó dērek legēj: dōgos és böcsületös.* 3. *Ijem böcsületös [hatalmas] dinnyénk má régön termött.* | TISZTESSÉGES

bédögeste l. **bévedeste**

bedurrant l. **betüzel** a.

befedeztet Vt *befödösztet* ↓ ↓ | ts i 1. <Kancát ménnel, tehenet bikával> meghágit, pároztat. | *Ēmöntünk Mágocsra, a csödöröshöl, hogy befödösztessem a lovunkat.* – *Mocsoládon a bikaistálló mellet födösztetették a teheneket.* | FEDEZTET

betér Vt *betér* ↓ ↓, ~ | tn i 1. Befér. 2. kny. (Úját megszakítva vhova bemegy.) 3. kny. (Az út elkanyarodik, befordul vhol.) 4. Az út vhová odaér. | 1. *Nēm tér be a lábom ebbe a szük cipőbe.* 2. *Betértem hozzájjik ēty kizs beszélgetésre.* 4. *Ott a Pap-körösztné tér be a zalmási ut a küjesutra.* | ELFÉR, ELTÉR

befülled Vt ~ | tn i Kellemetlenül nedvessé, meleggé válik vmi <pl. a vizes széna, szalma, trágya stb.> | *Nagyom befüllett a ganyé. Öntözni köllene!*

begörget Vt ~ ↓ ↓ | ts i 1. Anyadisznót pároztat, megtermékenyített. 2. kny. (Vmit vhova begurít.) | 1. *Begörgettem a kocánkat.* | **Megj.** A párosodni készülő disznóra azt mondják, hogy *görög* vagy *büg*. Ezért a címszó szinonómája: a *bebúgat* ige. | BÜG, BEBÚGAT, GÖRÖG

begurul AJ *begurgul* ↓ ↓, ~ ↑ | tn i kny. | *Begurgút a labdám a lovak közé.* | **Megj.** A *begurul* ige 'mérge lesz' jeletésben inkább csak a fiatalok beszédében fordul elő.

begy VN *bögy* ↓ ↓, *bögy* ↓, *bēgy* ↑ | fn 1. kny. (Madarak nyelöcsővének kiszélesedő része.) 2. <Tréfásan> vkinek a gyomra. 3. Női mell, kebel. 4. Az ing elejének összefogott része a mell és a has tájékán <mint egyfajta szállító alkalmatosság>. 5. kny. (Gömbölyű

rész az ujj hegyén). | 2. *Ēgyetők, had nyőjjön a bögyetők!* (Tréfás jókívánság.) 3. *Szép bögyei vannak ennek a lánynak.* 4. *Édősanyám mindég a bögyömbe tette a pész* [pénzt], *hogy ē nē loptyák tülem.* 5. *Vért vettek a zujjam bögyibü.* | **Megj.** Az aprójóságok közül a lúdnak, kacsának, tyúknak és a pulykának van *bögye*.

begyek l. bögyök

begyeges Vt *bögyekős* ↓ ↓, *bögyekős* | mn 1. A mellnél bő, ezért *mejjes* női <nyári> ing, blúz jelzője. 2. Öblös, hasas, kidomborodó vonalú tárgy <pl. korsó> jelzője. | 1. *Fővőszöm eszt a kis tarka bögyekős ingömet.* 2. *Bögyekős korsóba vittem vizet a mezőre, amikor kapátunk.* | BEGY, BEGYES, BUGYAKOS, BUGGYOS, BUGYOGÓS

begyeges röpike Vt *bögyekős röpike* †, *bögyekős röpike* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) A mellnél bő <nyári> ing, blúz. | *Mit raktá a bögyekős röpikédbe? Csupa zsirfót!* | **Népr.** Ez a ruhadarab a *leböggős röpiké*hez hasonló, bő mellényszerű kis ing. Az alsó részébe gumi volt behúzva, ezért sok minden elfért benne: zsebkendő, gyümölcs, kenyér, pénz stb. | BEGYEKES

begyes AJ *bögyös* ↓ ↓, *bögyös* ↓ *bögyös* ↑ | mn 1. kny. (Telt keblű <nő.>) 2. Nagy begyű, jóllakott <háziszárnyas.> 3. Elöl tágas, bő <női ing.> – fn kny. (Nő, <aki nagy keblű.>) | 1. *Ez mindig a bögyös lányokat hajkurászta.* 2. *Bögyössek a récék, mer most éttek.* 3. *Nyáron ijem bögyös ingbe jártunk.* – *Látom, teccik neköd a kizs bögyös* [lány]. | **Megj.** A 4. jelentésben a *bögyös* szinonimája a *csöcsös* (kissé durva, tréfás stílusértékben). | BEGY, BEGYEKES, CSECSES

begyesedik Vt *bögyösödik* ↓ ↓, *bögyösödik* ↓, *bögyösödik* ↑ | tn i <A lánynak> nőni kezd a melle. | *Bögyösödik a Katánk. Hamā nagylánj lēssz.* | **Megj.** A címszó szinonimája kissé durva stílusértékben: a *csöcsösödik* ige.

begyullad J ~ | tn i 1. Égni kezd a tűz; meggyullad a fa. 2. Befülled a vízesen összerakott vagy megázott széna, szalma. 3. <Az ember> hirtelen megijed, megrémül. | **Megj.** A 3. jelentés viszonylag új a falu nyelvében. Az argóból vagy az ifjúsági nyelvből származhat. Ismerik továbbá itt is a *begyullad* igének ezt a jelentését: 'a motor működni, járni kezd'.

beharangoz J ~ | tn i 1. Harangozással a templomba <istentiszteletre> hív. 2. A mise kezdetét harangozással jelzi. | **Megj.** A mise előtt háromszor szoktak harangozni. A harmadik harangozás jelentette, hogy kezdődik a mise. | *Sijessön kend a misére, mer minygyá beherangoznak!* | HARANGOZ(IK)

beházasodik J ~ ↓ | tn i 1. kny. (<Férfi> házasság révén új családi közösségbe kerül.) 2. <Anyagi előnyt is remélve> módosabb családba házasodik. rossz, gúny | **Népr.** Régebben az volt a szokás, hogy az ifjú feleség költözött a férje szüleinek a házába. Ritkábban a férj ment a „lányos házhoz”. Ezt *benősülésnek* vagy *beházasodásnak* nevezték. Ha a házasságkötéshez bizonyos anyagi érdekek is kapcsolódtak, a *beházasodik* igének némi gúnyolódó érzelmi tartalma volt. Rendszerint szegény sorban élő legények szoktak benősülni módosabb családba. | **Megj.** A címszó a jelentéssűrítésnek is érdekes példája.

Két jelentés sűrűsödik ebben a szóban: 'házasságot köt <vki>' + 'a házasságkötés után új közösséghez tartozik'. | BENÖSÜL, HÁZASODIK

behordás J ~ ↓ ↓ | fn <Mezőről> a gabona betakarítása a cséplés színhelyére. | *Behordáskor összefogott a rokonyság. Még a szomszéd faluba is emöntünk segíteni, asztán visszakaptunk a segiccségőt.* | **Népr.** A betakarítást a férfiak végezték. A nők sütés-főzéssel segítették ezt a nehéz munkát. – A címszót ma már nem említik a beszédben, mert az általa megnevezett fogalmat a kombájnnal való aratás felcserléssé tette. Mivel a *behordás* szó a hagyományos paraszti gazdálkodás sajátos szókincséhez tartozik, tájszónak (archaikus szónak) tekinthetjük. | BETAKARÍTÁS, TAKARODÁS

behorpad l. betorpad.

beiratás J ~ | fn 1. Házasságkötési szándék bejelentése és bejegyzése a plébánián. 2. kny. (Tanköteles gyermek bejelentése, beiratkozása az iskola első osztályába.) | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): „A kéretés és a gyűrűző után a vőlegény a násznagyokkal, nyoszolyó-asszonyokkal [együtt] a paphoz mennek *beiratásra*.” Ezután a pap háromszor hirdeti ki a házasulandók nevét. – A címszó szinonimája: *beiratkozás*.

beiratkozás l. beiratás

bekáfol Vn *bekáful* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i Lerészegedik, berúg, gúny, tréf | *Nagyom bekáfit a Ferkó a lakodalomba.* | BECSODÁLKOZIK

békalencse A *békalöncse* ↓, *békaléncse* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A poshadó víz tetején úszó apró levelű vízinövény [Lemna minor]. | *A Kula telle vót békalöncsév.*

békanyál A *békanyáll* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) Vizekben, mocsaras helyeken a víz tetején úszó, zöldes moszatok tömege. | **Megj.** A szinte azonos jeletéstartalom alapján a *békalencse* és a *békanyál* főnevek egymással szinonim viszonyban vannak.

békanyúzó Vt *békanyuzó* ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és mn-i igenév) Élettelen kés. tréf | *Vidd a fenébe eszt a békanyuzó bicskát! – Hozz egy rőndös kést, mer ez a békanyúzó sém mire sē jó!*

bekapálás Vt *bekapállás* ↓, ~ | fn Kapa segítségével földdel betakar, feltölt vmit <növényt, főleg szőlőt> | *A szőlőbe a tükéket mindön összē betőtögettünk. Ez vót a bekapállás.* | BETÖLTÖGET, KAPÁL, KIKAPÁL

békarokka Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Réti növény, zsurló [Equisetum]. | *Ha a szénába békarokka vót, csak a lovak ették, a tehenek nēm, mer keserű vót.* | **Népr.** Ha megszáradt, edények *zsurolására* használták. – A belőle készített teát gyomorbántalmak esetén fogyasztották.

bekátató l. tátogató

bekér J ~ ↓ ↓ | ts i 1. <Régen a vőfély vagy a násznagy> esküvő után versben kérte a vőlegény szüleit, hogy fogadják otthonukba a menyasszonyt (az ifjú asszonyt). 2. Lakodalmi vacsorán a vőfély <rendszerint versben> jelentette be, kérte be [a terített asztalra] az egyes fogásokat. (AKHA I, 95.)

bekéretőzik Vn ~ ↓ | tn i <Ember vagy állat> vhova bekéredzkedik. | *A macska*

körmicüli a zajtót: bekéretőzik a szobába. – Sokszó bekéretőzőt hozzánk egy drótoszt, mer öregapám mindig adot neki szállást éty-két éccakára.

bekocol Vt *bekocul* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i Bekopog <az ajtón, ablakon.> | *A drótoszt főgyütt a gangra, asztám bekocút a zablakon. Mindég beengettünk.* | KOCOL

bekompol l. kompol

beköszönt Vn ~ † | ts i A násznagy vagy a vőfény a menyasszonyt mintegy bejelenti, bekéri a vőlegény házába. | KULCSÁR szerint 1896 körül még szokásban volt, hogy, „A násznagy vagy a vőfény [amikor a lakodalmas menet a vőlegény házához érkezik] *beköszönti* [kis rigmussal] a menyasszonyt a vőlegény nevében.” | BEKÉR

beköt J *beköt* ↓ ↓, ~ | ts i 1. Kocsikereket lejtmenetben rögzít, megköt. 2. <Az istállóban> jószágot láncsal vagy kötéllal jászol elé köt. 3. <Nő> fejére kendőt köt. 4. kny. (Vmit textilllel átköt.) 5. A férjhez ment (férjezett) nő új családi állapotára utaló kifejezés. | **Fr.** *Hamarossam bekötik a lány fejét.* [Férjhez fog menni.] *Nyomatató lónak nem lehet bekötni a szájját.* [Aki hozzáfér vmihez, él a lehetőséggel.]

bél Vn *béll* ↓ ↓, ~ | fn 1. Gyümölcs <főleg dió, mogyoró> ehető belső része. 2. A disznó bele, amibe hurkát, kolbászt töltenek. 3. Az ember belső részeként a bél. | **Fr.** *Mén a bele. Mënnek a belei.* [Hasmenése van.] – *Maj kihánta a belit.* [Undor fogta el.] – *Kákabéllü.* [Nagyétkü.] | **Szerk.** *dió ~, mogyoró ~; disznó ~, marha ~, vettes ~* [boltban vásárolt ~]; *vastag ~, vékony ~.*

belafátyol Vt *belafátyul* ↓ ↓, ~ | ts i Mohón kapkod be <levest, lészerű ételt.> rossz | *Étykettőre belafátyúta a levest.* | **Megj.** Valószínű, hogy ez az ige korábban csak bizonyos állatok (pl. kutya) evésmódjára vonatkozott. Ezért pejoratív szónak minősült. Nem vált pozitív hangulatúvá a szó azután sem, hogy a mohón evő emberre is mondani kezdték a *belafátyol* igét. Ezért van még ma is rosszálló hangulati értéke a címszónak. – A *lafátyol* ige szóhasadás eredményeként így változott: *lafátyol* 'sokat és feleslegesen beszél; fecseg' – a *lafátyol*, *lafátyul* 'mohón eszik.' | LAFÁTYOL, LAFATYOL, KILAFATYOL, LEFETYEL, LOCSOG, FECSEG

beleér Vt ~ | tn i 1. Vki odér, megérkezik vmely helyre. 2. Vmi belenyúlik vmibe. | 1. *Mëgen onnan elindútak, beértek az ezüst erdőbe. [...] És onnan, mikor elindútak, beleértek a rézerdőbe.* (Népm.-ből, AKHA I, 316.) | **Megj.** A mai nyelvben a *beleér* jelentése a korábbi jelentéshez (l. az 1. jelentést!) képest módosult: az 'odaér' jelentés elhomályosulása után ma már csak 'belekerül, belejut vmibe' értelmű.

belesik Vn ~ | tn i 1. Féreg, kukac kerül az ételbe, élelmiszerbe. 2. kny. (Belehull vho.) | 1. *Beleesött a kukac a sunkába. – Beleesött a szuj [szű] a gërendába.* | **Megj.** A fiatalok nyelvében: *belesik* 'szerelmes lesz vkibe'; az idősebbek szóhasználatában: *szerelőmbe esik*. – Az 1. jelentéshez tartozó szinonim kifejezések: *mëkkukacosodik*, *beköpi a légy*.

belefér l. beletér a.

belegebed Vn ~ | tn i 1. Majdnem megszakad a munkában. 2. Csaknem belchal bizonyos kínzó érzésbe. | 1. *Maj belegebettem a zépitközézsbe. – Ha belegebedök, akkor*

is be kö fejeznöm a kendőráasztatást. 2. Belegebettem a nagy bánatomba. | Szerk. bele ~, meg ~.

belehempereg Vt *belehempörög* ↓ ↓, *belehempërég* | tn i <Vmibe> fekve ide-oda hengeredik. | *A malacok hogy belehempöröktek a sárba!* | HEMPEREG, BELEHENTEREG

belehömpölyödik Vt *belehömpöľödik* ↓ ↓, *belehömpöjödik* | tn i <Váratlanul, akarta ellenére> beleesik, belegurul vmibe. | *Elesőt, asztám belehömpöľödött a zárógba.*

belehömpölyög Vt *belehömpöľög* ↓ ↓, *belehömböľög* ↓ ↓, *belehömpöjög* | tn i Szándékosan belegurul vmibe. | *Belehömpöľöktek a fűjbe.* | HÖMPÖLYÖG

belejön AJ *belegyűn* ↓, ~ | tn i 1. <Fájás> beleáll vmibe; fájni kezd vmi. 2. <Gyakorlással> belelendül vmibe. 3. Hozzászokik vmi újhoz. 4. Vmi bizonyos összegbe kerül. 5. kny. (Kezd érteni vmihez.) | 1. *Belegyűtt a fájás a lábomba.* 2. *Két nap után belegyűttem ám én is a nyaralászba.* 4. *Hát ez belegyűtt összesen minekünk akkor százezër forintba.* | Fr. *Belegyűm, mind a kiskutya a zugatászba.* [Hamar beletanul vmibe.]

belekap J ~ | tn i 1. kny. (Hirtelen belefog, belekezed <bizonyos munkába>.) 2. Otrombán félbeszakít vkit <beszéd közben>. rossz | 1. *Mindömbbe belekapsz, asztám mők fébahagyod a munkádat.* 2. *Mögim belekaptá a szavaimba!*

belekapcáskodik Vt ~ | tn i Illetéktelenül és feleslegesen beleártja magát <bizonyos ügybe>. rossz | *Ez a fíjatalog dóga; mégis belekapcáskottá. Rosszu tétted!*

belekeveredik l. megkeveredik a.

belesül Vn ~ | tn i 1. <Gabonaszem> a kalászában nem tud kifejlődni, mert szinte belecég. 2. Cserben hagyja az emlékezete. 3. kny. (Vmi odaég.) | 1. *A naty szárasság mijatt a buza belesűt a kalásszába.* 2. *Belesűté a verzszbe?* 3. *Belesűt a rétes a tepszibe.*

beletér Vt ~ ↓ ↓ | tn i kny. Vminek még éppen helye van vhol. | *Ez a fë vödör buza még beletér a zsákodba.* | Megj. Újabban a címszó jelentésében ezt a szót használják: *belefër.*

beletoccsan Vn ~ | tn i Nagy loccsanással sárba, tócsába lép <esik>. | *Nēm nisztem a lábom elé, asztám beletoccsantam a pocszétába.* | BELETOTTYAN

beletottyán Vt ~ | tn i <Hirtelen> fenékre esve pocsolóyába jut. tréf | *Mőkcsusztam, asztám beletottyantam a sárba.*

belevagdál Vt ~ ↓ | ts i 1. <Szilárd anyagot> apró darabokra felvagdál, és a darabokat (részeket) folyadékszerű anyagba helyezi. 2. Vmibe <textilbe, fába> akarva-akaratlanul többször belevág. 3. Vmit vhova erővel, durván beledobál. | 1. *Öregapám belevagdóta a kényér héjját a tejbe, mer má nēm vót foga, amivē rágni tudot vóna. – A főt répát belevagdátunk a moslégba.* 2. *Belevagdóta ebbe a szép terittőbe?* 3. *Belevagdóta a kismacskákat a zárógba ez a szörőncsétlen.*

beleviribel l. viribel a.

belevirityel Vt *belevirityül* ↓ ↓, *belevirityöl* ↓ ↓, *belevirityël* ↓ | tn i 1. <Kacsa, lúd> csörét az edénybe többször belemártva úgy iszik, hogy a vizet az edényből kissé kifröcskölí. 2. <Vki> hangosan szüröcsögve többször beleiszik a pohárba. rossz, tréf | 1.

A récék állandójjam belevirityűnek a válluba, ha vam benne viz. 2. *Nëm szép ám, ha belevirityősz a poharadba!* | VIRIBEL

belga l. **belganyúl** a.

belganyúl Vn *bëlganyul* ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Nagy testű nyúl. | *A bëlganyul sok hust adott. – Neköm is vót ëgy bëlgám* [belganyulam.] | **Megj.** A címszó rövidebb alakja: *bëlga*. | NYÚL

beliner l. **berlinerkendő** a.

belőle A *belüle* ↓, ~ ↑ | **hsz** A szóban forgó személyből, anyagból, jelenségből származik (cred) vmi. | *Esz pargët. Belüle vartam eszt a szoknyát.*

bélpoklos Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és mn) Nagyevő. rossz, gúny | *Szëgény Jancsi bácsi, bëlpoklos embör vót; örökké csak ënni akart.* | **Megj.** A címszó régi jelentését ('leprás') ma már itt sem ismerik.

belül AJ *belü* ↓ ↓, ~ | **hsz és nu** 1. Távolabb, bizonyos helyen túl. 2. kny. (Vminek a belsejében.) | 1. *Od belü* [távolabb a falutól], *a zerdők közöt vótak a kukoricafödék.* 2. *Belü üres a nátszál.*

belsősonka Vt *bësösunka* †, *bësösunka* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) A sertés-combból való kisebb, ún. lapockasonka. | *A Bérös Ilona vitt ëgy nagy bësösunkát, lapockasunkát.* | LAPOCKASONKA

bélyeg AJ *bëlleg* ↓ ↓, *bëjleg* ↓, *bëjeg* | **fn** 1. Állatokra sütött megkülönböztető jel. 2. kny. | 1. *Rëgöm bëllegöt sütöttek a tehén fülibe vagy a farára. De inkáp csak a zuradalomba vót esz szokás.*

be na be Vt ~ ↓ | **msz** <Ismételgetve>: A tyúkok, csibék állathívogató és -terelő szava. | **Megj.** A kotlóst és a kiscsibéket így terelgetik: *Hijjat, hijjat, hijjad annyik* [anyjuk]!

bendő AJ *bëndő* ↓ ↓, *böndő* ↓, *bëndő* | **fn** Az ember gyomra. rossz, tréf 2. kny. (A szarvasmarha gyomorrésze.) | 1. *Na, öcsém, telle a bëndő?* | **Megj.** A mai *vëndő* előzményét, a fából készített, kis hordószerű zsírtartó edényt *zsirozsböndőnek*, *zsirozsböndőnek* is nevezték. | HAS, GYOMOR

be ne Vt *bē ne* ↓ ↓ | <Ismételgetve>: A juhok állathívogató és -terelő szava. | **Megj.** Önállóan használt állathívogató, de a juh szólításával (*citta, citta, cikta*) így is hangzik: *Cittám, ne, bē ne! Ciktám, ne, bē ne!*

benneteket A *bennötöket* ↓ ↓, *bennetöket* ↓, *bennetöket* ↓, *bennetëket* | **nm** A többes szám 2. személyű személyeket [azaz: titeket]. | **Megj.** A címszó jelentésében használatos még a *titöket*, *tiktöket* igealak. | TI, (TIK), TITEKET, (TIKTEKET)

benga Vt *bënga* ↓ ↓, *bénga* ↓ ↓ | **fn** 1. <Vmilyen> félelmetes, rossz szellem vagy alak. 2. Gyerme kijeszto szó. rossz | 1. <Párbeszédben>: – *Nëm tudom, há lëtt a zökulám. – Biztos ëvitték a bëngák.* 2. *Vigyázatok, mer gyünnek a bëngák, és ëvisznek bennötöket!* | **Megj.** Érdekes, hogy Pécsen, a Budai-külvárosban a 19. sz. elején a *Benga* kisebb városrész neve volt. (L. még PESTI JÁNOS: Pécs földrajzi neveinek eredete. Pécs, 2004, 19–20.)

bénga l. **benga** a.

bengyő Vt *bönygyő* †, *bönygyő* †, *bönygyő* ↓ | fn A gyékény (sás) levelének nyálbja. | *A széköcsök jó erősszem bekötötték a székömed bönygyővő.* | **Megj.** A falu vízjárta réttein egykor sok gyékény termett. Leveléből erős szálakat sodortak, és befonták vele a székek ülőlapját. A székek elemeinek kiesztergálásával és székkötéssel vidékünkön (pl. Kisvaszaron) régebben német kisiparosok foglalkoztak. A javítást az ügyesebb parasztemberek Mocsoládon ellesték a vándor székkötő mesterektől, így maguk újították fel a kikopott székeket.

benzin A *bëndzin* ↓, *bënzin* | fn kny. | **Fr.** *Kár a bëndzinér!* [Felesleges az erőfeszítés!]

beölt Vt *beőt* ↓, ~ ↑ | ts i 1. Kenyértésztát sütőlapáton a fűtött kemencébe tesz. 2. Fonalat tűbe fűz. | 1. *Beőttem a kényeret, mer itt a zideje.* 2. *Csak ókulāvā tudom beőtteni a tűbe a cérnát.* | **BEÖLTÉS**

beöltés Vt *beöltés* ↓ ↓, ~ ↓ | A kenyértészta berakása a kemencébe. | **Népr.** *Ha tiszta vót a kemince* [már nem volt benne parázs és hamu], *akkor gyűtt a beöltés. Akkó szépen a beöltőlapátot odatenni a kemince ajtajához, akkor asztán rárakni a szakajtóbu a kényeret* [kenyértésztát]. *Ot vót má a viz, avval szépöm mëgmosni, a zelsőre kõrőszitõt csinyáni, akkor beöltögetni sorba. A zutolsóra mëk hüvejkujjunkal vagy a kisujjunkal egy lukat szoktunk a közepibe bökni.*

beöltöget l. **beölt**, **beöltés** a.

beöltőlapát l. **öltőlapát**, **beöltés** a.

beöltözik A *beöltözik* ↓ ↓, *beőtözik* ↓, *beőtözik* ↓, ~ | tn i 1. Vmilyen szokatlan szerephez ruhát ölt magára. 2. Bizonyos (adott) munkára öltözik fel. | 1. *Farsangkor beöltösztünk maszkának.* 2. *Beőtösztem a permetüléshől.*

beöröltet Vn *beörölet* † | ts i Egyszerre sok gabonát (meg)öröltet. | **KULCSÁR** szerint 1878-ban „...a szegény adózó polgár...a csekély gabonájából, mely sovány földjeiben terem, ha belőle annyi részre kiadózott, [és] földjeit újra bevetette, [s] egy párszor *beöröltetett*, nem marad semmi.” | **Megj.** A címszó *be-* igekötője perfektív jelentésmozzanatra utal. A mai nyelvben a *megöröltet* ige a címszó megfelelője.

berek A *berők* ↓, *berék* ↑ | fn 1. Vizenyős, ingoványos, sással benőtt, lapályos hely. 2. Nedves, mélyen fekvő rét, kaszáló. | 1. *A Nagy-berők helim ma halastó van.* 2. *Szénád gyűjtöttünk a berögbe.* | **Megj.** A falutól Ny-ra eső lapályos terület régen vízjárta, berkes hely volt. Erre dülöncek utalnak: *Olaszi-berők, Berők-ajj, Kizs-berők, Nagy-berők.* (BMFN I, 11/107, 109, 150, 176.)

béres A *bérös* ↓, *bérés* ↓ | Majorsági cseléd. | *A Kocor, a Harmat mëg a Përák az bérös vót a majorba.* | **Népr.** *Bérösök* gondozták az uraság jószágait, és ők végezték ott a mezőgazdasági munka java részét. Életmódjuk, szociális helyzetük szinte azonos volt a somogyi és Tolna megyei cselédekével. A cselédek, béresek nyomorúságos életének döbbenetes részleteit az 1950-es években még felidéztek számunkra a község idős emberei, s erről írásos emlékeink is vannak.

béresház l. cselédház a.

berkenyefa A *berkőnyefa* ↓, *berkőnye*↓, *berkénye* | **Szerk.** (fn és fn) Berkenyét (gyümölcsöt) termő fa, cserje [Sorbus]. | **Megj.** A *berkőnye* szót a 'berkenyefa gyümölcse' jelentésben és a fa neveként egyaránt használták. Újabban azonban a berkenye sajátos formájú, savanykás gyümölcsét inkább *papsipkának* nevezték (süvegszerű alakjáról). A *papsipka* a metaforikus elnevezések egyik érdekes helyi példája.

berliner l. berlinerkendő a.

berlinerkendő Vt *belinērkeszkenyő* ↓ ↓, *belinērkendő* ↓ ↓, *belinēr* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Gyapjából kötött nagy vállkendő. | *Vót vëttezs belinērkendő* [boltban vásárolt] *mëg ujan is, amit a zasszonyok kötöttek gyaptyubu.* – *Máma má nëm hordanak belinērt a zasszonyok, mëk télön së.*

bérmakoma Vt ~ | **Szerk.** (fn és fn) A bérmált gyermek bérmakeresztapjának megszólítása, megnevezése a gyermek apja részéről. | **Megj.** Egyszerűbben csak: *koma*, *kómám*.

bérmál AJ *bërmál* ↓, ~ | ts i 1. <Ik-vel>: Megver, elver. 2. kny. | 1. *Ez asztán jó mëg-bérmáta a fjiát!* 2. *Engömet mëg a Virák Ferenc püspök úr bërmát.* | **Szerk.** *mëg ~.*

berreg AJ *börrög* ↓, *bërrëg* ↑ | tn i kny. (Működő gép *brr*-szerű hangot ad.) | *Mëgen id börrög a motorgyává.* | **Megj.** A kisgyermek is *börrög*, ha szájával (*berregve*) utánozza a motor vagy más gép hangját.

berukkol Vt *berukkul* †, ~ ↓ | tn i Bevonul <katonai szolgálatra.> | *Ma hamarossam berukkónak a legényök.* | **Megj.** A címszó jelentésében újabban, szinte napjainkig a *bevonul* igét használták. A sorkatonaság megszűntével ez a szó biztosan feledésbe fog merülni.

berzák Vt *bërzák* † | fn Rövid, borzas haj. | *Fësüd mëg a bërzákodat!*

berzákkirály Vt *bërzákkirál* †, *bërzákkiráj* † | **Szerk.** (fn ? és fn) Borzas hajú, fésületlen ember. rossz | *Nëm ösmeröd a fësüt, të, bërzákkirál?*

berzákos Vt *bërzákos* † | mn Kócos, borzas hajú <ember.> | *Mëgem bërzákos a fejed.* – *Bërzákos vagy. Röstëd magadat!*

berzeget Vt *börzöget* ↓, *bërzëget* | ts i 1. Párnában levő tollat rázogatóssal fellazít. 2. <Szénát, szalmát vellával> felráz, felborzol, hogy jobban száradjon. | 1. *Börzögeti a vánkosoikat, hogy në légyenek dohossak.* 2. *Föbörzögetëm a szénát, mer kicsid befüllett.* | **Szerk.** *fel ~, mëg ~.* | BERZEL

berzel Vt *börzöl* ↓, *bërzël* | ts i 1. <Szénát, szalmát> megforgat, felráz. 2. Párnában levő tollat rázogatóssal fellazít. 3. <Állat> a tollát, szőrét felborzolja. | 3. *A kotylósunk má börzöte a tollát, ha macska közëlödött a csibékhő.* – *A kutyám mindig börzöli a szörit, ha mérges.* | **Szerk.** *fel ~, mëg ~.* | BERZEGET, BERZELGET

berzelget Vt *börzölget* ↓, *bërzëlget* | ts i L. a *berzel* ige jelentéscit! | **Megj.** A címszó a *berzel* ige származéka. | BERZEL, BERZEGET

berzenkedik A *börzönködik* ↓ ↓, *berzenködik* ↓, *börzenködik* ↓, *berzenkëdik* | tn i

1. Feldühödik, haragra lobban. rossz 2. Veszekszik. rossz 3. Ingerülten méltatlakodik. rossz 4. Vmitől óvakodik; nem szívesen foglalkozik vele. | *Nē kajabájjon itt! Maga mindönér bōrzenkődik?*

besároz Vn ~ | ts i 1. Sárral betepaszt, befed vmit. 2. Meggyaláz, szégyenbe hoz vkit. rossz 3. kny. (Besároz vmit.) | 1. *Besároztam a ház hátujját.* 2. *Ez mindönkit besároz.* | **Népr.** Régen polyvás sárral vakolták (sározták) a tömésfalú és vályogból épült házak falait. Ha leesett a vakolat, újra és újra pótolták besározással. Ez jobban az asszonyok munkája volt. A polyvás sarat kézzel kenték a falra, majd kopott és vizes meszelővel elsimitották.

beseggel AJ *beseggöl* ↓, *beseggél* | tn i Berüg, lerészegedik. rossz, tréf | *Jó beseggőt a Pista, alig áll a lábán.* | BESZED, BECSODÁLKOZIK

bésősunka l. **belsősonka**

beszed AJ *beszöd* ↓, *beszéd* | ts i 1. <Ruhát> az udvari szárítóról leszed és behoz. 2. <Diák> elégtelent kap. szép, tréf – tn i Berüg. rossz, tréf | 1. *Beszödöm hamā a ruhákat, mer gyün a zeső. – Na , ez jó beszödött a zideji bortu.* | **Megj.** A 3. jelentés inkább csak a fiatalok nyelvén. | BESEGGEL

beszedelőzik Vt *beszödölözik* ↓ ↓ | tn i Lerészegedik, berüg. rossz, tréf | *Ez a szöröncsétlen hetente beszödölözik.* | BESZED, BESEGGEL

beszédet tart A *beszédöt tart* ↓ ↓ | **Szerk.** (tárgyas szó szerkezet) Beszédet mond, prédikál <vkinek> tréf, gúny | *Monygyák, hogy a kanász mijem beszédöt tartott a feleséginek a temetőbe.* [Ti. ő búcsúztata pap helyett a halottat!]

beszegel A *beszögél* †, *beszögel* ↓, *beszégel* | ts i 1. Szeg beverésével vmilyen lyukat, üreget lezár. 2. kny. | 1. *Mikor ölég [nagy] lik vót má [a fán], akkor [Száráz Gyuri] nyirfaszöggē beszögéte. Akkor asztán má nēm tudott a zördög kigyünni.* (AKHA I, 328.)

beszerez Vn *beszöröz* ↓, *beszēröz* | ts i 1. Vkit vhová <főleg munkahelyre> ajánl, bejuttat. 2. kny. (Vhonnan vmit megszerez; vmit megvásárol.) | 1. *A Radics Jóskát a szállomásfőnök beszörözte pájamunkásnak.*

betakarodás Vt ~ ↓ ↓, *takarodás* ↓ ↓ | fn A gabonakévék szérűre történő behordása. | *Nehéz munka vót a betakarodás. – Takarodáskor a rokonyok mindik segítettek egymásnak.* | BEHORDÁS

betakarodik l. **takarodik** a.

betelepül Vn ~ | tn i 1. Betelepedik; vmilyen helyet, helyiséget elfoglal <akár ideiglenesen vagy tartósan>. 2. kny. (Benépesedik.) | 1. *Megnősütem, asztán a feleségömmē betelepültünk a kisebbik szobába. – Negyvenöt után a pusztaji cselédök betelepültek a faluba.* | **Megj.** A jövevényeket gúnyosan *telepösök*nek mondták a falubéliek.

betérő Vn ~ ↓ | fn 1. Épület vagy fedett hely, ahova be lehet térni pihenőre; vagyis pihenőhely, néha még szállás is. 2. Útrész, ahonnan és ahová újabb út el-, ill. beágazik, csatlakozik. | **Népr.** A *betérőben* (a kocsmá mellett) fedett pajtában szoktak megpihenni a mágocsi vásárra igyekvő magyaregregyiek. KULCSÁR felkereste őket, és elbeszélésük alapján jegyezte le (1895 táján) vidékünk legszebb népmondáját. *Maré-vár regéje* cím-

mel tette közzé a Várady Ferenc szerkesztette „Baranya multja és jelenje.” I. kötetében.
– A kocsmai betérőben gyakran kaptak szállást a faluba érkező és napokig itt tanyázó kolompárcigányok.

betlehem AJ *bötlehem* ↓ ↓, ~ | fn 1. A betlehemesek kis jászlas istállója Jézussal, Máriával, Józseffel és a háromkirályokkal. 2. A K-i falurész tréfás neve: *Betlehem* vagy *Főssősarok*. (BMFN I, 11/102.)

betlehemes A *bötlehemös* ↓, *betlehemös* ↓, *betlehemés* ↓ | fn A karácsonyi dramatikus játékban részt vevő személy. | *Gyűnnek ám a bötlehemösök!* | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 körül): „Karácsonykor a *betlehemesek* szoktak megjelenni, kik a földön [a földes szobában] fekűszenek, míg a velük járó fehér ruhás, papír-süveges angyal glória-szóval és csengetyü-hanggal őket álmukból fölébreszti, hogy aztán karácsonyi énekeket zengve, hirdessék a kis Jézus születését.”

betlehemez A *bötlehemöz* ↓ ↓, *betlehemöz* ↓, *betleheméz* ↓ | tn i A betlehemi játékban szereplőként vesz részt. | *Gyerőkkoromba én is éjártam betlehemözni.*

betónia l. **petúnia**

betorpad Vt ~ ↓ ↓ | tn i <Vmilyen kemény tárgyon> horpadás keletkezik. | *Betorpatt a a rézbográncsom ajja.*

betöröl AJ *betörül* ↓, ~ | Megver vkit; jól bemos neki. | **Megj.** Új szó. Inkább csak a fiatalok beszédében.

betörölközik Vt *betörütközik* ↓ | tn i Berűg, lcrészegedik. tréf, gúny | **Megj.** Új szó; inkább csak a fiatalok nyelvében. Szinonimája: a *beszív* ige. | BESEGGEL

betű AJ *bötü* ↓ ↓, *betü* | fn 1. Beszédhang. 2. kny. (A hang írott jele.) 3. Vmely írott szövegre való utalás. | 1. *Sejþössen monta a sø bötüit.* 3. *Három hete vagy néty hete nēm irtak egy bötüt sē.*

betüvetés AJ *bötüvetés* ↓ ↓, *betüvetés* | fn 1. Írás-olvasás. 2. kny. (Írás.)

betüzel Vn ~ | tn i Erősen befűt. | *Jó betüzētiink, asztám most macskameleg van.* – *Hónap neköt kõne betüzēni.* | **Megj.** A címszó új szinonimája: *bedurrant* 'jól befűt'.

betyárbűtor Vt *betyárbűtor* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Szegényes holmi; cókмок. gúny, tréf | *Kocsira töttek a kizs bētyárbűtort, asztán odább átak* [elmentek]. | CÓKMÓK, CUCC, HOLMI, EGYEMÁS

beugrat Vt ~ ↓ | ts i 1. <Nöstény állatot, főleg nyulat> pároztat. 2. Becsap, megteveszt vkit. szép, tréf | 1. *Beugrattam a nyulamat.* | BEBÚGAT, BEGÖRGET, BEFEDEZTET, FEDEZTET

beült Vn ~ | tn i 1. Bekövetkezik egy váratlan csemény. rossz 2. kny. | *Amikő beültött a filoksžera, sok szőlő mēnt tönkre.*

beüvegez A *beüjegöz* ↓, *beüvegöz* ↓, *beüvegéz* | ts i Üveglappal lát el vmit (pl. ajtót, ablakkeretet). | *Apát szokta beüjegözni a zablakomat, ha kiverte a szél a züjegöt.*

beváll(ik) AJ *bevállik* ↓, *beváll* ↓, *bevál* | tn i 1. Beillik vminek. 2. Alkalmas vmire. 3. Vmi megfelel az <előzetes> kíváncsnak. | 1. *Ujan csunya, hogy bevána*

boszorkánnak. 2. Ha a Pista bevál katonának, a Kata csak várgyon rá addég, amék kiszógáll. | 3. Na, bevát ám a zuj cipőm; nēm szoritti a lábomat.

bevásárol Vn *bevásárol* ↓, *bevásál* ↓, ~ | tn i 1. Rosszul jár valamivel. 2. kny. | 1. A zuj rokonyokká jó bevásátunk. 2. Látom jó bevásátá a bódba, sok mindönt vetté. | VÁSÁROL

bever J ~ | ts i 1. <Az cső> összetömöríti a talajt; s beveri (visszaveri) a gatz a földbe. 2. kny. | 1. A zeső nagyom beverte a fűdet, azér ujam cserepes.

bevesz J *bevész* | ts i 1. Vkit befogad vhova. 2. <Bizonyos mennyiségű italt> megiszik, hirtelen elfogyaszt. 3. <Bizonyos anyag> más anyagot magába szív. 4. Elfogad valamit; megérti. | 1. Öregapám az mindömféle embőrt bevett alunni a házungba. 2. Mëgem bevette pálinkábu a röggeli adag'gyát. 3. A szárosz fa jobbam bevész a füstéköt. 4. Hazuttá; eszt nēm vőszöm be.

bevet J ~ | ts i 1. <Anyagot szárításra> a kemcébe dob. 2. Ágyneműt összerak, beágyaz. 3. kny. (Területet maggal beszór.) | 1. Bevetöttem a paprikafüzéröket a kemincébe száranni. 2. Bevetötted a zágyat? 3. Bevetötte a zudvart is fűjmaggā. | **Megj.** A beölt szinonimájaként is használatos a *bevet* ige. – Korám bevetöttem a kënyereket. | BEÖLT, BEÁGYAZ

***bévödeste** Vt *bédögeste* † | fn Karácsonyeste <a nagybőjt végén> bőséges vacsorával. | *Bédögeste szoktak a zasszonyok tollaspogácsát sütni. Asz hal meg elébb, akinek a tolla először ég el a sütőbe.* [Ez az cseménnyel kapcsolatos hiedelem.] | **Megj.** A jellegzetesen dél-baranyai (ormánsági) szót a szentlőrinci születésű Lukács János hozhatta Mocsoládra. (AKHA I., 319.) Töle meglehetősen torzult alakban (*bédögeste*) vették át a helybéliel, s hamarosan el is felejtették. (A címszó baranyai adatit l. OrmSz. 55. és HhSz. 42. *bövödeste*, *bövedeste* címszava a.)

bezsindelyez Vt *besindöz* ↓ | ts i <Tetőre> zsindelyt rak. | *Besindöszték a zistállót mëg a pajtát is.* | ZSINDELY

bija, bia l. **bizony**

bibi Vt ~ | Ismételtetve állathívogató és -terelő szó. Alakváltozata: *bibikém* [libuskám]. A libák terelésére, hívogatására szolgál. – Újabban: *bibi* 'hiba'.

bíbic A *bébic* ↓, ~ ↑ | fn Vizes réteken élő, jellegzetes hangú, galamb nagyságú madár [Vanellus vanellus]. | *A rétege sog bébic fészket.*

bibircsók Vt ~ | fn Szemölcs, pattanás a bőrön. | *Csupa bibircsók a mejjem* [mellem]. | BUBORCSÉK

bibircsókos Vt ~ | mn <Olyan személy>, akin sok bibircsók [pattanás] van. | *Nēm régúta vagyok ijem bibircsókos.*

bíbor AJ *bibor* ↓, ~ | fn Bíborhere (növény). | *A bibort nagyon szerették a tehenek.* | **Megj.** Az egyéves takarmánynövényt [Trifolium incarnatum] ősszel szokták vetni, néha rozssal keverve.

bibuska Vt ~ | fn A liba hívogatására használatos szó: *bibuskám, bibi, bibi.* | BIBI

biceg AJ *bicög* ↓, *biccög* ↓ ↓, *bicëg* | tn i 1. Botladozva, sántítva jár. 2. Kissé inog, billeg vmi. | 1. *A balesete óta biccög.* 2. *Mér bicög így a zasztalunk lába?*

bicikli A *bicigli* | fn Kerékpár. | **Megj.** A fiatalok nyelvén: *bicaj*, *bringa* is.

bicsak l. **kusztora** a.

bicska Vn *bicsak* ↓ ↓, ~ | fn A markolatába visszahajtható pengéjű kés. | *Mékköszörűtettem a bicskám, mer élettelen.* | **Megj.** Régebben a *bicsak* szó itt a *bugylikés*re vonatkozott. A mai *bugylit* a 19. sz.-ban a *kusztora* szóval nevezték meg. KULCSÁR szerint (1896 körül): *bicsak* = *kusztora* vagy *bugylikés*. | **Szerk.** *békanyúzó* ~, *bugyli* ~, *kis* ~, *kusztora* ~, *nagy* ~, *penicilus* ~.

bicskás Vn ~ | fn és mn 1. Az, akinek van bicskája. 2. Verekedős, bicskázó (késelő) ember. rosz. | 1. *Még'gyüttek a bicskások!* 2. *A P. I. nagy bicskászs gyerekek vót.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): „Sohase volt olyan *bicskás* a hegyháti magyar nép, mint a közel(i) tolnamegyeiek.”

bicskáz l. **megbicskáz** a.

bikacsők l. **csék**, **csők** a.

bikaetető Vt *bikaetető* ↓ ↓, *bikaetető* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A bikák gondozója, etetője. | *A T. Jóska vót régön a bikaetető, még a S. Hándzi bácsi.* | **Megj.** A bikaetetőt *bikásnak* is nevezték.

bikája l. **hagyma bikája**

bikarbóna l. **szódabikarbóna**

bikás¹ l. **bikaetető** a.

bikás² J ~ | mn Maghozó szárú hagyma. | *Bikás hajmávā főzni sē lehet.*

bikkfa l. **bükkfa**

biléta Vn ~ ↓ | fn 1. Belépőjegy. 2. <Vasúti> menetjegy. 3. Számozott fémlap a jószágokon <szarvasmarhák fülében, juhok nyakán>. 4. Jelvény, kitüntetés. tréf, gúny | 1. *Vettem kéd bilétát a moziba.* 4. *Neköm is a mejjemre tüszték a bilétát.* | **Megj.** A 4. jelentésben újabban: *plécsni* is.

bili J ~ | fn 1. Kisfiú himvesszője. 2. Éjjeliedény. | **Megj.** Az 1. jelentésben új szóként: *kuki*. A 2. jelentésben: *serbli* is; főként a németek nyelvén. Korábban a *bimbi* ugyancsak a 2. jelentésben használt szó volt.

bilincke Vt ~ ↓, *pilincke* ↓ | fn A *bilinckezés* vagy *pilinckezés* nevű gyermekjáték eszköze. | *Faraktam uj bilinckét.* | **Megj.** A *bilincke* egy 15–20 cm hosszú, 1,5–3 cm átmérőjű hengeres fadarab mindkét végén kihegyezve.

bilinckezés Vt ~ ↓, *pilinckezés* ↓ | fn Gyermekjáték. | *Ijen sokáig tartott a pilinckezés?* | **Népr.** A *bilinckezés* sport szerepű népi gyermekjáték. Egyéni és csapatversenyben egyaránt játsszák. A játék lényege, hogy a *bilincke* végét egy bottal megütik. A levegőbe repülő bilinckét a kezdő játékos igyekszik eltalálni, és botjával jó messzire ütni. Az nyer, aki legtávolabb tudja ütni a bilinckét. A távolságot alkudozással, taláломra állapítják meg az ellenfelek. Vita esetén az ütőbottal mérik le a távolságot. Ha valaki elkapja a bilinckét, ő kerül az ütő helyére. – Úgy is játsszák, hogy kis lyukba helyezik a bilinckét, és ott ütik meg a kiálló végét.

biling Vt *billing* ↓ ↓, ~ ↑ | fn 1. Néhány szemből álló kis szőlőfűrt. 2. Szőlőfűrt. | *Haggyatok pár billingöt a vesszőn! Bekápáláskor jó lesz.*

bilingérez Vt *bilingéröz* ↓ ↓, *bilingérez* | ts i 1. < Szüret után> tőkén maradt szőlőfűrtöt keresgél. 2. Elhagyott, ill. még száron levő kukoricacsöveket keres, gyűjt. | 1. *Jó lenne kicsid bilingérözni a szőlőbe!* | **Megj.** A címszó ebben az alakban is használatos: *bilingéről*. A 2. jelentésben inkább a *böngész* szót mondják. | **BÖNGÉSZ**

bimbi Vt ↓ | fn Éjjeliedény. | *Várgya picikém! Hozom a bimbit.* | **BILI**

bimbó J ~ | fn 1. Rügy <a fán, cserjén>. 2. Díszítőmotívum <a női kézimunkákon, a hímzett terítőkön, párnákon>. | 1. *Szép bimbója van a rózsafámnak.* | **Megj.** Régen gyakori tehénnev volt a *Bimbó*.

birizgál J ~ | ts i 1. A földet <kapával> kissé meglazítja. 2. Vmit <főleg tárgyat> piszkálgat. 3. <Legény a lányt> csipkedi, csiklandozza. | 1. *Mégbirizgátam a hajmafődet.* 2. *Né birizgád aszt a gépet, mer még érontod!* 3. *Jaj, Pista, né birizgájj!*

biró A *biró* ↓ | fn 1. <Régen> a falu előljáróságának vezetője volt. 2. Igazságtevő <bizonyos gyermekjátékokban>. 3. A szüreti bál vezetője. | 1. *A Kis Jóska bácsi hirözs biró vót Mocsoládon.* 2. *Jóska, tē lēgyé a biró a mēccsön!* | **Néprajz.** Szüreti bálban a *biró* szabta ki a büntetést <pénzt>, ha valakit a csőszök rajtakaptak a szőlőlopáson. | **Megj.** Névhelyettesítő szó is volt a *birógazda*. – *Akkor szót a birógazda persze a csöndérőknek.* | **Szerk.** *kis ~, nagy ~, öreg ~.*

birsalma A *birsóma* ↓, ~ | fn A *birs* <gyümölcs> alma alakú változata. | *Birsómábu lēkvárt fősztünk mēk kompótot.* | **Megj.** A címszó rövidebb alakban (*birs*) is használatos. | **BIRS, BIRSKÖRTE**

birskörte A *birskörte* ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) A *birs* <gyümölcs> körte alakú változata. | **BIRS, BIRSALMA**

bitangul (van) Vt *bitangu van* ↓ ↓ | **Szerk.** (hsz és tn i) 1. Elhanyagolt, gazdátlan szántóföld, porta. 2. Rosszul érzi magát. | 1. *Sok helöm ma bitangu vannak a fődek. Nyakig erő gaz vam bennik.* 2. *Ēn tēnnap úta bitangu vagyok, mēk hántam is.*

bitangba megy Vt *bitangba mēgy* ↓ ↓ | **Szerk.** (ragos fn és tn i) 1. Jóság elkőborol, elbitangol, és kárt csinál. 2. Vmi tönkremegy. | 1. *Bitangba mēntek a tehenek, és jó lēgázuták a kukoricát.*

bivaly A *bihal* †, *bihā* †, *bival* ↓ ↓, *bivaj* | fn kny. (A szarvasmarhánál kisebb, de erősebb, hátracsapott szarvú, fekete színű kérődző állat [Bos bubalis]. – Jelzői használatban <mn-ként>: Nagyon erős, illetve ostoba <ember>. | *Mindig ot van a bihalok kőžött, és nēm tuggya mēglátni, hogy mi van itten.* – *Rēgön a zuradalmagba vótak bivalok. Ezőket igavonásra is hasznáták.* – *Ha pofonvág mēkhalok, lēvisznek a bihalok.* (AKHA I, 141.) | **Szerk.** ~ *csorda*, ~ *erő*, ~ *fogat*. | **Fr.** *Erős, mind a bival.* [Nagyon erős.]

bivalyos Vt *bihalos* †, *bivalos* ↓ ↓, *bivajos* ↓ | fn A *bivalyok* gondozója, őrzője, ill. hajtója. | *Mocsoládon a pásztorházba lakott a bivalos, a csordás mēg a kanász.*

bizony A *bijo* †, *bija* †, *bizon* ↓ ↓, *bijon* ↓ ↓, *biza* ↓ ↓, *bizon* ↓, ~ | hsz Igenlő, megerősítő értelmű. | *Ēm bizony szeretők ěnni.* | **Fr.** *Isten bizony.* – *Bizony Isten ugy van.*

[Fogadkozásban 'tényleg, valóban' jelentésű.] | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): *bio* ' = bizony.

biztat J *bisztat* | ts i 1. Jóságot ostorral haladásra nógat, ösztökél. 2. kny. | **Szerk.** *fel ~, meg ~.* | 1. *Bisztazsd még a lovaiddat má, Gyurka!*

biztogat J *bisztoogat* ↓ | ts i 1. <Vkit> gyakran, folyamatosan és <esetleg> indokolatlan reményeket keltve biztatgat. 2. Bujtogat vkit vmire. | 1. *Nő bisztogassátok má aszt a kizsgyerőket!*

bizsereg AJ *bizsörög* ↓, *bizsërég* ↑ | tn i 1. <A test vmely része> apró tűszúrásokra emlékeztetően sajog. 2. <A szívet> kellemes érzés tölti el. 3. <Folyadék> sisteregve forni kezd. | 1. *Bizsörög a lábom ujjá még a tó pam [talpam], sokszor fáj is.* 2. *Bizsörög a szívem.* 3. *Má bizsörög a víz a fazégba.* | **Megj.** A 3. jelentésben *sistörög* is.

bóbiskol A *bóbiskul* ↓ ↓, ~ | tn i kny. *Od bóbiskútam a díjfa alatt.* | **Szerk.** *el ~.*

bocorog Vt ~ ↓ | tn i <Kisgyermek vagy idős ember> csetlik-botlik, bizonytalanul jár. kedv, tréf | *Bottā bocorog még a szobába is szegény öregapám.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): *boczorog* = tib-láb, jár-kel.

bocskor Vn ~ ↓ | fn 1. kny. A férfiak bőrből és szíjakból álló lábravalója. 2. A tyúk lábán megkeményedett bőr, amit forrázás után lerántanak. | 1. *Régönn a zembörök [férfiak] bocskort visettek. – A bocskor má kimént a divadbu.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): „A férfiak [hétköznapi] *bocskort*, parádéra [meg] nagy, hajóforma *patkós csizmát* hordtak.” | **Szerk.** ~ *szij.* | KANCABOCSKOR

bocskorszija Vn *bocskorszija* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) 1. Bocskorkötésre szolgáló keskeny szija. 2. KULCSÁR szerint 1896 (körül): a *bocskorszija* = nagyon keskeny földdarab (parcella). | **Megj.** A falu birtokviszonyaira a 19. sz. végén és a 20. sz. derekán is jellemző volt a kisbirtokok túlsúlya. Egy-egy birtokhoz több, a határ különböző részében levő, 0,5 – 1 kh nagyságú parcella tartozott. | **Népr.** *A zembörök bőrögbü hosszú bocskorszijaat hasítottak. Aszt várták a bocskor talpáhó. A bocskorszija asz félápszárig vót főcsavarva, főkötte.* | **Fr.** *Kemény, mind a bocskorszija. – Ujam, mind a bocskorszija.* [Főtlen, sületlen, rágós hús.]

bodor Vt ~ ↓ | mn és fn 1. Göndör, hullámos hajú <emberre vonatkozóan>. 2. Göndör szőrű <állatra vonatkozóan>. 3. Fodros levelű <növény> jelzője. 4. Göndör szálaból szőtt finomabb vászon jelzője. 5. A szál as anyag fodros része. 6. Fehér gyolcsból készült gallérszerű, rakott és a szélén csipkés nyakdísz. | 1. *Széb bodor haja vót a Bazsinak.* | 6. *Édősanyám, de kikeményítötte a bodromat! Vértötte a nyakam, mer földörgötte ez a kemény gyócs.* | **Megj.** A németek női nyakdísz (l. a 6. jelentést !) horgolással készült, és mizli volt a neve. | BODROS, BONGYOR, MIZLI

bodorít Vt *bondoritt* ↓ ↓, *bodoritt* ↓ ↓ | ts i Hajat göndörít. | *A lányok haját régönn sütövással szokták bondorittani.* | **Szerk.** *ki ~.* | GÖNDÖRÍT, ONDOLÁL

bódorog Vn ~ ↓ | ts i 1. <Jóság a mezőben> elkóborog, kószál. 2. <Ember> elkószál, csavarog. rossz, tréf | *Ném tudom há bódoroktak ē a birkájajim.* | KÓBOROG, KÓBOROL

bodros Vn ~ ↓ | mn 1. Bodrokkal díszített <ing, kötény, törülköző>. 2. Göndör szőrű kutya. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 körül): „Helyenként hordják még nyaranta a *bodros ujjú inget* is, meztelen karral, fölötte színes mellénykét, legfölül a virágos nagy *keszkenővel*... Ezt a *röpike* fölött kötik át a derekukon.” | **BODOR**

bodza A *borza* ↓, ~ | fn Erős illatú, fehér virágú cserje [*Sambucus*]. | A *borza virág'gyábu jó itāt lehet csináni*. | **Megj.** A bodzának itt két fajtáját ismerik: egyik a *földi-* vagy *lábas-* vagy *csetebodza*, a másik a *bodzafa*. A *földibodzán* terem a *csete*, s ebből készül a *csetelekvár*. | **Népr.** A bodzafa (és -bokor) virágából újabban kellemes, fanyar ízű üdítőitalt készítenek. Megsárártva a bodzavirág kiváló gyógytea meghűlés esetén. A *csetelekvárt* gyomor baj gyógyítására is használták. Sokan úgy tudják, hogy a *csetelekvár* tisztítja a vizeletet. Ez a szegény családok étrendjéhez tartozott; ugyanis sok helyen temett a határban bodza, és a *csetelekvár* főzéséhez nem volt szükség cukorra. | **Szerk.** ~ *fa*, ~ *puska*, ~ *tea*, ~ *virág*, *csete* ~, *földi* ~, *lábas* ~.

bodzabokor l. **bodzafa** a.

bodzafa A *borzafa* ↓, *borza* ↓, *bodza* ↑, ~ | **Szerk.** (fn és fn) A bodza [*Sambucus*] fává növő változata. | **Megj.** A kis bokor nagyságú *bodza* neve: *bodzabokor*. | **Népr.** Üreges ágai megszáradva igen erősek és könnyűek; ezért czeckből kapa- és gereblyenyeleket készítettek. Bodzából a pásztorok *furulákat* faragtak, a gyerekek meg *kóc- és vizipuskát*.

bodzalekvár A *borzalekvár* ↓, *bodzalekvár* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Bodzából készülő lekvár. | **BODZA, BODZAFÁ**

bodzaszörp A *borzaszörp* ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) Bodzavirágból készülő üdítőital. | **BODZAFÁ**

bodzavirág A *borzavirág* ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) A bodza [*Sambucus*] virága. | **BODZA, BODZAFÁ**

bogár J ~ | fn 1. Szeme bogara ('pupillája'). 2. <Kedveskedő megszólításban>: Bogaram [kedvesem]. 3. Vkinck a bogara ('rigolyája'). 4. kny. (Általában: szárnyas rovar). | **Fr.** *Tücskőd-bogarat összehord.* [Bolondokat beszél; zavaros, amit mond.] | **Szerk.** *büdös* ~, *csere* ~, *jános* (szentjános) ~, *katica* ~, *sváb* ~, *százlábú* ~; ~ *fekete*, ~ *hátú*, ~ *szemű*. | **BOGARAS**

bogaras Vn ~ ↓ | mn 1. Bogaraktól zaklatott, ideges jószág. 2. Kiszámíthatatlan, féktelen (pl. rúgós) jószág. 3. Különc, nehezen kezelhető, mérges, rigolyás ember. rossz 4. Eszelős, félbolond <ember>. | 1. *Vigyázzatok, mer bogaras ez a ló!* 3. A *K. Juli néni nagyom bogaras asszonj vót, ezér fétek* [féltek] *tiule a gyerökök.* | **FÉLKÜLLÖS**

boglya A *bag'gya* ↓ ↓, *bagja* ↓ ↓, *bogja* ↓ | fn 1. Száraz szálastakarmányból <főleg réti szénából és lucernából> rakott nagyobb, kúpszerű rakás. 2. Kazal <régebben>. | 1. *Öd bag'gya szénánk lett a Balátaji-rédbe.* | **Fr.** *Ujan a fejed, mind a bogja.* [Kócos vagy. Fésülködj meg!] | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): „A takarmányfélétet lehetőleg tető alatt tartják; csak ami oda nem fér, azt rakják *boglyákba* [és kazlakba].”

boglyas Vn *bagjas* ↓ ↓, *bogjas* ↓ | mn Fésületlen, rendetlen <hajú>.

bogrács A *bogránccs* ↓ ↓, ~ | fn Főzésre, vízmelegítésre használt nagyobb, füles

edény. | *Abalé maratt a bográdzsba. – Rézbográndzsba szoktunk lëkvárt főzni.* | Szerk. kis ~, nagy ~, réz~. | KÖVESZTŐ

bogya l. **bogyó** a.

bogyó A *bogya* ↓ ↓, ~ | fn Meggy, cseresznye, egres stb. egy-egy szeme. 2. Fürtös növény (szőlő, ribizke) szemei. 3. Vadon termő növény (csipke) termése, egy-egy szeme. 4. <Általában> bogyótermés. 5. Bogyó alakú termés (pl. paradicsom). 6. Bogyó formájú állati ürülék (pl. a kecske bogyója). tréf. | 1. *Aggyatok pár bogyót neköm is!* | Megj. <Kisgyermekhez szólva>: *Nyissat ki ja szád! Kab[d] be a [szőlő] bogyájját!* – A *bogyája* szóalak csak egyes számban használatos.

bóha l. **bolha**

bóhafészök l. **bolhafészek**

bojog l. **bolyong**

bojtár A *bujtár* ↓ ↓, ~ ↓ | fn kny. | *Vót nekijje egy bujtárgya, ëty fjjatal legény.* | Megj. A túl fiatal bojtárt így nevezték: *bujtárgyerök.* | Szerk. csordás ~, juhász ~, kanász ~.

bojtárkodik A *bujtárkodik* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i Bojtárként dolgozik.

bóklász(ik) Vn *bóklász* ↓ | tn i 1. kny. Céltalanul bolyong, kószál. 2. Bolyongva keresgél vmit. | *Od bóklásztam egész éjjë a faluvégön, de nëm gyüitt ám ki ja lány.* | FALANGÉROL, KÓDOROG

bokor Vn ~ | fn 1. Csokor, masni. 2. Lágyszárú növény, több-többből álló csoportja. 3. kny. | 2. *Pár bokor iboja nyillik a kertyebe.* | Megj. Az 1. jelentésben már csak ritkán használják. | Szerk. bodza ~, csipke ~,ogyoró ~, rózsa ~, tövis ~; ~ rózsa.

bokréta AJ *bukéta* †, *bukréta* ↓ ↓, ~ | fn <Lakodalomban> a vőlegény és a vőfélyek művirágból készített kis csokra. 2. Megkötött szalag bokra, masnija. 3. Épülő ház felhúzott falára kitűzött <felpántlikázott, lombos> ág. | 2. *Az vót a lekszőbb lány, akin minë tőb bukéta vót.* | Megj. Az 1910-es években a lányokra még sok szalagot (bokkrétát) kötöttek. *Bukéta* volt a hajban (a copfokon), a nyak tájékán és a ruha derékrészén. Elöl fehér, hátul rózsaszín szalag díszítette a lányokat. | Népr. 1940-ben itt is megalakult (Szegedi Jánosné tanítónő szervezésével) a helyi *Gyöngyösbokréta* egyesület, amelynek az volt a fő célja, hogy újraélessze az egykori népviseletet, és megkezdődjék a néptáncok újratanulása. A kettős feladatot kiváló eredménnyel teljesítette az egyesület.

bokrosodik Vn ~ | tn i 1. Vetés sűrűsödve, bokrosan nő. 2. Terület bokrossá válik. 3. A teendő sokasodik. 4 <Ló> hirtelen felugrik, ijedezve ágaskodik. 5 kny. (Növény széterjedve, bokrosan nő.) | 1. *Szépöm bokrosodik a vetés.* | Szerk. <ló> neki ~, meg ~.

boksz Vn ~ | fn Cipőkenőcs. | Megj. Újabban: *bagaró* [bagarol] is.

bokszol Vn *bokszol* ↓, ~ | ts i 1. <Lábbelít> cipőkenőccsel ápol. 2. Verekszik. 3. A boksz sportot üzi. | Szerk. be ~, ki ~, meg ~.

bóktat Vt ~ ↓ ↓ | tn i <Ültében> le-lebiccenő fejjel szundikál. | BAKTAT

bolha A *bóha* ↓, ~ ↑ | fn kny. | *Régön sog bóha vót a zágyagba, mer szómazsákokon feküttünk. Még a gatyá korcába is vót ám bóha.*

bolhafészek Vt *bóhafészök* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) 1. <Nagyon> bolhás ágy, gúny, tréf
2. Szalmazsák. | 1. *Ébresztő, buj ki má a bóhafészögbü!* | BOLHA
bolhászkodik AJ *bóhászkodik* ↓, ~ ↓ | tn i 1. A rajta élő bolhákat keresi és öldösi.
2. Tehetetlenkedve, lassan készülődik vmihez. gúny, tréf | 2. *Gyerünk, nē bóhászkoggy, mer elkésünk!* | BOLHA

bolondgomba Vn *bolongomba* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) 1. Mérges gomba. 2. Méreg. rossz | 1. *Sokszor mēntüing gombászni a Póznázsba* [erdőbe], *de nēm szēttiünk soha bolongombát. Nagyon fētiünk tüle. Mindönki tutta mēllik a zehető gomba.* | 2. **Fr.** *Nēm ēttem bolongombát* [mérget]! – [A mondat értelme: Csak nem gondolod ezt rólam? Szó sem lehet róla.] – Hasonló újabb mondat: *Nēm ēttem meszet!*

bolong l. **bolyong**

bolt AJ *bót* ↓, ~ | fn 1. Boltív. 2. Megállapodás <a vásáron>. 3. kny (Üzlet). | 1. *Beszakatt pince bóttya.* 2. *Áll az alku? Akkor csinyájjunk a bótót!* | **Népr.** *Régön a bót nagyon kicsi heliség vót. Négy lépés hosszú, két lépés széllős. Egyik sarogba petrólēumos hordó, mer akkor* [1905 táján] *még pētrót égettünk a lámpázsba. A másik sarogba át [állt] egy zsák só. Elü vót ēty kicsi pult. Étý stēlázslí tetejin süvekcukor, fekete papirossal vót pakolva* [lefedve]. *Na, vót még gyufa, szivar, dohány, viks, vārótű, bors, ecőt, sörēlesztő, kámforcukor, kukacos szentjánoskēnyér, gatyamazzag, pēntőmazzag. Sēmmi más.*

bondorít l. **bodorít**

bonc l. **comb**

bolyong A *bojog* ↓ ↓, *bolong* ↓ ↓, *bojong* | tn i Céltalanul, eltévedve, ide-oda jár-kál. | *Mid bolonsz itt? Udba vagy, vēdd eszre!*

borbély AJ *borbél* ↓ ↓, *barbél* ↓ ↓, *borbé* ↓, *barbé* ↓, *borbėj* | fn 1. <Falusi> gyógyító ember: borbély, sebész, felcser. 2. kny. (Fodrász) | 1. *Régön hirös barbél vót Mocsoládon a Jukēr Antal bácsi. Nēmcsak borotfát. Asz tudott eret vágni, kōrpülőzni és fogat huzni.* | **Népr.** A régi orvoslásról és népi gyógy módokról l. AKHA I, 108–110.

borda J ~ | fn 1. A szövőszéknek a vetüléket tömörítő, fésűszerű eleme. 2. Az állat bordacsontja a rajta levő hússal <mint táplálék>. 3. kny. (<Az ember, állat> mellkasát védő, átívelő csont.) | **Fr.** *Ezōket egy bordába szűjték.* [Egyik sem külön a másiknál.]

borít AJ *buritt* ↓, ~ | ts i 1. Vmi fed, takar vmit. 2. Vki vmivel lefed, letakar vmit. 3. <Fel-> borít valamit. 4. <Ki->-borít vmit vhonnan. | **Megj.** A címszót általában ik-s alakban használják. | **Szerk.** *fel* ~, *ki* ~, *meg* ~, *rá* ~.

borító A *burittó* ↓ ↓, *borittó* ↓ | fn Fűzfavesszőből lazán, hézagosan font, felül szűkülő kosár. | *Tēdd a burittó alá a kistrécéket!* | **Népr.** Az aprójószágot (főleg csibéket, kiskacsákat) a *borittó* alá rakták. Ez az egyszerű eszköz védelmet biztosított a számukra. – A *burittót* vagy *burittókosarat* vásáron lehetett venni. Sokan maguk csinálták.

borjas tehén A *borgyas tehén* ↓, *borgyus tehén* ↓, ~ | **Szerk.** (mn és fn) Borjazott, megellett tehén.

borjazik A *borgyuzik* ↓, ~ | ts i kny (A tehén megellik.) | **Szerk.** *meg* ~.

borjú A *borgyu* ↓, *borju* | fn kny. | **Szerk.** *bika* ~, *kis* ~, *üsző* ~.

borjútartó Vt *borgyutartó* ↓ | **Szerk.** (fn és igenév) A tehén magzatburka. | **Megj.** Korábban így nevezték: *a tehém poklájja*. Főleg birtokos személyjeles alakban, mint a *zuzzája* szóban; de így is: *pokla*. – *Édopta má a tehén a poklájját*. | POKLA (POKLÁJA)

boroc l. **barack**

borogat Vn *burogat* ↓, ~ | ts i 1. <Fájó testrészt> időnként vizes ruhával beborít. 2. <Edényt> szájjával lefelé fordít. 3. <Dühében> tárgyakat feldöntöget. | **Megj.** Mivel az 1. jelentésben ma már inkább a *borogat*, a 2. és 3. jelentésben pedig inkább a *burogat* ige használatos, valószínű, hogy a *borogat* – *burogat* szópár már a paronim szavak csoportjába tartozik. Ez a folyamatban levő jelentésváltozás a *szóhasadás* sajátos típusa. Az ÉKsz. (2006. 145–46) jelentései is utalnak a fent említett jelentésselkülönülésre.

borona A *baránnya* ↓, ~ | fn kny. | *Szántás után baránnývā szottuk emunkáni a földet*. | **Megj.** Régen a boronák fából készültek, vasfogatokkal. És létezett *tővizsborona* is (tővises ágakból, kökénygallyakból összerakva). Az újabb boronák már vasból voltak. | **Megj.** A *borona* újabb neve: *fogas*. | **Szerk.** *fa* ~, *tüske* ~, *vas* ~. | BORONÁL, FOGAS

boronál AJ *baránnýáll* ↓ ↓, *barányáll* ↓ ↓, ~ | ts i 1. Boronával hantot tör, földet porhanyít. 2. <Ik-vel>: Vmilyen bonyolult, zavaros ügyet elrendez. 3. <Ik-vel>: Embereket összebarátkoztat; vagy két embert <akár házasságkötésre ösztönözve> összeismertet. | 1. *A Pörösön baránnýátam ténnap*. – *Mëgbaránnýátam aszt a kis földünket a Bakhádba*. 2. *Boronád el eszt a rëndözetlen dógot!* 3. *Összeboronáta a fíjatalokat*. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): *baránya* = *borona*. – Újabban a *boronál* szinonimája: a *fogasol*. | **Népr.** Ha nagyon hantos volt a föld, *nehézéköt* (tuskót, kis gerendát, terménnyel megrakott zsákot) tettek a boronára. A *tüskeboronát* a *vazsborona* után kötötték. A kökényágak szépen elsimitották a talajt. – Egy-egy borona 2-3 részből (boronalevélből) állt, és két ló vontatta. Ezt a nehéz munkát, akárcsak a szántást, ma már gépekkel végzik. | **Szerk.** *el* ~, *meg* ~, *össze* ~. | BORONA

boronalevél AJ *baránnýalevél* ↓, *barányalevél* ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A borona egyik eleme. | **Megj.** Két vagy három elemet szoktak összekapcsolni. Ha deszkát tettek rá, azon állt a lovak hajtója. | BORONA, BORONÁL

borosta Vt ~ | fn 1. Erős gyökérkefe <a kender fészülésére>. 2. kny. (Erős szakáll, ill. szörzet.)

borotva A *borotfa* ↓, *bëřtfa* ↓, ~ ↑ | fn kny.

borsó Vt ~ | fn 1. Bab [Phaesusolus]. 2. <Általában> a többi hüvelyes is. | 1. *Vállogatok ëty kis borsót, mer borsóleves lëssz ebédre*. 2. *Szëttem ëty kis tarkabor-sót*. | **Megj.** Itt a *borsó* 'bab' jelentésű, és a *borsó* szó szerepel több hüvelyes növény nevében: *cukorborsó*, *sárgaborsó*, *zöldborsó*. A mai köznyelvi *babfőzelék*nek itt régen *borsófőzelék* vagy *siirüborsó* volt a neve. A *bab* szó inkább csak a fiatalok beszédében hallható. | **Szerk.** *cukor* ~, *fehër* ~, *tarka* ~. | BAB

borul AJ *burul* ↓, ~ | tn i 1. Hajlik, lefelé hajlik. 2. Kivirágzik. 3. kny. (Mélyebb helyre dől vmi.) 4. kny. (Vmi borulva ömlik, hull vhoval.) 5. Felhősödve borússá kezd

válni az ég. 6. Vki-re, vmi dől, ránehezedik. 7. <Ik.-vel, Fr.-szerű közlésként>: Kijön a sodrából. | 1. *A földig burút a kajsza ága.* 2. *Virágba borít a gesztönyefa.* | **Megj.** A *borul* igealak inkább csak a 2. és 5. jelentésben; de az idősebbek beszédében így is: *Má burul Mágocs felü.* A 7. jelentés főleg a fiatalok nyelvében: *Nagyon kiburútam.* | **Fr.** *Kiborút a lékvár* (vagy a *bili*). [Botrány keletkezett: összevesztek vmin.] | **Szerk.** *fel ~, ki ~, le ~, meg ~, rá ~, össze ~.*

borza, borzafa l. **bodzafa** a.

borzasfánk Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Bodzavirág felhasználásával sültt fánk. | **Népr.** *A bodza virág'gyát belemorzsótunk, belegyúrtunk a tésztába. Jó íze lett tőle. Mékkét, kisütöttünk zsirba. A gyerekök nagyon szerették.*

borzaskata Vt ~ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) 1. Hosszú hajú, fésületlen leány. rossz, tréf 2. Finomabb sült tészta.

boszorka l. **boszorkány**

boszorkány AJ *boszorkán* ↓ ↓, *boszorka* ↓, ~ | fn 1. Csúnya, félelmetes öreg-asszony. 2. Rontással vádolható (vádolt?) idős asszony. rossz | 2. *A Szuska Bözsét még a Topa Bori nénit tartották boszorkányak.* | **Népr.** Községünkben még az 1960-as években is sokan hitték, hogy vannak olyan asszonyok, talán férfiak is, akik képesek állatot, embert megrontani. Ellenük nehéz védekezni, mert átalakulnak macskává, kutyává, lóvá, ökörré, de még tárgyakká is. – KULCSÁR szerint (1896 körül): „Azt hirtelik róluk [a boszorkányokról], hogy alakot bírnak változtatni: hol fekete kotlós-tyúk, hol görhes macska képében járnak körül, az embereket és az állatokat megnyomorítani. [...] A boszorkányok az embereket megrontják, a tehén hasznát elveszik [elapad a tehén teje]..., és seprűn lovagolnak a Szent Gellért-hegyére.” – A boszorkányos történetekről és a babonákról l. még AKHA I, 103–105.)

boszorkányos J ~ ↓ | mn 1. Boszorkányokról szóló történet. 2. Velük kapcsolatos hiedelem, babona. 3. Igen ügyes <nő>.

boszorkányszél Vt *boszorkányszél* ↓ ↓, ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Hatalmas erejű szél; forgószél. | **Népr.** A hiedelem szerint júliusban, augusztusban volt az ideje. Nagy porral jött, s benne boszorkány érkezett. Harangozással próbálták megelőzni – mondják az idős emberek.

botolog Vt ~ ↓, *botorog* ↓ | tn i <Kisgyerek és idős ember> bizonytalan léptekkel, botladozva megy. | **Szerk.** *el ~.*

bozgat Vt ~ ↓ ↓ | ts i 1. Pizskál, bolygat vmit. 2. Idegesít, pizskál vkit. | **Szerk.** *fel ~.*

bő AJ *bé* †, ~ † | mn 1. Vmihez mérten tág. 2. Termésben gazdag. | 1. *Bő a gatyám szára.* 2. <Újévi köszöntőben>: *Aggyon a jó Isten az élőknek bé bort, bé buzát, erőt, egészségöt, / a ház urának mők szép asszonjeleségöt!*

böcce l. **becce**

böcike l. **becce**

bögő A *böggő* ↓ ↓, ~ | mn és fn 1. Sirós gyermek. 2. kny. (Vonós hangszer). | **Megj.** Régen a sirós gyermekre ezt mondták: *rējós* vagy *rijos*.

bögöly Vn *bögöl* ↓ ↓, *bögöl* ↓, *bögøj* | fn A házilégynél nagyobb, gyorsabb röptű, erőszakos bogár. | *Nagyon fáj a bögøj csipése.* – *Ha a bögöl beköpi a sunkát, kukacos lesz.* | **Megj.** A bögölyt *köpőlegynek* is nevezik. Ez a nagytermetű, mérges légy főleg a szarvasmarhák és lovak vérét szívja. Ettől a fájdalomtól a jószágok gyakran megvadulnak, és *bogarasak* lesznek. A nyugtalan ideges természetű emberre is mondják: *bogaras*.

***bögyök** Vt *bögyek* ↓ ↓, *bögyek* ↓ ↓, *bëgyek* | fn 1. Vmilyen tárgy, épület (templomtorony, hagyma) kidomborodó része. 2. Ruhadarab kidomborodó része a mellnél. | BEGYEK, BEGYEKES

***bögyökös röpike** l. **begyekes röpike** a.

bögyörész Vt *bögyörészik* ↓, ~ ↓ | ts i Lánynak vagy asszonynak a mellét fogdossa. tréf

böhő Vt *böhő* ↓ ↓ | mn 1. Erős, pocakos <férfi>. 2. Furcsán, durván viselkedő személy. | 1. *Nagy böhő embör vót a T. Pista bácsi.* | ÉDOMTALAN

böjt Vn *böjt* ↓, *böjt* | fn 1. Koplálás, éhezés. tréf 2. kny. (Meghatározott napokon önként vállalt csökkentett táplálkozás, főleg hústelektől való tartózkodás.) 3. kny. (A böjtölés időszaka.) | 1. [Kövé emberre értve]: *Nëm láccik rajta a böjt.* 3. *Öreganyám böjdbé még zsiros ételöket së övöjt.* | **Népr.** Községünkben korábban minden pénteken és nagyobb ünnepek előtt (karácsony, húsvét) *böjtöt tartottak.* A nagyböjt húsvét előtt hat héttel kezdődött. *Húshagyó keddig* volt szabad húst enni. E napot követően már mulatságokat sem rendeztek. Nagypénteken és nagyszombaton csak *aszāt sziva, sóba-vizbe főd borsóleves* [baleves] meg zsír nélkül sült laska volt az étel. | **Fr.** *Mëglësz még ennek a böjtye.* [Nem marad a dolog következmény nélkül; szenvedni kell miatta.]

böjti Vn *böjti* ↓, ~ | mn 1. Böjt idején várható, történő <esemény>. 2. Böjtben szokásos <étel>. | 1. *A böjti szél mindég nagyon csalóka.* 2. *Böjti étel a laska.*

böjtöl AJ *böjtül* ↓ ↓, *böjtöl* ↓, ~ | tn i 1. <Vallási hagyomány szerint> böjtöt tart. 2. Koplal; fogyasztja magát. gúny, tréf. | 1. *A zöreg'gyeink végigböjtöték a nagyböjtöt.*

bök Vn *bök* ↓, ~ | ts i 1. Szúr. 2. Pizskál, bosszant <a szavaival>. 3. <Állat> öklel. 4. kny. <Hegyes tárgyval vagy az ujjával> lök, érint, taszít. | 1. *Böki a tóró* [tarló] *a tópat.* 2. *Jó mögbökött a beszéggivel.* 4. *Bög mög a hurkákat a böködövé!* | **Fr.** *Böki a csörit.* [Bántja, bosszantja, ingerli vmi.] | **Szerk.** *el* ~ [elront vmit], *ki* ~ [kiszúr vmit és elárul vmit], *meg* ~ [megszúr; megérint, meglök].

bököd Vt *bököd* ↓, ~ | ts i 1. <Böködövel a mezőn> gyomnövényt <főleg aszatot> szurkálva irt. 2. <Szóval> pizskál, csipked vkit. 3. Szurkál, bökdös vmi. | 1. *Acatod bököttem a Páksomon.*

böködő l. **tüskeböködő, aszatoló**

böködés l. **tüskeböködés, aszatolás**

bökölődik Vt *bökölődik* ↓, ~ | tn i 1. <Ismétlődően> bököd vkit. 2. Kellemetlen-

kedik, <szavakkal> sérteget vkit. rossz | 1. *A Tëra ánygyom örökké bökölődött. Öreg-
anyánkat állandójam piszkáta.*

bökölődő Vt *bökölődő* ↓, ~ | mn <Szavaival> sértegető, veszekedős> ember. | *Ez
a Panna ronda, bökölődő asszony.*

bökös Vt *bökös* ↓, ~ | mn 1. Szúrós <növény>. 2. Öklelésre, dőfésre hajlamos
szarvasmarha.

böllenkedik Vt *böllenködik* ↓, *böllenkedik* | tn i 1. <Folyamatosan> kötözködik, el-
lenkezik vkivel. 2. Állatot <főleg kutyát> hergel, bosszant. | *Në böllenköggy a kutyávā!*

böllér Vn *böllér* ↓, ~ | fn Disznóölésre vállalkozó, nem szakképzett hentes.

böllérfa l. akasztófa, akasztó

bölbömbika Vt *bölbömbika* ↓ ↓ | Szerk. (mn? és fn) Nádasokban élő, jellegzetes
bömbölő hangú, varjú nagyságú madár [Botaurus stellaris]. | *A bölbömbika ez ujam ma-
dár vót, hogy beledukta a csőrit a vízbe, akkor éhallott a hang'gya még a harmadik,
negyedik kösségbe is. Ugy bömböt.*

böndő l. bendő

böngérel Vt *böngérül* ↓, *böngéröl* ↓, *böngérél* ↓ | ts és tn i <Mezőn ma-
radt> terményt <főleg kukoricacsövet, szőlőfürtöt> keresgél és gyűjt. | *ÉN sokszó
böngérütem.* | Népr. A szegényebbek még búzafejeket is *böngérötek*. Zsákba, kötény-
be (*mejjesköténybe*) rakták az elhullott gabonafejeket. | Megj. A címszó szinonimái:
böngész, böngéz, böngérez.

böngyő l. bengyő

bőr J ~ | fn 1. <Az állat> lenyúzott bőre. 2. Némely gyümölcs vékony héja. 3.
Fűzfá, orgona vékony kérge. 4. Folyadék <főleg tej és festék> felszínén keletkező hár-
tya. | 2. *Kemény bőre van ennek a zalmának.* [Ezért itt a megnevezése: *bőralma*.] 3. *A
fűszfa még a zorgona bőribü csinyátunk heppögöt.* 4. *ÉN a tej bőrit is szeretöm.* | Szerk.
angyal ~ ['katonai egyenruha.'], *ördög* ~ ['igen erős textil.']; ~ *alma*, ~ *egér* ~ *kabát*.

bőregér Vn ~ ↓ | Szerk. (fn és fn) Denevér. | *Estefelé kezdenek röpüni a bőrege-
rek.* | Megj. Újabban: a *denevér* a címszó megfelelője.

börke AJ *bürke* ↓, *börke* ↓, ~ | fn 1. A zsírszalonnán levő, ill. a róla levágott bőr.
2. A füstölt szalonna bőre. 3. Az ember bőre. tréf | 1. *A bürkét tőgyétők a bográdzsba!*
Jó puhára kő abáni [abálni]! 3. *Nëm féttöd a bürkédet?* | Megj. A 3. példamondat Fr.
jellegű. Bizonyos fenyegetés, figyelmeztetés fejeződik ki általa. [Jó lesz félned!] | Népr.
Az *abált bürkét* ledarálva *hurkatötlélke*be szokták keverni. Keskeny csíkokra szeletelve
a *gömböc* (*svártli*) keverékébe tették.

börzöl l. berzel

börzölget l. berzelget

bővedeste l. bévödeste

brázda l. barázda

brekög A *brekög* ↓, *brekög* | tn i kny. | *A berögbe brekögnek a békák.* | Megj. Tré-
fásan néha kisgyerekeknek is mondják: *Në brekög'gyetők itten!*

brekus Vt *brēkus* †, *brēkus* | fn Béka. Gyny-i szó. | **Megj.** Tréfás hangulatú.

bricsesz nadrág A *bricsēsznadrág* ↓, *bricsēs* ↓ | **Szerk.** (mn? és fn) Rövid, térd alatt összekapcsolható szárú nadrág. | **Megj.** Ezt a rövid, térdnél öblös nadrágot régebben Mocsoládon csak a tanító meg a tisztartó viselte. Főként bakancsal hordták.

búb AJ *bub* | fn 1. <**Szerk.**-ben> Vkinck a feje teteje; fejtető. 2. Madár tollbóbitája <a fejen>. 3. kny. (Vminck a kidomborodó, felső része.)

buba l. **baba**

búbecce l. **becce**

búbol Vt *bubol* | ts i 1. <Kakas tyúkot> megtermékenyít. 2. <Fejét ütve>ver, bántalmaz vkit. 3. A coitus tréfás megnevezése. | **Megj.** Az 1. jelentésben szokásosabb a *cicerél*, *cicörél*, *mëkcicörél* ige.

buborcsek Vt ~ ↓ | fn 1. Kiütés, pattanás, kis kelésszerű duzzanat az arcon. 2. <Ember arcán> szemölcs, himlőhely. 3. <Állat bőrén> kidudorodás. | 1. *Jaj, ennek a lánynak csupa buborcsek a zarca. Talán kiërte [megviselte?] a sok pirostít?* | **Megj.** A címszó jelentésében ezt a szót is használják: *bibircsók*. | BIBIRCSÓK, KELÉS, PATTANÁS

buborék A *bugyborék* ↓, ~ | fn kny. <Folyadékban levő, onnan feltörő apró gömb <légncmű anyagból>.

buborka l. **uborka**

búbosnyakú tyúk A *bubosnyaku tik* ↓, *bubos* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Bóbitás tyúk.

búbospacsirta A *bubospacsirta* | **Szerk.** (mn és fn) Mezei madár [Aluanda arvensis], amelynek búb van a fején. | *Innend alu gyün egy bubospacsirta. / Ki van annak mind a két szöme sirva.* (Népd.)

búcsú AJ *bucsu* | fn 1. A helyi egyházközség ünnepe a templom védőszentjének (Szent András) tiszteletére. 2. Az egyházi ünnephez kapcsolódó világi ünnep: eszem-iszom, dinomdánom. 3. A hely, ahol a búcsú napján a sátrak állnak. | 1. *Mindig nagy ünnep vót itt is a bucsu.* | **Megj.** Régen a falunak két búcsúja is volt: a *világi* búcsú Katalin-nap közelében, az *egyházi* meg András-napkor, nov. 30-án. – A régi búcsúkról l. AKHA I. 110–111.

búcsúfia Vn *bucsufija* ↓ | **Szerk.** (fn és birt. sz.jeles fn) A búcsúban vásárolt ajándék. | **Népr.** Ezek igen szerény kis ajándékok voltak. Effélék: bábbaba, bábbuszár, bábszív, bábolvasó, mézeskalács, kisostor, medvecukor, bugylibicska.

búcsújárás A *bucsujárás* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) 1. Híres búcsújáróhelyekre való zárandoklás. 2. A búcsú napján (vagy más ünnepi alkalmakkor is) <váratlanul> sok vendég érkezik a házhoz. 3. Tömeges jövés-menés. tréf | 3. *Vót ám nálik nagy bucsujárás, amikor a Jóska hazaért a hadifoksághu.* | **Népr.** Mocsoládról és környékéről leginkább Máriagyüdre, Magyarereggyre és Andocsra indultak zárandoklók. Magyarereggyre templomi zászlók alatt és énekelve vonultak a gyalogos búcsújárók. A hosszú, fáradságos utat vidám hangulatú csmények tették színessé, emlékezetessé. (L. AKHA I, 111–114. és VARSÁNYI GYULÁNÉ BÜKKÖSDI MÁRTA: Alsómocsoládi emlékek...2007. 111–113.)

búcsújáráhely Vn *bucsujáráhel* ↓ ↓ | Szerk. (mn és fn) Hely, ahol a hagyományos egyházi búcsúünnepet tartják; ahová a búcsújárók érkeznek. | BÚCSÚ, BÚCSÚJÁRÁS

búcsús Vn *bucus* ↓ ↓ | fn 1. Búcsújáró, zarándok. 2. Búcsúban árusító kereskedő (bábos, cukros, késes, márcos stb.).

búcsúzás Vn *bucsuzás* | fn 1. <A régi lakodalmakban> a menyasszonynak és a vőlegénynek a szülőkől való elköszönése <a vőfély közreműködésével>. 2. kny. (Elköszönés.) | 2. *Nehezire esött a bucsuzás.* | Népr. Esküvő előtt, kikéréskor történt a *bucsuzás*. A búcsúzószöveget a vőfélyek mondták, miközben a menyasszonynak „*illött*” sírnia. – *Zeng bucsuzó szavam, hullanak könnyeim, / Mert töletek vállok, kedves jó szüleim.* (Vőfélyvers [részlet], AKHA I, 96.)

búcsúztató A *bucusztató* ↓ ↓ | fn 1. <Temetésen> a búcsúztató szövegét elmondó személy. 2. <Temetésen elhangzó> búcsúztató beszéd. | 2. *Széb bucsusztatókat tudott irni a Kulcsár tanító ur.* | Megj. A búcsúztató verses szövegét általában kántorok írták még az 1950-es években is bizonyos sémák alapján, de mindig szerepeltek benne az elhunyra és a hozzátartozókra utaló gondolatok is. A búcsúztatók rendszerint énekelt szövegek voltak. – Régen a *vérasztás* [virrasztás] éjjelén a halott koporsója mellett *síratóasszonyok* rögtönzésszerű *síratóénekekkel* búcsúztatták a halottat.

bufog Vt ~ ↓ | tn i Bőfög. tréf | *Sokad bufogok a buborkasalátátu.* | BUFOLOG, BŐFÖG

bufolog Vt ~ ↓ | tn i 1. Sűrűn bőfönt. tréf 2. <Mély hangon és huzamosan> bőfög. | 1. *Sokad bufolog, mer kapkodva észik.*

búg Vn *bugg* ↓, *búgg* ↓ ↓, ~ ↑ | tn i 1. Bogár <mély hangon> zümmög. 2. A tehén, bika bög. 3. A disznó <mély hangot adva> párosodni készül. | 3. *Bugg a göbénk. Hajdзд el a kanyhó!* | Megj. A címszó szinonómája: *görög*. | GÖRÖG, BEBÜGAT

buga¹ J ~ ↓ | fn A nád fürtös virágzata. | *A gyerekek száraztu szokták lővágni a nád bugájját, és avvā jáccottak.* | GUBÓ

buga² Vt ~ ↓ | mn A szarvatlan bárány, kecske, szarvasmarha jelzője. | *Éveszött a buga bárán.* / *Ki füzeti még a zárát?*

búgat Vt *buggat* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i 1. Anyadisznót <kannal> pároztat. 2. <Gyermek> a *búgó* vagy *pörgető* nevű játékszerrel mély, búgó hangot hallat. | 1. *Ténnap buggattam a göbénket.* 2. *Szakadatlan búgati a pörgőjgit.* | Megj. Az 1. jelentésben inkább ik-vel használják a címszót. | Szerk. be ~.

búgó¹ A *buggó* ↓ ↓, ~ ↑ | mn Mély, búgó hangot adó tárgy (motor), állat (madár, szarvasmarha) jelzője. | *Mindik fölébreszt a buggó vadgalamb.*

búgó² AJ *buggó* ↓ ↓, ~ ↑ | fn Mély hangot keltő játékszer. | Népr. A gyerekek kis vékony, vonalzó formájú falapot átfűrtak, s erre magzapot fűztek. A madzag segítségével a levegőben forgatott, pergetett lapocska erősödő-gyengülő *búgó* hangot adott. Forgásáról, pergéséről kapta a *pörgető* nevet. | PERGETŐ

bugyakos Vt ~ ↓ | mn 1. Bő, buggyos nadrág. 2. Kiöblösödő, kiszélesedő ruharész. | 1. *Régöm bugyakos nadrágba jártak a legényök.* 2. *Bugyakos vállá vót a blúzomnak.* | BUGGYOS

bugybóka l. **fostosbugybóka**

bugyborék l. **buborék**

bugyborékol Vt *bugyborékul* ↓ ↓, ~ | tn i 1. A víz vagy más folyadék vhonnan buborékokat keltve (ki)folyik. 2. <Ember vagy állat> folyadékban buborékokat kelt. | *Bugyborékúvā töccsétők mēg a zűjegőt! Íty könnyebb.* | **Megj.** Ha kacsá és a liba a vizet a cső-rén átszűrve (ki- és befröcskölve) iszik, azaz *bugyborékul*, azt is mondják, hogy *viribül, virityül*. | BUBORÉK, VIRIBEL, VIRITYEL

bugyborékos Vt ~ | mn Buborékos víz, folyadék. | *Sok eső lesz, mer bugyborékos a víz.*

buggyan Vn ~ | tn i 1. Vmi víz alá merül, majd a levegő buborékhangot adva jön fel. 2. <Ik-vel>: Étel erjedésnek indul, és buborékot vet. 3. <Ik-vel>: Kisebb zavar keletkezik az emlékezetben. tréf | 2. *Mēgbuggyant a tēnnapi levesöm.* 3. *Mēgbuggyant a zagyad?*

buggyant¹ Vn ~ | ts i 1. Víz alá merít vmit <főleg üveget, korsót>. 2. Üveget, korsót *bugyborékot* (buborékot) keltve megtölt.

buggyant² Vn ~ | mn Zavaros fejű <ember>. | *Buggyant agyu ez a Ferkó.*

bugyelláris Vn *bugyelláris* ↓ ↓ | Pénztárca. | **Népr.** Régen a férfiak a vásárokon kis vászonzacskóban ingük alá rejtették a pénzt. A lányok, asszonyok meg *keszkenőjük sorkába* kötötték, vagy a *bögyekösröpike* aljába tették.

bugyka Vt *butyka* † | fn Kontyba kötött haj. | *Szēb butykád van, Kata!*

bugyli Vt ~ ↓ | fn Fanyelű bicska. | *Vētem a bucsuba ēgy bugylit.* | **Szerk.** ~ *bicska*, ~ *kés*. | BICSKA, BICSAK, CSURAK, CSURAKLI, KUSZTORA

bugyogó Vt ~ ↓ | fn 1. Bő és buggyanos alsó gyermekruha. 2. Női alsónadrág. | **Megj.** A 2. jelentésben ma: *bugyi*. – Gyny-i szóként pedig: *bugyiga*.

bugyogós Vt ~ ↓ | mn 1. Bő vízhozamú, bugyogva feltörő <forrás>. 2. Buggyos ruhadarab. 3. Bő pantallót viselő <főként városi> ember. gúny, tréf

bugyogóskorsó Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Szűk szájú, füles és hasas, agyagból égetett, kb. 5–6 literes cserépkorsó. | **Népr.** Ebben a korsóban vitték vizet magukkal a kapások, aratók a mezei munkák idején. Viszonylag hűs maradt benne a víz. – Kottyozási rigmusban: *Kētők lányának mēg ujan naty csőcse lögyöm, mind a bugyogóskorsó!* (AKHA I, 80.)

buggyos Vt ~ | mn Kiöblösödő, kiszélesedő <ruhaféle>. | *Buggyos ujjū ümögbe jár-tunk régön.*

bugyor J ~ | fn Háton vagy kézben hordott, összeköthető textilanyag mint szállító alkalmatosság. | **Népr.** Régen az asszonyok *bugyorban* vitték vásárra az eladásra szánt terményeiket, ill. ebben hozták haza az ott vásárolt portékákat. Legtöbbször öreg lepedőkből, abroszokból készítettek *bugyrot*. | **Népd.**-ból: *Bugyrot kötött a hátára*, | *ūgy ballagott a vásárra.*

bugyros Vt ~ ↓ | 1. Bugyrot cipelő <ember, főleg asszony>. 2. Bugyrozásra használt textilanyag <öreg lepedő, zsák stb.>.

bugyrosbál Vt *bugyrosbál* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Bál, ahova *bugyorban* vitték az ott elfogyasztandó ételt, italt. | **Megj.** *Batyuzsbálnak* is nevezték. (L. AKHA I, 160.) | BÁL, BATYÚSBÁL

bugyroz(ik) Vt *bugyroz* ↓ ↓ | ts i Bugyorban gyűjt, szállít vmit. | **Népr.** *A Pónërt Liszi néni az állandójjam bugyrozni járt a mezőre. Fűjet sződött kézzē mēk sārōvā a teheneknek, csallányt mēg gaszt a récéknek. Nagy lepüdögbe vitte a jószágoknak a zeleségöt. Sokszó ki sē láccott a bugyor alu, akkora teröt vitt. Azér járt el bugyrozni, mer kevés főggyik vót.*

bugyrozó Vt ~ ↓ ↓ | Bugyorban füvet, gatz gyűjtő <személy>.

bujtár l. bojtár

bujtárkodik l. bojtárkodik

bukéta l. bokréta

bukfenc Vn ~ | 1. A töltöttkáposzta gombóca. tréf 2. kny. | 1. *Vögyé mēg ēgy bukfencöt a tálbu!* | **Megj.** Az 1. jelentésben ma már csak kevesen ismerik a címszót.

buksza l. bugyelláris

buktat Vn ~ ↓ ↓ | ts i 1. <Ekével> tarlón sekély szántást végez; tarlót aláfordít. 2. kny. (Vkit elgáncsol.) 3. kny. (<Diáknak> elégtelent ad.) | 1. *Tāród buktattam a Hársozsba.* | **Szerk.** *ki ~, le ~, meg ~.*

buktatás Vn ~ ↓ ↓ | fn 1. <Ekével> tarló aláfordítása. 2. kny. (Gáncsolás.) 3. <Diáknak> elégtelen adása. | *Jó sikerűt a buktatás a Páksomon.*

bumoslyuk Vt *bumoslik* † | **Szerk.** (mn és fn) Vas- vagy bádoglemezzel, zsindellyel zárható, kis kéményszerű nyílás a kemence végében, a bolthajtás tetején. | *Zárgyátok lē a bumoslikat, hoty szépōn sūjjenek a kényerek!* | **Népr.** A *bumoslik* nyitásával-zárásával szabályozni lehetett a kemence hőfokát. Elöl pedig a *tévōvel* [bádoglemezzel] zárták el a kemence száját.

bundás Vn ~ | 1. <Jelzőként>: Bundával (szörmével) bélelt kabát. 2. <Jelzőként>: Szőrrel borított állat. 3. <Jelzőként>: Bundában, azaz tojásba és lisztbe mártva, zsírban megsütött <kenyér, gyümölcs>. | **Szerk.** ~ *kabát*, ~ *kenyér*, ~ *kutya*.

buri Vt ~ | Többször ismételve a kislibák hívószava: *buri, buri, burikám!*

burika Vt ~ | fn Kisliba. | BURI

buritt l. borít

burizs Vn ~ ↓ ↓ | fn Búzából hántolt búzaszemek, amelyekből kását főznek. | **Megj.** A címszó jelenti a rizsszerű szemeket (a főzés alapanyagát) és a belőle főzött kását is.

burogat l. borogat

burrog l. burukkol a.

burukkol Vt ~ | tn i <*Bru* vagy *burszerű* hangon> turbékol a vadgalamb. | **Megj.** A címszó és szinonimája, a *burrog* hangutánzó eredetű.

burul l. borul

butélia Vn *butélija* ↓ ↓, *butëlla* ↓ ↓, ~ ↓ | fn 1. Hosszú nyakú borosüveg. 2. Kis lapo-

sabb üveg <pálinka tárolására>. | **Megj.** Régebben a 2. jelentésben a lapos és kerekded formájú mázas edényt, a *butéllát* vagy *butykost* használták pálinka tartására.

bútor l. **betyárbútor**

butyka Vt ~ † | fn <Régi divatú> hegyesre tűzött konty. | *Ánygyom, fésűjűm még ké engömet is ujan szép nagy butykára!* | **Népr.** A gazdagabb asszonyok szinte versengve csináltattak maguknak mennél nagyobb *butykát* a hajukból.

butykos Vn ~ ↓ ↓, *butykosújjeg* ↓ ↓ | Kis pálinkásüveg. | BUTÉLIA

búza A *buza* | fn Kalászos gabona [Triticum vulgare]. | *Buzát még bucsukor* [nov. végén] *is szoktak vetni; az még jó lesz.* – *Őlék szép fejes a buza.* | **Megj.** A búza községünkben régtől fogva igen fontos élelmiszerforrásnak számít. KULCSÁR szerint (1896 körül): „... a lisztnek csak a javát használják [emberi fogyasztásra], a többi jószággal etetik... Jó kenyeret esznek; a pogácsa, kalács, rétes is gyakoribb vendég asztalukon. Tésztafélét egyáltalán töménytelen mennyiségben pusztítanak el. Úgy, hogy egy 7–8 tagból álló családban nem ritkán 30–35 métermázsa gabonát is fölélnek egy év alatt.” | **Fr.** *Jó füzet a buza.* [Jó termés várható búzából.] | **Szerk.** ~ *asztag*, ~ *fej*, ~ *föld*, ~ *érés*, ~ *hordás*, ~ *kalász*, ~ *kék*, ~ *kenyér*, ~ *kereszt*, ~ *liszt*, ~ *madzag*, ~ *szentelés*, ~ *tábla*, ~ *vetés*, ~ *virág*, ~; *kopasz* ~, *őszi* ~, *tavaszi* ~, *törpe* ~.

búzafej Vn *buzafej* | **Szerk.** (fn és fn) A búza kalásza. | *Szép nagyok a buzafejek.* | BÚZA, BÚZAKALÁSZ

búzakalász l. **búzafej**

búzatábla AJ *buzatábla* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Búzával bevetett földdarab, határ-rész. | *Mink üdöbe lőarattunk a pörösi buzatáblángba. Ném vót szömvesztességünk.* | BÚZA

búzáskörte Vt *buzáskörte* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Búzával <együtt> érő körte. | *Öreganyánk nagyon szerette a buzáskörtét. Még a mezőre is vid belüle magával. Kényér, körte még éty kis mégy vót a zebéggye. Evvē is beérte.* | KÖRTE, ÁRPÁSKÖRTE

búzaszentelés Vt *buzaszentölés* ↓ ↓, *buzaszentelés* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A sarjadó búza megáldása Szent Márk (ápr. 25.) napján. | **Népr.** Április 25-én *proseccijó* [körmenet] indult a mezőre egy faluközi búzatáblához. Ott a pap megáldotta, megszentelte a búzát, hogy abban az esztendőben is jó termés legyen.

buzerál AJ *buzérál* ↓, *buzérál* | ts i 1. Fogdos, izgat vkit. durva 2. Bosszant, ingerel vkit. durva 3. Folyton zaklat vkit. durva 4. Gépet, szerkezetet piszkálgat, szakképzetlenül javít. durva, tréf | 1. *Nē buzérád aszt a lányt!* 4. *Állandójjan aszt a motort buzérállí ez a gyerök. Nincs job dóga?* | **Szerk.** meg ~. | BÖLLENKEDIK, MACERÁL

buzog Vn ~ | tn i 1. <Víz> bugyborékolva, lobogva forr. 2. Forrásvíz hangosan tör elő. 3. Élénken kering a vér. 4. Erős indulat munkál <vkiben>. 5. kny. (Buzgólkodik, szorgoskodik.) gúny, tréf | 1. *Má buzog a víz a bográdzsba.* | **Megj.** Az 1. jelentésben *lobog*, *forog*, *hentörög* is!

büdös Vn ~ | mn 1. <Harag kifejezéscsként>: Ronda, átkozott személy. rossz 2. <Kisé korholó szándékkal>: Helytelen, rossz viselkedésű <személy>. tréf, rossz 3. <Ingerült

tagadásban bizonyos hiányra utalóan>: Nincs egyetlen <vmije> sem. rossz | 1. *Ez bűdös szajha vót.* 2. *Mégis szeretőm ám eszt a bűdös kis kölket.* 3. *Ez egy bűdös szót sē szót akkor.* | **Megj.** Fn-ként is használt szó: *Tē mēk tuc marani ebbe a bűdözsbe?*

bűdöstúró Vt *bűdösturó* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Érelésre hagyott, kissé megkeseredett, sárgás színű túró. | *Kicsit szagos vót, mégis szerettem a bűdösturót.* | ÉRETT-TÚRÓ

bükkfa A *bikfa* †, *bükfa* | **Szerk.** (fn és fn) Erdei fa [*Fagus silvatica*]. | *A keréktáp bikfábu készűt.* | **Megj.** A bükkfa termése itt a *makk* és a *gubacs*.

bűnös A *bünös* ↓, ~ ↑ | mn kny. | *Űnēm vót ám bünös!*

bürgericsizma Vt *birgēlicsizma* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (mn? és fn) Puha szárú csizma. | *Csak a tanító mēg néhány job módu pógár visēt birgēlicsizmát.* – *Kevesen jártak azēr birgēlibe.* | **Megj.** A címszó rövidebb alakja: *birgēli*.

bürke l. *börke*, *szalonnabürke*

C

cafát Vn ~ | fn és mn 1. Rongy. 2. Vizes, lucskos ruha. 3. Szakadozott ruha. 4. Hitvány, haszontalan <ember, főleg nő>. 5. Rossz <idő>. | 2. *Elásztam. Csupa cafat lett a nadrágom.* 5. *Cafat üdő vót január végén.* | CEFET, CAFAT, CANDRA, CEMENDE, SZAJHA

caflat l. **caftat**

cafra Vn ~ ↓ | fn Rossz erkölcsű nő; ringyó. rossz | CAFAT

cafrang Vt ~ | fn 1. Rongy. 2. Értéktelen vmi. 3. Nem becsült kitüntetés. | 3. *Kap-tam ety cafrangot.*

caftat Vt ~ ↓ | tn i <Sárban, vízben> nehezen megy. | *Csak caftatni tuttunk abba a nagy licspodzsha.* | **Megj.** A címszó alakváltozata: *ceftet*. A címszó jelentésében *caflat* is. A *caflat* jelenti továbbá ezt is: '<férfi> nőt hajkurász <udvarlás, szándékával>.'

cáger Vt *cágēr* ↓ | fn Óramutató. | *Mégátak a cágērok a zórán.*

cajg Vn *cajg* ↓, *cájg* ↓ | fn 1. Gyenge minőségű, általában kékes színű pamutszövet. 2. Férfiruhához való anyag. | **Megj.** A címszó a helyi német nyelvjárásból került a magyarok szóhasználatába. A német köznyelvben: *Zeug 'kelme, szövet, anyag'*. | **Szerk.** ~ *nadrág*, ~ *kabát*, ~ *ruha*.

cajgruha Vn *cajgruha* ↓, *cájgruha* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) <Kékesszürke>, olcsó szövetfajtából varrt ruha. | *Régön a vásárba szoktunk cájgruhát vőnni a zemböröknek* [férfiaknak]. | **Megj.** A címszó jelentésében a *cájg* is használatos: – *Mēllik kabátodat vőszöt fő?* – *A cájgot.* | CAJG

cakni Vt ~ | fn <Ruhán> csipkés szegély. | *Caknit akarok vārni a szoknyád ajjára, hoty szép lögyön.*

cakniz Vt ~ | ts i <Ruhára> csipkés szegélyt varr. | **Szerk.** *ki* ~.

cakolódik Vt ~ † | tn i Tesz-vesz; vmit rak, hord. | *Mámēg cakolódik a palláson.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): *czakolódik* = húz-von.

cakompakk Vn *cakumpak* ↓, *cakompak* ↓ | hsz Mindenestül; teljesen; együtt. | *Cakumpak nyócezőr forindba kerüt ez a ruha.* | **Megj.** A címszó német köznyelvi megfelelője: *Sack und Pack* 'cókómókostul, mindenestül'.

calstok l. collstok

candra Vt ~ ↓ ↓ | mn Rossz erkölcsű nő. rossz | *Köl neköd ez a candra nő?* | CAFAT

captat Vt ~ | tn i 1. <Sárban, vízben> nehezen megy. 2. <Udvarlás céljából> kitartóan megy vki után. rossz | *Në captass állandójan a Tëri után!* | CAFTAT, KOSLAT

cédulaház Vn ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Épület a vásártéren, ahol a helypénzt szedik, és cédulát (helyjegyet) adnak. | **Megj.** Itt szokták kezelni, ellenőrizni a *passzusokat* (járat-leveleket).

cefet Vt ~ | fn Rossz erkölcsű nő, céda. rossz, durva – mn <Időjárásra vonatkozóan>: Igen rossz, komisz <idő>. | *Avval a cefettel ide në gyere! – Cefet üdö van: szakad a zeső.* | CAFAT, CANDRA, CEMENDE

cefetül Vt *cefetü* ↓, ~ | hsz 1. Mérték kifejezésére. 2. <Ígével együtt>: Nem jól van. | 1. *Cefetü lëitta magát.* 2. *Cefetü érzi magát, mer lázas. – Cefetü van.*

cefre Vt ~ | mn 1. <Időjárásra vonatkozóan>: Rossz; nem jó. 2. <Bor minőségére vonatkozóan>: Rossz minőségű, aljabor. 3. Züllött nő. rossz | 1. *Cefre üdö van napok óta.* 2. *A cefre borodat csak id még tē!* 3. *Avval a cefre nővel në ájj össze!* | **Megj.** A 2. jelentésben önállóan is, főnévi szerepben: *A cefréjjit ki kő önteni!* | CAFRA

ceftet l. caftat

cégér AJ *cögér* ↓ ↓, ~ | fn 1. <Korábban> tájékoztató jelzés a kocsmáépületen. 2. <Újabban> cégtábla. | **Népr.** „*Régönte cögér hivogatta a zemböröket a kocsmába. A kocsmá csucslikán rudat vaty karót duktak ki, ezön karácsonyfa natyságu fenyő löggott. A zágom mēk fehér, vörös és rózsaszín ronygyokat lengetött a szél. A fehér ronggy fehér bort mēk pálinkát, a vörös vörözsbort, a rózsaszínü sört jelöntött.*” (AKHA I, 40–41.).

cekker AJ *cëkkër* ↓ | fn 1. Szatyorszerű, <szalmából, csumából készült> készítésű. 2. <Általában> szatyor szerepű útításka. | **Népr.** Régen a *cëkkërt* szalmaszálból vagy csumalevelek sodort szálaiból fonták. Télen asszonyok szokták végezni ezt a munkát. | **Megj.** A címszó német köznyelvi megfelelője bizonyára a *Säckchen* 'zacskó, zsákocská' főnév.

cékla A *cégla* ↓ ↓, ~ | fn 1. Céklarépa, ill. ennek a lilászörös gyökere. 2. A belőle készített savanyúság. | **Megj.** Marharépából főzött alapanyaghoz színezőként céklát szoktak tenni, s így (pl. lakodalmakra) nagyobb tömegű savanyúságot tudtak készíteni.

celőke Vt ~ † | fn Rövidebb bot. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): *czelőke* = rövidebb bot.

cemende Vt *cemönde* ↓ ↓ | fn Rossz erkölcsű <nő>, ringyó. rossz | *Jaj, de naty cemönde vót a zén komámasszonyom fíjató korába!* | CAFAT, CEFET, CANDRA, CAFRA,

RIIHONYA

cement A *cimënt* ↓, *cëmënt* | fn Porszerű építőipari kötőanyag. | **Megj.** Melléknévként 'cementből készült' jelentésben (pl. *cëmëntlap*).

cenzár Vt *cēndzár* †, *cēnzár* ↓ ↓ | fn <Adásvételnél> közvetítő | *Hirős cēnzár vót a Srék* [Schreck] *Tóni bácsi mēg a Vörös Jóska*.

cepedli Vt *cēpēdli* ↓ | fn Élénk ritmusú, polkaszerű német (sváb) tánc.

cepedliz(ik) Vt *cēpēdliz(ik)* ↓ ↓ | tn i 1. Cepedlit táncol. 2. Reszket, jár vmelyik végtagja (pl. a lába). | 2. *Áj mēg rōndōssen! Nē cēpēdlizz elōttem!*

cerkad l. **megcerkad** a.

cicáz(ik) J ~ ↓ | tn i 1. Fogócskázik. 2. <Vkivel> pajkosan enyeleg. 3. Szerelmi játékból bolondozik, évődik <vkivel>. 4. <Enyhén> kötözködik <vkivel>. | 1. *Cicáznak a lányok*. 4. *Unom, hoty cicázó velem*.

cicelle Vt *cicōlle* ↓ ↓, *cicēlle* ↓ ↓ | fn Kényeskedő, páváskodó, divatos öltözetű lány. gúny, tréf | *Tē is ujan cicōlle vagy, mind a Gálék lányok*.

cicerél Vn *cicōrél* ↓ ↓, *cicērél* | ts (és tn) i Kakas tyúkot búbol <megterméke-nyít>. | BÚBOL

cifraszűr Vn *cifraszűr* † | **Szerk.** (mn és fn) Hímzéssel vagy rátéttel díszített szűr. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): „A *bunda* nem igen volt itt divatban azelőtt sem, inkább a *czifra szűr*. ”

cigánybanda AJ *cigámbanda* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Cigányzenekar. | *Cigám-banda muzsikát a lakodalmamba*.

cigány-biligány Vt *cigám-biligán* ↓ ↓, ~ ↓ | msz?, fn Cigánycsúfoló kis vers egyik szava volt.

cigányfejsze Vt *cigányfejsze* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Jellegzetes alakú, tompított élű fejsze. | **Megj.** A cigányok használták erdei munkák során. | **Népr.** A vasnak a mocsoládi magyarok régen védelmező erőt tulajdonítottak. – *Ujjév naptján vérradóra* [virradóra] *őregapám behozta a fejszét, lētette a zágy elé. Amikor főkētünk, nēm vót szabad a földre lépni. Rá köllött lépni a fejszére, hogy ollan erősssek lögyünk, mind a vas*.

cigányfúró Vt *cigányfuru* ↓ ↓, *cigányfuru* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Kis kézi fúró. | **Megj.** Régen ezt vándorló cigánykovácsok készítették és árusították.

cigánykunyhó Vt *cigángunyhó* †, *cigánygunyhó* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Cigányok fából és sározással készült kunyhója. | **Megj.** Községünk közelében, az Almási-erdő aljában volt kisebb *cigánytelep* néhány kunyhóval. Innen jártak Mocsoládra is koldulni a cigányasszonyok az 1960-as évek elejéig. A férfiak általában a kisvaszari erdészetben kaptak munkát. A hegyháti cigányság életmódjáról l. KULCSÁR JÓZSEF írását „A dunántúli oláhokról” címmel (KULCSÁR: „Bolygó csillag, futó csillag” 165–169).

cigaretta A *cigárētta* ↓ ↓, *cigērētta* ↓, *cigarētta* | fn kny. | *Nēm esōt jó ez a cigērētta*.

cigarettázik A *cigárēttázik* ↓ ↓, *cigērēttázik* ↓ ↓, *cigarēttázik* | tn i kny. | **Megj.** Tréfás szóhasználattal újabban így is: *bagózik* 'cigarettázik'.

ciha Vn ~ ↓ | fn Az ágynemű huzata. | *Mēksárgút a cihám*. | **Szerk.** *dunya* ~, *vánkös* ~, *párna* ~.

cihelődik AJ *cihōlōdik* ↓, ~ | tn i 1. Lassan, nehézkesen öltözködik. 2. Indulásra készül. | **Szerk.** *föl* ~.

cikákol Vt *cikákul* ↓, ~ | tn i 1. <Állat> fulladozva, éles hangon levegő után kapkod. 2. <Ember> furcsa hangon, fulladozva köhög. | **Megj.** Emberre ritkán mondják.

cikornyás Vn ~ ↓ | mn 1. Túlágosan díszes <tárgy>. 2. Igen hangos, cifrázó ének-lés. 3. Tüldíszített, patetikus <beszéd>. | **Megj.** KULCSÁR írta 1896-ban: „Tanítójukban a hang a legfőbb kvalifikáció... a [legfontosabb, hogy] erős legyen. [...] Kiváló kép-zettség, fáradhatatlan buzgalom, iskolában elért siker – az mind „bliktri” [jelentéktelen dolog], ha [a tanító] cikornyás hanggal nem rendelkezik.” – Kulcsárnak betegsége (tü-dőbaja) miatt igen gyenge énekhangja volt! Ezt többször megemlítette írásaiban.

cilámpás Vt ~ | mn 1. Elhanyagolt öltözetű, rendetlen külsejű <ember>. rossz, gúny 2. Rendetlen, fésületlen hajú <nő>. | **Megj.** Régen a tépett tollú, gatyás tyúkra is mon-dták, hogy *cilámpás*.

cilinder Vn *cilindër* ↓ | fn Lámpaüveg. | **Megj.** Jelzői szerepben, melléknévként a *cilinderkalap* szóban.

cimbál Vt ~ ↓ | ts i 1. Vmit rángat. 2. <Vmit, vkit vhonnan> kihúz. 3. Megver <vmit, vkit>. rossz | 1. *Mér cimbállod a kabátomat?* 2. <Igekötővel>: *A gazzal együtt kicimbáta a palánták egy részét is.* – *Kicimbátam a gyermeköt a zágybu.* 3. *Ezök a nagy döögök [kutyák] jó mékcimbáták a mi kiskutyánkat.*

címer AJ *cimör* ↓, *cimör* ↓, *cimër* | fn 1. A kukorica virágzata. 2. kny. (Jelvény).

cincál Vt ~ ↓ | ts i 1. <Vmi egészet> szétszed, szétbont. 2. Ráncigál, cibál <vmit>. | **Megj.** Rendszerint a *szét* ik-vel együtt használják: *Mégen széccincátad a gombolagomat?*

cinege AJ *cinöge* ↓, *cinëge* | fn 1. Széncinege; hasznos kismadár [P. coccyzus]. 2. <Jelzőként>: Vékony, cingár <ember>. | A címszó szinonimája: *cinke*. | CINEGE

cipekedik Vn *cipekődik* ↓ ↓, *cipēkődik* ↓, *cepēkődik* ↓, *cipekődik* | tn i Nehéz terhet <a hátán> huzamosan visz, cipel. | *Cipēköttem öleget, mer mék tragacsunk sē vót sokájijj.* | **Megj.** Lehet, hogy a *cipel* ige ragos alakjainak (*cipētem*, *cepētem* stb.) mintá-jára keletkezett a *cipekedik* ige *cipēkődik* alakváltozata.

cipel Vn *cepel* ↓, ~ | ts i kny. | *Mit cepész a zságba, sógor?*

cipelődik Vt *cepelődik* ↓, ~ ↓ | tn i Nehéz terhet huzamosan visz <vhová>. | CIPEL,

CIPEKEDIK

cipőkenőcs Vn *cipőkenyőcs* ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) kny. | BOKSZ, BAGAROL

cipőpénz Vt ~ † | **Szerk.** (fn és fn) A menyasszonynak járó pénz <a lakodalom-ban>. | **Megj.** KULCSÁR írta 1896-ban: „[Lakodalomban] a menyasszonyra ... a vőfé-lyeknek kell felügyelniük: mert ha valaki lecsenheti lábáról a cipőjét, azt nekik kell ki-váltani egy pár hatosért, a mi szintén a *menyasszony pénze* lesz.” – A tréfás és játékos *cipőlopás*, majd a visszaváltása pénzzel még ma is szokásos a hagyományos lakodal-makban.

cirkál AJ *cirkáll* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i 1. Firkál, összevissza rajzolgat. tréf 2. <Adott he-lyen> nyugtalanul, körözve járkal. | 1. *Ott a padogba valahugyan cirkátunk a papirra.* 2. *Ot cirkátam a házik körü.* | **Szerk.** össze ~.

citera A *citora* ↓ ↓, *citëra* | fn kny. (Hangszer.) | *Öregapámnak vót citorájja mëg mëk furuglájja is.*

citerál A *citorál* ↓ ↓, *citërál* | tn i Citerán játszik. | *Nagyanyám szépön tudot citëráni. Éneküt is hozzá.*

citerás A *citorás* ↓ ↓, *citërás* | fn Citerán játszó személy.

citerázik¹ A *citorázik* ↓ ↓, *citërázik* | tn i Citerán játszik.

citerázik² AJ *citorázik* ↓ ↓, *citërázik* | tn i Reszket <keze, lába>. tréf

citromos A *citronyos* ↓ ↓, ~ | mn Citrommal ízesített étel vagy ital. | **Szerk.** ~ tea.

c,c,c,co,co,co Vn ~ | msz Ismételtetve a disznó hívogatószava. | **Megj.** Ebből alakult a *coci, coci, cocikám* állathívogató, ill a *coca, coci* köznév. | COCA, COCIKÁM

coca Vn ~ | msz Ismételtetve a malacok és az anyadisznó hívogatóására használt szó: *coca, coca, cocikám, cocikájja ne.* | **Megj.** A címszó egyúttal a *disznó* [anyadisznó] szó szinonimája.

colstok Vn *calstok* ↓ ↓, ~ | fn Mérőszalag | **Megj.** A *coll* régi mértékegység. Egy (1) *coll*: kb. 25-27 mm (2,5 cm). – A címszó német köznyelvi alakja: *Zollstock* '(összehajtható) mérőpálca/-vessző'.

comb A *bonc* †, ~ | fn kny. | *Uan hurkág vótak ottan, mind a feleségöm bonca.*

combtő A *comptü* ↓ ↓, *comptü* ↓, *comptő* | **Szerk.** (fn és fn) kny. (A comb felső része; a törzsnél.) | **Népm.-ből:** „Az egyik lábomat kihusztam, és bicskával kivágtam combtűbe.”

conika Vt ~ | fn Anyadisznó. | **Megj.** Ismételtetve a disznó hívogató szava. | CONI, COCA, COCIKA

cögér l. cégér

cölöp AJ *cölömp* ↓ ↓, ~ | fn 1. Kutya, borjú, tehén nyakába tett fadarab, amely a lábakat veri. 2. Nagyobb oszlop a kerítés sarkánál. 3. kny. (Víz medrébe vert, építkezéskor a földbe ázott, vert nagyobb oszlop.) | **Megj.** Az 1. jelentésben még lényeges, hogy a *cölömp* korlátozza az állatot az elkóborlásban, mozgásban. Ezért van a nyakában láncon vagy kötélén lógó fadarab, amely veri az első lábakat.

cövek A *cüjek* ↓, ~ | fn kny. (Rövid karó.) | **Fr.** *Ugy ál, mind a cüjek.* [Egyenesen áll.] | **Szerk.** megye ~.

cövekel AJ *cüjekül* ↓ ↓, *cüjeköl* ↓, *cöveköl* ↓, *cövekél* | ts i 1. <Ik.-vel>: Cöveket leverve határt jelöl. 2. Levert cövekkel megerősít vmit. | 1. *Gyere mëgyét cüjeküni!* – *Kicüjekölöm a mëgyét a kendőrfödön, hogy nê lögyön vita, hun van a határ.* | **Megj.** Cövekeléshez rendszerint faragott hegyű akácfakarót használtak. | **Szerk.** ki ~, le ~.

cuca Vt *cúca* †, ~ ↓ ↓ | fn 1. Kukoricafosztó-fa. 2. Ültetőfa. | 1. *Hun van a cucám?* 2. *Cucávā köll ütetni!* | **Népr.** A *cuca* kis hegyes végű fadarab, amelynek madzag van a végén. Ezzel az eszközzel szokták fosztáskor a kukorica csumáját megbontani. Fogyatós változatát inkább palánták ültetésekor használták. | **Megj.** A palántázást segítő *cucának* újabban *palántázó(fa)* a neve.

cucc l. **betyárbútor** a.

cuccan Vt ~ ↓↓ | tn i Siet. | *Cuccanny ide!* | **Megj.** Ik-vel szokásosabb: *Ugy ēcuccantam unnan, hogy alig láttak.* | **Szerk.** el ~, ki ~.

cuccog Vt ~ ↓↓ | tn i 1. Csodálkozásában a nyelvével <többször egymásután> csettint. 2. Szopás közben cuppanó hangot ad. | 1. *Csak cuccogott a nagy mēglepetésibe.*

cuccogat Vt ~ ↓↓ | tn i A nyelvével hosszasan, többször csettint. | **cuccog**

cucli Vn ~ ↓ | fn 1. Csecsemők szopogatásra való, kis játékszerű eszköze. 2. A szopós gyermek ill. állat tejesüvegén levő szopóka. 3. Cukros tejbe áztatott kenyérbél ruhába tekerve <cumi szerepben>. | **Népr.** 3. *A pusztaji cselédasszonyok ēty kis vászonyronygyba ősszerágot cukros kēnyeret kötöttek, az dukták a csecsemők szájába. Uty szopták szēgényők, mintha cukor lēt vóna.* | **Megj.** Újabban így nevezik: dudli, cumi. | CUMI, DUDLI

cuclizik Vn ~ | tn i Csecsemő, ill. állat kicsinye cucliból szopik. | **Megj.** Újabban: dudlizik, cumizik.

cuffa l. **szuffa**

cucorka Vt ~ † | fn Szereplő, a legkisebb leány a *pünkösdjárás* nevű játékban. |

PÜNKÖSDJÁRÁS, PÜNKÖSDI KIRÁLYNÉ

cuhados Vt ~ † | fn 1. Gazdagparasztnál (*polgárnál*) csekély bérért nehéz mezei munkát végző napszámos, cseléd. 2. Lenézett szegény, jöttment személy. rossz és gúny. | *A cuhadosok majnēm inygyér dógoztak a pógárokná, jóformán ēgy ebédēr mēg ēty kis terményēr. A mocsoládi pógárok nagyon kihasznáták a rabotos [robotoló] szēgényőket, a cuhadosokat. Cuhadosok voltak: a Rót [Róth] János, Banó Pali, Dücső Pista, a Csordás András mēg mēg sokan a falubu.* | **Megj.** A *cuhados* családok a község legszegényebb rétegéhez tartoztak. Ezért itt a *cuhados* minősítés szinte megbélyegzésnek számított: a lekicsinylés, megvetés konnotációja kapcsolódott hozzá. | FELES, ROBOTOS

cukorbab AJ ~ † | **Szerk.** (fn és fn) Édeskés termésű korai bab; cukorborsó [*Pisum sativum*]. | *ēm má február közepin ēvetöttem a cukorbabot.* | **Megj.** A falu nyelvében kezd elterjedni a *bab* szó a korábbi *borsó* szó szerepében. Így a két szó keveredéséből újszerű szóösszetételek jönnek létre. Ilyen a címszó is, amely lassan kiszorítja a használatból a hagyományosabb *cukorborsó* szót.

cukorpogácsa Vt ~ † | **Szerk.** (fn és fn) Liszt és cukor összegyúráásával készített pogácsa. | *Édősanyám a tojásfehérgyit lisztel ősszegyúrta, asztán kiszaggatta mindēmféle alakra: sziv, üstökös csillag, hold...[Ezt] cukorpogácsának monták.* | **Népr.** A 20. sz. elején még nem ismerték itt a tortát, piskótát meg az egyéb cukros süteményeket. *Édőség* helyett akkor inkább *rétest*, *kalácsot*, *cukorpogácsát* ettek.

cula Vt *cúla* ↓, ~ | mn 1. Rendetlen öltözetű <főleg gyermek>. 2. Rongyos, ócska, rendetlen <ruha>. – fn <Az ilyen megjelenésű> gyermek. | 1. *Ijen cula gyerőkött mēg nēm is láttam.* 2. *Ijen cula ruhába nēm engellek el iskolába.* – *Ez a cula mēg visēkōnni sē tud rōndōssen.* | **Fr.** *Cula, mind a Dádi Kata.* [Igen rendetlen öltözetű személy.]

culáger Vn *culágër* ↓ | fn <Köműves mellett> segédmunkás. | *Korán eméntem en [én] is culágërnek.*

curukk Vn *curikk* ↓, ~ ↓ | msz Igásállatot <főleg lovat> farolásra nógató szó: 'viszsa' jelentésben. | **Megj.** A címszó német köznyelvi alakja a *zurück* 'vissza, hátra' határozószó.

curukkol Vn *curikkul* ↓ ↓, *curikkol* ↓, ~ ↓ | tn i 1. <Ló> farol, hátrál. 2. <Vki, vmi> kijön vhonnan. | 1. *Nëm szerettek curikkóni a lovajim.* 2. **Népm.-böl:** „... a kis grifmadarak kicurukkótak a fészögbü.” | **Szerk.** ki ~. | CURUKK, FAROL

curukkoltat Vt *curikkótat* ↓ ↓, *curukkótat* ↓ ↓ | ts i Lovat hátrálásra kényszerít. | **Megj.** Ez a fékszár (gyeplő) hirtelen megrántásával és erős tartásával történt; de biztatásul még mondani szokták: *curikk, curikk!* és *hóha hopp, hóha hopp!* – A *hóha* önállóan még a tehenek, ökrök megállító szava volt. | **Szerk.** ki ~. | CURUKK, FAROL

cüjek l. cövek

cvetter l. szvetter

cving l. szving

cvingel l. szvingel

CS

csádé Vt ~ | fn 1. Vizes réteken termő, sással vegyes fűféle. 2. A belőle származó széna. | *A Balátaji-rédbe állandójjan sás és csádé van. Utyhogy értékös takarmánt innen lëtakarittani soha nëm tudott a lakosság, mer sokszó viz alat vót ez a rét.* | **Megj.** A csádé széles, sásszerű fű. A csádés szénát a lovak nem ették meg, csak a tehenek.

csajvadék Vt ~ | fn 1. Élénk, zajongó gyermeksereg. rossz, tréf 2. Csöcselék. rossz, tréf | 1. *Mëgen randalërosztak ezök a бүдös csajvadékok.* | **Megj.** Jelzői használatban mn-ként (ritkábban): *It van ez a csajvadék népség.*

csáklya A csákla †, *csákja* ↓ | fn Horgas vashegyű hosszú rúd. | *Csákját mëg ëty hordó vizet töttünk a szürüre a zasztagok mellé.* | **Népr.** Tűz esetén csáklyákkal húzták le az asztagról a kévéket.

csal l. elcsal

család J ~ | fn 1. Családtag, főként gyermek. 2. kny. | 1. *Jani, hány családod van?* [Hány gyermeked van?]

csalán A *csojján* †, *csoján* †, *csojjány* †, *csaján* †, *csajján* †, *csallány* ↓, *csollány* ↓ ↓, *csallánj* ↓ ↓, *csalány* ↓, ~ | fn kny. (Szúrós gyomnövény [Urtica].) | *Në léptyön a csallányba, mer mëgbánnya!* – *Szödök ëty kis csollányt a malacoknak.* – *Váktam ëty teknyö csajánt a récéknek; tëttem rá kukoricadarát is.* | **Megj.** Általában sarlóval és kesztyűben szedik a csalánt, de van olyan, aki pusztá kézzel is megfogja ezt a szúrós növényt. A leveléből újabban permetezőszert készítenek levéltetvek ellen. | **Fr.** *Csajámba nëm üt a ménkü; de ha üt, akkö nagyod durran.* [Az erős embert nem érheti baj, de ...].

– *Csalányra huggyozott.* [Mérges, veszekedős, rosszkedvű ember.] – *Talán csajánra pisátá?* [Oka van annak, hogy mérges vagy?] | **Szerk.** ~ *zsák.*

csalánzsák Vt *csalányzsák* ↓, *csallányzsák* ↓, *csalánzsák* ↓, *csajányzsák* †, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Csalánrostokból készült, ritka szövésű, széles szájú zsák. | **Megj.** A gyenge anyagú és szövésű zsák hamar tönkremegy.

csalé Vn ~ ↓ | mn 1. Vmi ferde állású. 2. <**Szerk**-ben>: a járomba fogott szarvasmarha terelő-térítő szava. [‘Balra tarts!’ jelentésben.] | 1. *Mégen ez a csalé kalap van a fejedőn?* – *Csalén* [görbén, ill. ferdén] *tarti a nyakát.* 2. *Csalé hajs!* *Csalé hojs!* | **Fr.** *Csaléra áll a kalaptya.* [Ferdén áll.]

csalingál Vt *csaringál* †, ~ | tn i 1. Rendetlenül, kapkodva csinál vmit. 2. Összevissza jár; tétlenül kószál. gúny, tréf | 1. *Csak csalingát a kaszájjává.* [Nem rendesen kaszált.] 2. *Egész nap csalingátá a faluba, pejig van ám munka a hász körü.* | **Szerk.** *el* ~. | CSÁMBOROG, KÓDOROG, TÉNFEREG

csalit Vn *csarit* ↓ ↓, ~ ↓ | fn 1. Faág, gally. 2. <Sűrűn benőtt, bozotos> fiatal erdő. | 2. *Fácányok vannak a csaridba.*

csalitos Vn *csaritos* ↓ ↓, ~ ↓ | mn Sűrű aljnövényzetű, bozotos <erdő>. | *Nehéz járni a csaritos erdőbe.*

csamak Vt ~ † | mn (?) | **Megj.** Ma már ismeretlen jelentésű szó; csak személynévben fordul elő ragadványnévi elemként: *Csamak Kovács János.* – Talán a *csamang* ‘kóborol, csavarog’ igével függ össze (TESz. 1: 475). – A *csamang* ‘csavarog’ és a *csamangó* ‘csavargó, jöttment’ szavakra főleg az alföldi vidékekről vannak adataink (ÚMTSz. 1: 747.) Mivel az Ormánságban ugyancsak ismert tájszó volt egykor a *csamangó* (‘szemét, semmirekellő ember’), valószínű, hogy a baranyai Hegyháton is elterjedt lehetett ez a tájszó még a 19. sz. végén. (L. még OrmSz. 72.) | *Öregapám árkuló vót. Messzire ějárt dógozni, sokszó sárossan gyűtt haza a zárokászsbu. Csamangó Jancsinak hitták.* | CSÁMBOROG

csámborog Vn ~ | tn i 1. <Jószág> kóborol. 2. <Ember> idc-oda jár, jön-megy, céltalanul kószál. | 1. *Hová csámborokhattak a tehenejim?* 2. *Mér kő nekőd ennyit csámborogni, tē gyerők?* | **Szerk.** *el* ~.

csanak Vt ~ ↓ ↓ | fn Fából készített (faragott) kis füles vízmeregető cdény. | *Jót ittam a csanagbu.* | CSAMAK

csaniga Vt ~ ↓ ↓ | fn Lábszár. tréf | *Gyerők, vigyázz! Ěverőm a csanigádat!*

csánk J ~ ↓ ↓ | fn 1. A jószág lábának alsó része (a sertés lábrésze a csülök fölött, a ló hátsó lábának a töve.) 2. Az ember lába, lábszára. rossz, tréf | 1. *Sebős lett a lovamnak a csánktya.* 2. *Szōdd a csánktyajidat, Laci, mer rádverők!*

csánkol Vt *csánkul* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i Gáncsol <vkit>. | *Ez a mēgveszekődőd gyerők csánkūt ě tēgődet?* | **Megj.** A címszó jobbára csak ik-vel együtt használatos. | **Szerk.** *el* ~.

csántérfa Vn ~ ↓ | **Szerk.** (fn? és fn) Gerenda a hordók alatt <a pincében>. | **Megj.** Akácfából faragott gerenda felelt meg legjobban erre a célra.

csap¹ J ~ | ts i 1. <Állatot ostorral> üt. 2. <Lármával> előidéz bizonyos furcsa helyzetet. rossz, gúny 3. <Ik.-vel>: Jóságot kihajt <a legelőre>. 4. kny. (<Ik.-vel>: Vkit félrevezet.) 5. kny. (<Csattanva> üt.) | 1. *Csptyatok a lovak közé! 2. Mér pörűtők? Ném kő ijen naty csodát csapni! 3. Kicsapom a lovat legéni. | Szerk. be ~, el ~, ki ~.*

csap² J ~ | fn 1. <Szőlő metszésekor meghagyott, 4-5 szemes> termővessző része. 2. Hosszú bot a párlósajtár alján levő lyuk lezárására. 3. kny. (Folyadékáteresztő.) | 1. *Három csapra szoktam mecceni. | Megj. Újabban a szőlőművelésben a szēm (szöm) szó ugyanazt jelenti, mint a korábbi csap szó. – Három szömre meccöttem.*

csapás¹ J ~ | fn 1. kny. (Súlyos baj, megpróbáltatás.) 2. kny. (Természeti kár, pl. jégverés.) 3. <Egy> kaszavágás, suhintás; ill. ekkora terület a kaszálás során. 4. kny. (Erős ütés.) | 1. *Isten csapása ez a betegség. 3. Én csinyállom a zelső csapást, asztán tē gyühecc utánam.*

csapás² Vn ~ | 1. Kitaposott mezei út, ösvény. 2. Vkinek a nyoma. 3. Állatok útja <a legelő felé>. | 1. *Csapás vezetött át a Pörösön. 2. A póstás szánnya [szánja] csapásán tultam csak mēnni, mer aszt még nēm lepte be tejjessen a porhó. 3. A csapáson vót egy naty kut. Ott itattunk még a jószágokat. – A Pohár-gödörne is vót egy nagyon jó csapás a legyellörü a fürásviszhő.*

csapáz Vt ~ ↓ | ts i <A vad nyomában járva> keres, kutat vmit.

csapkod J ~ | ts i 1. Gazt vág ki <nagyjából>. 2. <Bozótos helyet> ritkít, tisztít. 3. Talajt <kapával> kissé fellazít. 4. kny. (Ismételten megüt, megcsap vkit, vmit.) | 1. *Na, tē is csapkodod? [Ti. a gazt.] 2. <Ik.-vel>: Kicsapkottam a zagárcaágakat a hohstēlba. 3. <Ik.-vel>: Mēkcsapkodom kicsit a hajmaágyást, mer má cserepes a föggye. | Szerk. ki ~, meg ~.*

csaptató Vt ~ ↓ | fn Farakományt <a kocsin> rögzítő rúd. | **Megj.** Megtekert láncba tették a csaptató egyik végét. A másikat egy tekerés után a kocsi oldalához rögzítették kötélllel. Így a rakomány döcögős úton sem esett le a kocsiról.

csás Vt ~ ↓ ↓ | fn <Fogatban> balról haladó állat <tehén, ökör>. | **HAJSZÁS**

császkerál Vt császkéráll ↓ ↓, császkérál ↓ | tn i Sokat és összevissza jár; jön-megy. **ROSSZ** | CSALINGÁL, CSÁMBOROG, KÓDOROG, TÉNFEREG

csatak Vn ~ | fn 1. Sár, latyak, lucsok. 2. Verejték, izzadság. | 1. *Csupa csatak a nadrágod! Hun jártá? 2. Tiszta csatak a zarcod. [Ti. a verejtéktől.]*

csatakos Vn ~ | mn 1. Sáros, lucskos <ruházat>. 2. Izzadt, verejtékező <ember és állat>. 3. Latyakos, sáros <idő>. | 2. *Csatakos ló hátára mindik pakrócot tettünk. Nēhogy mēkhűjjön. 3. Ijen csatakos üdőbe inkább maraggyatok othun!*

csatangol A csatangul ↓, ~ | tn i 1. Csavarog, kószál. rossz 2. Barangol, céltalanul ödöng. | *Hun csatangutá?* | CSALINGÁL, CSÁMBOROG, CSÁSZKERÁL, KÓDOROG, TÉNFEREG

csatló Vn ~ ↓ | fn A ló száját feszítő kantárszij.

csatol l. felcsatol a.

csatorna AJ csatornya †, ~ | fn 1. kny. (A tető ereszen lévő csapadékelvezető.) 2. kny. (Mesterséges, ill. szabályozott medrű, az ároknál nagyobb vízfolyás.) 3. A kút vizét

a vályúba vezető kifolyó. | **Megj.** A 2. jelentésben újabban használatos a *kanális* szó is. | **KANÁLIS**

csatosüveg A *csatosüjeg* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Csattal és porcelánfedővel zárható üveg. | **Megj.** Ilyen üvegekben árusították nemrég a Bambi nevű üdítőitalt.

csavar J ~ | ts i 1. Sodor, sodorint <vmit>. 2. kny. (Vmit a hossz tengelye körül forgat, teker.) 3. kny. (Vmi, pl. erős szag fíntorra készítené vkít.) | 1. *Csavargyatok* [pödörjettek] *neköm ëty cigárëttát!* 3. *A ganyészak csavari ám a zembör órát* [orrát].

csáváz Vn ~ ↓ ↓ | ts i <Vetés előtt> vetőmagot kezel, fertőtleníti. | **Megj.** A fertőtlenítést méz és rézgálic oldatával szokták végezni.

csávázás Vn ~ ↓ ↓ | fn Vetőmag kezelése, fertőtlenítése. | **Népr.** *A zudvarba vót ëty ijen nagy kobzóteknő. Abba beleöntöttünk öt-had zság buzát vagy árpát, asztán mëkkevertünk* [bordóilevél]. *Készítettünk... ëty százalékos oldatot, meszed bele, mindönfélét, ami köll. Asztán akkor uty szépön ëkevertünk* [gabonával]. *Szárogotás után gyüött a vetés.* (AKHAI, 22.)

csávázó Vn ~ ↓ ↓ | fn A csávázásra szolgáló nagyobb tároló (pl. teknő).

csecs Vn *csöcs* ↓ | fn 1. Női emlő. durva 2. <A cserépkorsó fülén lévő> üreges szópóka. 3. A tehén tögyének vékony, elkeskenyedő része. | **Népr.** Lucázó versike szövegében: „*Këitök lányának mëg ujan naty csöcseji lögyenek, mind a bugyogóskorsó!*” (AKHAI, 79–80.)

csecserész Vn *csöcsörész* ↓ | tn i <Férfi> nő mellét fogdossa. durva

csecses Vn *csöcsös* ↓, *csëcsës* | mn Nagy mellű <nő>. durva, tréf | *Van ám minálunk sok szép csöcsös lány.* | **Megj.** Régen így mondták: *mejjes* [lány] és *bögyös* [lány].

csecseskorsó Vn *csöcsöskorsó* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Agyagkorsó, amelynek a fülén kis bütyökszerű lyuk (*szópóka*) van. | **Népr.** Aratáskor, kaszálás idején ebben vittek ivóvizet a határba.

csecsés l. **csicsás**

csecskovász Vt *csöcskohász* †, *csöcskovász* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Anyatej és liszt keveréke. | **Népr.** „*Régön mëk kökeselés* [dupla kelés] *is vót. Erre asztán rak-tak csöcskohászt. Az úty készüit, hogy lemmagot* [a len magját] *mögráktak, és ëty tisz-ta vászonyronygyra pökték, és elmëntek ujan háshó, ahun vót szoptatósasszony. Avval ráfejettek a mëgrágott lemmagra, és összekeverték vele. Asztat ráburították a kelésre, és az másnap fölfakatt.*” (AKHAI, 109–110.)

csék Vt *csik* †, *csök* †, *csék* † | fn Himessző <főleg bikáé, csödöré, sertésé>. | **Megj.** Önállóan nem használt szó. A még ismert *bikácsék*, *bikácsök* szóban maradt fenn. Ezt a bika megszáritott himesszőjéből készült eszközt régen fenyítésre használták.

csekély AJ *csekél* ↓ ↓, *csekéj* | szn Kevés; nem sok. – mn Kis, jelentéktelen.

csekélység AJ *csökölség* ↓ ↓, *csekélség* ↓ ↓, *csekéjség* | fn Jelentéktelen dolog, csemény. | **Megj.** A *csökölség* szóalak a Vargáról idekerült személyek beszédében.

cselák Vn *csélák* ↓ ↓ | fn Idegen nyelvű, ill. nem idevaló ember. gúny – mn

Lenézett, jött-ment <ember>. gúny | *Cselákok it nēm nagyon tuttak mēktelepőnni. – A pusztáru gyütt ide néhány cselák embör.*

cseléd Vn ~ | fn 1. <Általános alanyként> ember. 2. Nő. 3. Idősebb ember. 4. Béres az uradalomban. 5. kny. (Megalázott, alávetett, kiszolgáló szerepű <ember>.) | 1. *Asz hinné a cseléd [az ember], hogy mindön rőndbe van. 2. A szép cseléd (fehércseléd) vót ám a T. Mariska. 3. Örekcseléd nē szőjjon bele a fiatalok dógaiba! 5. Nēm löszök a cselédöd!* | **Megj.** A 2., 3. és 4. jelentés csak szóösszetételekben (pl. *fehércseléd, örekcseléd*) és szó szerkezetben (*urasági cseléd, uradalmi cseléd*). | FEHÉRCSELED, ÖREGCSELED, VÁSZONCSELED

cselédház Vt *cselédház* † | **Szerk.** (fn és fn) Ház, amelyben az uradalom béresei, cselédei és iparosai laktak. | *Mindön cseléd- mēg bérősházba vót kizsbaba a böcsőbe. Ēn szerettem űket ringatni. – Ēn is cselédházba születtem.* [P. J.] | **Népr.** A major cselédházaiban csupán egy-egy szoba jutott a 4-6 személyes családoknak. Az asszonyok közös konyhán főztek, így ott sok volt a nézeteltérés. A szegénység és a nyomorúság ma már elképzelhetetlenül nyomasztó volt a major cselédházaiban. (L. Illyés Gyula: Puszták népe c. könyvének hasonló leíró részeit!)

cselekszik A *cselekőszik* ↓ ↓, ~ | tn i kny. | *Ezök talám mindig ity cselekősznek.* | **Népm.-ből:** „*Ēs ez a kulcslukon mindig benézött, hogy mit cselekősznek a kirájlányok.*” (AKHA I, 315.)

csemcseg AJ *csemcsög* ↓, *csemcsög* | tn i 1. <Malac> csámcsogva eszik. 2. <Ember> hangosan, csúnyán, csámcsogva eszik. 3. <Sár a láb alatt> cuppog. | 1. *Hoty csemcsögnek a kismalacok!* | CSÁMCSOG

csemege AJ *csömöge* †, *csemöge* ↓ ↓, *csemöge* ↑ | fn 1. kny. (Finom ételféle; finom falat.) 2. kny. (Élvezetes, különleges esemény.) 3. Gyümölcs. | 1. *Gyomros Jóska nyársom mēksütötte a macskát. Ez vót űneki a csemögéjje. 3. Ēgyetők ebbü a kis csemögébü [gyümölcsből] is!*

csemete AJ *csemöte* ↓ ↓, *csemete* ↑, *csemöte* ↑ | fn 1. Kisgyerek. 2. kny. (Magról nevelt és ültetett fiatal fa vagy cserje.) | **Szerk.** ~ *fa*, ~ *kert*.

csempe¹ J ~ | fn 1. Kályhacserép. 2. kny. (Burkolásra használt, lap alakú cserép.) 3. kny. (Csempeburkolat.) | 1. *Mijen jó melegitti a hátomat ez a csempe.*

csempe² Vt ~ | 1. Csorba, törött szélű <edény, tárgy>. 2. Ferdén, görbén álló <száj, tárgy>. | 1. *Csak ijen csempe bögrétők van? 2. Nēm látot, hogy mijen csempe a zeke szarva? – Nēm tudom mi jüta ijen csempe a szájja ennek a lánnyak.*

csemperget Vt *csempörget* ↓ ↓ | tn i Száját félrehúzva fintorog. | CSEMPE

csencseg Vt *csencsög* ↓ ↓, *csencsög* ↓ | tn i 1. <Vízről vmi> cuppogó, csámcsogás-féle hangot ad. 2. Csámcsogva eszik. rossz | 1. *A klumpámba elövott a hó, beásztatta a kapcámat, tutyimat; csak uty csencsögött a tó pam. 2. Mēr csencsöktők? Ēgyetők csöndessebben!* | CSEMCEG, CSÁMCSOG

csendít Vn *csönditt* ↓ ↓, *csēndit* | tn i 1. A kisharanggal harangozik <jelezvén a mise kezdetét>. 2. Halottra harangozik <a lélekharanggal>. 3. kny. (Üveget fém-

tárggyal megüt, s ez csengő hangot ad.) | 1. *Sijessünk, mer má csönditöttek!* | **Népr.** A kisharanggal vagy lélökharanggal szoktak csöndíteni szagattással (megszakítással) és rövid harangozással. Temetéskor is harangoznak a halottra emlékezve; akkor is, ha a halottat másutt temetik.

csendör A *csöndör* †, *csöndér* ↓ ↓, *csendör* | fn kny. | *A csöndéröknek kakastollas kalaptyik vót.*

csendül 1. megcsendül

cseng A *csöng* ↓, *csönög* ↓ ↓, *csëng* | tn i 1. Csengésszerű zúgást vél hallani <a fülében>. 2. kny. (Vmi, pl. megütött fém éles, magas hangot ad.) | 1. *Csöngött a fülem.* | **Megj.** Gyermeekjáték szövegében: „Csön-csön gyűrű, aranygyűrű [...] / It csönög, it pönög, itt at ki!”

csenget A *csönget* ↓, *csënet* | tn i kny.

csengő A *csöngő* ↓ ↓, *csëngő* | fn kny. *Télönn a szankóba fogott lovak nyakába csöngőt szoktunk akasztani.*

csép Vn ~ ↓ ↓ | fn Kézi csépléskor használt egyszerű munkaeszköz. | *Hozd a csépöt, kiverünk a rozsot!* | **Népr.** A csép nyeléhez bördarabokkal és fémből készült forgókkaal erősítették a kb. fél méter hosszúságú fadarabot, a *hadarót* vagy *cséphadarót*. – A nyél fclemelésével, majd lecsapásával a *hadaró* a cséplésre szánt gabonafejekre csapódott. Így verték ki régen a szemeteket a gabona kalászából és a szemeteket a bab hüvelyéből. Minden háznál volt 2–3 csép. – A rozs szálaiból köteleket csináltak kévék kötéséhez. Egy kötegbe ötven darab kötél került. Ezeket kocsin vitték ki az aratás helyére. | **CSEPEL, CSEPHADARÓ**

csepegetés Vt *csöpögetés* ↓ ↓ | fn Ereszalja. | „Ha gyűtt a vihar, valakinek a házbu ki köllöt mēnni, és a fejszét a csöpögetésbe belevágni, és othanni, hogy a jégverés mőnyöñ el.” (AKHA I, 102.) | **ERESZALJA, ESZTERHÉJ, OSZRÉ**

csépel Vt *csépül* ↓ ↓, *csépöl* ↓ ↓, *csépél* | ts i 1. <Szemes terményt> cséppel kiver. 2. <Gabonát> géppel kiver. 3. kny. (Sűrűn útve páhol <vkit, vmit.>) 4. kny. (Erősen szid, csépel <vkit.>) | 1. *Csépötünk mink mék cséppel is, de csak rozsot még borsót [babot].* 2. *Nálunk Cukorék csépíttek.* 3. *Mér csépülöd aszt a szēgény lovat?* | **Népr.** A 19. sz. végén községünkben még nyomtatással történt a gabonafejek kitaposása. KULCSÁR írta (1896-ban): „Gabonájukat a tehetősebbek géppel csépelik, sőt helyenként a kisebb módúak is ekként csépeltetik részért, hogy lovukat és idejüket kíméljék, és ne legyenek annak kitéve, hogy a hirtelen jött eső az ágyást beverje.” [Ágyás: a nyomtatáshoz előkészített terepen (szérűn) a földre rakott kévék együttese.] – Majd (1896 után) következett a munka gépesítése. A cséplőgépeket kezdetben *masina* [gőzgép] vontatta és működtette. Később a különböző traktorok vették át a gőzgép szerepét. (A cséplés munkálatairól l. AKHA I, 26–30.) | **Szerk. ki ~.** | **MASINÁL**

cséphadaró 1. csép

cséplés AJ *csépülés* †, *csépölés* ↓ ↓, *cséplés* | fn 1. A gabonakalászok magjának cséppel való kiverése. 2. A gabonaszemek kiverése cséplőgéppel. | *A por még a hőség*

mijatt a cséplés nehéz munka vót. | **Népr.** A cséplés *szűrükön* [szérükön] történt. *Kévéhányók* dobálták a kévéket a cséplőgépre. Ott egy *adogató* adta kézre a kötél felvágása után az *ötetőnek*, aki a gép dobjába eresztette a széteső kévét. A *cséplőbanda* tagjai voltak még: a *zsákulók*, *tőrekhardók* (*tőrekösök*), *pilvások* és a *kazalrakók*. A cséplőgép tulajdonosa a cséplésért terményrészt kapott. Ebből részesültek a banda tagjai is. (A cséplésről l. még AKHA I, 26–30.) | **Megj.** A *csépölés* a kézi csépelés megnevezője volt. A cséplőgéppel végzett munka szavai: *cséplés*, később a *masinállás*. A cséplőgépet vontató és hajtó *gőzgépet* hívták itt *masinának*. | CSÉP, CSÉPEL, MASINÁL, MASINÁLÁS

csepőte Vt ~ † | fn Fialat fahajtás bokor, bozót <az erdőrészen>. | *Tiszta csepőte má a régi legyellő.*

csepőtés Vt ~ † | mn és fn Bokros, bozós <hely>. | *Ritkítani köne eszt a csepőtés helet.* – *A csepőtés széllin metyfák átak* [álltak].

csepű Vt *csöppű* †, *csöpi* †, *csépű* ↓ ↓ | fn 1. A gerebennel kifésült vastagabb szálú hulladékkender. 2. <Jelzőként>: A hulladékkenderből készült vászon, ruhanemű. | 1. *A csöppüt is mőkfontunk.* 2. *A hulladékkendörbű lett a csöppüvászon* [durvább vászon]. | **Népr.** *A kendör elejibű finom vásznakat szűjtek a zasszonyok.* | **Megj.** A csepűt így is nevezték: *kóc*, *kendörkóc*. | CSEPÜVÁSZON, KÓC

csepül Vt ~ | ts i 1. <Finomabb részt> a kenderből kiszed, kibont. 2. kny. (Vkit szid, eláztat.) | **Megj.** A címszó 1. jelentését ma már nem ismerik. | **Szerk.** *ki* ~.

csepüvászon Vt *csöpiüvászon* †, *csöppüvászon* † | **Szerk.** (fn és fn) Csepüfonalból készített (szótt) durvább vászon. | CSEPÜ

cserél AJ *cserel* ↓ ↓, ~ | ts i 1. Vminek a helyébe mást tesz. 2. kny. (<Pénz hiányában> árut árura vált <át>; egyszerű kereskedelmet folytat.) | 2. *A háburu után* [1945-ben] *Pestre is éjártak cserēni a zasszonyok. Lisztér, kenyérér ruhát, cukrot cserētek.* | **Megj.** Az 1. jelentéshez l. a **váltott gyerek** szócikket! | **Szerk.** *el* ~, *ki* ~.

cserélő AJ *cserelő* ↓ ↓, ~ ↓ | fn 1. Cserélést végző személy. 2. Vándorkereskedő. | **Népr.** *Régön a cserelő* [zsidó kereskedő] *hoszta a sok vackot: bugylikést, szagos szappanyt, cernát, tüt, gombokat, színös fonalakat, gyujtóst* [gyufát]. *Asztán kábát* [kiabált] *a faluba: „Gyűjjenek cserēni! Cserēni!”* *Cserētek is a zasszonyok sok mindönt.* – A vándorkereskedő tollat, rongyot, hulladékvasat, ritkábban pénzt kapott az általa felajánlott portékáért.

cserepes¹ J ~ | mn 1. Kiszáradt, repedezett <föld>. 2. Kicserepesedett <ajak> és kérges tenyér. 3. Cseréppel fedett <a ház>. | 1. *Cserepes a földünk. Kapáni köllene.*

cserepes² Vt ~ | fn 1. Cserpező <iparos>. 2. Fazekas vagy gelencsér. | 1. *A cserepes átrakta a tetőnket.* 2. *Tányérokát vőttem a cserepestü.* | GELENCSÉR

cseres A *cserős* ↓, *cserēs* ↑ | mn Cserfás <erdő>. | *A Cserőzsbe sok vót a vargánya.*

cseresznye A *cserősnye* ↓, *cserēsnye* ↑ | fn kny. | Gyümölcsfa [*Prunus avium*] és termése. | *Émőntünk cserősnyét lopni a Jovó-högyre.* | **Szerk.** *korai* ~, *májusi* ~, *nagy szemű* ~.

cseresznyefa l. **cseresznye a.**

cserevilág Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Az 1945 utáni évek ideje. | *A cserevilág idejinn a pénznek nēm vót értéke.* | CSERÉL

cserfel Vt *cserföl* ↓ ↓, *cserfél* ↑ | tn i Sokat beszél; fecseg. gúny, tréf | **Megj.** Ha kisgyerekekre mondják, kevésbé sértő. | KARATYOL, LOTYOG

cserfes Vt *cserfös* ↓, *cserfēs* ↑ | mn Eleven, jó beszédképességű <személy>. szép, tréf. | *Jó cserfös asszony vót a Tēra, mer asz tudott ám beszéni mēg intészkönni.*

cserreg A *csörög* ↓ ↓, *csörög* ↑, *csērög* ↑ | tn i <Madár> lármás, cserregő hangot ad. | *Csörög a szarka.*

csesz Vn ~ | ts i 1. <Férfi> nőt magáévá tesz. durva 2. <Ik-vel>: Elront <vmit>. durva. 3. <Ik-vel>: Megszid <vkít>. durva | **Szerk.** *el ~, ki ~, le ~, meg ~.* | **Fr.** *Cseszik rá.* [Nem érdekli.]

cseszeget Vn *cseszöget* ↓, *cseszéget* | ts i 1. <Férfi> nőt többször magáévá tesz. 2. Piszkál, ingerel. rossz | CSESZ, CSESZTET

cseszkelődik Vt *cseszkölődik* ↓, ~ ↓ | ts i <Hosszasan> vesződik vmivel, de kis eredménnyel. | BIBELÖDIK

csesződik Vt ~ ↓ ↓ | tn i Elrontódik, elromlik <vmi>. durva | **Szerk.** *el ~.*

csesztet Vn ~ ↓ | ts i 1. <Vkit> leckéztet, korhol, idegesít. durva 2. <Hozzáértés nélkül> piszkálgat, javít <vmit>. durva | **Megj.** Újabban *basztat* is. | CSESZEGET

csete Vt ~ ↓ | fn A földibodza vagy gyalogbodza és termése, a bodzabogyó. | *Régön csetébü is fösztünk lēkvárt.* | **Népr.** A földibodza utak mentén, erdőségeken élő növény. Termése szeptember elején érik. Zsákokban szokták gyűjteni. A csetebogyókból lekvárt főztek, akár cukor nélkül. Maradékából pálinka készült. | BODZA

csetebodza l. **bodza**

csetelekvár Vt *csetelēkvár* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Csetebodzából főzött lekvár. | BODZA, CSETE

csetteg AJ *csöttög* ↓ ↓, *csettög* ↑ | tn i 1. <Lábbeli> kisebb csattogó hangot ad. 2. <Rossz> motor csattogó hangon jár. 3. A szarka éles, kopogó hangon szól. 4. Vki éles hangon beszél. | 1. *Csettögött a klumpám, amikor mēntem a járdán.*

csével A *csévél* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i A cséve nevű eszközre fonalat teker. | *Fonalat csévétem, mert szűjni akarok.* | **Megj.** A cséve a *vetéllőbe* helyezett kis facső, amelyre a szövőfonalat feltekerik. | **Népr.** Az 1940-es években még sokan szöttek Mocsoládon. Ezután már takácshoz vitték a szövésre szánt fonalat.

csibuk A ~ ↓ ↓, *csibak* ↓ | fn Kupak nélküli, rövid szárú, zömök pipa.

csibukol A ~ ↓ ↓, *csibakul* ↓ | tn i Csibukból pipázik. | *Sokat csibakul a zöreg.*

csicsás Vn *csecsēs* ↓ ↓, ~ ↓ | mn Nagyon díszes. | *De csicsás nyakkendőt vetté!*

csiccsent l. **becsiccsent**

csicsedli Vt *csicsēdli* ↓ | fn 1. Aprópénz. 2. Apró, jelentéktelen tárgy.

csicsereg AJ *csicsörög* ↓, *csicsērög* | tn i kny. 1. Madár <főleg fecske> csivitelő

hangot ad. 2. <Kisgyerek, leány> kellemes, szép <kissé magas> hangon beszél, csacsog. szép, kedv | 2. *Hoty csicsörögnek a kizsgyerőkök, ha sokan vannak!*

csicsika Vt ~ | fn 1. Alvás. 2. msz A kiscsibe hívogatására <ismételgetve>. | 1. Szerk.-ben : *Csicsikába megy a baba.* [Aludni megy.]

csigáskút AJ *csigáskut* | Szerk. (mn és fn) Kút, amelyből régen csigával húztak vizet. | Megj. Ma gémeskút. Korábban fontos itatóhely volt *Csigás-kút* néven. (BMFN I, 11/8).

csiger Vn *csigör* ↓, *csigër* ↑ | fn 1. Savanykás, rossz minőségű bor. 2. Törkölyből préselt gyenge bor. gúny, rossz | *A csigört csak id mők tē!* | LÖRE, MUNKÁSBOR

csihol A *csihul* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i Tüzkövel tüzet gerjeszt. | *Jankó bácsinak nēm vót gyujtójja. Ezér öregapám csihút neki tüzet tüszküvel.*

csik AJ *csik* ↓ ↓, ~ ↑ | fn Hengeres testű mocsári hal [Misgurnus fossilis]. | *Ré-
gön sok vót a csik a vizenyös rétegebe, mocsaras helekön. Kézzele lehetőtt akkor fogni csikokat.* | Fr. *Ujam, mind a csik.* [Eleven, fúrge.] – *Kis csikszömmü...* [Mondják az élénk tekintetű gyerekekre.] | Megj. A csik szinonimája: *csikhal*.

csikál Vt *csikáll* ↓ ↓, ~ | ts i Csiklandoz <vkit>. | *Nē csikáj!*

csikhal l. csík

csikósporhelt Vt *csikósparhelt* ↓ ↓, *sparhelt* ↓ | Szerk. (fn és fn) Fémből készült, négy lábú, ún. takaréktűzhely; csikótűzhely. | Megj. Korábban vályogból, majd téglából raktak kályhákat. | SPARHELT

csikózik l. megcsikózik

csillag l. vacsoracsillag

csimberkedik Vt *csimberkődik* ↓ ↓, *csimberkédik* ↓ | tn i Kapaszkodik, csimeszkedik.

csimbók Vt ~ † | fn 1. Szörcsomó az arcon. rossz 2. <Egykor> tömör hajfonat férfiakon. 3. Cserebogár. | Megj. Mivel a *csimbók* végére a férfiak *bütyköt* [csomót] kötöttek, a hajfonatot *bütyöknek* is nevezték. A *Bütykös Szászi* nevű öregembernek még volt *bütykös csimbókja* 1910 körül. | Népr. KULCSÁR szerint (1896 körül): „[A férfiak] hajukat hosszúra hagyták, s a két halántékon *csimbókba* kötötték, olykor kibontva leeresztették vállra is. E büszkeségüktől nehezen váltak meg egyesek. A rövid haj viselését [itt] a kiszolgált katonák kezdték meg.”

csimeszkedik Vt *csimeszkődik* ↓ ↓, *csimeszkédik* | tn i Lábujjhegyen állva magasra nyújtózik, emelkedik. | *Csimeszköttem, méksē értem el a villanylámpát.* | Megj. A címszó szinonimája: *csimbërkédik*. | CSIMPASZKODIK

csimota Vt ~ ↓ | fn 1. <Régen> ivadék, vkinek az utódja. kedv 2. Maradék <vminck>. 3. <Ma> kisgyerek kedveskedő megszólítása, megnevezése. | 3. *Hasznát a permetlé, mer csimotájja sincs a ribizlin a levéltetűnek.* 4. *Na, kis csimotám, gyere a zölembe!* | Megj. KULCSÁR szerint (1896 körül): *csimota* = ivadék (csemete). – A *csimota* szó kedveskedő stílusértéke megváltozhat, hiszen szidalmazó mondatban rosszallás társulhat hozzá: *A fene ētte vóna mēg a zösszes csimotádát!*

csimpeszkedik Vt *csimpeszködik* ↓, *csimpeszkedik* ↓ | tn i Kapaszkodik <vkibe, vmibe>. | *Csimpeszködött ez a gyerekek mindömbé.* | CSIMESZKEDIK, CSIMBERKEDIK

csinál AJ *csinál* ↓ ↓, ~ | ts i 1. kny. (<Vmit> tesz, cselekszik.) 2. <Vmit> készít, formál, javít. 3. <Vmilyen> mozdulatot tesz. | 1. *Gyuri, ráfzecz mék, hogy ity csináját!* 2. *Aszonta, ű maj mēkcsináll a kerekemet. – Ű maga csinája a lábára a bocskorát.* 3. *A baktēr valahugyan ity csinát [intett] a kezivē.* | **Szerk.** *be ~, föl ~, ki ~, le ~, meg ~.*

csingalózik Vt ~ ↓ | <Vmi> függeszkedik, kapaszkodik. | *Sokat csingalóztunk a faágakon.* | CSIMBERKEDIK

csinyál l. **csinál**

csipa Vn *csippa* ↓ ↓, *csipa* ↓, ~ | fn 1. A szem sárgás váladéka. 2. Vkinek a szeme. | 1. *Csipa van a szömődbe. – Csupa csippa a szömőd!* 2. *Ennek hoty kinyillott a csipájja!*

csipás Vn *csippás* ↓ ↓, *csipás* ↓, ~ | mn 1. kny. (<Szcm>, amibe csipa van.) 2. kny. (<Személy>, akinek ilyen a szeme.) – fn <Éretlen> kölyök. durva, gúny | 1. *Csippás a szömőd. Mosakogy mēg! – Erre a csipásra nēm lēhet sēmmit sē rábizni.*

csipeg Vt *csipög* ↓, *csipөг* | tn i <A csibe> csipog. | **Népd.** -ból: *Csibe csipөг a zágy alatt, / Jaj, de régön láttalak.* | CSIPOG

csipeget Vn *csipөгet* ↓, *csipeget* | ts i 1. <Állat, pl. csibe> vmit apró magokat felkapkodva eszik. 2. <Személy> lassan, apró falatokat felszedve cszeget. kedv 3. Lopkodva cszeget vmit. rossz | 1. *A kistrécek szeretik csipөгetni a sajátalevelet.* 2. *Laci, csipөгess a szöllőbű!* | CSIPEGELÖDIK

csipegelődik Vt *csipөгelődik* ↓ ↓ | tn i <Étel> lassan és hosszan csipeget. kedv, téf. | *Órák óta csipөгelőnnék a zsiák a gyöpön.*

csipely Vt *csipöl* ↓ ↓, *csipöl* ↓ ↓, *csipő* | fn Csipő. | *Szēllős a csipölöm? – Fájdtiti a csipölit azüta, hogy elesött a télőnn.*

csiperke A *csepörke* ↓ ↓, *csipörke* ↓, *csiperke* | fn Ehető gomba, csiperkegomba [Agaricus campestris]. | *Csipörkébü csinjátam pörküttet. – Talátam csepörkét is.*

csipisz Vn ~ | fn Ujjal mutatott füge. | **Fr.** *Csipisz a zórodra!* [Nem kaphatod meg.]

csipke l. **csipkebokor** a.

csipkebokor Vn ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Vadrózsabokor. | **Megj.** Termése: a *csipke* vagy *hēcšēdli*, amelyből lekvárt szoktak főzni. Szárítva pedig tea készül belőle.

csipkedett Vt *csipkөdөтт* ↓, *csipkēdett* | fn Gyorsan, csipkedéssel készült leves-tészta. | *Csipkөdөттet tettem a borsólevezsbe.* | **Népr.** A liszt, tojás, só keverékéből gyúrt tészta. Akkor csipkedik [szaggatják] a levesbe, amikor éppen forr.

csipog J ~ | ts i 1. kny. (<Madár> hosszasan éles, magas hangot ad.) 2. <Haszonállat pl. csibe> ugyanezt teszi. 3. <Vki> vmit kibeszél; elpletykál. 4. Hírt gyorsan terjeszt. rossz | 1. *Csipognak má a kisföcskéek.* 4. **Fr.**-szerűen: *Má a verebek is aszt csipog'gyák.* [Mindenki tudhatja.] | CSIPEG

csír Vn *csír* ↓, ~ | fn Krumpli, hagyma, gombaszcm stb. hajtása, csírája. | *Lésződöm a krumpli csirgyát.*

csira Vt ~ ↓ ↓ | fn Legelőre kijáró, kisebb termetű tehén. | **Megj.** A *csira* szó inkább csak az uradalomba volt használatos, de községünkben is ismerték.

csírás Vt ~ ↓ ↓ | fn <Az uradalomban> a kijáró tehének gondozója, pásztora. | **Megj.** Volt külön *csírás*kut is, ahol az uradalom teheneit, a *csírákat* itatták.

csirázik l. **csírzik**

csiricsaré A *csiricsári* ↓, ~ | mn Ízléstelenül színes, tarka <öltözet>. gúny, rossz | *Mér jársz ijen csiricsári ruhába?*

csiripel AJ *csiripül* ↓ ↓, *csiripöl* ↓, *csiripél* | tn i 1. kny. (<Madár, főleg veréb> csicsereg.) 2. <Gyerek> magas hangon csacsog, fecseg. | CSIVITEL

csírzik A *csírzik* ↓, *csirázik* ↑, ~ | tn i Csirázik. | **Megj.** A kikelő gabonára is mondják, hogy *csírzik*. – *Csírzik a zárpa, jó sikerűt a vetés.*

csiszál Vn *csiszáll* ↓, ~ | ts i 1. <Takarítás közben> csiszol, vakar, dörzsöl <vmit>. 2. Elken a földön, padozaton <vmit>. | **Szerk.** *el ~, le ~, meg ~.* | CSISZIKOL, CSISZITEL

csiszeg-csoszog A *csiszög-csoszog* | tn i Csoszogva jár-kel.

csiszikol Vt *csiszikul* ↓ ↓, *csisziköl* ↓, ~ | ts i 1. Súrol, koptat <vmit>. 2. Súrolva takarít. gúny, rossz 3. Simogat, dörzsöl, masszíroz. | 2. *Né csiszikód má aszt a pallót; ölék tiszta!* 3. *Csiszikózza még valaki a nyakamat, mer fáj a fejem!* | **Megj.** A 3. jelentésben inkább a *masszíroz* [masszíroz] szó használatos. | CSISZÁL

csiszitel Vt *csiszitül* ↓ ↓, *csiszitöl* ↓, *csiszitél* ↓ | ts i 1. Simogat, dörzsöl <vmit>. 2. Fen, köszörül <vmit>. | 1. *Meddik csiszitőlöd még aszt a tükröt?* 2. *Csiszitőd még erty kicsit a husvágó későmet!* | CSISZIKOL

csiszmitel Vt *csiszmitül* ↓ ↓, *csiszmitöl* ↓, *csiszmitél* ↓ | ts i Gondosan ismételve csiszolgat <vmit>. | *Né csiszmitőd má aszt a kerített!* | CSISZITEL

csiszmitelődik Vt *csiszmitülődik* ↓ ↓, *csiszmitölődik* ↓, *csiszmitélődik* ↓ | tn i Hoszszasan, akkurátusan, de kevés eredménnyel csiszolgat <vmit>. | CSISZMITEL, CSISZITEL

csiszol A *csiszul* ↓, ~ | ts i kny.

csivitel A *csivitül* ↓ ↓, *csivitöl* ↓, *csivitél* ↑ | tn i 1. Madár éles hangon csiripel, csicsereg. 2. <Vki> élénken, hangosan beszél, csacsog. | CSIRIPEL

csókás Vt ~ ↓ ↓ | fn Tarka szemű ló.

csókolózik AJ *csókulózik* ↓ ↓, ~ | tn i 1. <Vkit> csókkal illet. 2. kny. (Csókolózik vkivel.) | **Népr.** KULCSÁR szerint 1896 körül még szokás volt, hogy a nők csókkal köszöntötték az ifjú párt és a lakodalmi vendégeket. „Vacsora végén, elül a nyoszolyó-asszonnyal, [utána] a menyasszony, leányok, menyecskék hosszú menetben jártak mind *csókolózni*.” [Azért, hogy a vendégek csókkal köszönthessék a menyasszonyt.]

csókpénz Vt *csókpéz* ↑ | fn Menyasszonynak járó pénz volt a régi lakodalmakban. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 körül): Lakodalomban az ifjú pár csókkal történő köszöntése után „a vőfélyek jönnek egy tányérral a menyasszony részére a *csókpénzt* beszedni.”

csokornyakkendő A *csokrosnyakkendő* †, ~ | **Szerk.** (mn és fn) kny. | **Megj.** A mai csokornyakkendő „előzménye” lehetett a 19. sz. végén. KULCSÁR szerint (1896 körül) ezt főleg „az ifjabbak viselték felálló gallérú, keményített ingekkel.”

csomiszló l. muszkoló a.

csonkacsütörtök Vt *csonkacsütörtök* † | **Szerk.** (mn és fn) A hamvazószerdát követő csütörtök. | **Népr.** A szigorú böjt első napja.

csonkahét Vt ~ † | **Szerk.** (mn és fn) A hamvazószerdát követő három nap.

csórag Vt ~ ↓, *csórang* ↓ | fn Hosszú bot, pózna. | *Palláson vannak a csórangok, vagy a fészörbe?* | **Népr.** A *csóragot* főleg gyümölcs (dió, mogyoró, szilva stb.) leverésére használták. | **Megj.** A címszó szinonimája: *pózna*. | PÓZNA

csordultig A *csurdóttig* ↓, *csurdótig* ↓, ~ | **hsz** Színültig tele.

csóré Vt ~ ↓ | fn Cigány <ember>.

csoroszlya Vt *csoroszla* ↓, *csoroszja* ↓ | fn Az eke függőleges éles vasa, amely a földet hasítja. | *Élősiccsétök még a csoroszlát!* – *A zekegőrdőre vót fölerősítve a csoroszla.* | EKE

csosza Vt ~ ↓ | fn Kelt tésztából kevés zsírban sütött, nagyobb méretű fánk. | *Té- szők éty kis lékvárt a csoszadra.* | **Megj.** Nevezik még *kúdisfáknak* is. | FÁNK

csoszli Vt ~ ↓ | fn Gyapjúból kötött lábbeli. | *Kilikatt a csoszlim tópa* [talpa]. | **Népr.** Régen nyáron sokan mezítláb jártak vagy bocskorban. Hűvösebb napokon már *csoszlit* vettek fel. Gyerekek, felnőttek egyaránt csoszliban jártak. Az aljára – hogy tartós legyen – vászonból vagy bőrből *tópat* [talpat] varrtak. Esőben, hóban *szandár* [szandál], ill. *klumpa* védte a csoszlit. A *csoszli* szerepét napjainkban átvette a *papucs* és a *mamusz*. – KULCSÁR szerint már 1896-ban is létezett a régi gyapjúból kötött lábbeli: „*csoszli, csoszogó* = kötött női lábbeli.” | CSOSZOGÓ, PACSKER, TUTYI

csoszogó l. csoszli a.

csótány A *csótán* ↓, ~ | fn Svábbogár.

csöbör Vn *csöbör* ↓, ~ ↓ | fn Fából készült vödör. | **Népr.** Csöbörből itatták a lovakat, teheneket. A gémeskút *ostorfáján* ugyancsak *csöbör* volt.

csöcs l. csecs

csöcselék Vn ~ ↓ | fn 1. <Hangoskodó, erőszakos> emberek csoportja; sok ember. 2. Hitvány ember. rossz 3. Eleven, rosszakodó fiatal, főleg gyermek. rossz | 1. *Féllök a csöcseléktü, mer ezök erőcakosság.*

csöcsörész l. csecserész

csöcsös l. csecses

csöcskorsó l. csecseskorsó

csödör J ~ | fn 1. <Férfi>, aki sok nőt hajkurász. tréf, gúny 2. kny. (Him ló; mén). | 1. *Naty csödör vót ez a Jóska.* | MONYAS

csödörös Vn *csödörös* ↓ | fn A tenyészmén gondozója, ill. tulajdonosa. | *Mágocon vót éty hirös csödörös még a ezörkilencázötvenes évegbe.*

csök l. bikacsök

csökkent Vt ~ | mn 1. Fejlődésben visszamaradott <állat, főleg malac>. 2. Fejlődésben elmaradott < felnőtt ember, ill. gyermek>. rossz | 1. *Mi lögyön evvê a csökkent malaccā?*

csömböllék Vt *csömböllék* ↓ ↓, ~ ↓ ↓ | fn Összetapadt szőrösomó <állaton, főleg kutyán és disznón>. | *Csupa csömböllék ez a kutya.*

csömböllékes Vt *csömböllékös* ↓ | mn Olyan állat, amelyen sok csömböllék [szőrösomó] van.

csömörlék Vt *csömöllék* ↓ ↓, ~ ↓ | fn Utálni való, semmirekellő <személy>. | *Ez a csömöllék megem meglopott engömet.* | **Megj.** Szitkozódásban: *Tê, csömöllék!* [Te, gazember!]

csömörlés Vt *csömöllés* ↓ ↓, ~ | fn Undor, megcsömörödés. rossz, gúny | *Nëm kõne csömöllésig önnöd!*

csömörlet Vt *csömöllet* ↓ ↓, ~ ↓ | fn Az a személy, aki vmi rosszat tesz. rossz, gúny | *Tê, csömöllet! Megem beruktá?*

csömörletes Vt *csömörletös* ↓ ↓ | mn Utálatos, alávaló <ember>.

csömöszöl Vn ~ ↓ ↓ | ts i Szőlőt <csömöszlővel> összezúz. | *Gyere csömöszőni!*

csömöszölő Vn *csömöszlő* ↓ ↓, ~ ↓ ↓ | fn Több ágú fa a szőlő összezúzására. | **Megj.** Préselés előtt ezzel az eszközzel nagyjából összezúzzák a szőlőszemeket, majd a szemeket, fürtöket ledarálják. Ez az alapanyag kerül a présbe. – A főtt burgonyát ugyan-csak csömöszlővel törik össze, aztán péppé keverik. | CSOMISZLÓ

csöppü, csöpü l. csepü

csősz J ~ ↓ | fn 1. <Személy>, aki a szüreti mulatságon a szőlőt őrzi a bálteremben. 2. kny. (Mezőőr.) | **Népr.** Ha a szüreti bálon a csősz valakit „lopáson ért”, annak büntetést kellett fizetnie.

csösze Vt *csösze* ↓ ↓, ~ ↓ | mn Pösze, selypítő. | **Megj.** Így is mondják: *csösze-pösze.*

csösze-pösze l. csösze a.

csőszörög Vt *csőszörög* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i Nehézkesen, csoszogva jár. | *Csak csőszörög a zöreg.*

csőtörtök l. csütörtök

csőves A *csüjes* ↓ ↓, ~ | mn Még csövekben levő <kukorica>. | **Megj.** A csőről lefejtett kukorica: a *morzsót kukorica.* | **Szerk.** ~ *kukorica.*

csúcslyuk Vt *csucslík* ↓ | fn Nyílás a ház oromfalának csúcsos részén. | **Megj.** Nevezik még *palláslik*nak is. | PADLÁSLYUK

csúfoscodik Vt *csufoscodik* ↓ | tn i 1. Átkozódik, durva szavakkal szid <vkít>. rossz 2. Veszekedik <vkivel>. rossz 3. Kihívoán viselkedik, öltözködik. rossz | 2. *Szégyöllöm, hoty csufoscottá öregapáddā.*

csúfság Vn *csufság* | fn 1. Szégyellni való veszekedés, pör. rossz 2. Megjelenésében, viselkedésében rút ember. rossz | 1. *Ėkerühetted vóna eszt a csufságot.* 2. *Në aj szóba evvel a csufsággal!*

csuha Vt ~ † | fn 1. Nagykabát. gúny 2. <Általában> rissz-rossz, igénytelen és bő öltözet, ruha. gúny | 2. *Nē járgy má ebbe a zócska csuhába!*

csuhé Vn ~ ↓ ↓ | fn A kukoricacső borítólevele. | **Megj.** Napjainkban inkább *csuma* a címszóban szereplő fogalom neve. | **Népr.** *Csuhé* leveleiből sodort szálakkal fonják (kötik) be vidékünkön az ún. svábszékek ülőlapját. *Cékkérek*et is kötöttek belőle. Vele tömítették a boroshordó dugóját.

csuhi Vt *csuhin* ↓ ↓ | fn Vékony szálú fű; a szittyó [*Juncus*] egyik fajtája. | *Mikó kislányok vótunk* [1910 körül] *sokat jáccottunk a csuhinnal. Vizes heljőn vót a lektőbb. [...]* *Fonyásokat csinyátunk a szállábu a babák fejire.* | **Népr.** Régen a *csuhin*ből köteleket sodortak aratáshoz (kévekötésre); és hagyma felfűzésére, szőlőkötözésre is használták. | **Megj.** A *csuhin* újabb neve: *kigyófü*. – A *csuhin* nem tévesztendő össze a *csuhéval*!

csukódik l. **becsukódik** a.

csuma l. **csuhé** a.

csumázás l. **fosztás** a.

csupál Vt ~ | ts i 1. Feltép, felszaggat <gaszt, egyéb növényt>. 2. <Gyümölcsöt, babot> leszed. | 1. *Csupát ki ja gaszt a hajmábu!* | **Szerk.** *ki ~, le ~, meg ~.*

csurak¹ Vt ~ † | fn Bő és hosszú női télikabát. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): *csurak, röpike* = bő női ruhatest; utóbbit az Alföldön „*tüled-állónak*” is nevezik. – Talán a *csurak* alakváltozata a *csurákli* szó is. (L. ÜMTSz. 1. 921. a *csurak* címszó a.!) A *csurak*¹ és *csurak*² szavak homonim viszonyban vannak egymással. A két szó jelentésbeli összefüggése tisztázatlan.

csurak² l. **bugyli** a.

csurka Vt ~ † | fn Hurka. | **Megj.** Csak ebben a két szóban: *májascsurka, vérőscsurka.* (L. OrmSz. 93. *csurka* a.)

csúszik AJ *csuszik* ↓, ~ ↑ | tn i 1. Vmi még éppen elmegy vhol. 2. Ital még éppen lemegy <lecsúszik> a torkon. 3. Vmi síkos úton halad (pl. a szán). | 2. *Akkó' hát écsuszik egy itó' – böcsülette' adom.* (KULCSÁR: „Hegyhát” 239.)

csúszka Vt *csuszka* ↓ ↓ | fn A csúszkálás eszköze. | **Megj.** A *csuszka* volt a neve régen a *faszandárnak* [fapapucsnak] is. – A *csúszka* szó jelzőként ebben a szerkezetben volt használatos: *csuszkapája* [a csúszkálás helyszíne].

csúszkál A *csuszkál* | tn i <Hóban vagy jégen> fapapucsban hosszasan siklik. | **Megj.** A fapapucs aljába(1950-körül) két fémszálat vertek; így a papucs jobban csúszott. A korcsolya mint sporteszköz itt csak később jött „divatba”.

csuszpájz Vn ~ ↓ | fn Babfőzelék. tréf | **Megj.** A *sűrűkrumplit* [krumplifőzeléket] ugyancsak *csuszpájznak* mondják. – Bizonyos lebecsülés társul még ma is a címszóhoz. Biztosan azért, mert a szegények gyakori étele volt régen a babfőzelék.

csúsztató Vt *csusztató* ↓ | fn Y alakú fadarab; az eke szállító eszköze. | **Megj.** A mezőn erre rakták az ekét akkor, ha a szántás helye a dülőúttól távolabb esett. – Ugyan-

csak *csusztató* volt a neve a kocsikerék rögzítését szolgáló fémlemeznek. Völgyemenetben ezt a kerék alá tették. Így a rögzített kerék ezen csúszott; nem közvetlenül a földön.

csuta Vt ~ | fn 1. A lemorzsolts kukorica csöve. 2. Száraz és levágott kukoricaszár. 3. Az alma és a körte magháza.

csutak Vt ~ ↓ | fn 1. Száraz szalmacsomó, amellyel az izzadt lovakat szárazra dörzsölték. 2. Vminek a maradéka, csonkjá. | **Megj.** Edényeket is tisztítottak csutakkal.

csutakéve Vt ~ | **Szerk.** (fn és fn) Egy kéve levágott kukoricaszár. | **Megj.** Így is: *ëty kéve csuta...*

csutakol AJ *csutakul* ↓, *csutakol* | ts i 1. Izzadt lovat csutakkal ledörzsöl. 2. Erősen dörzsölve mossa magát vki; ill. így mos meg vkit. tréf, gúny | 2. *Csutakód má lë eszt a maszatos kölket!* | **Népr.** Ha a ló megbetegedett, erősen lecsutakolták. – A sáros ló szőrét *vakaróval* és *kefével* tisztították. | **Szerk.** *meg ~, le ~.*

csutakomp Vt *komp* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A kukorica földben maradt töve <csutavágás után>. | **Megj.** Ősszel a kompokat alászántották, de a felszínen maradt töveket összeszedték, s kivitték a megyére [mezsgyére], onnan pedig a dülőút mellé.

csutás kukorica Vt ~ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Csöves <még nem morzsolts> kukorica. | **Megj.** Nevezték *csöves kukoricának* is.

csutaszár Vt ~ ↓, *csuta* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Levágott, száraz kukoricaszár. | **Megj.** A *csuta* itt jelenti a lemorzsolts kukorica csövét is. | **Népr.** A *csutaszár* is értéknek számított régen. Szecskát vágta belőle a teheneknek. Télen szélfogó volt a csuta a disznóólak körül. Kemencét fűtöttek vele, ha nem volt elég rözse.

csutavágás Vt ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A kukoricaszár vágása kis éles kapával. | **Megj.** Az eszköz neve: *csutavágó kapa*.

csutura Vn ~ † | fn 1. Nagyobb bortartó edény. 2. Pipaszár szópókája. 3. Pipa. tréf | 1. „Szégyény embörnek szégyény a sora./

Krumpli a zebéd, tők a vacsora./

Akármi a vacsorájja,/

csak lögyön a csutorába/

jó ideji bor.” (Népd.)

csüd Vn ~ ↓ ↓ | fn A ló lábának a boka és a pata közötti része.

csüdsömör Vt *csüt'sömör* †, *csüccsömör* † | **Szerk.** (fn és fn) A csüd megbetegedése <lovon>. | **Népr.** Ha a sömör kisebesedett, farkasalmából készített (főzött) folyadékkal többször bekenték. Így megszűnt a gyulladás.

csürhe Vn ~ ↓ ↓, *csürhe* ↓ ↓ | fn 1. A legelőre járó disznók csoportja, falkája. 2. Rendetlenkedő, zajos gyermekcsapat. tréf, gúny | **Megj.** Szokásosabb volt a címszó jelentésében a *fóka* [falka] szó.

csütörtök A *csötörtök* ↓ ↓, ~ | fn A hét 4. napja. | **Szerk.** *csonka ~, nagy ~.*

dacol A *dacul* | tn i kny.

dagad Vn ~ | tn i 1. <Tésztaféle> megkelve nő. 2. kny. (<Ütés, duzzanat> nagyobb lesz.) | 1. *Szépön dagad a kalácstészta.*

dagasztás Vn ~ | fn Élesztős vagy kovászos tésztaának a kelesztésére való előkészítése gyúrással, nyomkodással. | *Ha mékkét a sütnivaló, akkó gyütt a dagasztás. Kézzel gyurtunk, dagasztottunk a kényértészta, amég a tészta szép sima nēm lett.*

dagasztóláb Vn ~ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) A dagasztóteknő állványa. | **Megj.** Korábban dagasztószék vagy dagasztószékláb volt a neve. (AKHA I, 58.)

dagasztóteknő Vn *dagasztóteknő* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) Dagasztáskor használt teknő. | **Megj.** *Gyuróteknő* néven is említették. | **Népr.** Teknővájó cigányok készítették ezeket a teknőket hársfából, hogy ne legycnek nehezek.

dákol l. tákol

dalol Vn *danul* ↓ ↓, *danol* ↓, ~ | ts i 1. Énekel. 2. Mulat. | 1. [A drótostótnak] *muszáj vót meséni a gyerököknek mēg danóni is.* – *Édősanyám sokszó danút jókedvibe.* | **Szerk.** *el* ~.

dalos Vn *dallos* ↓ ↓, ~ | mn 1. Olyan <személy>, aki tud és szeret dalolni. 2. Helyre, körülményre vonatkozó minősítés: ahol dal van, ahol dalolnak. | 1. *A Balog Jancsi bácsi nagy dallos embör vót.* 2. *A Fősősarok más neve: Madárdallos ucca mēg Betlehem.* (BMFN I, 11/102.) – A címszó fn-ként: *It vannak a dallosok.*

dángál l. tángál

danol l. dalol

darál A *daráll* ↓, ~ | ts i kny. (Terményt öröl.)

daráló A *darálló* ↓, ~ | fn és mn 1. Darálómalom. 2. kny. (Kis magörlő, húsaprító konyhai eszköz.) 3. kny. (Nagyobb darálógép.) | 1. *Kis kukoricát vittem a darállóba, hogy lögyön lisztöm a prószába.* 2. *Élletlen a huzsdarálló kése.* 3. *Ėgy ijen nagy darálló vót nekünk a szöllőbe.* | **Szerk.** *dió* ~, *hús* ~, *mák* ~, *szőlő* ~; ~ *malom*.

dédelget A *dédőget* | ts i kny.

dédunoka A *dédonoka* ↓, ~ | **Szerk.** (mn és fn) kny.

degedez Vt *degedöz* ↓, *degedéz* | tn i 1. Mohón és sokat eszik. gúny, tréf 2. Az erős jóllakás utáni állapot. gúny, tréf | *Annyit öttünk, hogy csak úgy dededőszünk.* | **Megj.** A *degedéz* nemcsak az evésre és annak módjára, hanem a mohó evést követő állapotra (feszülő hasfal, pihegés, erős szuszogás stb.) is utal.

degesz Vt ~ | mn és hsz Teljesen tele. gúny, tréf | *Degeszre tömte a tarisznyáját mindömféle vaszakkal [vacakkal].*

degradál AJ *dęgradáll* ↓ ↓, *dęgradál* | tn i 1. <Vmit> méltóságon alulinak tart. 2. kny. (<Vmit> lefokoz, leminősít. Vmi nem tetszik neki. gúny, rossz) | 1. *Dęgradáll az neköd, Örzse, hogy bódba kő mönnöd?*

dejszen Vn *dejszē* ↓, *dejszēj* ↓ | msz De hiszen.

dékán Vt *dékán* ↓ ↓, *dékány* ↓ | fn Egyházi templomszolga; harangozó. | *A dékány* [neve szerint: Dékány Annus néni] *őttöszlette mise előtt a papokat, és ű szokot harangozni débe* [délkor] *mög este.*

dekáz(ik) AJ *dekázik* | tn i 1. Pontosan mér <súlyt>. 2. Piszmog, vacakol <vmivel>. 3. <Fociban> lábbal labdát emelget. | 2. *Në dekázz itt ennyit! Fog'gy hozzá!* | **Szerk.** ki ~.

dél A *dé* ↓, ~ | fn 1. kny. (A nap 12. órája.) 2. kny. (Világtáj északkal szemben.) | 1. *Dé van. Ebédőjjünk! – Débe* [12-kor] *gyere!* 2. *Délrü fuj a szél; enyhül a züdő.*

delelő Vn *delellő* ↓ ↓, ~ ↓ | fn Állatok déli pihenőhelye <a legelőn>. | *A Pohár-gödör mellet vót a delelő.* | **Népr.** *A delelőn örek fák vótak. Itt [a karámban] a zállatok meglapútak a déli órágba, a delelési üdő alatt.* | **Megj.** *A delelőt deleltetőnek, delétetőnek is mondták.*

deleltető l. **delelő**

delén A *delin* ↓ ↓, ~ | fn Pamutvászon. | *De szép ez a delin! Hun vëtted?* | **Megj.** Szőösszetételében (*delinkendő*) a címszó mn-i szerepű. | **Népr.** *A kartonnál finomabb anyagot (delént) ünnepi ruhának vették régebben. Mindennapi ruhának a karton (pamut-szövet) jobban megfelelt. Könnyen lehetett mosni.* | **Szerk.** ~ *kendő.*

delénkedő l. **delén**

délidő Vn *délüdő* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) 1. 12 óra. 2. Dél körüli idő. | *Délü-dőbe elüdögëttünk kicsit a szivafa alatt. Ot hüssötünk.*

demizson A *dëmizsony* ↓, ~ | fn 1. kny. (Vesszővel befont nagyobb és öblösebb bortároló üveg.) 2. kny. (<Mennyiség>, ami egy demizsonban elfér.) | 1. *Üres a dëmizsonyom.* 2. *Kaptam egy dëmizsony bort a komámtu.*

denevér l. **bőregér a.**

dërága l. **drága**

derce Vn ~ † | fn 1. Kukoricakása főzéséhez készített örlemény. 2. A belőle főzött kása mint étel. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): *dercze* = kásaörlemény. | **Népr.** Finomabb örleményből, a kukoricalisztból *gánicát* főztek, és *prószát* sütöttek régebben.

derék¹ Vn *dërék* | mn 1. Erős és szép testű <ember>. 2. kny. (Jóraivaló, megbecsülésre méltó <ember>.) 3. kny. (Elismerést érdemlő <selekedet>.) 4. Az *út* szó jelzője (*dërékut*). | 1. *Jó kiállásu, dërék embör vót a K. Ernő.* 3. *Na, ez dërég dolog.* | **Szerk.** ~ *út.*

derék² Vn *dërék* | fn 1. (<Vmely> időszak közepe. 2. kny. (<Vmely> tárgy, alakulat közepe.) 3. kny. (Ruhának erre a testrésze szabott része.) | 1. *Nyár dërékán takarodik a paraszt, / amikor már sárgúni kezd a haraszt.* (Népd.-ból.) | **Megj.** *A dërékut* 'ország-út' jelentésű volt korábban; s a *dërék* szó önmagában is ugyanezt jelentette. – KULCSÁR szerint (1896 körül): *dërék* = országút.

deres Vn ~ ↓ | mn 1. Sötétbarna <ló>. 2. kny. (Öszülni kezdő <haj>.) 3. kny. (Dérrel lepett <táj, tárgy>.) | **Megj.** Az erősen barna színű ló a *vasderes*, ősz szőrszálakkal.

devernyál Vt *dëvërnýál* ↓ ↓ | tn i Tivornyázik, dorbézol. rossz | *Hallom, a kocsmába dëvërnýátá.*

dézmál AJ *dëzsmáll* ↓ ↓, ~ | ts i 1. Titokban lopkod <vmit>. rossz 2. Lopva fogyaszt <vmit>. rossz | 1. *Valaki dëzsmáll a szöllőnket.* 2. *Mijúta dëzsmátad, Jani a kockacukrot?* | **Szerk.** meg ~.

diák A *dëják* ↓ ↓, *diják* | fn Tanuló. | *A dijakokat kizsbusz viszi Mágocsra.* | **Szerk.** garabonciás ~, kis ~, öreg ~.

dicsér J ~ | ts i 1. kny. (Elismeréssel emleget <vkit>.) 2. Dicsérő szavakkal <házastársul> közbenjáróként ajánl vkit. tréf | 2. *Na, dicsérgyön kē nekőm egy lánt feleségnek!* – *Panni ánygyunk ēdicsérte a Tërát a mi Imréknnek.* | **Szerk.** el ~, meg ~.

dicső A *dücső* ↓ ↓, ~ | mn kny. (Dicsőség; dicséretre méltó.) | **Megj.** A *Dicső* régi családnév Alsómocsoládon. Az idősök beszédében ennek is van *Dücső* változata.

didereg A *didörög* ↓, *didëreg* ↑ | tn i kny. | *Didörögtiünk télőn őleget.* | REMEG, RESZKET

détázik A *détázik* ↓, *détáz* ↓, ~ ↑ | tn i kny. | *Muszáj détáznom.*

dilinós AJ *dilinyós* ↓, ~ | mn 1. kny. (Együgyű, félbolond.) 2. Kissé bolondozó, hóbortos <ember>. 3. <A bortól> kótyagos, szédült <ember>. | 1. *Éty kicsid dilinyós ez a gyerők.* | HABÓKOS, HEBEHURGYA

dinom-dánom Vn *dinom-dánom* | fn 1. Vidám, zajos mulatozás. 2. Dorbécolás. rossz | **Megj.** Régen nagy volt itt az emberek mulatozó kedve. KULCSÁR erről ezt írta (1896-ban): „A *dinom-dánom* már nincsen olyan nagy virágjában, mint azelőtt. A gazdálkodás elvén kívül leszoktatja őket erről a filloxera is. Mióta a pincézés megszűnt, a kocsmába se járnak annyira.”

dinsztel A *dinctül* ↓ ↓, *dinctől* ↓, *dinctël* | ts i Párol. | *Dinctőtem nektők ëty kis káposztát.* | **Szerk.** meg ~.

diszeleg A *diszölög* ↓, *diszëlög* ↑ | tn i 1. kny. <Valóban> szépen diszlik <vmi>. 2. kny. (Oda nem illő módon éktelenkedik <vmi>.) rossz, gúny 3. kny. (Pompázik, parádézik.) rossz, gúny | 2. *Huszt ki aszt a gaszt a virág mellü! Nē diszölög'gyön ott!*

disznó J ~ | fn 1. Ász a kártyajátékban. 2. kny. (Megvetendő, undorító ember.) rossz 3. kny. (Trágár ember.) rossz 4. kny. (Sertés.) 5. kny. (Vaddisznó.) | 2. *Tē gyalázatos disznó!* 3. *Hogy lēhecc ijen disznó?* | **Megj.** A *sertés* szót ritkán említik itt a *disznó* megnevezésére. Fajtái: *mangalica* és az *angol(disznó)*. A *disznó* kicsinye a *malac*; a nőtény *disznó*: *gőbe*; a hím *disznó*: *kan* vagy *kany*; a herélt sertés: *ártán* vagy *ártány*. | **Szerk.** ~ *ganyé*, ~ *hús*, ~ *legelő*, ~ *ól*, ~ *tor*; *sün* ~, *tüskés* ~.

disznóság Vn ~ | fn 1. A disznóölésből származó hús és töltelék (hurka, kolbász) mint kóstoló. tréf 2. kny. (Trágárság.) 3. kny. (Felháborító dolog, ügy.)

dob J ~ | fn 1. kny. (Bőrös ütőhangszer.) 1. A cséplőgép hengeres forgó része. 2. kny. (Bőrös ütőhangszer.) | **Fr.-ban:** *Jólakik, mind a dob.* [Nagyon jóllakik.] – *Dobra kerül.* [Elárverezik.]

dógzik l.dolgozik

dohány AJ *dohány* ↓ ↓, ~ | fn 1. kny. [Nicotiana tabacum]. 2. Pénz. | **Megj.** A 2. jelentés új a falu nyelvében. | **Szerk.** ~ *föld*, ~ *levél*, ~ *pajta*, ~ *zacskó*.

dohányzacskó l. kostökczacskó

dolgozik AJ *dógzik* ↓ ↓, *dógozik* ↓, ~ | tn i 1. Törekszik vmire; gondolkodik rajta. 2. kny. (Munkát végez). | 1. [...] *mer má akkor dógozott a Száraz Gyuri rajta, hogy még akarna szabadúni a zördöktü.* | **Megj.** Ik-vel a *mégdolgoz* jeletése 'szépen, gondosan megmunkál vmit, pl. a talajt.'

dolgozónap Vt *dógozónap* ↓, ~ | **Szerk.** (igenév és fn) 1. Hétköznapi. 2. Munkanap. | ÜNNEPNAP

dolgozónapi-ruha Vt *dógozónapi-ruha* ↓, ~ | **Szerk.** (igenév, mn és fn) 1. Munkára, munkanapra való ruha. 2. Hétköznapi ruhás ruha. | **Megj.** Újabban inkább így: *munkásruha*.

dolmány Vt *dómány* † | fn Meleg, bélelt kiskabát. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 körül) „[...] a férfiak *börmellényt* (*kisködmént*), *kivarrott*, *festett ködmént*, utóbb a fiatalok bő, prémes, ólom-gombos sötétké *dolmányt* viseltek.”

dologidő Vn *dologüdő* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A nagy nyári és őszi munkák ideje. | *Dologüdőbe maj mekszakad a zembör.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): *dologidő* = nagy nyári munkaidő, az aratás ideje.

donga A *duga* ↓ ↓, ~ | fn A hordót alkotó deszkák egyike. | **Megj.** *Akona* a neve annak annak a dongának, amelyen lyuk (a hordó nyílása) van.

dongó Vn ~ | fn 1. Zümmögő hangot adó, repülő rovarok közös neve. 2. A lovakat, szarvasmarhákat csipő nagy légy; bögöly. | **Szerk.** ~ *légy*. | BÖGÖLY

donog Vn ~ ↓ ↓, *dong* | tn i 1. Dong, zümmög <általában bogár>. 2. Félhangosan, morogva beszél. | **Megj.** A 2. jelentésben: *dönög* is. | DÖNÖG

dorcó l. dorkó

dorgó l. dorkó

dorkó Vt *dorgó* ↓, *dorcó* ↓, ~ | fn Tornacipő.

dorombol A *dorombul* ↓ ↓, ~ | tn i <Macska> hízelgő, mormogó hangot ad.

dorong A *durung* ↓ ↓, ~ | fn 1. A szövőszék egyik eleme, amelyre a fonalat tekerik. 2. Két erős rúd a szekér oldalán. 3. <Általában> erős rúd (pl. a kocsni nyomórúdja és a kenderáztatás során használt leszorító rúd.) 4. kny. (Vastagabb, legallyazott fag.) | **Szerk.** *oldal* ~, *hordó* ~.

dorozmás Vt ~ | mn Érdes, karcos, durva felületű. | *Kifujta a szél a kezemet, azér ilyen dorozmás.* | **Megj.** Tárgy (pl. edény) is lehet *dorozmás*.

dödög Vt *dödög*, *dödög* | tn i 1. Halkan beszél. 2. Motyogva és kissé dohogva beszél. tréf, kedv | 1. *Mindig od dödög a két öreg a ház előtt, a kispadon.* | DÖDÖRÉS

dödölle Vn *dödölle* ↓ ↓ | fn Kukoricalisztból és krumpliból főtt tésztafélé. | **Népr.** A gombóc alakúra formált tésztát tejföllel, túróval és hagymás zsirral ízesítették. Mégsem lehetett nagyon kedvelt étel. Egy helyi népdal szerint:

*Kukoricadödölle, dödölle,
nēm főzők én többet má belüle.
Éccör fősztem, de még mast izz bánom,
akkor hagyott engöm el a párom.*

dödörész Vt ~ | tn i Halkan beszélget. tréf, kedv | *Szerettünk dödörészni.* | **Szerk.** el ~. | DÖDÖG

dödörikel Vt *dödörikül* ↓ ↓, *dödöriköl* ↓ | tn i Csendesen beszélget. | **Szerk.** el ~. | DÖDÖG, DÖDÖRÉS

dögkút AJ *dökkut* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Állattetekem temetője; e célra ásott kút. | **Megj.** Korábban a falunak dögtemetője is volt a Pohár-gödör É-i oldalán.

dögleszt J *dögleszt* | ts i 1. <Állatot> megöl, elpusztít. durva 2. Forrázással lelohaszt (pl. salátát). 3. kny. (<Vkit> a hőség elbágyaszt.) tréf | 2. *Nē döglegzd mēg annyira a sajátát!* | **Megj.** A 3. jelentés csak ik-vel: *De kidöglesztőtte!* | **Szerk.** ki ~, meg ~.

döglesztő Vt *döglesztő* ↓ | fn Az élesztő tréfás megnevezése. – mn <Jelzőként>: Nagy és farsztó <meleg>.

döglik Vn *döglik* | tn i 1. kny. (Állat tömegesen pusztul.) 2. <Ember> beteg; betegeskedik. durva 3. <Lustálkodva> fekszik, henyél. rossz 4. <Vmilyen> anyag tönkre megy. 5. Bolondul <vkiért>. | 3. *Csag döglik ez a gyerekek egész nap.* 4. *Mēgdöglött a főstéköm; vēhetők ujjat.* 5. *Döglik értem a Marci.* | **Szerk.** be ~, bele ~, el ~, ki ~, le ~, meg ~.

dől A *dül* ↓, *döl* | tn i kny. | **Szerk.** be ~, el ~, fel ~, ki ~, le ~, rá ~.

dönget J ~ | ts i 1. Döngöl. 2. kny. (Zajt keltve üt, ver vmit.) 3. <Ik-vel>: Megver, elver vkit. rossz, gúny. | 2. *Döngeti a kaput.* 3. *Jó ēdöngette a haragossát.* | **Szerk.** el ~, meg ~.

döngölő A *döngülő* ↓ ↓, ~ | fn Fatuskó. – mn A döngölést végző <személy>. | **Népr.** Fatuskóra két lécet szögelték, s ezzel a súlyokkal döngölték a régi tömésfalú házak falaiba a polyvás, agyagos földet. Kisebb és könnyebb volt az a döngölő, amelyet a közepén levő fogófaival lehetett emelgetni-lecngedni. A címszónak megfelelő fogalom még: a *verősukk* vagy *sukk*. | SÚLYOK, SUKK, VERŐSUKK

dönög Vn *dönög* ↓ | tn i 1. Egyenletesen zümmög, zúg. 2. Érthetetlenül, morogva beszél; dünnyög. tréf | 2. *Csag dönög magába.* | DONOG

dönt AJ *diint* ↓, *dönt* | ts i 1. <Szőlőt> döntéssel szaporít. 2. kny. (Lefelé, a földre döltni késztet <vmit>.) | **Szerk.** el ~, ki ~, le ~, meg ~.

dörgöl AJ *dörgül* ↓ ↓, *dörgöl* | ts i 1. Dörzsöl. 2. <Vmit> tisztít. 3. <Ik-vel>: Vmit elken. | **Megj.** Újabban ik-vel 'odaver' jelentése is van. | **Szerk.** el ~, ki ~, meg ~, oda ~, szét ~. | VAKAR

dörzsöl A *dörzsül* ↓ ↓, *dörzsöl* | ts i kny.

drága A *dérága* †, ~ | mn kny.

drót A *dérót* †, ~ | fn kny. | *Mék szurkállót is csinyát rájja* [a pipájára] *sárga dēródbu.* | **Szerk.** sürgöny ~, telefon ~, tüskés ~, villany ~.

drótostót Vn ~ † | **Szerk.** (mn és fn) Edényeket foltozó felvidéki (szlovák) vándoriparos. | *A drótostótok méckinöszték a likas lábosokat, fazékakat.* | **Népr.** A drótostótok messzi vidékről érkeztek. Éneklő és magas hangon kiabálták (idegen akcentussal): *Drótozni, fótózni, fenekelni, cinézni! Van-é valami drótozni való?*

drusza AJ *durusza* ↓ ↓, ~ | fn 1. Két azonos keresztnévű <vagy azonos korú> személy. 2. Barát, pajtás. kedv | *Szerbusz, duruszám!*

dúc A *duc* | fn kny. (Oszlop.) | **Szerk.** *galamb ~, telefon ~, villany ~.*

dudli Vn ~ | fn 1. Rongyba csavart cukros étel <cecsemőknek, szopogatásra>. 2. Cucli. | **Népr.** Kis fehér ruhadarabba cukrozott kenyeret tettek, s ezt összekötve a csecsemő szájába adták. Később jött a „divatba” a *gumicucli*, amelynek ma *cumi* a neve. | CUCLI, CUMI

dudog Vt ~ | tn i Kissé magában, visszafolytva és duzzogva beszél. | DUNNYOG, DÜNNYÖG

dúdol AJ *dudul* ↓ ↓, *dudol* | tn i 1. kny. (<Visszafogottan és szöveg nélkül> dalol.) 2. <Szél> süvölt. 3. <Vki> jajgat, sír. | 2. *Dudút ám a szél, de nagyon.* 3. *Mid dudúsz, gyerők?* [Miért sírsz?] – *Ráverők a seggödre, gyerők! Akkor asztán dudúhacc!* – *Gyűttek a rokonyok dudúvā.* [Sírva jöttek.]

dufla l. **dupla**

duflacsillagos l. **kétszillagos**

duflán l. **duplán**

dug Vt ~ | ts i 1. Dugványoz. 2. Rejtve, titokban ad <vmit>. 3. kny. (Rejt, elrejt vmit) | 1. *Duktam éty kis öszi fokhajmát.* 2. *A kárászi Mariska mindig dugott engöm is kis pénzdel.* | **Szerk.** *ki ~, be ~, le ~, el ~.* | DUGDOS

duga l. **donga**

dugás l. **nyársdugás**

dugasz l. **seggdugas**

dugdos J ~ | ts i 1. Vmit szűk helyre beszorítva elhelyez. 2. Titokban jutat vmit vkinek. gúny, rossz 3. kny. (Gyakran eldug vmit.) | 1. *Dugdossátok ezöket a husángokat még a kerített drótyába a likas helekre!* 2. *A bátya dugdosta pénzdel.* | **Szerk.** *el ~.* | DUG

dukmal l. **tukmál**

dúlódik Vt *dullódik* ↓ ↓ | tn i Mindent felforgatva, hosszasan keresgél <vmit>.

dunszt Vn *dunct* ↓, ~ † | fn 1. Befőtt. 2. Gondolat, elképzelés <sincs róla>. | 1. *Égyé éty kizs dunctot is!* 2. *Dunctom sincs errű.* | **Megj.** A címszó a helyi német nyelv-járásból került a magyarok nyelvébe. A szó német köznyelvi megfelelője, a *Dunst* 'pára, gőz' és a *Dunstobst* 'befőtt' arra utal, hogy a gyümölcs tartósításának újszerű módja volt a főzés és az azt követő gőzben való párolás. – Korábban csak *aszalással* tartósítottak bizonyos gyümölcsöket: vadkörét, szilvát és almát.

dunsztol Vn *dunctol* ↓, ~ | ts i kny. (Befőttet <melegen tartással, gőzzel> tartósít.)

dunyhaciha Vt ~ | **Szerk.** (fn és fn) Dunyhahuzat. | *Véttem új dunyhacihákat.*

dunnyog Vn ~ | tn i 1. Halkan, motyogva, kissé orrán át beszél. 2. <Vmi miatt> dohog, zsörtölődik. | 2. *Csag dunnyogot mérgibe.* | DUDOG, DÜNNYÖG

dupla AJ *dufla* ↓, ~ | mn 1. Több sorban elhelyezkedő szirmú <virág>. 2. kny. (Vmi kétszeres, két rétegű.) | 1. *Szép dufla szökfűt ütettem a kiskertüngbe.* | Szerk. ~ *ablak*, ~ *ajtó*, ~ *csillagos*.

durusza l. **drusza**

dül l. **dől**

dülleszt Vn ~ | ts i 1. <Vmihez> támaszt vmit. 2. Tartósan kinyom, kidülleszt <vmit>. | *Szabad a falhó düllesztenöm a biciglimet?* | Fr.: *Gyerök, düllesztőd a falat?* [Lopod a napot?]

dülöngérez Vt *dülöngéröz* ↓ | tn i Dülöngél, tántorog; ill. így jár. rossz, gúny

dünnyög Vn ~ | tn i 1. <Bogár> dong, zümmög. 2. <Kissé magában> dúdolgat. 3. Neheztel, kissé haragos <vmi miatt>. 4. kny. (Halkan, motyogva, kissé orrán át beszél.) | 3. *Mér dünnyöksz? Bántot valaki?* | DUDOG, DUNNYOG

E, É

e J *ě* | msz Figyelemfelhívó, szó értékű hang. | *Nízd ě! It van ě, a sarogba! Nëm látod?*

e J *ē* | isz Bosszúságot, elégedetlenséget kifejező szó értékű hang. | *Ē, hadd abba eszt a bolom beszédöt!*

ebadta fia Vt *ebatta fíja* † | Szerk. (fn, igenév és fn) <Feddésként>: Betyár, rossz-pénz! | Megj. KULCSÁR szerint (1896 körül): „A régiek ritkán káromkodtak, csak emilyen módon fakadtak ki: *Ebadta fiája! Fekomteremtettem! Fene rágja ki! Bék beléd!* [Bűj-jék beléd az ördög!] *Hogy a vértá fusson él!*” – A *vértá* ismeretlen eredetű szó. Talán ’gutaütés’ volt a jelentése a 19. sz. végén.

ebédel A *ebédül* ↓ ↓, *ebédöl* ↓, *ebédél* | tn és ts i kny. | *Éppen ebédötünk, amikor valaki mekkocóta a zablakot. – Pörküttet ebédötünk.* | Megj. Visszaszorulóban van a címszó. Szerepét átveszi az *ebédéz*ik szóalak. | Szerk. *meg* ~.

ebédez(ik) Vt *ebédöz(ik)* ↓, *ebédéz(ik)* ↑ | tn és ts i kny. | Szerk. *meg* ~.

ebell Vt ~ † | ts és tn i 1. Restell <vmit>. 2. Restelli <magát>. 3. <Vmi miatt> undora támadt. 4. Restell vmit megtenni. | 2. *Mégebellötte magát. – Ebelli magát.* 4. *Ebellök emönni.* | Szerk. *meg* ~.

ecet A *ecöt* ↓, *ecēt* ↑ | fn kny. | ESENC

ecetes A *ecötös* ↓, *ecētēs* ↑ | mn kny. | Szerk. ~ *bor*, ~ *uborka*, ~ *paprika*.

ecetesedik A *ecötösödik* ↓, *ecētēsedik* ↑ | tn i kny. (Ecetes lesz.) | Szerk. *meg* ~.

eddegél Vt *eddögél* ↓ ↓, *ëddégél* ↓ ↓, *ëdégáll* ↓, *ëdegél* ↓ | tn és ts i Lassan, kényelmesen eszik; eszeget. | *Ottan ëddögétek a díjofa alatt.* | EVEGET

édeskáposzta Vt *édöskáposzta* ↓ | Szerk. (mn és fn) 1. Kelkáposzta. 2. Kelká-

posztából készült főzelék. | *Öregapád nagyon szerette a zédőskáposztát.* | **Megj.** A kelkáposzta a savanyú káposztához képest édes. | **Népr.** Karácsony előtti hétőn csak édőkáposztát szabad enni, hogy édős lögyön a Jézus.

édospaprika Vt *édőspaprika* ↓, *édőspaprika* ↑ | **Szerk.** (mn és fn) Nem erős paprika. | **Megj.** Az erőspaprikához képest nem erős, szinte édes.

édestej Vt *édőstej* ↓, *édőstej* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Frissen fejt, forralatlan tej. | *Igyá kis édőstejet! Most fejtem.* | **Megj.** Az *édőstej* az savanykás aludttejhez képest édes.

édomtalan l. **ildomtalan**

édomtalankodik l. **ildomtalankodik**

egér l. **bőregér** a.

égérfa A *egőrf*a †, *égőrf*a | **Szerk.** (fn és fn) kny. (Nyírfaféle. [Alnus.]) | *A Balátába vót nekünk régőn egőrfánk. Ez a fa a vizes heleket szereti.*

egészhelyes Vt *egészheles* † | **Szerk.** (mn és mn) 1. Teljes jobbágytelekkel bíró gazda <volt régen>. 2. Egésztelkes <gazda>. | **Megj.** Az egészhelyes (egésztelkes) gazdának kb. 24 hold földjük volt.

egészrész Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és mn) Teljes juttatásban részesített <cséplőmunkás>. | **Népr.** *A férfik [cséplőskor] azok egész részt kaptak; a lányok, a férészesők csak a felit kapták [a gabonának].*

égetés Vt ~ | fn 1. Nagyon eleven csintalan <fiatal, főleg gyermek>. 2. kny. (Tüze-
lés.) | *Ez a gyerekek ujam, mind a zégetés: lótfut, kajabál, mindönre fölmászik.*

égetnivaló Vn ~ ↓ | **Szerk.** (igenév és igenév) 1. Gonosz öregasszony. 2. Boszorka. 3. Nagyon rossz, eleven <gyermek>. 4. kny. (Tüze való <anyag>). | **Megj.** A címszó az egykori boszorkányégetéssel lehet kapcsolatban.

égimesz A *égimeszellő* ↓, ~ | **Szerk.** (mn és fn) Nagyon magas <ember>. tréf | *A moziba előttem üt egy égimeszellő. – El akartak velem vőtetni egy gazdag égimeszellő lányt, de nekőm nēm köllött.*

egőrf l. **égérfa**

egrecíroz AJ *egrecéroz* ↓ ↓, *egrecíroz* ↓ ↓ | ts i Fegyelméz, rendreutasít <vkít>.

egyaránt Vt *ëgyaránt* ↓ | hsz 1. kny. (Egyenlő mértékben, egyformán.) 2. Foly-
vást; mindig. | *ëgyaránt mondogatom, hogy baj lëssz ebbü, méksë hëgat rám.*

egyedem-begyedem Vn *egyedöm-begyedöm* ↓ ↓ *ëgyedëm-bëgyedëm* | Kiolvasó
versike, gyermekmondóka bevezető szavai: *ëgyedem, bëgyedem*

dëbol, dából.

Ökör, bika

lengyeltábor... (AKHA I, 140.)

egyelős l. **elegyes**

egyemás Vt *ëggyemás* ↓ | mn 1. <Összefoglaló fogalomként> sokféle dolog, tárgy. 2. Jentéktelen, vicikvacak tárgy. tréf, gúny 3. Pontosan meg nem határozható tárgyak. 4. Sokféle dolog érték, <ami vkinek a birtokában van>. | 4. *Na, ëggyüt vannak a zëggyemássajid? Akkor indühatunk.*

egyenes Vn *igenyös* †, *igyenös* ↓, *ëgyenës* | mn 1. Szálfa termetű, egyenes testtartású <ember>. 2. Lapos, sík <tájrézslét>. 3. Öszinte, nyílt, becsületes <ember>. 4. kny. (Két pont között a legrövidebb út.) – fn Induló irányát megtartó vonal. | 1. *Édös, kedves feleségöm, de szép asszony vagy!* / *Beillené sodrófának, ol* [olyan] *igyenös vagy.* (Népd.) | 2. Dülönévként: *Igyenösi-dülő.* – *It nagyon igyenös [sík] földek vannak.* (BMFN I, 11/93.) 3. *A mi tanítónk nagyon igyenös embör vót. Soha nēm kivételözöt sēnkivel.*

egyenes A *igenyöst* †, *igyenöst* ↓↓, *igyenest* †, *ëgyenest* | hsz 1. Egyenesen, az adott irányban. 2. Közvetlenül oda <vezet az út>. 3. Nyíltan, kertelés nélkül. | 1. *Igyenöst kő mēnni, ebbe a zirámba.*

egyes AJ *ëggyes* ↓↓ | mn 1. Testvér nélküli <fiatal, főleg lány>. 2. Egy ló befogására való <hámfa>. 3. Eke, amelynek a göröndjén egy kormányvas van. | 1. *A B. Mariska ëggyes lánj vót.* | **Szerk.** ~ eke, ~ gyerek, ~ lány.

egyezség Vn *ëgyesség* ↓ | fn 1. Megegyezés <az alkuban>. 2. Egyetértés. 3. Megállapodás. | 1. *Ha áll a zalku, akkó lehet ëgyesség.*

egyhasi Vt *ëtyhasi* ↓ | **Szerk.** (szn és mn) Egy anyától való, egy időben született <utódok>. | *A zëtyhasi malacok mindik ëty hēre kerütek a zólagba.*

egyház l. szentegyház

egyházbér Vt *ëtyházbér* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A helyi katolikus egyháznak fizetendő adó. | **Megj.** A felajánlott összegű adót párok (házaspárok) szerint fizették. Ezenfelül természetbeni járandóság (tojás, baromfi, bor, tej stb.) is megillette a plébánost.

egyköltiséggel Vt *ëtyköccséggē* ↓ | **Szerk.** (szn és fn) Egyszerre, vmivel együtt; egyúttal. tréf | *Kimögyök fájér, asztán ëtyköccséggē gyujtóst is hozok.*

egynéhány AJ *ënnéhány* ↓, *ënnihány* ↓, ~ | nm 1. Néhány. 2. Egy-kettőnél több. 3. Bizonytalan mennyiségű. | 3. *Vót ám ënnihány lovik, talám még négy is.*

egyre AJ *ëgyre* ↓ | hsz 1. kny. (Állandóan; folyton.) 2. Elsőre; egyszerre. | 1. *Ëgyre csak árad belüle a panasza.* 2. *Ëgyre nēm tuttam föfogni. Mond el mégëtyszēr!*

egyszer A *ëccő* ↓↓, *ëccör* ↓↓, *ëtyszēr* †, *ëccēr* | hsz 1. kny. (Egy alkalommal; egy ízben.) 2. kny. (Valamikor.) 3. kny. (Igen régen; egykor). | 1. *Taval nyáron ëccő se vót eső.*

egyszeri Vn *ëccēri* ↓, *ëtyszēri* | mn 1. Vmikori <személy, tárgy>. tréf 2. <Az a bizonyos> mesebeli, mondabeli ember. | 1. *A zëccēri embör cājgruha helött ëty fakalányt vëtt a feleséginek, a többi pëndzöm mēg jó berugott a kozári vásárba.* 2. *A zëccēri öregembör kēncsöket keresött a Püspökerdőbe.*

egyszerre AJ *ëccörre* ↓↓, *ëccerre* †, *ëtyszerre* | hsz 1. kny. (Együtt.) 2. kny. (A másikkal egy időben.) 3. Hirtelen, váratlanul. | 3. *Ëccerre csak mēktorpantak a neszre a lovak.*

együtt AJ *öggyütt* †, *ëggütt* | hsz 1. Élettársi viszonyban (régies, korábbi kif.-sel: vadházasságban) élnék. durva 2. kny. (Egy közösségben, egy helyen vannak.) | 1. *Ezök*

régúta eggyüt vannak, de nēm vēszi ám el a Ferkó a Katát. 2. *Mögnymorottam a sok munkába, mék sincs sēmim; éppen csak az, amit mēgöszünk a gyerökökkel öggyütt.*

éhes A *ehös* ↓ ↓, *éhös* ↓, *éhēs* | mn kny. | **Szerk.**-ben is szerepel a címszó: *vagyonéhös, vagyonehös embörnek* mondták régebben azt, aki folyvást a vagyon gyarapításán törte a fejét, és ezért mindent megtett sokszor nem éppen tiszta eszközökkel.

éhomra Vn ~ ↓ | **hsz** Éhgyomorra, üres gyomorra <reggeli előtt>. | *Éhóra nēm jó bort inni.* | **Megj.** Az *éhóra, éhomra* alakváltozások összefüggéséről l. TESz. 1: 729 és ÚTMSz. 2: 48.

ehül l. megehül

ej A *öj* ↓ ↓, *őj* ↓ ↓, *ēj* ↑, ~ | **isz** 1. A csodálkozás kifejezője. 2. Harag, felháborodás nyomatékosítására <mondat elején>. **rossz** | *Őjj, a csillag'gyát! Talám bánót tülem, te Kata?*

ejha A *őjha* ↓, *ējha* | **isz** A meglepetés, csodálkozás szava. | **Megj.** Önállóan, mondat nélkül is ; illetve kis szünettel mondat bevezetője. | **EJ**

éjjel A *éjjē* ↓, ~ | **fn** és **hsz** Az éj; ill. éj idején.

éjszaka Vn *éccaka* ↓, *écaka* ↓, *északa* ↓, ~ | **fn** és **hsz** kny. | *Sütét éca vót. – Éccaka nēm tudok nyugonni, mer szaggat a dērēkam.*

ejtőzik Vn ~ ↓ ↓ | **tn** i Evés után pihenőt tart.

ekegerendely Vt *ekegöröndő* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A hagyományos, lóvontatású eke rúdja (gerendája), fő tartóeleme. | *Ujj ekegöröndőt csinyátattam a Kálmánnyal.* | **Megj.** A címszó jelentésében használták a *göröndő* szót is. | **Népr.** Az *ekegöröndőre* van erősítve a két *ekesarv*, a *kormányvas*, a *laposvas* és a *csoroszla*. A *taliga* elé fogták be a lovakat.

ekekapáz Vt ~ ↓ | **Szerk.** (fn és ts i) Lóvontatású kapával talajlazító, gyomirtó munkát végez. | **Megj.** Az *ekeka* újabb neve: *igli*; a vele végzett munka az *iglizés*. | **EKÉZ(ik)**, **IGLIZ**

ekemetszés Vt *ekemeccés* † | **Szerk.** (fn és fn) 1. Az a föld, amit az eke egyszerre kihat és megfordít. 2. Egy ekenyomnyi távolság. | **BARÁZDA**, **KIBARÁZDÁL**

eketalp Vt *eketóp* ↓ ↓, *eketāp* ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Az ekének az a része, amely a barázdában csúszik. | *A zeketāpra rá vót csavarva a (z)ekevas. Ez a földet visszintössen hasította.*

ekesarv(a) Vt *ekesarv* ↓ ↓, *ekesarva* ↓ | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) Az ekegöröndőre erősített két sarv alakú kar. | *A zekesarvát erőssen köllöt fogni szántás közbe, hogy nē forduljon ki a zeke a földbü, a barázdábu.*

ekéz(ik) Vt *ekéz* ↓ ↓ | **ts** i Lóvontatású ekével (az *iglivel*) gyomot irt, ekekapáz. |

EKEKA, **IGLIZ**, **IGLIZÉS**

éktelenkedik AJ *éktelenkődik* ↓, *éktelekődik* ↑ | **tn** i 1. Rosszalkodik. 2. kny. (Vmi a széperzéket sértően látszik.) | 1. *Gyerök, nē éktelenköggy má!*

eladó J ~ ↓ | **mn** 1. Férjhez adható <lány>. 2. kny. <Az a tárgy, érték>, ami megvásárolható. – **fn** kny. (Az a személy, aki árusít, elad: bolti eladó, kiszolgáló.) | **Fr.** *Eladó sorba gyutott.* [Már férjhez adható.]

eláll Vn ~ | ts i Kiáll, elvisel, eltűr <vmit>. – tn i 1. Korábbi tervét, szándékát megváltoztatja. 2. kny. (<Vmilyen anyag, étel> tartós marad.) 3. Elszegődik <vhova>. 4. Vminek vége szakad. 5. <Vmi vhonnan> kifelé áll. | *Elállom a pulóvért.* – 1. *Vásáni akartam, asztán elátam tüle.* 2. *Sokáig elát a savanyóbuborkám.* 3. *Elátam bujtárnak.* 4. *Elát a zeső.* 5. *Nizzétők, hugyan elának a füleji!* | **Fr.** *Elátam a zuttyábu.* [Nem akadályozom semmiben.]

elalszik Vn ~ | tn i 1. Észrevétlenül, vivódás nélkül meghal. 2. Megszűnik a tűz lobogása. 3. Kialszik, nem világít a lámpa. 4. kny. (Alvás állapotába jut.) | 1. *Má nagyon a végít járta; asztán szegény hajnába elalutt.*

elapasz Vt ~ ↓ | ts i <Tehén> abbahagyja a tejadást. | *Elapasztom a tehenet, mert hamarosam megborgyazik.* | **Népr.** Az *elapasztás* úgy kezdődik, hogy nem fejik ki teljesen a tejet; majd az esti fejést elhagyják. Így lassan teljesen abbamarad a fejés. Ilyenkor mondják: *A tehén szárazon áll a burgyuzás előtt.* Nagyjából másfél hónapig.

eláztat J *elásztat* | ts i 1. <Kendert, lent> puhítás céljából vízbe rak. 2. <Vmit> teljesen átáztat. 3. Leitat <vkit>. rossz, gúny 4. <Vkit> rossz hírbe hoz. rossz | 1. *A kendőrt szépen elásztattunk.* 4. *Jó elásztatta a vőgyerőket a napam.* | ÁZTAT, ÁZTATÁS

elbasz AJ *ēbasz* ↓, ~ | ts i Elront <vmit>. | ELCSESZ

elbitangol Vn *ēbitangul* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i 1. <Jószág> elkódorog. 2. Elfecsérel <vmit>. | 2. *Ivászattā ēbitangúta a főggyejit.* | BITANGBA MEGY, PAZAROL

elbont Vn *ēbont* ↓, ~ ↓ | ts i 1. <Kötést> felfejt. 2. <Ágyat> lefekvéshez előkészít. | **Megj.** A 2. jelentésben a *szétvet, megágyaz* igék is használatosak. | ÁGYAZ, MEG-ÁGYAZ, BEVET

elbotolog Vt *ēbotolog* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i Lassan botorkál, elballag <vhová>. | BOTOLOG, BOTORKÁL

elbők Vt *ēbők* ↓, ~ ↑ | ts i 1. Elront <vmit>. rossz, gúny 2. kny. (Vmit megszúr.) | 1. *Gyerők, eszt jó ēbőkted!* 2. *Ēbőkted a zujjadat?* | ELBASZ, ELCSESZ

elcuccan l. **cuccan**

elcsal AJ *ēcsol* ↓ ↓, *ēcsal* ↓, ~ | ts i 1. kny. (<Vkit megtévesztve> elhív.) rossz 2. <Vmit vkitől> csalással megszerez. 3. <Méréskor> csalással vmennyit elvesz vkitől. | 2. *Ēcsāta a kis pēndzōmet.* 3. *Ēcsātā a telek szélősségibū husz centit.* | **Megj.** A 2. jelentésben így is: *kicsal.* | **Szerk.** ~ *tőle.*

elcsámborog Vn *ēcsámborog* ↓, ~ | tn i 1. <Jószág> elbitangol, elkóborol. 2. <Főleg gyermek> elkujtorog, elcsavarog. | CSÁMBOROG, KUJTOROG

elcsánskol Vt *ēcsánkul* ↓ ↓, *ēcsánskol* ↓, ~ ↓ | ts i Elgáncsol <vkit>.

elcsátkál Vt *ēcsátkáll* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i Pazarol, elver <vmit>. | *Ēcsātkáll itt ez a zasszonj má mindönt. Nēm győz a zura őleget keresni.* | PAZAROL

elcsesz AJ *ēcsesz* ↓, ~ | ts i 1. Jól elront <vmit>. rossz, gúny 2. Akaratlanul ront el vmit. rossz | 1. *Eszt jó ēcsesztet!* | ELBASZ, ELBÖK

elcsesződik Vt *ēcsesződik* ↓, ~ ↓ | tn i Elromlik, elrontódik <vmi>.

elcsinál Vt *ēcsinál* †, *ēcsinyáll* † | ts i <Magzatot elhajtó cselekedetet> végez.

durva, rossz | *Régönn écsinyáták a magzatokat, hogy nē lögyön nagy a gyerökdálás.* | **Megj.** A címszóban kifejezett fogalom megnevezésére használatos volt a *gyerökdétél* szó is. | **Népr.** A *magzatölés* vidékünkön a 19. sz. közepe táján kezdődött. Kiváltó oka a vagyonosztodástól való félelem és részben a szegénység lehetett. A család- és nemzetpusztító cselekedet, az *egykézés* a 19. sz. végén itt már olyan méreteket öltött, hogy ezt a szégyent napvilágra kellett hozni. KULCSÁR JÓZSEF szenvedélyes, drámai hangvételű versben hívta fel kortársai figyelmét az *egykézés* veszélyeire. („Szózat a magyar néphez” c. verse a „Bolygó csillag, futó csillag...” c. könyvében. Első publikálása: a Magyar Mesemondó 119. füzetében.) | GYEREKELTÉTEL, EGYKÉZÉS

elcsipeget Vt *écsipöget* ↓ ↓, *elcsipéget* | 1. <A jószág> csőrével apró magot hosszasan felszed. 2. <Ember> az ételt kis falatokra szaggatva lassan és keveset eszik. kedv 3. <Gyümölcsről, pl. szőlőről> szemeket csipegetve eszik. | 3. *Écsipögetöm még eszt a kis szöllőt.* | EVEGET

elcsiszál Vt *écsiszáll* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i 1. <Szobába, konyha földjét> agyaggal (sárgafölddel) beken, elsimít. 2. Elken <vmít>. | 1. *Szépön écsiszátad a sárgafödet a konyhába.* 2. *Csak écsiszáta a fótot [foltot], de nēm türüte föl rőndössen.* | ELCSISZIKOL, ELKEN, FELMOS

elcsiszikol Vt *écsiszikul* ↓ ↓, *écsiszikol* ↓ | ts i Elken <vmít>. | ELCSISZÁL

eldolgoz AJ *édógoz* ↓, ~ | ts i 1. Egyenletesre alakítja <gereblyével, lapáttal> a talajt. 2. <A varrónő, kézimunkázó> lezárja, levarrja, tisztázza, beszegi stb. a megmunkált anyag végét, szélét, visszáját. | 1. *Szépén édógosztam a fokhajma föggyit.* 2. *Ügyessen édógosztad a terittő visszáját mēg a széllit is.* | BESZEG, ELVARR, TISZTÁZ

eldolgozgat AJ *édógozgat* ↓, ~ | tn i 1. Lassan, kényelmesen és folyamatosan dolgozik. kedv 2. Képes még kicsit dolgoz(gat)ni. | 1. *Édógozgattunk röggētü délig étyfojtába.* 2. *Mēg azér en is édógozgatok ám.*

eldolgozgatolódik Vt *édógozgatolódik* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i Komótosan, folyamatosan és kedvére dolgozgat. tréf, kedv | *Öregapám kicsid betegős, mégis édógozgatolódik a szöllőbe, mer szereti csinyáni.* | ELDOLGOZGAT

eldöglük Vn *édöglük* ↓, ~ | tn i 1. <Jószág> elhull, megdöglük. 2. <Ember> fáradtan elfekszik. durva | 1. *Édöglöttek a tiktyajim.* 2. *Berugott, asztán édöglött a sēzlonyon.* | ELFEKSZIK

eldönget Vn *édönget* ↓, ~ | ts i 1. Alaposan megver <vkit>. tréf 2. <Motort, autót> erősen berregtetve gyorsan elhalad. tréf | 1. *Jó édöngették a Gyurkát.* 2. *Mēgen édöngették előttünk a motoros fenegyerökök.* | **Megj.** A 2. jelentés argotikus jellegű. Inkább csak a fiatalok beszédében.

elébb Vn ~ | hsz 1. Először. 2. Korábban. 3. Előbbre! | 1. *A zördög elébb émönt a zoltárhol.* *Utánna gyűttek a boszorkányok is. Valami heten vótak. (Népm.-ből.)* 2. *Elēb ijēn verekdēsök nēm vótak Mocsoládon.* 3. *Ájj elēb, mer nēm látok tüled!*

elébbvaló Vt *elēbvaló* ↓ ↓ | mn Előrébbvaló, fontosabb. | *Elēbvalónak tarti a zű retyerutyáját.*

elébe AJ *elejbe* ↓ ↓, *elibe* ↓, ~ | hsz 1. <Vki, vmi> elé. 2. Vkihez jártunk, vkinek a tanítványai voltunk. | 1. *Mégájj, a zanyád rézanygyalát, még elejbét kerülők!* 2. *Ém még a Kulcsár elejbe jártam.* [Kulcsár volt a tanítóm.]

elég A *ölég* ↓, *élég* | mn Elegendő mennyiség <vmiből>.

elegyes AJ *egyelős* ↓, *egyelös* ↓, *elegyēs* ↑ | mn 1. Vegyes. 2. Változóan jó és/vagy rossz. | 1. *Fr. Egyelős, mind a hetényi asszony körtéjje a pécsi vásáron.* [Nagyon vegyes.]

eleinte A *elinte* †, *elinten* †, *elejinte* | hsz Kezdetben; korábban. | *Régön sóróval [sarlóval] arattunk, merd elinte nēm vót mēk kasza.*

elerszt Vn ~ | ts i 1. Elenged <vkit és vmit>. 2. Hagy elfolyni <vmit>. 3. Tespedtté, kényelmessé válik. 4. kny. (Vmit nem vesz figyelembe.) | 1. *Asz monta a zuraság, hogy elereszti a zadósságomat, ha én ēvőszöm a cseléggyiket.* 2. *Nagyon eleresztötte magát, asztián lēgyürte a beteksége.*

eleség Vn ~ | fn 1. <Embernek> étel, ennivaló. 2. kny. (<Jószágoknak> takarmány.) | ÉTEL

elesz(ik) Vn *előszí* ↓ ↓, *elēszi* | ts i 1. Mások elől veszi el és eszi meg az ételt. rossz 2. A rozsdá szétmar vmit. | 1. *Előszöd a kizsgyerők elü a sütemént?* 2. *A rozsdá lassan elēszi a kerittésünket.* | *Fr. Talán elēszi a fene innen.* [Talán gyorsan távozik.]

elevátor A *ēlėvātēr* ↓, *ēlėvátor* ↓ | fn Gépi felemelő, továbbító eszköz <cséplésnél>. | *Népr.* Csépléskor ez a gép vitte fel a szalmát a kazalra. A szerkezet magasságát állítani lehetett.

elevenkényes Vt *elevenkényös* ↓ ↓, *elevenkényēs* ↓ | **Szerk.** (mn és mn) Nagyon élénk, higanymozgású <kisgyermek>. | **Megj.** KISS JENŐ szerint (Mihályi tájszótár 32.) a címszó eredeti alakja: *eleven kéneső* 'higany' jelentésben.

elfacsarodik Vn *ēfacsarodik* ↓, ~ | tn i 1. <Az orr> elfintorodik. 2. Elcsavarodik <vmi>. 3. kny. (Szívét elszorítja a fájdalom.) | 2. *Egészen ēfacsarodott ez a kis fa.* 3. *ēfacsarodik a szívem, ha szēgény öreganyámra gondolok.*

elfancsalodik Vn *ēfancsalodik* ↓, ~ ↓ | tn i Elszomorodik, elkedvtelenedik.

elfecsel Vt *ēföcsül* ↓ ↓, *ēföcsöl* ↓ ↓, *ēföcséll* ↓ ↓, *ēföcsél* ↓, *elfēcse*l ↑ | tn i 1. <Folyadékot> kifecsel. 2. Elpazarol. rossz | *ēföcsöli a kis pénzt.* | ELPAZAROL, ELPOCSÉKOL

elfekszik Vn *ēfekszik* ↓, ~ | tn i 1. <Gabona> ledől a földre. 2. Betegség miatt <jószág és ember> huzamos ideig fekszik. 3. kny. (<Bizonyos értékes tárgy> vhol lap-pang, rejtőzik.) | 1. *Nugyon ēfekiutt a buzánk.* 2. *Szegény örek csak ēfekszik. Egyre fogy a zereje.* 3. *Nálatok sok érték ēfekszik a rőndetlenség mijatt.* | LEDÖL, ÁGYNAK DÖL, ELHÁNYOLÓDIK

elfér l. eltér a.

elfeslik Vn *ēfeslik* ↓, ~ | tn i <Ruha, lábbeli> a varrott részen szétnyílik, elválik. | *ēfeslőtt a gatyám ülepe.*

elfojt A *ēfujt* ↓, ~ | ts i kny. | *A vizezs gaz nēm ég, csak ēfujtya ja tüzet.*

elforr AJ *ēfór* ↓, *elför* | tn i 1. Erjedéskor a bor nem forr tovább. 2. kny. (A folyadék gőzzé válva forr.) | 1. *Ēfört a borom.* | **Megj.** Az 1. jelentésben így is: *mēgfört.*

elfüt Vt *ēfütt* ↓ ↓, *ēfüt* ↓ | ts i <Kemencét, kályhát> bemelegít, befüt. | *Ēfüttöm még a kemencét.* | ELGYÚJT

elgebeg Vt *ēgebög* ↓ ↓, *elgebög* | tn i Nehezen, botorkálva megy el; s ezt többször is teszi. | *Alik tud má mēnni, mégis ēgebög szomszédúni.* | ELKÓDOROG

elgémberedik A *ēgembörödik* ↓, *elgēmbērēdik* | tn i <Testrész a hidegtől vagy bizonyos kényelmetlen helyzetből> merevvé válik. | *Ēgembörödött a lábom a sok állásba.* | MEGMACSKÁSODIK

elgereblyél AJ *ēgereblél* ↓ ↓, *ēgerebgyl* ↓ ↓, *ēgerēbgyl* ↓, *elgerebjél* | ts i 1. Gereblyével a talajt elegyengeti, elaprózza. 2. kny. (<Vkinek> a nehéz ügyét rendezi.) 3. kny. (Ellentétet, vizsályt felszámol.) | **Megj.** A címszó jelentésében használatos az *elgerebjéz* szóalak is. | ELSIMÍT

elgrájfol Vt *ēgrájful* ↓ ↓, *égrájfol* ↓, ~ | ts i Ellop, eltulajdonít <vmit>. rossz | *Valaki ēgrájfóta a tollamat.* | **Megj.** A címszó a német köznyelvi *greifen* 'megragad, megfog' igenév helyi nyelvjárási változata.

elgüzmöl Vt *ēgüzmöl* ↓, ~ | ts i Majszolgotva, rágogatva eszik <vmit>. tréf | *A kizsgyerők szépen ēgüzmöli a kiflivéget.*

elgyújt Vt *ēgyujt* ↓, *elgyujt* | ts i <Kályhában, kemencében> tüzet (meg)gyújt. | *Szépön kēnek [kelnek] a kőnyerek, ēgyujtom mast a kemincét.* | ELFÚT

elhagy AJ *ēhagy* †, *elhágy* †, *ēhagy* ↓, ~ | ts i 1. <Ruhanemű, lábbeli> tönkremegy, és tulajdonosát elhagyja. szép 2. kny. (Megvállik vkitől, vmitől.) | 1. *Lassan ēhagy a cipőm.* | **Megj.** A címszó régies alakja KULCSÁR szerint (1896 táján): *elhagylik* („benne-teket” nélkül!)

elhal AJ *ēhal* ↓, ~ ↓ | tn i 1. Elájul, elalél <vki>. 2. Úgy tesz, minha halódna. 3. Életben maradt személy mellől meghal vki. 4. Bizonyos testrész elzsibbad, mozgásképtelenné válik. 5. <Meglépetéstől> megdermed. | 1. *Majd elhātam a naty szomgyuságomba.* 2. *A kanász arra a gondolatra gyutot, hogy mi vóna, ha ű jis úty tēnne? [...] hogy ű jis elhāna így, vagy [csak] éppen tētetné magát.* (AKHA I, 180.) 3. *Hirtelen ēhātak a natyszülejim.* 4. *Elhāt a bal kargya; mozdittani sē birta.* 5. *Majd ēhātam ijettőmbe.*

elhallik Vn *ēhallik* ↓, ~ | tn i <Messzire> elhallatszik.

elhányódik Vn *ēhányódik* ↓, ~ | tn i 1. <Vmi hanyagság miatt> elkeveredik, elvész. 2. Apróbb holmi ide-oda hányódva elszóródik, széthull. | 1. *Ēhányóttak a színössejim.*

elhányulódik Vt *ēhányulódik* ↓, ~ | tn i <Vmi> elkallódik, szétszóródik. | *Tēnālad mindön ēhányulódik?*

elharangoz Vn *ēharangoz* ↓, ~ | ts i Harangozással jelzi a delet; ill. ezt a harangozást befejezi. | *Má a delet is ēharangozták.*

elhenteredik Vt *ēhentörödik* ↓, *elhentērēdik* | tn i 1. Elesik, elfekszik, elterül <vhól>. 2. Pihenésül elfekszik <vhól>. | 1. *Kicsit mēkszēdūtem, asztán jó ēhentöröttem.* 2. *Kapállás után jó ēhentöröttünk a zárnyégba.* | LEDÖL

elherdál A *ēhërdáll* ↓ ↓, *ēhërdál* ↓, *elhërdál* | ts i Elpazarol, eltékozol. rossz | *Ēhërdáta a vagyonát.* | **Megj.** A fogalom mai megfelelője: *elver.* | ELFECSÉREL, ELPAZAROL

elhévizállódik Vt *ēhëβizállódik* †, *ēhëvizállódik* ↓ ↓ | tn i 1. Nézelődve tétlenkedik. 2. Ímmel-ámmal dolgozgat, s közben tétován nézelődik. rossz, tréf 3. Hosszasan, de kis eredménnyel töpreng <vmin>. | 1. *Naphosszatt ēhëvizállódik.* 2. *Ez még a munkájába is ēhëvizállódik, ezér nēm mēn sēm mire.* | **Megj.** Valószínű, hogy csak nyelvbtlás eredménye, de 2005-ben még feljegyezhettem az *elhëbidázol* 'elhévizál' szóalakot. – A bilabiális *v* (*β*) hang még az 1950-es években is hallható volt az idős emberek beszédében! | HÉVIZÁLLÓDIK

elhord Vn *ēhord* ↓, ~ | ts i 1. Ruháját, cipőjét szakadásig viseli. 2. Az új ruháját, cipőjét nem sajnálja, és hordani, viselni kezdi. 3. kny. (<Vmi> részeket apránként elvisz, elszállít.) 4. <Vmi fereg vagy ragadozómadár> folyamatosan elviszi a baromfit. | 1. *Dehogy dobom el! Ēhordom mēk pár hónapig eszt a cipőt.* 2. *Nēm kémellēm a zujj üngömet. Ēhordom, mer lassan kimēn a divadbu.* 4. *A róka ēhordi a tikokat mindōn nyáron a fészōrbū.*

elhúz Vn *ēhuz* ↓, *elhuz* | ts i 1. Elharangoz, <s így este 8, déli 12 órát jelez>. 2. kny. (Más helyre húz <vmit>.) 3. kny. (Terhet bír húzni.) 4. Talajt <gereblyével> elegyenget, nagyobb rögöket elhúz. 5. kny. (<Vonós hangszerrel> eljátssza a kért zeneművet.) 6. kny. (Megbuktat vkit.) 7. A meleg deformálja az ajtót, ablakot. 8. Festéket <fān> szétterít. – tn i 1. kny. (<Jármű> gyorsan elhalad vhol.) 2. <Nagybeteg> egy ideig még élhet. | 1. *Ēhuszták a delet.* 4. *Ēhuzom mēg gerebgyével a zágyás fōggyit.* – 2. *Ēgy darabig mēg talān ēhūzza szēgēny ōreg.* | **Fr.** *Elhuzza előtte a mézesmazzagot.* [Vmi jóval, széppel kecsegteti.] – *Jō ēhuszta a nótājját!* [Jól elverte.] *Huzz el innen!* [Takarodj!] | **Megj.** Az utóbbi csak a fiatalok beszédében!

eligér J *eligér* | ts i <Vmit> odaigér másnak. | *Ēn asztat* [a szövőszéket] *mā eligértem* az *Ēvikēmnek.*

elimátkoz J *elimátkoz* | ts i 1. kny. (<Imádságot> végigmond.) 2. Imával bajt, betegséget hárít el. 3. <Vkit> távozásra késztet. 4. Elkunyerál. tréf, gúny | 1. *Elimátkosztam a zuranygyalāt, mire hazaért.* 3. *Nē fjē, majd elimátkozom ēn innen eszt a ganyé alakot!* – *Elimátkosztam a fōjhōket.*

elivogatolódik Vt ~ ↓ ↓ | tn i Lassan, sokáig iszogat. tréf, kedv | *Ez ithun is elivogatolódik. Nēm kocsmāzik.*

eljár AJ *ējár* ↓, ~ | tn i 1. kny. (Rendszeresen megy <vhova>.) 2. Lányos házhoz <udvarlási szándékkal> jár. | 1. *Mast mā ējár dōgozni a vasutra.* 2. *Ējár a lányokhol ez mindōn este.* | **Fr.** *Ējár a szájja.* [Titkokat, bizalmas vonatkozású tényeket kifecseg] – *Eljár fōljōtte a zidō.* [Öregszik]

eljegyzés AJ *ējegyzés* ↓, ~ | fn kny. | *Hunap lēssz a zēgyzés minālunk.* | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 körül): „Az eljegyzés, *gyűrűző* (mint itt nevezik) este szokott történni kisebb számú vendégnéppel, de néhol azért vannak clegen mind a két részről.”

elkajszulódik Vt *ēkajszulódik* ↓ ↓, *ēkajszulódik* ↓ | tn i <Anyag, bútor stb.> elferdül, elhajlik, elgörbül, vetemedik. | *Ēkajszulóttak a naptu a zsalugátërok.*

elkalamol Vt *ēkalamul* ↓ ↓, *ēkalamol* ↓, ~ ↓ | ts i <Turkálva> elkever, elhány vmit. | *Ēkalamótad a várótüijjeimet?*

elkämpicsorodik Vn *ēkämpicsorodik* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i <Arcát fintorgatva> elkedvetlenedik, elszomorodik. tréf | *De ēkämpicsoróttá! – Azër nēm kõne így ēkämpicsoronnod!*

elkampol Vt *ēkampul* ↓, *ēkampol* ↓, ~ ↓ | ts i 1. <Juhász> kampósbotlaltal <birkát> fog meg. 2. Elkapja vkinek a lábát. | 1. *A juhász ēkampúta a lábikat* [a birkákét] *a kampósbottyávā.* 2. *Nēm ér! Ēkampútat a lábomat.* [Játék közben!]

elkanászkodik Vt *ēkanászkodik* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i Kanász módjára kezd élni, viselkedni. rossz, gúny. | *Ēgyre jobban ēkanászkodik ez a Ferkó.* | **Megj.** A címszó alakváltozata: *ēkanászkodik.* (A címszó jelentésében.)

elkap AJ *ēkap* ↓, ~ | ts i 1. Elránt <vmit>. 2. <Ragályos betegséget> vkitől megkap. 3. kny. (Hirtelen megfog, megragad.) 4. kny. (Elfog vkit.) | 2. *A kizsgyerők ēkapta a bárányhimlőt.*

elkapar AJ *ēkapar* ↓, ~ | ts i 1. <Vkit> szertartás nélkül <vagy szegényesen> eltemet. durva 2. <Sebet, pattanást> kaparással felsért, s így fertőzést idéz(het) elő. 3. Kis talajt kotor el <vhonnan>. | 2. *Nēm szabad ēkaparni a sebődet!*

elkaszál Vt *ēkaszáll* ↓, ~ | ts i 1. <Füben lévő> fészket <véletlenül> kaszával feldúl, ill. madarat, állatot megsebesít. 2. <Lábat> durván elgáncsol. | **ELGÁNC SOL**

elkel Vn *ēkell* ↓, *ēkel* ↓, ~ | tn i 1. kny. (<Áru> vevőre talál.) 2. <Lány> kelendő, vagyis férjhez megy, mehet. 3. Vminck beillik, megfelel <vmi, vki>. 4. <Étel, ital> elfogy. | 3. *A Naca nēni ēkēne boszorkányjak.* 4. *Ēkell a lakodalomba mindõn été* [étel], *mer sokan lõszünk.*

elken AJ *ēkeny* ↓, *ēken* ↓, ~ | ts i 1. Elsimít, eltussol <bizonyos ügyet>. 2. <Az igazságot> elleplezi, ködösíti. 3. <Vkit> jól megver. 4. kny. (Anyagot ken szét; ill. vmit véletlenül elmázol.) | **ELMASZATOL, ELSIMÍT**

elkér AJ *ékér* †, *ēkér* ↓, ~ | ts i 1. kny. (<Bizonyos áruért>) nagyknak vélt összeget kér, ill. erre számít.) rossz 2. <Vkit> kikér <vhonnan>. 3. kny. (Kéréssel eléri, hogy kapjon vmit.) | 1. *Ēkérne ez ezõr forintot is ëty tikér* [tyúkért].

elkerít Vn *ēkeritt* ↓, *elkerit* | ts i 1. Káromkodik, vkit szidalmaz. rossz, tréf 2. kny. (Területet körülkerít.) | 1. *A zõreg Suti jó ēkeritõtte am, amikõ fõlõklõte a tehene a zistállõba.*

elkerül AJ *ēkerül* ↓, ~ | ts i 1. kny. (Megelõz, kikérül <vmit>.) 2. <Látogatást> melõz. – tn i Elszármazik <vhonnan>. | 1. *A zautõ ēkerüt minket.* 2. *Ēkerülõd a házunkat?* – *Régõn ēkerütem Mocsoládru.*

elkoboz A *ēkopoz* ↓, ~ | ts i kny. (Vmit jogtalanul elvesz.) | *Nēm tudom, mér kõllõtt ēkopozni tülük a házat, jószágokat, mindõnt.* | **Megj.** A *kopoz* szó itt még ezt is jelenti: ' <vki> fosztja a kukoricacsõ csumáját.' | **KOPOZ**

elkotlik Vn *ēkotlik* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i 1. A tyúk kotlani kezd. 2. <A tyúk> tojásra ül köl-

teni. | 1. *Ēkotlott a zęgyik tikom; ē kõne űtetnõm.* | **Megj.** A címszóval azonos jelentésű az *ēkotyol* [elkotyol] ige.

elkotor Vt *ēkotor* ↓, ~ | ts i 1. kny. (<Tisztogatás szándékával> különböző hulladékokat, egyéb anyagokat eltávolít.) 2. <Vmit> elkever. | 1. *Kicsit ēkotrom a faleveleket.*

2. *Ēkotortad a kujcsaimat?*

elkotyol l. **elkotlik**

elkövetkezik Vt *ēkūjetkōzik* †, *ēkōvetkōzik* ↓ ↓ | tn i Elbúcsúzik, elköszön.

elkujtorog Vt *ēkujtorog* ↓, ~ | tn i Elcsavarog <vhonnan>. rossz, gúny | *Ēkujtorog hazuru, mer szeret lófráni.* | **Megj.** Emberre, jószágra egyaránt vonatkozhat a címszó jelentése | LÓFRÁL

elkunyermál Vt *ēkunyěrmáll* ↓ ↓, *ēkunyěrál* ↓, *elkunyěrál* | ts i Kunyerálva elkér <vmit>. | *Ēkunyěrmáta a rézbográncsomat; mos még nēm akargya visszaanni.* | **Megj.** A címszóval azonos jelentésű a *kunyěrál* szó.

ellazsnakol Vn *ēlazsnakul* ↓ ↓, *ēlazsnakol* ↓, ~ ↓ | ts i Elver, megver. | LAZSNAK, LASZNAKOL, ELDÖNGET

ellenkedik Vt *ellenkōdik* ↓, *ellenkēdik* | tn i 1. Incselkedik, ingerkedik vkivel, vmivel. rossz 2. Ellenkezik vkivel. | 1. *Ně ellenkōggy annyit a kizsgyerōkkel!* – *Sokat ellenkōdik a szomszédék kutyájává.* | BÖLLENKEDIK, INCSELKEDIK.

ellik Vn ~ | ts és tn i Fiazik a <jószág>. | *Hónap má ellik a tehenünk.* | **Szerk.** meg ~. | BORJAZIK

elmacskásodik Vt *ēmacskásodik* ↓, ~ ↓ | tn i <Testrészt> elzibbad. | *A sok űléstű ēmacskásodott a lábom.* | MEGGÉMBEREDIK

elmángorol Vt *ēmángorol* ↓ ↓ | ts i <Vászont> mángorlóval megpuhít, simít. | *Ēmángorótam a vászonylepüdōket.*

elmarad Vn *ēmarad* ↓, ~ | tn i 1. Kimarad a festésénél, meszelésnél egy csík. 2. <Vki> későn ér haza; ill. ezt engedély nélkül teszi <gyermekként>. 3. <Út közben> a többiektől lemarad. | 2. *Hát ēccōr, amikō mégin ēmarattam, aszt még ma izz bánom, mer mēkhāt a kisōcsém. Bár ringattam vóna a kizs bōcsōjjibe!*

elmarad(ozik) AJ *ēmaradozik* ↓, ~ | tn i 1. Gyakran ér későn haza. 2. Vhova egyre ritkábban jár. 3. kny. (Többször elmarad.) | 2. *Jancsi, ēmaradosztá a házunktu.*

elmaszatol Vt *ēmaszatul* ↓ ↓, ~ | ts i 1. kny. (<Vmit> elken.) rossz 2. <Hosszasan> elpiszmozg, elbibelődik vmivel. rossz | *Hugyan lehet ennyit ēmaszatūni evvel a munkával?*

elmaszatolódik Vt *ēmaszatulōdik* ↓, ~ | tn i Maszatos lesz <vmi>. | *Nēm vigyázō, asztán ēmaszatolōdik a zingōd eleje.* | ELKENŐDIK

elmegy Vn *ēmōgy* †, *ēmōgy* ↓ ↓, *ēmén* ↓ ↓, *elmén* ↓ ↓, *ēmēgy* ↓, *elmēgy* | tn i 1. Kiigazodik vkin, vmin. 2. <Magzat> a vátrnál korábban és halva jön világra. 3. Szülőanya teje elapad. 4. kny. (Az áramszolgáltatás megszűnik.) 5. <Vmi> még elfogadható. 6. <Vki> meghal. 7. kny. (Vhová eljut.) | 1. *Nēm mōgyōk ē rajta.* 3. *Ēmēnt a tejem; nēm tudok szoplatni.* 5. *Szeretōnek még ēmén, de feleségnek má nēm.* 6. *Szép csōndessen*

ēmēnt szegény közülünk. 7. *Ű most nēm vár a ruhára, ēmén ki a zerdőre.* – *Na jó, mondom, evvel ēmōntem haza.* | **Megj.** KULCSÁR szerint korában (1896 körül) a *megy* ige I. szám 1. személyben: „*Ēmōgyők Bikóra, Lengyére.*”

elmérged Vt *ēmérged* ↓, ~ | tn i <Seb> elfertőződik, elmérgesedik, felgyülik. | *Ēmergett a kellése.*

elmond AJ *ēmond* ↓, ~ | ts i 1. Kötött szöveget <pl. verset, imádságot> végigmond. 2. Szidva, esetleg dicsérve vminek nevez vkit. rossz 3. kny. (Elbeszél vmit.) | 2. *Ēmondott az engōm mindōnnek, csak szentnek nēm.*

elmos AJ *ēmos* ↓, ~ | ts i 1. Edényt tisztára mos. 2. kny. (Víz a partot, töltést elviszi, elhordja.) | 1. *Ēmostam a tányérokát.*

elmunkál Vn *ēmunkál* ↓, ~ | ts i <Talajt> eldolgoz. | *Szépen ēmunkátam a szántást. Lēhet vetni.* | ELDOLGOZ

elnáspángol A *ēnáspángul* ↓ ↓, *ēnáspángol* ↓, ~ | ts i <Vkit> alaposan elver, megver.

elnézegetelődik Vt *ēnizōgetōlōdik* ↓ ↓, *elnēzōgetōlōdik* ↓, *elnēzōgetēlōdik* | tn i Elbáméskodik, hosszan elnézeget. tréf | *Szerettem kijáni a kiskapuba. Asztán ott estelōnte ēnizōgetōlōttem.*

elnoszint Vt *ēnoszitt* ↓ ↓, *elnoszit* ↓ | ts i Gorombán elküld <vkit vhova>. | *Apám ēnoszitott a bódba cigárēttájér.*

elnyikkant Vt *ēnyikkant* † | tn i 1. <Hangszer> hirtelen elhallgat, majd újra megszólal <megszakításokkal>. 2. <Kutya> rövid, éles hangot ad. | 1. *Asztán nyekōgōtt a duda, és el-elnyikkantotta magát.* | **Megj.** Lehetséges, hogy a címszó utolsó hangja (*t*) a múlt idő jele vagy igeképző?

elnyílik AJ *ēnyillik* ↓ ↓, ~ | tn i Elvirágzik. | *Ēnyillott a szōkfű a kertōmbe.*

elnyom Vn *ēnyom* ↓, ~ | ts i 1. kny. (Nyomással elmozdít vmit a helyéről.) 2. Körmével, ujjával szétnyom vmit. | 2. *Nyomd el aszt a naty kōvēr legyet a zablakon!*

elnyökög Vt *ēnyōkōg* ↓, ~ | ts i Nehézkesen, akadozva mond el vmit. | *Csak ēnyōkōkte valahugyan a versōt.*

elnyúlik AJ *ēnyullik* ↓, ~ | ts i 1. Űtéstől hirtelen elesve kinyújtózkodik. 2. Határrész vmeddig ér. 3. Vmi nyúlóssá válik. | 2. *A halastō ēnyullik egészen a Vashidi-rétig.* 2. *Nēm jó ez a turō, mer má ēnyullik.* | LENYÚLIK

előénekes AJ *előénekōs* † | fn A búcsúra járó zárandokok egyik vezetője volt. | **Megj.** Feladata szerint vezette a búcsúsok éneklését, imádkozását. Mocsoládon Ragoncsa Treszka néni volt a leghíresebb, legszebb hangú előénekes a templomban.

előhasi Vn ~ ↓ | mn <Olyan állat>, amelyik első alkalommal vemhes. | *Van ēty szép előhasi tehenem.*

előjön Vn *előgyün* ↓, ~ | tn i 1. <Vmi> megkerül, előkerül. 2. <Vmi vhonnan> előbújik, láthatóvá válik. | 2. *Elōgyütt a foga a Katicának.*

elől A *elü* ↓, ~ | hsz kny. (Hol.) | *Ott elü ájjatok még!*

elől A *elü* ↓ ↓, *elül* ↓ | hsz kny. (Honnan.) | *Vēdd el a lō elü a vōdrōt, mer fōrug'gya.*

előle A *előle* ↓ ↓, ~ | hsz kny. (Honnan?) | *Ud'ba vagy. Mēnny el elülem!*

előszéna Vt ~ | fn Széna a rétiű első kaszálásából. | SARJÚ

elparáhol l. **paráhol**

elpatkol Vn *ēpatkul* ↓ ↓, *ēpatkol* ↓, ~ | tn i Meghal. durva | *Na, ejis hamā ēpatkūt.*

elpazarol A *ēpazal* ↓ ↓, *ēpazáll* ↓ ↓, ~ | ts i <Vmit> pazarló módon elkölt, elveszt. | *A P. Jóska aptya ēpazáta mājnēm a zegész vagyónát. A kocsmára kötötte.* | ELPARÁHOL, ELPOCSÉKOL, ELVER

elpenészesedik A *ēpenészösödik* ↓, *ēpenészlősödik* ↓ ↓ | tn i <Vmi, főleg étel> penészsé válik. | *Ēpenészlősödött a kēnyerünk feneke [alja] a pincébe.* | MEGPENÉSZESEDIK

elpepecsel Vt *ēpepecsül* ↓ ↓, *ēpepecsöl* ↓, *elpepecsöl* | tn i Elpiszmog <vmivel>. | PISZMOG

elpilled AJ *ēpilled* ↓, ~ | tn i <Ember és állat> elbágyad, ellankad <a nagy hőségben>. | *Látom, ēpilletté.* | PILLED, PILLEDT

elpipálgat Vt *ēpipágat* ↓, ~ | tn i 1. Hosszasan pipázik. kedv 2. Pipázgatva az időt tölti.

elpitlikel Vt *ēpitlikül* ↓, *ēpitliköl* ↓, *elpitliköl* | tn i Elszalad, elmenekül; ill. eloldalog.

elpocsékol AJ *ēpocsékul* ↓ ↓, *ēpocsékol* ↓, ~ | ts i 1. <Ruhát, cipőt> erősen bepiszkít, tönkretesz. 2. Elpazarol, eltékozol <vmit>. | 2. *Erre köllöt neköd ēpocsékunod a drága üdődet?*

elpocsékolódik Vt *ēpocsékulódik* ↓ ↓, *ēpocsékolódik* ↓, ~ | tn i <Vmi> kárba vész, tönkremegy. | *Ēpitközékor sok anyagunk ēpocsékolódik, ha a culágērok hanyagok.* | POCSÉKBA MEGY

elragad AJ *ēragad* ↓ ↓, ~ | ts i 1. <Vkitől> fertőző betegséget (el)kap. 2. kny. (<Vhonnan vmit> elvesz). | 1. *Ēragatta a himlőt.* 2. *Ēragattad elülem a kóbászt?*

elrejtőzés Vt *ērejtőzés* †, *ērejtőzés* ↓ ↓ | fn A léleklátó ember misztikus-babonás kivonulása a való világból. | **Népr.** 1914-be lakott a faluba egy uradalmi kanász. Ez a zembör léleklátó vót, mer tudott [az eltávozott] lölkökkē beszéni. Amikor ērejtőzött, akkor mindik csatamezőkōn járt, asztám mōk tutta mondani, hoty ki vam még ēlledbe, és ki jaz, aki mēkhót vaty fokságba esött. (AKHA I, 178–86.)

elrejhül Vt *ērejhül* ↓ ↓ | tn i <Anyag, tárgy> tönkre megy, szétfoszlik. | *Ērejhūt a dēszkakerittēsünk.* | ELRENYHÜL

elrejtőzik Vt *ērejtőzik* †, *ērejtőzik* ↓ ↓, ~ | tn i Léleklátás céljából kivonul a való világból. 2. kny (Vhol elbújik.) – L. még az *elrejtőzés* címszó a!

elreked Vn *ēreked* ↓, ~ | tn i 1. Bereked. 2. kny. (Elakad, megreked.) | 1. *De ēreketé! Bisztoosan sokájig nyeritötté a kocsmába.* | BEREKED

elrekeszt Vn *ērekeszt* ↓, ~ | ts i 1. Elválaszt egymástól <vmit, pl. állatokat>. 2. Vízet <árkot> gáttal elfog. | 1. *Ērekesztöttem a malacokat a göbétü.* 2. *Kátyónak ērekesztötte a zárkot.*

elrendez AJ *ēröndöz* ↓, *ērëndéz*, *elrëndéz* | ts i 1. kny. (Elintéz <vmilyen ügyet>.)
2. Megver, megfenyít <vkit>. 3. kny. (Rendbe rak <vmit>). | 2. *Eszť jó ēröndöszťék a csöndērök*. | ELSIMIT

elrenyhül Vt *ērenyhül* ↓, ~ ↓ | tn i Tönkremegy, elfoszlik <bizonyos anyag, pl. fa, szövet stb.> rossz. | *Kár, hogy így ērenyhűtek a dunyhacihák*. | ELREJHÜL

elrídógál Vt *elrédógál* ↓, *ērédógáll* ↓, ~ | tn i Hosszasan, halkan (el)sírdógál. | *Egész éjjē csak ērédógállók, mer sēnki sē tőřődik má velem*.

elrosszul Vt *ērösszul* ↓, ~ ↓ | tn i 1. Gonosszá válik. rossz 2. Züllött lesz. rossz 3. <Gyermek> engedetlenné válik. rossz | 2. *Hogy ērosszűt a zutōbbi űdōbe ez a Pista a sok italtu!* | ELKANÁSZKODIK

elrothad A *ērohad* ↓, *elrohad* | tn i 1. kny. (<Anyag> bomlásnak, oszlásnak indul.) rossz 2. <Testrész vmiben> tönkremegy, pusztul. rossz | 2. *Majd ērohad a zembōř lába a gumicsizmába*. | ELPENÉSZESEDIK, MEGGÜBÁSODIK, MEGROHAD

elsenyved Vn *ēsenyved* ↓, ~ | tn i Elzsibbad <a kéz, a kar, a láb>. | ELZSIBBAD, MEGMOHÓKODIK, ZSIBBAD

elsimít A *ēsimitt* ↓, ~ ↑ | ts i 1. kny. (<Vmilyen> ügyet rendez; bajt elhárít.) 2. kny. (Talajt elegyenget; érdes felületet simává tesz.) | ELRENDEZ

elsimul AJ *ēsimul* ↓, ~ | tn i 1. <Az ég> egyenletesen beborul. 2. kny. (<Ügy> rendeződik.) 3. kny. (<Vmi> egyenletesen simává válik.) | **Megj.** Az 1. jelentésben szokásosabb a *nekisikul*, *nekivál* ige.

elsőben Vn *ēsōbe* ↓ ↓, *elsōbe* ↓ | hsz Először. | *Ēsōbe gondűkoggy, utána csele-kōggy!*

elsőház Vt *ēsōház* † | **Szerk.** (szn és fn) A lakóház utca felőli első szobája. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül) a lakószoba és az „*első ház* vagy *parádés szoba* között volt a konyha.” | ELSŐSZOBA, PARÁDESSZOBA

elsőpör Vn *ēsōpōř* ↓, ~ | ts i 1. Tisztára seper <bizonyos helyeket>. 2. kny. (Vihar elsőpör, elsodor <vmit>.) | 1. *Na, ēsōpōřtem a zudvart, hogy ajs [az is] szép lōgyōn*.

elsőszoba Vt *ēsōszoba* ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (szn és fn) Az utca felőli első szoba <a lakóházban>. | *A zēsōszobába vótak a ruhás'szekrēnyōk mēg a tűkrēs'szekrēny*. | **Megj.** Ezt a szobát még így is nevezték: *tisztaszoba* vagy *natyszoba*. | ELSŐHÁZ

elsül AJ *ēsül* ↓, ~ | tn i 1. <A hőségtől> elszárad, elfonnyad a gaz, a vetés. 2. <Bizonyos esemény, cselekmény> jól vagy rosszul sikerül. 3. kny. (<Fegyver működni kezd>, s a töltény robban.) | 1. *Ēsűt a gaz a naty hōségbe*. 2. *Nēm jó sűt el a dolog*. *Ēvesztőttem a fogadást*.

elsüllyed A *ēsilled* ↓ ↓, *ēsűjied* ↓, *elsűjied* | tn i <Vmi> mélyebb helyre jut. | **Fr.** szerű közlés: *Majd elsilledtem*. [Ugyanis szégyelltem magam.]

elszalajt Vn *ēszalajt* ↓, ~ | ts i 1. <Vkit> elküld, elszalaszt <vhova>. 2. <Vmilyen> lehetőséget, alkalmat elmulaszt. | LESZALAJT

elszánt Vn *ēszánt* ↓ ↓ | ts i A szomszéd földjéből <szándékosan vagy véletlenül> a magáéhoz szánt egy darabot. | *A N. Pista sokszō ēszántotta a mēgyét*. | **Népr.** Az el-

szántások miatt sokszor került sor vitára, pereskedésre. Erre utal a *Pörös* dűlőnevünk. (BMFN I, 11/111, 125.)

elszar Vt *ēszar* ↓, ~ | ts i 1. Elront vmit. durva 2. <Időt> elveszteget, haszontalanul tölt el. | ELBASZ

elszárad Vn *ēszárod* ↓ ↓, *ēszárad* ↓, ~ | 1. Leszárad. 2. kny. (<Növény> elhervad, száradt lesz.) | 1. *Látod, mas má en is ēszáradok lassan.*

elszédeleg Vt *ēszédölög* ↓, *ēszédélég* ↓, *elszédélég* | tn i 1. <Vhonnan> eloldalog. durva 2. Összevissza járkálgatva jut el <vhova>. | ELOLDALOG

elszegődik Vn *ēszegődik* † | tn i <Uraságnál, nagygazdánál> szerződéssel munkát vállal. | *Észegőttem a majorba csordásnak.* | **Megj.** A címszó jelentésbeli megfelelője: *beszegődik.*

elszel Vt *ēszel* ↓, ~ ↓ | ts i 1. <Káposztát, paprikát> apró szeletekre vág. 2. Kettévág <vmit, pl. almát.>. | **Megj.** Szokásos még a *leszel* ige is a szó 1. jelentésében.

elszéled AJ *ēszélled* ↓ ↓, ~ | tn i 1. <Jóság> elkóborol. 2. kny. (A sokaság szétszóródva eloszlik.) | 1. *Ha ēszéllettek a disznók a legyellőn, kutyávā összeteréték őket.*

elszerez Vn *ēszöröz* † | ts i 1. Lányt segít férjhez menni; ill. legénynek lányt ajánl. 2. <Vmit> eltulajdonít, ellop. rossz | 1. *Sok lányt ēszörösztem férhő.* 2. *A zalmási bētyárok ēszöröszték a zuraság disznajit.*

elszível AJ *ēszível* †, *ēszível* ↓, ~ | ts i Eltűr, elvisel <vkit, vmit>. | *Ēszívelőm magamon eszt a pargētüngőt, mer hidegebre fordul a züdő. – Ez ēszivéte még a zőregők állandó parancsúgatásait is.*

elszok(ik) Vn *ēszokik* ↓, ~ | tn i 1. <A kapcsolatok lazulása miatt> elidegenedik vkitől. 2. kny. (<Hosszabb szünet vagy más okok miatt> nem tud visszatérni vmihez.) | 1. *Gyerők, hoty tuttá így ēszokni a családottu?* 2. *Tejjessen ēszoktam a nehéz ételőktti.* |

LESZOKIK

elszonytyolodik Vn *ēszonytyorodik* ↓, *ēszonytyolodik* ↓, *elszonytyolodik* | tn i Elkedvetlenedik; elszomorodik. | *Kisőreg, de ēszonytyolottá!* | ELKÁMPICSORODIK

elszór Vn *ēszór* ↓, ~ | ts i 1. <Vetőmagot> gyorsan szétszór, elvet. 2. Pénzt fecsér. 3. kny. (<Vmit> szétszór.) | 1. *Még ēszórom eszt a kis lóhermagot.* 2. *Mér szórod el a pénzödet?*

elszőszmőtől Vt *ēszőszmőtől* ↓, ~ | tn i 1. <Kis munkát> lassan, unottan végez. 2. Piszmogva, kevés eredménnyel dolgozik. | PISZMOG

elszűr Vt *ēszűr* ↓, ~ | ts i 1. <Frissen fejt tejet> megszűr. 2. Vmilyen folyadékot megszűr.

eltalál AJ *ētalál* ↓, ~ | ts i 1. Kigondol, kitalál vmit. 2. kny. (Célba talál.) 1. *Ētaláta, mit köllene tēnni, ha bajba kerüne.*

eltanácsol Vn *ētanácsul* ↓, *ētanácsol* ↓, ~ | ts i 1. Elirányít vkit <vhova>. 2. kny. (Vkit vhonnan elküld, intézményből kizár.) | 1. *Majd én ētanácsulom magát, ha it nēm ösmerős.*

eltángál Vt *ētángál* ↓, ~ | ts i Jól megver <vkit>. | ELDÖNGET

eltántorodik AJ *ētántorodik* ↓, ~ | tn i 1. <Hirtelen> megszédül; és dülöngélés után elesik. 2. kny. (Vkit elhagy, vkitől elpártol.) | 2. *Korán ētántorodott tülem.*

eltelik AJ *ētellik* ↓ ↓, *ētelik* ↓, ~ | tn i 1. <Az idő> elmúlik. 2. <Érzés, jelenség> megszűnik, elmúlik. 3. <Jószág> sokat eszik, eltömődik. 4. <Ember> jóllakik. | 1. *Hogy ētēt a züdő! – Mēgin ētellőtt egy nap.* 2. *Ētellőtt a mérge d tēnnap útá?* 3. *Nagyon ētellőtt a Szőkfü [tehén] a legyellőn. Talán nēm fujódot föl.* 4. *Ētellőttünk a sok évézsbe.*

eltennivaló Vt *ētēnnivaló* ↓, *eltēnnivaló* | **Szerk.** (igenév és igenév) Tartósításra <savanyításra, dunsztolásra> megfelelő paprika, uborka, szilva, körte, stb.

eltér¹ Vt *ētér* ↓, ~ | tn i <Vmi> elfér vhol vagy vmiben. | *Tisz [10] szőm buborka is ētér ebbe ja züjebbe.*

eltér² A *ētér* ↓, ~ | tn i Újtát megváltoztatja. | *Nagyon ētért a zuttyátu.*

eltereg A *ēteröget* ↓, *elterēget* | ts i <Vmilyen anyagot> teljesen és egyenletesen szétterít. | *Ēty-két nap alat kihortunk a ganyét, a zasszonyok mēg ēterögették vasvėllávā.* | ELTERÍT, KITEREGET, SZÉTTERÍT

elterít Vn *ēteritt* ↓, ~ | ts i <Vmilyen> anyagot teljesen széttereg. | ELTEREGET

eltesz AJ *ētész* ↓, ~ | ts i 1. <Vmit> félretesz <megőrzésre vkinek>. 2. <Uborkát, paprikát> tartósító folyadékba rak; ill. gyümölcsöt dunsztolással tartósít. 3. <**Szerk.-tel**>: Aludni tér. 4. Magzatot elhajt. rossz 5. kny. (Eltulajdonít, ellop) | 1. *Ēdősanyám [másoknál] mindig ētēt a zsebibe valamit a részünkre. Lektőpször pogácsát, jó omlóssat. Mink nēm süthettünk, mer nēm vót annyi zsirunk. Ētētte a zsebibe, inkább ű nēm ővőt.* 2. *A minap en is tētem ē kizs buborkát télire, hogy lögyön.* 3. *Mast ētőszünk magunkat hunapra [holnapra; azaz aludni térünk].* 4. *Régőnn itt is vót ujan, aki ētētte a gyerőkit.* | **Megj.** A 4. jelentéshez tartozó szavak: *gyermekeltétel, angyalcsinálás.* (L. még c címszavak alatt is!)

eltévelyedik A *ētévölődik* †, *ētévējedik* ↓, *eltévējedik* | tn i Eltéved. | *Erdőbe hamā ētévölődik a zembő.*

eltipor AJ *ētipor* ↓, ~ | ts i 1. <Cipőt> félretapos. 2. kny. (Eltapos vmit.)

eltojik AJ *ētojik* ↓, ~ ↓ | tn i 1. <Háziszárnyas> nem a szokott helyre tojik. 2. <Tyúk> a tojását már megtojja. | 1. *Mēgen ētojott a zęgyik tikom, nēm talállok a tojássajit.* 2. *Ētojtak a tikok. Ősszesődöm a tojásokat.* | MEGTOJIK

eltörik A *ētőrik* †, *ētőrik* ↓, ~ | tn i kny. | KULCSÁR idejében (1896 körül): „Ha é után l következik: *étörött, éveszött, megeméte* [megemelte], *főnevéni* [fölnevelni], *kengyé* [kengyel].

eltörődik Vn *ētörődik* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i Elfárad. | *Nagyon ētörődött ám apád a sok ásázsba.*

eltrécsel A *ētrécsöl* ↓, *eltrécsěl* | tn i Elbeszélget. gúny, rossz | *Csak ētrécsöl ez a Bőzsi a zasszonyokká, de a keze nēm jár.*

elugrik J ~ | tn i 1. Gyanút fog, és elmenekül. 2. Hirtelen, gyorsan elmegy <vkiért>. 3. kny. (Félreugrik vmi elől.) | 1. *Ēs asztán a bętyárok elugrottak.* (AKHAI, 122.) | MEG-

UGRIK

elől 1. elől

elültet A *elűtet* ↓, ~ | ts i 1. <Kotlóst> tojásokra rak, ültet. 2. <Palántát> talajba helyez. | **PALÁNTÁZ**

elvádol Vt *ēvādul* ↓ ↓, *ēvādol* ↓ | ts i 1. Elvállal. 2. Elismeri vétjét. | 1. *Nēm akarta ēvādūni felezsbe*. 2. *Ēvādūta, hogy ū a bünös*. | **Megj.** Újabban így mondják: *ēvállal*.

elvakar AJ *ēvakar* ↓, ~ | ts i 1. <Testrészt> véresre kapar. | *Ēvakarta a pattanását*.

elválaszt AJ *ēválaszt* ↓, ~ | ts i 1. Kiválogat (vmit vhonnan). 2. <Malacokat> szétválaszt az anyadisznótól. 3. Csecsemőt nem enged többé szopni. | 1. *A Birka tér a Mázsaházná vót. It szokták a juhászok ēválasztani a birkákat uccák szerint*. 2. *Ēválasztom a malacokat a zunnyiktu, mer má ölég nagyok*. 3. *Ēválasztotta a kizsbabájját*. | **Megj.** A 2. jelentésben említett állatok: a *választási malacok*.

elvált¹ Vt *elvát* ↓, *ēvát* ↓, ~ | ts i 1. <Pénzt> felvált. 2. <Gyermecket> kicserél, elcserél. rossz | 1. *Ēváltom a pénzjömet, hogy lögyön apróm is*. | **Megj.** A 2. jelentést ma már csak néhány idős ember ismeri. | **Népr.** A 20. sz. elején még sokan hittek abban itt is, hogy a *boszorkány* képes születés után a kisgyermeket kicserélni (*ēváltani*). Ezekre mondták: *vátod gyerök* [váltott gyerek]. A vélt veszély elhárítására különböző babonás szokások terjedtek el. Ilyenek: rózsafüzért kell kötni a kisbaba vánkosára; söprűt kell a sarokba állítani; fokhagymát vagy bugylikést kell a szalmazsákba meg a fejpárna alá tenni. (AKHA I, 104–105.)

elvált² AJ *elvált* ↓, *ēvált* ↓, ~ | mn Az a személy, akinek a házasságát a bíróság felbontotta. | *Minálunk kevés elvált embör vót*.

elvasal Vt *ēvasal* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i <Ruhát> kivasal. | *A mángorlás végin faszenes vasallóval ēvasáták a ruhákat. Mëg is fájdút a fejik a széngásztu*. (AKHA I, 59.)

elvásik Vn *ēvásik* ↓, ~ | tn i 1. <A sok használattól> elkopik vmi. 2. A fog <a savanyú ételtől> harapásra érzékennyé válik. | 1. *Ēvásott a kaszám; kikalapálom*. 2. *Ez a savanyó óma [alma] ēvasta a fogajimat*.

elvélenül Vn *ēvéniul* ↓, ~ | tn i <Konyhakerti növény> túlérik. | **Megj.** A cukorborsó, zöldbab, saláta stb. csak zsenge állapotban alkalmas fogyasztásra. Ha elvélenülnek, keserűvé és keménnyé válnak. | **ELŐREGSZIK**

elver Vn *ēver* ↓, ~ | ts i 1. <Gabonát, főleg rozsot, valamint babot> cséppel kiver. 2. <Jég> megcsapkodja a határt, így kár keletkezik a növényekben. 3. <Pénzt, vagyont> felelőtlenül és gyorsan elpazarol. rossz 4. kny. (Vkit megver.) | 2. *Nagyon ēverte a jég a határt*. | **Fr.** *Ēverte, mint szódás a lovát*. [Nagyon elverte.]

elvermel A *ēvermöl* ↓, *ēvermël* ↑, ~ | ts i <Terményt> verembe helyez, vagy földdel letakar, befed.

elvesz¹ AJ *ēvösz* ↓ ↓, *ēvész* ↓ ↓, *ēvész* ↓, *elvész* | ts i 1. <Férfi> leányt eljegyez, és feleségül vesz. 2. <Vmilyen csemény> vkit kiforgat magából. 3. Elvesz vmit (pl. álmat). | 1. *A Jani ēvütte a P. Rózsát*. 2. *Ennek a pénzdz tejjessen ēvészti a zeszit*. 4. KULCSÁR írta 1896-ban: „*Dehogy is nem ül le kee [kend], csak nem veszi é a kis gyerök ámat [álmát]!*” | **Megj.** A címszó igei részében csak ő, ő vagy ě magánhangzót ejtenek! Nyílt e-t nem.

elvesz² AJ *évesz* ↓ ↓, *ēvesz* ↓, ~ | tn i 1. <Jószág> elkóborol. 2. Életét veszti. 3. kny. (Vmi elhányódik.) | 2. *Bali Mihál, a zén öregapám éveszött a rácfutás idején.* | **Megj.** A címszó igei részében csak nyílt e-t ejtenek! | ELVESZELŐDIK

elveszejt Vn *ēveszejt* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i 1. Elveszít vmit. 2. Megöl vkit; vagy elpusztítja magát. szép | 1. *A pészť [pénzt] el ně veszejcsed ám, tē lāj!* 2. *Nēm birta szēgény ēvisēni a kinnyajit. Ezēr ēveszejtōtte magát.*

elvesz(ik) A *éveszik* †, *ēveszik* ↓, ~ | tn i kny. | *A budaji basának éveszött a turbánnya.* (AKHA I, 139.) | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): *éveszött* = elveszett. | ELVESZ

elveszekedik Vt *ēveszekōdik* ↓ ↓, *ēveszekēdik* ↓, *elveszekēdik* ↓ | tn i Tönkremegy <vmi>. | *Éveszekōdik a zōccségōm ebbe a zesős űdōbe.*

elveszelődik Vt *ēveszelōdik* ↓ ↓, ~ | tn i 1. Elveszik <vmi>, de nem tudni, hogy ki és mi által. 2. <Vmi> tönkremegy, elpusztul. | 1. *Sokszor ēveszelōdik a kujcsom.* 2. *Valami betekség mijatt sorba ēveszelōnnek a tiktyajim.* | ELVESZ

elvira Vt *ēlvira* ↓ ↓ | fn <Direkttermő> szőlőfajta. | *Ēlvira vót a neve a zillatos, apró szōmū, fehér szōllōnek.*

elvolt Vt *ēvót* ↓ ↓ | ik-s i Kérdésre adott válaszban használt szókapcsolat. | – *Há vótá?* [Hol voltál?] – *Ēvótam Mágocsra, a patikába.* | **Megj.** Az *elvolt* szerkezet szimultán módon három helyet és három idővonatkozást fejez ki: *itt* → *ott* → *itt*; és innen elmenvén → *ott* tartózkodott → <most> *itt* van. – KULCSÁR szerint az *elvolt* régies alakja: „*Elvalék a szomszédba.*”

elzár AJ *ēzár* ↓, ~ | ts i 1. <Vmit> kikapcsol. 2. kny. (Zárható helyre tesz, helyez <vmit>.) | 1. *Zárd ē a rádijót!* 2. *Ēzártad a kutyát?*

ember AJ *embör* ↓, *embēr* ↑ | fn 1. Férfi és legény. 2. Általános alanyként: bárki, mindenki; vagyis lényegében meghatározatlan személy. 3. Férfj. 4. kny. (Homo sapiens.) | 3. *Hát akkor a zemböröm [férjem] aszonygya, hát kōne csinyátatni szűjōszékōt.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): „Az *ember* szót ilyen értelemben használják: *nēzze meg az ember, aszt hinnē az ember.*” | **Szerk.** *cigány* ~, *gaz* ~, *mester*~, *öreg* ~, *új* ~; ~*fia*, ~*lánya*.

emberesedik l. **megemberesedik**

emberfia Vn *embōrfija* ↓, *embērfija* ↓ | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) Az emberi nemhez tartozó lény; ember. | *Eszť tuggya mindōn embōrfija.*

embergyereke Vt *embōrgyerōke* ↓, *embērgyerēke* ↓ | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) Az I. szám 1. személyű alanyt helyettesítő szó. | *Tudod, ugy van evvel a zembōrgyerōke [én!], hogy estēre kēve nagyon ēfárad a sokféle gürcōlézsbe.*

emberlánya Vt *embōrlánya* ↓, *embērlánya* ↓ | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) <Ha az> I. szám 3. személyű alany nő. | *Az embōrlánya csak a dologgā van ēfoglāva.* | **Megj.** Az *embōrlánya* szó ritkábban fordul elő. Nőkre is vonatkozhat itt az *embōrgyerōke*.

embernyi Vn *embōrnyi* ↓, *embērnyi* ↑ | mn 1. Felnőttnek látszó; annak tekinthető <személy>. 2. <Gazra értve>: hatalmas. | 1. *Embōrnyi lētt a zonokám.* 2. *Embōrnyi gaz nyōll a zutak mellett.*

emberség AJ *embörség* ↓, *embërség* ↑ | fn Emberhez méltó, tisztességes magatartás; segítőkészség. | *Vöd benne annyi embörsék, hogy betekességömbbe mégápút [ápolat].*

émelyeg AJ *imölgög* ↓ ↓, *émölgög* ↓ ↓, *émējög* | tn i 1. <A gyomor> hányásra késztetően nyugtalan. 2. kny. (<A gyomor> üres és éhséget érez.) | *Mëgen émölgög a hasam [gyomrom].*

émelygös Vn *imölgös* ↓ ↓, *émölgös* ↓ ↓, *émējgös* | mn 1. A most émelygő <gyomor>. 2. Émelygést kiváltó <szag, étel, ital stb.> 3. Túlzottan édes <étel, ital>. | 2. *Ijen imölgös étét [ételt] attatok neköm?*

én A *en* †, ~ | nm Egyes szám első személyű alany a mondatban. | *En is ot vótam.*

ének A *inök* †, ~ | fn kny.

énekel A *inököl* †, *énekül* ↓ ↓, *éneköl* ↓, *énekël* | tn i 1. kny. <Vki> énekhangon szólal meg. 2. kny. (<Madár> dallamos hangon szól.) – ts i Vmit énekel. | 1. *A Kulcsár mindik szépönn inököt ám a kórizsba. Nagyon szép szava [hangja] vót, ha gyöngye is. – Ujan szép nótákat éneköitünk.*

énekeskoldus AJ *inökösküdis* ↓ ↓, *éneköskódus* ↓ ↓, *énekëskoldus* ↓ | **Szerk.** (mn és fn). 1. Énekelve kéregető koldus. 2. **Fr.** -ként: szerencsétlen szegény ember. – *Így nēm lëz belüünk éneköskódus së.* [Nem megyünk semmire. Szegények maradunk.] | **Megj.** Régen a hegyháti falvakat is járták az *éneköskódusok*. Lovaskocsin érkeztek, s egyházi énekeket adtak elő. Ezért szerény alamizsnát, főleg kenyeret, szalonnát, kis gyümölcsöt kaptak.

engem A *engöm* ↓, *éngömet* ↓, *éngëm* ↓, *engëm* | nm Az *én* személyes névmás tárgyként használt alakja. | *Fétem, hogy engömet is ëvisznek a csöndérök.*

enyém A *enyimé* ↓ ↓, *enyim* ↓, *ényöm* ↓ ↓, ~ | nm kny. | **Megj.** Az *enyim*, *enyimé* szavak egymásnak ugyan szinonimái, de az *enyimé* alakváltozatban az *é* birtokjel a szóban forgó tárgyra, dologra is utal, amely a birtokos tulajdona.

enyhely Vt *enyhel* ↓ ↓ | fn 1. A természetből kialakított természetes menedékhely <gödör, partoldal, barlangszerű lyuk>. 2. Mesterségesen formált, sátorszerű fedél, amely védelmet nyújt eső, szél, jégverés stb. ellen. 3. Jóságok pihenését szolgáló karám. | 2. *Töpfelë vótak a határba enyhelek, ëhagyott öreg épülettök, gunyhók.*

eper AJ *epörgye* ↓ ↓, *epör* ↓, *epër* ↑ | fn 1. Vadon <erdőben> termő eper. 2. <Kerten> termesztett kertieper vagy szamóca. 3. Az eperfa termése. | 1. *Sokszó ëmöntünk epörgyët szënni az erdőbe.* 2. *Érik a zepör a kerbe* [kertbe]. *Szöggyë belüle!* | **Megj.** Régebben itt *kertiepër* termesztésével nem foglalkoztak, mert a közeli erdőben sok *erdei epret* [*Fragaria vesca*] lehetett szedni. – Az *epörgye* szó inkább az *eperfa* termésére vonatkozott. Községünkben az *eper* szónak nem szinonimája a *szeder*. Mégis a *szödörfa* vagy *szödörnyefa* újabb neve: *epörfa*. A *szödörfa* termése – hagyományosan – csak a *szödör*, *szödörnye*. – A *szödör* vagy *fődiszödör* termése is a *szödör*, *szödörnye*. | **Szerk.** *csatlogós* ~, *erdei* ~. | EPERFA (PEPERFA), SZEDER, SZEDERFA, FÖLDISZEDER

eperfa Vt *epörfa* ↓, *epërfa* ↑ | **Szerk.** (fn és fn) Epret termő fa [*Morus*]. | *A Pörösön kivákták a zöreg epörfákat.* | **Megj.** Az *epërfa* korábbi megnevezése: *szödörfa*,

szöddörnyefa, (ritkán) *pepörfa*. | **Népr.** Az eperfa levelével táplálták itt is sokan az 1940-es években a selyemhernyókat. | SZEDERFA

eperjézik Vt *epörgyézik* ↓, *epërjézik* | tn i Epret szed <az erdőben>. | *Möntek ki ja zerdőbe epörgyézni*. | **Megj.** A címszó jelentésében használatos még az *eprészik* és az *epröz*, *epröz* ige is. | EPREZ

éppen A *ippeg* †, *ipeg* †, ~ | *hsz* 1. kny. (<Annak nyomósítása>, hogy a szóban forgó időben és helyen történik az, amire ez a szó utal.) 2. kny. (Az azonosság, pontos megfelelés <nyomósító szava>.) 3. kny. (Csupán, mindössze.) | 1. *A Pista ippeg mast kapott a mejjire egy nagy bilétát*.

epréz A *epröz* ↓, *epröz* | tn i Epret szed <az erdőben>. | *Kiméntem én is eprözni a Cserőzsbe*. | EPER

épül Vt ~ | tn (és ts) i 1. Építkeznek. 2. kny. (<Adott helyen vmi> épül, felépül, elkészül.) | *Piszérék mast épünek*.

ér¹ J ~ | tn i 1. Átélt, megélt vmit. 2. Kézzel érint vmit. gúny. 3. kny. (Mozgás közben vkihez, vhoval eljut.) 4. kny. (Vmi történik vele.) 5. kny. (Bizonyos korbba jut.) | 1. *Jóska, tē még ijent nēm érté*. 2. *Vitt az mindönt, amit ért*. [Amit csak elérhetett, ami a keze ügyébe került.]

ér² J ~ | fn 1. Kis medrű, gyakran kiszáradó vízfolyás. 2. kny. (A test véredényrendszerének szakasza, része.) | 1. Helyi földrajzi név: *Hideg-ér* (BNFN I, 11/246) *A Hideg-érbe jó füráskut van*. 2. *Fájnak a zerejim a lábomba*.

ér³ J ~ | ts (és tn) i 1. Vmilyen értéket képvisel. 2. Semmit se ér. 3. Érvényes, szabályos, jogos vmi. | 2. *Ez nēm ér egy pipa bagót*. 3. *Nēm ér a nevem*. (Gyermekek mondták játék közben.)

érdekes A *érdökös* ↓, *érdökös* | mn Különös <vmi>. – fn Különössége <vminek>. | *Érdökös embör vót a Balog Tombi Jancsi bácsi*. *Ű vót a legjobb vőfény a faluba*. – A *zérdökösse még ezután gyün*.

érdem A *érdöm* ↓, *érdēm* | fn kny.

érdemes AJ *érdömlös* †, *érdömös* ↓, *érdēmös* | mn 1. Derék, jóra való <személy>. 2. kny. (Jobbfajta, értékes <dolog>.) | 2. *Nincs érdömös gyümölcs a fákon*.

ered l. **elered**, **megered**, **nekiered**

eredj A *ergye* ↓ ↓, *eriggy* ↓, *ereggy* | Az *ered* ige felszólító módú I. szám 2. személyű alakja. | „Ergye, keresd meg az Este bátyát!” (Népm.-ből.)

eremet AJ *eröget* ↓, *erēget* | ts i 1. <Jószágot> kienged. 2. Terményt <magasabb helyről> csúszdán leenged. 3. Szeszest italt <sokszor, gyakran> ereszt le a torkán. rossz, gúny 4. <Összegyűlt vizet> vhonnan elvezet, leenged. 5. kny. (Ismételten, folyamatosan ereszt <vhonnan vmit.>) – tn i Egymás után többet szellent. szép | 2. *Sok zságot erőgettünk tēnnap a pallásru*. – *Hú, it valaki titogba erőgettött*. | **Szerk.** le ~.

erélyes A *eréllös* ↓ ↓, *erējös* ↓, *erējös* | mn Határozottságot, szigorúságot mutató <magatartás, fellépés>. | *A tanítónk erējös embör vót*.

ereszalja l. **eszterháj**

érettganyé Vt *érődganyé* ↓ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) <Két-három hét alatt> gázmentessé vált, érett trágya. | *A zérődganyét éty-két nap alatt kihortunk [a mezőre]. Akkor a zasszonyok még éterőgették. Utána az má harmannap [...] lēt lészántva, nehogy a mezőn kiszáraggyon.*

érett-túró Vt *érőtturó* ↓ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) <Fűszerekkel összegyúrt, fazékban> érlelt túró. | *A zérőtturó akkor vót jó, ha kicsit má méksárgút, és szaga vót.* | **Megj.** Szaga alapján nevezték *büdösturónak* is.

érik l. **ráérik** a.

erőszakos A *erőcacos* ↓, ~ | mn kny. | *A napam nagyon erőcacos asszony vót.*

erre A *ére* †, *ēre* ↓, ~ † | hsz kny | *Ére gyere, ně mēnny āra!*

erre-arra A *éra-óra* †, *ēre-āra* ↓, ~ † | hsz kny. | *Csak tēncőřőkész ēre-āra.* | **Megj.** KULCSÁR 1896-ban írta: „Erre-arra helyett ére-óra járja.”

érvágás l. **körbülözés** a.

érvénytelen AJ *érvéntelen* ↓, ~ | mn 1. <Vmi> értelmetlen. 2. Közönséges <viselkedés>. 3. kny. (Lejárt, elavult.) | 1. *Ujan érvéntelen kibeszéggye van ennek a Julinak. Něm tunni [tudni], mit mond.* 2. *Hugyan lēhet ijen érvéntelenü rőhőgni?*

érszír Vt *érszir* † | fn Az erek gyulladását gyógyító, zsírszerű kenőcs. | *Mēgdagatt a bokám, térdem. [Akkor] A tūtősi őreganyám asz monta, hogy ű maj hoz Dombóvárnu érszirt. Avvā be kő kenyni a lábomat, akkó mēg'gyógyulok.*

eseget A *esőget* ↓, *esēget* | tn i <Eső> lassan, folyamatosan, csendben esik.

esenc Vt *esőnc* ↓, *esēnc* ↓ | fn Az *ecet* korábbi megnevezése. | *Tēgyé esőncőt a sajátára!* | **Megj.** A címszó összefüggésben van az *eszencia* 'erős ecet' szavunkkal. (L. ÉKsz. 326.) | ECET

esengve A *esőngve* ↓, *esēngve* ↓ | hsz Sóvárogva. | *Esőngve nízstem, hugyan észnek* | ESENNEN

esennen Vt *esőnnyen* ↓ ↓, *esēnyen* ↓ | hsz Sóvárogva. | **Megj.** A címszó elsősorban a *néz* igei állítmány bővítménye. | ESENGVE

esett Vt *esőt* ↓ ↓ | mn Házasság előtt vagy házasságon kívül teherbe esett <lány>. | *A Mari esőt lāj vót. Mēg is szóta a falu szēgént.*

esik l. **beleseik**, **kiesik**, **megesik**, **ráesik** a.

esküvés Vt ~ † | fn Templomi esküvő. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 táján) így mentek esküvőre: „A menyasszony fehérben, koszorúsan, a vőlegény kalapján lelógó piros pántlikával. [...] Harmadszori násznagyjárás megint zeneszóval, lobogósan, úgy mint *esküvéskor*, elmegy az egész násznép a menyasszonyért.”

esperes A *őspörös* ↓ ↓, *ēspērēs* | fn kny. (Egyházmegyei kerületvezető pap.)

esteli A *estéli* ↓, ~ | mn Esti. | *Estéli harankszóra ithun lēgyé ám!*

estérekelve Vt *estérekēve* ↓ ↓ | hsz Estefelé; mire este lesz. | *Estérekēve végzők a kaszállássā.*

estig l. **napestig**

eszeget A *őszöget* ↓, *ēsēget* | ts i Lassan eszik.

eszel Vt *eszül* ↓ ↓, *eszöl* ↓, *eszél* ↓ | ts i Töpreng, gondolkodik. | *Azon eszütem, most mi lögyön.* | **Szerk.** ki ~.

eszetlen AJ *eszetleny* ↓ ↓, ~ | mn 1. Bolondos, komolytalan <ember>. rossz 2. Csintalan, hebehurgya <személy>. rossz | 2. *Ujan eszetleny ez a kizsgyerők.*

eszetlenkedik Vt *eszetlenkődik* ↓ ↓, *eszetlenkedik* | tn i Komolytalanul viselkedik; bolondozik. rossz, tréf

eszik A *öszik* ↓ ↓, *észik* | ts i Táplálékot fogyaszt. | *Ögyetők, had nyőjjön a bögyetők!* – *Öszöm aszt a csöp kis szadat! / Engöm szeres, nē anyádat!* (Népd.) | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): „... *eszek, iszok, gondolkodok* – ilyesmit nem tart [a hegyhāti magyar] a nyelvtan elleni vétségnek. [...] Nem mondja: *megettük, megittuk, kifizettük*, hanem: *megöttünk* az ebédet, *megittunk* a bort, *kifizettünk* az árát.” – Az *ö-zés* az *eszik* paradigmájában visszszorulóban van: *öszők / észők / észék ; öszöl / észöl / észél* stb. Hangsúlytalan *ö-zés* figyelhető meg a mai beszédben az *eszik* ige I. szám 1., 2. személyű és a többes szám 2. személyű alakjaiban.

eszikából l. **összeeszkából**

észlel l. **megészlel**

észrehoz Vt *eszrehoz* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (ragos fn és ts i) 1. Emlékeztet. 2. Észhez térít; kijózanít. gúny | 1. *Jó, hogy eszt eszrehosztátok.* 2. *Na majd én eszrehozlak téged, bētyár gyerők!*

észrevesz AJ *eszrevősz* ↓ ↓, *észrevész* | **Szerk.** (ragos fn és ts i) 1. kny. (Meglát.) 2. Észbekap; átlátja a helyzetet. | 1. *Eszrevőttem, hogy ot lapút a bokorba.* 2. *Eszrevőttem, hogy be akar csapni engőmet.*

esztelen AJ *eszteleny* ↓ ↓, ~ | mn 1. kny. (Akinék nincs józan esze.) 2. Buta, ostoba <ember>. | 1. *Hoty tucc ijen eszteleny lenni?* | **ESZETLEN, FÉLNÓTÁS, KELEKÓTYA, DILINYÓS**

eszterga A *isztërga* †, *észterga* | fn Forgácsológép. | **Megj.** A bognárok szaknyelvében: *észtergapad, isztërgapad.*

esztergál A *isztërgáll* †, *észtergál* | ts i Esztergával megmunkál <vmit>. | *A Kálmány bácsi szépön tudott észtergáni.* – *Gyere, Jani, észtergállunk!*

eszterháj Vt *isztörgye* †, *isztërgya* †, *észörgye* ↓ ↓, *észtergye* †, ~ | fn Eresz, ereszalja. | **Népr.** A szőmvizet az *isztörgye* alá, a *csöpögetés*be szokták önteni, hogy vigye el a betegségeket. | **Megj.** A címszóban megnevezett fogalom mai neve: *ereszajja*. – KULCSÁR szerint (1896 körül): az *eszterháj* = *isztërgya*. | **ERESZ, ERESZALJA, CSEPEGETÉS**

összűd'gyüttünk, összüggyüttünk l. **összejöttünk** a.

étel A *été* †, ~ | fn kny. | *Jó sűrű étét főszte.* | **Szerk.** *főtt ~, hideg ~, meleg ~, száraz ~, tejes ~.*

etetés A *ötetés* ↓ ↓, *ëtetés* | fn 1. <Az a munkafolyamat, hogy> jószágokat takarmánnyal ellát <vki>. 2. A takarmányozás időpontja. | 1. *A röggei ëtetëshő mék szécskát kő csinyánom.* 2. *Ëtetésre hazagyere ám!*

etető AJ *ötető* ↓ ↓, *ëtető* | fn 1. <Az a személy>, aki a jószágokat eteti. 2. <Az a

személy>, aki a cséplőgép dobjába eregeti, helyezi az elbontott kéréket. | **Megj.** A 2. jelentésben az *etető* a cséplőgépet mintegy *éteti* <a kérékkel>.

étkes Vn *étkös* ↓ ↓, ~ | mn 1. Jó étvágyú; jól evő. 2. Étkezésben mohó, falánk. | 1. *Jó étkes malacokat vőttem.* 2. *Ujan étkös ez a gyerök, minha napok óta nēm övöt vóna.* | MOHÓ, SZODÉ

eveget Vt *öväget* ↓ ↓, *evöget* ↓, *ëvëget* | ts és tn i Eszeget. | *Asztán csak ott övögettem a fa alatt.* | EDEGÉL, ESZEGET

evegetlődik Vt *ëvögetölődik* ↓ ↓, *ëvëgetölődik* ↓ | tn i Lassan, komótosan eszeget. tréf, kedv | *Ëvögetölöcc, Ilony?*

évelődik Vt ~ ↓ | tn i 1. Kőtekedik vkivel. 2. Gúnyolódik vkivel. | ÉVÖDIK

évődik Vt ~ ↓ | tn i 1. Gondolkodik, tépelődik. 2. Gúnyolódik. | 1. *Sokat évődik a fijam magába.* 2. *Në évöggý annyit a bátyáddá!* | ÉVELÖDIK

evőkanál A *övőkalány* ↓ ↓, *ëvőkalány* ↓, *ëvőkanál* | **Szerk.** (igenév és fn) kny.

ez A *e* ↓ ↓, ~ | nm Mutató nm. (Ez.) | *E jis, hogy möglátya a nagy tüzet, e jis odamëgy.* (Népm.-ből.)

ezer A *ezör* ↓, *ezër* ↑ | szn kny.

F

fácán A *fácány* ↓, ~ | fn kny. [Phasianus colchicus].

facsarodik l. **elfacsarodik**, **összefacsarodik**

fagaras Vt ~ ↓ ↓ | fn Semmi; semmit se érő vmi. | **Fr.** szerepű mondatban: *Ez ëty fagarast së ér.* [Mit sem ér.]

faggatolódzik Vt *faggatulózik* ↓ ↓, *faggatolózik* ↓ | tn i Hosszasan sokáig faggat. | *Bözsi nénéd mindik faggatulózott, mer kíváncsi vót mindönre.*

fágy Vt ~ ↓ ↓ | ts i Mohón, habzsolva, gyorsan eszik. rossz, gúny | *Befátyta a kóbászt, māj mëkfullatt.* – *Úty fágyod aszt a zétét* [ételt], *Tëra, minha* [mintha] *elënnë elüled valaki.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): „Csakúgy fágyja a dolgot, vagy ételt = mohón kap hozzá.” – A 19. sz. végén még a munkavégzésre is vonatkozott a *fágy* ige ’eszi a munkát’ ’falja (*fágyja*) a munkát’ jelentésben. A mai nyelvben ez a jelentés már nem él. (L. még a *fágyódó* a.!) | **Szerk.** *be* ~. | FAL, HABZSOL(HAPSOL), HEBZSEL, HEPSEL

fagylalt A *fagylajt* ↓, ~ | fn kny. | *A Kis Kól* [Kohl] *Jóska fogadázsbu lë akart nyëni ëtyszerre kéd gombóc fagylajtot. Valami gégegörçsöt kapott, asztám majnëm mëkfullatt.* | **Megj.** Újabban – főleg a fiatalok beszédében – használatos a *fagy*i.

fágyódó Vt ~ ↓ ↓ | mn Körülményeivel elégedetlen, ezért a munkában magát hajszoló és sietve, kapkodva dolgozó <ember>. rossz, gúny | *Ez a P. Jóska ujam fágyódó paraszt vót. Gürcöit szakadatlan, mëksë vitte sokra.*

fájdít A *fájditt* ↓ ↓, ~ ↓ | Érzi, ill. panaszkodva mondja, hogy vmely testrésze fáj. | *Fájditti a dërëkát, mer mëgemëte magát a zsákuláskor.*

fájész Vt ~ ↓ ↓, *fájéz* ↓ ↓ | ts i 1. Fájlal, sajnál vmit. 2. Kívánczik vmi után; sóvárog

vki után. 3. Óhajt vmit. | 1. *Mëkhāt a zöregaptya, aszt fájéssza.* 2. *Tē csak a jó ételöket fájézd.* | FÁJÉSZKODIK

fájészkodik Vt ~ ↓ | tn i Kívánczik vmi után; sóvárog vki után. | FÁJÉSZ

fájin Vn ~ ↓ | mn Finom, nagyszerű. kedv, szép | **Megj.** Jelzőként dologra (tárgyra) és emberre egyaránt vonatkozik. – A címszó a német *fein* 'finom' melléknév magyar nyelvjárási változata.

fájintos Vn ~ ↓ | mn Nagyszerű, kiváló <minőségű>. szép, tréf | *Fájintos labdát kaptam tüle gól előtt.* – *Fájintos ez a zóma* [alma]. | FÁJIN

fájlal AJ ~ ↓ | ts i 1. Sajnál vkit vagy vmit. 2. Panaszkodva mondja, hogy fáj; ill. fájditja vmely testrészét. | 1. *Fájlóta a szomszéggyát, hogy mëkhāt.* 2. *Nagyon fájlata a lábát.*

fájront Vn ~ ↓ | fn 1. A munkaidő vége. 2. A pihenőidő <a munka végén> | 1. *Gyerökök, ölég vót, fájront!* | **Megj.** Főleg német iparosok nyelvében. A német *der Feierabend* szóval van kapcsolatban.

fajzat l. ördögfajzat

fajzik Vt ~ ↓ | tn i 1. Hasonlít vkire. 2. Elfajul, elfajzik. rossz | 1. *Tisztára a zannyára fajzik a Dezső.* 2. *Nagyon efajzott ez a családgyátu.* | **Megj.** A 2. jelentés csak ik-s szerkezetben! | **Szerk.** *el* ~.

fakanál A *fakalány* ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) kny.

fakép Vt ~ ↓ ↓ | fn Korábbi jelentése ('faszobor') ma már ismeretlen. | **Fr.** *Faképnél hagy.* [Búcsú(zás) nélkül otthagyt.]

fakereszt A *fakörösz* ↓ ↓ ↓ *fakërész* | **Szerk.** (fn és fn) Fából készített, <útmenti> kereszt. | **Megj.** Csak **Fr.**-ban élő szó: *Isten neki fakörösz.* [Búcsúzás, ill. az anélkül történő távozás.] | **Népr.** Régen fakeresztet álltak a mezsei utak mentén. 1745-ben egy ilyen keresztet a mocsoládi jobbágyok – bizonyára határvita miatt – a bikali és mocsoládi határ mentén felgújtottak. (BMFN I, 6/73.)

faklya A *fákla* ↓ ↓, *fákja* | fn Régi világítóeszköz. | **Népr.** Fenyőfából készült; s régen az istállóban világítottak vele.

fakopogtató Vt *fakopoktató* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és igenév) Harkály vagy fakopács [Picidae].

fal l. tűzfal

faláb J ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) 1. Játékszerűen használt gólyaláb. 2. kny. (Műláb, faláb.)

falangérol Vt ~ ↓ | tn i Céltalanul mászkál, lófrál. rossz | *Egész nap csak falangérotát.* | BÓKLÁSZ, KÓROROG, LÓFRÁL

falapát Vt ~ | **Szerk.** (fn és fn) Fából faragott lapát. | *Vigyétök föl a falapátot a pallásra, mer ot van a hele.* | **Népr.** A padlásan tárolt gabonát *falapáttal* szokták néha átforgatni, hogy ne penészesedjen. Havat is ezzel lapátoltak. Teknővájó cigányok faragták hársfából.

falás Vn ~ ↓ | fn 1. Egy falat(nyi) <étel>; egy harapá(nyi) <étel>. 2. Mohó evés. | 1. *Aggy ëty falást a hurkábu!*

falka A *főka* ↓ ↓, *főka* ↓, ~ | fn Egy csapat jószág <főleg disznó, birka és tehén>. | *A Gábor bácsi egész főkává szaratta a buzatáblát.* | **Megj.** Régen a címszó emberek csoportjára is vonatkozott (*ety főka katona, ety főka cigány stb.*).

falucsúfja Vt *falucsufya* ↓ ↓, *falucsuffa* ↓ | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) 1. Nagyon csúnya kinézetű <személy>. 2. Szégyenletes múltú <személy>. rossz, gúny | 1. *Ez a szöröncsétlen gyerekek falucsufya volt.* 2. *Börtönt érdemőne ez a falucsuffa.* | FALUSZÉGYENE

falufarka Vt ~ ↓ | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) Állandóan elcsavargó <ember>. gúny, rossz | *Hun kujtoroktá, tē, falufarka?*

faluszája Vn *faluszájja* ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) Sokat pletykálkodó, fecsegő természetű <ember>. rossz, gúny | *A T. Bori az a faluszájja volt. Mindönt épletykát.*

faluszégyene Vt *faluszégyőne* ↓, *faluszégyēne* ↓ | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) Lump, csavargó <személy>, akit szégyell a falu. rossz

faragószek l. vonószek

faral l. farol

faré Vt ~ † | fn Egyházközségi <papi> jövedelmes állás.

farkapénz Vt *farkapéz* ↓ ↓, *farkapéndz* ↓ ↓ | **Szerk.** (sz.jeles fn és fn) 1. Állatvásáron az alkut segítő személy <kupec, cenzár> díja. 2. Az eladó gyermekének adott kevéske pénzbeli adomány. tréf | *Gyerökök, itt a farkapéz! Tēdd ē!*

farkasalma A *farkasóma* ↓ ↓, *farkasāma* ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) 1. Sárga virágú, mérges gyomnövény [*Aristolochia clematidis*]. 2. E növényből készült tea lóbetegségek gyógyítására. | **Népr.** Régen a *farkasalma* virágát, levelét megfőzték. Ezzel (a teának mondott lével) többször lemosták a ló sebes lábát. A seb szépen gyógyult. (AKHA I, 65.)

farkasgúzs Vt *farkazgúzs* † | **Szerk.** (fn és fn) A helyi bírók egykori fenyegető eszköze volt. | **Népr.** A büntetendő személy két kezefejét összekötötték, majd a behajlított lábak mögé, a térd hajlatához és az ugyancsak behajlított kezek közé (a könyöknél) botot dugtak. A farkasgúzsba kötött személy mozdulni sem tudott; illetve minden mozdulatára felbukott.

farol AJ *faral* ↓, ~ | tn i 1. <Jármű vagy az állatvontatta szekér> hátramenetbe, hátrálva indul. 2. <Ik- vel>: A jármű vagy a szekér megcsúszva oldalra mozdul. 3. <Nő> farát riszálva megy. tréf | 1. *Farójj a lovakkā kicsit hátrább!* – *Mēgbokrosottak a lovajim, asztān ārogba farātam* [csúsztam, estem]. 2. *Kicsit mēkfarāt a kocsim a jeges utonn.* | **Szerk.** *el ~, meg ~.* | CURUKKOL

farpendely Vt *farpéntő* †, *péntő* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Vászonból készült alsószoknya. | *Nekōm nēm kō ijen farpéntō, mer melegōm van benne.* | **Népr.** A *farpéntőt* durva vászonból készítették. Három-négyujjnyi felvarrás volt a derékrészénél, hogy jó nagy *fara* legyen a viselőjének. Aki *farāvā mēnt*, annak erősen jobbra-balra mozgott csípőjén a *farpéntője*. | **Megj.** Mai szóval *riszálva* mentek a *farpéntős* lányok, s ez kiváltotta az akkori legények érdeklődését. – A *farpéntőt* egyszerűbben csak *péntőnek* vagy *pufándlinak* is nevezték.

farsang AJ *fársáng* †, ~ | fn 1. Vízkereszttől húshagyókeddig tartó időszak. 2. A mulatozás, a bálók ideje. | 2. *Farsang idejire esött a lakodalmunk.* | **Népr.** A farsang itt is a nagy mulatozások ideje. – Régen szokásban volt a *farsangolás* vagy *fársángolás*. A *fársángolók* botok koppantásával jelezték érkezésüket, majd bebocsátás után elénekeltek a *Kip-kop fársáng* kezdetű rigmusukat. Vászontarisznyájukba *kóbaszt*, *ódalast* és *szalánnát* kaptak. (L. még AKHA I, 85–86.)

farsangolás l. **farsang** a.

fasírozott A *fasérozott* ↓, ~ | fn kny.

fáslyuk Vt *fáslik* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Üreg, nagyobb lyuk a tűzhely alatt, ahová a tűzifát rakják. | *Hozzatog be fát, mer üres a fáslik!*

fasza Vn ~ | mn Nagyon jó, nagyszerű. durva, tréf | *Fasza gyerekek ez a Ferkó.*

faszarágó Vt ~ ↓ | **Szerk.** (sz.jeles fn és igenév) Fősvény, kicsinyes. tréf, gúny, rossz | *Nő légy má igen faszarágó!*

faszi Vn ~ | mn Ügyetlen, mafla, tehetetlen <ember>. – fn Közelebbről meg nem nevezett, neveléséges figura. | *Ijen faszi legént még nēm láttá.* – *Tudod, az a faszi, aki ot vót a bucsuba.* | FASZARÁGÓ

faszol Vn *faszul* ↓, ~ | ts i 1. Szerez, átvész <vételez> vmit. 2. <Fenyegetésképpen> félhet a számonkéréstől vki. rossz | 1. *Faszótam a raktárbu bakkancsot.* 2. *Gyerők, faszúsz, ha kiburított a levesödét!*

fattyaz Vn ~ ↓ | tn i Mellékajtásokat <főleg kukoricáról> letör. | *Fattyazni vótunk.* | **Megj.** A kukorica letört mellékajtásait hazavitték, és a jószágokkal megetették. | **Szerk.** *le* ~. | FATTYÚ, KACSOL

fattyú Vt *fattyu* | fn 1. A kukorica oldalajtása. 2. Házasságon kívül született gyermek. durva, gúny | **Megj.** A *fattyugyerők* megnevezés (minősítés) korábban erősen megbélyegző volt. Ma már ritkábban hozzák szóba.

favágító Vn *favágító* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és igenév) 1. <Udvarban, fészerben> favágáskor használt tuskó. 2. Az a hely <a fészerben>, ahol a fűrész, fűrészbak, a tuskó és a felvágott tűzifa van.

favilla A *favëlla* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Fából készült villa. | **Népr.** Hársfából készült, s három ága volt. Főleg szénaforgatásra használták.

fecseg AJ *föcsög* ↓, *fëcsëg* | tn i <Folyadék> vhonnan freccsenve távozik. – ts i 1. Feleslegesen és sokat beszél. rossz, gúny 2. <Ik-vel>: Pletykálgodik, híresztel. rossz | *Hunnan föcsög rám a víz?* – 1. *Mér föcsöktök annyit?* 2. *Kiföcsökte, mire gondút.* | **Megj.** A címszó *föcsög* változata újabban inkább csak az 1. jelentésben, a *fëcsëg* pedig a 2.-ban használatos. **Szerk.** *ki* ~. | FRECSEG

fecskékel Vt *föcsékül* ↓ ↓, *föcséköl* ↓ ↓, *föcsiköl* ↓, *fëcsékël* | ts i <Vízet> hosszasan fröcsköl. | *Në föcsiköjj annyit!* | FECSEL

fecsel¹ Vt *föcsül* ↓ ↓, *föcsöl* ↓, *fëcsël* ↑ | ts i Folyadékot szétfröcsköl, locsol. | *Në föcsöd lë magadat!* | **Szerk.** *be* ~, *le* ~, *össze* ~. | FRECSEL, FRECSKEL

fecsel² Vt *föcsël* ↓, *fëcsël* | ts i <Vagyont, pénzt, időt, erőt, tehetséget> pazarol,

tékozol. rossz | *Esz csak föcselli a vagyonát.* | **Megj.** A 'pazarol, tékozol' jelentések kifejezője napjainkban elsősorban a *fűcsél* szó. | **Szerk.** *el* ~. | FECSÉREL, PAZAROL

fecsél 1. **fecsél**

fecsérel AJ *fűcsérül* ↓ ↓, *fűcséröl* ↓, *fecsérél* | *ts i* <Vagyonát, pénztét, időt, erőt, tehetséget> pazarol. rossz | *Nő fűcsérőd é a zűdődöt!* – *Fűcsérűte a zerejit* [crejét]. | **Szerk.** *el* ~. | PAZAROL

fecske A *fűcske* ↓, *fűcske* | *fn* kny. (Madár) [Hirundo.] | **Fr.** *Éty fűcske nēm csinyál nyarat.* [Egy ember munkája nem elegendő ahhoz, hogy adott helyen gyökeres változás, javulás következék be.]

fecskendel Vt *fűcskendül* ↓ ↓, *fűcskendöl* ↓ ↓, *fűcskendél* | *ts i* Fecskendez; vmire folyadékot szór, frűcsköl. | **Megj.** Ugyanezt jelenti a *fűcskendűz*, *fűcskendőz* szó. | FRECSKELÖDIK

fecstej Vt *fűcsfej* ↓ ↓, *fűcsfej* ↓ | **Szerk.** (?) és *fn* A tehénnek a borjúzás utáni első, sűrű teje.

fedél A *fűdél* ↓, *fűdél* | *fn* 1. kny. (Épület teteje, tetőzete.) 2. kny. (<Vminek> a nyitható, leemelhető teteje.) 3. **Fr.**-ban : ház, család, háztartás. – *Éty fedél alatt laknak.* [Egy háztartásban élnek.] | **Népr.** Régebben egy házban két-három nemzedék élt együtt.

fédereskocsi Vn *fűdőrűkocsi* ↓ ↓, *fűdőrűkocsi* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és *fn*) Hintószerű rugós kocsi. | **Megj.** *Fűdőrűs* volt továbbá a *kocsi ülése*. Ezt akkor tették a kocsira, ha vásárra mentek, vagy ha kicsit urizálni akartak. – A *fűdőrűkocsit* bognárok készítették.

fédervejsz Vt *fűdervájsz* ↓ ↓ | *fn* Síkpor. | **Megj.** A *kapcára* szórták, hogy a csizmát könnyebben tudják felhúzni. | **Megj.** A címszó német köznyelvi alakja: *Federweiß* 'síkpor'.

fedez Vn *fűdöz* ↓, *fűdöz* | *ts i* 1. A hím állat hág <bika tehenet, csűdőr kancalovat>. 2. kny. (Leplez, titkol vmit.) 3. kny. (Költséget visel, vállal, megtérít.) | **Szerk.** *be* ~.

fedezék AJ *fűdözék* ↓, *fűdözék* | *fn* 1. Anyagi fedezet. 2. kny. (Védelmet nyújtó tereptárgy vagy létesítmény.)

fedezett Vn *fűdűsztet* ↓ ↓, *fűdűsztet* | *ts i* Jűszágot <lovat, tehenet> hágat. | *Mágo-cson és Gűrűnyűsűn szűktűnk fűdűsztetűni, mer ot vűt csűdűrűs.*

fedű A *fűdű* ↓, *fűdű* | *fn* kny. (Edény befedű lapja.) | **Szerk.** *bádűg* ~, *kis* ~, *nagy* ~, *tűk* ~ [sapka].

fehűrbűsű Vt ~ | **Szerk.** (mn és *fn*) Fehű színű bab. | **Megj.** Régebben itt háromfűle bűsűt (bűbűt) természetűtek: *cűkűrbűsűt*, *fehűrbűsűt* és *tarkabűsűt*. | BAB, BűSű

fehűrcselűd Vn ~ † | **Szerk.** (mn és *fn*) Nű. | CSELűD

fehűrnűp Vn ~ † | **Szerk.** (mn és *fn*) Nű. | *A mąji fehűrnűpek mą nēm úgű őtűszűkűnnek mind a rűgi őrűgűk.*

fehűrűcsűnye Vt *fehűrűcsűnyűe* ↓, *fehűrűcsűnyűe* | **Szerk.** (mn és *fn*) A disznű karahűsűának egy rűsze; ill. a belűle sűtűtt finom pűcsűnye.

fehűrrűpa Vn ~ | **Szerk.** (mn és *fn*) Tarlűrűpa. | **Megj.** A bűzatarlű fűlsűzántása után

vetették. Kedvező, csapadékos időjárás után hamar kikelt, és szépen fejlődött. Összel már ezt etették (darálva) a szarvasmarhákkal. – A szokásosabb neve: *tārórépa*.

fehérszik Vt ~ ↓ ↓ | tn i Fehérnek látszik <vmi>. | *Fehérszik a mező a sok hótu [hótól]*. | **Szerk.** *ki* ~.

fehérzik Vt ~ ↓ ↓ | tn i Fehérnek látszik <vmi>. | *A zembőrnék csak a szőme fehérzött*. | **Megj.** A *fehérszik* és a *fehérzik* ige azonos jelentésű. A fiatalok beszédében hallható inkább a *fehérzik*.

fej l. búzafej, ekefej

fejalj Vt *févó* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Teherhordáskor a fejre rakott kis tekercs. | **Megj.** Rongyokból varrt vagy kendőből csavart kis *tekercs*. Ezt az asszonyok a fejükre tették, hogy a reá helyezett teher a vesszőkosárban biztosan álljon, és ne törje a fejtetőt. – PÁKOLITZ ISTVÁN „Tekercs” címmel (édesanyjára emlékezve) szép verset írt a *févóról*.

fejkeszkenő Vt *fejkeszkenyő* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Fejkendő. | **Megj.** A nők ezzel kötötték be a fejüket. Az idős asszonyok sötét színűt hordtak, a fiatalabbak világosabbat és tarkábbat. – Újabban e ruhadarab neve *fejkendő*. Rojtozott változata, a *rojtoskendő* az 1950-es években volt divatos.

fejőke Vt ~ ↓ | fn Zománcozott bádogedény, amelybe a tejet fejték. | **Népr.** A *fejőszékön* ülve ebbe a kb. 10 literes edénybe fejték az asszonyok a tejet. A *fejés* az istállóban történt. Innen a tejet a konyhába vitték, és ott kannába, köcsögökbe szűrték. A tej egy részét a tejcsarnokban értékesítették. | SAJTÁR, FEJŐSAJTÁR, SÁFÓ

fejtől Vt *fejtü* ↓ ↓, *fejtől* | hsz Az ágyban a fej <párna> felőli részén <van vmi>. | *Ol van fejtü a malaclopód*.

fekély A *fekéll* ↓ ↓, *fekél* ↓, *fökéj* ↓, *fekéj* | fn A bőr sebes elváltozása. | **Megj.** Hasonló jelentésű itt a *kelés* és a *fökény* szó. (L. e címszavak a. is!) A *fekéj* és a *fökény* szavak a hasonló hangzás ellenére sem azonos jelentésűek.

fekete l. bogárfekete

feketegörcs Vt ~ † | **Szerk.** (mn és fn) Ma már nem ismert, görcsökkel járó betegség volt. | Szitkozódásban: *Hogy rág'gya ki a gyohájjikat a feketegörcs!*

feketehét Vt ~ † | **Szerk.** (mn és fn) A nagyböjtnek a fekete vasárnap után következő hete. | **Népr.** Bizonyos munkákat nem volt szabad végezni ezen a héten. A címszóban a *fekete* melléknév a gyász színe, szimbóluma.

feketenadály Vt *feketenadár* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Feketenadálytő [Symphytum officinale]. | **Népr.** *Szömbajokra hasznáták a feketenadár gyökerejét*. (AKHA I, 66,100.)

fékomadta l. fékomteremtette

fékomteremtette Vt *fékomteremtötte* † | **Szerk.** (? és igenév) Káromkodásféle szerkezet, mint a *Fékomadta!* | **Megj.** KULCSÁR szerint a címszó cáromkodás jellegű kifakadás, viccesen szidalmazó szó. A címszó párja: *fékomadta*.

fekszik J ~ | ts i Tartósan ágyban fekszik <betegség miatt>. – tn i <Vmilyen >

szerep, tennivaló megfelel az egyéniségnek. | *Apám két évig fekütte a zágyat. – Neköm nagyon fekszik ez a földadat.* | **Szerk.** *el ~, ki ~, le ~, neki ~, oda ~, össze ~.* | DÖL, LEDÖL

fel¹ AJ *fő ↓, fël |* hsz Irány jelzője: magasan levő helyen, helyre és északra eső helyen, helyre. | – *Há mén kend? – Ára fő.* [Az utca magasabban fekvő részébe.]

fel² AJ *fő ↓, föl ↓, fël |* ik Sok igéhez kapcsolható. | **Megj.** Az igei törtézés befejezettségére utalhat (perfektiváló szerepben); ill. jelentésváltoztató funkciója van.

felad AJ *fölad ↓, fëlad |* ts i 1. <Vmit> magasra ad vkinek. 2. <Vki> feljelent vkit. 3. <Vki> önként jelenti fel magát. 4. Ruhát segít vkire. 5. Aludtjej feleresztja a felszínre a savót. | 1. *Föladom a kévéket a kocsira.* 2. *A besugó föladott engöm a tanácselnöknek.* 3. *A betörő föladta magát a rëndörségön.* 4. *Várgyá, föladom a natykabátodat!*

felaggat Vn *fölaggat ↓ ↓ |* ts i 1. <Több embert> egymás után felakaszt. 2. kny. (Tárgyakat sorban vhova felakasztgat, ill. felfüggeszt.) | 2. *A Kata fölaggati a fészörbe a paprikafüzéröket.*

felakad Vn *fölakad ↓, fëlakad |* tn Fennakad vmi vhol. | *A labda fölakatt a fára.*

feláspál Vt *föläspál ↓ ↓ |* ts i <Megfont fonalat> áspára felteker. | ÁSPA

felbikásodik Vt *föbikásodik ↓ ↓ |* tn i Megvastagszik és megkeményszik <a vörös-hagyma szára>. | **Megj.** A szárba, virágba menő hagyma fogyasztásra már nem alkalmas.

felbiztogat Vt *föbisztogat ↓ |* ts i 1. Indokolatlan reményeket keltve biztat <vkit>. rossz | 1. *Föbisztogatott, hogy segitt, asztám méksé szót a zérdőkömbbe.* | FELBOLONDÍT

felbolondít AJ *föbolonditt ↓ |* ts i Indokolatlan reményeket keltve felelőtlenül felbiztat <vkit>. | FELBIZTOGAT

felborít AJ *föburitt ↓ ↓, fëlborit |* ts i 1. Feldönt vmit. 2. Terveket megakadályoz. rossz | 2. *Föburittod ám így a terveimet.*

felborul A *föburul ↓ ↓, fëlborul |* tn i Eldől vmi.

felcihelődik Vn *föcihölődik ↓ ↓, fëlcihelődik |* tn i 1. Lassan felszedelődzködik, felöltözik. gúny, rossz 2. Lassan komótosan készül el. gúny, rossz | *Ha föcihelöttetők, akkó indüni köllene!*

félcipő AJ *fécipő ↓, ~ | Szerk.* (mn és fn) A lábfejet bokáig fedő cipő. | **Megj.** KULCSÁR írta 1896-ban: „Az ifjabbak [férfiak] ünnepekben kivágott *félczipőt*, vagy „stivedli” viselnek; máskor úgy mint az idősebbek, *csoszlit, csoszogót, (komótczipő-félét)*, rossz időben nem irtóznak a *faczipőtől* sem.” – A *stivedli* feltehetően csizma volt. A német köznyelvben a *Halbstiefel* ’rövid szárú csizma’.

felcsatol AJ *föcsatul ↓ ↓, föcsatol ↓ |* ts i 1. Felerősít vmit vhova. 2. Felkapcsol <vilanyt, rádiót>. | 1. *Föcsatulom a lóra a kantárszijjat.* 2. *Csatót fő a villanyt!*

felcseperedik Vn *föcsöpörődik ↓, fëlcsöpëredik |* tn i Megnö; felnövekszik <a gyermek>. kedv | *Föcsöpörödött a gyereök. Mas má kislegény!*

feldobál Vt *födobáll ↓ ↓, födobál ↓, fëldobál |* ts i 1. Gyorsan felrak vmit vhová. 2. <Vkinek> a szemére vet vmit. rossz | 1. *Na, mas födobállunk a zsákokat a pallásra.* 2. *Aszt is födobáta, hogy lëbeszétem a D. Pistáru; pejig neköm vót igazam.* | FELHÁNDÁL

feléből-harmadából Vt *felibü-harmadabu* ↓, *feléből-harmadából* | Szerk. (sz.jeles, ragos fn és sz.jeles, ragos fn) Elnagyoltan, nagyjából. rossz

felébred A *fölebred* ↓, *félébred* | tn i 1. kny. (Alvása befejeződik.) 2. <A mesékben> feléled, újra él; <a halott> feltámad. | 1. *Hajnóba fölebredött a züdössebb embör, a Dudás Jani bátyánk.*

feléje A *feléjje* ↓ ↓, ~ | sz.jeles hsz Felé. | *Feléjje sē mēnt a nagybeteg öreganyámnak napokig.*

felenyája Vt *felenyája* ↓ ↓, ~ | Szerk. (sz.jeles fn és sz.jeles fn) 1. Rokonsága; retyerutyája. 2. Egy társaságba, azonos korosztályba tartozók csoportja. | 1. *Ot vót a lakodalomba a Gálék egész felenyája.*

felérez Vt *föleröz* † | tn i 1. Felébred. 2. Feleszmél. | 2. *A körpülözés után el vót ájiuvā, de másnap azér fölerözött öregapám.*

feles Vn ~ | mn Feles művelésű <föld>. – fn 1. <A földet a termés feléért művelő> személy. 2. kny. (Fél deci iital.) | *Édösapám feles földet vêt ki [bérbe] egy öregasszonytu, mer mink csak féheles zsöllérök vótunk.* 1. *Ezök a Szibérék vótak a felesaik.* 2. <Kocsmában>: *Aggyon ëty felest!*

feletet Vt *föletet* ↓ ↓, *föletet* ↓ | ts i <Jóságokkal> minden takarmányt megetet. | [Rigacot] *a mónár az elárúta, mer sog gabonát föletetött [nála, a malomban].*

felette Vn *fölette* ↓ ↓ | hsz Nagyon; fölöttébb. | Megj. KULCSÁR szerint (1896 körül): *fölette* = nagyon; *fölette sovány* (igen sovány).

felfog Vn *föfog* ↓ ↓, *felfog* | ts i 1. <Vmit> a földről felemel. 2. A kemence melege a kenyértésztát sütés közben megnöveszti, felemeli. 3. kny. (Megért vmit.) | 1. *Föfoktam a földri a kaszát.* 2. *Ha nēm fokta fö a kemince [melege] a kēnyeret, akkó be köllöt tēnni a bumoslíkat. Ha mēg nagyon is hörtelen barnút a kēnyér, akkó tulságossan föfokta. Ijenkor mēk kinyitottunk a bumoslíkat.*

felfogad Vn *föfogad* ↓ ↓ | ts i Vkit bérmunkára kér fel. | *Kapállásra föfogattam öt napszámot.* | Megj. A munkára való felkérés általában szóban történt. Szerződést inkább csak az uradalomban írtak a summások, részesaratók felfogadása esetén.

felgyűjt Vn *fögyűjt* ↓ ↓ | ts i Szénát összegyűjt <boglyába rakva>. | *Szépön sikerűt fögyűjtenünk a pórakszénát a Pusztaszentétyházná.*

felhánydál Vt *föhándál* ↓ ↓, *felhándál* ↓ | ts i Felhánytorgatja, felpanaszolja <bizonyos sérelmeit>. rossz | *Még aszt is föhándáta, hogy a szüjőszéköt, amikő osztoskottunk, nēm ű kapta mēg.*

félhelyes zsellér Vt *féheles zsöllér* †, *féheles* † | Szerk. (mn és fn). Fél telken (8 hold földön) gazdálkodó zsellér, később kigazda. | *Űk is féhelesök vótak.* | Megj. A féheles gazdákat így is nevezték: *fételkös zsöllér* vagy *kisházás zsöllér*. | EGÉSZTELKES, FÉTELKES, KISHÁZÁS ZSELLÉR

felhemperedik Vn *föhempörödik* ↓ ↓, *föhempērödik* | tn i Hemperedve felbukfencszik. | *Tēnnap is föhempöröttem a jeges uton.*

felhenteredik Vt *föhentörödik* ↓ ↓, *föhentërëdik* | tn i Felbukfencezik; henteregve eldöl, elesik. | *Berugott, asztán jó föhentörödött.*

felhentereg Vt *föhentörög* ↓ ↓, *föhentërëg* | tn i Felbukfencezik; henteregve el-esik.

felhérc Vn *förhénc* ↓ ↓, *förhinc* ↓ ↓ | fn Faelem a kocsi elején a két hámfá csatlakoztatására. | **Megj.** Ezen van továbbá a két *föllépövas*.

felhergel Vn *föhergel* ↓, *fëlhergel* | ts i 1. <Állatot> ingerel. rossz 2. <Embert> felbosszant. rossz

felherken Vt *föhörken* ↓ ↓, *föherken* ↓ | tn i Hirtelen méregbe jön, dühbe gurul.

felhólyagzik A *föhólagzik* ↓ ↓, *föhójagzik* ↓, *fëlhójagzik* | tn i <Felületen> hólyag keletkezik. | *Föhójagzott a bőröm.*

felhólyagosodik Vt *föhólagosodik* ↓ ↓, *fëlhójagosodik* | tn i <Felületen> hólyag keletkezik. | *Föhójagosodott a nagy melegbe a füsték a kerittésőn. – Így föhójagosodott a tenyered?*

felhorkan AJ *föhorkan* ↓ | tn i 1. Ló megijedve megtorpan, és furcsa mély hangot ad. 2. <Ember> mérgében felfortyan..

felhő AJ *fölhő* ↓, *föjhő* ↓, *fëlhő* | fn 1. kny. (Vízpárából alakult vízcseppek tömege a levegőben.) 2. Diszes, sátorszerű fedél <az oltáriszentség fölött>. | 1. *Amikor a föjhő odaért hozzájuk, akkor ujan köd alaktyába szát [szállt] lë arra a bizonyos helre. Az a zillető [a garabonciás] asztám bika formájába gyütt elő. (AKHAI, 326.) – De nekisikútak a föjhők! Gyün a zeső. 2. Mindig a zëső [első] legényők vitték a föjhőt a zurnapi még a husvétí körmenedbe. [Első legények: az idősebb, tekintélyesebb legények!]*

felhömpölyödik Vt *föhömbölyödik* ↓ ↓ | tn i Felbukfencezik, felfordul.

felig Vt *fölig* ↓ ↓ | hsz Egészen fel, a tetejéig. | *Fölig raktyátok a cserepet a háasztetön! – Fölig töccse a poharamat, në félig!*

feliperedik Vt *fölipörödik* ↓, *felipërëdik* | tn i 1. <Ember> felnő, fejlődik. 2. <Jószág és ember> betegségből felgyógyul, felerősödik. 3. <Növény> nő, fejlődik. | 1. *Hamā fölipöröttek a gyerökök. | FELCSEPEREDIK*

feljár AJ *főjár* ↓ | ts i 1. Belclép, beletapos vmibe; így kárt csinál. 2. kny. (Magasabb helyre jár.) | 1. *Főjartad mēgen a földet a konyhába. Ott a lábnyomod. | Megj.* A földes konyhát alkalmanként agyagos földdel *főmosták*.

feljobb Vn *föllebb* ↓ ↓, *föjjobb* ↓, *fëjjobb* | hsz 1. kny. (<Vmi> magasabban van.) 2. kny. (<Vmi> kerüljön magasabbra!) | 1. *Ot föjjeb mēktalállod. 2. Emëjjétök föjjobb a lajtërgvát!*

felkászolódik AJ *főkászollódik* ↓ ↓, *fëlkászalódik* | tn i 1. <Ágyból> nehezen kel fel. rossz 2. Hosszasan öltözködik, szedelödzködik. rossz | 1. *Látom, tē jis főkászolóttá végre. | Megj.* A címszónak újabb alakváltozata a *fëlkászalódik*.

felkepesztet Vt *főkepesztet* ↓ ↓ | tn i Nehezen felmászik, felkapaszkodik <vhova>. | *Azér főkepesztettem ám a pallásra. | KEPESZTET*

felkérdez Vt *főkérdöz* † | ts i 1. Vmit megkérdez. 2. <Leckét> kikérdez. | 2. *Kul-*

csár történelmet, mindönt elmondott könyv nélkü. És akkor ű ugy éggyenként főkérdőződ bennünket, és mink ugy montunk utánna. (AKHA I, 145.)

félkerék Vt *fékerék* ↓ ↓ | fn <Vmi> nem teljes, nem ép, nem normális <dolog>. | *Ni, fut, mind a fékerék. – Ugy mén, mind a fékerék.* | **Megj.** Példamondataink **Fr.**-szerű közlések. Az első mondatunk tartalma összevissza szaladgáló kisgyermekre vonatkozhat, a második rossz járású, bicegő felnőttre. – A *félkerék* szó egykori valóságalapja a megroggyant, esetleg küllőhiányos *fél kerék* lehetett. Az ilyen rozszant kerék a kocsi, talicskát csak nehezen, nagy döccenésekkel tudta tovább vinni. Tartami hasonlóság alapján a *félkerék* szó alkalmas volt arra, hogy vele utaljanak egy-egy személy értelmi képességeinek bizonyos fogyatékoságaira. Hasonló okok miatt kerülhetett át a *félküllős* szó a konkrét jelentés (a tárgyi valóságra utalás) elhomályosulása után a nyelv konkrét síkjáról az absztrakt(abb) nyelvi síkra. A falu nyelvjárásában sok szót érintett a jelentésváltozásnak ez a formája. (A jelenség magyarázatához l. HADROVICS LÁSZLÓ 1992, 52–58, 69–73.) | FÉLKÜLLŐS

felkerekedik Vn *főkerekődik* ↓, *félkerekedik* | tn i 1. Hirtelen felkel, és útnak indul. 2. <Vmi> hirtelen megjelenik <vhól>. | 2. *Délután három óra tájba éccör csak fölkerekődött egy naty főjhő.* (AKHA I, 325.)

felkudász Vt *fölkudász* † | ts i Felkutat vkit, vmit. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): *fölkudássza* = fölkutatja.

félküllős Vt *féküllős* † | mn Féleszü, hóbortos <ember>. – fn <Az ilyen> ember. gúny, durva | *Féküllős embörnek eszt hijába magyarázod. – Evvel a féküllössel kö lönnöm?* | FÉLNÓTÁS, FÉLKERÉK

felleg Vt *fölleg* ↓, *félleg* | fn Felhő. | **Megj.** Ma már ritkán használt szó. Inkább csak **Fr.**-ban: *Föllegögbe jár.* [Ábrándozik, illúziókat kerget.]

felmos AJ *fömos* ↓, *félmos* | 1. Földes szobát <agyagos földdel, sárgafölddel> felmos, felsikál. 2. Köves padozatú helyiséget tisztára mos.

felneszel Vn *főneszü* ↓ ↓, *főneszöl* ↓ ↓, *félneszél* | tn i Álmából felriad, felébred. – ts i Vkit álmából felriaszt, felébreszt. | **Megj.** Ma inkább csak a 2. jelentésben (ts i) használt szó.

felnevel A *főnevel* ↓, *félnevel* | ts i kny. | KULCSÁR korában (1896 körül) és még később is: *főnevéni* = felnevelni. – Ma az igenévi forma: *főnevēni*.

felnyes Vt *főnyes* ↓, *félnyes* | ts i 1. Levágja a fa alsó ágait. 2. <Kapával füves talajt> simára vág. | **Megj.** Azért teszi, hogy a fa koronája magasabbra kerüljön. | **Népr.** A szűrűn az asztagok helyét azért tisztították meg így, hogy alulról a kévék ne kapjanak nedvességet.

felől A *felü* ↓ | nu kny. (Vmilyen irányból; vhonnan.) | *Mágocs felü gyün ęty fekete főjhő.*

felöltözik A *följtözik* ↓ ↓, *föltözik* ↓ ↓, *félöltözik* | tn i kny.

felöntő Vt *fölöntő* ↓ ↓ | fn Kb.10 literes, fából készült, kétfülű edény, amellyel az őrlendő gabonát felöntötték a garatra.

felöntöz AJ *fölöntöz* ↓ ↓, *fëlöntöz* ↓ | ts i Öntözéssel portalanít <járdát, poros utat, földes szobát>. | **Megj.** Kis bádogedény alá lyukat fúrtak. Ezen folyt ki az öntözővíz. A vízzel mintákat „rajzoltak” a földes „padozatra”, majd kisöpörték a szobát.

felül A *föllü* ↓, *fëllü* ↓, ~ | nu 1. Vmely helyen túl van <vmi>. 2. Vmely helynél magasabban van <vmi>. | 1. *A Hájisz-malom a Körösztyös-malmon föllü van.* [Attól É-ra esik.] 2. *A Kis Pista-gödör a vasuton föllü van.* [A vasút feletti domboldalban.]

felpuffad Vn *föpuffad* ↓, *fëlpuffad* | tn i 1. <Jószág a gyors evés miatt> levegővel telítődik, felfuvódik. 2. Vmi megdagad <pl. a kelt tészta>. | **Megj.** Az 1. jelentésben szokásosabb a *főfujódik* ide.

felpüffed Vt *föpüffed* ↓, *fëlpüffed* | tn i Ugyanaz, mint a *felpuffad* szó jelentése.

félrehely Vt *férehel* ↓ ↓, *férehej* ↓ | **Szerk.** (ragos fn és fn) 1. Nehezen megközelíthető, félreeső hely. 2. Hely, ahol dolgát végzi <pl. vizel>.

félrelép A *férelép* ↓, ~ | tn i 1. Oldalra lép; kitér vki, vmi elől. 2. Lábát megrándítva rosszul lép. 3. <Egy-egy alkalommal> vét a szerelmi, házastársi hűség ellen. szép | FÉLREMEGY

félremegy AJ *félremegy* ↓ ↓ | tn i 1. Dolgát végezni megy <félreeső helyre>. szép 2. <Vki> rossz útra tér; nem jól alakul az élete. szép 3. kny. (Kitér vmi elől.) | **Megj.** A 2. jelentés viszonylag újabb keletű. | FÉLRELEP

félrészes Vt *férészes* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és mn) Cséplőgép mellett a kicsévelt terményből részesedő munkás. | [A munkások közül] *Kettő vót a szalmakazonon, kettő a törekné, kettő a pojváná, kettő a dobon* [az etető mellett]. *Ezök férészesök vótak.* (AKHA I, 30.) | **Megj.** A nehezebb munkát végzők (etető, zsákoló, kévedobáló) *egész részt* kaptak.

félrever Vn *férever* ↓ ↓ | ts i A nyelv vagy ütő csak egyik felét veri a harangnak. | *Ha gyütt a csunya üdő, jégverés ellen harangozni, kongatni szoktak a dékányok.* | **Megj.** Csak ebben a szerkezetben: *félreveri a harangot.* | **Népr.** Régen nagyobb veszély (pl. tűz, jégeső, ellenség közeledése) esetén szokták félreverní a harangot. Ezt *kongatás*nak is nevezték. *Szakittással* [kongatással] adtak hírt arról, hogy valaki meghalt a faluban.

felsáncol Vt *fösáncul* ↓ ↓, *fösáncol* ↓ | ts i 1. Árkot, gödört ás. 2. Földet feldobálva <töltést javít, magasít.> | **Népr.** A határban a parcellák szélét is felsáncolták, hogy a földre ne tudjanak kocsival rámenni, a növényeket letiporni.

felsikál Vn *fösikál* ↓ | ts i Agyagos földdel <sárgafölddel> szobát felmos. | *Ragoncsájék ódaligha vót sárgaföd; onnan hosztunk. Evvë fösikátunk a konyhát mindön hétön, hogy në lögyöm poros.* | FELMOS

felső Vn *föső* ↓ ↓, *fölső* ↓, *fëlső* | mn és fn 1. Felül levő. 2. Magasabban fekvő tájrészlet. – fn Lap<a kártyában>. | 2. *Öreganyámék a Fösösarogba laktak.*

felsrófol Vn *fösrófúl* ↓, *fösrófol* ↓, *fëlsrófol* | ts i 1. Olajlámpa lángját feljebb állítja. 2. Idegessé tesz vkit, idegeit felborzolja. gúny 3. kny. (Felcsavar vmit.) | 2. *Jó fösrófótad a zideg'gyeit.*

félsukk Vt *fésukk* † | **Szerk.** (szn és fn) Régi mértékegység: kb: 12–5 cm-es hosszúság. | **Népr.** A kéz hossza a kisujjtól a kinyújtott hüvelykujj végéig.

felszakasztás Vt *főszakasztás* † | fn A legelők feltörése <szántóföldnek>. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1878 körül) a Hegyháton sok gonddal járt a jószágtartás, mert hirtelen tértek át a legelők felszámolásával az istállózó állattenyésztésre. Ezért – szerinte – szükség lenne arra, hogy egy kormányrendelettel „szigorúan eltiltatnának a községek legelőjök egészszbeni *felszakasztásától* [...]”. (KULCSÁR: „Bolygó csillag, futó csillag...” 122.)

felszed AJ *főszéd* ↓, *fělszéd* | ts i 1. Kötésnél szemeket vesz vissza a kötőtűre. 2. <Boszorkány> embernyomot szed fel <a földről>. 3. Betegséget megkap. 4. kny. (Vmit letről egyenként felvesz.) | **Népr.** A *nyomfelszedés* a *rontás* egyik formája volt a helyi hiedelem szerint. (AKHA I, 100.)

felszedőzik Vt *fősződőzik* † | tn i Ruháját magára veszi; és hosszasan öltözködik. | *Várgyá, fősződőzők, asztán indúhatunk.*

felszerszámol Vt *főszérszámol* ↓ ↓, *főszérszámol* ↓ | ts i Lóra szerszámot rak.

félt A *fětt* ↓, ~ | ts i 1. Aggódik miatta; fél, hogy baj éri. 2. Féltékenyen őriz vmit. | 1. *Féltőm a kisonokámat, mer ujam betegős.*

féltelkes Vt *féltelkős* †, *fěltelkős* ↓ ↓, *fěltelkēs* ↓ ↓ | **Szerk.** (szn és mn) 1. Fél telken (kb. 10–12 kat. holdon) gazdálkodó jobbágy, majd kisházasszélér. 2. A volt féltelkes jobbágyok leszármazottai a faluban. | *Dédapám, Bali Mihál még féltelkős jobbágy vót. Annak a fija, Bali Ferkó még má kisházasszélér. A féltelkősök it laktak a Sarogba még a Fősősarogba. – [A Kisházasszélőben] ... féltelkősök vótak. A kisházasszélőknek nyóc-tisz hót főggvik vót.* (AKHA I, 48. és BMFN I, 11/85, 86, 87.) | KISHÁZAS, FÉLHELYES

féltérdepel Vn *főtérbetül* ↓ ↓, *főtérdepöl* ↓ | tn i 1. Magasabb helyre térdepel. 2. Térdeplésből feláll. | 1. *Térdepij a lépcsőre!* 2. *Most má főtérbetülhetők.* | **Megj.** Régen az iskolai fegyelmezés egyik durva eszköze volt a *térdepietés*.

feltörölgetölődik Vt *főtörügetölődik* ↓ ↓, *főtörögetölődik* ↓ | tn i Lassan, sokáig törölget; takarítgat. kedv | *Látom, szépen főtörügetölötté, Ilonka!*

feltűz AJ *főtűz* ↓, *fěltűz* | ts i 1. Hajat kontyba csavarva rögzít. 2. Pántlikát, jelvényt tűz ruhájára. 3. kny. (Magasabb helyre tűz vmit.) | **Megj.** Régen a lányok *copsba* fonták a hajukat, s erre szalagot kötöttek. – KULCSÁR szerint 1896 táján „Lelőgó pántlikás fonatú haját már nem viselnek a hajadonok, hanem *feltűzik* [kontyba?]”.

félvállra AJ *féválra* ↓ | **Szerk.** (szn és ragos fn) 1. Az egyik vállra. 2. Felületesen, nemtörődő módon. rossz 3. Főlényesen, lekicsinylően <bánik, beszél vkivel>. | 1. *Foktam a tarisznyát féválra, asztán gyerünk, hazafelé!* | **Fr.:** *Féválru vészi a dógát.* [Könnyedén fog neki a munkának. Nem veszi komolyan a feladatát.]

félvég Vn *fővég* ↓, *fělvég* | **Szerk.** (mn és fn) A falu felső, magasabban fekvő része; falurész.

felveret Vt *főveret* † | ts i Lóra kováccsal patkót tetet, veret fel. | **Megj.** KULCSÁR írta 1896-ban: „...*főveretöm a kohácsos mege a loham lábára a patkót.*”

fene Vt ~ ↓ | fn Ma már ismeretlen jelentésű szó. Valamilyen betegségre vonatkozhatott. – mn Elszánt, félelmetes, verekedős <ember> – hsz Igen nagyon. | *A fene étte vóna még!* – *Fene legény ez a Pista.* – *Fene hideg van.* | **Megj.** Szitkozódásban: *A fene rág'gya ki!* – *A fene a pofádat!* – *A fene egyőm még!* Beletörődést is kifejezhet: *Égye a fene! Hadd a fenébe!*

fenékkéve Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) <Aratáskor> a keresztbe rakott gabonacsomók alsó négy kévéje. | *Mégvonyókodott a fenékkéve a sok esőbe.*

feneség Vn ~ ↓ | fn Baj, bökkenő. | *Az a fenésék, hogy erre most nincs péndzöm.*

fenézik Vt ~ ↓ ↓ | tn i Visszautasít, tiltakozik. | **Megj.** Indulatos tagadó válaszban használt szó. Párbeszédben: – *Megőszöd eszt a kis borsólevest?* – *Fenézők örökkétig levesön éni. Inkább ehős maradok.*

fenyér Vt *fenér* | fn Lóhere [Trifolium] | *Doptam kis feneret a malacoknak.*

ferde A *férde* ↓, ~ | mn kny. | *Férde sorokat husztatok a zágyásogba.*

féreg Vt *férög* ↓, *férég* | fn 1. Kártékony kisállatok: görény, patkány, egér stb. 2. kny. (Kártékony, élősdű rovar.) 3. Kukac, pondró. | 1. *Valami férög járt a tikólbá.* 3. *Nyárra mindig beleesőtt a férög a sunkába.* | **Fr.** A tüdőbajos emberre mondták régen: *Ugy néz ki, mind a férges gyümölcs: kívü piros, belül férges.*

fergeteg Vn *förgeteg* ↓, *férgeteg* | fn Hirtelen érkező vihar, szakadó hó. | *Gyün ám förgeteg! Huzóggynunk földél alá!* | FÖRMETEG

fergettyű Vn *förgettyű* ↓ ↓, *fürgettyű* ↓ ↓, *fürgető* ↓, *förgető* ↓ ↓ | fn Forgó rész a lovaskocsi első tengelye fölött. | **Megj.** Fából készül két füllel. A *fürgettyűből* kiálló két fafül neve: *fürgettyűrakonca* vagy *fürgettyűszarv.*

fertály Vn *fértál* ↓ ↓, *fértáj* ↓ | fn 1. Az egész teleknek 1/4 része, hat magyarhold (kishold) nagyságú szántóföld. 3. Vminek a negyede. 4. Vkinck az ülepe. tréf, szép (?) | 1. *Öregapám, aki kisházás vót, ęty fertálon gazdákodott.* 4. *Tedd odább a fertállodat!*

fertáltságajtár Vt *fértálsajtár* ↓ ↓, *fértásajtár* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Kb. 12 literes mérőedény. | **Megj.** Ebben mérték a pásztoroknak járó gabonát.

feslik l. **elfeslik**

fest AJ *föst* ↓, *fěst* | ts i 1. Vmilyen színűre fest. 2. Vmilyen színűre mázol. | **Megj.** A *föst* szó itt a *fest* és a *mázol* szavak jelentését egyaránt magába foglalja | **Szerk.** *be ~, ki ~, le ~.* | FESTŐ

festő AJ *föstő* ↓ ↓, *fěstő* | fn 1. Kékre vagy feketére festett kartonvászon. 2. Festő mester, aki a festést végzi. | **Megj.** A *fěstő* (*föstő*) nevű vásznakat általában vásárokbán vették, s főleg kötényeket, ruhákat varrtak belőle. Mivel jobbára *kék* színű anyagot vettek, ezt a kartont *kékfestőnek* is nevezték. | KÉKFESTŐ

festőkötény Vt *föstőkötény* ↓ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) Kék kartonvászonból varrt kötény. | **Megj.** Ezt a férfiak is maguk elé kötötték, ha mezei munkát végeztek.

fészektojás Vt *fészőktojás* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Olyan záptojás, amely a tojó tyúkok

fészkében marad. | **Megj.** Nevezik még ezt *polozsnatojásnak, polozsnának, áptojásnak, lotykos tojásnak* is. | POLOZSNA, LOTYKOSTOJÁS

feszeleg Vn *feszelőg* ↓, *feszelőg* | tn i 1. Izeg-mozog, fészkelődik. 2. Büszke tartással, tetszelegve jár. rossz | 1. *Mit feszelőksz, gyerekek?* 2. *Kicsit feszelőktem ám a zinneplős ruhámba.*

fészter A *féször* ↓, *féször* | fn Félfedeles gazdasági épület. | **Megj.** Ekét, boronát, szerszámokat, tűzifát tartottak itt.

fészkelődik Vn *fészkalódik* ↓, ~ | tn i 1. <Tyúk a fészkén, tojáson ülve> izegve-mozogva keresi a legjobb ülőhelyet. 2. <Ember ülve vagy fekve> izeg-mozog; helyet keres. | 2. *Éccör, amikor fészkalódott* [a ludvércet kiköltő asszony], *kigurút a hóna alu a tojás.* (AKHA I, 329.)

févo l. fejalj

fi Vn ~ ↓ | fn 1. Fiú <gyermek>; fiatalember. 2. <Családban> a leszármazott, utód. | 2. *Régőn a vagyon firul fira szát* [szállt.] | **Megj.** Ma már csak összetételekben: *körösztfi, atyafi, királfi.*

fias Vn *fijas* ↓ | mn Olyan tojás, amelyből kelhet csibe, kacsa, liba. | **Megj.** A keltezésre szánt tojásokat langyos vízbe rakták. Ha mozgott a tojás, akkor az *fijasnak* számított, és *elütették* [koltós alá tették].

ficfa, fiszfa l. fűzfa

filléres kukorica Vt *fillérös kukorica* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Lapos szemű, korán érő kukoricafajta. | **Megj.** Nyolc sor van egy csövön, nagy szemekkel.

filoxéra A *filokszer* ↓ ↓, *filokszerá* ↓ ↓, *filokszerá* | fn Szőlőgyökértetű. | *Hát ez a filokszerá* [régén] *az nagyon garázdálkodott.* – *Hazaji* [szőlő] *az nem termőt, hát elvitte a filokszer.* (AKHA I, 34, 159.)

fiók Vt *fijók* | fn 1. Ablakszem <egy rész az ablakkeretben>. 2. Elrekesztett hely. 3. kny. (Asztal, szekrény kihúzható kis ládája.) | 1. *A régi ablakokon négy vaty hat fijók vót.*

firhang Vn *fürhang* ↓ ↓, ~ | fn Fügöny. | *Huzd el a fürhangot!* | **Megj.** A címszó német köznyelvi megfelelője: *Vorhang* 'fügöny'.

firifitty Vt ~ | fn 1. Nagy gar, rátartiság. rossz, gúny 2. Jelentéktelen, kisszerű <dolog, ember>. rossz, gúny | 1. *Emént naty firifittyē, hogy majd ű mëgmutaszti, mire lész képes.*

fizet AJ *fűzet* ↓, ~ ↑ | tn i 1. <Gabona> jó termést hoz. 2. kny. (Vmiért ellenértéket, pénzt ad.) | 1. *Jó fűzetőt a buza taval mëg mast is.* 2. *Mëgittunk a bort, kifizettünk az árát.* | **Szerk.** *meg* ~, *rá* ~.

flanell A *flanér* ↓ ↓, *flanél* | fn Bolyhos, kártolt, meleg pamut- vagy gyapjúszövet. | **Megj.** Téli alsónemű készült belőle.

flastrom Vn ~ † | fn Kenőcs gyógyfűvekből.

flaszter Vn *flasztër* ↓ ↓ | fn Téglával fedett járda <volt régén>. | **Megj.** A mai járdák már betonból készülnek. – A címszó német köznyelvi megfelelője: *Pflaszter* 'kövezet, útburkolat'.

fog¹ J ~ | ts i 1. Esővizet vagy más folyadékot gyűjt, fog fel. 2. <Tehén> vemhes lesz. 3. kny. (Kezével vmilyen eszközt szorítva tart.) | 2. *Borgyut fogott a tehenünk.* | **Fr.** *Kөрһора fog <vkit>.* [Megrendszabályoz.] – *Pártul fog <vkit>.* [Megpártolja.]

fog² J ~ | fn 1. kny. (Az ember és egyes gerinces állatok szájában a rágást segítő csontos képződmények.) 2. kny. (Fogazott eszköz kiálló, hegyes része.) | 2. *Kitörött a nagygerébgye äggvik foga.* | **Fr.:** *Foga van a télnek <az üdönek>.* [Igen hideg, harapós idő van.] – *Fogára való <étel>.* [Ízlik neki.] – *Kimutaszti a foga fehérgyit.* [Elárulja hátsó szándékát.]

fogacsi Vt ~ † | mn 1. <Még> fogatlan kisgyermek. kedv, tréf 2. Foghíjas felnőtt. gúny | 1. *Üjj a zölembe, tē, kis fogacsi!*

fogadás Vn ~ | fn 1. kny. (Az a cselekvés, hogy vkit fogadnak.) 2. Fogadalom, ígélet. | 2. *A fíjam aszt a fogadást tötte, hogy mëgjavul.* | **Megj.** A 2. jelentés visszaszorulóban.

fogas Vn ~ | fn 1. Fogakkal <vagy tüskékkel> ellátott talajművelő eszköz. 2. kny. (Ruhaakasztó.) 3. Csipősen hideg. | BORONA, FOGASOL

fogás Vn ~ ↓ | fn 1. Vmely eszköz, szerszám kézbe való. 2. A megművelt föld egy része, darabja. 3. Kis vízfolyást elzáró gát, rekesztés. 4. kny. (Az a cselekvés, hogy vki fog vmit.) | 1. *De jó fogása van ennek a vëllanyélnék!* 2. *Nē fog'gyunk nagyobbat! Ek-kora fogás éppen ölég lész ám délig!* 3. *Ebbe a fogászba má tudunk kendört ásztatni.*

fogasol Vn fogasul ↓ ↓, ~ ↓ | ts i Fogással (boronával) talajt apróz, elsimít. | **Szerk.** *meg ~.* | BORONÁL

foghús Vn fokhus ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Fogíny, foghús. | *Fáj a fokhusom.*

foglal A foglal †, ~ | ts i Vmit magának biztosít. | *Köllene foglalni ägy üres kátyót a Pohár-gödörbe. Mer foglalni könnyebb, min[t] csinyáni ujjat.*

foglaló Vn ~ | fn 1. A foglalást végző végrehajtó. 2. A vásárlási szándék előleggel való megerősítése. 3. Az a pénzösszeg, amit a legény eljegyzéskor a leány (a menyasszony) szüleinek ad(ott). | 2. *Foglalónak ölég lész ezör forint?*

fogoly A fogol ↓ ↓, fogoj | fn 1. A fácánnal rokon vadmadár [Perdix perdix]. 2. kny. (Rab.) | 1. *A rétegbe sok fogol vót régöbben.*

fogyató Vt ~ ↓ ↓ | fn Munka fogytán emlékezetes befejezés bőséges evéssel-ivással. | *Aratáskor mëk szüretkor fogyatóra szoktunk főzni birkapörtküttet, mëg mëk kalácsot is süttöttünk. Ez vót a fogyatókalács.*

fogyatókalács l. fogyató

fójt Vn fujt ↓, ~ | ts i 1. kny. (Vkit, vmit vízbe nyomva megöl.) 2. kny. (Vmilyen anyag szagával és egyéb hatásával nehezíti, gátolja a légzést.) | 2. *Uty fujtotta a zembört a döddölle, māj mëkfullattunk tüle.*

fójtós A fujtós ↓, ~ | mn Nehezen nyelhető <étel>. | *Fujtós étel vót a gánica mëg a döddölle. – Vót it mëk fujtós körte is.*

fóka l. falka

fokhagyma A fokhajma ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) kny.

folyat¹ Vn *folat* ↓ ↓, *fojat* ↓ | tn i Tehén párosodásra kész állapotban van.

folyat² A *folat* ↓ ↓, *fojat* | ts i Vízet folyamatosan csurgat, enged <vhonnan>.

folyik A *folik* ↓ ↓, *fojik* | tn i kny.

folyosó A *folosó* ↓ ↓, *fojosó* | fn kny.

folyóvíz A *folóvíz* ↓ ↓, *fojóvíz* | fn kny | *Lappot* [lapos helyet] keres a *folóvíz*, *nëm a szároz dombot*. (Népd.-ból.)

fon AJ *fony* ↓ ↓, ~ | ts i 1. <Rokkán> összesodrással fonalat készít. 2. <Vesszőket egymásba kapcsolva> kosarat csinál. 3. Hajfonatába szalagot köt. | **Szerk.** meg ~.

fonal A *fonál* ↓, ~ | fn Elemi száalokból sodort, kötésre és szövésre alkalmas hosszú szálú anyag. | *Akkor vót a sok kendőrfonál még utóbb az a sok gyaptyufonál*. [...] *Aszt mőkfontunk, becserétünk, és akkor abbu szőttünk szép ruhát* [vásznakat]. (AKHA I. 155.)

fonaldorong Vt *fonáldurung* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A szövőszék része; tekerődorong. | **Megj.** Erre tekerték fel a szövésre szánt fonalat. | SZÖVŐSZÉK

fonás A *fonyás* ↓ ↓, ~ ↓ | fn <A kender, len és gyapjú> fonallá sodrása rokkán. – fn és hsz Fonat és fonatnyi mennyiség. | *Engömet nëm fárasztott a fonyás*. – *Még van a palláson két fonyás hajmánk*. | **Népr.** *A zasszonyok kezibe csak pörgött a rokka, a zorsó nyēte a fonalat, egész télőn*. [...] *Ēsőbe a szála*[kendert], *a szép kendőrt, később a kóckendőrt fonyták még*. (AKHA I. 38-39.) | FONAL, ROKKA, KENDER

fonó Vt *fonyó* † ~ ↓ ↓ | fn 1. A fonás eseménye. 2. A fonás helyszíne. | **Megj.** A 2. jelentésben *fonóház*, *fonyóház* is. | **Népr.** *Minálunk télőn vót abba a züdőbe* [1910 körül] *fonyóház*. *Sokszó tisz fonyóasszony is elgyütt rokkával fonyni* [Bali Vince házához.] *Alik fértek el a szobába. Vót sok nóta, mese a rácfutásru, Rigac Jancsiru, a járódó bētyárokr*.

fordítóeke Vt *fordittóeke* † | **Szerk.** (igenév és fn) Olyan eke, amelyen az ekekor mányt a barázda végén ellenkező irányba lehetett fordítani. | **Megj.** Ezt olyan helyeken használták, ahol nehéz volt a parcellát körbeszántani. (AKHA I, 20.)

fordul J ~ | tn i 1. Vmilyenre változik vmi. 2. Az események vhogyan alakulnak. 3. kny. (Saját tengelye körül elmozdul.) | 1. *A züdő roszra fordút*. 2. Beszélgetésből: – *Ēgyűnnek ugyē máskor is? – Ha uty fordul, māj idetalállunk*.

fordulós Vt ~ † | fn Régen kifordulós tánc volt. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896-ban): „[A verbung után], mikor a *frissét* rákezdik, odainti a legény a leányt, az „*kifordul*” a legény előtt, s aztán összefogózva járkák a *fordulóst*. ”

forgó Vt ~ | fn 1. A húsfélék (sonka, szalonna) felakasztására szolgáló alkalmasosság. 2. Örvény a vízfolyásban. 3. Csípőzület. | 1. *Alig van má hus a forgón*. 3. *Nagyon fájnak a forgójim*. | **Megj.** Egy függőlegesen lógó rúdba egymást keresztező erős pálcákat erősítettek. Ez a szerkezet tartotta a füstös konyhában, ill. a spájzban a füstölt húsokat: sonkát, szalonnatáblát, hurkát, kolbászt, oldalast.

forhant Vt ~ ↓ | mn 1. Az éppen elől levő, kéznél levő tárgy. 2. Felesleges, nélkülözhető, használaton kívüli, de még nem értéktelen <szerszám, ruha vagy más tárgy>. | 2.

Van egy forhant virágládám. Élvihetőt, ha köll. | **Megj.** A címszó német köznyelvi alakja: *Vorhand* 'elsőbbség' főnév, ill. a *vorhanden* 'meglevő, létező, rendelkezésre álló' melléknév.

formáz Vn ~ | ts i 1. kny. (Bizonyos formájúra alakít <vmit>.) 2. Hasonlít vkire. | 2. *Tisztára a zagyát formázza ez a gyermek.* | **Megj.** Így is mondják: *Aptyára ütött...*

formít Vt *formitt* ↓ | tn i Hasonlít vkihez. | *A Balázs nagyon formitt a zanyára. Legjobban a szöme, arca még a tekintete.* | **Megj.** Így is mondják: *Annyára ütött...*

forr l. **elforr**; **kiforr**

forrás AJ *förös* ↓, ~ | fn 1. kny. (A földből előtörő víz helye.) 2. Forráskút. | *A Balátába magossabban vannak a fürások. Nagyon jó fürősvizek vannak ottan.*

forrász Vt *förász* ↓ | fn 1. Disznó szőrtelenítése forró vízben. 2. <Mosásként> ruha forrászása <forró, lúgos vízben.> | **Megj.** A *lúgozás* is forrászásnak tekinthető. (L. a *lúgozás* címszó a.!) | **Népr.** A levágott disznót *kobzóteknő*be rakják. Szőrére hamut szórnak, majd forró vízzel leöntik. Két lánc segítségével a disznót többször megforgatják a teknőben, s közben erős bádogkanalakkal a szőret levakarják. Újabban a művelet végén gázzal *lőpörzsülik* a maradék szőrzetet. – Régebben szalmával *pörküték*, *pörzsüték* a disznó szőré.

forrászoteknő Vt *förászoteknő* ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) Nagy fateknő, amelyben a levágott disznót forrázzák. | **Megj.** Teknővájó cigányok faragták ki nagy nyárfából. – A teknőnek más neve is van: *kobzóteknő*. | **KOBZÁS, KOPASZTÁS**

forszíroz A *forcéroz* ↓, ~ | ts i Szorgalmaz, erőltet, sürget vmit. | *Én nem forcérozom tovább, hogy aggyátok el a tehenet.* | **Megj.** A címszó a francia-német *forcieren* 'erősza- kol, erőltet, kérésztülhajt mindenáron' igenévvel van kapcsolatban.

fostosbugybóka Vt *fostozsbugybóka* ↓, *bugybóka* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Búbos banka [Upupa epops]. | **Népr.** A *fostosbugybóka* (vagy más néven *budoga*) az a madár, amelyik – a baranyai hiedelemmondák szerint – kiáltozásával elárulta a poroszlóknak Jézus búvóhelyét. Ezért Isten azzal büntette, hogy az utak mentén csak a szemétből ehessen, és a saját fészkébe piszkítson. A neve ezért *fostosbugybóka*. (PESTI JÁNOS 2002. 321–22.)

fostostök Vt *fostostök* | **Szerk.** (mn és fn) Víz ízű <nem parázs> sütötök. | *De rossz ez a fostostök!*

foszt Vn ~ | ts i 1. <Libát, kacsát> tollától megtisztít. 2. <Kukoricacső> csomáját leszedi. 3. kny. (Rabol vmit.)

fosztó Vt ~ ↓ | fn 1. Kukoricafosztásra használt, rövid és hegyes fadarab. 2. A kukorica- és a tollfosztás ideje, eseménye. | 2. *Gyere el fosztóba! Én is ott löszök.* | **Megj.** A kukorica fosztását udvarban vagy pajtában végezték. Ilyenkor összejött a fél rokonság. A barátok és a szomszédok is segítettek. A vidám, dalos összejövetel kellemes időtöltést biztosított a fiatalok, idősek számára egyaránt. – A tollfosztó ugyancsak érdekes közö- ségi munka, összejövetel volt egykor. (AKHA I, 61.)

fő Vn *föl* ↓, *föll* ↓, ~ ↑ | tn i kny. (Edényben fő az étel.) | *Föll a hurka má a bog- rádzsba.* | **Szerk.** ki ~, meg ~.

föcsiköl l. fecsétel

föcsöl l. elfecsel

föcstej l. fecstej

főjhő l. felhő

fökény Vt *fököny* ↓ ↓, ~ | fn Kis kinövés <a bőr felületén>. | *Mi lögyön a fökönyömmē?* | **Népr.** A *fökényt lófarok szőrivē szokták ēkötni, akkó lészáratt. Vagy ráóvasással küütték [küldték] ē másnak. – Ha valaki ujhold idejin mēkszámúta, hány fökönye van, és kis versöt is mondott, akkó a fököny átmēnt másnak a kezire. Ez vót a fököny ēküdése.* | FEKÉLY

föld AJ *föd* ↓, ~ | fn 1. kny. (A föld felszíni anyaga; talaj.) 2. kny. (A földkerekség.) 3. Szántóföld; kertföld. 4. **Szerk**-ben: A szoba, konyha földje. | 1. *Vetni köllene, mer most jó a föggye.* | **Megj.** A 4. jelentést az magyarázza, hogy régen döngölt föld volt a *födesszoba, földeskonyha* járószintje, és ez lapos helyeken alig volt magasabban, mint a talaj szintje. (L. *felmos* a.)

földbaba Vn *födbaba* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Talajban a földmunka során meghagyott ember <baba?> alakú oszlop, amely a terep eredeti szintjét mutatja.

földel Vn *födel* ↓ ↓ | ts i Terményt földdel eltakar, vermel. | **Megj.** Inkább csak ik-vel: *ēfödel* [elföldel]. A címszó szinonimája: *elvermel, vermel.* | **Népr.** Elsősorban vetőkrumplit, takarmányrépát és zöldségfélét szoktak elföldelni, ill. vermelni.

földibodza l. bodza

földiszeder Vt *födiszödör* ↓, *földiszödör* | **Szerk.** (mn és fn) Szedert termő indás tűskés cserje [*Rubus fruticosus*]. | *Sok födiszödör vót a legyellő szélliné meg a Kűsö-högyön, a gödrögbe. Sokat őttüng belüle, amikó mēgērött.*

föle Vt ~ | fn 1. kny. (Többlete <vminek>.) 2. kny. (A java vminek.) 3. A tej zsíros része; tejföl. | 1. *Kétezör forintot mēktartok. A föle mēg lögyön tije!* 3. *Fögyütt a föle* [a tejnek].

fölhándál l. felhánydál

fölöstököm l. früstük

fölöstökömöl l. früstüköl

förhénc l. ferhénc

förmeteg Vt ~ ↓ ↓ | fn 1. Nagy széllal érkező havazás; hóföregteteg. 2. Viharos szél. | 1. *Mēg'gyütt a förmeteg.* | FERGETEG

förösztés l. fűrösztés

fösvény A *fösfény* ↓, ~ | mn kny.

fötelen Vn *fötlen* ↓, ~ | mn <Étel>, ami még nem főtt meg teljesen.

fötör Vt ~ | ts i <A tyúk, csibe kapingálás közben> lábával kikapar vmit. | **Megj.** Újabban az erősen törekvő, tolakodó személyre is mondják: *Föttri magát.* [Nagyon akar vmit.]

főző Vt ~ ↓ | fn 1. kny. (<Edény>, amelyben főznek.) 2. Disznóvágáskor az abálásra

szánt hús főzőüstje. | 2. *A fateknyőgbe még igen vájlinkfélégbe ottan má ki vót véve a főzőbü a hurka még ijemféle dógok.* (AKHA I, 174.) | BOGRÁCS, ÜST

franc Vn ~ ↓ | fn 1. <Szitkozódásban>: Fészkes fene. 2. Fenegyerek, nöcsábász. durva, rossz | 1. *Ēmész tē a frandzba!* 2. *Naty franc vót ez a J. Ferkó: bolondútak érte a mēnyecskék.*

frász Vn ~ | fn 1. <Szitkozódásban>: fene. durva 2. Pofon. durva 3. Görcsös rohamokkal járó betegség. 4. Baj; ijedelem. | 1. *A frász tőrgye ki!* 2. *Gyerők, kapsz ēty frászt!* 3. *Mēgen rágyütt a frász.* 4. *Nē hozd rám a frászt!* [Ne ijesztgess!]

frecseg Vn *fröcsög* ↓, *frēcseg* | tn i 1. <Folyadék> vhonnan folyamatosan frecsegve távozik. 2. <Személy> lotyog, fecseg. | 1. *Csak uty fröcsögött a bojlērbu a viz.* 2. *Szēgén Kata, fröcsögött az össze-vissza mindöm boloncságot.* | **Szerk.** ki ~.

frecskel Vt *fröcsköl* ↓, *frēcskél* | ts i Folyadékot szétfecsel, ill. kifecsel vhonnan. | *Nē fröcskőjjetők, mer vizes lēssz a ruhám!* | **Szerk.** el ~, ki ~. | FECSEL

frissfejős Vt *frisfejős* ↓ | **Szerk.** (mn és mn) <A borjazás után> már fejhető tehén. | **Megj.** A borjazás után három hónapig számít a tehén *frissfejősnek*. Ez idő alatt adja a legtöbb tejet.

früstük Vn *frustuk* ↓ ↓ | fn Reggeli. | *Itt a frustuk. Gyere ēnni! – Nēmsokára hazagyün a fijad, mer Szerβia [Szerbia] csak ēty frustuk a mijejinknek [1914-ben!].* | **Megj.** Régen az öregek így is mondták: *fölöstököm*. – KULCSÁR adata (1896): „Jó ápitust a fölöstökömhő!” | **Megj.** A címszó német köznyelvi megfelelője: *Frühstück* 'reggeli' főnév.

früstükol Vn *frustukol* ↓ ↓ | ts i Reggelizik. | Beszélgetésből: – *Mönnyünk frustukóni! – Ēm má frustukótam.*

fundál l. **kifundál**

furdancs Vn ~ ↓ | fn A legegyszerűbb fűrógép. | **Népr.** *A furdancsot házilag csinýáták. Mazzag hajtotta. Csak úgy börgött a zegész.* | **Megj.** Nem azonos a régi *furdancs* a mai kézifűróval!

furkálódik Vt *furkállódik* ↓, ~ | tn i Áskálódik, piszkálódik. | *Ez mindik furkállódik valakivel.*

furkó J ~ | fn 1. Vágott, göcsörtös bot, amelynek bunkó van a végén. 2. Durva, faragatlan ember. | **Megj.** A 2. jelentés új a falu nyelvében.

furkósbot J *furkózsbot* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) 1. Bot, amelynek *furkó* [bunkó] van a végén. 2. Pásztorok terelő botja. | FURKÓ

fúró A *furu* ↓, ~ | fn Fűrásra szolgáló, csavarmenetes szerszám. | *A jó furu mindöm pészti mēgér.* | **Megj.** A kis kézifűrot (cigánfurut) régen az ide érkező cigánykovácsoktól vásárolták a helybeliek.

fúrópor Vt *furupor* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Fűrás közben keletkező por. | *Amikor [Száz Gyuri] befurt [a fába], bekütte [beküldte] a zördögöt, pucájja ki az izét, a furuport.* (AKHA I, 328.)

furugla l. **furulya**

furuglázik l. furulyázik

furulya A *furugla* ↓ ↓, *furuja* | fn Fából készített fúvós hangszer. | *Öregapámnak vót furuglájja. Ű csinyáta borzafábu.* | **Szerk.** *kis ~, hosszú ~.*

furulyázik Vn *furuglázik* ↓, *furujázik* | tn i 1. Furulyán játszik. 2. Szárazságban összepödörödik a kukorica levele. | 1. *Öregapám tudott ám furugláni mők citoráni.*

fuszekli Vn *fuszekli* ↓ ↓ | fn Zokni. | *Ronygyos lett a fuszekli.* | **Megj.** A címszó bizonyára kapcsolatban van a német köznyelvi *Fuß* 'lábfej (a harisnyáé)' főnévvel és az *Ecke* 'sarok' főnévvel.

futóra Vt ~ ↓ ↓ | Mondat értékű szó. – Futásnak ered (indul) vki. tréf | *Na, én a szűrömet kikaptam a kezibű, asztán futóra, amére csak láttam.*

futura Vt ~ † | fn A terményértékesítő szövetkezet magtára.

futurás Vt ~ † | fn A futura magtárosa.

fuvarozó A *fuharozó* †, ~ | fn Kocsival fuvart vállaló gazda. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 táján) [A hegyhátiai] „Ezelőtt nagy fuvarozók voltak. Pestig, Siófokig, Székesfehérvárig, Nagy-Kanizsáig akárhányan eljártak kereskedőnek árut szállítani, egyesek Győrig, Mosonyig is.” – Korunkban a fuvarosok építkezéseknél, terményszállításban vállalnak munkát.

fű A *fűj* ↓ ↓, ~ | fn kny. | **Szerk.** *muhar ~, porcogó ~, úti ~.*

függő Vn *fülönfüggő* †, ~ | fn 1. Fülbevaló. 2. Lecsüngő disz. | **Megj.** Az 1. jelentésben újabban már így is: *fülbevaló.*

fűjes l. füves

fűköröm Vn *fűköröm* † | **Szerk.** (fn? és fn) 1. Csökevényes köröm, fattyúköröm némely állat (pl. a ló) lábán. 2. Szabálytalan növésszerű emberi köröm. tréf

fülel l. lefülel

fülelődik Vt ~ ↓ ↓ | tn i Hosszasan és nagy figyelemmel hallgatózik. tréf | *Mit fülelelőcc itt?*

fületöve Vt *fületűje* ↓, *fültő* | **Szerk.** (sz.jeles fn és sz.jeles fn) kny. | **Fr.**-ban jobbbára csak birtokos sz.jeles alakja használatos: *A fületűjjet sē mozdittya.* [Nem reagál semmire.]

füllesztő Vt ~ ↓ ↓ | fn Üstház és a benne levő üst. | **Népr.** A lábakon álló, vasból, bádoglemezből készült üstház arra szolgált, hogy üstjében répát, krumplit főztek a jószágoknak.

fülönfüggő l. függő

fürdik A *fördik* ↓ ↓, ~ | tn i kny.

fürdő A *fördő* ↓ ↓, ~ | fn kny. | **Szerk.** *disznó ~, ~ kád, ~ víz.*

fürdővíz A *fördővíz* †, *fördővíz* † | **Szerk.** (igenév és fn) Kisgyermek fürdetésekor használt víz. | **Népr.** *Ha valakiné kizsgerők születött, asztán a fürdővizet ha kiöntötték, háromszor utána köptek, hogy a kis csecsemőt még ne roncsák a boszorkányok. – Akkor is háromszor köllött ám pőkni [köpni], ha az embör boszorkányá találkozott.*

fűrész A *fűrész* ↓, ~ | fn kny. | **Szerk.** *kis ~, nagy ~.*

fürgettyű l. **fergettyű**

fürhang l. **firhang**

füstöl AJ *füstül* ↓, *füstöl* | tn i 1. Pipázik, cigarettázik. rossz 2. Élelmiszert füstön tart. | Szerk. *el* ~, *ki* ~, *meg* ~.

füröszt A *föröszt* ↓, *füröszt* | ts i kny. | Szerk. *meg* ~.

fütttyöget Vt *fütttyöget* | tn i Megszakításokkal füttyentget. | *Fütttyögettem, de nem hallotta még*.

fütyül A *fütyöl* ↓, ~ | tn és ts i 1. kny. (Csucsorított ajakkal fütyhangot ad.) 2. kny. (<Az énekesmadár> dallamos hangján szól. 3. kny. (<A szél> süvít.)

fütyülget Vt *fütyület* ↓ ↓, *fütyög* ↓, ~ | tn i kny. | FÜTYÜL, FÜTTYÖG

füves A *füjes* ↓, ~ | mn kny. (Füvel benőtt.)

füvesedik l. **kifüvesedik**

füzéres paprika Vt *füzérös paprika* ↓, *füzérés paprika* | Szerk. (mn és fn) Füzérbe felfűzött, szárításra kerülő paprika. | Népr. A szárítás napos helyen (fészerben, eresz alatt) történt, majd kemencében is szárították a megtörésre, őrlésre szánt füzéres paprikát. | Megj. A felfűzött parika egy-egy füzére: a *paprikafüzér*.

füzfa A *fiszfa* †, *fűszfa* | Szerk. (fn és fn) Vizes helyeken növény, barkás virágzatú fa [Salix]. | Népr. Fájából teknőket faragtak a teknővájó cigányok. – A füzfa barkáját (l. a *bárka* a.!) húsvétkor megszenteltették a templomban, és padláson a rag alá tették, hogy a házat ne érje villámcsapás. Az istállóba is raktak szentelt barkát, hogy ne legyen jószágelhullás. – A füzfa vékony ágainak bőréből [héjából] *heppögőt* csináltak tavasszal a gyerekek.

fűzfadohányos Vt *fiszfadohányos* ↓, *fűszfadohányos* ↓ | Szerk. (fn, fn és mn) mn-ként: Ritkán dohányzó <személy>. tréf – fn Az a személy, <aki csak ritkán dohányzik>. tréf | 1. A *fűzfadohányos embő*r is bűdös tud ám lenni. – Én *fűzfadohányos* vagyok. Csak társaságba szoktam cigaréttázn.

G

gabancos Vt ~ ↓ | mn 1. Kócos, nagy hajú <személy>. rossz, gúny 2. Rendetlen hajú és öltözkéző <személy>. rossz, gúny | 2. *Ijen gabancos lány*nak udvaros?

gabjas Vt *gabgyas* †, ~ ↓ | mn Kócos hajú <személy>. rossz, gúny | *Menny el a barbéhló, mer gabgyas vagy!* | GABANCOS

gaborgyás Vt ~ ↓ ↓ | mn Szeszélyes, hóbertos <ember>. | Megj. Időjárásra is vonatkozott régen ez a szó 'viharos, zivataros idő' jelentésben.

gagyarékol Vt *gagyarikul* ↓ ↓, *gagyarikol* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i 1. <Kisgyerek> gagyog, gögicsél. kedv, tréf 2. <Felnőtt> sokat beszél, fecseg. | GAGYARÁSZ(ÍK)

gagyarász Vn ~ ↓ ↓ | tn i Jelentései ugyanazok, mint a *gagyarékol* szóé.

gajdol Vt *gajdul* ↓ ↓, ~ | tn i 1. Spiccesen, ill. részegen énekel. szép, tréf 2. Érthetetlenül beszél. tréf | 1. *A legényök od gajdútak a zablakom alatt.*

galagonya A *gelegonya* ↓, ~ | fn Tövises cserje [Crataegus]. | *Ősszē, amikor a gelegonyát mēkcsipi a dēr, jó ēdős. Szōttünk is ebbū ēnni.* | **Népr.** Régi kis rigmusban „*Gelegonya vessző, a zén tőkőm kettő.*” (Luca napján szokták ezt elmondani a *kottyozó* gyerekek. L. még AKHAI, 80.)

ganéj Vt *ganyé* ↓, *gané* | fn Istállótrágya. – mn 1. Hitvány, jellemtelen <személy>. rossz 2. Nagyobb közösségre vonatkozó elmarasztalás. rossz | 1. *Ganyé alak vagy!* 2. *Mit várgyak ettū a ganyé viláktu?* | **Megj.** A *ganéjt* régen kocsival, hóban szánnal hordták ki a határba. Ott kis *kupacogba* rakták, majd szétszórták, és később alászántották. | **Szerk.** ~ *domb*, ~ *gödör*, ~ *kupac*, *ló* ~, *marha* ~, *tyúk* ~. | ÉRETT GANÉJ, TYÚKGANÉJ

ganéjhoz(ik) Vt *ganyéz(ik)* ↓ | ts vagy tn i 1. <Állat> bélsárt ürít. 2. Földet trágyával megszór. 3. Állat alól trágyát emel ki. | **Megj.** Emberre is vonatkozhat ik-s formában: *Begyanyézott.* [Megijedt] | **Szerk.** *ki* ~

ganéjdomb Vt *ganyédomb* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) 1. Az istállótrágya tároló helye. 2. Rendetlen piszkos hely. rossz | 2. *Mēgen ujan a szobád, mind a ganyédomb.* | **Népr.** A trágyát 2-3 hét pihentetés (érlelés) után hordták ki a mezőre. Az *érőd ganyénak* már nem volt gáztartalma.

ganéjosbál Vt *ganyésbál* † | **Szerk.** (mn és fn) Olyan bál, amelynek trágyával „fizették ki” a terembérlését. | [Régen] ...*aki atta a termőt* [a kocsmáros], *annak mindőn pár* [háaspár] *vitt ēty kocsi trágyát a főggyre.* (AKHA I, 85.)

ganéjoskupac Vt *ganyéskupac* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) A mezőre kihordott trágya egy-egy halomban. | **Megj.** Így is mondták: *ganyékupac.*

gang Vn ~ | fn Félig zárt tornác oszlopokkal. | *Kivū a gangon sok nép* [ember] *vót ám a mēnyasszony kikérésekor.* | **Megj.** Régen itt szárították a babot, hagymát, paprikát. | **Megj.** A címszó német köznyelvi alakja: *Gang* 'folyosó, tornác'.

gángó Vt ~ | mn és fn Hórihorgas <ember>. gúny, tréf | *A Maris ehho a gángó legényhō mēnt fērhō? – Ot lebszōl ez a gángó a kocsmába.*

gánica Vt ~ ↓ | fn Krumpliból és lisztből főzött étel. | *Gánicát főzők, mer az vam mēg legelébb.* | **Népr.** Kukoricaliszt és tej keverékéből készült. Főzés után hagymás zsírral leöntötték. A szegények étele volt. (AKHA I, 66–67.)

ganyé l. **ganéj**

garabonciás Vt *garaboncás* †, *garboncás* †, ~ ↓ ↓ | fn Az a személy, aki vihar támasztásával bajt hozhat. – mn <Jelzőként>: az ilyen személy minősítője. | *Valamikor előfordút még ojan, hogy garaboncások is jártak.* (AKHA I, 325–26.) *Avvā a fōjhōvē gyiin a garaboncás.* – *A garaboncás gyerōk asztām bika formájába gyiūt elő.* (AKHA I, 326.) | **Népr.** A helyi hiedelem szerint a *garboncás* őrdögi tulajdonságokkal rendelkező személy, aki vihart, jégesőt tud támasztani; és átváltozásra is képes, akár bika lehet belőle.

garádicsony l. **grádicsony**

garambó l. **karambol**

garambózik l. **karambolozik**

gát J ~ | fn 1. Vízfolyás és medre. 2. Töltés, árokpart. | **Népr.** *Lēmöntünk a gátra [...] És ott a gátom mostunk [...] a mosófával a lepüdöket. Asztán kiterögettünk a fűjre. Mire végesztünk, még is száratt az a sok lepüdő.* (AKHA I, 60.)

gatter AJ *gattër* ↓ | fn 1. Farönkből deszkákat, fosznikat fűrészelő gép. 2. A fűrészgép helye; fűrésztelep.

gatyá Vn ~ | fn 1. <Régen> a férfiak nadrágszerű viselete, ruhadarabja. 2. <Később és ma is> a férfi alsónadrágja. 3. <Újabban> nadrág is. | **Népr.** *Abba a züdübe [1910 körül] még gatyába jártak a zembörök [férfiak]. A szélleőzs gatyának néty [4] szél vót a zéggyik szára, ajján rojt. A zünnepi gatyá még apróra vót szēdvē. A gatyá térdig ért lektőpszőr.* – KULCSÁR szerint (1896 táján) „a gatyá szára oldalvást kék, vagy vörös fonállal volt kivarrva, a mi az alsó-baranyai sokaczoknál még most is divatos.” | **Szerk.** *komisz ~, redes (rödös) ~, rojtos ~, szedett ~, vászon ~.*

gatyakorc Vn ~ † | **Szerk.** (fn és fn) A gatyá felső, levarrott része a gatyamadzaggal.

gatyamadzag Vn *gatyamazzag* † | **Szerk.** (fn és fn) A gatyát megkötő zsinór.

gatyásgalamb Vn *gatyásgalamb* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Olyan galamb, amelynek tollas a lába.

gatyástyúk Vn *gatyástik* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Tollas lábú tyúk. | **Megj.** Nevezik még *kapcástik*nak is.

gatyáület Vt *gatyá illettye* ↓ ↓, *gatyáülep* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Gatyának a két láb közötti része, amely az ülepet fedi.

gatyáz Vt ~ | tn i 1. Píszmog, tehetetlenkedik. gúny, tréf 2. Félénken, ügyetlenül csinál vmit. gúny, tréf | SZARAKODIK

gazdaasszony Vt *gazdasszony* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) 1. A ház (birtok) urának felesége. 2. Lakodalmakban a sütést-főzést irányító asszony. | **Megj.** KULCSÁR írta (1896-ban): „Lakodalmak alkalmából efféle *hires gazdaasszonyokat* szoktak megnyerni, kik már holmi sütemények készítéséhez is értenek.”

gazduram Vt ~ † | **Szerk.** (fn és fn) A parasztgazda megszólítása volt régen. | **Megj.** A gazda fogadott szolgálai (a *szógák*) így szólították meg az „urukat”.

gazol Vn *gazul* ↓ ↓, ~ | tn i 1. Gazt gyomlál <a kertben, mezőn>. 2. Gazt szed <takarmányul az állatoknak>. | **Megj.** Újabban ik-vel: *begazol* 'megijed, megrémül' jelentésben.

gebed Vt ~ | tn i 1. <Ik-vel>: Megszakad a munkába. 2. <Ik-vel>: Belebetegszik valamibe. 3. Meghal valamibe. | **Szerk.** *bele ~, meg ~.* | MEGSZAKAD (BELE)

gebedez(ik) Vt *gebedöz(ik)* ↓ ↓, *gebedez* ↓ | tn i Erőlködve kapaszkodik, kínlódva ágaskodik <vhova>. | *Hējába gebedősztem, nēm értem fő a lámpakapcsolót.*

gebeg Vt *gebög* ↓ ↓, *gebög* | tn i 1. Botorkál, nehezen megy. 2. Feleslegesen sokat jár. rossz. | *Mit geböksz itt ennyit? Űj má lē a seggödre!* | GIBEG-GEBEG

gebegés Vt *gebögés* ↓, *gebégés* | fn 1. Botorkáló, nehéz járás. 2. Fárasztóan sok járás. rossz. | 1. *Ez má csag gebögés, ahugyan én járni tudok.* 2. *Nēm neköm való má ez a sog gebögés.*

gége AJ *gege* ↓ ↓, *giga* ↓ ↓, ~ | fn 1. kny. (Gégefő.) 2. Torok. | 2. *Nehezen váktam át a lud gegéjjit, mer életlen a natykésünk.* | **Megj.** A címszó birt. sz.jeles alakja: *gigájja*. – Régen itt a *giga* szónak 'torok', ill. 'nyelőcső' jelentése is volt: *Sog bort engedött ez lē ez a gigájján.*

gegőzik Vt ~ ↓ ↓ | tn i 1. Kisbaba gögicsél. 2. Kisgyerek écnkelget. | 1. *Gegőzik a kisonokám.*

gelegonya l. **galagonya**

gelencsér Vn *gölöncsér* ↓ | fn Cserépedényeket készítő kisiparos; fazekas. | **Népr.** Régen a gelencsérek a vásárokon árulták portékájukat. Főleg köcsögöket, tányérokat, kuglófsütőt, korsót vettek tőlük a mocsoládiak.

gelencsérédény Vn *gölöncsérédény* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Fazekas által készített edény.

gémberedik l. **elgémberedik**

georgina Vn *gyurgyina* ↓ ↓ | fn Dália, györgyike [*Dahlia variabilis*]. | *A Gál Jóska széb gyurgyinákat ütött a kertyigbe.*

gereben Vn *gerebeny* ↓ ↓, ~ | fn Egyszerű kendertisztító eszköz. | **Népr.** A deszkalapból kiálló éles fémfogak kifésülték a kenderből a kócot. A tiszta kender nevezték *szállakendörnek*.

gerebenel Vt *gerebenyöl* † | ts és tn i Gerebennel a kender tisztítja, kifésüli. | **Népr.** Az asztalon vagy állványon rögzített *gereben* fogaiba belecsaptak egy-egy marok kenderszálat, és a csomót a fogakon végighúzták. A kézben maradó rész volt a *tiszta kendör* vagy *szállakendör*, a kifésült kuszalék meg a kóc. | **Megj.** A *gerebenyölés* másik két megnevezője: a *gerebenőzés* és a *gyaratás*. | GERBENEZ, GYARAT

gereblye A *gerébgye* ↓ ↓, *gereble* ↓ ↓, *gerebje* | fn Fogakkal ellátott talajegyengető nyeles szerszám. | *Szántáskor – ha sok vót a ganyé – a zasszonyok huzogattág be kapával vagy gereblével a barázdába.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): *gerébgye* = *gereblye*. | **Szerk.** *fa* ~, *vas* ~, *kis* ~, *nagy* ~.

gereblyél A *gerébgylé* ↓ ↓, *gerebjél* | ts i 1. Gereblyével talajt egyenget, kisebb rögöket apróz. 2. Gereblyével szénát, szalmaszálakat húz össze. | 1. *Gerebgvéd még a zágyások helit!* 2. *Összegerebgyétem a kuszalékot.* | **Megj.** A *gerébgvéz* [*gereblyéz*] jelentése azonos a címszóéval. | **Szerk.** *le* ~, *meg* ~, *össze* ~.

gerenda AJ *gērēnda* | fn 1. A paprika csípős része. 2. kny. | 1. *Vigváz a gērēndájára, mer nagyon erős!* | **Szerk.** *mester* ~, *sár* ~, *szék* ~.

gerendely Vt *göröndő* ↓ ↓ | fn Az eke rúdja. | *Ezök a bognárok még a zédősapád uan széb göröndöket tuttak ám csináni, hogy igazán.* (AKHAI, 20.) | **Népr.** A *göröndöre* van felerősítve a kormány, az *ekesarv*, az *eketalp*, az *ekevas* és a *csoroszla*.

Gerényes (a szomszéd község) régi, népi neve Mocsoládon: *Görönyös*. KULCSÁR szerint is (1896-ban) *Görönyös* = Gerényes.

gerezd A *girizd* ↓, *gëřezd* | fn kny.

geribes Vt ~ † | mn Sovány, vézna. | KULCSÁR szerint (1896): *geribes* = görcsös, fölötte sovány.

gerlice Vn *gilice*, ~ | fn Madár [Turtur turtur]. | *Gója, gója, gilice, mitü vérös a lábod?*

(Népd.)

gesztenye A *gesztönye* ↓, *geszténye* | fn kny | Szerk. *szelid* ~, *vad* ~.

gévagomba A *gíva* ↓ ↓, *gívagomba* ↓ ↓, *géva*, ~ | Szerk. (fn és fn) Élénksárga, a fák tövéen élősködő, ehető gomba [*Laetiporus sulphureus*].

gezemice Vt ~ | fn 1. Gizgaz, limlom. tréf, gúny 2. Apróra vágott vegyes savanyúság. 3. Száraz ág, gyújtalék. 4. <Ételként> kotyvalék, zagyvalék.

gézengúz A *gézöngúz* ↓, *gézëngúz* | fn Rakoncátlan gyermek.

gibeg-gebeg Vt *gibög-gebög* ↓, *gibëg-gebëg* | tn i Ide-oda járkál; nehezen megy. | Megj. A szó második elemét önállóan is használják. | GEBEG

gica Vt ~ ↓ ↓ | fn Tojáshímző eszköz. | Megj. Vele rajzoltak olvasztott viasszal mintákat a húsvéti tojásokra. – A *gica* pálcikára erősített pici cső, amellyel az olvadt viaszt a tojásra csorgatták. (AKHA I, 86.) | HÍMES TOJÁS

giga l. **gége**

gilice l. **gerlice**

gilicetövös Vn *gilicetüske* ↓ ↓ | Szerk. (fn és fn) Tüskés gyomnövény; iglice [*Ononis spinosa*].

gilt Vt ~ | msz 1. Rendben van. Jól van, <megegyeztünk>. 2. Ér (érvényes), szabályos, jogos vmi. | Megj. Tagadó kif.-ben is: *Nëm gilt!* | Megj. A címszó a német köznyelvi *gelten* 'érvényben van, érvényes' igenévnék jelen idejű alakja a *gilt*.

gimb-gomb Vt ~ † | fn <Több> apró gomb. |

Népd. *Ki ja fene látot szürdolmányon*

apró ezüzdgombot?

Gimböd-gombot, gimböd-gombot

apró ezüzdgombot?

(AKHA I, 149.)

girhes Vt *girhös* ↓ ↓, *girhës* ↓, ~ | mn Göthös, köhögös. rossz

girhes-görhes Vt *girhezs-görhes* ↓ ↓ | mn 1. Nagyon sovány, beteges <állat>. rossz 2. <Emberre vonatkoztatva>: gyenge, beteges <állapot> | Megj. Állat (malac, ló) állapotára az ikerszó második elemével (*görhes*) utalnak.

girizd l. **gerezd**

gíva l. **gévagomba**

gizi Vt ~ † | fn A kisgyermek első foga. kedv, tréf | *Mutazsd a gizidet!*

glancol l. **kiglancol**

glázli Vt *glázli* ↓ ↓, *kalázli* ↓, ~ ↓ | fn Üveg pohár | **Megj.** Ma már alig használt szó. Korábban is inkább csak a németek nyelvében. A címszó a német köznyelvi *Glas* 'üveg; pohár' főnév kicsinyítő képzős változata.

gobánty Vt *gobánty* † | mn Idétlen, fejletlen <állat>. rossz | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): *gobánty* [és] *szutyóka* = idétlen.

gobántyos Vt *gobántyos* † | mn Fejlődésben elmaradt, csökkent állat <főleg malac és borjú>. rossz | *Ennek a gobántyos malacnak csak a szőre nyól.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): *gobántyos veréb* = tollatlan verébfiók.

golya A *góla* ↓ ↓, *gója* | fn. Madár [*Ciconia ciconia*] | **Szerk.** ~ *fészek*, ~ *madár*.

golyó A *goló* ↓ ↓, *gojó* | fn kny. | *Mondom, befogom a revolver csővit, és beleszorúnak a golók. Akkor nem tud engömet meglüni.*

golyva A *golva* ↓ ↓, *gojva* | fn kny. (Duzzanat a nyakon.) | *Csunya golvája volt.*

gombapörkölt A *gombapörkölt* ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) Gombából készített pörkölt. | **Népr.** A gombászás (gombaszedés) során itt a következő gombákat ismerték és gyűjtötték: *kékhátu gomba, piros hátú gomba, sárgagomba, keserűgomba, özlábu gomba, vargánya.*

gombóc A *gombóca* ↓ ↓, ~ | fn kny. | *Vertem a hátát, asztán lémönt a gombóca.*

gombolyag A *gombolag* ↓ ↓, *gombajag* ↓, *gombojag* | fn kny.

gombolyító Vt *gombolító* ↓ ↓, *gombajító* ↓ ↓, *gombojító* | fn A kenderfonal feltekerésére, gombolyítására szolgáló eszköz. | **Megj.** A két keresztben levő karon egy-egy fog állt ki. A karok forgatása során a szerkezetre felrakott motringból (fonalkötegből) *gombajagra* tekerhették a fonalat. Előtte egy egyszerűbb eszközzel, az *áspa* nevű rudacs-kával szedték motringba a rokkán megfont fonalat. | ÁSPA, ÁSPÁLÁS

gomboshere Vt *gombos* ↓ ↓, ~ ↓, *here* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Vöröshere [*Trifolium pratense*]. | *A gombosherét egy évig lèhētöt kaszáni. A fenér vagy lucërna öt-hat évön át atta a jó takarmánt.* | **Megj.** A *gomboshere* virágja volt gombszerű. Ha vizesen ette a jószág könnyen *főfujódott* tőle. Mivel főleg lovakkal etették, a *lóhere* szóval is megnevezték.

gondolomformán Vn *gondulomformán* ↓, ~ | **Szerk.** (ts i és ragos fn) 1. Nagyjából, hozzávetőlegesen. 2. Körülbelüli mennyiségben, taláломra mérve. | 2. *Kimérte, de csak ugy gondolomformán.*

góré Vn ~ | fn Kukorica tárolására szolgáló, lécekből készített, szellős építmény.

göbe Vt *göbe* | fn Anyadisznó. | **Megj.** Hívogató szava: *göbis ne! göbis ne!*

göboly Vn *göböl* ↓ ↓ | fn Hízlatásra fogott marha. | *Csak a zuradalomba vótak id göbölők.*

göbolyös Vt *göbölös* † | fn A göbolyók őrzője, gondozója.

göcög Vn *göcög* ↓ | tn i <Főleg gyermek> hangosan, jóízűen nevetgél.

göcs Vt *göcs* ↓ | fn 1. A fa aprításakor használt tuskó. 2. Csomó, görcs a fában. | **Megj.** Az 1. jelentésben szokásosabb a *tuskó* szó. | TUSKÓ

göcsörtös Vn *göcsörtös* ↓ | mn 1. Göröngyös <föld>. 2. Csomós, bütykös <fa>. | 1. *Szépem megbaránnýátad aszt a göcsörtös földet.*

gödör l. **húgygödör**, **ganyégödör**

gölöncsér l. **gelencsér**

gömböc Vn *gömböc* ↓, ~ | fn 1. Disznóhólyagba préselt, fűszerezett töltelékhus. 2. Alacsony és nagyon kövér ember. tréf., gúny | **Megj.** Nevezik még *svártlinak* és újabban *disznósajtnak* is.

gömbölyű AJ *gömbölyű* ↓, *gömböjű* | mn 1. Kör formájú. 2. Gömb alakú; gömbölyded. | 1. A *Kerék-nyillas* [...] *ez ujan gömbölyű, kör alakú, jó naty terület.*

gömbölyödik AJ *gömbölyödik* ↓, *gömböjödik* | tn i 1. Terhes nő egyre jobban erősödik. kedv, szép 2. <Vmi> gömbölyüvé kezd alakulni. | 1. *Szépen gömbölyödött a lányunk, asztán hamarossan mékszületött a Lacika.*

görbezsindely Vt *görbesindő* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Kúpcserép. | *Léesött egy görbesindő a kémény mellü.* | **Megj.** Nevezik még *görbecserépnek* is.

görget l. **begörget**

görhes Vt *görhes* ↓ | mn Igen sovány <ember, állat>. rossz, gúny | *Ott a boszorkányok verték egymás mesztelen tomporát. Mijen görhessek vótak, és remondák! – Kitü vettek ezeket a görhes malacokat?* | GIRHES-GÖRHES

görhö Vt *görhö* † | fn Kukoricából örölt liszt. – mn Ebből a lisztből készült étel <jelzője, minősítője>. | *Darátatok Gűsztüsékkē ēty kis görhöt.* – *Tē, Kata, csak nēm a görhökenyértü lēttē ijen kühér* [kövér]? – *Asszony, süssē nekōm kizs görhöpogácsát!* | **Megj.** Kukoricalisztből ínséges időben (1944-ben) a szegény családok gyakran sütöttek a pogácsán kívül *prószát*, *sőt kenyeret* is. Az utóbbi a sütést követő napon már csaknem ehetetlenül kemény volt. | **Szerk.** ~ *kenyér*, ~ *pogácsa*.

görög Vt *görög* | tn i <Nöstény disznó> kész a párosodásra. | *Görög a göbénk. Hajcsátok ē a kanyhó!* | **Megj.** A címszó jelentésében használatos továbbá a *bűg* ige is. | BÜG, BEBÜGAT, BEGÖRGET

göründő l. **gerendely**

göthöl Vt *göthöl* ↓ | tn i Csúnyán és hosszan köhög. durva | *Nagyon göthöl szegény. Nēm sok van neki vissza.*

göthös Vn *göthös* | mn Köhögős, beteges <ember>. durva

grádicsony Vn *garádicsony* ↓ ↓, *garádicsonj* ↓ ↓, *garádics* ↓ ↓ | fn Lépcső, lépcsőfok. | *Hű, de magos garádicsonnyik van!*

gráner Vt *gránēr* † | fn Külföldi vasútépítő munkás. | [1872-ben] *it vótak olaszok, gránēroknak nevezték űket.* [Akkor] *a kocsmába mullató olaszok fölgyujtották a falut. A zegész falu lángba borút.* (AKHA I, 71.) | **Megj.** A címszó eredete bizonytalan. Lehet, hogy kapcsolatban van a szláv → német *gránic* 'határ' jövevényszóval; és a *gránēr* első jeletése ez volt 'határvidékről érkezett, idegen ember'.

guba¹ Vn *gubó* ↓ ↓, *mággubó* ↓, ~ | fn Mákfej. | *Szép ērőd gubák vannak a mákszáraikon.* | **Megj.** A kifejtett mákfejet (a mák *gubóját*, *gubájját*) régen megvették a házaló zsidó kereskedők.

guba² Vt ~ † | fn Szűr. | **Népm.-ből:** *Uccu gubám* [szűröm] *utánnik, hogy ně maraggyunk el tőlik.* (AKHA I, 315.)

gúba Vt *gubba* ↓ ↓, ~ | fn Penész. | *Csupa gubba ez a kőnyér.*

gubacs Vt ~ | fn 1. A tölgyfa levelén gömb alakú kinövés. 2. A tölgyfa makkja.

gubbad Vt ~ ↓ | ts és tn i <Állat, főleg baromfi> hosszabb ideig összehúzza magát, mert fázik vagy beteges. | **Megj.** Emberre csak ritkán mondják. Ha igen, akkor inkább a *gubbaszt* igét. – A címszó jelentésével csaknem azonos a *gubbadoz(ik)* ige jelentése.

gúbás Vn *gubbás* ↓ ↓, ~ | mn Penészes. | *Gúbás lett a kóbász.*

gubancol A *gubancul* ↓ ↓, ~ | ts i kny. (Gubancossá lesz.)

gubarc Vt ~ | fn 1. Göröngy. 2. Kopár, műveletlen föld. 3. Dombtető. | 2. *Ezönn a gubarcom még legyőtetni sē lehet.*

gúbásodik Vt *gubbásodik* ↓ ↓, ~ | tn i Penészesedik. | *Gúbásodik a kóbász. – Gubbásodik a fal a zēsőszobába.* | **Szerk.** *meg* ~.

guga Vt ~ | mn 1. Kissé süket <ember>. 2. Mafla, helytelen viselkedésű <ember>. – fn Személy, <akire az 1. és a 2. jelentés vonatkozhat.> | 1. *Szegény guga gyerek! Alík halli, amit mondok.* 2. *Ennek a gugának hijába mondd.*

guggol A *gugyul* ↓, *gugol* | tn i 1. Térdét behajlítva csaknem a sarkára ül. 2. Ilyen testhelyzetben <hosszasan> várakozik. | **Szerk.** *alá* ~, *le* ~, *mellé* ~, *rá* ~.

gugyorog Vt ~ | tn i Összeguborodva <hosszu ideig> üldögel. | **Megj.** A fáradt ember sajátos testtartása. – A *gugyorog* igével szinte azonos a *gugyorász(ik)* ige jelentése, de az utóbbit ritkán használják.

gulya A *gula* ↓ ↓, *guja* | fn A szabadon tartott szarvasmarhák csoportja.

gulyás¹ A *gulás* ↓ ↓, *gujás* | fn A gulya őrzője.

gulyás² A *gulás* ↓ ↓, *gujás* | fn Ételféleség. | **Népr.** Kis darabokra vágott, paprikás-hagymás zsirban párolt húsból és krumpliból készül. Újabban bagulyást is sokszor főznek. | **Megj.** A címszó újabb változata: *gujásleves.*

gunaraz Vt ~ ↓ | tn i A lúd párosodik.

gúnya Vn *gunya* | fn Kissé rendetlen, viseltes, foltos ruha. rossz | *Hoty tuttá ijen gunyát fővönni magadra?*

gunyhó l. **kunyhó**

gunnyadt Vt *gunnyatt* ↓ | mn Beteges, fáradt <ember>.

gunnyaszt Vn ~ | tn i 1. <Ember vagy állat> magát összehúzza üldögel. 2. Pihen, bóbiskol. | GURNYAD

gurgat Vt ~ | ts i <Henger alakú tárgyat> hengerget a földön. | *Ěgyedü gurgati a hordőjját.*

gurgula Vt ~ | fn 1. <Általában> gurítható játékszer. 2. Henger alakú tárgy, eszköz, amire pl. cémát tekernék. | 1. *Há tētted a gurgulámat?* | **Megj.** A 2. jelentésben az *orsó* szó is használatos.

gurgulázik Vn ~ | tn i 1. <Gyermek> kerek alakú tárggyal játszik. 2. A gégéje fölött

vizet forgat (gargalizál). | **Népr.** A fiúk régen hordóabrincset vagy más fémből való karikát (*gurgulát*) kis bottal ütögetve futottak; s így versenyeztek egymással.

guriga Vn ~ | fn 1. <Játékszerként> minden gurítható tárgy, főleg karika. 2. Cénaorsó.

gurít A *guritt* ↓, ~ ↑ | ts i kny.

gurnyad Vt ~ ↓ ↓ | tn i <Betegségtől, rosszullettől> gunnyaszt. | *Mégen gurnyannak a tiktyajim. Biztos betegök lesznek.* | **Megj.** A bágyadt, erőtlen emberre is mondják, hogy *gurnyad*.

gurnyadt Vt *gurnyatt* ↓ | mn Betegségtől gunnyasztó <ember, állat>. | *Ezök a gurnyadt csibéjeim nem mennek semmire.*

gurul AJ *gurgul* ↓, ~ | tn i 1. Gurítható tárgy (kerék, henger, labda) halad, gördül, mozog. 2. <Gyermek> domboldalról lehenteredik. | **Szerk.** *el ~, le ~, ki ~.*

gutaütés Vn ~ ↓ | fn Agyvérzés. | *Gutaütést kapott a nagy meлектű.* | **Megj.** Így is mondják: *szél érte*. [Azaz: gutaütést kapott.]

gúzs Vt *guzs* ↓, ~ | fn 1. A vadszölő hosszú indája. 2. A belőle készített <kötél szerepű> kötöző. | **Megj.** Nevezték *iszalagnak* is. Ezzel kötözték össze a *pisli*be rakott rőzsét. – A száraz *gúzs* egyik végét meggyújtva *cigáréttáztak* régen titokban a gyerekek.

gügye Vn *gyügye* ↓ ↓, ~ | mn 1. Lükeforma, gyámoltalan <ember>. 2. Bolond(os) <ember>. | 1. *Hoty tucc ijen gügye lenni?*

gügyéskedik Vt *gyügyésködik* ↓ ↓, *gügyésködik* ↓, *gügyéskedik* | tn i 1. Hülyéskedik. 2. Furcsán viselkedik. | 2. *Gügyésködik, minha nem lenne normális.*

gülüszemű Vt *gülüszömmü* ↓ ↓, *gülüszemü* | mn Kidülledt, nagy szemű <ember>. *gúny*

gürcöl AJ *gürcül* ↓ ↓, *gürcöl* | tn i 1. Sokat dolgozik. 2. Nehéz munkát végez. 3. Szakadásig dolgozik, de nem sok eredménnyel. *gúny*. | *Gürcöttem én egész életembe, asztám mékse mentem semmire.*

güzmöl Vt *güzmöl* ↓ | tn i Ímmel-ámmal, kényszeredetten eszik. *gúny*. | **Megj.** Idős, fogatlan emberre és kisgyermekre mondják a legtöbbször. | **Szerk.** *el ~.*

güzü Vn ~ | fn 1. Szorgalmas, kitartóan gyűjtögető, kuporgató személy. 2. kny. (A házi egérnél kisebb mezei rágcsáló [Mus spicilegus].) | 1. *Ez a Pista mindég ijen güzü vót, maj mékszakatt a munkába.*

Gy

gyalázatos J ~ | mn Bosszúságot okozó, hitvány <cselekedet, állat vagy személy>. rossz. | *Gyalázatos macska! Mindömbé belenyal.*

gyalogmunka Vn ~ ↓ | **Szerk.** (hsz és fn) Mezőgazdasági munka, amelyekhez nem kell sem fogat, sem gép (pl. a kapálás). | *Māj mékszógállom gyalogmunkávā.*

gyalogszerrel Vn *gyaloksörre* ↓, *gyalokszerre* ↓ | **Szerk.** (hsz és ragos fn) Gyalogosan.

gyámoltalan A *gyámóltalan* ↓, ~ | mn Félénk, ügyetlen <személy>.

gyanta A *gyánta* ↓ ↓, ~ | fn kny.

gyantáz A *gyántáz* ↓ ↓, ~ | ts i <Vonót> gyantával beken.

gyantáról Vt *gyantáról* ↓ ↓, ~ ↓ ↓ | ts i <Vonót> gyantáz.

gyapjú A *gyaptyú* ↓ ↓, *gyapju* | fn kny. | **Népr.** A gyapjút régebben itt is megfonták, és a fonalból sálát, pulóvert, kapcát [lábbelit] kötöttek.

gyapjúskapca Vt *gyaptyuskapca* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Gyapjúból kötött lábbeli. | *Abba züdübe a gyaptyuskapcának a tãpãra hasznãtãk mæg a gorombãb vãsznat.*

gyarat Vt ~ ↓ ↓ | ts i <Kendert gerebennel> kifésül. | **Népr.** A szárosz kendőrt mæktiportãk, asztãn vasgerebenõn mæg'gyarattãk, és asztãn kezdõdõtt a rokkãn valõ mækfõnyãs. (AKHA I., 37–40.) – A gyaratás külön tette a kócos részt, és külön a finomap kendõrt. | **Megj.** A gyarat szinonimãja a fêsül ige. | **Szerk.** meg ~ | GEREBEN, GEREBENEL, FÉSÜL

gyász A *jász* †, ~ | fn kny

gyászos AJ *jászos* †, ~ | mn 1. Gyászoló 2. A gyászolással kapcsolatos (pl. öltözet). | **Népd.-ból:** *Innend alu gyiin egy jászos pacsirta.*

Ki van annak mind a két szõme sirva. (AKHA I. 151.)

gyászuha A *jászuha* †, ~ | **Szerk.** (fn és fn) kny | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): *jászuha* = gyászuha.

gyel l. jel

gyelöl l. jelöl

gyelölő l. jelölő

gyelős l. jeles

gyenge AJ *gyõnge* ↓, *gyẽnge* | mn 1. Erõtlen, kis erejű. 2. Kevés termést adó. 3. Puha zsenge. | 2. *Gyõnge termésünk vót a zidén buzãbu.* 3. *Levest fõzõk ebbũ a gyõnge cukorborsõbu.*

gyengélkedik AJ *gyõngékõdik* ↓, *gyẽngélkẽdik* | tn i Nem érzi jól magát.

gyep A *gyõp* ↓, *gyẽp* † | fn kny.

gyepel Vt *gyõpõl* ↓, *gyẽpõl* † | tn i <Kacsa, liba> gyepen legelész. | *Od gyõpõtek a ludak egész nap a rétãjba.*

gyepes Vn *gyõpõs* ↓, *gyẽpõs* † | mn kny.

gyeplő A *gyeplü* ↓, ~ ↓ | fn Hajtószar.

gyepű Vn *gyepü* ↓ | fn 1. Fákbold, bokrokból álló, kerítés szerepű határvonal. 2. Sövény. 3. Határvonal. | 2. *A Gyepiüvõgy bokros, sõvényõs hel vót.* | **Megj.** Korábban a *gyepüket* is gondozták: ritkították, visszavágták a bokrokat. Dombos helyeken az volt a szerepük, hogy akadályozták a talaj lemosódását. – Egykor kisebb határrészeket különítették el a gyepükkel.

gyerek AJ *gyerõk* ↓, *gyerék* | fn 1. Fiú. 2. kny. (Még nem felnőtt személy.) | 1. *Csak a gyerõkõk rablõsztak, a lányok nẽm.* – *Gyerõk* [fiú] születõt nálìk, nẽm lány.

gyereke l. ember gyereke

gyerekeltétel Vt *gyerökētétel* † | **Szerk.** (fn és fn) Magzatelhajtás. durva, rossz. | *Régön a mi falungba is vót gyerökētétel a naty szēgénység mijatt.* | **Megj.** KULCSÁR JÓZSEF már 1890 körül ismerte az *egykezés* szociális háttérét. Drámai hangvételű versben figyelemztette kortársait a *magzatelhajtás* veszélyeire. („Szózat a magyar néphez.” – Megjelent: a Magyar Mesemondó 119. füzetében; majd reprint formában K. J. „Bolygó, csillag, futó csillag” c. könyvében. Alsómocsolád 1992. 99–105.) – KULCSÁR még ezeket a szavakat említi versében (a címszó jelentésében): *angyalcsinálás, gyermeksikkasztás*. Lehet, hogy ez a két szó a helyi nyelvjárás tájszavai közé tartozik, de valószínűbb, hogy a szerző szépírói szókincsének hapax legomenonjai. | ELTESZ, ANGALCSINÁLÁS, GYERMEKSIKKASZTÁS

gyerekség Vn *gyerökség* ↓, *gyerékség* | fn 1. Gyerekcsoport. 2. Gyermekes gondolat. 3. Gyermekkor <ideje>. 4. kny. (Jelentéktelen apróság.) | 1. *A zegéz gyerökség a zudvarungba jáccott.* 2. *Vēdd uty, hogy gyerökség vót a zegész.* 3. *Ez még a gyerökségőmbe történt velem.*

gyertyavilág Vt *gyērtavilág* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Az égő gyertya fénye: a gyertya adta világosság. | *Nyegyvennégybe* [1944-ben] *gyērtavilágná óvastunk.* | LÁMPAVILÁG
gyí Vn *gyű* ↓, *gyű* ↓, *gyi* ↓, ~ | msz A ló indítására, biztatására használt szó.

gyimál Vt *gyimáll* ↓ | ts i 1. Szaggat, tép. 2. Dögönyöz. | 2. *Nē gyimád aszt a kislájt!*

gyócs l. **gyolcs**

gyógyít A *gyógyét* ↓ ↓, *gyógyit* | ts i kny. *A kigyóvēr az mindōnd gyógyét.* (AKHA I, 167.)

gyoha l. **john**

gyolcs Vn *gyócs* ↓ ↓, ~ | fn Finom fehér <gyári> pamutvászon. | *Gyódzsbu régōn üngōt mēg alsószoknyát vārtak.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): „A [nőkön]...nyolcztiz nehéz vászonszoknya is van, a tizenegyedik már *gyolcsból* való. Erre jön az ünneplős felső-szoknya.” | **Szerk.** ~ *ing*, ~ *szoknya*.

gyomlál A *gyomláll* ↓ ↓, ~ | ts i <Kézzel> gyomot távolít el. | **Megj.** A *gyomlál* szinonimája: a *gazol* ige. Ezt gyakrabban használják, mint a címszót.

gyömöszköl Vt *gyōmiszkül* ↓ ↓, *gyōmisziül* ↓ ↓, *gyōmōszköl* | ts i 1. Nyomkod, töm, gyömöszöl <vmi> vho>. 2. Összetör, összezúz; csömöszöl <vmi>. | 1. *Eszt még gyōmōszküd bele a tarisznyádba!* | **Szerk.** *meg* ~. | GYÖMÖSZÖL

gyömöszöl A *gyōmisziül* ↓ ↓, *gyōmōszüül* ↓, *gyōmōszöl* | ts i Beletöm, belceröltet <vmi> vho>.

gyöngytyúk A *gyōnytytik* ↓, *gyōnytyuk* | **Szerk.** (fn és fn) Fehérrel pettyezett fekete tollú háziszárnyas [Numida meleagris].

gyüőre, győre l. **jövőre**

gyözködik Vt *gyōszkōdik* | tn i 1. Sokat vesződik, fáradozik. 2. Küszködik. 3. Felel. | 1. *Sokat gyōszkōttem a csibéjjeimmē, mégis ēdōglōttek.* 3. *Mēr gyōszkōttōk velem állandōjan?*

győzkölődik Vt *győszkülődik* ↓ ↓, *győszkülődik* ↓ | tn i Bajlódik, vesződik. | Beszélgetésből: – *Mivē győszkülődik kē?* – *Szeretném ērepőgetni eszt a tuskót.* | GYÖZKÖDIK

gyújt l. **elgyújt**; **meggyújt**

gyújtalék Vt *gyujtalék* ↓ | fn Gyújtósként használt kis száraz ágak, hasított fadarabok. | *A ziskolába köllöt vinni mindig gyujtalékot.* | **Megj.** Neveztek ezt gyújtósnak is.

gyújtó Vn *gyujtó* ↓ | fn Gyufa. | *Vöggyé kéd doboz gyujtót is a bódba, hogy lögyön neköm is.*

gyújtós l. **gyújtalék**

gyurgyina [dália] l. **georgina**

gyúródészka A *gyuródészka* ↓ ↓, ~ ↑ | **Szerk.** (igenév és fn) kny. | **Megj.** Nevezik *gyurótáblának* is. – KULCSÁR szerint (1896): „[Ma már nincs szokásban] hogy a földre fektetett *gyurótáblán* nyújsák ki a rétestészát.”

gyúróteknő Vt *gyuróteknő* ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) Tészta gyúráására használt tekernő. | **Megj.** Főleg kenyértészát gyúrtak benne. – A címszó szinonimája: *dagasztóteknő*. | DAGASZTÁS, DAGASZTÓTEKNŐ

gyuss l. **juss**

gyussol l. **jussol**

gyut l. **jut**

gyutányos l. **jutányos**

gyuttat l. **juttat**

gyuttatot föld l. **juttatott föld**

gyü, gyú l. **gyí**

gyüő l. **jövő**

gyüdiés Vt *gyüdiés* †, ~ ↓ ↓ | mn A gyüdi [máriagyüdi] búcsúra járó <ember> – fn <A gyüdi> búcsús. | **Megj.** KULCSÁR szerint: [Beszélgetésben:] – *Há valósi kee [kend]?* – *Gyüdiések.* [Gyüdi búcsújárók vagyunk.]

gyüjet-menet l. **jövet-menet**

gyüjő l. **jövő**

gyüjő-mönő l. **jövő-menő**

gyügye l. **gügyc**

gyügyéskedik l. **gügyéskedik**

gyújt A *gyütt* ↓ ↓, *gyüjt* | ts i 1. Szálas takarmányt <mezőn> összehord. 2. kny. (Pénzt szed össze.) | 1. *Émöntünk gyüiteni.* – *Id gyüttötünk a falu alatt.* 2. *Esz csag gyüitti a sok pész.* *De mire mén vele?*

gyüjtény l. **jövötény**

gyülés A *gyüllés* ↓, *gyülés* | fn kny.

gyülik AJ *gyüllik* ↓, *gyülik* ↓, ~ | tn i 1. <Kezén, lábán stb.> kelés támad, és az egyre nő. 2. kny. (<Több ember, állat> vhol összejön.) | 1. *Gyüllik a kellésöm. Bár fakanna ki!* | **Népr.** A kelés érlelése, hűsítése céljából a még pirosas duzzanatra érett paradicsomot vagy vászonba kötött *csőcskovászt* szoktak kötni. Így előbb kifakadt a kelés. | CSECSKOVÁSZ

gyümölcs A *gyümölcs* ↓, ~ | fn kny.

gyümölcsoltó Vn *gyömölcsóttó* ↓ ↓, ~ | Szerk. (fn és igenév) Gyümölcsoltó Boldogasszony [Mária], ill. Jézus fogantatásának ünnepe március 25-én. | *Gyümölcsóttóra meszenőm* [meszelnem] *köllene*.

gyümölcsös A *gyümölcsös* ↓, ~ | mn A *kert* szó jelzője. fn kny. (Gyümölcsfákkal beültetett hely). | **Megj.** Régen a háztelkek végében voltak a gyümölcsösök, ill. az istállók közelében. Mivel ide főleg *szilvafákat* ültettek, a kertnek ezt a részét *szivás*-nak is nevezték.

gyün l. *jön*

gyüőre l. *jövőre*

gyűr-gyavar Vt *gyűr-gyavar* ↓ ↓ | ts i <Anyagot, főleg textilt> össze-vissza gyűr.

gyürke Vn ~ | fn Kenyér vége, csücske. | *Nekőm add a gyürkéjjit!*

gyűrű A *gyűrű* ↓, ~ ↑ | fn kny. (Jegygyűrű.) | *Mégvették a gyűrűket. Hamarossan gyűrűző lesz ám náluk.* | **Fr.** *Nēm esik lē a gyűrū a zujjadru.* [Ne restelld a munkát!] | **Szerk.** *arany* ~, *ezüst* ~, *jegy* ~, *pecsét* ~.

gyűrűsujj A *gyűrűsujj* | Szerk. (mn és fn) kny. | *Nēm birom kiigyenőszíteni a gyűrűsujjamat.*

gyűrűző Vt *gyűrűző* ↓ ↓ | fn Eljegyzés gyűrű átadásával, ill. bemutatásával. | **Népr.** A *gyűrűző* régen a lakodalmat megelőző igen érdekes és jelentős esemény volt. Részletes leírása KULCSÁR JÓZSEF „Hegyhát” c. tanulmányában, 24–42.

gyüszmékel Vt *gyüszméköl* † | tn i Jön-megy; céltalanul bolyong, járkál.

gyűszű A *gyűszű* | fn 1. A disznó levágott körme (mint a gyerekek játéka). 2. kny. (Ujjvédő).

gyüt-mönt l. *jött-ment*

H

há¹ l. *hát* (igen)

há² l. *hová?*

habar J ~ | tn i 1. Gyorsan beszél, hadar. 2. <Lisztet tejfőllel> összekever.

habarodik l. *meghabarodik*, *belehabarodik*

habog Vt ~ | tn i 1. Akadozva, gyorsan beszél. rossz 2. Locsog, mindent összehord. ROSSZ | HEBEG

habókos Vt ~ | mn Hóbortos, bolondos <ember>. rossz, tréf

hacacaré Vt ~ | mn Rikító, igen tarka <ruha, főleg szoknya>. – fn 1. Lármás, vidám összejövétel. 2. Nagy felfordulás. | 1. *Vót ám naty hacacaré bucsukor.*

hacuka Vn ~ ↓ ↓ | fn 1. Férfiak rövid kabátja <volt>. 2. Vmilyen nem túl szép öltözet. rossz | **Népr.** *A férfijak régön mék hacukát is hortak. Esz kis rövid dërëku kabát vót egy gombal. Nyitot vót, és dërëkig ért.* (AKHAI, 70.) | **Megj.** Valami miatt ez a kabátka a helyieknek nem tetszett, ezért a *hacuka* szónak ma is rosszálló hangulati értéke van: *Hogy nízó ki abba a hacukába, tē embör? Vezsd lē magadru, asztám maraggy inkább ümögbe!*

hadovál Vt ~ ↑ | tn i A valóságot némileg torzítva sokat beszél <feleslegesen>. rossz | *Nē hadováj!* | **Megj.** Viszonylag új szó a falu nyelvében.

hagyatkozik Vn ~ ↓ ↓ | tn i 1. Végrendelkezik <vagyonáról>. 2. kny. (Vkire, vmire hivatkozik.) | **Népr.** Régen a végrendelkezésről nem igen beszéltek. Szinte tabutéma volt. Mivel elmaradt több családban a *hagyatkozás*, később sok vita volt az öröklés kérdéseiben az utódok között. Valahogy azonban mindig megegyeztek. – Ha netán mégis szükségesnek vélték a testamentum megírását, erre a feladatra a tanítókat kérték fel. **KULCSÁR** különösen szép és igényes hagyatkozásokat tudott írni. Ő írta például Csike Ernő bíró testamentumát. (A bíró abban az időben még írástudatlan volt.)

hagyma A *hajma* ↓, ~ | fn 1. Vöröshagyma. 2. Virágok földbeli hajtása. | **Megj.** Ha a címszónak nincs jelzője, itt általában *vöröshagymát* jelent. | **Szerk.** *fok ~, gyöngy ~, metélő ~, virág ~, zöld ~.*

hagymahéj A *hajmahéj* ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) A vöröshagyma száraz külső burka. | **Népr.** A hímestojás festéséhez használták. Szép barna színt adott a tojásoknak.

haj J ~ | fn 1. A kukorica bajsza. 2. kny. | **Szerk.** *kukorica ~.*

háj A *hájj* ↓, ~ | fn 1. kny. (Elhízott emberen a zsírpárna.) 2. kny. (Az állat hasát borító zsírszövet.) | 2. *Haggyatok hájjat, hoty sütni tuggyak vele!*

hajadonfőn Vt *hajonfén* ↓ | hsz Fedetlen fejfel.

hajas krumpli l. **héjas krumpli**

hajazás l. **héjazás**

haj be ne Vt ~ | msz Állatterelő szavak. | **Megj.** Így hajtják be a teheneket az istállóba: *Haj be, ne! Heledre, ne!*

hajdermennő Vn *hajdërménkű* ↓, *hájdërménkű* ↓ | **Szerk.** (? és fn, fn) Villám, istennyila. | *Belevágott a toronyba a hajdërménkű.* | **Fr.** *Szalad, mind a hajdërménkű.* [Nagyon fut.] | **Megj.** A címszó jelentésében továbbá: *hájdërrosseb; hájdëros rosseb, hájdëros ménkű.*

hajdina Vn *hajdëna* ↓, ~ | fn Pohánka [Fagopyrum vulgare] | *A Hajdëna-dülöbe szokták vetni a hajdënát. Amikor a zárpátáró lëgyütt, abba vetöttek hajdinát. Hamar kikët, és szép fehér virág'gya vót. A méheeknek nagyon jó vót. Mëk hát hajdinkását csinátak, és disznóqlëskor hürkát tötöttek vele.* (AKHA I, 23.)

hajdinakása Vn *hajdënakása* ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) Hajdinából főzött pépes étel. | **Megj.** Hürkába töltötték, de köretként is fogyasztották.

hajje Vt *hajjē* ↓, *ajjē* ↓ | msz 1. A csodálkozás kifejezésére. 2. Beleegyezés vmi-be. | 1. *Ajjē, eszt nem gondútam vóna.* 2. Beszélgetésben: – *Odagyűsz tē jis? – Ajjē!* [Természetesen.]

hajkurász(ik) Vn ~ ↓ | ts i 1. <Jóságot> kitartóan kerget, hajszol. 2. <Személyt, sikert> mohón igyekszik elérni, megkapni. rossz | 1. *Hajkurássátok el a verebeket!* 2. *A Gyurka örökkétig a csajokat hajkurászi.*

hajma l. **hagyma**

hajmahéj l. **hagymahéj**

hajnal A *hajnā* ↓, *hajnó* ↓ ↓, ~ | fn kny. | **Népr.** A kottyozók rigmusában:
Kity-koty, kity-koty
māj mėgvérad, māj hajnó lëssz.
 (AKHA I, 79–80.)

hajol A *hajul* ↓, ~ | tn i kny. | **Szerk.** *le* ~, *ki* ~, *össze* ~.

hajs Vn *hojsz* ↓ ↓, ~ | msz Jobbra! <A szarvasmarha irányító szava.> | **Megj.** Korábban a lovakat is ezzel a szóval irányították: Jobbra! Ezért volt a fogat *jobb oldalán* haladó ló (és a szarvasmarha is) a *hajszás*. A *balra* befogott állat a *csás*.

hajszás l. **hajs** a.

hajszol A *hajszul* ↓ ↓, ~ | ts i kny.

hajt l. **elhajt**; **behajt**

hajtórosta Vt ~ ↓, *rosta* | **Szerk.** (igenév és fn) Kézzel hajtott magtisztító eszköz. | **Megj.** Nevezték még *szelelőnek* és *nagyrostának* is. A kis gép pergő lapátjai szelet kavartak, és az fújta ki a könnyebb szemetet a magok közül.

hakstok Vt *hastok* ↓, ~ | fn A levágott disznó feldarabolására szolgáló erős asztal. | **Megj.** A németek a címszóban az *a* hangot illabiálisan (*á*-szerűen) ejtették. – A címszó szóösszetétellel alakulhatott. A címszó előtagja a német köznyelvi *hacken* 'vág, vagdal, aprít' igenév, utótagja pedig a *Stock* 'fatönk, tuskó'. (A tuskó szerepét betöltő erős asztallap igen vastag fából készült.)

halad A *hallad* ↓, ~ | tn i kny.

háládatos Vn ~ ↓ ↓ | mn Hálás. | *Háládatos löszök érte, nē fēj!*

hálaistenkedik Vt *hálaistenkődik* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és tn i) 1. Hálálkodva gyakran mond „*Hála Isten*”-t. 2. Ügyetlenkedik, szerencsétlenkedik. | 2. *Mit hálaistenköcc itt? Sződd össze má magadat!*

halál A *halá* ↓ ↓, ~ | fn kny. | **Fr.** *Halára váni*. [Nagyon megrémülni.]

halálmadár Vn *halámadár* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) Kuvik. | **Népr.** A helyi hiedelem szerint ha *bagó* [bagoly], azaz *halálmadár* száll egy házra, és kuvikol, ott meghal valaki.

hallgat A *hógat* ↓ ↓, *hāgat* ↓ ↓, *halgat* | ts i kny. | *Hāgass ide!* | **Megj.** KULCSÁR adata (1896): *Hógatunk szomszéd!*

hallgatolózik Vt *hāgatulózik* ↓, *hāgatolózik* ↓ | tn i <Figyelve> hosszasan hallgatolózik. rossz | *Égyütt ide, és it hāgatulózott ez a Jóska a zablakunk alatt. Sunyi egy alak ez.*

hallik l. **áthallik**; **behallik**; **elhallik**; **kihallik**; **lehallik**; **odahallik**

háló A *hálló* ↓, ~ | fn Fonalból készült rácsos szövetek. | *Hálló köne a szunyogok ellen.*

halódik Vn ~ ↓ | tn i Haldoklik. | *Halódott, amikor utójjára láttam.*

halottvirrasztás Vn *halotvérasztás* †, *vérasztás* † | **Szerk.** (fn és fn) Éjszakai virrasztás a halott mellett. | **Népr.** Régen a halottat nem vitték ki a halottasházhoz, hanem a faluban (a halott házában) gyűlt össze a rokonság *vérasztásra*. Siratásra a 20. sz. elején

már nem került sor, de az *előimátkozó* vezetésével imádkoztak, és egyházi énekeket énekeltek a halott *hidegágya* mellett. – KULCSÁR szerint (1896 körül): „Temetés után megtartják a *halotti tort*, mely néha bizony nem a legszomorubb hangulat közt ér véget.”

halpénz Vn *halpéz* ↓ ↓, *halpéndz* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Halpikkely. | **Megj.** A címszó jelentésében használatos volt régen a *kopétó* szó is. | KOPÉTÓ

halvány A *halovány* ↓, *halavány* ↓, ~ | mn 1. Erőtlen színű <anyag> 2. Sápadt arcú <ember>

hamar A *hama* †, *hamā* ↓ ↓, ~ | hsz Gyorsan. | *Hát én nagyon hama fölmöntem.* (AKHA I, 316.)

hamarjában A *hamargyába* ↓ ↓, ~ ↓ | hsz Gyorsan, hamar. | *Hamargyába összebékütek.*

hamarosan A *hamargyossan* ↓ ↓, *hamarossan* | hsz Nemsokára.

hamisgulyás A *hamizsgulás* ↓ ↓, *hamizsgujás* | **Szerk.** (mn és fn) Gulyás hús nélkül.

hamuslúg Vt *hamuslug* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Fahamu forró vízzel leöntve; eredménye: lúgos hatású folyadék. | **Népr.** Régen *hamusluggal* mosták ki az asszonyok a vászonlepedőket, törülközőket. A lúgos folyadékot árkok vizében súlykolófákkal verték ki a *pallóra* tett vásznakból. (AKHA I, 59–61.)

hamuslepedő Vt *hamus lepiüdő* † | **Szerk.** (mn és fn) Lepedő a pállósajtár tetején, amelyre fahamut és forró vizet öntöttek. Más nevei: *hamvaslepiüdő*, *hamvas*. | LÜGOZÁS, PÁLLÓSAJTÁR, SZAPULÁS, SZAPULÓ

hándál l. **hánydál**

hanem A *halom* †, *hanēm* | ksz Hanem: <az ellentét kifejezője>. | *Ű monthat akármit; halom ha ém mondok valamit, annak má nincs foganattya.* | KULCSÁR példamondata (1896): „*Azt tudtunk, hogy égyün, vártunk is sokáig, halom csak nem gyütt é.*”

hángedli Vt *hángēdli* ↓ | fn Előke <étkezéskor lóg a kisgyerek nyakában>. | **Megj.** Ha kisgyermeket etetnek, *hángēdli*t (kis mintás kendőcskét) kötnek a nyakába. – A címszó a német *hangen*, *hängen* 'felakaszt, felfüggeszt' igenév jelentéseivel van kapcsolatban. A jövevényszó mellett a címszóban megnevezett fogalomra használatos még az *előke* szó.

hangyatojás Vn *hanygyatojás* | **Szerk.** (fn és fn) A hangya fehér színű bábja.

hant Vn ~ | fn 1. Nagyobb földdarab. 2. kny. (Göröngy a szántóföldön.) 2. Öszszehúzott földkupac. 3. Sírhalom. | **Megj.** A 3. jelentés él tovább az *elhantol* 'eltemet, temet' igében.

hány Vn ~ | ts i 1. <Növény> hirtelen kibontja, növeszti részeit. 2. Kezét, lábát kapkodva emelgeti. 3. kny. (<Vmit vhova> felrak.) | 1. *Má hánnya ja levelit a dohánj.* 3. *Fölhányom ém magam a kévéket a zasztagra.* | **Szerk.** *el ~, fel ~, ki ~, össze ~.* | **Fr.-ban:** *Szömjire hánja.* [Szemére vetette.]

hánydál Vt *hándál* ↓ ↓ | tn i Szemére vet; felhánytorgat <vmit>. | *Nē hándád a szömjömrre szakadatlanj, hogy évesztőttem a pincekujcsot! Māj meglēssz.* | **Megj.** Szokásosabb ik-vel: *fel ~.*

hányolódik Vt *hányulódik* ↓ ↓, ~ | tn i Jelentései szinte azonosak a *hányódik* ige jelentéseivel. De a *hányolódik* huzamosabb, tartósabb történésű cselekvésre utal.

hánytorgat A *hántorgat* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i Szemrehányóan (fel)emleget <vmit, pl. korábbi dolgokat>. | **Megj.** Szokásosabb a címszó ik-s változata: *Sokszó főhánytorgatta, hogy éccő csunyám beruktam.* | HÁNDÁL

hapták Vn *haptág* ↓ ↓, ~ | Vigyázz(állás). | *Haptágba kapta magát.*

happog Vt ~ ↓ | tn i Méltatlankodik, zsörtölődik. | *Mit happoktok itten?*

happol l. **elhappol**

harákol Vn *harákul* ↓ ↓, ~ | tn i Torkát köszörülve, krárogva nyálkás váladékot köhög <fel>. durva, rossz | *Nē harákujj!*

harang l. **kisharang**; **nagyharang**; **őregharang**; **lélekharang**

harangoz(ik) l. **beharangoz**

harangozás l. **összeharangozás**

harmadol A *harmadul* ↓, ~ | ts i <Vmit, pl. almát, szemesterményt> három részre oszt.

harmonika AJ *hērmonika* ↓, ~ | fn kny. (1. Levegővel, fűjtatóval működő gombos vagy billetyüs hangszer.) 2. Szájharmonika. | **Megj.** A szájharmonikát *szájmuzsikának* is mondják.

harmonikázik A *hērmonikázik* ↓, ~ | fn kny.

háromkirályok AJ *háromkirálok* ↓ ↓, *háromkirájok* ↓ | **Szerk.** (szn és fn) Gyermekek játéka vízkeresztkor. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 táján): „Karácsonykor a betlehemesek szoktak megjelenni, vízkeresztkor pedig a *háromkirályok*.” – A játék tartalmáról, énekeiről már nincsenek adataink. (Ezért l. BERZE NAGY JÁNOS: Baranyai magyar néphagyományok. Pécs, 1941. I, 87–93.; VÁRNAI FERENC (szerk.): Nagyhetény de be van kerítve. Pécs, 1991. 41–45.)

hársas A *hársos* ↓, ~ | mn Hársfás hely. | **Megj.** Dülönévként: *Hársos* (BMFN I, 11/73).

hasaszalonna Vt *hasaszalánna* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (sz.jcles fn és fn) <Húsos> szalonna a sertés hasa alján.

hasas Vn ~ | mn 1. Vemhes <állat>. 2. kny. (Pocakos <ember>). 3. Öblös edény (pl. korsó.)

hasi l. **egyhasi**

hasíték A *hasitték* ↓, *hasiték* | fn Hasítással keletkező nyílás, rés <vmin, pl. fán, ruhán>. | *A legalsó kis pöntőjje marat csak rajta.* [Ennek] *hátu vót a hasittéktya.*

hasló Vn ~ ↓ | fn A lószerszám része. | **Megj.** A ló szerszámát a hasi részen ez a csatos szij rögzítette az állaton.

hastok l. **hakstok**

hát A *há* ↓ ↓, ~ | msz Az igenlés megerősítője. | Beszélgetésben: – *Tē is ot lösző?* – *Hát. Hognē lēnnék.*

hatánkodik Vt ~ ↓ ↓ | tn i Erösködik, nagyképüsködik. rossz | *Elöttem jába hatánkottok!*

határ J ~ | fn 1. Halom, csomó. 2. kny. (Mező; külterület.) 3. kny. (A földterület, telek széle, peremvonala.) | 1. *Vam még itt ęty határ krumpli. Aszt is szęggyünk fı!* | **Megj.** A meżőn nem igen voltak mestersęges határjelölők (legfeljebb a réteken), mégis mindenki tudta, hol halad a határ. Ritkán azonban történtek szándękos *elszántások*. Ilyenkor került sor *határpörre*. (L. a *Pöręs* dőlő nevének eredetét – BMFN I, 11/65.)

hátul AJ *hátu* ↓, ~ | hsz 1. Végére, utoljára <maradó>. 2. <Vminek> a végén levő. 3. kny. (Vmi mögött.) | 1. *Hátu marattá? Tęd be a zajtót!* 2. *Egęszen hátu van a szivás.* [A telek végében.]

hátulja AJ *hátuja* ↓ ↓, *hátujja* | fn 1. kny. (<Az ember> feneke, fara.) 2. <Vminek> a hátsó, vége felőli része. 3. <Vminek, vkinek> a fara. tréf | 2. *A kocsi hátujjába tęttem a kaszát.* 3. *De jó hátujja van ennek a lányak.*

hátulsó A *hátúsó* ↓, ~ | mn Hátul levő. | *Kęzs be a zęggyik hátúsó kereket, mer nagy a terő a kocsin!*

hatvan A *hatfan* ↓, ~ | szn kny.

ház l. *cędulaház; mázsaház; tęgulaház*

háza l. *istenháza*

hazaér l. *megér*

hazai Vn *hazaji* | fn A nemes szőlőfajták győjtőneve. | Beszélgetésben: – *Mijen szęllőt telepitőtte?* – *Hazajit.* – mn E szőlő és a belőle készült bor jelzője. | *Vam még ęty kis jó hazaji borom.* | **Megj.** 1878-ban jött a nagy folixérajárvány. Akkor az összes nemes szőlő kipusztult; ill. csak ott maradt meg (a temető melletti vadtelepen), ahol *vad-*ra oltották a nemes szőlőket.

házal Vn ~ ↓ | tn i 1. kny. (Házról házra járva kereskedik.) 2. Így járva koldul. rossz 3. Sok helyre jár, <és pletykálkodik>. rossz, tréf

hazajáró szellem l. *kísértet* a.

házasít AJ *házasitt* ↓ ↓ | ts i 1. <Vkit> házasságra segít. 2. Különböző borokat vegyít a várható jobb minőség érdekében. | 1. *Öregapám mind a nétyfját haza házasította, ęs mind mękférték ęty házba. Szępőn, ęggyetértęzsbe dęgosztak.* | **Szerk.** ki ~, meg ~.

házasodik l. *beházasodik*

hazatakarodik Vt ~ ↓ | tn i 1. <Terményt a meżőről> betakarít, hazahoz. 2. Hazamegy. durva | 2. *Takaroggyatok haza!* | BETAKARODIK, TAKARODÁS

háznép Vn ~ ↓ ↓ | fn Egy családba tartozó személyek közössége.

háztőznéző Vn *hásztőznéző* ↓ ↓ | fn A házasulandó férfi első tájékozódó látogatása <kisebb kísérettel> a leendő menyasszony házánál. | **Nępr.** Régen természetesen a menyasszony is ellátogatott szőleivel a vőlegény házába. A kölcsönös tájékozódások után került sor a *kéretésre*.

hazul l. *innenhazul; onnanhazul*

hebeg A *hebęg* ↓, *hebęg* | tn i 1. Izgalmában akadozva mond vmit. rossz 2. Beszédhibásan, dadogva szól. rossz | 1. *Nę hebęg'gyetők itten!* | HABOG

hebehurgyáskodik Vt ~ ↓ | tn i Szelesen, meggondolatlanul viselkedik. rossz | *Tē jis hebehurgyáskottá a mullactságba. Nē is tagadd!*

hébér Vt ~ | fn 1. Eszköz, amellyel bort lehet kiszívni a hordóból. 2. Egyszerű <kézzel hajtható> emelőeszköz. | **Megj.** Mivel *lopótökből* készítettek borszívót, *lopó* volt a neve korábban. Persze fordítva is lehetett: úgy, hogy a *lopóról* (borszívóról) kapta nevét a *lopótök*. A mai *hébérek* üvegből vannak. – A címszó mindkét jelentése német szóval hozható kapcsolatba: a német *Heber* 'lopó' és esetleg az ugyancsak német *Hebel* 'emelő, emeltyű' szavakkal.

hébéréz Vt *hébéröz* ↓, *hébéröz* | ts i Héberrel vagy lopóval bort szív <a hordóból>. | *Hébéröztem egy üjg bort.*

hebrencs Vn ~ ↓ | mn Hebehurgia, szeles, kapkodó <személy>. | KELEKÓTYA

heccelődik A *hëccölődik* ↓, *hëccölődik* | ts i Hosszasan heccel, ingerkedik <vkivel>.

hecsedli AJ *hëcsëdli* | fn 1. Csipkebogyó: <a vadrózsa bogyós termése>. 2. A csipkebogyóból főzött lekvár. | 2. *Főzzünk hecsëdli!*

hederít A *hederint* ↓, ~ | tn i <Tagadószóval> ügyet sem vet vkire vagy vmire. | *Rá sē hederint a zöccsire.*

hegy AJ *högy* ↓, *högy, hëgy* | fn 1. Szőlővel beültetett <rendszerint dombos, hegyes> terület. 2. kny. (A dombnál magasabb kiemelkedés.) | **Megj.** Mivel a szőlőhegyekben pincék is vannak, a *hegy* szónak alkalmi jelentésként *pince* értelme is van. Pl. *Gyere, kimögyünk a högyre (högybe)* [pincébe]! *Hozunk ëty kis ujbort.*

hegyébe Vn *högyibe* ↓, *hëgyibe* | hsz Rá, föléje. – nu Vminek a tetejébe.

hegyekóc l. kóc

hegyes¹ A *högyes* ↓, *hëgyes* | mn kny. (Hegyekkel, dombokkal teli vidék.) | *A határnak vannak högyes részei.*

hegyes² A *högyös* ↓, *hëgyös* | mn 1. kny. (Tárgy, eszköz, amelynek éles hegye van.) 2. kny. (Tárgy, amit kihegyeztek; s most van hegye.) | *Jó högyös a színösöm.*

hegyespaprika A *högyőspaprika* ↓, *hëgyőspaprika* | Szerk. (mn és fn) Csúcsos <és rendszerint erőse> paprika. | *Vigyáz, mer nagyon csipős a högyőspaprika!*

héj A *hëjj* ↓ ↓, ~ | fn 1. A fa kérge. 2. kny. (Vminek a burka, kérge.) | 2. *Öreganyám szerette tejbe aprítani a kenyér hëjját, mer csak ity tutta mëgënni.*

héjaskrumpli AJ *hëjjaskrumpli* ↓, *hajaskrumpli* ↓ ↓, ~ | Szerk. (mn és fn) Héjában főtt burgonya. | **Megj.** Az idősebbek így is mondták: *hajában főt krumpli* vagy *hajaskrumpli*. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896): „Köznapokon besózott hagyma, *hajas burgonya*, meztelen bab- és káposztafőzelék, no meg tésztaféle járja.”

héjázás Vt *hajazás* ↓ ↓, ~ | fn A gabonaasztag tetejének megrakása.

hektika Vn *hëptika* ↓ ↓, ~ | fn 1. Tüdőbaj. 2. Erős köhögés. 3. <Általában> betegség.

hektikás Vn *hëptikás* ↓ ↓, ~ | mn 1. Tüdőbajos. 2. Köhögős <ember> 3. <Most, ill. általában> beteges természetű <ember>.

hely AJ *hel* ↓, *hej* | fn 1. Porta; telek. 2. Vkinek a szerepe <jut neki>. 3. kny. (A

térnek az a része, ahol vmi, vki van, tartózkodik.) | 1. *Szép heletők van.* 2. *A zű helin vam most a vöm.* | **Szerk.** *félre ~, ház ~, kegy ~, rejtek ~, tett ~.*

helyébe AJ *helibe* ↓, *hejébe* | *hsz* Helyette. | *Nē busujj, adok helibe ety sokkal szöbbit neköd!*

helyedre ne A *heledre nē* ↓ ↓ | **Szerk.** (ragos fn és msz) Lovat és szarvasmarhát terelő szókapcsolat, nyelvi szerkezet.

helyes A *helös* ↓ ↓, *hejös* ↓, *hejës* | mn 1. Tetszetős <tárgy>. szép 2. Kellemes modorú és külsejű <személy>. szép 3. A valóságnak, igazságnak megfelelő válasz. 4. Csinos, takaros <hely>. | 2. *Helös lájt vëtt el a zonokám.*

helyez AJ *helöz* ↓, *helëz* ↓, *hejöz* ↓, *hejëz* | ts i 1. Teremt, világra hoz. 2. kny. (Vmely helyre odatesz.) |

Szencséges Uristen, vilák teremőjje,

Tekincs lē ezen kedves jó szölőkre!

Kik által engöm a világra helesztél.

(Vőfélyrigmusból. AKHA I, 96.)

helytálló A *helálló* ↓ ↓, *hejálló* ↓ ↓ | **Szerk.** (ragos fn és igenév) 1. Aki huza-mosan marad egy munkahelyen. 2. kny. (Igaz, helyes vélemény.) | **Megj.** Ez újabb szó Mocsoládon.

helytelenkedik Vn *heltelenkődik* ↓ ↓, *hejtelenkődik* ↓ | tn i Feltűnően, neveletlenül viselkedik. | *Nē heltelenköggy, mer baj lëssz!*

hemperedik l. felhemperedik

hempereg AJ *hempörög* ↓, *hempërög* | tn i 1. kny. (<Fekve> ide-oda hengeredik, gurul.) 2. A hurka forog az üst forró vizében. 3. kny. (Fekve lustálkodik.) rossz | **Szerk.** *le ~.* | HENTEREG

hemperget AJ *hempörget* ↓, *hembörget* ↓ ↓, *hempërget* | ts i 1. Vmit tapadás anyag-ban megforgat. 2. kny. (<Fekvő tárgyat, személyt> ide-oda forgat.) 3. Legurít vmit. | 1. *Hembörgezd bele a hust a prézlibe!* 2. *Hembörgetni köllene a hordót!* | **Szerk.** *bele ~, meg ~.* | HENTERGET

henceg A *hencög* ↓, *hencëg* | tn i kny. | *Nēm köllene ity hencögnöd!*

hencsereg Vt *hencsörög* ↓, *hencsërög* | tn Hosszan, lustán heverész. | HENTEREG

henger A *hengör* ↓, *hengër* | fn kny. | *Szántás után, ha nagyon hantos vót a föld, akkor még hengörrel is rámöntünk.* (AKHA I, 2.) | **Megj.** A régi hengerek fából készültek. Az újabbak vaslemezből. | **Szerk.** *fa ~, kút ~, vas ~.* | HENGEREL

hengerel A *hengöröl* ↓, *hengëröl* | ts i 1. <lk-vel>: Vkit legyöz. 2. kny. | 1. *Lehengöröte a zellenfelit.* 2. *Éppen hengörötem a Páksomon.* | **Szerk.** *le ~, meg ~.*

henteredik l. felhenteredik

hentereg Vn *hentörög* ↓, *hentërög* | tn i 1. <Vmi vhol> elfekszik. 2. <Ember> lustán fekszik <vhol>. rossz 3. <Vki> fekvő helyzetben forog. 4. Forró vízben <vmi> forog. | 1. *Ott hentörög a bicskád a földön.* – *Valahun a fészörbe hentörög a szijókésöd.*

2. *Em mők csak órákig hentörög a priccsön.* 4. *Má hentörög a hurka a züzsdbé.* | Szerk. *el ~.* | HENC SEREG, HEMPEREG, HENTERGÖZIK

henterget Vn *hentörget* ↓, *hentéret* | ts i 1. <Vmit, vkit> tengelye körül forgat. 2. Vmit vmiben megforgat. | 2. *Hentörgessétők még a disznót a főró vizbe!*

hentergözik Vn *hentörgözik* ↓, *hentérgözik* | tn i <Játékosan> hentereg, hempereg. | *Hogy hentörgözik a kizsgyerők!*

hentes A *hentös* ↓, *hentös* ↓, *hentés* | fn kny. | *Régön vót hentös is Mocsoládon a Nagy uccába, a Nagy Jóska bácsi.* | **Megj.** Böllérnek nevezik itt azt a személyt, aki ért a disznóvágáshoz, de nem szakmája a hentesség.

hepciás AJ *hepcijás* ↓ | mn 1. Kötekedő, izgága <ember>. 2. Gyenge, betegeskedő <ember>. | 2. *Ném tudom, mitü lëttem ijen hepcijás.*

hepciáskodik AJ *hepcijáskodik* ↓ | tn i 1. Kötekedik, akadékoskodik. rossz | 2. Betegeskedő, gyengélkedő <ember>. | 1. *Mit hepcijáskocc itten? Ki bántot tégödet?*

heppeg Vt *heppög* ↓, *heppég* | tn i 1. Tétován, kissé megszeppenve mond <vmi>. 2. Nehezen vesz levegőt. 3. Heppөгt fűj. | 1. *Rádörrentöttem, asztán csak heppөгött.*

heppөг Vt *heppөгö* ↓, *heppөгö* ↓, *heppөгö* ↓ | fn 1. Gyermekek saját készítésű játéka <"hangszere">. 2. Tétován, megszeppenve beszélő <ember>. | **Megj.** A *heppөгött* a gyermekek készítik a fűz- és orgonafa vékony ágainak kérgéből, héjából. Az ág kis darabját tavasszal késsel körbemetszik, majd a kés nyelével ütögetik az ág *héját*. Így a héj lehúzható. A csöszerü héjat megfűjják, és a „hangszer” recsegő, *heppөг* hangot ad.

heptika l. hektika

heptikás l. hektikás

herdál Vn *hërdáll* ↓, *hërdál* | ts i 1. Pocsékol <vmi>. 2. Értéket, vagyont elpazarol. rossz. | **Megj.** Csak ik-vel használatos: *Èhërdállí a vagyonát.* | Szerk. *el ~.* | PAZAROL, POCSÉKOL

herélt Vn *herélt* ↓ ↓, ~ | mn Herélt <ló>. | *Vëtt ëty herét lovat.* – fn Ló <herélt állapotban>. | *A herétt az má nëm ujan rugós ám, mind a csödör.*

herélő Vn *herelő* ↓ ↓, *herélő* ↓ ↓, ~ | fn A herélést végző szakember. | **Megj.** Környékünkön, sőt egész Baranyában ismerték a két kiváló mocsoládi herélőt: *Piszer Jánost* és *Piszer Józsefet*.

hergott Vn *hërgott* ↓ | fn Káromkodásban szereplő szó: 'úrísten'. | *A hërgot hétszencségít nekíjje!*

herken l. felherken

herkópáter Vn *hërkópátër* | Szerk. (fn? és fn) Nyomatékos tagadásban használt szó: senki sem, senkinek sem. tréf, durva. | *Eszť még a hërkópátër së tuggya.* – *Eszť a hërkópátërnek së csínyállom még!*

hermonika l. harmonika

hermonikázik l. harmonikázik

hess el A *höss* ē ↓, *hëss* ē ↓ | msz A baromfiak riasztására, terelésére használt szavak, szerkezetek. | **Megj.** A címszó rövidebb változatai: *hëss*, *höss*, *sehe*, *höss* ē *höss*, *hëss* ē *hëss*!

hesseget A *hössöget* ↓, *hëssëget* | ts i A *hëss* (*höss*) szóval madarat és baromfit elhajt, elűz. | *Muszáj hössögetnöm a kányákat, nehogy évigyék a kiscsibéket.*

hetel Vn ~ | tn i Sokáig, akár egy vagy több hétig tartózkodik, marad <vhol>. rossz. *Nëm kő ennyit hetëni másokná!*

hetet-havat J ~ | fn Mindent válogatás nélkül.. | *Hetet-havat összehord.* | **Megj.** Példamondatunk **Fr.** szerepű nyelvi szerkezet.

hétfő A *hetfe* ↓ ↓, ~ | fn kny. | *Hetfén mögyők Döbrögece.*

hétköznapló Vt ~ | mn Hétköznapra való <viselet, ruha.> | *Fövösöm a hétköznapló nadrágot, de a zöregőbb is jó lëssz.*

hétköznaplós Vt ~ | mn kny. Hétköznapra való <viselet, ruha.>

hetven A *hetfen* ↓ ↓, ~ | szn kny.

hetvenkedik A *hetfenködik* ↓, *hetvenkëdik* | tn i Nagyzol, kérkedik. rossz

hétszázát Vt *héccázát* | **Szerk.** (szn és ragos szn) Tréfás káromkodásféle kifakadás: *Aszt a héccázát!*

hétszentség Vt *héccencség* ↓ ↓ | **Szerk.** (szn és fn) Káromkodásban: *A héccencségit!* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): „A régiek ritkán káromkodtak [...] de a fiatalság egy része nagyon is czikornyás változatban szokta bemutatni, hogy a káromkodás tudományába mennyire vitte.” („Hegyhát” 232.)

hëjába l. **hiába**

hëvizál Vt *hëfizáll* ↓ ↓, ~ | tn i Tétován nézelődik, bizonytalankodik. tréf

hëvizálódik Vt *hëfizállódik* ↓ ↓, ~ | tn i Nézelődik, tétlenkedik. tréf | **Szerk.** *el* ~.

hiába A *jábo* †, *jába* †, *hëjába* ↓ ↓, *hijába* | hsz kny. | *Jába kértem, nëm adott.*

hiábavalóság A *jábavalóság* ↓ ↓, *hëjábavalóság* ↓ ↓, *hijábavalóság* | fn 1. Értelmetlen dolog. 2. Értéktelen holmi.

hibás Vn ~ | mn 1. Testi vagy szellemi fogyatékos. 2. kny. (Sérült tárgy.) 3. kny. (Vki vmiben hibáztatható.) | 1. *Mocsoládon is vót hibázs gyerök.* 2. *Kicsit hibás ez a bőrönd, de megveszöm, ha ócsóbban aggya.* – *A hibás borocot is megëtték a gyerökök, mer nem vót más gyümöcsünk akkor.* 3. *Ű ebbe nëm vót hibás.*

hibázik Vn ~ | tn i 1. kny. (Hibát követ el vmiben.) 2. Hiányzik <vmi>. | 2. *A csikósnak ëty tucat csikaja hibázott. Éhajtották a járódók.* – *A zëggyik tehénnek hibázot mindig a teje.*

hidas Vn ~ | fn Disznóól. | **Népr.** Fából épült korábban, és lábakon állt. A *leffentő* felnyitásával tudtak eleséget önteni a vályúba a disznóknak. – Az újabb hidasok már téglából épültek.

hidegágý Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Ágy, ahova <a házban> a halottat fektették. | **Megj.** Halálozás esetén halottkém érkezett. Ő adott jelentést az elhalálozásról. Utána még 36 óráig a halott a lakásban maradt. Koporsóban, kocsin vitték ki a temetőbe.

hidegel Vt *hidegül* ↓, *hidegöl* ↓ | ts i Hidegnek érez, tart <vmi>.

hideglelés Vn ~ † | **Szerk.** (fn és fn) Hidegrázás. | *Öregapámra rágyütt a hideglelés.*

Ujankor mindig bebujt a zágyba. Uty fázott, hogy remögöt még a takaró alatt is. | **Népr.** A lázzal járó *hideglelés* okát nem tudták sokszor kideríteni. Főleg tavasszal jelentkezett ez a baj; s akkor, ha salátát, uborkát ettek. (Talán mosatlanul, kevésbé tisztán?) Ilyenkor kis betegségűző rigmust mondogattak: „*Ujság hasamba, hideglelés pokóba* [pokolba]!” A *vajákos asszony* szerint ezt „*Háromszó kő mondani, akkó használl.*” Az *újság* az újuló holdat, az újulást jelentette itt is. Vagyis az *újholdtól* várták a betegség elmúlását. (L. még OrmSz. 565., HhSz. 230., AKHA I, 103.)

híja! Vt *hijja*, ~ | msz A kotlós és csibéinek hívogató szavai <ismételgetve>: *Hijjad, hijjad! Hijjad annya!*

híja² A *hijja* ↓, ~ | sz.jeles fn 1. Vmiből vmi hiányzik. 2. Vminek vagy vmennyinek a hiányában. | 1. *A két mázsának mék hijja van. Tegyé még rá pár kilót!*

hímes Vt *himős* ↓, *himēs* | mn 1. Hímzett, díszesen kivarrott <ruha>. 2. Festett, karcolt húsvéti tojás <jelzője>. | *Édősanyám mindik csinyát himős tojásokat.* | GICA, HÍMESTOJÁS, KÓKÁNYOLÁS

hímes tojás Vn *himős tojás* ↓, *himēs tojás* | **Szerk.** (mn és fn) Mintákkal díszített és festett húsvéti tojás. | **Népr.** Mocsoládon a gicával rajzolt, hímezett és a vöröshagyma levelének főzetével megfestett hímes tojások a hagyományok szerint készültek régtől fogva. (Részletesebben l. VARSÁNYI GYULÁNÉ BÜKKÖSDI MARTA: 2007. 6–23.)

hímez Vn *himöz* ↓, *himēz* | ts i 1. Tojást fest, karcol. 2. <Ruhát> díszesen kivarr.

himpér Vt ~ † | fn Málna. | **Megj.** Csak néhány idős ember ismeri ezt a szót.

himpéres kert Vt *himpérős kert* † | **Szerk.** (mn és fn) Málnáskert.

himpók Vt ~ † | fn Daganat <a ló lábán, csánkján>. | *Erőtétéstü kapta a ló a himpókat.*

himpókos Vt ~ † | mn Daganatos lábú <ló>. | **Népr.** Ha a daganat kisebesedett a ló lábán, a sebet *farkasalma* főzetével gyógyították. A beteg lábára még sokáig sántított az állat. | PÓKOS

hinda l. *inda*

hinta A *hinda* ↓ ↓, ~ | fn kny. (A gyermekek fára, állványra felfüggesztett hintázó játékszere.) | **Népr.** Közkedvelt mondókából: *Hinta, palinta / karácsonyi Mariska. / Régi dunna, kis katona, / ugorgy a Dunába!*

hintafa Vt *hindafa* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) Az a fa, amelyre a hintát kötik.

hintál AJ *hindál* ↓ ↓, ~ | ts i 1. Hintázik. 2. Vkit hintáztat. 3. Vmit himbál, megmozgat. | 1. *Gyere, hindájjunk!* 2. *Hindállí a kizsgyerőket.* 3. *Erössen hindáta a szél az ágakat.*

hintáz(ik) A *hindázik* ↓ ↓, ~ | tn i kny. (<Maga> hintázik.)

hintáztat A *hindásztat* ↓ ↓, ~ | ts i Vkit hintán ide-oda mozgat, lenget. | **Szerk.** meg ~.

hire-pora Vn *hire-pora* ↓ ↓ | fn Híre-hamva sincs; hirtelen eltűnt. tréf | *Úgy észalat, hire-pora sē maratt.* | **Megj.** A címszóéval azonos a *hire-hamva* szókapcsolat jelentése.

híresztel Vn *hirösztel* ↓, *hirēsztel* | ts i 1. Vmit továbbmond, elújságot. 2. A va-

lóságot elferdítve ad hírt. rossz | 2. *Aszt híröszítete, hogy a zéggyik gyerököknek nēm ű a zaptya.* | **Megj.** Régen ik-vel is: *A dékány kihiröszítete, hunnan van a gyerök.* | **Szerk.** ki ~.

hirtelen A *hörtelen* ↓ ↓, ~ | **hsz** kny. (Előzmény nélkül és gyorsan.) – mn Igen gyorsan reagáló <ember>. | *Hirtelen gyüitt a vihar.* – *Hörtelen természetű a vöm.*

hirtelenében A *hörtelenmyibe* ↓ ↓, *hirtelenébe* ↓ | **hsz** Hirtelen, váratlanul.

hiszen A *iszēj* ↓ ↓, *iszē* ↓ ↓, ~ | **ksz** kny. (Ok kifejtésnek bevezető szava.) | *Ēvēhet-néd, iszēm má mijen régüta késérgetöd aszt a lājt.*

hites Vn *hitōs* ↓, *hitēs* | mn kny. | *Hitōs párgya vót a nagyanyámnak.*

hitvány Vn *hiťvány* ↓ ↓, *hiťáj* ↓ ↓, ~ | mn 1. Vézna, fejletlen, beteges <ember, állat>. 2. Rossz minőségű áru, termény. rossz 3. Kopott, viseltes <ruha>. 4. Jellemtelen, semmirekellő <személy>. | 1. *Ijen hiťvány malacokat tuttá vōnni?* 3.. *Dobd ē aszt a hiťvány üngöt, mer csupa fót a zelege!* 4. *Nē ájjatok szóba avval a hiťvány alakkal!*

hív Vn *hil* †, *hij* ↓ ↓, *hiv*, ~ | **ts i** 1. Szólít vkit, < hogy jöjjön>. 2. <Vmely> szóval nevez meg <vmít>. 3. Vminek nevez <személyt>. | 1. *Hijom a zōcsémet is, de nēm gyün.* – *Hidd el hozzánk máskor is!* – *A vōfēnyōk, ezōk a lakodalom előtt, vasárnap ēmēntek hinnya* [hivni]. *Mindōkit mēkhiftak.* (AKHA I, 90.) – *Engōm is mēkhijō majd a lakodalomba?* 2. Szójáték: *Hoty hijjāk másképpen a zerdészt?* (Válasz: *Jágērnak*). – *A zasszonynak lūdvérvcei vōtak.* [...] *Mindék szót a lūdvérc: mit-mit-mit.* [Ezért] *mitmitkének is hilik* [hívják]. (AKHA I, 329.) 3. *Hoty hinak, kisfijam?* (Válasz: *Laciká-nak.*)

hívat A *hijat* ↓, *hivat* | **ts i** kny. | *Hijattak a jedzōségre.* – *Jába hivatí, ű nēm mēn oda.*

hívjad, hívjad anyja l. híja'

hivatal A *hivatō* †, ~ | **fn** kny. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1986): *hivatō* = hivatal.

hívatlan A *hijatlan* ↓, *hivatlan* | mn kny.

hívō Vn *hivō* ↓, ~ | **fn** 1. A római katolikus egyház tagja. 2. Hitét megvalló, vallásos, Istenhívō <ember>.

hódol A *hódul* ↓ ↓, ~ | **tn i** kny. | **Szerk.** be ~.

hógat l. hallgat

hóगतózik l. hallगतózik

hogyán A *hutyun* †, *hugyan* ↓ ↓, ~ | **hsz** kny.

hóha Vn ~ ↓ | **msz** Tchenek terelő- és megállító szava volt <ismételgetéssel>.

hóha hopp Vn ~ ↓ | **msz** A kocsiba fogott lovak megállító szavai voltak. | **Megj.** Lejtmenetben czekekkel a szavakkal és a kantárszár erősebb megrántásával fogták vissza a lovakat. Változatként a *hōhe* is lőmegállító szó volt. | **HÖHE HÖ**

hóka Vn ~ ↓ | **fn** A lő, szarvasmarha fejét és orrát borító fehér folt, ill. szőrzet.

hókás Vn ~ ↓ | mn A homlokán fehér foltot viselő <lő>.

hol A *hun* ↓, ~ | **hsz** kny. | *Tinektōk tunni köl, hun vannak a zēn lányajim.*

hold A *hód* ↓, ~ | **fn** Területmérték <a mezőgazdaságban>. | **Megj.** Kataszteri hold

(*natyhold* vagy *őreghold*): 1600 négyszögöl, magyarhold (vagy *kishold*): 1200 négyszögöl.

holdvilág Vn *hódvélág* ↓ ↓, *hódvilád* ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) Éjszaka, amikor világol a Hold; a fénylő Hold. | *Régön hódvélágná is ástunk kertőt.*

holdvilágfejű Vt *hódvilágfejű* ↓ | **Szerk.** (fn, fn és mn) 1. Kopasz. gúny, tréf 2. Széles, kerekarcú. tréf

holnap A *hunap* ↓, *hónap* ↓, ~ | **hsz** kny. (A maira következő napon.) | *Jó van, né-ném. Hunap este gyűjjék ē, mikor a nap lēmőnt.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): *hunap* = holnap.

holtig Vt *hóttig* ↓, ~ | **ragos** fn 1. Holtig, ill. holtáig; egész életében. 2. Makacs módon és következetesen. | 2. *Hóttig álittya, hogy ű něm vót ott a vereködésné.*

hólyag Vn *hólag* ↓ ↓, *hójag* | **fn** 1. A disznó húgyhólyagja. 2. kny. (Vékony falú tömlőszerű képződmény.) 3. kny. (Levegővel teli dudor a bőrön.) 4. kny. (Buta, üresfejű ember.) | 1. *Tęgyetők tőtéléköt a hólagba is!* 2. *Hójag lētt a kezemőn.* 4. *Tē hójag, még errü sē tuc sēmmit?*

hólyagos A *hólagos* ↓ ↓, *hójagos* | **mn** kny.

homály A *homál* ↓ ↓, *homáj* | **fn** kny.

homályos A *homállós* ↓ ↓, *homájjos* ↓, *homájos* | **mn** kny.

hombár Vn ~ ↓ ↓ | **fn** Nagyobb, fából készített vagy szalmaszálakból font tároló. | **Megj.** Padlásan vagy kamrában volt a helye. Lisztet, gabonát tároltak benne.

honnan A *hunnand* †, *hunnant* †, *hunnan* ↓ ↓, ~ | **hsz** kny.

hoppá A ~ ↓, *hoppá* | **gyny-i** isz | **Megj.** Kisgyermekek botlásakor, elesésekor szokták mondani; és akkor is, ha felvették, felemelték őket. | *Oppá! Gyere, bogaram a zőlembe!*

hord J ~ | **ts i** 1. Terményt szállít, betakarít. 2. Gabonát asztagba gyűjt. 3. kny. (<Ruhát, cipőt stb.> visel.) 4. kny. (<Vmit> visz <vkinek>.) 5. kny. (<Más> hoz neki <vmit>.) 6. A fejét tartja <vhogyan>. | 1. *Hunap szénát hordunk.* 3. *Ókulát hordtam má gyerőkkoromba.* 5. *Ű horgya nekőm a zebédőt. – Még azután is hortak neki sok étét [ételt] a zasszonyok.* 6. **Fr.** *Magossan horgya ja fejit.* [Rátarti ember.]

hordoz J ~ | **ts i** 1. Kocsin visz, szállít ívmit.> 2. <Ruhát, cipőt> gyakori viseléssel koptat, használttá tesz. 3. kny. (Vmit ismételten ide-oda visz.) | 1. *Meddik hordozzam [vigyem] még eszt a három zság buzát?* 2. *Nē hordozd ē gyerőkőm eszt a szép inneplős ruhádat!*

horhó Vt *horhó* ↓ ↓, *horhos* ↓ ↓, *horó* ↓ | **fn** Mélyút (horhos). | *Éppen gyüttünk lē a horhoson, amikó hōrtelen rosszu lőtem.* | **Megj.** Helyi földrajzi nevekben: Kasznárpajtaji horó, Száraszkuti horó, Szeli horó. (BMFN I, 11/202,233.)

horkan l. felhorkan

horpad l. torpad a.

horkol A *horkul* ↓, ~ | **tn i** kny.

hostély Vt *hostél* ↓ ↓, *hostel* ↓ | **fn** 1. Házhoz tartozó terület; telek az istálló mö-

gött. 2. Szérü, ahol a kazlak állnak. | *A hostēlba szoktunk csépőtetni.* | **Megj.** A *hostel* a német *Hofstelle* 'majorság, belsőség, a háztáji gazdaság hátsó udvara (területe)' szó magyar(os) ejtésű változata.

hosszú A *hosszi* ↓, *hosszu* | mn kny. | **Szerk.** ~ *kocsi*, ~ *oldal*.

hosszúszerű Vt *hossziszáru* ↓ ↓, *hosszusáru* | **Szerk.** (mn és mn) 1. Magas, nyúlánk <ember>. 2. Magas zárú <cipő>. 3. Hosszú szívószerű <pipa>. 4. kny. (Hosszú nadrág.)

hová A *há²* ↓ ↓, ~ | hsz kny. Beszélgetésben: – *Há vótá tēnnap?* – *Mágocsra.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): – *Há valósi kee?* – *Óra bevalósi.* [Onnan belülről, távolról való.]

hoz l észrehoz

hóenträger Vn *hözentrögēr* ↓, *hözenträger* ↓ | fn Nadrágtartó. | **Megj.** A címszó a német köznyelvi *Hosenträger* 'nadrágtartó' főnév helyi nyelvjárási változata.

hozzád Vn ~ | ragos nm 1. A lovak jobbra irányításának szava <a ló nevének említésével együtt>. 2. kny. (Feléd.) | 1. *Sződrös, hozzád!* | **Megj.** A német lakosság nyelvében a *hozzád* megfelelője: *hár.* – A *tüled* jelentése: Balra!

hozzáfér A *hozájja fér* †, ~ | tn i kny. | *Hát így nem birt hozzája férni a zördög.* (AKHA I, 329.)

hozzájut l. rájut

hőbőlygős Vt *hőbölögős* ↓, *hőbőjgős* ↓ | mn Zajosan, botrányosan viselkedő <személy>. | HŐBÖRGÖS

hőbőlyög Vt *hőbölög* | tn i 1. Lármásan, botrányosan viselkedik. 2. Lázít. | HŐBÖRÖG

hőbörgős Vn ~ | mn Izgága, botrányt keltő <ember>. | HŐBÖRÖG

hőbörödött Vt *hőbörödött* | mn Bolond(os), hóbortos. | *Mér vaty ijen hőbörödött?*

hőbörög Vn *hőbörög* | tn i 1. Indulatosan beszél, mindenbe beleköt. 2. Háborogva lármázik. rossz 3. Féleszerű módjára viselkedik. rossz | 1. *Mindönér hőbörög. Sēmmi sē teccik neki.* | HŐBÖLYÖG

hőhe hő Vn ~ ↓ | msz Lovasfogat lovainak gyors haladását fékező szavak. | **Megj.** Ismételve mondják, és a kantárszárat (gyeplőt) erősen megrántják. | HÓHA HOPP

hőköl Vn ~ | tn i 1. Ló- és marhafogat hirtelen megáll; ill. hátrafelé mozdul. 2. <Ember> megijed, megtorpan. 3. Cselekvésben, elhatározásban <zavaró okok miatt> visszalép. | **Szerk.** *meg* ~, *hátra* ~, *vissza* ~.

hőköltet Vt *hőkötet* ↓ ↓ | ts i Marha- és lófogatot <haladásban> lassít, ill. hátrafelé mozgásra nógat. | HÓHA HOPP, HŐHE HŐ

hőmbölyödik l. felhőmpölyödik

hőmpölyget A *hőmbölget* ↓, *hőmpöpögget* | ts i Hengerget, görget.

hőmpölyödik l. felhőmpölyödik

hőmpölyög AJ *hőmpölög* ↓, *hőmbölög* ↓, *hőmpöjög* | tn i 1. Hempereg <vhonnan>;

vmiben>. 2. <Víz> erős sodrással folyik. 3. Gurul. | **Megj.** Az 1. jelentésben szokásosabb a *hőmbölgő* ige, a másodikban meg a *hőmpölgő*. | **Szerk.** *le* ~.

höppög l. **heppeg**

höppögő l. **heppegő**

hörcsögös Vt ~ | mn Hirtelen haragú <ember>.

hörpöl Vn *hörpül* ↓ ↓, ~ | ts i Szücsöl. rossz | **Szerk.** *ki* ~.

hörtelen l. **hirtelen**

húg A *hug* | fn kny. (fiatalabbik lánytestvér) | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): „A *hugom* szót [ez a nyelvjárás] nem ismeri; a fiatalabb leánytestvérét is *öcsém*-nek mondja [a hegyháti ember], mint a fiút.”

húgy A *hugy* | fn Vizelet. | **Szerk.** *ló* ~, ~ *gödör*.

hugyan l. **hogyan**

húgygödör Vt *hugygödör* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Gödör <volt> az istálló közelében, ahova a húgyot elvezették. | **Népr.** Ha megtelt, a húgyot vödörrel a trágyadombra öntötték, vagy hordóban vitték ki a mezőre. | **Megj.** Nevezik *hugyozsgödör*-nek is.

húgyos Vn *hugyos* | mn 1. A legelőn gyűjtött vadkörte <jelzője>. 2. Sokat vizelő <személy>. durva 3. Fogyasztásra már alkalmatlan, kései termény <főleg dinnye, uborka>. tréf | 1. *Nēm kő nekēm a tē hugyos körtéd.* 2. *Ki törődik má a zijen öreg, hugyos embőrrökkē?* | **Népr.** A dinnye és az uborka is lehet *hugyos*, ha belepisáll a Lőrinc. Az ilyen terményre ezt mondják: *lőrincös lett*.

hugyosgödör Vt *hugyozsgödör* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) L. a *húgygödör* címszó a.!

huhúgat Vt ~ ↓ | tn i A bagoly *huhuszerű* hangot ad; hosszasan *huhog*. | **Megj.** A *huhu* a bagoly hangját utánzó szó.

huhú Vn ~ | msz A csodálkozás vagy a borzongás szava. | *Huhú, de szép! Huhú, de hideg van itt!*

hujában l. **egyhujában**

hujákol Vt *hujákol* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i 1. Kurjongat; kiabál.

hujjogat Vn ~ ↓ | tn i 1. Hejchujázik. 2. Hangos kiáltásokkal mulat. | *A fíjam lakodalmába nagyokat hujjogattunk.*

hun l. **hol**

hunap l. **holnap**

huncut AJ *huncfut* ↓, ~ | mn 1. Furfangos, ravasz; nem egészen tisztességes <ember>. rossz 2. Ravasz állat. | 1. *Ereszköttem lefelé, egy huncfut egér volt [a kötél] közepén, és elrákta a kötelet.* (AKHA I, 319.) | **Népr.** *Mit fityööl a rigó?*

– *Huncfut a bíró fíja?*

– *Asz hát, asz hát!*

hunnan l. **honnan**

hunnand l. **honnan**

huny Vn *kum* ↓ ↓, ~ | tn i. 1. Keveset szundít. 2. Szemét becsukja, amíg a <bújócs-

ka, apacsolás stb.> játék résztvevői elbújnak. | 1. *Kumok en is ëty keveset.* 2. *Mënný el kumni!* – *Kum be má a szömjödet!* | HUNYÓ (KUMÓ)

hunyo Vn *kumó* ↓, ~ | fn *A bujócska* nevű gyermekjátékban az a szereplő, aki szemét becsukva várja, hogy társai elbújjanak. | *Të lõszöl a kumó.*

hupolyag Vt *hupolag* †, *hupojag* ↓ | fn 1. A talaj kis kiemelkedése; púp. 2. Nagyobb göröngy, hant. | 1. *Nehéz vót szántani aszt a hupolagot.*

hupolyagos Vt *hupolagos* †, *hupojagos* ↓ | mn Kissé hepehupás, gidres-gödrös <hely>. | *A Küsső-högy ódala ölék hupolagos hel.*

hurka l. **hajdináshurka, húsoshurka, káposztáshurka, kásáshurka, krumplishurka, májashurka, véreshurka**

hurkaleves Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Lé, amelyben kifőzik a hurkát. | **Megj.** A lé tetejéről régebben leszedték a *hurkazsirn*nak nevezett pirosas színű zsiradékot, a léből pedig *levest* készítettek. *Hajdénakását* tettek bele, vagy száraz kenyeret aprítottak a levesbe. Ezt reggeliként fogyasztották. De inkább csak a szegény családok.

hurkatánc Vt ~ † | **Szerk.** (fn és fn) A disznóvágáshoz kapcsolódó szokás: jelmezes-táncos játék. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896): „Farsang idején oly házakba, hol disznót tartanak, beállítanak hárman-négyen maszkban, álruhában, s eljárák ott a „*hurkatáncot*” a „*rütyü*” [köcsögduda] mellett...” – Ez a népszokás még az 1950-es években élő hagyomány volt Mocsoládon. A hurkatáncolók kis kosarat vittek magukkal. Abba kaptak hurkát és fánkot. (AKHA I, 84.) | MASZKÁZÁS

hurkazsir Vt *hurkaszir* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A hurka főzőlevének tetején összegyűlemlő pirosas színű zsiradék. | **Népr.** Összegyűjtötték, és később felhasználták. Főztek vele (főleg krumplilevest), hogy lassabban fogyjon a jó zsír. Gyerekeknek kenyérre kenték. (L. *zsiroskenyér* a.!) A maradékból szappant főztek.

hús A *hus* ↓, ~ | fn kny. | **Szerk.** *comb* ~, *disznó* ~, *kacsa* ~, *marha* ~, *lúd* ~, *tyúk* ~; ~ *étel*. | **Fr.** *Jó huzsba van.* [Erős, fejlett; kövér.]

húshagyókedd Vn *hushagyó* ↓ ↓, *hushagyó kedd* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn, igenév és fn) A farsang utolsó napja. | *Hushagyókor még nagy mullatások vótak.* | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896): „...A három utolsó farsangi napon: *hushagyókor* éjjel-nappal szünet nélkül vigadnak, közben-közben alig egy-két órát ha alszik, aki már kimerült.”

húslég A *huslég* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Rothadó húsból fejlődő, eleventojó légy. | *A sunkánkat beköpte a huslég.*

hússzentelés Vt *husszentölés* ↓ ↓, *husszentelés* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A húsvéti ételek (főtt sonka, kolbász, főtt tojás, kalács) megszentelése. | **Népr.** A szertartásra húsvét első napján a templomban került sor a reggeli szentmise után. Kis kosárban szokták vinni a szentelendő ételeket szép szöttek terítővel letakarva. Sokan csak a szentelés után ettek először húst a nagyböjt befejeztével.

húsvét A *husfét* ↓, *huzsvét* ↓ ↓, ~ | fn kny. (Krisztus feltámadásának ünnepe.) | **Megj.** A *huzsvét* alakváltozat ritka. Csak a tolnai és somogyi községekből beházasodott személyek, hozzátartozók beszédében hallható. | **Népr.** A húsvét a falu jeles ünnepei közé tartozik.

húsvéthétfő A *husféthetfe* †, *husféthétfő* ↓, *husvéthétfő* | Szerk. (fn és fn) kny. | *Húsvéthétfőn szokták egymást meglátogatni a körösztyszülők.* (AKHA I, 86-87.) | Népr. Ezen a napon régebben a fiúgyermekek hímes tojásokkal *kókányútak*. (L. a kókányolás a.!)

hutyum l. hogyan

húz AJ *huz* ↓, ~ | tn i 1. <Vhova> tartozik <vki>. 2. <Vmi> nyomorít <vkit>. 3. <Vkihez> vonzódik. 4. Kis ideig még élhet. 5. kny. (Von; vontat.) | 1. *Most asztá énvelem mi lesz? Hová húzok? Nincsen se gyermeköm, senkim.* 4. *Ez egy darabig még húzza, asztán ithagy bennünket.* | Fr. *Engömet még a zág is húz.* [Védtelen, kiszolgáltatott vagyok.] – *Elhúzza a nótáját.* [Elbánik vele.]

huzakodik Vn ~ | tn i 1. <Társát rángatva> veszekszik, vitatkozik. 2. Vonakodik, húzódozik <vmitől>. | 1. *Sokat huzakottak a gyusson.*

húzat Vt *huzat* ↓ | ts i 1. <Kukoricát, répát> kapálókével gyomtalanít; ill. a munka során a talajt enyhén fellazítja <az ekével, az iglivel>. 2. Vkit húzásra kér fel. | *Kukoricát huzattam a Vargányán.* | Szerk. meg ~.

húzatás Vt *huzatás* ↓ | fn 1. <A kapálókével való> gyomtalanítás, talajlazítás. 2. A cséplőgép, elevátor vontatása. | Megj. A fiatalok nyelvében a *huzatás* vagy *szivatás* 'bolondítás, megtévesztés'.

húzódik AJ *huzódik* ↓, ~ | tn i 1. Vonzódik vkihez. 2. kny. (Vmely irányban mozdul el <vmi>.) 3. kny. (<Vmi> hosszan elterül <vhol>.) 4. Vmitől tart, húzódozik. | 1. *A lány jobban a zannyáhó húzódik.* 2. *Délre húzóttak a főjhők.* 3. *A Pörös a mágocsi hátagig húzódik.* 4. *Nehéz munka vót. Ezér húzóttam tüle.* | Szerk. fel ~.

húz-von AJ *huz-vony* ↓ | ts i 1. <Vmit> vonszolva, nehezen visz. 2. Rángat, ráncigál. 3. Becsmérel <vkit>. rossz | 3. *Mérgibe állandójjan húzza-vonnya ja zanyóssát, pejig az nem érdömlí még eszt.*

húzó-vonó Vn *huzó-vonyó* ↓ | mn Szakadásig dolgozó <ember>. gúny | *Örök élettömbbe ijen húzó-vonyó embör vótam.*

hücs Vt ~ | msz Disznóterelő szó <rendszerint ik-vel>. | *Hücs ki!*

hülye AJ *hüle* ↓, *hüje* | mn l. Buta, ostoba. rossz, durva 2. Szeleburdi. – fn kny. (Gyengeelméjű, idióta.) rossz, durva | 1. *Kerüd el eszt a hüle embört! – Hoty tucc ijen hüle lënni?*

hülyéskedik A *hülésködik* ↓, *hüjéskedik* | tn i kny.

hümmög J *hümmög* | tn i 1. <Félhangosan> hm-féle hangokat hallat, <s közben mást hallgat, ill. másra figyel>. 2. Ez a hang lehet a csodálkozás, bizonytalanság, kétkedés kifejezője is: hímez-hámoz. 3. Köntörfalaz. | 2. *Ezön tē csak hümmöksz?*

hümmöget Vt *hümmöget* | tn i 1. Ismételve hümmög. 2. Hümmögve <folyvást> bizonytalankodik.

hümmög-hámmog Vt ~ | tn i Hümmögve tétozaskodik, tehetetlenkedik. | *Csak hümmögöt-hámmogot kinnyába.*

hüppög Vn *hüppög* | tn i Csendesen, szipogva sírdogál. | *Má alik tudot rénni szëgény; csak hüppögött a végén.*

hűs AJ *hüss* ↓, *hüs* ↓, ~ | fn <Vminek> a hüse, árnyéka. – mn Hűvös <hely és idő>. | fn-ként: *A fa hüsse alatt ebédőtünk.* – *Hüssön van a csöcsöskorsónk.* – mn-ként: *Hüss üdő van. Őtözzetők fő rőndössen!*

hűsöl AJ *hüssül* ↓ ↓, *hüssel* ↓ ↓, *hüssöl* ↓, ~ | tn i <Az idő> kezd hűvössé válni. – ts i <Az időt, levegőt> hűvösnek érzi. – tn i kny. (Árnyékon van.)

hüvely A *hüjel* ↓ ↓, *hüvej* | fn kny. (A hüvelytermés burka.) | *A borsó hüjelgyit elégettünk a zudvaron.*

hüvelyes A *hüjelős* ↓ ↓, *hüvejős* | mn 1. Hüvelyes termésű <növény>. 2. <Szép> hüvelye van <a növénynek>. | 2. *Szép hüjelős a cukorborsóm. A szőmők még nem kemények a hüjelbe.*

hüvelyez A *hüjelöz* ↓, *hüvejöz* ↓, *hüvejöz* | ts i 1. <Terményt> kibont a hüvelyéből. 2. <Növény száráról> hüvelyt leszed. | 1. *Gyere cukorborsót hüjelözni!* | **Megj.** Az 1. jelentésben régebben használták a *kikamcsol* igét is. A 2. jelentésben szokásos volt még a *lühüjelöz* alakváltozat.

hüvelyk A *hüvők* ↓, *hüvejk* | fn Hosszmérték. Egy hüvelyk: 25–27 mm.

hüvelykujj A *hüvékujj* ↓ ↓, *hüvejkujj* | **Szerk.** (fn és fn) kny. | *Fáj a hüvékujjam.*

I, Í

iafia Vn *ijafija* ↓ ↓ | fn 1. Vkinek a leszármazottja, gyermeke. 2. Rokona <vkinek>. | *Tē kinek a zijafija vagy?*

ibolya A *ibola* ↓ ↓, *iboja* | fn kny.

ibolyázik A *ibolázik* ↓ ↓, *ibojázik* | tn i kny. | *Émentünk ibolázni a Kastékerbe.*

ibrik Vn ~ ↓ ↓ | fn Kisebb korsószerű ivóedény. tréf – <Jelzői szerepben>: Egy ibriknyi <menyiség>. | *Hum van a zibriköm?* – *Mégittam egy ibrik tejet.*

icce Vt *icce* ↓ ↓, *ice* ↓ ↓ | fn űrmérték (1 icce: kb. 8 dl.) – <Jelzői szerepben>: Egy iccényi mennyiség.

idább l. **idébb**

idébb A *idább* ↓, ~ ↑ | hsz kny.

idegen A *idegön* ↓, *idegën* | fn kny.

idehagy J ~ ↓ ↓ | ts i Itthagyl <vmit>.

idehallgat AJ *idehógat* †, *idehāgat* ↓, *idehalgat* | tn i 1. Ide (felém) hallgat vki. 2. Ide (felém) figyel vki. | 2. *Idehógassanak: nem baj az, jó az; mégiszm én.*

idekap Vn ~ ↓ | tn i 1. Ideszokik. 2. kny. (E helyre nyúl.) | 1. *A szomszéd Maris néni tejjessen idekapot hozzánk. Mindön este ádgýün beszélgetni.*

idevalósi Vn ~ | mn Idevaló <személy>. | *A Kocor nem idevalósi embör.*

idő Vt *üdő* ↓ ↓, ~ | fn kny. | **Szerk.** *dél* ~, *dolog* ~. | *Üdöbe gyere haza!*

időnap Vt *üdőnap* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Csak az *előtt* névutóval együtt: *üdőnap előtt* 'a szokottnál, a vártnál korábban' jelentésben.

***idülő** Vt *üdölő* † | Az *idül* 'éled, ébred' szavunk igenévi származéka lehet. (L. OrmSz. 249. *idül* a.!) – KULCSÁR egyik novellájából: „Miksa elfogatása nagyon visszarántá az *üdölő* Helent [az ébredőzt].” (KULCSÁR: „Bolygó csillag, futó csillag” 16. o.)

ifjú A *iftyu* ↓ ↓, *ifju* | mn kny. (Fiatal.)

igazándiból Vn *igazándibu* ↓ ↓, *igazándibol* | hsz Valóban, igazán. tréf, szép | *Mony-gyam még igazándibu?*

igaziból Vt *igazibu* ↓, *igazibol* | hsz Igazat szólva, a valóságnak megfelelően. | *Ed-dig még csak hitögetött engömet, de mast má talánd igazibu szeret.*

igen A *ügön* †, *igön* ↓ ↓, *ëgen* ↓, *igën* | hsz vagy msz 1. Nyomósítás kifejezésére: nagyon; nagy mértékben. 2. kny. (Biztosan.)

igli Vt ~ ↓ ↓ | fn Kukoricakapáló eke. | *Iglivë mëkhuzattam a kukoricafödét.* | **Megj.** KULCSÁR szerint a 19. sz. végén a Hegyháton „a burgonyát, a kukoricát mind *kapával* munkálják meg [a nők]: ekével itt nem szokták, [mert] nem is alkalmas erre a Hegyhát egyenetlen földje.” – A 20. sz.-ban már *iglivel* végezték a sorközök fellazítását, gyomtalanítását. Az *iglit* egy ló húzta. A jól idomított ló maga is elment a sorok között, a nyugtalan állatot vezetni kellett. | HUZATÁS

iglizés Vt ~ ↓ | fn Kapálás *iglivel*. | IGLI, HUZATÁS

igyenős l. **egyenés**

igyenöst l. **egyenest**

ihar l. **juhar**

iharos l. **juharos**

ijedelem A *ijedelöm* ↓ ↓, *ijedelëm* ↓ | fn Hirtelen támadt ijedség, félelem. | *Begyüt-tek a zoroszok a házungba. Na, akkor rámtört a nagy ijedelöm.*

ijesztgelődik Vt *ijezgelődik* ↓ ↓ | tn i Folyamatosan ijesztget <vkit>.

ikább l. **inkább**

iker A *ikör* ↓ ↓, *ikër* | fn kny. | *A Haraji lányok azok ikrök vótak.*

ildomtalan Vt *édomtalan* ↓ ↓ | mn 1. Nagy, otromba tárgy. 2. Illetlen <személy, beszéd, viselkedés>. rossz | 2. *Në légy má ijen édomtalan!* – Nagyon édomtalan beszélgye van.

ildomtalankodik Vt *édomtalankodik* ↓ ↓ | tn i Illetlenül, otrombán viselkedik. | *Gye-rőkök, egész nap csak édomtalankottok?*

illeg-billeg A *illög-billög* ↓, *illëg-billëg* | tn i 1. Magát illegeti <vhol>. 2. Kecsesen biillegve jár. tréf | 1. *Hogy illög-billög a lányunk ujjabban a tükör előtt!*

illep l. **ülep**

illepszik l. **ülepszik**

illet l. **ület**

ilyen A *illen* ↓ ↓, *ilen* ↓ ↓, *ijen* | nm kny. | *Akkor is ëgy jó naty táll ilen gombóca vót a sütő tetejin.*

imádkozik l. **leimádkozik**, **ráimádkozik**

imög l. **ing**

ímölög l. émelyeg

Imre A *Imbre* †, ~ | fn Férfi keresztnév. | *A zén Imbre bátyám asz sok szép mesét tudott.*

ín Vn *in* ↓, ~ † | fn kny. (Lábikra, lábszár.) | *Mékfájdút a zinam. Jó lenne megmaszérúni!*

inakásája Vt *inakásája* ↓ ↓ | fn A láb térd mögötti része. | *Begyullatt a zinakásája.*

incselkedik A *incsöködik* ↓ ↓, *incselkēdik* | tn i Játékosan bosszant, ingerel vkit. | *Nē incsököggy annyit a zöcséddē!*

inda Vn *hinda* ↓, ~ | fn 1. <Növény> hajlékony és elfutó, hosszú hajtása. 2. Kacs <a növényen>. | 1. *Kezd észáranni a buborka hindája a nagy melegbe.* 2. *Le kõne törnüink a kukorica hindáját.* – *A szödörnye hindája tisztára főhasogatta a lábomat.* | **Megj.** A kukorica *hindáját* [fattyúját] hazavitték kocsival, és tehencnek adták takarmányul. – *Indája* van itt a krumplinak, töknek, uborkának, epemek, földiszedernek és a kukoricának.

indul l. nekiindul

influenza A *imfulēndza* ↓ ↓, *imfulēndzia* ↓ ↓, *imfalēndza* ↓ ↓, *infulēnza* | fn kny. | *Va-lakitü ēkaptam a zimfulēndzát.*

ing Vt *ümög* ↓ ↓, *üng* ↓ ↓, *imög* ↓ ↓, ~ | fn kny. | *Nyáron ümög nekü dógosztam.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): „Régen a férfiak rövid *inget*, keskeny *gatyát* viseltek.” | **Szerk.** *parget* ~, *gyolcs* ~, *vászón* ~.

inges l. rétinges

ingyért Vn *inygyér* | hsz Ingyen. | *Szegény apám, sokad dógozott inygyér, jóformán a köszönömér.*

inkább A *ikább* ↓ ↓, ~ | hsz kny. | *Inkáp csak szódát iszok.*

innen A *innend* ↓ ↓, ~ | hsz kny. | „*Innend alol gyün ēty fekete felhő. / Szalaty kislány, mer utolér a zesső.*” (Népd.-ből, AKHA I, 151.)

innenhazul Vt *innehhazu* ↓ ↓, *innehazu* ↓ ↓, *innehazuru* ↓ ↓, *innenhazuru* ↓, *innenhazulrol* | hsz Hazulról. | *Innehazu sēmmiit sē várgy!*

innep l. ünnep

inneplős l. ünneplős

inni A *innya* †, ~ | fn-i igenév Az *iszik* ige igenévi alakjai. | *Ottan megenn lészátak a kutná innya, és szinte [szintén] megmosakottak.* (Népd.-ből, AKHA I, 316.) | **Megj.** A birtokos sz.jeles forma (*innya*) csak egyes és többes szám 3. személyben!

ínök l. ének

ínököl l. énekel

ipa Vn ~ ↓ ↓ | fn A feleség számára a férje apja az ő ipa, vagyis apósa. | **Megj.** Napjainkban már alig használt szó. – KULCSÁR egyik elbeszélésében: „Nyakó uram [...] amolyan egykerekű, ütött-kopott malmocskát vett át, az *ipjától*.” (1880) | NAPA

iperedik Vt *ipörödik* ↓ ↓, *ipērēdik* | tn i 1. Cscperedik, serdül <a gyermek>. 2. Fej-

lödik, erősödik <a jószág>. 3. Gyógyulva erőre kap. | 1. *Szépön ipörödik ez a kisgyerek.* 2. *Ipörönnnek a malacok.* 3. *Sog bajja vót a Ferinek, de mast má egyre ipörödik.* | Szerk. fel ~.

ír A ir ↓, ~ | ts i kny. | *Még máma levelet irok a zonokámnak.* | Szerk. fel ~, meg ~, rá ~.

iránt Vn *éránt* †, ~ | nu 1. Vki, vmi felé, irányában. 2. Vkihez, vmihez való viszonyában. | 1. *Mönnyön csak a Güsztüs-malom éránt! Ez a zut vezet Mágocsra.*

iratkozik l. beiratkozik

irigyel A *irigyl* ↓ ↓, *irigyöl* ↓ ↓, *irigyél* | ts i kny. (Vkitől vmit elkíván.) rossz | *Irigyűte esz tülem még a zuj sipkámát is.*

íromba Vn ~ ↓ ↓ | mn Nagy, durva <ember, állat>.

író¹ A *író* ↓, ~ | fn Szépirodalmi művek alkotója.

író² A *író* ↓, ~ | fn A vajköpülés mellékterméke.

irt l. elirt

irtásföld A *irtásföd* † | Szerk. (fn és fn) Irtott erdő helye; szántó. | Megj. Az irtás köznév ma már csak dülönévben él: *Öreg-irtás* (BMFN I, 11/273).

iskátula l. skatulya

iskola A *oskola* †, ~ | fn kny.

iskolamester AJ *oskolamestör* †, *mestör* †, *mestër* † | Szerk. (fn és fn) 1. Tanító. 2. Kántortanító. | *Édősanyám gyermekkorába [1880] Mocsoládon Kulcsár József vót a zoskolamestör.*

ismer A *üsmer* †, *ösmer* ↓ ↓, ~ | ts i Tudja vmiről <vkiről>, hogy mi <ki, kicsoda>. | *Régűta ösmeröm a jó gombászó heleket.* | Szerk. ki ~, meg ~, rá ~.

ismerős A *üsmerös* †, *ösmerös* ↓ ↓, ~ | mn kny. | *Nëm vagyok nagyon üsmerös ère.* (AKHA I, 185.)

ispán Vn *ispány* †, ~ ↓ ↓ | fn Munkafelügyelő <az uradalomban>. | *Jó èvert engömet a zispány, amikö iboját szöttem a Kastél-kerbe.*

ispindzsúr Vt ~ † | fn Parancsolgató, hencegő ember. | Megj. Talán az *ispán* szóval van kapcsolatban.

ispotály Vn *ispita* † | Kórház. | *Èvitték szegénj Vendelt a zispitába, osztán lèvötték egyik lábát.*

istállát Vt ~ ↓ ↓ | Enyhe káromkodásként: *A zistállát nekijje! Hát meddig várgyak még rá?* | Megj. Így is mondják: *A zistállóját!* | ISTÁLLÓFÁJÁT

istállófáját Vt *istállófájját* ↓ ↓ | Enyhe káromkodásként: *A zistállófájját ennek a bëtyár gyermeknek! Mëgen becsapott.* | ISTÁLLÁT

Isten áldása Vn ~ † | Szerk. (fn és sz.jeles fn) | Megj. Régen étkezés és munka előtt általában elhangzott ez a fohász jellegű kívánság: *Na, kezgyünk neki Isten áldásávā!* | KULCSÁR köszöntéseiből (1896):

– *Csak ègyenek keetök Isten áldásávó'!*

– *Hála Isten! é'má' évégeztem.*

istenátka Vn ~ | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) Átkozott, komisz <ember>. rossz | *Tē, istenátka! Mēgen ēcsavaroktā?*

istenbilice Vt *istembilice* †, *istembilicēje* † | **Szerk.** (fn és fn) Krumplisnúdli. | **Megj.** Krumpliból főzött, apróra szagztatott tészta. A németek *sufnúdlinak* nevezik.

istenes Vn *istenös* ↓ | mn 1. Vallásos, buzgón imádkozó <személy>. 2. Vmi még nehezen elviselhető. | 1. *A Kis Juli nagyon istenös asszony vót.*

istenharagja Vt *istenharag'gya* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) Villám. | Szitkozódásban: *Hogy a zisten harag'gya vinnē ē!*

istenháza Vn ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) Templom. | **Megj.** Ma már alig használt szó. | SZENTEGYHÁZ, TEMPLOM

Isten hírével Vt *Isten hērivē* †, *Isten hirivel* †, *Isten hirivē* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és sz.jeles, ragos fn) * *Menjen, s vigye Isten híré!* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül) köszönési forma volt: „*Isten hērivē'jārgyon kee!*”

istenítélet Vn *istenitēllet* ↓ ↓, *istenitēlet* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Viharos, pusztító időjárás. | *A minap valóságos istenitēllet vót a környékünkön.*

istenkisértés Vn *istenkisértés* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Igen kockázatos terv, cselekedet. rossz | *Istenkisértés ijen zimankós üdōbe utra kēni.* | **Megj.** Az eleven, rossz gyereke ezt mondták régen: *Istenkisértés ez a gyerōk.*

istenmarhája Vt *istenmarhājja* ↓, ~ | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) Az, aki meggondolatlanul igen buta dolgot követ el, vagy súlyos hibát vét.

istennyila Vn ~ ↓, *istennyilājja* ↓ | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) Villám. | **Megj.** Káromkodásban elhangzó szó: *A zistennyilājját nekijje!*

istenuccse Vn *istenuccsē* ↓ | *hsz* Igazán. Isten bizony. tréf | *Istenuccsē, ot lōszōk idōbe!* | **Megj.** Bizonyára az *Isten uty segējjōn engōm!* mondatból rövidült.

istenverése Vn ~ | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) Igen nagy gondot okozó <személy vagy állat>. rossz | *Istenverése ez a gyerōk: mindōmbe beleesik ēgy üdō ūta.*

istenverte Vn ~ ↓ | **Szerk.** (fn és igenév) Éktelenül rossz <személy>.

istenvilága Vt ~ ↓ | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) 1. Nagyon régen <történt vmi>. 2. Vmi bizonytalan helyen van. rossz | 1. *Mā mikor a zistenvilágába vót ez?* 2. *Hā a zistenvilágába tēttem a szekōrcét?*

isterc l. koldusfánk

istiglic l. stiglic

istüllést l. üstüllést

iszalag A *iszolag* ↓ ↓, ~ | fn Erdei kúszónövény [Clematis vitalba]. | *Szōdōk ēty kis iszalagot gūzsnak.* | **Megj.** Gűzs megnevezéssel rōzse kötözésére használták régen. | Gűzs

iszen l. hiszen és dejszēn

iszterga l. eszterga

isztōrgye l. eszterhēj

ital A *itō* †, *itā* ↓, ~ | fn kny. (Általában szeszesisital; bor). | **Megj.** KULCSÁR szerint

(1896) így kínálták a vendéget: „– *Akkó' hát écsuszik egy itó'?* Böcsülette' adom. – *Köszönöm, nem szógátam rá!*”

italozik J ~ | tn i Szesztes italokat mértéktelenül fogyaszt. szép | *Mást sē tēsz ez a szemét, csak italozik.*

ítélet l. **istenítélet**

itt A *ittend* †, *ittennék* †, *itten* ↓, ~ | hsz kny. | *Má gyűttem ittend a Pusztafőjárattu ěre.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül) a választékos beszédben volt hallható az *ittennék-ottannék* (itt-ott), *asztánék* (asztán), *mostanék* (most). – 1945 után is létezett még az *ittennék* szó Mocsoládon, de inkább csak a Tolna megyéből idetelepült cselédek beszédében.

ithon A *ithun* ↓ ↓, *ithol* ↓ ↓, *ithon* | hsz kny. | *Este nyócra lögyé ithun!*

ityeg-fityeg Vn *ityők-fityög* ↓ | tn i Lazán rögzítve mozog, himbálózik vmi. tréf | **Megj.** Tréfás beszélgetésben: – *Hogy ityög a fityög?* Válasz: – *Mind a fába a bütyök.* [Vagyis: tartósan, keményen.] Ugratásképpen legények a himvessző állapota felől is szoktak érdeklődni ezzel a szójátékkal: *Na, hogy lityög a fityög?*

ivócsanak Vt ~ †, *csanak* † | **Szerk.** (igenév és fn) Fából faragott ivóedény volt.

ivogalódik Vt ~ ↓ | tn i Lassan, sokáig iszogat. tréf | *Kicsit ivogalóttunk.*

ivós J ~ ↓ | mn Sokat ivó, részegeskedő <ember>. szép | *Bizony ivós embõr vót a P. Miska.*

izeg-mozog A *izög-mozog* ↓, *izęg-mozog* | tn i kny. (Idegesen ide-oda járkál.)

izék Vn *izék* †, ~ ↓ | fn Száraz kukoricaszár, ill. ennek a maradéka. | **Megj.** Szecskát vágta belőle, vagy levelestül a tehének jáslába rakták. A maradék csupasz szárazakat kemencében elégették.

íz A *iz* | fn kny. (Nyelven keltett érzet.)

izen l. **üzen**

izidorbicska Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Zsidó kereskedőtől vásárolt bicska.

íziben Vn *izihe* | hsz Rögtön, azonnal.

izű l. **seízű**

izzasztó Vn ~ ↓ ↓ | fn A lószerszámnak a hátán levő része. – mn Fárasztó, izzadsággal járó munka, ill. annak körülményei.

J

ja Vt ~ ↓ | hsz Igen. Általánosan használt szó. (A német *ja* 'igen' átvétele.)

jába l. **hiába**

jáccék l. **játszék**

jácint A *jácint* ↓, ~ † | fn kny. (Virág, dísznövény [Hyacinthus.])

jäger Vn *jäger* ↓ | fn Erdész. | **Megj.** Ma általánosabb a címszó jelentésében az *erdész* szó.

jaja Vt ~ ↓ | hsz Igen; igenis.

Jakab A *Jakap* ↓, ~ | fn Férfi keresztnév.

jakabos körte Vt *jakapos körte* ↓, ~ | **Szerk.** (mn és fn) Jakab nap körül érő, sárga színű körte.

jánosbogár Vn ~ ↓, *szentjánosbogár* | **Szerk.** (fn és fn) Bodobács.

jár l. **feljár**; **kijár**; **lejár**; **összejár**.

járál l. **kijárál**

járandó kanász Vt ~ †, *járódó kanász* † | **Szerk.** (igenév és fn) A legeltetés során vándorló (járódó?) disznópásztor. | **Megj.** KULCSÁR szerint a 19. sz. végén a Hegyháton a disznólopásokat „vándor-czigányok, vagy *járandó kanászok*” követték el. – A *járódók* között betyár is akadt. (AKHA I, 177–78.)

járás Vn ~ | fn 1. Útvonal, amelyen a jószágok a legelőre mennek, ill. az a csapás, amelyen a vadak az erdőben rendszeresen járnak. 2. A disznóól előtti zárt hely. 3. kny. (Bizonyos idő alatt megtehető út.) | 2. *Mégen szétlőkték a disznók a járást.* 3. *Mágocs ide jó fél óra járás.* | **Megj.** Az 1. jelentésben szokásosabb a *csapás* szó. | **Szerk.** *be* ~.

járat Vn ~ | fn A jövetel célja. | *Mi járadba vagy?*

járgány J *járgány* ↓ ↓, ~ ↓ ↓ | fn Lóval működtetett fogaskerekű szerkezet. | *Régön járgánnyá cséptütek.* | **Népr.** Ez az egyszerű, lovak körbejárásával működtetett szerkezet hajtotta azt a dobot, amely kiverte a kalászbokból a szemeket. A cséplőgépek megjelenése után szecs kvágókat hajtattak a járgánnyal. | **Megj.** Ma a *járgány* szónak a fiatalok nyelvében 'őcska, öreg autó' jelentése van.

járlatlevél Vn ~ ↓, *járlat* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Marhalevél vagy passzus: vásárokon az eladásra szánt jószág igazolására.

járódik Vt ~ ↓ | tn i < Hat. ragos vonzattal>: működik vmivel. | *Kujcsal járódik a pallásajtó.*

járódó Vt ~ † | mn 1. Állandóan kujtorgó, csavargó <ember>. 2. Gyalogjáró <szegényember>. 3. Állandóan úton levő <pásztor>. 4. Hírvívő <volt a betyárok szálláshelyei között>. – fn Az a személy, <aki sokat jár>. | 1. *Mégen együtt egy járódó embőr a faluba. Vigyázzatok a zéggyemástokra!* [Értékcitekre.] 2. *Hát én csak ijen járódó munkás maradok. – A járódók régön fókaszámra hajtották el a disznókat, ökröket.* (AKHA I, 121–122.) | JÁRANDÓ, JÁRANDÓ KANÁSZ

járóföld Vn *járóföd* † | **Szerk.** (igenév és fn) Bizonyos idő alatt bejárható terület. | *Gyűd ide kétnapi járófödre van.*

jároka Vn ~ | fn 1. <Régebben> egyszerű, három lábú kis bútordarab, amellyel a kisgyermek járnival tanult. 2. <Újabban> ketrecszerű kis alkalmatosság, amelyben a kisgyermek lépegetni, járnival tanul.

járom Vn ~ ↓ | fn Páros fakeret, amely a szekret vontató szarvasmarhák nyakára kerül. | **Megj.** Régen csak a szegény családok fogták járomba teheneiket.

jász l. **gyász**

jászol Vn *jászol* ↓ ↓, ~ ↓ | fn <Istállóban> a jószágok vályúszerű etetője.

játszék Vt *jáccék* ↓ ↓ | fn *Játék*. | *Hozd ide a jáccékajdat, picikém!*

játszódik Vt *jáccódik* | tn i kny. (Játszik.) | *Kiméntem én is eprőzni még jáccónni a zerdőbe.* | **Megj.** A címszó ma már csak ik-s szerkezetben használatos: <Vmely esemény> lejátszódik, ill. bekövetkezik, végbemegy: *Lējáccódott a szüreti mullacosság.*

javakender Vt *javakendör* ↓ ↓ | **Szerk.** (sz.jeles fn és fn) A gerebenezés után a kézben maradó legjobb minőségű kender. | *Javakendörbű szűjték a lekszőb vásznat, a küttővászonyt.* | **Megj.** Nevezik *szálakendörnek* is. | GEREBEZÉS, SZÁLAKENDER

javasasszony Vt *javas* †, ~ † | **Szerk.** (fn és fn) Gyógyítással, kuruzslással foglalkozó asszony. | *Császi ánygi még a Nagy néni csak szömmelverést gyógyított.* | **Népr.** Régen többen is értettek ehhez a mesterséghez, de nyiltan nem merték vállalni a *javas* szerepét (l. még AKHA I, 101, 108–110.) – A *javasasszonyok* korábbi szerepéről KULCSÁR ezt írta 1896-ban: „Bízna a *kuruzslók* tudományában, betegjeiket első sorban ezekhez viszik; orvoshoz csak akkor mennek, mikor a *javasasszony* kezelése alatt annyira rosszabbult a beteg állapota, hogy már az orvos sem képes segíteni.”

jávorfa Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Juharfa. | **Megj.** Mai neve: *juharfa*.

jegenye A *jegőnye* ↓, *jegőnyefa* ↓ | fn kny. (A nyárfa magasra növő fajtája [Populus nigra italica].) | *Szép jegőnyefák átak [álltak] régön a falu alatt, a Csapás északi ódalán. Kár, hogy a jegőnyéket kivágták.*

jégverem AJ *jégveröm* ↓, *jégverēm* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) 1. <Korábban> jég tárolására szolgáló, zsupfedéllel védett nagy gödör. 2. Fűtetlen helyiség. | **Megj.** A Kis-féle kocsmához régen jégverem is tartozott.

jegy J ~ ↓ | fn 1. Jegyesség. 2. A felismerést, azonosítást segítő jel, ábra. | 1. *Akkó má jegybe vót a Jóska még a Maris.*

jegykendő Vn *jetykendő* † | **Szerk.** (fn és fn) Jegyajándékkul adott díszes kendő. | **Megj.** A vőlegény kapta a menyasszonyától az eljegyzés napján, pontosabban a kéretés után. (L. még KULCSÁR „Hegyhát” c. tanulmányát, 240–242.)

jel A *gyell* ↓ ↓, *gyel* ↓ ↓, ~ | fn 1. Megkülönböztető jegy <állatokon>. 2. kny. (Életjel.) 3. Anyajegy a testen. 4. kny. (Cselekvésre felhívó mozdulat.) | 3. *A gyell éppen a szöme alat vót.* | **Megj.** Régen főleg a kacsákat, libákat szokták *még'gyelőni*, azaz *tu-lajdonjellel* ellátni. Úgy, hogy a lábuk ujjhegyéből (körméből) kis darabot levágtak. – A tyúkok szárnyára meg színes rongyokat kötöttek, hogy tudják: *Mëllik a jó tojó?*

jelenet AJ *jelönet* ↓ ↓, *jelēnet* | fn Jelenés. | *A sárga csikó mēkszólāt. Ez a jelönet mēgrémiszlōtte.*

jelenik l. **megjelenik**

jelentve A *jelöntel* †, *jelöntve* ↓, *jelēntve* | igenév kny. | *Fő lösző jelöntel.*

jeles Vn *gyellős* ↓ ↓, *gyelős* ↓, *jelēs* | mn 1. <Vmilyen> jellel megjelölt; jellel ellátott. 2. Nagy jelentőségű <ünnep, esemény>. | 1. *Ez gyellős csibe vót.* | 2. *Hunap újra gyelős ünnepünk lész. – Csak a gyellős ünnepökön ētünk hust. Hētköznapra nēm gyutott.* | **Megj.** *Jeles napoknak* számítottak a nagy egyházi ünnepnapok: húsvét, pünkösöd, ka-

rácsony és néhány szent ünnepe: András, Antal, Flórián, Márk, Vendel napja. (L. még VARSÁNYI GYULÁNÉ BÜKKÖSDI MÁRTA 2007. 113–115.)

jelöl A *gyelül* ↓ ↓, *gyelől* ↓ ↓, ~ | ts i <Vmit> jellel lát el. | *Gyelőd még a récéket még a zsidákat! – Mëk kő gyelőni! – Mëg vam má gyelővë.* | **Szerk.** ki ~, meg ~.

jelölő A *gyelőllő* ↓ ↓, *gyelőlö* ↓ ↓, *gyelőlő* ↓ ↓, ~ | fn Fából készített sorjelölő. | **Népr.** Gereblyeszerű eszköz sűrű(bb) vagy ritkás elhelyezésű fogakkal. A földön húzva a jelölő fogai vonalakat hagynak a talajon jelezvén a vetés sorát. Az eltérő sorszélesség alapján külön-külön jelölő volt a kukorica, a krumpli és a répa vetéséhez.

jérce A *gerce* †, ~ | fn Fiatál tyúk.

jeruzsálemi búza Vt *jëruzsálëmi búza* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Erős szárú, magasra növő, bajusz nélküli búza. | **Megj.** Másik neve: *kopasz búza*.

jézustalan Vt ~ ↓ | mn Vásott, neveletlen <személy, főleg gyerek>. rossz | *Ijen jëzus-talan gyerököket të még nëm láttá. Egész nap csak randaléroznak a házam előtt.* | KRISZTUSTALAN

jézbocskor Vt *jëzusbocskor* † | **Szerk.** (fn és fn) Könnyű sarúszerű lábbeli. | **Megj.** Másik neve: *krisztusbocskor*.

jobban J ~ ↓ | **hsz** 1. Inkább. 2. Jobbára. | 1. *Jobban vetögetnünk köllene, mer most jó a föggye.* [Ha vita van arról, hogy milyen munka van soron.] 2. *Teknyőt jobban hársfábu faraktak a cigányok.*

jobbos Vt ~ | mn 1. Jobb oldalra befogott, ott járó <ló>. 2. kny. (Jobb lábra való <cipő, kesztyű>). | **Megj.** A *jobbos* ló megnevezése még: *hajszás, balos* (bal oldali) a *csás*.

jóféle Vn ~ ↓ | mn Kétes hírű <nő>. rossz, gúny | *Na, të asztán jóféle fehérnépet keresté magadnak!*

jókibeszéd Vt ~ † | **Szerk.** (mn és fn) A jó beszédkésztségű emberre mondták régebben: *Ennek asztán jókibeszéggye van.* [Élénk beszédű, jó szokincsu.]

jókor Vn ~ | **hsz** Időben; nagyon korán. | *Máma mëgen jókor këtünk.*

jól áll AJ *jó áll* ↓ | **Szerk.** (hsz és tn i) 1. Berúgott (italozott). szép 2. kny. (<Anyagilag> kedvező helyzetben van.) 3. kny. (<Vmi: cipő, ruha> jól mutat rajta.) | 1. *Akkó ölég jó átak má, mer kesztek gajdúni.* 3. *Jó áll neköd ez a loknis szoknya.*

jonh Vt *gyuha* †, *gyoha* ↓ ↓ | fn Gyomor. durva, rossz. | *Na, telle van a gyohád? – Hogy rág'gya ki ja gyohájjikat a fekete görcs!*

jóravaló Vn | **Szerk.** (ragos mn és igenév) Értékes, rendes <ember>. | *Jóravaló lány ez a Kata. Vëdd ë, fijam!*

jósol A *jósul* ↓, ~ | ts és tn i kny.

jótartás Vt ~ ↓ | **Szerk.** (hsz és fn) Bőséges élelem; jó ellátás. | *Köszönöm a jótartást.*

jóvérű Vn *jóvérü* ↓ | **Szerk.** (mn és mn) 1. Erősen érzéki <nő>; tüzes menyecske. 2. Gyors, tüzes <ló>.

József A *Józsep* †, ~ | fn Férfi keresztnév. | *Azt monta Szent Józsep: – Nézzed fiam, itt a sarogba van ëggy rakás korpa, ebből fogunk sodorni kötelet.* (Népm.-ből AKHA I, 318–319.)

jön A *gyün* ↓, ~ | *tn i kny.* | *Gyűjök má, csak várgyom még! – Gyűjjék kē is velem! | Szerk. bele ~, elő ~, fel ~, kapóra ~, ki ~, létre ~, össze ~.*

jöttment AJ *gyüttmönt* ↓ ↓, *gyütmönt* ↓, *jötmönt* | *mn* 1. A helybéliektől lenézett jövevény, idegen. rossz, gúny. 2. Az a személy, akinek sehol nincs rendes otthona. rossz, gúny. | 1. *Mi beszélőnivalód van, tē lány, ezzel a gyüttmönt embőrrrel?*

jövedelem A *jövödelöm* ↓ ↓, *jövedelöm* ↓, *jövedelēm* | *fn kny.* | *Alig vót jövödelmem a malacogbu taval.*

jövet A *gyüvet* ↓ ↓ | *hsz kny. (Érkezéskor.)* | *Gyüvet beköszönt hozzánk a tanító úr, még még visszafelé is.*

jövetel A *gyüvetel* ↓ ↓ | *fn kny. (Érkezés.)* | *Örütünk a gyüvetelődnék.*

jövet-menet A *gyüvet-mēnet* ↓ ↓ | *hsz kny. (1. Jövetkor és menetkor is.) 2. kny. (Mindig, állandóan.)*

jövő A *gyűjő* †, *gyū* †, *gvő* ↓ ↓, ~ | *mn kny.* | *A gvő hétön szüretölünk a Kűső-högyön.*

jövőget Vn *gyüvöget* ↓, *gyüjőget* ↓, ~ | *tn i* Néha el-eljön. kedv | *Látom, szivessen gyüjőgec tē is haza.*

jövő-menő AJ *gyűjő-mönő* ↓ ↓, *jövő-mēnő* | *mn* 1. Sokszor sietősen érkező és távozó <személy>. 2. Jöttment, senkiházi <ember>. rossz | 1. *Tē mindig ijen lótfuti, gyűjő-mönő embőrr vótá? 2. Ahhó a gyűjő-mönőhő nēm adom a lányomat.*

jövötény Vt *gyűtény* ↓ ↓, *gyüjtény* ↓ | *fn* Futó gymnővény; szulák [Convolvulus arvensis]. | *Szēttem kizs gyüjtényt a malacoknak.*

juha Vt ~ ↓, *juhafa* | *fn* A kocsi hátsó tengelyén a rúdszárnyakat összefogó vasalt fa.

juharfa l. *jávorfa*

juhászbojtár A *juhászbujtár* ↓ ↓ | *Szerk. (fn és fn) kny.*

juhászkampó Vt ~ ↓ ↓ | *Szerk. (fn és fn)* A juhász kampós végű botja. | **Megj.** Ezzel fogta ki a juhász a nyájból a birkákat.

juhszél Vn *juszél* ↓ ↓, *juszé* ↓ ↓ | *Szerk. (fn és fn)* 1. Hely az egykori juhlegelő szélén. 2. Együttal a belterület K-i széle; a falu periferiája. gúny | *A Gavallérék kin laktak a Juszéllön.* | **Megj.** Dülönévként: *Juhszél.* (BMFN I, 11/203.)

juliskaborsó Vt ~ | *Szerk. (fn és fn)* Futós zöldbab.

juss Vn *gyuss* ↓ ↓, ~ | *fn* Örökség. | *Ėgy borgyu vót a zanyaji gyuss, amit kaptam.*

jussol Vn *gyussol* ↓ ↓, ~ | *ts i* Örököl vmit. | *Apám után mēk kevesebbed gyussótam.*

jut A *gyut* ↓ ↓, ~ | *tn i* 1. kny. (Marad.) 2. kny. (Ėr vhova.) | 1. *Nyáron... főkētek a zőregők három órákó, asztán huszták a vizet [a Csigás-kútból], hogy gyusson nekik, mer asztán röggēre má nēm vót viz. – Neköd is gyut, mer sütöttem öleget.* 2. *Nēm gyutok el oda.*

jutányos A *gyutányos* ↓ ↓, ~ | *mn kny.* | *Ez gyutányos áron van.*

juttat A *gyuttat* ↓ ↓, ~ | *ts i* Ad vmiből másnak. | *Gyuttass ebbü a zótványbu nekēm is párat!*

juttatás A *gyuttatás* ↓ ↓, ~ | fn kny.

juttatott föld AJ *gyuttatott föld* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) | 1945-ben igényelt és a földosztó bizottságtól kapott (juttatott) szántóföld. | **Megj.** *Igényt földként* is említették. – Az 1947-es adatok szerint 57 család kapott 5–12 holdnyi földet a kiosztható 518 kh-ból. 39 fő részesült házjuttatásban. Házhelyet kapott 12 személy. (L. FÜZES MIKLÓS 1998. 125–128.)

K

kábál l. kiabál

kacabajka Vt *kacabajkó* † | fn Nők prêmes kabátja. | *A zidősebb és módos asszonyok télön háromnegyedös hosszú kabátot vettek föl, a prémös kacabajkót.* (AKHA I, 70.) | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): *kacabajkó* = télre való prêmes női kabát idősödő nőknek.

kacsaringós AJ *katyaringós* ↓ ↓, ~ | mn 1. Tekervényes, kerülös <út>. 2. Körülményes, nehézkes <beszéd>. | 1. *De katyaringós ez a gyalogut!* 2. *Ennek mindig ijen katyaringós a beszélgegye.*

kacsaringózik A *katyaringózik* ↓ ↓, ~ | tn i 1. <Vmi, pl. út, vízfolyás> kacsaringósan, gürbületekkel, tekervényesen halad. 2. Vki nem egyenes vonalban, hanem tekervényesen jár. | 2. *Mi lőte eszt, hogy így katyaringózik a zuccán?*

kacséroz Vt *kocséroz* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i A kacsérozás nevű játékot játssza. | *Gyer-e kacsérozni!* | **Népr.** Régi gyermekjáték. Két lány kézzel összefogózik, és ritmusban pörögni kezdenek.

Forgás közben a „*Kacsér, kacsér, komámasszony*” kezdetű dalt éneklik. (L. AKHA I, 13.)

Kacsér, kacsér komámasszony.

Szél fujja pántlikámat,

harmat lepi a szoknyámat.

Kis kutya kap szoknyát.

kacsol A *kacsul* ↓ ↓, ~ | ts i Hónaljhatásokat, kacsokat letör. | *Má kacsoli a szőlőt.*

kacsszőlő Vt *kaccöllő* ↓ ↓, *kacs'szöllő* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A szőlővessző kacs részén hagyott, még kevésbé érett szőlő. | **Megj.** Ezt a kapásoknak szokták meghagyni. Ezért az újabb megnevezése: *kapás'szöllő*.

kadrát l. kvadrát

kaffant J ~ | tn i 1. <Kutya> a fogait összeütve vakkant. 2. <Ik-vel>: Ráförmed vkire. 3. Vmire zárat tesz. | 3. *Rákaffantom még a lakatot a láncra.*

kaffog J ~ ↓ | tn i 1. <Ember> fogait többször összeütve csúnyán, hangosan eszik. rossz 2. Menés közben a lábbeli surlódva kopog. 3. Indulatosan beszél. rossz 4. <Kutya> többször egymás után kaffant. | 3. *Mérgibe csak kaffogni tud.* | **Megj.** A 2. jelentésben: *klaffog* is. | KLAFFOG

kaikol Vt *kajkul* ↓ ↓, *kajikul* ↓ ↓, *kajikol* ↓ | tn i <Kutya> nyúszítva sír, vonít, ha elverik. | *Hoty kajikul szegény kutya!* | VONÍT, NYÚSZÍT

kajabál l. **kiabál**

kajdász Vt ~ ↓ ↓ | tn i 1. Kiáltoz, lármázik. 2. Vkit kiáltozva keres. | 2. *Egész éjjē kajdásztak, asztán hajnóba mēktaláltak engōm a szénapalláson.* | KAJTAT

kajdena Vt *kajdēna* ↓ | fn Sült tojás. | *Keverők ēty kis kajdēnát nekōd.* | **Megj.** A tojást liszttel keverik, hogy szaporább legyen az étel; és hagymás zsírban vagy szalonna-darabokkal együtt kisütik. – Újabb neve: *tülemrottyantotta*. (L. még HhSz. 228.)

kajla Vt ~ | mn 1. Lekonyuló <szarv>. 2. Lekonyuló szarvú <tehén>. 3. Kelckótya <ember, főleg fiatal>. 4. Lelógó <bajusz>. | 3. *Mostanába nagyon kajla ja fíjam.*

kajlálkodik Vt *kajlākodik* ↓, ~ | tn i Hebehurgyán, furcsán viselkedik. rossz | *Csak kajlākonni tuttok?*

kajsza Vt ~ | mn Görbe, ferde, ill. görbült. | *Mijen kajsza ez a dēszka. Alig lehet lēgyalúni.*

kajszolódik Vt ~ ↓ | tn i Elgörbül. | *Továp kajszolódott a zajtóm.* | **Szerk.** el ~.

kajszolt Vt *kajszútt* ↓ ↓, *kajszótt* ↓ | mn Görbült. | *Ijen kajszud dēszkágbu nēm lehet krēdēncōt csinyáni.* | **Szerk.** el ~.

kajtat Vn ~ ↓ | ts és tn i 1. Hosszasan keres <vmit>. 2. Elcsavarog. 3. Kitartóan járkál <vki, vmi után>. rossz | *Mēr kajtacc ennyit a Kati után? Hadd abba!*

kakas A *kokas* ↓ ↓, ~ | fn 1. A tyúk himje. 2. Nőcsábász. rossz 3. A puska elsütő szerkezetének része, rugós eleme. | **Szerk.** ~ *taraj*, ~ *toll*, ~ *ülő*; *mag* ~.

kakastaraj AJ *kakastaré* ↓, *kakastarēj* | **Szerk.** (fn és fn) 1. Piros, húsos bőrkép-ződmény a kakas fején. 2. Lelógó virágú keri dísznövény [*Celosia cristata*]. 3. Felálló tincs a gyermek feje búbján. | 3. *De szép kakastaréd van!*

kakasülő Vn *kakasüllő* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) 1. A háztető szarufáit összekötő gerenda <pajtában, félszerben>. 2. Általában nyáron a baromfiak <éjszakai> pihenőhelye, ahova felülnek a fészerben vagy a padláson.

kalács l. **lyukaskalács**; **térdkalácsa**

kaláha Vt ~ ↓ | fn A gabonafej szűrős szálkája, bajusza. | *A kopazbuzán nincsen kaláha.*

kalamajka Vt ~ ↓ | fn 1. Gyermekjáték: ősi ritmikus, sok mozgású tánc. 2. Zűr-zavaros eset; baj. | 1. *Szerettem kalamajkát tancúni.* 2. *Na, benne vagyok ám a kalamajkába!* | **Népr.** Körbe kell állni. Valaki ott elkiáltja magát (kétszer): „*Kalamajkát táncolunk!*” Erre eleresztik egymás kezét, és mindenki elmegy a helyéről. Jól összekeverednek. Közben a kéz jár, és lassan, tánc lépésekben a kör felé kell menni. Amikor már annyira szűkül a kör, hogy egymást érintik az ütleglő kezekkel, újra kiáltás hallatszik (kétszer): „*Kalamajkát táncolunk!*” Ezután gyorsan vissza kell menni a körbe.

kalamájsz l. **kulimász**

kalamol Vn *kalamul* ↓ ↓, ~ ↓ ↓ | tn i 1. Kotorászik, keresgél. 2. Lábatlankodik <vhol>. rossz | 1. *Mēgen it kalamúsz a fíjógba?*

kalány l. **kanál**

kalányis l. **kanális**

kalányol l. **kanálol**

kalap l. **szalmakalap**; **vőfélykalap**

kalázli l. **glázli**

kalendárium A *kalëndárijom* ↓, *kalëndárijum* ↑ | fn kny. | *Vöttem egy uj kalëndárijomot.*

kalézol Vt *kalézul* ↓, ~ ↓ | tn i Csavarog, összevissza mászkál. rossz | *Hun kalézúta egész nap?* | **Szerk.** el ~.

kálha l. **kályha**

kalitka Vn *kalicka* ↓, ~ ↑ | fn 1. kny. (Madarak kis rácsos házikója.) 2. Szűk, fülkeszerű helyiség, tartozkodó hely. rossz, gúny | 2. *Ebbe a kalickába még mekfordüni se lehet.*

kalucsni Vt *kalocsni* ↓, ~ ↑ | fn Sárripő. | **Megj.** Ezt a cipőt védő gumicipőt még az 1960-as években is hordták.

kálvinista Vn *kálomista* ↓ | mn Református vallású.

kályha A *kálha* ↓ ↓, *kájha* | fn kny. | *Amég a jegyző mekcsinyáta a passzust, addég a kálháhol ütettek, mer csurom vizes vótam.* | **Megj.** A németek *sparheltnek* nevezték a lábakon álló, vaslemezből készült tüzhelyet. Ennek német köznyelvi megfelelője: *Sparherd* 'takaréktüzhely'. A tüzhely *sütőjét* *rernek*, *renninek* mondták. (Német köznyelvi alakja: *Röhre* 'sütő'.) Az említett német szavakat a magyarok átvették és használták. – Módosabb családok *cserépből rakattak* kályhákat. Ezek voltak a *rakot kájhák*. | **Szerk.** ~ *cső*, ~ *kürt*, ~ *lyuk*; *cserép* ~, *vas* ~, *rakott* ~. | TÜZHELY, CSIKÓTÜZHELY

kamara Vn *kamora* ↓, *kamra* | fn kny. | **Megj.** A kamarában általában etetnivalót (pl. darát) szoktak tartani. – Újabban élelmiszerek tárolója; és *spájznak* is mondják. A *spájz* a német *Speize* 'étel, eledel, táplálék' főnévvel van kapcsolatban.

kamásli Vn *gamásli* ↓, ~ ↑ | fn Cipő fölé csatolható posztó bokavédő. | **Megj.** Kevesen ismerték, mert ez inkább az „úrias” viselet darabja volt. – A címszó a francia > német *Gamasche* 'lábszárvédő, kamásli, kamásni' főnévvel van kapcsolatban.

kamatyol Vn *kamatyul* ↓, ~ | ts i Közösül. durva | **Megj.** *meg* ~.

kamcsol Vt *kamcsul* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i Hüvelyes termés magját a növény hüvelyéből kikulcsolja, kiszedi. | *Éppen kamcsúta a cukorborsót.* | KULCSOL

kamilla A *kamëlla* ↓, ~ | fn 1. kny. (Orvosi székfű.) 2. A belőle készített tea. | **Szerk.** ~ *tea*.

kamillázik A *kamëllázik* ↓, ~ | tn i Kamillával inhalál.

kampecol l. **bekampecol**

kámpul Vt ~ ↓ | tn i Káprázik a szem. | <Inkább ik-vel.>: *Ékámpul a zembör szöme ebbe a fénybe.*

kámpult Vt *kámpútt* ↓ | mn Szédült. | *Ujan kámpútt a fejem, alig látok.*

kamra l. **kamara**

kan Vn *kany* ↓, ~ | fn 1. kny. (Himdisznó.) 2. Erős nemi ösztönű férfi. durva

kanál A *kalány* ↓, ~ | fn kny.

kanális Vn *kanáris* ↓, ~ | fn 1. Ásott, szabályozott medrű csatorna. 2. Általában: nagyobb vízfolyás. | *Itt a falu alatt van a Kanáris vagy Vadvíz-árok.* | **Megj.** Újabb és hivatalos neve: *Bikal-árok* vagy *Bikal-patak*. (BMFN I, 11/177.)

kanálol Vt *kalányul* ↓, *kalányol* | ts i Kanalaz. | **Megj.** Inkább ik-vel használt szó: *Kikalányúta ám a levest étykettőre.* – A címszó mai megfelelője: *kanalaz*.

kanászbajtár Vt *kanászbujtár* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A kanász fiatal segítője. | **Megj.** A kanások felszereléséhez tartozott: a *kanászbót* vagy *furkózsót*, a *kanásztarisznya*, *kanászkürt* és a *kanászosztor*. | **Népr.** A falu kanásza a pásztorházban lakott. Évi bérét megállapodás alapján általában terményben kapta. *Nyócadossal* [16 literes edénnyel] mérték ki a neki járó gabonát. – KULCSÁR szerint községünkben régóta nagy szerepe volt a legeltető állattartásnak.

kancabocskor Vt ~ † | **Szerk.** (fn és fn) Saját készítésű lábbeli; bocskor. | **Népr.** Lőbörből (kanca bőréből) készítették a pásztorok. Erős szíjjakkal rögzítették a talphoz, lábszárhoz. A szegények lábbelije volt. (AKHA I, 168.)

kándellós Vt *kángyellós* ↓ ↓, *kandüllós* ↓ | mn Ittas, részeg. rossz | *Ez a Pista állandójjan kángyellós.* | **Megj.** A szó inkább másnapos részegesre utal: a szédelgésre és a rossz közérzetre.

kanista Vt ~ ↓ ↓ | fn Sár, locspocs. rossz | *Csupa kanista a nadrágod.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): *kanista* = lics-pocs.

kanistas Vt ~ ↓ ↓ | mn Vizes, sáros. rossz | *Ijen kanistas rédbe nehéz lész kaszáni.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): *kanistas* = vizes-sáros.

kanna A *kánna* ↓, ~ | fn Nagyobb víztároló edény. | **Megj.** Régebben a kannák zománcozott bádogból készültek. Az újabbak alumíniumból. | **Szerk.** *bádog* ~, *ceglédi* ~, *tejes* ~, *vizes* ~.

kannarózsa Vt *kánnarózsa* ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) A kanna csövére tectető öntözőfej.

kanos Vn *kanyos* ↓, ~ | mn A nőket folyton kerülgető, erős nemi vágyú <férfi>. | *Sok kanyos embőr sündörgött ám körülötte.*

kántorbójt Vt *kántorbójt* ↓ ↓, ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A nagybójt első teljes hete.

kántorizál Vt ~ ↓ | tn i Kántorként tevékenykedik.

kany l. **kan**

kánya Vt ~ | fn A nagyobb ragadozómadarak (varjú, vércse, ölyv) összefoglaló megnevezése [Milvus]. | **Megj.** A *kánya* szó itt elsősorban *vargyut* [varjút] jelent. A szürke színű a *tikhordókánya*, a vetési varjú pedig a *dómányos* [dolmányos] *vargyu*.

kanyaró Vn ~ ↓ | fn Himlő. | **Megj.** A magas lázzal, a bőr pirosas színével (kiütéssel) járó betegséget sokan *vörösnek* is mondták. (*Rágyútt a vörös.*) Úgy gondolták, hogy a kanyarós gyermek *rajta van a Szent Anna tüze* [a láz]. Ezért *Szent Annához* imádkoztak, hogy *végve lő a lázat* a betegről.

kanyarós Vn ~ | mn Himlős <beteg>.

kap l. bekap; előkap; idekap; odakap; rákap

kapa l. csutavágó kapa; hagymakapa; kiskapa; nagykapa; sarabolókapa

kapál l. átkapál; bekapál; kikapál; rákapál

kaparó l. útkaparó

kapató Vt ~ | fn Hirtelen emelkedő útszakasz. | **Megj.** Nevezik még *kaptatónak* is.

kapásszőlő l. kacsszőlő

kapatos Vn ~↓ | mn Becsípett, kissé pityókás <ember>. szép | Szójátékon alapuló rigmus: *Csak az a jó lakatos, / aki mindig kapatos.* | ITALOS, BORGÖZÖS

kapca Vt ~ ↓ | fn 1. Lábfejre tekert ruhadarab. 2. Vastag, gyapjúból kötött harisnya. | *Likas a kapcám.* | **Megj.** Az 1. jelentésben inkább: *kapcaruha* vagy *kapcaronygy*. | **Fr.** *Nēm löszök a lába kapcájja.* [Kiszolgáltatott embere.] – *Szorul a kapca.* [Nehéz helyzetben van.] | **Szerk.** *gyapjú* ~; ~ *rongy*. | BELEKAPCÁSKODIK

kapcáskodik l. belekapcáskodik

kapcás tyúk Vt *kapcás tik* ↓ | **Szerk.**(mn és fn) Tyúk, amelynek tollas a láb alsó része.

kapinya Vt ~ ↓ ↓ | fn Puha fából faragott nyeles merítőkanál. | *A zemböröm ědopta a kapinyát, pedig evvē még gabonát is tuttunk merni a palláson.*

kapirgál Vn *kapirgáll* ↓, ~ | ts i 1. Kotorászva keres <vmit>. 2. Csibe, tyúk kapargál. 3. Kapával a talajt kissé sarabolja, fellazítja. | **Megj.** Az 1. jelentésben ik.-vel: *krumplit kikapirgál* [a tő alól kised]. A 3. jelentésben ik.-vel: *mĕkkapirgál* [talajt kissé megkapál.]

kápiszta l. káposzta

káplán A *káplány* ↓, ~ | fn kny. (Segédlelkész.)

káposzta A *káboszta* †, *kápiszta* †, ~ | fn kny. | *Rĕgĕn sok káposztát őttünk. – Ėküďĕtt engĕmet a zĕďĕsanyám a Berĕgbe kápisztájĕr.* | **Nĕpr.** Régen Mocsoládon a káposztás ételek a fő eleségek közé tartoztak. | **Szerk.** *édes* ~, *kel* ~, *savanyú* ~, *töltött* ~, *vörös* ~; ~ *gyalu*, ~ *palánta*.

káposztás A *kápisztás* †, ~ | mn 1. Káposztából főzött étel. 2. Káposztát termő kert. 3. Káposztával kapcsolatos. | **Szerk.** ~ *rĕtes*, ~ *tĕszta*; ~ *kert*; ~ *hordó*, ~ *kő*.

káposztáskert J ~ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Zöldségeskert. | **Nĕpr.** [A káposztáskertbe] *Paprikát, káposztát, zĕccsĕgĕt* [szoktak ültetni]. *Lĕhetĕtt ott őntĕzni a zárogbu.* (AKHA I, 48.) Dülönévként: *Káposztás-kert.* (BMFN I, 11/139.)

kaptató l. kapató

kaptat Vn ~ ↓ | tn i Meredek úton <fogattal> felfelé halad. | *Ėppen kaptattam főfelĕ a Szeli-horóná, amikor nekierett* [az eső].

kapupénz Vt *kapupéz* † | **Szerk.** (fn és fn) Lakodalomban a menyasszonynak járó pénz volt. | **Nĕpr.** Lakodalomban a menyasszony búcsúzása [a vőfély vagy a násznagy szokásos rigmusával történik], „s ezután megindul a menet, de előbb a vőlegénynek „*kapu-pénzt*” kell fizetnie, a miért a menyasszony előtt a kaput fölnyitják.” (KULCSÁR: „Hegyhát” 246.)

karácsony A *karácson* ↓, ~ | fn kny. | *Karácsonkor még én is betlehemősztem a Tombi Karcsival, Májör Janival még a Pandur Janival.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): „*Karácsonykor a betlehemesek szoktak megjelenni.*” | **Szerk.** kis ~, nagy ~, két karácsony, két karácsony köze.

karácsonyi abrosz Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Díszes szövésű abrosz a karácsonyi asztalon. | **Népr.** Ezt csak *karácsonykor* terítették az asztalra. Ezen állt a karácsonyfa. Az asztal alá egy kisebb öl szénát, egy szakajtó szemes kukoricát raktak, hogy egészségesek maradjanak a jószágok a következő évben is. 1940 körül még szokásban volt, hogy az ácsok (Ginzer Feri bácsi és a fia) karácsony éjjelre behozták szerszámaikat a szobába, és a *Kisjézus helire, a szómára tették.*

kárál Vn *káráll* ↓ ↓, ~ | ts és tn i 1. <Tyúk> hosszan rekedtes hangot ad. 2. Folyton panaszkodva fecseg. rossz | 2. *Né kárájj itt a szomszédod zsványságáru! Ném érdőköl.*

karám J ~ | fn 1. Körülkerített hely a legelő állatok védelmére. 2. Idegesítően zárt hely. | 1. *A legyellőn karám is vót a zállatoknak. Eszt ijen kökönyetüskögbü fonyták, és abba a zállatok meglapútak a déli órágba.* (AKHA I, 42.) 2. *Ijem karámba én ném szivessen lagnák.*

karambol A *garambó* ↓, ~ | fn kny. | *Sok a garambó mifelénk is.*

karambolozik A *garambolozik* ↓, ~ | tn i kny. | *A Jani a minap garambolozott.*

karattyol A *karattyul* ↓, *karatyol* | tn i 1. Sokat beszél feleslegesen. rossz 2. Lármázik. rossz | 1. *Né karatyujjatok! A kezetők járgyon!*

karcos Vn ~ | mn Még ki nem forrott, enyhén csipős <bor>. | *Ez a bor mék kicsit karcos, de jó lész hamarossan.*

kardántengely A *gardántengő* ↓, *kardántengēj* | **Szerk.** (fn és fn) kny.

kardigán A *kardigány* ↓, ~ | fn kny.

karéj¹ Vn ~ | fn <Egy> szelet kenyér, kalács>. | *Vág'gyatok nekőm is ęty karé kenyeret!* **Megj.** Újabban a *karaj* szót is használják a címszó jelentésében, de ez inkább a sertés gerinc melleti finom húsát jelenti.

karéj² Vn *karél* †, *karé* ↓, ~ | fn Félkör alakzat. | *Ájjunk karéjba, gyerőkők!* |

karfa Vt ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) 1. A hosszúkcosi elején és végén levő rúd. 2. kny. (Fakorlát <a hídon.>) | **Népr.** A *karfák* növelik a kocsi rakfelületét. Ezek tartják a *vendégódnak* nevezett erős rudakat. A kiegészítő elemeket gabona- és szénahordáskor szokták feltenni a kocsira. | VENDEGOLDAL

káricál Vn *káricáll* ↓ ↓, ~ | tn i 1. <Tyúk> kárál, hangoskodik. 2. <Idős ember, kisgyerek> magas hangon karattyol. rossz | 1. *Hoty káricáll a kendőrmagos tikom!* 2. *Nehéz ęvisēni, hogy a Tęra nenéd annyit káricáll.*

karikára Vt ~ ↓ | hsz 1. Körben; körös-körül. 2. Kör alakú szeletekre <vág, szel>. | 1. *A majorná a fődek mellett karikára erdők vannak.* | 2. *Szépőn karikára vág'gyatok a sárgarápát!*

karikáskosár Vn ~ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Nagy, kör alakú kosár. | **Népr.** Régen ilyen kosárban vittek *paszitát* [ajándékételt] az újszülött szülőinek a keresztszülők.

karikásostor Vn ~ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Rövid nyelű, de hosszú sudarú ostor <pásztorok számára>. | **Megj.** Nevezik *kanászosztor*nak is.

karikázik Vn ~ ↓ | tn i 1. A disznó orrába karikát húz. 2. Karikát hajtva játszik. 3. Kerékpározik. | 2. *Gyere, karikázunk kicsit!* | **Népr.** Azért helyeztek karikát a disznók orrába, hogy ne túrják szét a hidas kövezetét. | **Megj.** A karikázásban használt *karika* általában öreg hordóabroncs volt. Ezt egy U alakúra formált erős drótdarabbal lehetett *hajtani*. – A 3. jelentés új a falu nyelvében.

karistol Vt *karistul* ↓ ↓, ~ | ts i 1. <Vmely> sima felületet karcol. 2. A karcolással kellemetlen hangot idéz elő. | 1. *Mér karistulod a zasztá lapyát?* | **Szerk.** össze ~.

károg Vn ~ | tn i 1. <Folyamatosan> vészt sejtetve beszél. rossz 2. kny. (<A varjú> rekedt hangot ad.) | 1. *Esz csak akkor érzi jó magát, ha károkhat. Má nem is figyelők rájja.*

kártyavetés Vn ~ † | **Szerk.** (fn és fn) Jóslás kártyák kirakásával. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 körül): „[Babonaságból] itt a *kártyavetést* is csálhatatlannak vélik.” – A Hegyháton általában cigányasszonyok értettek a kártyavetéshez.

kása Vn ~ | fn 1. Ételnak való <nyers, ill. főzött> köles, hajdina, darált kukorica. 2. Az említett terményekből főzött pépes étel. | 1. *Tégyetők mék kását a hurkába!* 2. *Sokszó fősztem kását a hus mellé.* | **Szerk.** árpa ~, hajdina ~, kukorica ~, búza ~, (vagy burizs) ~.

kásáshurka J ~ | **Szerk.** (mn és fn) Disznóvér, abalé és kása összekeverésével készülő hurka. | *A kásáshurka csak frissen jó.* | **Megj.** Általában *gerslit* vagy *burizst* kevernek bele, esetleg *kukoricakását*. Mivel disznóvér is szokott lenni a keverékben, *vérëshurka*, *vérőshurka* a másik megnevezése. – Újabban már főtt *rizs* kerül a kásáshurkába. Így a az egykori kásáshurkát felváltja a *rizsőshurka*. | VÉRESHURKA

kasmír Vn *kasmër* ↓ ↓, *kasmir* ↓, *kasmér* ↓, *kázmér* ↓, ~ | fn Finom női gyapjúsövet. | *A kasmër szép színös, mintás szövet vót.* | **Szerk.** ~ *kendő*.

kasmírkendő Vn *kasmërkeszenyő* ↓ ↓, *kasmérkendő* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Kasmírból <színes textiltől> való fejkendő. | *Hun van a zuj kasmérkendőm?*

kastély A *kastél* ↓ ↓, *kasté* ↓, *kastéj* | fn kny. | *Amint ballagott, talált éty szép arany kastélt.* (Népm.-ből, AKHA I, 311.)

kaszakő A *kaszakúj* ↓ ↓, *kaszakú* ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) A kasza fenésére szolgáló élező kö. | *Munka közbe kaszakújjal fenték még a kaszát, tőpször is.* | **Népr.** Ha teljesen elment a kasza éle, akkor a kaszát tuskóba vert *üllön kaszakaalapácsa megverték* (vagy *kiverték*). (L. még AKHA I, 25.)

kászalódik Vn *kászállódik* ↓, *kászolódik* ↓, ~ | tn i Lassan, nehezen készülődik. | *Kászallógyatok má, mer indüni kõne!* | **Szerk.** ki ~.

kászli Vt ~ ↓ | fn Nagyobb fiókos, üveges szekrény. | **Megj.** Általában a konyhában állt, és tányérok, edények voltak benne. A kisebb *fiókos kászliban* ruhát, könyveket tároltak. – Az előszobai nagyszekrénybe, a *sifonérba* kerültek a fehérneműk – A *kászli* a német *Kasten* 'szekrény' szóval van kapcsolatban. A *sifonér* a német *sifon* 'vászonkötésű pamutszövet' szóból ered.

kasznár Vt ~ † | fn Uradalmi számtartó. | *Benn a faluba laktak a kasznárék.* | **Megj.** Útrész neveként: *Kasznárpajtai-horó.* (BMFN I, 11/198, 211.)

katakönyöke Vt ~ ↓ | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) A disznó vastagbelének kiszélesedő részébe töltött disznósajt.

kataszter Vn *katészter* ↓, *katasztër* | fn Egy katasztrális holdnyi terület. | *Főszántottam ëty katésztert.*

katasztrális A *katésztrális* ↓, ~ | mn 1600 négyszögöl ngységű <föld>.

katat Vt ~ | ts i Kotorászva keresgél <vmit>. rossz | *Meddik katacc a sifonérba?* | MATAT, KETET, KURKÁSZ

katicabogár Vn ~, *katica* | **Szerk.** (fn és fn) kny. (Pöttyökkel tarkázott kis bogár [*Coccinella septempunctata*]. | **Népr.** Énekelt szöveg (gyermekjátékban): *Katicabogárka, mēre visző férhő?* – Amerre repül a katica, abban az irányban megy majd férjhez a leány.

katlan Vn *katlany* ↓ ↓, ~ | fn 1. Üstház. 2. Völgyszerű bemélyedés a határban <itt-ott meredek oldalakkal>. | 2. *Ëgy ujam nagy árogha, katlanyba asziám má csontokat szöittünk ki.* (AKHA I, 56.) | **Megj.** A katlant régen vályogtéglából rakták. Az újabbak vaslemezből készülnek. A katlanba helyezett üstben krumplit, répát főztek a jószágoknak. Disznóöléskor itt forralták a vizet a *kobzáshoz*, és itt végezték az *abálást*, a zsír kisütését (szalonnából) és a *hurkafőzést* is. | ÜSTHÁZ

katonaidő A *katonaüdő* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A teljes katonai szolgálat időtartama. | *Lészógátam a katonaüdömet. Asziám mēgnősütem.*

kátoz l. kiáltoz

katroc l. ketrec

katula l. skatulya

katykarings l. kacskarings

katyma Vt ~ † | fn 1. Silány, rossz étel. 2. Vminek az alja.

kátyú Vt *kátyó* ↓, *kátyu* ↑ | fn 1. Kenderáztató gödör. 2. kny. (<Úton> sáros mélyedés.) | 1. *A kátyókat a Pohár-gödörbe ájták.* | **Népr.** A kátyóban áztatták a zöld kenderet. Egyhetes áztatás után a zöld részek megrothadtak, és következhetett a *kendőrmosás*. A kimosott csomókat, a *markokat* kúpokba rakva *szárogatták*, majd kocsival hazavitték. Kezdődhetett a *tilolás*. – A *mocsila* szó a kátyú szinonimája. Községünk régi, népi neve (*Mocsilág*) az írásbeli névadatokkal együtt arra utal, hogy a *Mocsolád* helységnévben a szláv *mocsilo* (<*močilo*) köznév rejlik. (L. KISS LAJOS: FNESZ. 1978. 50. és PESTI JÁNOS: Nyr. [1970] 94: 219, BMFN I, 101.)

kátyús Vt *kátyós* ↓ | mn Vizes, limbusos hely.

kaucsuk A *kaucsug* ↓, ~ | fn kny.

kavarcol Vt *kavircul* ↓ ↓, *kavircol* | 1. Kicsit kavargat <vmit>. 2. Összevissza kever bizonyos dolgokat. | **Megj.** Az 1. jelentésben a *meg-* ik-vel, a 2. jelentésben az *össze-* ik-vel használatos ige. – A 2. jelentéshez még a 'nagyon' jelentésárnyalat is hozzátartozik.

kavaszol Vt *kaviszul* ↓ ↓, *kaviszol* | ts i 1. Kavargat <vmit>. 2. Összevissza kever <vmit>. 3. Elkever <vmit>. rossz 4. Összefőz mindent; rosszul főz. rossz | 1. *Kaviszód még a rántást!* 2. *Mindönt ékaviszútá?* 3. *Ékaviszútad a kujcsomat.* 4. *A Mari kaviszút valamit ebédre, de nem vót benne sok köszönet.*

kavasolt Vt *kaviszótt* ↓ ↓ | mn Rosszul főzött <étel>. rossz | *Ijen kaviszótt étét [ételt] tétte a zasztāra?*

kazaloz Vn ~ ↓ ↓ | tn i Kazlat rak.

kazalozó Vn ~ ↓ ↓ | mn Kazalt rakó <munkás>.

kecmereg Vn *kecmerög* ↓, *kecmerög* | tn i 1. <Sárban> nehézkesen jár, vándorog. 2. Kitartóan jön-megy, keresgél. 3. Csavarog, kószál. rossz | 1. *Öregapám má alik kecmergőt szegény a zutóbbi üdőbe.* 2. *Itt a kapunk előtt kecmergött a zsvány jó üdejig.* 3. *Hún kecmerökté, gyerők, egész nap?* | **Szerk.** el ~, ki ~, le ~.

kecskecsesű Vn *kecskecsöcsű* | **Szerk.** (fn és mn) Nagy, hosszúkás szemű <szőlő>.

kecskerágó Vn *kecskerágító* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és igenév) Piros termést hozó cserje [Eunonymus europaeus]. | **Megj.** A termését – mivel püspöki süveghez hasonlít – *papsipka* néven említik. | PAPSAPKA

kedélyes A *kedéllös* ↓ ↓, *kedélös* ↓, *kedéjös* | mn kny. | *A mocsoládijak mindig is kedéllös embörök vótak. Szerettek mullatni.*

kefityel Vt *kefityül* ↓ ↓, *kefityöl* ↓, *kefityél* ↓ | tn i 1. Mindent összeken. 2. <Főzés közben> étele odaég, lekozmál; vagyis rosszul főz. rossz | 2. *Ebbe a lakodalomba mindön étét [ételt] összekefityötek.* | **Szerk.** össze ~.

kegyhely Vn *ketyhel* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) kny. (Búcsújáráhely.) | *A zegrögvi még a gyüdi ketyhelre szoktak zarándokóni a mocsoládijak.* | **Megj.** A címszó szerepében régen szokásosabb volt a *bucsujáráhel* szó. | BÚCSÚJÁRÁS, BÚCSÚJÁRÓHELY

kehe Vt ~ ↓ | fn Köhögés. | *Fujtogat engöm is a kehe.* – *Amikö mögvéttem a lovat a vásáron, nem véttem eszre, hoty kehe vam benne.* | **Megj.** Újabban van a *kehe* szónak ilyen jelentése is: 'Nem egészen tiszta ügy; gond, probléma'.

kehel Vt *kehül* ↓ ↓, *kehöl* ↓, *kehél* | tn i Köhög, köhécsel. | *Mér kehülök ennyit?* | **Megj.** A címszó mai megfelelője: *köhög*.

kehelés Vt *kehülés* ↓ ↓, *kehölés* ↓, *kehélés* | fn A folyamatos köhögés <állapota>. | *Mégen éfogott a kehülés.* | **Megj.** A címszó jelentésében használt mai szó: a *köhögés*.

kehes A *kehös* ↓ ↓, *kehös* ↓ | mn kny. (Folyton köhögő <ember, állat>.) | *A R. Jóska nagyon kehös embör vót.*

kehicel Vt *kehicül* ↓ ↓, *kehicöl* ↓ | tn i 1. Folyamatosan aprókat köhécsel. 2. Kis köhentésekkel jelzi, hogy hol van. | 1. *Mast má csak kehicülök. Talán egyre jobban löszök.* 2. *Ha ideérsz, csak kehicűj, asztám mögyök!*

kehül l. kehel

kékfestő Vt *kékföstő* ↓, *kékföstő* | **Szerk.** (mn és fn) 1. Kékfestéssel foglalkozó iparos. 2. Az általa készített sajátos színű <többnyire kék és fekete> textil. | 2. *A kékföstő*

abroszra vót füstve kés, kalány, vëlla, zsömle. Mind a négy sarkára. Aszt lëteritötték a szoba közepire, és arru ëttek régön a gyerökök. | **Népr.** A helyiek rendszerint vásárokon vettek maguknak festőanyagokat: ruhának valót, terítőket, abroszokat.

kékkő Vn *kékkü* ↓, ~ | **Szerk.** (mn és fn) Rézgálic. | *Kékküvel szoktunk permetüni.* | **Népr.** A rézgálic oldatával szőlőt permeteztek; és mészhozzáadásával vetőmagok pácolására is használták. | **Megj.** A *kékkő* megnevezője volt még a *gálic* és a *rézgálic* szó.

kel l. összekel, egybekel

kelekótya Vn ~ | mn Hebehurgia, meggondolatlan <személy>. rossz – fn Az az ember, <aki ilyen>. rossz | *Sok kelekótya embör van a világba. – Kerüd eszt a kelekótyát!* | HEBEHURGYA, HEBRENC

kelengye Vn *kelönygye* ↓ ↓, *kelëngye* ↓, *kelenygye* | fn A férjhez menő lány hozománya <főleg ruhanemű>. | *Neköm nagyon kevés kelenygyém vót. Belefért ëty kis ládába.* | **Népr.** A kelengyéhez főleg ágy-, ruha- és fehérmemű tartozott. Gazdagabb lányok kelengyéjét kocsival vitték a vőlegény, ill. az ifjú férj házához.

kelepel A *kelepül* ↓ ↓, *kerepül* ↓ ↓, *kelepöl* ↓, *kelepël* | tn i <Gólya> a csőrét összeütögeti. | *Kelepőnek a góják a fészikön.* | KEREPÉL

kelés A *kellés* ↓ ↓, ~ | fn 1. Gyulladásos kis külső duzzanat. 2. Az a cselekvés, folyamat, amelynek során vki felébred, felkel. | 1. *Szegény öregapám sok kellést főnevët.* | **Népr.** *Abba a züdübe sok kellés vót a zembörök nyakán, tomporán. A csöcskohászt ráburították a kellésre, másnapra főfakatt. Ha nëm, akkor ëmëntek a zöreg Part Jóska bácsiho, az ráijesztöt fejszével. Főleméte a fejszét, suhintott. Uty tët a zöreg, mintha lëvagná a zillető fejít, asztán ëgy nagyot káromkodott. A zillető megijett, a kellés is megijett, és ëmút.* (L. még AKHA I, 81, 109–110.) A *kelést* régen *kelevénynek* is mondták.

kelet csillaga Vt ~ † | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): „[kelet csillaga]... Vízkeresztkor ezt kordozzák a három királyok.” (K. J. „Hegyhat” 249.) | HÁROMKIRÁLYOK

kelevész Vt *kelevész* ↓ ↓, *kelevéz* ↓ | fn Tché és borjú vezetésére szolgáló köté. | **Megj.** A végén kis faragott fadarab volt. Ez fogta össze a kötél két végét.

kell A *köll* ↓, *kő* ↓, *këll* | tn i kny. | *Ez neköm nëm köll. Tëdd ë magadnak!*

kelt¹ A *köit* ↓ ↓, *këit* ↓, ~ | mn Élesztővel kelesztett <tésztaféle> és a belőle sütött kalács, sütemény. | *De jó ez a köt rétes!* | **Szerk.** ~ rétes.

kelt² A *këit* ↓ ↓, *köit* ↓ ↓, ~ | 1. <Madár> költ. 2. kny. (Alvásból ébreszt.) | 1. *Éppen köitenek a főcské.* 2. *Köccsetök fő engöm is időbe!*

kelteget A *köttöget* ↓ ↓, *këttöget* ↓ ↓, *keltöget* | ts i kny. (Hosszasan ébresztget.)

keltes Vt *köttes* ↓ ↓, *këttes* ↓ | mn Kelt tésztából készült étel <rétes, kalács>. | *Nagyon szeretöm a köttest.*

kéméletös l. kíméletes

kemence A *kemönce* ↓ ↓, *kemince* ↓, *kemënce* | fn Kenyér, kalács, langalló, rétes sütéscor használt építmény. | *Szegény anyám, nyáron gyümöcséréscor mindön*

kényersütés után tellerakta a kemincét vatkörtével, szivával, ómahasákkal, mēgggyel. Ebbü lētt a zaszallék. | **Népr.** Régen a kemence a lakóház füstöskonyhájában állt, később az udvarban vagy a nyárikonyhában. Kényersütésen kívül gyümölcsök aszalására és piros paprika szárítására is használták. – A kemőnce szájjá az a rés, ahol berakják a fűtőanyagot (rőzsét vagy kukoricacsutát), és itt történik a kenyértészta beötlése, bevetése. A hőfokot a bumoslikba tehető lap, a tévő betevésével, kihúzásával lehet szabályozni. – Egykor a kényersütésnek szinte kis szertartása volt. (L. még AKHA I, 58–59.) – **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): kemince = kemence.

kémény l. szabadkémény; füstökémény

kéménytelen ház Vt kéméntelen ház † | **Szerk.** (mn és fn) | **Népr.** Amikor még nem volt kémény a házakon, a szabad tűzhelyről az ajtón át ömlött ki a füst. – KULCSÁR szerint (1896 körül): „[Most már] nincs szokásban, mint még nem egy helyen, hol több a kéménytelen ház, hogy a tűz mellé, a földre kuporodva fölakasztott üstben főzzék meg az ételt.” (K. J. „Hegyhát” 236.)

ken Vn *keny* ↓, ~ | ts i 1. <Vmit> töröl vmihez. 2. kny. (<Lágy anyagot> vmihez hozzányom(kod), hogy hozzátapadjon.) 3. <Testrészt> nyomkod, masszíroz. 4. kny. (Nagy erővel odavág vmihez.) 5. <Ik-vel>: Vmit elsimít. 6. <Ik-vel>: Anyagot szétterít. 7. <Ik-vel>: Megver vkit. 8. <Ik-vel>: Lefizet vkit, megveszteget. rossz 9. <Ik-vel>: Cicomázza, kifesti magát. rossz | 1. Nē *kenyd a törűközöbe a mocskot a mosatlan kezeddē!* 2. *Kennyétők mēg má a kocsikereket, mer nagyon nyekörög!* 3. *Gyere, kenyd mēg a hátomat mēg a vállomat!* 4. *Na, ez jó főthő kenyte a Pistát.* | **Szerk.** *el ~, ki ~, le ~, meg ~, össze ~, szét ~.* | KENEKEDIK

kén² J ~ | fn 1. kny. (Gyúlékony kristályos anyag [S] .) 2. Kénlap. | | **Megj.** A kén szóból képzett *kénöz, kénéz* jelentése: 'valamit (pl. hordót) fertőtlenítés céljából kénnel kezel'. – A címszó a németek nyelvében: *ánlsāg* (kén). Ennek német köznyelvi alakja: *Einschlag* '(boroshordóban) kénlap' | ÁNISLAG, ÁNISLAGOZ

kén² l. kín

kénál l. kínál

kend Vn *kē* †, *kend* ↓ | fn Régies megszólítás. | *Tēgye föl kē a kalaptyát!* – *Hármat tojott a fekete kánya, / Engöm szerte a kē barna lánya.* (Népd. AKHA I, 150.) | **Megj.** A 3. személyű alany (beszéd társ) magázó megszólítása. – KULCSÁR szerint (1896 körül) régi köszöntésként: „Egességikre szógájjon keetőknek az éczczakai nyugodalom!”

kender A *kendör* ↓, *kendēr* | fn Ipari rostonövény [Cannabis sativa]. | *Ide a rétajba vetöttünk a kendőrt.* | **Megj.** Az 1950-es években Mocsoládon még szinte minden család foglalkozott kendertermesztéssel. (L. AKHA I, 37–38.) | KENDERÁZTATÓ, KENDERTÖRÉS, KENDERNYÜVÉS, MOCSILA, TILOLÁS, GYARATÁS, JAVAKENDER, KÓC, SZÁLAKENDER, FONÓHÁZ

kenderáztatás AJ *kendőráztatás* ↓ ↓, *kendēráztatás* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A ki-nyűtt kender áztatása. | **Népr.** A marokba [csomókba] szedett kendert kátyóban vagy mocsilában áztatták. (AKHA I, 37–38.) | KÁTYÓ

kenderföld A *kendőrföd* ↓ ↓, *kendērőd* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Kender és részben

konyhakerti növények termesztésére használt föld. | *Kendőrföld* [...] *kendőrt termétek valamikor jobban benne.* (AKHA I, 48.) – *A kendőrt jó porhanyó földbe szoktunk vetni.* – Dülönévként: *Kenderföld.* (BMFN I, 11/115.)

kendernyomás Vt *kendőrnymás* † | **Szerk.** (fn és fn) A tilott kender puhítása tiprással. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 körül): „A *kender-nyomás* is általán elterjedt szokásuk. A tilott kendert lefektetett deszkákon sarkukkal tiporják, dörzsölik, hogy az puhább, szebb fonalat adjon. Egész ősszel minden este más-más háznál jönnek össze a végből a lányok; tőlük pedig nem maradnak el a legények sem, s hangos nótaszó mellett a kenderfinomítás éjfélig tart, áldomással a végén.” (K. J.: „Hegyhát” 247.) | **Megj.** A címszó szinonimája: *kendőrtiprás*.

kendernyűvés Vt *kendőrnűvés* ↓ ↓, *kendőrnűjés* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A kender kitépése <gyökerestül>. | **Népr.** A kinyűtt kendert *kötés*-be [csomóba] kötötték. A *kötést maroknak* is mondták. A *maroknyi* kendert vékonyabb szálakkal (alul, középen és fent) átkötötték. Hús *kötés* került egy *kévébe*. A *kévészés* előtt a kender magját kiverték. Ezután került a kender az áztatóba, a *kátyóba*. (AKHA I, 37.)

kendertörés Vt *kendőrtörés* † | **Szerk.** (fn és fn) A kender rostjainak megtörése tiprással és kézzel. | **Népr.** Ezt tilolás előtt végezték, hogy a tilolás könnyebb legyen. | KENDERNYOMÁS

kendő Vn *kendő* | fn 1. kny. <Általánosan> bizonyos kisebb textilanyagok <le-takarásra, fedésre>. 2. Törlóruha; törlókendő. 3. Törűlköző; törűlközőkendő. 4. Fejken-dő. | **Megj.** A *kendő* korábbi megnevezése: *keszkenő*, *keszkenyő*. – Sokféle *kendőt* használnak ma is a nők. Van: törűlközőkendő (*törűlköző*), vállkendő (*válkendő*, *válkeszkenyő*), fejkendő (*fejkeszkenyő*), berlinerkendő (*belinèrkendő*, *belinèr*), zsebkendő (*zsepkendő*, *zsepkeszkenyő*). – Régen még *jetykendő* is volt. (L. a *jegykendő* címszó a!) | KESZKENŐ

kenekedik Vt *kenyekődik* ↓ ↓ | tn i Cicomázza, keni-feni magát. rossz, gúny | *Na, kenyeköcc?* – *Né kenyeköggvetők má ijen sokájig!*

kenő Vt *kenyő* †, ~ | fn Csirizes anyag, <amivel szövés előtt a fonalat bekenik>. | **Megj.** A mai nyelvben a *kenő* szó mn-i szerepű több szóösszetételben: *kenőolaj*, *kenőpénz* stb.

kenőcs AJ *kenyőcs* ↓ ↓, ~ | fn 1. kny. (<Általánosan> mindenféle kenőanyag.) 2. Kocsikenőcs. 3. Gyógyszer; piperecikk. | **Megj.** Kocsikenőccsel a koci tengelyét és a kerékpuskát kenik be, hogy haladás közben ne csikorogjanak a kerek. Nevezik *kocsikenőcsnek* is.

kenőtoll A *kenyőtoll* ↓, ~ | **Szerk.** (mn és fn) Lúdtollakból készített kenőecset. | **Megj.** Ezzel kenik be a rétes és a kalács tetejét tojássárgájával, hogy a sülték szép fényesek legyenek.

kengyel A *kenygyé* †, ~ | fn A nyeregből lecsüngő fém lábtartó. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): *kengyé* = kengyel

kenyér AJ *könyér* ↓, *kényér* | fn 1. kny. (Kelesztett tésztaból sültött fontos emberi eledel. 2. A szoros összetartozás és függés jelképeként említett szó. | 1. *A könyeret*

két óra múva köl kiszénni a kemincébü. | 2. **Fr.** *Ěty kěnyérŏn vagyunk régúta.* | **Megj.** Az 1950-es évek elején még szinte minden családban tudtak kenyeret sütni. (AKHA I, 58–59.) | **Szerk.** *búza ~, krumplis ~, kukorica ~, rozs ~, pirítós ~, új ~, ~ adó [gazda], ~ béle, ~ gabona, ~ héj(a), ~ vég(e).*

kenyéradó Vn *könyéradó* ↓ ↓, *kényéradó* | **Szerk.** (fn és igenév) Megélhetést biztosító, kenyeret adó <személy, foglalkozás> – fn <A megélhetést segítő> személy.

kenyeres Vn *könyeres* ↓, *kényeres* | mn 1. <Olyan kosár>, amelyben kenyeret szoktak tartani. 2. <Szakajtó>, amelyben kel a kenyértészta. 3. Jóban-rosszban barát. 4. Olyan <személy>, aki sok kenyceret eszik. | 4. *Tē mindig ijen kényeres vóia.*

kenyész l. kenés

kényeskedik A *kínyösködik* ↓ ↓, *kényeskedik* | tn 1. Túlzott érzékenységet mutat. rossz 2. Kényesen viselkedik. rossz | 1. *Annyira kínyösködik, hoty szinte rossz hāgatni.*

kenyő l. kenő

kénytelen A *kéntelen* ↓, ~ | mn kny.

kép J ~ | fn 1. Vminek az alakjában <jelenik meg>. 2. kny. (Vkinek az ábrázolt mása.) | 1. *A zőregők uty tutták, hogy a boszorkáj képes megjelőnni macska vagy akár őkör képile.*

kepe Vn † | fn Kévékből rakott gabonarakás a mezőn. | **Megj.** Hagyományosabb a *körősz* [kereszt] megnevezés.

kepeckedik Vt *kepeckődik* ↓ ↓, *kepeszkődik* ↓ ↓, *kepeckedik* ↓ | tn i 1. Kikeveredik vmiből. 2. Kapaszkodik, törekszik <vhová>. rossz | **Megj.** Szokásosabb ik-vel: *kikepeckedik* <vhonnan>.

keperkedik Vt *keperkődik* ↓, *keperkedik* | tn i Erősen törekszik <vmire>. rossz, gúny | *Sziintelen keperkődik, hogy ěccēr nagy embör lögyön.* | KEPESZTET

kelesztet Vt ~ ↓ | tn i 1. <Ember, állat> nehezen megy felfele. 2. Nagyon töri magát, hogy sikerei legyenek. rossz | 2. *Ez asztán kelesztőt am a hatalomér!*

kepirnyelődik Vt ~ † | tn i Kapaszkodik <vmibe>. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): *kepirnyelődik* = kapaszkodik, hánykolódik.

kér l. kikér

kérdez l. felkérdez

kerékagy Vn ~ | **Szerk.** (fn és fn) A kocsikerék része, amelyen a kerék a kocsi tengelyén forog. | **Megj.** Belsejében van a *puska* [üreges fémhenger], amely a kopástól védi a tengelyt. Közvetlenül ez érintkezik a *tengővel* [tengellyel].

kerekedik l. felkerekedik

kerékkötő Vn ↓ | **Szerk.** (fn és igenév) 1. Kocsikereket rögzítő eszköz. 2. Az a személy, aki tudatosan és rossz szándékkal akadályozza értelmes ügyek megvalósulását. rossz | **Megj.** A kocsikereket rögzítő eszköz lehet lánc, kötél és vasból való *csúszó*, *csúsztató*. – Legalább az egyik kereket akkor kötötték be, ha a kocsi lejtőn haladt lefelé.

kerékrépa Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Fehér színű takarmányrépa. | **Megj.** Mivel tarlóhántás után szokták vetni, nevezik *tārórépának* [tarlórépának] is. Esős időben

hamar nőtt. Szarvasmarhákkal etették. – A *kerék* jelző arra utal, hogy a répa felső része *kerekded* alakú.

kerekség l. földkerekség

keréksin Vn *keréksing* ↓ ↓, *sing* ↓ ↓, ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A kocsikerék abroncsa, ill. a neki való vas. | **Megj.** Ezt a kovácsok vasalták rá a keréktalpra. – A címszó *sing* utótagja a német köznyelvi *Schiene* 'sin' szóval van kapcsolatban.

kerékszeg Vt *kerékszög* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Ez biztosítja a kocsikereket a tengelyen. | **Megj.** A végén levő lyukban *sasóka* volt, hogy a kerékszeg ne csússzon ki a tengelyből.

kerepel Vn *kerepöl* ↓, *kerepél* | tn i Kereplővel recsegő hangot kelt. | **Népr.** Nagysütörtökön 9 órakor utoljára harangoznak nagyhéten. Ezután a *harangok Rómába mennek*, azaz két napra elnémulnak. Ilyenkor a toronyban levő *kereplővel* pótolják a harangszót.

kereplő Vn ~ ↓ | fn 1. Zajkeltő eszköz. 2. Fecsegő száj. tréf | 2. *Fog be a kereplődet!* | **Megj.** A templomi kereplőn kívül kisebb kereplők is voltak a faluban. Ezek barakcsolással készültek. – A szél által hajtott kereplő pergő mozgást végzett. Ezért ezt *pörgetőnek* is nevezték. A *pörgető* a seregélyek riasztására szolgált ősszel a szőlőkben. (AKHA I, 36.)

kereszt AJ *körösz* ↓, *kērész* | fn 1. <Learatott gabona kévéiből összehordott> kereszt formájú rakás. 2. <Lelki és testi> teher, szenvedés, megpróbáltatás. 3. kny. (Kereszt alakú jelkép Krisztus-korpusszal és Mária-szoborral.) | **Népr.** Az aratás végső szakaszában a kévéket *köröszbe* rakták. Egy *köröszbe* általában 13–17 kévét tettek. (AKHA I, 25.) A rakás tetejére került a *papkéve*. A munka neve: *köröszöt rak* vagy *rakásol* az arató. Ritkán a *kepe* szóval nevezték meg a rakásokat. – A falu határában utak mentén (utak találkozásánál) több helyen állítottak keresztet. Ezek általában *fogadalmi körösztek* voltak. Az állítás indítékát (magát a fogadalmat, a vótumot) ma már nem igen ismerjük. Csupán azt tudjuk, hogy a *Varjú-körösztet* a gyermektelen Varjú János állíttatta 1899-ben abban a reményben, hogy gyermekük fog születni. – A nevezetesebb keresztet: *Pap-körösz*, *Vörös-körösz*, *Lábashidi-körösz* vagy *Güsztüskörösz*, *Külső-hegyi-körösz*, *Kálvária köröszte*, *Templom köröszte*, *Temető köröszte* vagy *Mindönki köröszte*, *Schröck-körösz*, *Kéllér-körösz*. (VARSÁNYI GYULÁNÉ BÜKKÖSDI MÁRTA 2007. 82–101.) | **Szerk.** *árpa* ~, *búza* ~, *rozs* ~, *zab* ~; *fa* ~, *fogadalmi* ~, *kő* ~.

keresztanya A *köröszanya* ↓, *kērészanya* | **Szerk.** (fn?, mn? és fn) <Az a személy>, aki a csecsemőt keresztvíz alá tartja. | **Megj.** Azokat a személyeket is így lehetett szólítani, akik a komaság révén a keresztanyához tartoztak, például a keresztanya édesanyja. | **Népr.** Külön személy volt a *bérmaköröszanya* és a *mosdató köröszanya*. (L. még e szócikkek a.!) | KERESZTAPA, KERESZTSZÜLŐ

keresztcsont A *köröszcsont* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) 1. A gerincoszlopnak közvetlenül a farkcsont feletti része. 2. A derék alsó része. | 2. *A monyaróhajtással addig vagdajja*

mindég annak [a garabonciásnak] a körösztszonytyát, amig űk vijnak. (Népmondából, AKHA, 326.)

keresztelkedik A *körösztlőkodik* ↓, *kérésztélkodik* | tn i <Aki> kereszteleseⁿ vesz részt; ill. az <a személy>, akit megkeresztelnek.

keresztelő A *körösztlő* ↓, *kérésztelő* | fn A keresztség felvétele. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): „A *keresztelő* itt nem valami nagy ünnepélyességgel esik meg. [De] egy héten át a komaasszony hord válogatott edelt a gyerckágyas asszonynak a legszebb ruhájában parádézván végig ilyenkor a falun.” (KULCSÁR: „Hegyhát” 240). L. még a *pa-szita* címszó a.!

kereszteltet A *körösztlötet* ↓, *kérésztöltet* | ts i Gyerme^két kereszteleⁿi viszi <vite-ti>.

keresztény A *körösztény* ↓, *kérésztény* | fn kny. (Római kat. vallású.)

kereszteslucsi A *körösztlőslucsi* ↓, *kérésztőslucsi* ↓, *lucsi* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Keresztesfenő.

keresztes vitéz Vt *körösztlős vitéz* † | **Szerk.** (mn és fn) Az analfabéta ironikus megnevezése volt a 19. sz. végén. | **Megj.** KULCSÁR szerint a Hegyháton 1896 körül még sok írástudatlan ember élt. Azok, akik csupán arra voltak képesek, hogy „a kezük *keresztvónását másírta* nevük elé odabiggyesztették.” (K. J.: „Hegyhát” 229.)

keresztfa AJ *köröszfa* ↓, *kérészfa* | **Szerk.** (fn és fn) 1. Feszület. 2. Az áspa része. 3. Fából való sírkereszt. | **Megj.** Régen az útszéli keresztet fából készítették. Egy fából készített keresztet a 18. sz. végén a mocsoládi jobbágyok a bikali határ mentén (határvita miatt) elégettek.

keresztfi Vt *köröszfi* ↓ ↓, *körösztfi* ↓ ↓, *kérészfi* | **Szerk.** (fn?, mn? és fn)fn A fiú keresztgyermek megszólítása a keresztszülő részéről. | *Hogy vaty, köröszfi?*

keresztjáró hét Vt *köröszjáró hét* † | **Szerk.** (mn és fn) Zarándoklat a keresztke^zhez csaknem egy héten át. | **Népr.** Tavasszal áldozócsütörtök előtt volt a keresztjáró hét. *Akkor három napon át három köröszthöl elméntek a prosekijóval.* (AKHA I, 52.) – A jeles esemény^sort így is említették: *körösztfjáró napok*. (A körmenetek leírása: VARSÁNYI GYULÁNÉ BÜKKÖSDI MÁRTA 2007. 108–109.)

keresztkoma Vn *köröszkoma* ↓ ↓, *kérészkoma* | **Szerk.** (mn?, fn? és fn) A keresztelt gyermek apjának a komája.

keresztlány A *köröszlány* ↓ ↓, *kérészlány* | **Szerk.** (mn?, fn? és fn) Lány, akit a keresztanya vitt keresztelni.

keresztlevél Vn *köröszlevél* ↓ ↓, *kérészlevél* | **Szerk.** (mn?, fn? és fn) 1. Keresztelési bizonyítvány. 2. Születési anyakönyvi kivonat.

keresztül-által Vt *körösztü-átu* ↓ ↓ | hsz Vmin át és keresztül; ami egyúttal <ve-lünk> szemben van. | *Itt a zárkon körösztü-átu [menj], és az má a Nagy ucca!*

kéret l. megkéret

kéretés Vt ~ † | fn A lány megké^rése a völegény számára <szülők jelenlétében>. |

Népr. Régen ez igen vidám hangulatban, ünnepélyes formában történt. (Részletes leírást 1. KULCSÁR : „Hegyhát” 241. és AKHA I, 89. a.!)

kergebirka J ~ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) 1. Kergeségben szenvedő birka. 2. Bolondos, kelekötya <ember>. gúny, tréf | 1. *Ujam vagy mind éty kergebirka.*

kerhóra fog Vt *kêrhóra fog* ↓ ↓ | **Szerk.** (ragos fn és tn i) <Vkit> megrendszabályoz, rendre utasít, megnevel. | *Nëm tudod mëgnevëni? Na majd én kêrhóra fogom eszt a gyerökö!*

kerít l. elkerít ; lekerít

kérő l. leánykérő

kérődzik A *kêrözik* ↓ | tn i 1. <Tehén> a félig megrágott ételt felbőfögi, és újra rágja. 2. Újra és újra visszatér <credmény nélkül> egy-egy kérdésre. | 1. *A tehén áva [állva] kërözött.* 2. *Të még mindég ezön kërözöl?*

kert l. káposztáskert; kiskert

kertel A *kertül* ↓ ↓, *kertöl* ↓, *kertël* | ts i 1. Kerítést készít; bekerít <bizonyos helyet>. 2. Köntörfalaz, mellébeszél. rossz | 2. *Në kertöjj itt neköm! Mi ja zigasság?*

kerüljön beljebb AJ *kerüjöm bejebb* ↓ ↓ | **Szerk.** (tn i és hsz) <Invitálásként>: Jöj-jön be <hozzánk>! | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): „*Kerüjjo' hát kee ére belü'! Panni! Hozz csak széköt!*”

kés l. bugylikés; oltókés; szijókés

kese Vn ~ | mn 1. Világos szőrű jószág <disznó, ló> 2. Hirtelenszöke, vöröses hajú, fakó arcú ember. durva, gúny | 1. *Van éty szép kese sűdöm. Vëd mëg! 2. Láttad aszt a naty kese emböri?* | **Megj.** A címszó lónévként (*Kese*) is használt szó volt. – Mindkét jelentésben előfordul főnévként: *Eszt a kesét [disznót] mëgvöszöm tüled.*

késébb l. később

késér l. kísér

keserőség A *keserség* †, *keseriiség* | fn Szomorúság, bánat. | KULCSÁR egyik elbeszéléséből (1880): „Olyat is szolt Miska, mi *keseréséggel* tölti meg Iluska szívét.”

keserütúró Vt *keserüturó* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Túróból készített erjesztett étel. | **Népr.** Fűszerezett tchéntúrót egy hétig cserépfazékban szokták érlelni. Kesemyés-savanykás íze volt. | **Megj.** Nevezték még *éröt turónak* és *büdös turónak* is.

keserves AJ *köserves* †, ~ | mn 1. Lassú, nehézkes <ember>. rossz 2. Sok kínlódással járó <munka> 3. kny. (Nehéz élet; nehéz körülmények.) 1. *Ijen keserves embörre nëm mögyök sëmmire.*

keshedt Vn *keshett* ↓ ↓ | mn 1. Sovány, legyengült <állat>. rossz 2. Sovány, legyengült ember. rossz | 1. *Mi lögyön evvel a keshet malaccā?*

keskeny AJ *kesköny* ↓, *keskëny* | mn 1. kny. (<Vmihez képest> kisebb szélességű.) 2. Vékonyabb az átlagosnál.

később A *késébb* ↓ ↓, ~ | kny. *Késëb gyere be hozzám!*

késödt Vt *késütt* ↓ ↓ | mn 1. Nehezen készülő, késcdelmeskedő ember. rossz 2. Lusta. rossz 3. Tchetetlen. rossz. | 3. *Evvel a késütt alakkal nëm sokra mögyünk.*

késődködik Vt *késűtködik* ↓ ↓ | tn i 1. Lassan, nehezen készül <vhova>. rossz 2. Késedelmeskedik. rossz 1. *Mise előtt ez mindik késűtködik.*

késődtség Vt *késűccség* ↓ ↓ | fn A késedelmesség, lustaság állapota. rossz | *Késűccségibe még fésűkönni is éfelejtött.*

későn A késén ↓ ↓, ~ | hsz kny. | *Aznap kikaptam anyámtu, merd a kápisztát mēg a krumpit késén vittem haza a kerbű.*

keszkenő Vn *keszkenyő* ↓ ↓, *keszkendő* ↓ ↓, ~ | fn 1. Kivarrott női <zseb>kendő. 2. Egyszerűbb zsebkendő. 3. Vállra tehető kendő. 4. Fejen hordott kendő. 5. Konyhai törölőkendő. | 2. *Vigyé magaddā zsepkeszkenyőt is!* 3. *Magamra terittöm a natykeszkenyőmet.* 4. *Hum van a fejkeszkenyőm?* 5. *Hā tētted a konyhaji keszkenyőt ?* | **Népr.** A kivórrot *keszkenyőt* [hímzett *keszkenőt*] csak misére vitték magukkal a lányok. Kezükre téve úgy tartották, hogy jól látható legyen. A díszes zsebkendőt a leendő vőlegényüknek ajándékozták. Visszaadása a kapcsolat végét jelentette. Nóta is van erről: *Kivórrot kendőjijt visszaadom néki, / Éty csókér hatot is ad nekőm a régi.* (AKHA I, 152.) | KENDŐ

két asszony közi Vt *két asszon közi* ↓ ↓ | **Szerk.** (szn, fn és nu) Nagy <Boldog> asszony (aug. 15.) és Kis <Boldog> asszony (szept. 8.) közötti idő. | **Népr.** A *két asszony közi tojásokat* itt is szokás volt eltenni (félrerakni), akárcsak a Koppány menti községekben. (SZABÓ JÓZSEF, SZ. BOZÓKI MARGIT 2000, 115.) Mocsoládon is úgy tudják, hogy *akár kétannyi tojást ē lehet tēnni, mer a jó tojás sokájig eláll. Mēk hát ősszel má vedlenek a tikok, akkor nēm tojnak.*

kécsillagos Vt *kéccsillagos* † | **Szerk.** (szn és mn) <Az a személy>, akinek két forgó [csillag] van a fején a hajszálaak állása szerint. | *Nekőm kéccsillagos onokám van.* | **Népr.** Úgy tudják itt régóta, hogy a *kéccsillagos gyerők* nagyon okos, ezért várhatóan *jó tanuló és szörőncsés embőr* léssz. | **Megj.** A címszó szinonimái: *duflacsillagos, kétforgós.*

ketet Vn ~ ↓ | tn i Kitartóan keres, kutat. rossz | *Mit ketecc a fíjókomba?* | KATAT, MATAT

kétforgós Vt ~ † | **Szerk.** (szn és mn) <Az a személy>, akinek két forgó [csillag] van a fején. | KÉTCSILLAGOS

kétkarácsony Vt ~ ↓ | fn 1. Nagykarácsony <dec. 25.> és kiskarácsony <az újév első napja> ünnepe. 2. A két ünnep közötti idő.

kétkarácsony köze Vt ~ ↓ | **Szerk.** (szn, fn és nu) Ez a dec. 25. és jan. 1. közötti idő. | **Népr.** *Kétkarácsony közöt mēg nēm szabad babot főzni, mer kellēsős lēssz a zegész család.* – *Karácsony naptján savanyókáposztát sē lehet ēnni, mer [akkor] nēm lēssz édős a Jēzus. [...] édős tormát, édős mártásokat vagy édōskáposztát. Ijenōket szoktak főzni, hogy egēsz évbe a Jēzus édős lōgyőn.* (AKHA I, 79.)

kétkés Vt ~ † | mn Igen eleven, hangoskodó, rossz gyermek. tréf, rossz | *Tē, ez a gyerők ujam mind a kétkés.* – *Hum vagy, te, kétkés?* | **Megj.** Az Ormánságban a *kétkés* 'haris' [madár], amely mindig két erős hangot ad ki egyszer-egyszer. (OrmSz. 299.) Le-

het, hogy községünkben is ez volt a címszó eredeti jelentése. A *haris* hangoskodására gondolva a hangoskodó gyermekeket is *kétkésnek* mondták.

ketrec AJ *ketřoc* ↓, *katroc* ↓, *ketřec* | fn 1. Lécekből, dróthálóból készített tákolmány, amelyben kisebb állatokat tartanak, szállítanak. 2. <Újabban> *ketrecnek* is nevezik a kisbaba ágyát, valamint az állókát. | **Megj.** Az ÚMTsz. (3: 258.) szerint a *ketrec* és a *katroc* azonos jelentésű szavak. Mocsoládon minimális eltérés van a két említett szó jelentésében. A *katroc* 'lécekből, deszkából készített rekesztés az istállóban vagy a pajtában nagyobb állatok (borjúk, malacok) számára,' – a *ketrec* pedig 'a kisebb állatok (baromfiak) részére szolgáló kerített hely'. *Katrocra* emlékeztető formája van a nagyobb istállókban elhelyezett *kutricának*. A *kutrica* újabb szó községünkben.

kétszeres A *kéccřrřs* ↓ ↓, *kéccřřs* ↑ | fn Keverten vetett búza és rozs. | *Jó křenyeriink vót a kéccřřřsbü.*

ketteseke Vt ~ ↓ | fn Eke, amelynek két csoroszlája és két kormányvása volt. | *Ěccěrrē kėd baráždát lėhetřt vele hasittani. A tārőhántást kettesekével* [végeztük]. *Ez arra vót jó, hogy ěty kicsit ě lėt rontva* [a talaj] *hajsžalsčřvessėg'gye, hogy [...]* *ně száraggyon ki ujan hamar a řd.* (AKHA I, 20.)

kettősgyerék Vt *kettőzsgyerők* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Iker<gyermek>.

kettyeg A *kőtyög* ↓, *kėtyėg* | tn i Az óra folyamatosan tik-tak hangot ad.

kettyen A *kőtyten* ↓, *kėtyten* | tn i Rövid kattanásszerű hangot ad. | **Megj.** <Ik-vel>: Elkettyen, azaz nekikieseredik, elszomorodik. Ez itt új(abb) szójelentésnek számít.

kéve J ~ ↓ | fn 1. Kötéllel átfogott gabonacsomó. 2. Átkötött nád egy ölnyi szélességben. 3. A kinyűtt és markokba kötött kender ölnyi széles kötege. | 1. *Buzaaratáskor két kisebb marogbu lėtt ěty kéve.* | **Népr.** Az arató (kaszás) után a *marokszřdř sārřval* szedte fel a levágott gabonát, és tette a *křtėlterřgetř* által lerakott kötelekre. A *kėvekřtř* (rendszerint idősebb ember) végezte a kévék bekötését *buzamazzaggal* vagy gabonaszálakból készített kévékötelekkel. | **Szerk.** *árpa* ~, *búza* ~, *kusza* ~, *pap* ~, *rozs* ~; ~ *hányó*, *kėvehányř vėlla.* | ARATÁS

kėvehányř Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és igenév) <Az a személy>, aki a kévéket kocsira adogatja; ill. a kocsiról az asztagra, az asztagról a cséplőgép dobjára rakja. | *Csak erřs legėnyřk lėhettek kėvehányřk.*

kėvehányř villa Vt *kėvehányř vėlla* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn, igenév és fn) A kévék feldobálására szolgáló kétágú, hosszúnycélú villa. | **Megj.** Mocsoládon az étkezéshez használt négyágú evőeszköznek és az egyik többágú mezőgazdasági rakodó szerszámnak egyaránt *vėlla* volt a neve szinte napjainkig. A *vėlla* és a *villa* szavak használatában újabban bizonyos zavar támadt, mert a köznyelvi és a nyelvjárási szóalakok felcserélődnek. Például *vasvilla* hallható a *vasvėlla* helyett.

kėvekřtěl 1. **kėvekřtřřzř**

kėvekřtřř

kėvekřtřřzř Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és igenév) Az az anyag <eszköz>, amivel a kévéket

összeköti a kéveköttő. | **Megj.** A kötöző anyag lehet spárga (*buzamazzag*), gabonaszálakból, kigyófüből sodort kötél (*kéveköttél*), végül iszalagból készített *gúzs*. | KÉVEKÖTŐ

kevély A *kevély* ↓, *kevéj* | mn kny. rossz | *Esz kevély gyerők vót; ezér ikább ékerűtem.*

kevélykedik A *kevélykődik* ↓, *kevéjkődik* ↓, *kevéjkedik* | tn i kny.

kever l. **lekever**; **megkever**

keveredik l. **megkeveredik**

kevereg Vn *keverög* ↓, *keverög* | tn i 1. <Vhol> eltévedve jár; bolyong. gúny 2. Kavargó, émeleg <a gyomor>. | 1. *It kevergők má éggý órájja*. 2. *Keverög a gyomrom a sokféle italtu.* | KAVAROG, ÉMELEG

keverőlapát J ~ ↓ | fn Hosszú nyelű, faragott lapát, amelyet kavargatásra használnak. | **Megj.** Főleg zsírsütéskor, hurkafőzésnél veszik nagy hasznát.

keverőszántás Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Az őszi szántást követő sekélyebb szántás. | **Megj.** A talaj újabb fellazítását, egyengetését biztosították ezzel és a boronálással közvetlenül a vetés előtt. (AKHA I, 19.) | VETŐSZÁNTÁS

keze-lába Vn ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (sz.jeles fn és sz.jeles fn) 1. Mindenese; fontos segítője <vkinek>. rossz 2. Minden testrésze <fáj, sajog>. | 1. *Édösanyám, szegény a gazdagok keze-lába vót. Késő ősszel, mikor má a víz is jeges vót, ujankor hitták a nagygazdánék mosni a zárogba.*

kézen-közön Vn *kézön-közön* ↓ ↓ | hsz <Többek kezén átmenve vmi> nyomtalanul, észrevétlenül <eltűnik, elsikkad>. | *Kézön-közön étűnt a zuj reszellöm.*

kezes Vn ~ | mn 1. Szelíd <jószág>. 2. Lopós <személy>. rossz – fn Jótálló <kölcsön esetén>. | 1. *Mindik kezes lovajim vótak*. 2. *Vigyázz, mer esz kezes embör! Hamar belenyull a zsebödbe. – Lënné a kezesöm?*

keze szára Vt ~ ↓ | **Szerk.** (sz.jeles fn és sz.jeles fn) Alsó karja. | *Maj lëszakatt a kezem szára a naty terőtü.* | LÁBA SZÁRA

kiabál A *kábál* †, *kajabál* ↓ ↓, *kijábál* ↓ ↓, *kijabál* | tn i Hosszan, ismételten szól. | *A zéjjeliör ippeg akarta kábáni, hoty tizenkettőt üt a zóra, térgyetők hát nyugovóra! – Amikor kikötötte a lovakat, má kajábáta valaki: Jankó, gyere ide! (AKHA I, 328.)* | **Szerk.** *el ~, ki ~.*

kiabrakol Vt *kijabrakul* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i <Jól> elver, eldönget <vkít>. | *Ez a gazembör mögen jó kiabrakúta a feleségit.*

kiabrakoltat Vt *kijabrakútat* ↓ ↓, *kijabrakótat* ↓ ↓ | ts i <Mással> megveret vkít.

kialkuszik Vn *kijókuszik* †, *kijākuszik* ↓, ~ | ts i 1. Árban sikeresen megegyezik <vkivel>. 2. A vártnál lejjeb sikerül alkudnia az árat. | 1. *Sikerűt kiókunnom aszt a zárat, amid gondútam még a vásár előtt.* | MEGALKUSZIK

kiáll J ~ | tn i 1. Géppel kivonul a munkahelyre. 2. kny. (Kívülre, külső helyre áll.) | 1. *Má június végire éfogyot mindön [etetnivaló], asztán akkor ki köllött áni [a cséplőgéppel]. Kijátak ide a falu alá, és akkor ot csépötek.* (AKHA I, 29.)

kialmol Vt *kijalmul* ↓ ↓, ~ | tn i <Istállóból, a jószágok alól> a trágyát kihordja. | *Ki köllött alminom a zistállót. Utánna még a friss almot is beraktam.*

kiált A *kajált* †, *kátt* †, *kaját* ↓ ↓, *kijált* ↓, *kijált* | tn i kny. (Hangos szóval beszél.) | *Nagyot kajátott. – Hallottam ám, hogy kátottá.* | ÖLT-KIÁLT

kiáltoz A *kátoz* †, *kijátoz* ↓, *kijáltoz* | tn i kny. (Többször, ismételve kiált.) | KIÁLT
kiárkol Vt *kijárkul* ↓ ↓, *kijárkol* ↓ | ts i <Ásással> az árok mederszabályozását elvégzi. | *Kiárkótunk mink Tolnát, Boronyát, de féretenni egy ruhára való pészt sē tuttam.*

kiárul Vn *kijárul* ↓ | ts i 1. Kiárusít, mindent el tud adni <a vásáron, piacon>. 2. Jelentős összegű pénzt tud szerezni árusítással.

kiavátás Vt *kijavátás* † | fn Áldásban részesítés <a keresztelő utáni nyolcadik napon> a templomban. | **Népr.** Ezzel az ünnepélyes szertartással a gyermek édesanyja asszonyosorba kerül, asszonnyá fogadják.

kibagaroloz Vn~ | ts i 1. <Cipőt> bagarollal beken. 2. Fényesre <bagarolozza a cipőt.> | **Megj.** Viszonylag új szó a falu nyelvében. Korábban ezt a munkát a *kibokszol* szóval nevezték meg. | KIBOKSZOL

kibarázdál Vt ~ ↓ ↓ | ts i Szélesebb barázdával <a parcella körbeszántásával> megcrösíti a mezsgyét, a telekhatárt. | **Megj.** Erre azért volt szükség, hogy a telekhatárok egyértelműek legyenek. Sok per volt ugyanis az *elszántások* miatt. – A címszó szinonimái: *ekemetszést csinál, kimégyéz.* | KIMEGYÉZ

kibeszed Vt ~ ↓ ↓ | fn Jó beszédkészség. | *Jó kibeszéggye van a lányodnak.*

kibeszel J ~ | ts i 1. Rágalmaz, mások rossz hírét kelti. rossz 2. kny. (Bizalmas jellegű ténnyet is elmond.) rossz 3. kny. (Pletykálkodva másokat kellemetlen helyzetbe hoz.) rossz | 1. *Kibeszéte a faluba, hogy én ijem még ujan vagyok, de szöröncsére nem hitték el neki.* 3. *Ez a Tëra szeret másokat kibeszéni.* | LAFATYOL

kibokszol AJ *kibokszul* ↓, ~ ↓ | ts i 1. Cipőt boksszal <vagy bármilyen tisztítószerral> beken, fényez. 2. Vmit <pl. nagyobb teljesítményt, bizalmas adatot> vkiből kierőszakol. rossz, tréf | 1. *Apánk vasárnapra mindik kibokszóta a lábbeliket.* | **Megj.** Régen a padlót és a cipőket *viksz* (*suviksz*) nevű anyaggal fényesítették. | KIBAGAROLOZ, KIVIKSZEL

kiborogat A *kiburogat* ↓, ~ | ts i Edény(ek) tartalmát sorra kiborítja.

kibőffent Vn *kibőffent* ↓ | ts i Végre nehezen kimond vmi bizalmas gondolatot, titkot. durva, rossz | *Kibőffentötte a Karcsi, mi nyomta a lekit.*

kibők Vn *kibők* ↓ | ts i 1. Váratlanul elárul vmit. tréf, gúny 2. <Gyomnövényt> hegyes szerszámmal kivág, kiszúr. 3. kny. (Kiszúr vmit, pl. labdát.) | 1. *Kibőkte, hogy ű vót a tettes.* 3. *Të böktet ki ja labdámát?*

kibők kent Vn *kibők kent* ↓ | ts i Hosszú hallgatás után hirtelen mégis elmond, elárul vmit. | *Kibők kentötte, há tette el a pénzdomet. Édukta a sifonérba.*

kibuk Vt ~ | ts i <Éltelt, italt> hirtelen kiköp, kihány. | *Kibukta a pici a tejet.*

kicifrál Vt ~ ↓ | ts i 1. <Vmit> feldíszít, kicifráz. 2. Cicomázza magát. tréf, gúny | 1. *Szüreti bálkor szépen kicifráták a lovakat szallagokká.* 2. *A Kata szereti kicifráni magát.*

kicövekel AJ *kicijekül* ↓ ↓, *kicijeköl* ↓, *kicövekél* | ts is Cövekek leverésével megyét (mezsgyét) jelöl ki. | *Kicijeköte a kertyiket a rétajba.*

kicsapkod Vt ~ ↓ | ts i 1. <Kapával gazt> nagyjából kivág. 2. Kender magját a növényről csapkodással kiveri. | 1. *A kukoricábu mēg a répábu is kicsapkodom a gaz naggyát.* | MEGCSAPKOD

kicszerél AJ *kicszerel* ↓ ↓ | ts i 1. kny. (<Vmit> másfélével, mással vált fel.) 2. Sze mély cseréjét titokban, rossz szándékkal elvégzi. | **Népr.** *Amikor a gyerők mēkszületik, akkor minygyár rá köl kötni a rózsafüzért a vánkossára, mer máskülömben kicszerelik [a boszorkányok]; elviszik, és másikat hoznak a hejibe.* (AKHA I, 104.) | VÁLTOTT GYEREK

kicsesz Vn ~ | ts i 1. Megtréfál vkit. durva, rossz 2. Lóvá tesz vkit; becsap vkit. durva, rossz 3. kny. (Elbánik, kitol vkivel.) | 1. *Jó kicseszöt velem: nēm vizet, hanēm pálinkát tötött a poharamba.*

kicsinyje Vt *kicsinnye* ↓ ↓ | fn 1. A család apraja: a gyermekek összessége. 2. <Vmiből> az apraja. | 2. *A krumpi kicsinnyit tēt fēre!* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül) köszönésben: „*Isten mögáldgya a keetők ételit, embörit, asszonyát, nagygyát, kicsinnyit!*”

kidob J ~ | ts i 1. Kihány <a szájából> vmit. durva 2. kny. (Vhonnan dolgokat, anyagot kidob.) | 1. *Na esz kidopta a röggelijit.*

kidöl AJ *kidül* ↓, ~ | tn i 1. <Vki> hirtelen távozik <vhonnan>. szép 2. kny. (Kifelé döl, és egyúttal eldöl.) 3. kny. (<Folyadék> kiömlik.) | 1. *Szēgēn komám, kidüt a sorbu.*

kié A *kijjé* ↓ ↓, *kijé* | nm kny. (1. Kinek a tulajdona? 2. Hova tartozik?) | 1. *Kijjé ez a bögre?* 2. *Kijjé ez a szép kizsgyerők?*

kiegyenesedik A *kiigyenösödik* ↓ ↓, *kiegyenēsedik* | tn i kny. (Egyenessé válik.) | *Nēm baj, kiigyenösödik az magátu is! – Annyit hajúdosztam, hogy mast nēm bir a dērēkam kiigyenösönni.*

kiegyenesít A *kiigyenösitt* ↓ ↓, *kiegyenēsit* | ts i 1. kny. (<Vmi görbét> egyenessé tesz.) 2. Kiigazít, megjavít vmit. | 1. *Kiigyenösitötte a járdaszegélt a kűműves.* 2. *Kiigyenösittöm a kaszámat, mer ēgörbűt.* | **Megj.** Tréfás megállapításként: *Próbáta kiigyenösíteni a zutat, de nēm igēn sikerűt neki.* [Ti. oly erősen részeg volt.]

kiél Vt ~ ↓ ↓ | ts i 1. Eltékozolja, feléli erejét. 2. Mások használják ki vki erejét. | 1. *Má fjjatalon teljessen kiéte magát.* 2. *Apám asztán nēm szerette, ha kiéték nagyon aszt a munkás embört, hogy dógozzon, de asztán ujan fűzetést kap, hogy hát igazán kevés, nēm vót ölgē a családnak sē, kērōm.* (AKHA I, 64.)

kier eget Vt *kieröget* ↓, *kierēget* | ts i 1. Jószágot <az ólból, istállóból> kienged. 2. Folyadékot <vmiből, vhonnan> kiereszt. 3. Disznóbél tartalmát kiereszti, a belet kimos sa. | 1. *Kierögetöm elēbb a marhákat.* 2. *Kierögetöd a hordóbu eszt a vaszak söprüit?* [a bor alját] 3. *Erögessētők ki ja beleket!* | **Megj.** A *kier eget* jelentéseivel csaknem azonosak a *kiereszt* szó jelentései. | LEEREGET

kiesz el A *kieszül* ↓ ↓, *kijesz el* | ts i Ravasz módon kitalál, kigondol <vmit>. | *Csak kijeszűte ez a ganyé alak, hugyan tunna engömet becsapni.* | KIFUNDÁL

kifecseg AJ *kifőcsög* ↓, *kifēcseğ* | ts i 1. <Folyadék vhonnan> ismételten kifrőcsög. 2. kny. (Bizalmas jellegű tényeket másokkal közöl, kibeszél.) rossz | 2. *Vigyázz, ez mindönt kifőcsög rólunk a szomszéggyajinak!* | ELPLETYKÁL, KIPLÉTYKÁL

kifehérszik Vt *kifejérszik* †, ~ ↓ ↓ | tn i Fehérré válik; kifehéredik. | *Hoty kifehérszik a zembör haja öreg korára!*

kifest A *kiföst* ↓, *kifēst* | ts i 1. <Az egész lakást> maga festi. 2. Nő <festéssel, rúzzsal> szépíti magát. tréf. szép | 1. *Kiföstöttem a szobákat.* 2. *De szépen kiföstöttem a zorcádat!* | KIPINGÁL

kifestet A *kiföset* ↓, *kifēset* | ts i Mással festeti <az egész lakást>. | *Még a nyáron kifösettem mindön szobát.*

kifizet A *kifüzet* ↓, ~ † | ts is 1. Jól odamondogat <vkinek>. tréf. gúny 2. Adósságát teljesen törleszti. 3. Méltatlanul bánnak el vkivel. rossz, gúny | 1. *Na, tē eszt a zedomtalan alakot jó kifizetted!* 3. *Tudod, jó kifizettek engöm: köszönömér dógosztam.* | MEGFIZET

kifog J ~ | ts i 1. <Befogott lórlór> szerszámot leszed. 2. Vmire szerencsésen ráakad; vmihez hozzájut. 3. Kiegyenlítéskeppen <adósságból> lefog vmennyit. 4. Túljár az eszén; becsapja. gúny, tréf 5. Nem bír, nem boldogul vmivel. 6. kny. (Megfog, kivesz vhonnan vmit.) | 1. *Kifogom a lovakat.* 3. *Kifoktam a zadósságodbu mast ezör forintot.* 4. *A ravasz öcsém kifogott ám rajtam.*

kifoltoz Vn *kifótoz* ↓ | ts i <Vmit> foltozással javít. | *Öreganyám szépen kifótoszta a szakatt üngömet.* | BEFOLTOZ

kiforr AJ *kiför* ↓ | tn i 1. Kenyéren <sütéskor> forradás, kidudorodás keletkezik. 2. A tej <forralás közben> kifut. | 2. *Kifört a tej.*

kifötör Vt ~ ↓ | ts i <Tyúk, csibe> lábával, szárnyával kikapar vmit vhonnan. | *Nē engedd a kerbe a tikokat, mer kifötrik a paprikalántát!* | ELFÖTÖR

kifundál Vn ~ ↓ | ts i Kigondol, kitervel vmit. | KISPEKULÁL, MEGFUNDÁL

kifüvesedik Vt *kifüjesedik* ↓, *kifüvesedik* | tn i Újra fű nő rajta.

kiglancol Vn *kiglancul* ↓ ↓, ~ | ts i 1. <Cipőt, tűzhelyet stb.> (ki)fényesít. 2. Kicsinositja magát. | 1. *Kiglanculi a cipőket.* 2. *Ėj, de kiglancótad magadat!*

kígyó A *kégyó* †, ~ | fn 1. Álnok, civakodó ember <különösen nő>. 2. Hüllő, csúszómászó állat. | 1. *Naty kígyó a napam: pörül, duzzog röggētü estelig.* | **Szerk.** ~ fű, ~ kő, ~ vér; sárkány ~.

kígyófű l. csuhin

kígyókó Vt *kégyóküj* †, *kígyókü* † | **Szerk.** (fn és fn) Varázserejű kő, amelyet <a hie-delem szerint> kígyók fújnak a nyálukból. | **Népr.** „A vasszari erdőbe, a tölgyezsbe, egy naty szakadégba vót régön egy naty kígyó. Asz, ha embört látott, akkó kígyóküjet hányt ottan. Köszte [köztük] a Jankó bácsi [pásztor] möktaláta a nagyobbik küjet, amöllik fényözs gyémánt vót. (Népmondából.)

kígyóvér Vt *kégyóvér* †, ~ † | **Szerk.** (fn és fn) Népi orvosság. | **Népr.** A helyi hie-delem szerint: *A kígyóvér az mindöm betekségöt gyógyétt.* (AKHA I, 167.)

kihallik Vt ~ ↓ ↓ | tn i Kihallatszik <vhonnan>. | *Halkan, mer mindön kihallik in-nen.*

kihány Vn *kihány* ↓ ↓, ~ | ts i 1. <Növény: búza, kukorica> a kalászat, fejét hozza, kitolja. 2. kny. (Kidob vmit vhonnan.) 3. kny. (Ember vagy állat a szájából ételt hány.) | 1. *Má kihánta a kalászatát a buza.*

kiharangoz Vn ~ ↓ | ts i 1. Harangozással jelzik a mise végét. 2. Harangszóval is megadják a végtisztességet a halottnak. | BEHARANGOZ

kihuzint Vt ~ ↓ ↓ | ts i 1. Kiöltözik. szép 2. Szép, délceg tartással áll. szép 3. <Italt a pohárból> egy hajtásra kiiszik. | 2. *De kihuzintottad magadat! Biztos, bálba mész.*

kiig Vt *kijig* | hsz Egészen ki. | *Késérd el a Mariskát, fijam, kijig!* [Egészen a kikapuig.]

kiimádkoz (ik) Vt *kiimátkoz* ↓ ↓ | ts i 1. Imádsággal vmit <az égietől> kikönyörög. 2. Könyörgéssel, rimánkodással vmit elér. | 2. *Kiimátkozta a gyermek a bicigit.*

kijár Vn ~ | tn (és ts) i 1. Jóság a legelőre <rendszeresen, naponta> jár. 2. Iskolát végez. 3. Utánjárással vmit kieszközöl. 4. Vmi vkit megillet. 5. Vmi a helyéből könnyen elmozdul. 6. kny. (Kint levő helyre jár.) | 1. *Régön a jóságok kijártak a legvellőre.* 2. *A Márta kijárta a gimnázijomot.* 3. *Ez a pénz neköd kijár.* 4. *Kijár a kalapácsom nyele.*

kijáráll Vt *kijáráll* †, ~ ↓ ↓ | ts i 1. Elintéz, kieszközöl vmit. 2. <Felsőbb hatósághoz fordulva> jelentős támogatást szerez.

kijelöl A *kigyelül* ↓ ↓, *kigyelöl* ↓, ~ | ts i Jelölővel <vetés előtt> a sorok vonalát kihúzza, megjelöli. | **Megj.** A kukorica, burgonya, répa és a mák sorait szokták kijelölni. | *Kigyelűtem a mák sorát.* | JELÖLŐ

kijön AJ *kigyün* ↓, ~ † | tn i 1. Békésen megfér vkivel. 2. <Vmiből> elegendővel rendelkezik. 3. Kitudódik vmi. 4. kny. (Kint levő helyre jut.) | 1. *Jó kigyütt a zapóssáv.* | 2. *Éppenhoty kigyűjök ebbü a füzetézsbü.* 3. *Végre kigyütt a zigasság.*

kijut AJ *kigyut* ↓ ↓, ~ † | tn i 1. Nehéz helyzetből kikerül. 2. Böven jut neki <a bajból, kellemetlenségből>. 3. kny. (Kint levő helyre jut.) | 2. *Ennek asztán kigyutott a bajbu!*

kikamcsol Vt *kikamcsul* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i <Termény magjait> a hüvelyből kiszedi. | *Gyere, kikamcsolunk a cukorborsót!* | KIPÍRGÁL, KIKULCSOL

kikap J ~ | ts is 1. Verést kap. 2. Megszidják. 3. kny. (Hirtelen kivesz vmit vhonnan.) | 1. *Gyerök, vigyász, kikapol, ha nem gyűsz haza időbe!* 2. *Kicsit kikaptam anyámtu, hogy jobban kiköttekösztem, mind ahugyan szabad lēt vóna.*

kikapálás Vt *kikapállás* ↓ ↓, ~ | fn 1. <Tavasszal> a szőlőtőke tövének kibontása kapával a tőhöz töltött földből. 2. Gaz eltávolítása kapával. | 1. *Először gyütt a kikapállás, utána a meccs.* | BEKAPÁLÁS

kikapós Vn ~ ↓ ↓ | mn A házassági kötelékből sokszor kilépő, szabados erkölcsű <ember>. | *Régön is vótak ám itt kikapós menyecskék még embörök [férfiak] is.*

kikászálódik Vn *kikászállódik* ↓ ↓, ~ | tn i Nehézkesen kikecmereg, kijut <vhonnan>. rossz | *Jó, hogy má kikászállóttá a zágybu!*

kikepesztet Vt ~ ↓ ↓ | tn i Nehezen jut ki vhonnan. | *Nagy nehezen kikepesztöttem a sárbu. – Kikepesztötté a nagy bajjodbu?*

kikepeszkedik Vt *kikepeszködik* ↓ ↓, *kikepeszkedik* | tn i 1. <Mélyebb helyről> nehezen, magasabb helyre jut. 2. <Vmely> nehéz helyzetből kijut. | 2. *Őszre talán kikepeszködök a zadósságombu.*

kikér Vn ~ | ts i 1. A menyasszonyt <a vőlegény násznagya> kikéri a szülői házból. 2. kny. (Bentről <vagy pl. hivatalból> kér vmit. 3. kny. (<Italtól> vmit megrendel.) | **Népr.** A régi lakodalmak érdekes ünnepélyes szokásrendjéhez tartozott az, hogy a menyasszonyt a násznagy vagy a vőfély „dörgő-harsogó zeneszó után” kis rigmussal *kikérte.* (L. KULCSÁR JÓZSEF: „Hegyhát” 241. és AKHA I, 91–98.)

kikerics A *kikirics* ↓, ~ | fn Lilásan rózsaszín virágú, mérgező növény [Colchicum]. | *Összē nyíllik a kikirics.*

kikiabál AJ *kikajabál* ↓ ↓, ~ | ts i 1. <Kisbíró> kiabálva kihirdet <vmít>. 2. kny. (Vhonnan kiordít.) 3. kny. (<Bizalmas dolgot> tapintat nélkül elhíresztel.

kiklopfol AJ *kiklofful* ↓, *kikloffol* | ts i 1. Szőnyeget kiver, kiporol. 2. Elver, elpáhol vkit. 3. kny. (<Húst> kiver.) | 1. *Kikloffítad a szőnyegöket?*

kikolmiz Vt *kikormiz* † | ts i Hajat sütővassal hullámosra süt. | *Gyere, kikormizom a hajadat!*

kikolompol l. **kolompol**

kikondorít Vt *kikondorít* ↓ ↓ | ts i <Hajat> kigöndörít, hullámossá tesz. | **Megj.** Sütővassal a lányok, menyecskék szokták egymás haját kigöndöríteni. | KIKOLMIZ

kikormol Vt *kikormul* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i Koromtól megtisztít vmit. | *Kikormútam a kájhakémént.*

kikölt A *kikölt* ↓, ~ | ts i *Ez a kotylósom mindik szépön kikölti a tojásokat.*

kiköltekezik A *kikölteközik* ↓ ↓ | tn i Felelőtlenül sokat költ a pénzéből. | *Must vót a lakodalom; bizony jó kikölteköztünk.*

kiköpött Vn ~ ↓ | mn Pont olyan, mint a szóban forgó személy. | *Kiköpött aptya ez a gyermek.* | **Megj.** A *köp* ige múlt idejű alakja itt: *pökött*. – *Csunyát pökött a földre.*

kiköveszt Vt *kiküjeszt* ↓ ↓, ~ | ts i Üstben kifőz <belsőséget, húst, szalonnát>; abál. | *Még a szalonnabürcét is kiküjesztöttem, hogy lögyön a gömbödzbe.* | ABÁL, KÖVESZTŐ

kikupál Vt *kikupáll* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i 1. Hüvelyéből kifejt <babot, borsót>. 2. Mákszemeket enged ki <a mákgubó felvágásával>. | 2. *Gyere, kikupállunk a mákot!*

kikupálódik Vn *kikupállódik* ↓ ↓, ~ | tn i Előnyösen megváltozik vki, vmi. szép. | *Nyárra kikupállottak a malaccajim.*

kikurkál Vt *kikurkáll* ↓ ↓, ~ | ts i <Nehezen> kikotor vhonnan vmit. | *Ez még a sēzlony alu is kikurkálli a zén gombolagomat.*

kiküjeszt l. **kiköveszt**

kilábal Vn *kilábol* ↓ ↓, ~ | tn i 1. <Vhonnan> lábon <járva> kijut. 2. Bajból kijut. | 2. *Ēty hét után lassan kilábolok a betekségömbü.*

kilafatyol Vt *kilafatyul* ↓ ↓, ~ | ts i 1. <Ember vagy kutya> gyorsan <és hangosan>

habzsolja a levest vagy a levesfőle ételt az előtte levő edényből, ill. tányérből. durva 2. Bizalmas jellegű információt kifecsegg, elpletykál. durva, rossz | KILEFETYEL

kilafátyol Vt *kilafátyul* ↓ ↓, ~ | ts i Állat <főleg kutya> nyelvével edényből a vizet, eledelt gyorsan kiszűrösöli, kicszi. | **Megj.** Néha emberre is mondják: *Na, ez étykettőre kilafátyúta a levest a tányérba.* | BELAFÁTYOL

kilefetyel Vt *kilefetyül* ↓ ↓, *kilefetyöl* ↓, *kilefetyél* | ts i 1. <Kutya, macska> a nyelvével szájába kotorja a vizet, ételt; kicszi az eleséget <vhonnan>. 2. <Vki> bizalmas jellegű információt kifecsegg, elpletykál. durva, rossz | 2. *Kilefetyöte a minap, hogy péndzöm van a hangba.* | KILAFÁTYOL, LAFÁTYOL

kilotyikol l. lotyikol

kilotyog Vt ~ | tn i 1. <Folyadék> kilötyög vhonnan. 2. Mindent kifecsegg. rossz | 1. *Kilotyog a víz a poharambu, mer má remög a kezem.* 2. *Kilotyokta, hogy mibe sántikának.*

kilotyogtat Vt ~ | ts i Folyadékot <edényből> huzamosabb ideig, megszakításokkal kicsorgat. | **Megj.** Szinte azonos a címszó jelentésével a *kilötyögtet* ige. Az a különbség a két igealak között, hogy a *címszó* tartalma nagyobb mennyiségre, a *kilötyögtet* pedig kevesebb vízre, folyadékra vonatkozik.

kilotyol Vt *kilotyul* ↓ ↓, ~ | ts i <Vhonnan> folyadékot kilötyögtet. | **Megj.** A címszó kezdő, folyamatos cselekvést fejez ki.

kilyukad A *kilikad* ↓, *kijukad* ↑ | tn i Vmin lyuk keletkezik. | *Kilikatt a fazékam. Maj befőtozza a drótostót.*

kimagol Vn *kimagul* ↓ ↓, ~ | ts i Kimagoz. | *Kimagolunk a szívát, mer hunap lëkvárt főzők. – Të má kimagútá?*

kimasinál Vt *kimasináll* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i <Gabonát cséplőgéppel>, masinával kicsépel. | **Megj.** Még az 1950-es évek elején is *masina* volt itt a *cséplőgép* megnevező szava az idősebbek nyelvében. A címszónak ilyen változata is van : *kimasináz.* | MASINÁL

kimegyéz Vt *kimëgyéz* ↓ ↓ | ts i A mezsgyén barázdát szánt. | *Kimëgyésztem a kendőrfödét.* | KIBARÁZDÁL

kíméletes A *kéméletös* ↓ ↓, *kíméletës* ↓ | mn kny. (Gyöngéd, tapintatos) | *Kéméletössen kő bänni vele.*

kimonyász Vt ~ ↓ ↓ | ts i Kivesz, kikapar vmiből egy részt. | *Kimonyászt pár szöm ujkrumpit a kompogbu.* | **Megj.** Lehet, hogy a címszó kapcsolatban van a *mony* 'tojás' és a *mëgmonyász* 'monyt [tojást] keres' szavakkal.

kimos Vn ~ | ts i 1. Ruhát mos. 2. Poharat, edényt elmos. 3. Mosással foltot távolít el. | 1. *A feleségöm mindék szépon kimosi a ruhájajimat. – Kimostam* [mostam!], *nekiláthatok a főzésnek.* 2. *Kimosom a poharakat.* 3. *Nëm tudom a ruhádbu kimosni a fótokat.* | **Megj.** A *kimos* ige állhat bővítmény (vonzat) nélkül is; és ebben az esetben csak azt fejezi ki, hogy a cselekvés megtörtént. *Kimostam.* [Elvégzttem a mosást.] Használó mondatok: *Mëkfősztem.* [Főztem.] – *Kitakarítottam.* [Takarítottam.]

kimosakszik Vn ~ | tn i 1. <Piszkos munka után> gondosan megmosakodik, és

<rendszerint> utána tiszta ruhát vesz fel. szép 2. Gyanú, vád alól tisztázza magát. | 2. *Benne vót ám ű is azogba a gyanuzs dógogba. Mégis mindik kimosakszik valahugyan a bajbu.* | **Megj.** A címszóéval csaknem megegyezik a *kimoszdózik* [kimosdózik] ige jelentése.

kimúlik AJ *kimullik* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i 1. Meghal; eltávozik <ebből a világból>. szép 2. Befejzei az iskoláit. | 1. *Szép csöndessen kimút ebbü a világbu.* 2. *Tizënkét évessem má kimutam a ziskolábu.*

kimustrál Vn *kimustráll* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i Kiselejtez <vmit>. tréf. | *Kimustrállí a zöreg bakkancsajimat?*

kimutat AJ *kimutaszt* ↓ ↓, ~ | tn i 1. Vmit akaratlanul láthatóvá tesz, látni enged. 2. Lelki állapotának külső jelét adja. | 1. *A Mari szerette kimutasztani a térgyejit.* 2. *Ez a lány nagyon kimutaszti, hogy szereti a Jóskánkat.* – **Fr.** *Kimutatta a foga fehérgyit.* [Felfedte szándékait.]

kín AJ *kén* ↓ ↓, ~ | fn 1. Fájdalom, szenvedés. 2. Küszködés, vesződés. | *Gyün a lelke haza. Azér van ijen kémba [kinban!]. Mire a lelke visszagyün, az még nehezeb, mind mikor kimén.* (AKHA I, 183.) | Szidalomként: *Anyád kinnya.*

kinál A *kénál* †, *kinál* | ts i kny. | *Mikor mennyire tuttunk egymást kénáni a szöllöbe, mikor ebédöitünk!* (AKHA I, 116.) – *Kinád még a vendégöket!*

kincs A *kéncs* †, ~ | fn kny. | *Égy jó ló kincset ért ám régön.* | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 körül): „A földben rejlő *kincsekről* azt állítják, hogy azok időnként föllobbannak, különösen karácsony és Szent-István éjszakáján. De nem mindenki férhet hozzá, egyrészt mert csak olyan ember emelheti föl, a kit semmi bűn nem terhel, másrészt az ezredik sem állaná ki azt a sok félelmes jelenséget, melynek ki lenne téve, mielőtt a kincsekhez jutna.” (KULCSÁR: „Hegyhát” 252.) – Természetesen Mocsoládon is sokan próbálkoztak kincskereséssel vagyonthoz jutni, – eredménytelenül. (AKHA I, 126.)

kinézet Vn ~ ↓ ↓ | fn <Személy> külső megjelenése. | *Jó kinézettye van ennek a legénynek.*

kinkeserves Vn *kénkeserves* †, *kinkeserves* ↓ | **Szerk.** (fn és mn) Igen nehéz, keserves munka, állapot. | *Naty szárazságba kénkeserves munka vót ám a kapállás.*

kinlódik A *kénlódik* †, *kinlódik* | tn i 1. Szenved. rossz 2. Nehezen boldogul. rossz | *Csak kinlóttunk a kis földüngbe: nēm mõntiünk sēmmire a sok adó mijatt.*

kinyal J ~ | tn (és ts) i 1. Cicomásan, nagyon kiöltözik. gúny, tréf 2. Edényt üresre nyal. | 1. *De kinyátá, Pista! Nagyom megníznek majd a lányok.* | KIÖLTÖZIK

kiolvas Vn *kijóvas* ↓ ↓, ~ | ts i 1. Gyermekjátékban szerepre kijelöl <kiolvasó verssel, mondókával>. 2. Megszámálva kirak vmit. 3. Bizonyos jelekből megért vmit. 4. kny. (Hosszabb szöveget, pl. könyvet elolvas.) | 1. *Kijóvasta neköm az asztára a zezresöket.* 3. *Kijóvastam a szavajibu, hogy rozba sántikáll.*

kióvakodik Vn *kijóvakodik* ↓, ~ | tn i Óvakodva kimerészkedik vhonnan.

kiöltözik AJ *kijőtözik* ↓ ↓, ~ | tn i 1. Szokásos öltöztét mással cseréli fel. 2. Ünnepi ruhát ölt; szépen felöltözik. gúny, tréf (de lehet akár kedv, szép is!) | 1. *Fél évvel a*

temetés után kijötözött a gyázbu. [A gyászruhából, a feketéből.] 2. *De kijötözté, Karcsi! Talám bucsuba mész?* | KINYAL

kiöregel Vt *kijöregül* ↓ ↓, *kijöregöl* ↓ ↓ | ts i <Bognár, ács> nagyjából kifarag egy munkadarabot. | *Kiöregülöm még a küllőnek való darabokat.*

kipelyhel Vt *kipőjhül* ↓ ↓, *kipőjhöl* ↓ ↓ | ts i Szélfúvás segítségével terményt <gabonát, babot> pehelytől, könnyű szeméttől megtisztít. | *Kipőjhűtem a borsót.* | **Megj.** A címszó jelentéséhez közel áll a *kiszelel* szó jelentése. | KIPERGET, SZELEL

kipemetel Vt *kipemetül* ↓ ↓, *kipemetöl* ↓ ↓ | ts i <A kemence hamuját, parázsát> pemettel kikotorja. | *Szépőj kipemetüted a kemincét.* | PEMET, KEMENCE

kipenderedik AJ *kipöndörödik* ↓ ↓, *kipënderedik* | tn i 1. <Vki> vhonnan kidobódik [kidobják]. 2. <Vki> hirtelen kiáll vhoval. | 2. *Éccer csak kipöndörödött a nézők elé.*

kipenderít A *kipöndörített* ↓ ↓, *kipëndérit* | ts i 1. Kilök, kiperdít vkit vhonnan. 2. <Vkit> állásából durván eltávolít.

kipenderül A *kipöndörül* ↓ ↓, *kipëndérül* | tn i Kipenderedik vhonnan.

kiperdül A *kipördül* ↓ ↓, *kipérdül* | tn i 1. <Személy> perdülve kimegy vhonnan. 2. <Tárgy> perdülve kiugrik, kiesik vhonnan.

kipereg A *kipörög* ↓, *kipërög* | tn i <Apró szemű mag> a termésből kihullik.

kiperget A *kipörget* ↓, *kipërget* | ts i Pergetéssel kiszed <vmit vmiből>. | *Kipörgettem a konkolt a buzábu.* – *Kipörgeti* [a méhészt] *a keretöghü a mézet.*

kipertyeget Vt *kipertyőget* ↓ ↓, *kipertyëget* ↓ | ts i 1. Ruhát kitereget. 2. Nő <főleg leány> alsó ruháját <és testét> kiteregeti, ill. mutogatja. rossz, gúny. | 2. *Ijen nagy lán léttödre nēm szēgyöllöd magadat, hoty kipertyőgetöd mindönödet?*

kipingál Vt *kipingáll* ↓ ↓, ~ | ts i 1. <Vmit> élénk színekkel vagy díszes mintákkal kifest. gúny 2. <Nő> feltűnően élénkre kifesti magát. rossz, tréf | 1. *Nagyanyát szépen kipingáta a tányérgyajit még a köcsögöket.*

kipirgál Vt ~ ↓ ↓ | ts i <Hüvelyes termés> magját héjából kifejt. | *Kipirgállom még eszt a kis cukorborsót, hogy lögyön legalább egy levesre való.* | **Megj.** A *pirkál* a szlovén *pirga* 'bab-, borsóhévely' szóval hozható kapcsolatba. | KIKAMCSOL, KIKULCSOL

kiplakátol A *kiplagátul* ↓ ↓, ~ | ts i 1. Plakátot tesz ki. 2. Vmit közhírré tesz.

kipöcköl Vn *kipöckül* ↓ ↓, ~ | ts i 1. Apróbb tárgyat az ujjával megpöckölve vhonnan kidob. 2. <Vkit> állásából elmozdít. | 2. *Kipöckőt a főnököm a helemrü, mer pikköl rám.*

király A *királ* ↓ ↓, *kiráj* | fn 1. Kártyalap. 2. Uralkodó.

királyágas Vt *királágus* †, *királágos* †, *kirágus* †, *kirájágus* ↓ | **Szerk.** (fn és mn) Tótágast áll: kézenállásban van. | *Kevesen tuttak királágust áni* [állni].

királyfi A *királfi* ↓ ↓, *kirájfi* | **Szerk.** (fn és fn) kny.

királykisasszony A *királkisasszony* ↓ ↓, *kirájkisasszony* | **Szerk.** (fn és mn, fn) kny.

királylány A *királlány* ↓ ↓, *kirájlány* | **Szerk.** (fn és fn) kny. | *És amikor látta, hogy*

a királlányok gyűnnek ki, [...] *lőfekütt, és horkót, mintha ő nem tudom milyen méllen alunnék.* (Népm.-ből, AKHA I, 135.)

kirelejzumát Vn *királájszumát* †, *kirélájszumát* ↓ ↓, *kirélējzumát* ↓ | *isz, msz ; ill. sz.jeles és tárgyragos fn* Szitkozódás, enyhébb káromkodás: *Aszt a kirélájszumát ennek a bētyár világnak!* | **Megj.** A címszó a görög eredetű *Kürie, eleiszon* 'Uram, irgalmaz!' könyörgésszel van kapcsolatban.

kirepül A *kiröpül* ↓, *kirēpül* | tn i 1. Állásából kidobják. durva rossz 2. Madár a fészkeből elrepül.

kirittyent Vn ~ ↓ | tn i 1. Nagyon kiöltözik; cicomázza magát. gúny, rossz 2. Nagyon kiöltöztet vkit. rossz, gúny | 1. *De kirittyentőtte!* | KINYAL, KIÖLTÖZIK

kirúg AJ *kirug* ↓ | ts i 1. <Ló> nagyot rúg. 2. <Ló> a hámból kifelé rúg. 3. <Férfi, ill. nő> csapodár természetű. 4. kny. (<Vkit vhonnan> durván elküld, kidob.) 5. kny. (Labdát kifelé rúg.) | **Megj.** A 4. jelentés viszonylag új a falu nyelvjárásában. | **Fr.** *Kirug a hámbu.* [Csapodár természetű.]

kiruház Vn ~ | ts i Megver <vkit>. | **Megj.** Viszonylag új szó a falu nyelvjárásában. | KIKLOPFOL, MEGRUHÁZ, ELDÖNGET

kisafa Vn ~ ↓ ↓ | fn Hámfa. | **Megj.** Ehhez kötik a lovak istrángjait.

kisarlóz l. sarlóz

kisasszony l. királykisasszony; postáskisasszony

kisbecce Vt *kizsböcce* ↓ ↓, *kizsbēcce* | **Szerk.** (mn és fn) Kisborjú. | **Megj.** Jelző nélkül is használt szó: *böcce, bēcce.*

kisebbik uram Vt *kisebbik ura(m)* † | **Szerk.** (mn és sz.jeles fn) A feleség férjének fiatalabb fitestvére. | *A Panni anygyi édősapámat még úty hitta* [hívta] *kisebbik uram.* [A férfi a feleség férjének öccse volt.]

kisegél Vt *kisegáll* † | ts i Segítséget ad vkinak, aki szorult helyzetben van.

kísér A *késér* †, *kisér* | ts i Követ vkit.

kisértet AJ *késértet* †, *kisértet* ↓ ↓ | fn 1. Szellem. 2. Lidércfény, tüzesember, égő mocsárgáz. | **Népr.** A helyi hiedelem szerint a *kisértetők* ember formájú szellemek voltak, és fehér lepedőben jártak a temetőben. A *visszajáró szellemők*ben még a 19. sz. végén is hittek az idős emberek. (L. még KULCSÁR: „Hegyhát” 252.) | LIDÉRC, TÜZESEMBER

kisértés l. istenkisértés

kisgereblye A *kizsgerébgye* ↓ ↓, *kizsgereble* ↓, *kizsgeréhje* ↓, *kizsgerebje* | **Szerk.** (mn és fn) Kisebb, fogakkal ellátott talajegyengető eszköz. | **Népr.** A régi gereblyéket bognárok készítették fából. Az újabbak már vasból vannak.

kisgyerekség Vt *kizsgyerőkség* † | **Szerk.** (mn és fn) Kisgyermekkor. | *Ez nem szerettem a levest kizsgyerőkségibe.*

kisharang Vt ~ | **Szerk.** (mn és fn) A templom kisebbik harangja; a lélekharang. | **Népr.** A *kisharanggal* vagy *lélőkharanggal* szoktak először *halotra csöndíteni.* [kondítva, szagatottan harangozni]. | LÉLEKHARANG

kisház Vt *kisház*os †, ~ † | **Szerk.** (mn és mn) Két fertály földdel (azaz: két negyedtelekkel, kb. 10 000 négyszögöllel) rendelkező gazda, kisparaszt. | **Megj.** A 19. sz. végén *kisház*asnak vagy *kiház*as *zsöllér*nek nevezték őket. Főleg a Balátában és a Külső-hegyen voltak földjeik. A Felsősarokban lakott a legtöbb kisházas. – Régen 24 holdnyi terület egész teleknek számított. A kisházások kezdetben földesúri tulajdonban levő földeken gazdálkodtak, majd az örökváltság után ezek a földek a jobbágyok birtokába kerültek. | FÉLTELKES

kiskarácsony Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Az újév első napja. | KÉTKARÁCSONY

kiskert Vt ~ | **Szerk.** (mn és fn) A lakóház előtti virágskert.

kisködmön Vt *kisködmön* †, ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Rövid, prémes börmellény. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 körül) a *kisködmön*t férfiak viselték. Később a női viseletben is megjelent a *prémes kiskabát*, amelynek *kacabajkó* volt a neve.

kismise Vn ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Rövid, csendes mise. (A nagymise előtt.)

kistafírgol Vt *kistafírgol* ↓ ↓, ~ | ts i Kelengyével ellát <vkit>. A címszó jelentésében használt szavak még: *kistaférol*, *kistaféroz*.

kisúrol A *kizsurul* ↓ ↓, *kizsurol* ↓ ↓, *kisuro*l | ts i kny.

kisteknő Vt *kisteknyő* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Nyárfarönkből kifaragott kisebb méretű teknő. | **Népr.** Régen mosakodni szoktak benne, és a javasasszonyok *mégöntés*-kor a beteg feje fölé rakott, vízzel töltött kisteknőbe öntötték a forró viaszt. Megmerevedés után a viaszból kivethető alakzat „megmutatta” a betegség okát.

kisvendégség Vt *kisvendékség* † | **Szerk.** (mn és fn) | **Népr.** Egy héttel a lakodalom után az ifjú házások vasárnap (egy alkalommal) vendégségbe mehettek a szülői házhoz.

kiszakajt Vt ~ ↓ ↓ | ts i <Megkelés után> kenyértésztát a szakajtóba helyez. | *Mikor a tészta má jó két, akkor úgy a szakajtóba kiszakajtottunk.* (AKHA I, 58.)

kiszlel Vt ~ ↓ ↓ | ts i <Szél segítségével> aprómagból szemetet választ ki. | *Jó szél van, kiszlelőm a borsót.* | KIPELYHEL, KIPERGET, MEGSZELEL

kiszív AJ *kiszív* ↓ ↓, ~ | ts i 1. kny. (Vizet, táplálékot <edényből> felszív.) 2. <A hideg levegő és a víz a bőrt> szárazzá, kergessé teszi. | 2. *A téli mosáskor a jéghideg víz uty kiszíjta édősanyám lábát kékre, pirosra, de azér ű csag birta, szégyénykém.*

kiszolgál Vn *kiszógál* ↓ ↓, ~ | ts i 1. Egy darabig vmi <jól> működik. 2. <Személy> bizonyos időt szolgálatban tölt. 3. kny. (Vkinck rendelkezésére áll.) | 1. *Ez a bakancs engömet mék sokájk kiszógál.* 2. *Kiszógátam az időmet a katonaságná.*

kitakarít Vt *kitakaritt* ↓ | ts i 1. <Helyiséget> tüzetesen, alaposan rendbe tesz. 2. <Cipőt, ruhát> kitisztít. | 1. *Kitakarítottam a szobákat, hogy benn is rőnd lőgyön.*

kitálal A *kitállal* ↓, ~ | ts i 1. Indulatosan, tapintatlanul feltár, kiterget vmit. rossz 2. <Étel> tálakra, tányérokra helyez.) 3. Étel, tálról leejtve elszór. | 1. *Tē asztán jó kitállatá előtte. Lössz is ebbü harag.* | KITEREGET

kitanul Vn ~ | ts i 1. Szakmát, mesterséget sajátít el. 2. <Tanulmányait befejezve> vmilyen képesítést, mesterséget szerez. | 1. *Kitanulta a barbélságot.* 2. *Kitanulta a teknikumot, asztán állomásfőnök léd belüle.*

kitart Vn ~ | ts (és tn) i 1. Nem enged vminek az árából. 2. kny. (Hü marad vkihez; ragaszkodik vmihez.) 3. kny. (Vmit tartósan és emelve távol tart magától). | 1. *Kitartok a mondott ár mellett. – Kitartod a zezör forintot?* 2. *Végik kitartott a beteg asszony mellett.*

kitelik Vn *kitellik* ↓, ~ | tn i 1. Meghízik; alakja, arca teltté válik. 2. A megszabott idő eltelik. 3. Véget ér a becsület. 4. Vmiből még megvan, rendelkezésre áll vmi. 5. kny. (Vmi <nem jó> várható vkitől.) | 1. *Télön így mindik kitellik az arcom.* 2. *Kitēt a katonaudöm. Lészerētek.* 3. *Vége, kitēt a böcsület.* 4. *Ebbü a vászonybu mék kitellik két lepüdöre való.* 5. *Kitellik tüle még az is, hogy mēgloptyon minket.*

kiterget Vn *kiterőget* ↓, *kiterēget* | ts i 1. Nyiltan, őszintén elmond mindent, de ezzel sért másokat. rossz. 2. Mindenkinek elmondja botlásait, viselt dolgait. rossz. 3. <Mosott ruhát> száradásra kiterít. 4. Terményt szétterít (száradni).

kittely Vt *küttő* ↓ ↓ | fn Igen erős zsákvászon. | *A fene eszt a küttőt! Úty földörgöte a seggömet ez a küttönadrág!* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): *küttő* = igen erős zsákvászon, régente télire nadrágnak is varrták.

kittelyes vászon Vt *küttölős vászony* †, *küttös vászony* † | **Szerk.** (mn és fn) **Megj.** A *kittely* szó szinonimája. | JAVAKENDER

kittelyzsák Vt *küttőzsák* † | **Szerk.** (fn és fn) Küttővászonból készített zsák. | **Népr.** A zsák szövésében *rozmaringminták* voltak. A zsákra *ráfőstötték* a gazdája nevét és lakcímét. – Küttővászonból készitettek régen talpat a *tutyikra* (*pacskőrokra*).

kitikkad J ~ ↓ | tn i 1. Elfárad, kimerül. 2. Kiizzad. 3. Kiszárad a talaj. | 2 *Látot, hoty kitikkattam? Csupa viz vagyok.* 3. *Kitikkad a föggye, asztán vetőgetünk.*

kitilol l. **tilol**

kitipor Vn ~ | ts i 1. Kitapos vmit <pl. növényt.> 2. <Kedvezően> elintéz vmit. | 2. *Sikerüt eszt mék kitipornom neki.*

kitisztáz Vn ~ | ts i 1. Erdőrészt ritkít, tisztábbá tesz. 2. Bonyolult ügy minden részletét tisztázza. 3. Vmely munkát tisztára véglegesít, finomít. | 1. *Kitisztázták a csepőtést.* 3. *Kitisztáztam a terittő széllejit.*

kitisztogat Vn ~ ↓ ↓ | ts i 1. Hosszan, gondosan és teljesen kitakarít. 2. Vmit kimos, kitisztít. | 1. *Kitisztogattad a szobát még a konyhát is?* 2. *Majd ü kitiszogati a züjegöket.* | TISZTOGATOLÓDIK

kitőgyel Vt ~ ↓ | tn i A tehén tőgye nagyon megtelik tejjel. | *Jó kitőggyēt ám a tehenetők!* | **Megj.** A *ki-* igekötős igék jelentéseit azért nehéz definiálni, mert ezekben komplex jelentésekről van szó. A *kitőgyel* igében pl. legalább három jelentésmozzanat sűrűsödött össze: 1. A tehén tőgye megnő. 2. <Mert> tejjel van tele. 3. Az 1. és 2. jelentésmozzanat (esemény) végbement, befejeződött. – Az igekötők perfektiváló funkciója szinte minden igekötős igei címszónkban megfigyelhető (pl. a *kitelik*, *kitipor*, *kitisztáz* stb. igékben).

kitür ¹ Vt *kitür* ↓, ~ ↓ | tn i Nagyon jóllakik. | *Kitürté, gyerők? Jó étvágyod van, látom.*

kitür ² AJ *kitür* ↓, ~ | ts i Inggallérját kihajtja <a kabátja gallérjára.> | *Kitürted a züngödet?*

kitty-kotty Vt ~ † | Hangutánzó szavak a lucázó rigmusban. | KOTTYOZÁS

kivalagász Vt ~ ↓ | ts i <Gyermekek> elfenekel. durva. | *Gyerök, vigyáz magadra, mer kivalagázlak! – Kivalagászom, ha nem tér észhő.*

kiválik AJ *kivállik* ↓, ~ | tn i 1. Kimegy vmi vhonnan. 2. kny. (Sok <egyforma tárgy, dolog, személy> közül kitűnik.) | 1. *Ha nem akart kíváni a birka, a juhász ęty kampózsobbtő ękapúta a lábikat.* (AKHA I, 44.) 2. *Az a kis kese malac hoty kivállik a tőbbibő. Nagyon eleveny.*

kivan Vn ~ | tn i 1. Mind megvan. 2. <Vki> fáradt, kiborult. | 1. *Spórótam má hónapok óta, ity kivan a hűttőgép ára.* 2. *Szegény Imre, nagyon kivan; má alunni sę bir.* | **Megj.** A 2. jelentés új a falu nyelvében.

kivarrott Vt *kivórott* †, *kivārott* † | mn Kivarrással díszített ruhanemő. | **Megj.** A 19. sz. végén és a 20. sz. elején a *kivarrott* jelző a hímzéssel díszített ruhanemőkre vonatkozott. Akkor még létezett hímzett ing, gatyá és zsebkendő. | *Kivórott kendőjít viszszaadom neki.* (AKHA I, 152.) | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 körül): „A lehajlott, csipkézett gallérú, *kivarrott* mellő ing (melyről néha viselőjének mindkét becsületes neve olvasható), a réginél hosszabbra szabva, köznapra házi vászonból, ünnepre gyolcsból.” (KULCSÁR: „Hegyhát” 226, 228.)

kivasal J ~ ts i | 1. <Vasalóval> textilt, ruhanemőt megvasal. 2. <Vkitől> pénzt csikar ki. | 3. <Vkit> megver. | 1. *Kivasáltam a züngödet.* | 2. *Kivasátam belőle a tartozását.* 3. *Eszť jó kivasáták! Męgęrdőmőte.* | ELVASAL

kiveckendezik Vt *kiveckendőzik* † | | tn i Kikecmereg vhonnan. | *Tęhetetlenkődőt ęgy darabig, asztám mégis kiveckendőzött a jeges vizbő.*

kiver Vn ~ ↓ | ts i 1. Kaszát, kapát, ásót <kalapáccsal ütőgetve> élcz. 2. Jószágot kicsap <a legelőre>. 3. Magot kiütőget <a kenderből>. 4. kny. (Veréssel pénzt, vallomást csikar ki vkiből.) 5. kny. (<Belőlről kifele törve> látható lesz vmi.) | 1. *Kiverőm a kaszámat, mer ęlletlen.* 2. *Kiverőm a lovakat a rétre.* 3. *Vergyétők má ki aszt a kendőrt!* 4. *Kiverőm belőle, hogy mi ja zigasság abba a minapi botrányba.* 5. *Ennek a zarcát fojton kiveri a ragya.*

kivetkőzik Vn ~ | tn i 1. Elhagyja addigi viseletét. 2. Magából kikel. rossz | 1. *Panna nenéd hamā kivetkőzött a gyázbu.* | 2. *Hoty kivetkőzött ez a Jóska magábu. Puffog napok óta.*

kivikszel l. **kibokszol** a.

kivilágosodik Vn ~ | tn i 1. Hajnalodik, megvirrad. 2. Sötétebb szín világosabbá válik. | *Kęjünk fő, mer má kivilágosodott!* | VILÁGOSODIK, VIRRAD, MEGVIRRAD

kiviribel Vt *kiviriből* ↓ ↓, *kiviriből* ↓ | ts i Kacsá, liba vizet kiszűrcsöl <vhonnan>. | *Kiviribűték a rēcék a vizet a vállubu.* | VIRIBEL

kívül A *kivü* ↓, *kivül* | hsz kny.

kívül-belül A *kivü-belü* ↓, *kivül-belül* | hsz kny.

kizargat Vt ~ | ts i Kikerget, kizavar <vkit, vmit>. | *Kizargattad a gyereköket a zuvarra ijen zehörnyés üdőbe? – Ez mindik kizargati a macskát a szobábu.* | MEGZARGAT

kizsigerel AJ *kizsigöröl* ↓, *kizsigērel* | ts i 1. Mértéktelenül kihasznál <vkit>. rossz 2. Kifoszt <vkit>. rossz | 1. *A bányamestör kizsigöröte a zerőnket mindön nap.*

kizsuppoltat Vt *kizsuppótat* ↓ ↓ | ts i 1. Házat <tetőt> zsúppal befedtet. 2. Erőszakkal kilakoltat <vhonnan vkit>. | **Megj.** A 19. sz.-ban még *zsúppal* fedték itt is az épületeket. Ezért is éghetet le oly könnyen az egész falu 1872-ben. (AKHA I, 71.)

klaffog Vt ~ | tn i 1. Lábbeli <járás közben> csattog. 2. <Bő lábbeliben> csattogva jár. | 2. *Ēre klaffogot mēk tēnnap is a zőreg a papuccsába.*

klepetus Vt *klēpētus* † | fn Régimódi bő köpeny. | *Ijēn ronygyos klēpētusod van?*

klistélyoz Vt *krisztéroz* †, *krisztíroz* † | tn i <Hashajtás céljából> végbélbe meleg szappanos vizet juttat. | *Régön a barbél, a zőreg Jukēr Anti bácsi krisztéroszta itt a zembőrköt.*

klozett A *klozēt* ↓ | fn Gödrös véccé <az udvarban>. gúny | *Klozētra mēnt.* | RETERÁT

klumpa Vt ~ ↓ ↓ | fn Facipő. | *Régön ősszē és télön klumpába jártunk.* | **Népr.** A klumpákat német iparosok készítették puhafából faragással és véséssel. A sarokrészre szögeket vertek, hogy ne csússzon a jeges úton. Vásárokon lehetett megvenni a klumpákat. Régen még templomba is ebben jártak a szegény emberek.

kobak AJ *kabak* †, ~ | fn 1. Öblös végű, hosszú szárú lopótök. 2. A belőle készült szár nélküli folyadéktartó. 3. kny. (Fej) | **Népr.** *Kabakban* vittek maguknak vizet a legelőre a pásztorok.

koboz Vt *kopoz* ↓ ↓, ~ | 1. Rabol, fosztogat. 2. Baromfit kopaszt, tollától megfoszt. 3. Levágott disznó szőrét lekaparja. 4. <Kukoricáról> csumát lefejt. 5. <Vmit> erőszakkal elvesz <vkitől>. | 4. *Kukoricát koposztunk öregapámékná.* 5. *Ēkoposzták a vagyónát.* | **Megj.** Az 1. és 2. jelentés ik-s igeként: *mēkkopoz*, az 5. jelentésben: *elkopoz*.

kobozás Vt *kopozás* ↓ ↓, *kobzás* ↓ ↓ | fn L. a *koboz* ige jelentéseit! | **Megj.** A kukorica csumájának leszedését két szóval is megnevezték: *kopozás*, *fosztás*. A *fosztás* az újabb keletű szó.

kobzóteknő l. **kopozóteknő**

kóc Vn ~ ↓ | fn Kusza kenderhulladék. | *Még a kócot is mēkfonytunk.* | **Népr.** A kócfonalából durvább vásznakat szőttek. Ezekből zsákok, pacs kertalpak készültek. A kócból *husmadzagot* is sodortak. | **Megj.** A címszó szinonimái: *kendőrkóc*, *szősz*, *csőppü.* | **Szerk.** *hegye* ~, *tőve* ~.

kocol Vt *kocul* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i 1. Ütöget vmit. 2. Zörget <az ablakon, ajtón>. | *Valaki kocót a zablakon.* | **Szerk.** *meg* ~.

kocolódik Vt ~ ↓ | tn i <Kiesit> veszekszik. szép, tréf | *Azēr kocolóttak is ám a fíjatalok.* – *Ēn ritkán kocolóttam a családba.* | **Szerk.** *össze* ~.

kocsérozás l. **kocséroz**

kocsi Vn ~ | fn 1. Ló vontatta szekér. 2. Kézikocsi. 3. Autó. | **Megj.** A 3. jelentés elsősorban a fiatalok beszédében. | **Szerk.** ~ *kerék*, ~ *kenőcs*, ~ *rúd*, ~ *út*.

kocsikenőcs A *kocsikenyőcs* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Kenőcs a kocsi kerekének puska nevű részén. | **Megj.** Régen nevezték *kulimájsznak* is.

kodácsol A *kodácsul* ↓ ↓, ~ | tn i <Tyúk> kotkodácsol. | *A macska mijat kodácsúnak a tikok.* | **Megj.** A címszó szinonimái: *kodáll*, *kotkodácsul*. – *Mégen kodának a tikok.*

koffër Vn *kuffër* ↓, ~ ↑ | fn 1. Katonaláda. 2. Börönd. 3. Női far, fenék. gúny, rossz | 2. *Kuffërral utasztam.* 3. *De naty kuffërgya van ennek a lánynak.* | **Megj.** Az 1. jelentésben ma már nem használják. Régen a sorkatonák *kuffërral* [katonaládával] vonultak be, és a szolgálat ideje alatt ebben tartották személyes dolgaikat. – A 3. jelentés új a falu nyelvén.

kóhárkodik Vt ~ ↓ ↓ | tn i <Ember, macska> torkoskodik; ételt elcsen. rossz. | *Mámég kóhárkottá a zelső házbá ? Tojás is, hurka is hibázik. – Vigyázzatok, mer az a kurva macska a kamra körü kóhárkodik.*

kókad l.lekókad

kókányol Vt *kókányul* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i 1. Himes tojásokat összeüt. 2. <Ik-vel>: Vmit <bottal> lever. 3. <Ik-vel>: Vkit ver, megver. gúny, tréf | 1. *Gyere velem kókányúni!* 2. *Büdös gyereők! Éretlenül köllött neköd lőkókányúni aszt a szivát?* 3. *Valamëllikötök még a zablakomat izs bekónyákúta?* | **Népr.** *Úty kókányútunk husvétkor, hogy ëggyik gyereők tartotta kezibe a himös tojássát, a másik még ráütött. Amëllik tojás ëtörött, annak a gazdájja lëtt a vesztes.* (L. még AKHA I, 86,87.)

kókányolás Vt *kókányulás* ↓ ↓, *kókányulás* ↓, ~ ↓ | fn A himes tojások összeütése. | **KÓKÁNYOL**

kolbász Vn *kóbász* ↓, *kalbász* ↓, ~ | fn kny. | *Minálunk soha nëm romlot még a kóbász.* | **Népr.** Fegyelmezett családokban a kolbászt próbálták beosztva, takarékosan fogyasztani, hogy gyusson *belüile mék husvétra is.* – KULCSÁR szerint (1896 körül): „Egy fél *kalbásszal*, egy darab szalonnával beéri egy egész család, – elfalatoz mellette egy fél kenyeret”. (KULCSÁR: „Hegyhát” 234.) | **Megj.** Ma a *kalbász* „úrias”, hiperurbanisztikus változatnak tűnik. Kulcsár fenti adatai alapján azonban ennek a szónak Mocsoládon legalább 110 éves múltja van. (L. még a TESz. 1: 523. *kalbász* adatát a CzF.[1865] alapján, valamint az ÚMTsz. 3: 423. *kolbász* szócikkében!)

koldus A *kúdis* †, *kúduš* †, *kóduš* ↓ ↓, ~ | fn 1. Kéregető. rossz 2. Igen szegény ember. rossz – mn Szegény, nincstelen <ember>. | **Megj.** Korábban főleg itt cigányokat tartották koldusoknak. De *koldusnak* tekintették a falu szegényeit is a gazdagabbak. – Falurész neveként: *Kúdisnegyed* (a Felsősarok régi neve). (L. BMFN I, 11/14.)

koldusbíró Vt *kúdisbíró* †, *kódušbíró* † | **Szerk.** (fn és fn) Az a személy, aki ellátta a koldusok felügyeletét; és arra törekedett, hogy távol tartsa őket a falutól.

koldusfánk Vt *kúdisfánk* †, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Krumpliból főzött étel. tréf, gúny | **Népr.** Úgy készült, hogy főtt krumplihoz lisztet keverték, és ezt a pépes anyagot hagymás zsírban kisütötték. A németek ezt az ételt *krumplis'stercnek*, *stercnek* nevez-

ték, a magyarok meg *istercnek* vagy *kúdisfáknak*. A szegények ételei közé tartozott. – A *sterc* a helyi német nyelvjárásban gasztronómiai fogalom: krumpliból készült étel neve. A szó német köznyelvi alakja: *Sterz*.

koldustetű Vn *kúdistetű* † | **Szerk.** (fn és fn) 1. Gyomnövény, amely könnyen betlapad a ruhába, állat szőrébe [Lappula patula]. 2. És e növény termése, magja. | 2. *Csupa kúdistetű a kapcám. Alig birom kiszőnni belüle.*

koledál Vt *kolédáll* ↓ ↓, *kolédál* | ts i Kunyerál, kéreget. rossz | *Ez mindik csak kolédáll a szomszédba.*

kolera AJ *korēla* ↓ ↓, ~ | fn 1. Halálos kimenetelű fertőző betegség volt egykor. 2. Szitkozódásban: *A korēla vigye el!* 3. <Általában> baj, betegség. rossz | 3. *Mögen rámgüütt ez a korēla.*

kolerás AJ *korēlás* ↓ ↓, *kolērás* | mn 1. Beteges természetű. rossz 2. <Elmarasztalásképpen>: Te, nyavalyás! rossz, durva | 1. *Csak nē lēnnék mindig ijen korēlás!* 2. *Tē, kolērás!* [Szidalom.]

kólika Vn ~ ↓ | fn 1. Hascsikarás, gyomorgörcs. rossz 2. Bolondéria, bolondozás. rossz, gúny | 2. *Erre má mögen rágyüütt a kólika, azér bolondozik.* | **Megj.** Az 1. jelentés elhomályosulóban.

kólikás Vt ~ ↓ | mn Kissé hóbortos <ember>. rossz | *Nē légy má ijen kólikás!*

kolompár Vn ~ ↓ ↓ | fn Kovácsoló és üstfoltozó vándorcigány. | *It vannak ujra a kolompárok.* | **Népr.** A kolompárcigányok vasszeget és fűrőkat (*cigányfűrűt*) is tudtak készíteni. Nagy csapatban, kocsikkal érkeztek, és a kocsmafészerben szálltak meg pár napra. Hangoskodásuk, rámenősségük miatt kissé félték tőlük a falubéliek.

kolonc Vt ~ | fn 1. Nehezék (tuskó) a kútgém végén. 2. Fából készített nehezék <kutya és a marha lábán>. 3. Lelki teher <az emberen.> | 3. *Naty kolonc van rajtam, hogy sok a zadósságom.* | **Népr.** A *kolonc* a 2. jelentés szerint arra szolgált, hogy a jószágot, állatot mozgásában korlátozza. Ebben a jelentésben a *nyüig* és a *cölömp* szót is használták. | **Megj:** A *kolonc* szó alakváltozata: *kölönc*. | CÖLÖMP, NYÜG

koma l. **bérmakoma; keresztkoma**

komaasszony Vn *komasszony* ↓ ↓, *komasszony* ↓ ↓, *komámasszony* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A megkeresztelt gyermek keresztanyja a szülők szempontjából, ill. a gyermek anyja a keresztszülők szempontjából. | **Népr.** Régen táncos-énekes játék volt a „*Komámasszony*”:

Ördög bújjék komámasszony ködmenébe.

Kilenc litēr pálinka fér a zsebébe. (AKHA I, 135.)

komámuram Vn ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (sz.jeles fn és sz.jeles fn) A gyermekem keresztapja <megszólításként>. | **Megj.** Rövidebb alakja ez volt: *komám*. Ma a *koma* szónak 'barát, jóbarát' jelentése is van.

komaság Vn ~ | fn A gyermek keresztszüleinek kétoldalú szoros kapcsolata, barátsága. | *Farkasékkā mēg Folkásiékkā is komaságba vótunk.*

kombájn A *kombány* ↓, ~ | fn kny. | *A Pandur Dezső aratot it legutóp kom-*

bánya. | **Megj.** Az új tájszóhoz képző is járul: *kombányol* [kombájnnal arat]. *Lőkombányútlak a mi buzánkat is a Pörösön.*

komiszgatya Vt *komizgatya* † | **Szerk.** (mn és fn) Gatyá <volt> durva szövésű vászonból. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 körül): „A *komisz gatyá* durva, zsiros mivoltával piszkos munkánál a fehérebbet védte, télen pedig a nadrágot pótolta.” (KULCSÁR: „Hegyhát” 228.)

komiszkenyér Vt *komiszkenyér* † | **Szerk.** (mn és fn) 1. Katonakenyér. gúny, rossz 2. Hozzá hasonló, kemény, nehezen ehető kenyér.

kommenció Vn *komvencijó* ↓ ↓, *kommencijó* ↓ ↓, *konvencijó* ↓ | fn Cselédeknek, pástoroknak, részesaratóknak <megegyezés szerint> járó természetbeni juttatás, főleg termény formájában. | *Mikor kaptunk kommencijót, megöletteünk [...] de oan [rossz] lisztöt kaptunk, hogy ráragadt [az étel] a szánk pallására.* (AKHA I, 64.)

kommunista A *komonista* ↓, *komēnista* ↓, *komunista* | fn és mn kny. | *Itt a pusztaji cselédök vótak a zelső komonisták.*

komótos Vn ~ ↓ | mn 1. Lassú, lomha járású <ember>. 2. Kényelmes, lassú <mozgás>. 3. Kényelmes <bútor>.

komp Vt *homp* †, ~ ↓ | fn 1. Határjelölő földkupac <főleg réten>. 2. Halomba feltöltögetett föld <növény, pl. kukorica tövével>. 3. Burgonyató és -halom. 4. <Egy> kompnyi mennyiség. | 1. *Kompokat csinyállok a mégyén.* 4. *Ájlatok ki mék két komp krumpit!* | **Megj.** Néhány idős ember még ismeri a *homp* szót.

kompol Vt *kompul* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i 1. Határjelet hoz létre kis földkupaccal. 2. Növény tövét <főleg burgonyáét> töltögeti. | 1. *Kikompulom még a mégyét.* – *Kompóni köllene a mégyén.* 2. *Ekévē kompolom a krumplit.* | **Népr.** A burgonya kompolasát *kapával* vagy *töttögető* *ekével* (*töttögetővel*) végezték. | **Szerk.** *be ~, ki ~.* | TÖLTÖGET, TÖLTÖGETŐ

konda Vn ~ ↓ | fn Disznócsorda. | *Hát asztán hol ez a rēmonda kanász? Hát így őrzi a kondát?* (AKHA I, 179.) | **Megj.** A legelőre hajtott malacok falkáját a *csürhe* szóval nevezték meg. A címszó szinonimája: *fóka* [falka].

kondít AJ *konditt* ↓ | ts i Szaggatott harangozással jelez <vmilyen eseményt>. | *Hajjátok? Kondittanak.* | **Megj.** Úgy harangoznak, hogy az ütő (a harang nyelve) csak egyik oldalát éri a haragnak. – A *kondít* inkább csak egyszeri hangadást jelent, a *kongat* meg folyamatos „fél”-harangozást. – *Ekevassal* is szoktak *kondittani*. Rendszerint a mezei munkáknál adtak így jelet pl. az ebédszünetre. | **Népr.** A *kisharanggal* (*lélőkharanggal*) való harangozás a *csöndítés*, a nagyharanggal: *kondítás*. Ha nő hal meg, kétszer *csöndittenek*, ha férfi, háromszor. A halál bejelentése után kétóránként *összesharangozással* (két haranggal) harangoznak az elhunyt tiszteletére. – Régen harangozni szoktak még azért is, hogy a vihart, jégverést elháríthassák.

kondor Vn ~ ↓ | mn 1. Göndör <szőr, haj>. 2. Fodros, kunkorodó <növényi rézs>. | *Vót mindön évbe két kondor mangolicánk.* | **Megj.** Az állat szőre *kondor*, az ember haja inkább *göndör*.

kondorít Vt *kondoritt* ↓ ↓, *kondorit* ↓ | ts i Hajat göndörít <sütővassal>. | **Szerk.** *ki ~.*

kondorodik Vn ~ ↓ | tn i 1. Szőr kondorra válik. 2. Szőr és haj göndörödik. 3. <Nővény levele> kunkorodik. | *Kondorodik a kukorica levele.* | PEDEREDIK

kongat Vn ~ ↓ | ts i 1. <Vészjelzésként> félreveri a harangot. 2. A pásztor kolomp-pal jelzi a kihajtás idejét. 3. Nagy vasdarabot ütögetve jelzi a delet vagy a munkaidő végét. | **Megj.** Régen tűz esetén és készülő vihar előtt szoktak *kongatni*, harangozni. |

KONDÍT

konkoly A *konkol* ↓ ↓, *konkó* ↓ ↓, *konkoj* | fn Liláspiros mérgező gyomnövény [Agrostemma githago]. | *Telle van a buzám konkollā.*

konkolyozó A *konkolozó* ↓ ↓, *konkojozó* | fn A konkolyt kiválasztó gabonarosta.

Konrád A *Konrát* ↓, *Kondrát* ↓, ~ | fn Férfi keresztnév. (Községünkben ritka név.)

konzerv A *kondzerv* ↓, *kondzerva* ↓, *konzerv* | fn kny. | *Véttem kondzervát.*

konyul l. **lekonyul**

kopaszbuza Vt *kopaszbuza* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Szakáll vagy taják nélküli búza. | **Megj.** Így is nevezték: *egyiptomi buza.* | TAJÁK

kopasznyakú Vn *kopasznyaku* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) <Olyan tyúk>, amelynek nincs toll a nyakán. | **Megj.** A címszó fn-i és mn-i szerepben egyaránt előfordul a beszédben: *Lévágom eszt a kopasznyakut.* – *Nēm tartok má kopasznyaku tikot.*

kopcigér l. **kupcigér**

koperta Vn *kopërta* ↓ ↓ | fn Levélboríték.

kopétó l. **halpézn**

kopityagos Vt ~ ↓ ↓ | mn 1. Kopottas tollú <öreg tyúk>. 2. Kopottas ruházatú, kissé rozzant <nő, férfi>. rossz, gúny | 1. *Lévágom aszt a kopityagos tikomat.* 2. *Mijen kopityagos lány ez a Kata!*

kopoz l. **koboz**

kopozó Vt *kobzó* ↓ ↓, ~ ↓ | fn Bádogból készült kúp alakú eszköz a leforrázott disznó szőrének lekaparására, bőrnek tisztítására.

kopozóteknő Vt *kobzóteknő* ↓ ↓, *kopozóteknő* ↓ ↓, *kobzóteknő* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Nyárfarönkből faragott, ill. deszkákból készített nagyobb teknő, amelyben a levágott disznót *lëfórázzák*. A disznót két láncsal forgatják a forró vízben; és a bőrre, szőrre fahamut szórnak, hogy a tisztítás jobban sikerüljön. A kopozóteknőből kivéve *rëmfára*, *akasztóra* kerül a disznó. – A *kopozóteknőt* nevezik még *fórázóteknő*nek is.

kor l. **katonakor**; **legénykor**

koráll Vn ~ ↓ ↓ | ts i Korainak tekint, vél <vmit>. | *Korállottam mëk hazagyünni.*

korbács AJ *korbács* †, ~ ↓ | fn 1. Nyolc fűzfavesszőből font ütlegelő vesszőnyaláb. 2. kny. (Szíjakkból font rövid, vastag ostor.) | **Megj.** Nevezik még *subrikának* is, mert ezzel szoktak a fiúgyerekek dec. 28-án *subrikáni* [korbácsolni]. | SUBRIKÁLÁS, KORBÁCSOLÁS

korbácsolás Vt *korbácsulás* †, *korbácsullás* †, ~ ↓ | fn Régi népszokás szerint dec. 28-án (aproszentek napján) történt a *korbácsulás* vagy *subrikállás*. | **Megj.** A régebbi *korbácsolás* szónak a mai nyelvben *subrikálás* a megfelelője. (L. még a *subrikálás* címszó a., és AKHA I, 81.)

korbicol Vt *korbicul* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i Lassan, alig hallhatóan ütöget <vmit>. | *Korbicolok még ęty kicsit a męhelbe.*

korbicólódik Vt *korbiculódik* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i Huzamosabb ideig ütöget, korbicol; elmęlyęlten fabrikál. | *Apád még mast is korbiculódik a męhelbe.*

korc Vn ~ ↓ ↓ | fn Gatyá, szoknya felső, bevarrott szegęlye. | **Nępr.** Benne van a gatyamazzag, ill. a *pertli*. Ezekkel kőtik fel a gatyát, a szoknyát. | **Szerk.** *gatyá korca, szoknya korca.*

korcan Vt ~ ↓ | tn i A fogak között vmilyen kemény anyag megpattan, sercen. | *Valami korcant a fogam alatt.* | **Szerk.** *meg ~.*

korcog Vt ~ ↓ | tn i Vmi folyamatosan furcsa ęles hangot ad. | *Valami ęjegendarab vaty cseręp korcog a cipőm alatt?*

kocsmá A *korcsima* †, *korcsma* †, ~ | fn Italbolt. | *Minek győn el a zijen a korcsimába, aki csak göthőni [gőthőlni] tud? – Sog bajj okozőja a kocsmá.*

korcsolya A *korcsola* ↓ ↓, *korcsója* | fn kny. | *Ręgőn nęm vót ám korcsolájja it sęnkinek. Drótos szandárba csuszkátunk.*

kordovánicsizma Vt *kordoványcsizma* †, ~ † | **Szerk.** (fn és fn) Kecskébőrből készült csizma. | *Ünnepkor kordoványcsizma kerőt a lábra.* (AKHA I, 70.)

korela l. *kolera*

korelás l. *kolerás*

korfog Vt ~ ↓ ↓ | tn i <Lábbeliben vki> recsegve-ropogva jár. | *Ędősapám vętt ęty facipőt vaty klumpát nekőm. Rárőtta a nevemet [Bali Mária], nęhoty kicseręjјék. Asztán abba korfoktam, abba męntem iskolába, męk ki nęm nyőttem.*

kóris l. *kórus*

kórizsál Vt *kórizsáll* ↓ ↓, ~ ↓ ↓ | ts i Kéreget, kunyerál. rossz | *Muszáj nekőd it kórizsánod?*

korlát A *kollát* ↓ ↓, ~ | fn kny.

kormányvas Vt *kormányvas* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Az eke része. | *A kormányvas asz fordította el a földet.* (AKHA I, 20.)

kormiz l. *kikolmiz*

kormol Vt ~ ↓ | ts és tn i 1. Korommal ken <be>, piszkít vmit. 2. Koromtól tisztít <kályhát, kéményt>. | 2. *Kormőni kőllene a kájhát, mer nagyon fűstől.* | **Szerk.** *ki ~.*

korozsma Vt ~ † | fn Keresztanyai ajándék. | *A korozsma régi szokás vót. Ęgy őtőzet ruhát adott a kőrősztanya a nyęgy-őt esztendős kőrőszfijának-lányának.* | **Męj.** KULCSÁR is tudott erről a szokásról még 1896-ban: *korozsma* = kis gyermek részére keresztanyai ajándék.

korsó J ~ | fn 1. Öblös, szűk nyakú cserępedęny. 2. Vizeskancsó. 3. Sörőskorsó. 4. Boroskancsó. | 4. *Hozz ęty korsó bort a pincébő gyorsan a vacsorához!* | **Męj.** A vizeskancsó (*korsó*) neve volt korábban: a *mazonna*. | **Szerk.** *bugyogós ~, csőcsős ~, sörős ~.* | KANCSÓ, MAZONNA

kortyos Vt ~ † | mn Torkos. rossz | *Nagyon kortyos ez a gyereök: mindömbbe beleészik. Mindik csak cikmissel éne [élne].* | **Megj.** A cikmis: cukros étel, nyalánság.

kórus AJ *kóris* ↓ ↓, ~ | fn 1. Templomi karzat. 2. Énekkar. 3. Együttes szövegmondás. | 1. *Mise alatt csak a zembörök [férfiak] még a legényök vótak a kórizsba.* | **Fr.** *Kóruzsba feletek.* [Egyszerre szólaltak meg.] | **Megj.** A régi iskolában (1945–1948 között) *kórizsba mēnt* az imádkozás és az *étyyszerēgy* ismételtetése. Az utóbbit éneklő hangon kellett mondani.

kórság Vt *korság* ↓ ↓, ~ | fn Betegség; kór. | *Hörtelen gyüt rám ez a korság.* | **Megj.** Szitkozódásban: *Hogy a korság törgye ki, jaki ijent gondul!* Kérdésben: *Mi ja korság ez?* [Mi a fene, nehézség ez?]

kosár l. **kötőkosár; üléskosár; vesszőkosár**

koslat Vn ~ | tn i 1. <Hím kutya> nöstény után jár. 2. <Férfi> nő után jár. durva, gúny 3. Ólalkodik <vhol.> rossz, gúny | 2. *Gyerök, ki után koslattá mēgen egész éjjē?* 3. *Tik arra jis rájértők, hogy it koslassatok?*

kosszarvú paprika AJ *kos'szarvu paprika* ↓, *kos'szarvu* ↓ | **Szerk.** (fn, mn és fn) Görbe alakú, hosszúkás paprika. | **Megj.** A *kos* szarvához hasonló.

kóstál Vn ~ ↓ | tn i Vmennyibe kerül <vmi>. | *Mit kóstál ez a kisteknyő?* | **Megj.** A címszó a német *kosten* 'vmibe kerül' igenévvvel van kapcsolatban.

kóstoló A *kostuló* ↓ ↓, *kostoló* ↓, ~ | fn Ételajándék disznóvágás után. | **Népr.** A *kóstoló* összetétele hagyományosan: hurka, kolbász, töpörtyű, kis hús és hájaspogácsa. – Szoktak küldeni kis *kóstolót* útravalóképpen lakodalom után és búcsúkor is.

kostökcacskó Vt *kostökcacskó* † | **Szerk.** (fn, fn és fn) A *kos* herezacskójából, esetleg birkabőrből készült dohányzacskó. | *Iszēn a kostökcacskó az nēm ijen.* | **Népr.** Sallanggal és himzéssel díszítették. Kis pipaszurkálót kötöttek a madzagjához. A pipadohányt tartó zacskót pásztorok készítették. (AKHA I, 164–165.) | **Megj.** A címszó szinonimája: *dohányzacskó*.

kosz Vn ~ | fn 1. A lucernát (lóherét) megtámadó betegség, amelynek okozója az *aranka* nevű gyomnövény. 2. kny. (Piszok, szenny.) rossz | 1. *Úgy ellepte a kosz a zegész lóherünket, hogy nēm észik még a zállatok a takarmánt.* | 2. *Mi jez a kosz a ruhádon?* | **Megj.** A *koszt* előidéző *aranka* sárgás virágú élösködő növény [Cuscuta europaea], amely rácsavarodik a fűfélék száraira.

koszmó Vt ~ ↓ | fn 1. Szenny a disznó szőre között, a bőrön. 2. Az ember arcán, fején levő lepedék. | **Megj.** Forrázás után éles késekkel vakarják le a disznó bőréről.

koszmók Vt ~ ↓ | fn 1. Piszkos, koszos ember. gúny, tréf. 2. A fejbőr hulló felhámja. | 1. *Gyere ide, tē, koszmók!* 2. *Csupa koszmók a kizsgyerők feje.*

koszorú Vt *koszoru* | fn 1. Keményfából készített keret a kút téglasorai alatt. 2. Virágfűzér az úrnapi sátorban. 3. Menyasszony koszorúszerű fejdísz. 4. Személyek körben álló, elhelyezkedő sora. | **Megj.** Azért tettek *koszort* a kút legaljára, hogy a víz ne mossza ki a talajt a téglasorok alól. | **Népr.** Az *urnapi koszoru* kis darabját a padlásra

szokák tenni, a rag alá, hogy ne érje villámcsapás a házat. Az istállóba is vittek belőle egy darabot, hogy ne legyen elhullás az állatok között.

koszorús lány Vt *koszorus lány* † | **Szerk.** (mn és fn) Esküvön a vőlegény kísérője. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1892 körül): „A vőlegényt két *si-lány* (*koszorus leány*), a menyasszonyt két bokrétás-pántlikás *vőfély* fogja közre, czifra lobogót tartva kezükben.” (KULCSÁR: „Hegyhát” 244.)

koszvakaró Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és igenév) Borbély. tréf. gúny

kóter Vn *kóter* ↓ | fn 1. Ketrec (katroc) disznók szállítására. 2. Fogda, zárka. | *Engőmet akkor Sázsdon kóterba tettek.*

kotkodácsol l. **kodácsol**

kotla Vn ~ ↓ ↓ | fn Fémből való háromlábú üstház bográccsal. | **Népr.** Krumplit, répát főztek benne a jószágoknak. Disznóöléskor vizet forraltak, húst abáltak, zsírt sütöttek, hurkát főztek benne. | ÜSTHÁZ

kotlik Vn *kotlik* ↓ ↓, ~ | tn i 1. <Tyúk, kotlós> tojást költeni készül. 2. <Vki vhol> sokáig elüldögél, elmarad. 3. Egy munkán sokat dolgozik. | 1. *Kotlik a zéggyik tikom.* 2. *Hun kotlottá eddig, gyerőköm?* 3. *Egész este ezönn a himzésön kotlottam.* | **Megj.** A kotylós három hétig *kötti* [kelti] a *csibetojást*, négy hétig meg a *récetojást* [kacsatojást]. | **Szerk.** *el* ~.

kotlós Vn *kotylós* ↓, ~ | fn Költeni készülő tyúk. | *Péntökön nēm vót szabat kotylóst ütetni.* | **Népr.** *Hát úgy üttettünk kotlósokat. Benn a konyhába, ahol meleg vót. A zágy alá raktunk a kotlósokat* [szalmával bélelt nagy vesszőkosárba]. (L. még AKHA I, 57.)

kotlósajja Vn *kotylósajja* ↓, *kotlósajja* ↓ | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) 1. Egy kotlós alá elférő tojás. 2. <Kikelésük után> egy kotlóshoz tartozó csibék. | **Népr.** Általában páratlan számú tojást raktak egy-egy kotlós alá. Ha nagyobb volt a tyúk, akkor 21 darabot; ha kisebb, csak 19-et vagy 17-et. Annyit, amennyit tollaival éppen el tudott takarni. Keléskor a kotlós forgatta a tojásokat, hogy azok egyformán melegegjenek.

kotonoz Vn *kotonász* †, ~ ↓ | tn i <Vhol> jár, kutat, keresgél, zörög. rossz | *Minek kotonozó od benn a szobába? – Akkor ot kotonásztunk ottan a zizéba* [a pad fiókjában]. (AKHA I, 144.)

kotormászik Vt ~ ↓ ↓ | tn i 1. Hosszasan turkálva, zörögve dolgozik. rossz 2. Ugyanígy keresgél <vmit>. rossz | 1. *Mit kotormásztá lapáttā a palláson? – Nē kotormászatok it sēmmit ezután a zén kiskosaramba!*

kotylós l. **kotlós**

kotyl Vt *kotyl* ↓ ↓, ~ | tn i <A tyúk> kotlik; a tojásokat költi. | *Szépön kotyl a tikom.* | **Szerk.** *el* ~. | **KOTLIK**

kótyomfitty Vn ~ † | mn Szeleburdi, haszontalan <ember>. gúny, tréf | *Kótyomfitty alak ez a Jancsi: mindég bolondozik.*

kottyog Vt ~ ↓ | tn i <A kotlós> csibéit hívja. | *Hallot, hoty kottyog a csibéknek a zannyik?* | **Megj.** A kotlós később már nem fogadja el a másik kotlós csibéit. Ezért, ha erre szükség volt, időben kellett összerakni két fészekaljat.

kottyozás Vt ~ ↓ ↓ | fn <Fiúgyermek> verses köszöntője Luca napján. | *Jó sikerűt a kottyozás. Mék pészti is attak sok heljén. – Janika, asztán egyere ám a zidén is hozzánk kottyozni!* | **Népr.** Luca napján kora reggel (*hajnába*) indultak a fiúgyermek *kottyozni*. Lányok nem mehettek, mert szerencsétlenséget vittek volna a házra. A fiúk elmondták a hagyományos rigmust. A végén kukoricát szórtak a fejükre, mintha csibék is lettek volna a szobában. Jutalmul a köszöntők kolbászt, almát, pénzt kaptak. – Erről a régi népszokásról KULCSÁR is megemlékezett: „Lucza-napkor a gyermekek *kottyozni* járnak.” (KULCSÁR: „Hegyhát” 249.) – A *kottyozásról* l. még AKHA I, 79–80.

kovász Vn *kohász* †, ~ | fn Kenyérsütéshez használt kelesztő anyag. | *Mékszi-tátunk a lisztöt, akkor mégasztattunk a sütnivalót. Beleöntöttünk, és egy naty fakanállal mēkkevertünk, kovászt csinátunk.* (AKHA I, 58.)

kovászolófa Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) Egyik végén kétágú bot (fa), amit a dagasztóteknőre tettek a kovász, a liszt és vászonterítő közé.

kozenás Vt *koženás* ↓ ↓ | mn 1. Odaégett, lekozmásodott étel. 2. Elmosatlan, a kozmásodás nyomait mutató edény. 3. Ápolatlan, mocskos <személy>. rossz | 1. *Eszti a koženás ételt ém még něm őszöm.* | **Megj.** Ragadványnévként: *Koženás Bali*.

kő A *kűj* ↓ ↓, *kű* ↓ ↓, ~ | fn kny. | **Népr.** *A Lánkjű ot van Egrögy határába. A monda szerint két fíjatal, egy legém még egy lánj átok mijatt it küvé vát, mer tiltották őket egymástu. A küjek ma jis mégvannak. Lánjt és legéjnt formáznak.* (L. még BMFN I, 31/197,138,158,154.) | **Szerk.** *fenő* ~, *kasza* ~, *káposztás* ~, *kék* ~, *tűz* ~.

kőcömlék Vt *kőcömlék* ↓ ↓ | fn Batyu; bugyor. | *De sok mindön is vót a kőcömlékögbe: vásárfija, bucsufija, rétes, kalács, mindön.* | **Népr.** Kis vászonkendőbe (*kőcömlékbe*) kötve vitték régen magukkal az ünneplős ruhaneműt (*üngöt, pruszlit, péntőt* stb.) a búcsúba induló asszonyok. Fejen szokták vinni, vagy vállra fektetett botra akasztották. – Mezei munkák idején ugyancsak ebben vitték a napi elemőzsiát. | BATYU, BUGYOR

ködmön Vn *ködmén* †, ~ ↓ ↓ | fn Gyapjas birkabőrből készült diszes, ujjas felsőkabát. | **Népr.** A 19. sz. végén még a viselethez tartozott. KULCSÁR szerint (1896-ban): „[A férfiak] *bőrmellényt (kisködmént)* és *kivarrott [hímzett], festett ködment* viselnek”. (KULCSÁR: „Hegyhát” 226.)

kőhécsel A *kehicsül* ↓ ↓, *kehicül* ↓ ↓, *kehicsöl* ↓ ↓, *kőhécsöl* | Huzamosan, halkan köhög. | *Tél óta csak kehicsölök, něm tudok hēregyünni.*

kőhíd A *kűjhíd* ↓, *kűhid* ↓, *kőhid* | fn Köből épített híd. | *Ledűt a kűjhíd egyik ódala. – A kűhidná találkoznak.*

kőhint A *kőhent* ↓, ~ | tn i kny.

kőkecske A *kűkecske* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) Köből való kecskeszobor. | **Népr.** A falu határának ÉK-i részén, az egykori Bencze-tanya helyén a 17. sz. végén még létezett a *kincsős kecskeszobor*. Állítólag arany volt benne elrejtve. (AKHA I, 41. és PESTI JÁNOS 2002. 245.)

kőkény A *kőkönye* ↓ ↓, *kőkénj* ↓, ~ | fn kny. | *Mikó mēkpuhút a kőkönye, akkó má*

énni lehetőd belüle. | **Népr.** Régen a karám kerítését (a legelőn) *kőkőnye* tuskés ágaiból fonták. | **Szerk.** ~ bokor, ~ ág, ~ túske (tüsök).

kölcsön A *küjcsön* ↓ ↓, *kűcsön* ↓ ↓, ~ | fn kny. | **Bali Ferenc** *kifizette a kéccászhusz koronát, és amellet még cserépsindőre kért küjcsön pészt.* | **Fr.** *Küjcsönkényér visszajár.* [A kölcsönt vissza kell adni. – Kárörvendő ember véleményeként: Kellett ez neked? Most aztán visszakapod bőven, ami rosszat (kárt) tettél!] | **Népr.** Mocsoládon is kialakult az a szabályrendszer, hogy mit szabad és mit nem szabad (illik) kölcsönkérni. Ehhez tartották magukat az emberek.

köldökszínór A *köldögzsinor* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) kny. | **Népr.** *Amikor hétéves lettem, ity szót édősanyám apámhol: „Hallod- e, embör? Behozod a Mari lányunk köldökszínorgyát? Fjölódatom vele.” Apám lēhoszta a pallásru a zösszeaszalódot, megbarniut köldökszínort. A rákötöt csomót szét köllöd bontanom. Sikeriut fjölóddanom. Ezér tuttam asztán jó várni, kötni, kézimunkázni – monta később édősanyám.* (AKHA I, 102.)

kölönc l. kolonc

költ A *kóit* ↓ ↓, ~ | ts i kny. | **Szerk.** *el ~, ki ~.*

költségeskedik Vt *kőccségősködik* ↓, *kőccségēskedik* | tn i <Pazarolva, felelőtlenül> költekezik; pénzt ad ki. rossz | *Mijattam nē kőccségősköggyetők!*

kölykes Vt *kőkes* ↓ ↓, *kölkes* ↓ ↓ | mn 1. Olyan növény <pl. kukorica>, amelynek a termése több részből áll, ezért korcsnak számít. 2. Az összenőtt gyümölcs. 3. kny. (Olyan emlősállat, amelynek kölykei vannak.) | **Népr.** A helyi hiedelem szerint a *kőkes* gyümölcsöt *nēm szabad megēnni, mer az betekségöt hoz.* Az az asszony, aki ilyen gyümölcsöt eszik, ikrei születhetnek – mondták az öregek.

kölykezik l. megkölykezik

kölyök A *kölök* ↓ ↓, *kőjök* | fn kny. | *Mégáj, kölök, eszt még megbánod! – Hum vannak ezők a bētyár kökek? – Kinek a kőke (kölke) vaty tē, Ferkó?* | **Megj.** A címszó gyermekre és állat kicsinyére egyaránt vonatkozhat.

köménymag A *kömémmag* ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) Fűszernövény [Carum carvi]. | *Ha a kicsi [baba] sokat rédogát, ráktak neki köménymagot. Kenyérbéllel összekeverve kis vászomba kötötték. Eszt a cuclit a baba szájába rakták. Ettü emút a hasfájása, és a kicsi megnyugodott.*

kömüves Vn *kümijes* †, *küméhes* †, *kümüves* ↓, *kömüves* | **Szerk.** (fn és mn) kny. | *Mocsoládon ügyes és szorgalmas kümüvesők vótak.* | **Megj.** A már kihalt *küméhes* szó nemrég Varga községből került Mocsoládra. Itt csak kevesen ismerték ezt az érdekes szóalakváltozatot.

könyök Vn *könyék* ↓, *könyök* | fn kny. | *A könyék tájján hasogat a kezem.*

könyöke l. katakönyöke

könyökkürt Vt *könyékkürt* ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) Könyökcső <kályhához>.

könyv A *kőnv* ↓, ~ | fn kny.

köp A *pök* ↓, ~ | tn i kny.

köpedelem AJ *köpedelöm* ↓ ↓, *pökedelöm* ↓ ↓ | fn 1. <Nagy rakás> undorító köpés. durva 2. Utálatos, undort keltő <dolog vagy személy>. rossz, durva | 2. *Köpedelöm embör vaty tē, Ferkó; lépökni való személ.*

köpeny A *köppen*y ↓, ~ | fn kny.

köpés A *pökés* ↓, ~ | fn kny. *Csizmám szára a pökéstü de fényös.* (AKHA I, 150.)

köpölyöz Vt *körpülöz* †, *körbülöz* † | tn i Régi népi gyógy mód volt ez vérszívással. | *Régön a Jukér nevü barbél tudot körpülözni. Áltítólág esz hasznát a szúrások és dörékfájások ellen.* | (L. még AKHA I, 108–109.)

köpött l. **kiköpött**

köpöz Vt *pököz* ↓ ↓ | tn i Többször köp; köpköd; rossz | *Nē pöközsetök ide a lépcső elé!* | **Megj.** A címszó jelentésében napjainkban inkább a *köpköd* szót használják.

köpü Vn *köpü* ↓ | fn Fából készült, csonkakúp alakú edény, amely vajkészítésre szolgált. | **Népr.** A *köpübe* öntött tejfölt egy kis rúdra erősített lyukas deszkalappal (a *köpülőfával*) addig ütögették, amíg a tejszínből a vaj ki nem vált. A köpülés után visszamaradó tejszerű, savanykás folyadék az *iró* [író].

köpülő Vn *köpüllő* ↓ ↓, ~ ↓ ↓ | fn Vajköpülő faedény. | KÖPÜ

körmöcsél Vt *körmicöl* ↓ ↓, *körmicél* ↓ ↓ | tn i <Macska, kutya> körmével kapar <vmit>. | *Ez a ronda macska mégén körmicöli a zajtót. Be akar gyünni.*

körmöcsélődik Vt *körmicülődik* ↓ ↓, *körmicölődik* ↓ ↓ | tn i <Kutya, macska> körmével folyamatosan kapargat <vmit>. | *Hallod- ē: körmicülődik a macska a kilső ajtón!*

körmös Vn *körmö*s ↓ ↓ | fn 1. Iskolai fenyítés volt: ütés pálcával a körmökre. 2. kny. (Amin körmök vannak.) | 1. *Sokszó kaptunk körmöst a ziskolába.* 2. *A Ford traktort a zöreg Zéntaji bácsi [Zentai János néprajztudós édesapja] kezete. Na később asztán gyüttek a Hoffër-traktorok vaty körmö*sök. (AKHA I, 28.)

köröm l. **füköröm**

körömméreg Vn *körömmérög* † | **Szerk.** (fn és fn) A körömágy gennyes gyulladása. | **Népr.** Subrikálás jókivánságai között szerepel: *Körömmérög nē légvön a zujjadon!*

köröm közül Vt *köröm közü* † | **Szerk.** (fn és nu) Az evés módja: kézből <nem terített asztalnál>. | **Népr.** *Régön a mezőn köröm közü ettünk még köténybű.*

körpülöz l. **köpölyöz**

körtefa A *körté*fa †, *körté*fa †, *körté*ffa †, ~ | **Szerk.** (fn és fn) kny. | *Ó, egrögvi naty körté*fa, / hej, de sok körté lig-lóg rajta. (AKHA I, 113–114.)

köszöntet Vt ~ † | ts i <Vki által> küld üdvözlést. | KULCSÁR szerint (1896 körül): „Köszöntetünk az otthunvalókat kicsinytű” fogva nagyig”. (KULCSÁR: „Hegyhat” 240.) – Mai szavakkal: *Általad küldjük üdvözlötünket...*

köszörül AJ *köszörül* | ts i 1. Érint, súrol. 2. Fen, élesít. | 1. *Nēm hallot, hogy a bicigli kereke köszörüli a sárvéddőt?* 2. *Köszörüd még a husvágó késömet!*

köszörüs AJ *köszörüs* ↓ | fn 1. Köszörülést és edényjavítást végző vándor iparos. 2. Elhanyagolt öltözetű, piszkos ember. rossz, gúny | 1. *Itt a köszörüs! Köszörütesd még*

vele a későket! 2. *Ujam vagy, mind egy köszörűs.* [Nagyon mocskos, piszkos.] | **Megj.** A vándorköszörűs kis egykerekű kocsiját tolva (rajta a lábbal hajtott köszörülő szerkezet) időnként Mocsoládon is megjelent. Idegen akcentussal kiabálta: *Van-é valami köszörűlni való? Drótozni, fótózni, fenekelni való?* – A köszörűsök igen elhanyagolt öltözetű, ápolatlan személyek voltak. Ez adhatott okot arra, hogy köszörűshöz hasonlították Mocsoládon a rendetlen külsejű embereket.

köszvény Vn *köszfény* ↓ ↓, ~ ↓ | fn kny. (Izületi betegség; csúsz.) | *Mégen szagati a köszfény a dörékamat.*

köt l. beköt

kötél Vn *kötél* | fn 1. Gabonaszálakból sodort kötöző. 2. kny. (Kenderből sodrással készült kötöző eszköz.) 3. Egy kötegni (széna). | 1. *Én csinátam kötelet. Mektekertem éty kis csomó gabonát, fõnn a kalászkodná, aszt[án] lèraktam a kötelet a földre, a tåróra.* (AKHA I, 25.) | **Szerk.** *burjú ~, harang ~, rudaló ~.*

köteles l. kötélverő

kötelez l. elkötelez

kötélteregető Vt *kötélterögető* ↓ ↓, *kötélterëgető* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és igenév) Aratáskor a kévcökölet készítõ s azt leteregetõ személy <gyermek, nõ vagy idõsebb férfi>. | *Én is vótam ám kötélterögetõ!* | **Megj.** A címszó szinonimái: *kötélcsináló, kötélterittõ.*

kötélterítõ l. kötélteregető

kötélverő Vt *kötélverő* † | **Szerk.** (fn és igenév) Kötélgyártó kisiparos. | **Megj.** Neveztek *kötelesnek* is.

kötényes Vt *kötényös* ↓, *kötényës* | mn Kötényt hordó <ember>. | **Megj.** Sértésnek számított, ha férfira ezt mondták: *Të, kötényös!* [Të, maradi!] Ugyanis az többi idõben itt már csak néhány idõs férfi hordott kék vászonkötényt. – Régen a nõk (nép)viselésének szép, díszes darabja volt a *kötény*.

kötés l. dunsztkötés

kötõ¹ Vt *kötõ* ↓ ↓ | mn Részek egybekapcsolására szolgáló szíj, kötél, lánc. | **Szerk.** ~ *fék*, ~ *madzag*. | **Szerk.** *kapca ~, kerék ~; ~ fék.*

kötõ² Vt *kötõ* ↓ ↓ | fn 1. Teherhordó ponyva durva vászonból. 2. <Mértékegységenként> az a mennyiség, ami a kötõbe egyszer belefér. (AKHA I, 78.) | **Népr.** [A karácsonyfa alatt] *a zasztal ajját mëgrakták egy jó kötõ szénával, hogy egész évõn át egésségõs lögyõn a jószág.*

kötõfék Vn *kötõfék* ↓ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) A lószerszám része: kantár a ló fején.

kötõkosár Vt *kötõkosár* ↓ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) Vesszõből font kis füles kosár. | **Megj.** Ebben volt a gombolyag kötés közben.

kötözés J *kötözés* | fn 1. kny. (Anyagok összekötése.) 2. kny. (Seb bekötözése.) 3. A régi félcsoknyák megkötésének helye <a derék táján>. | *Tëdd ide a hüvelkujjadat a kötözésõdbe [derék tájra], és asztám mondani [kell] magadba, de nëm [ám úgy, hogy] valaki hãjja: Másodmagammal, másodmagammal, másodmagammal! Íty háromszor.*

(AKHA I, 102.) A hiedelem szerint így elkerülhető, hogy a terhes asszony valamitől megijedjen.

köttes l. keltes

kövec Vn *küjecs* †, *küvecs* †, ~ ↓ | fn Apró kő; kavics.

kövecses Vn *küjecsős* †, *kövecsős* ↓ ↓ | mn 1. Hely, ahol sok apró kő van. 2. Út, ami kövel van leszórva. 3. Gyümölcs <főleg körte>, amelyben kemény szemcsék vannak. | 3. *Nem jó ez a küjecsős körte.*

köved Vt *küjed* ↓ ↓, *köved* | tn i Megfő, megpuhul a szalonna, tüdő, máj stb. a kövesztő leben vagy abalében. | *Má küjed a szalonna még a bürke is.* | **Szerk.** meg ~.

kövér A *kühér* †, *kövér* | mn kny. | *Hát a Katánk hőrtelen ujan kühér lett, és mellesődött is nagyon.*

köves A *küjes* ↓ ↓, *küves* ↓ ↓, *kües* ↓ ↓, *köves* | mn 1. Köves hely. 2. Kövel borított út. | 2. *A küjesuton nagyon rázott ám a kocsí.* | **Szerk.** ~ út.

köveszt Vt *küjeszt* ↓ ↓, *köveszt* | ts i Szalonnát, húst abál. | **Szerk.** meg ~.

kövesztett Vt *küjesztött* ↓ ↓, *kövesztett* | mn Abált szalonna, hús. | **Szerk.** ~ szalonna, ~ hús. | KÖVESZT, MEGKÖVESZT, ABÁL

kövesztő Vt *küjesztő* ↓ ↓, *küesztő* ↓ ↓, *kövesztő* | fn Üst, amelyben a kövesztést (abalást) végzik.

kövesztőlé Vt *küjesztőlé* ↓ ↓, *küesztőlé* ↓ ↓, *kövesztőlé* | **Szerk.** (igenév és fn) Az üstben levő lé, amelyben megfő az abálandó szalonna, tüdő, máj és a bürke. | **Megj.** A lé egyszerűbb megnevezője: *abalé*.

kövez A *küjéz* ↓ ↓, *kövez* | ts i kny. (Területet, helyiséget, utat kövel rak le.)

középső A *közepső* ↓ ↓, *középső* | mn *Mégvákтам a közepső ujjamat.*

kredenc AJ *krédenc* ↓ | fn 1. Konyhai szekrény. 2. <Általában> üveges szekrény. | *De szutykos a krédencöd!* | **Megj.** A címszó német köznyelvi megfelelője: *Kredenz* 'tároló (szekrény)'.

kréta A *gréta* ↓ ↓, *gőréta* ↓ ↓, *gëréta* †, ~ | fn kny. | *A zőrek hoszta ám a lucaszéköt. Bevitte a templomba [Luca napján] azután a gőrétávā ēty kört irt lē a szék körü, mer azom belü má nincs ereje a boszorkányak. Ugy látta, feléjje izz gyütt a zőrdög vasvöllávā, de a gőrétakörné mégát.*

krétakör Vt *gőrétakör* †, *krétakör* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Krétával rajzolt kör <védelműl boszorkányok ellen.> |

krisztíroz l. klistélyoz

Krisztus A *Kirisztus* †, ~ | fn kny. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): „*Dicsértessék a Jézus Krisztus!* – Általában úton-útfélen ezzel köszöntenek, kivált az öregek, kik még a *Krisztust* *Kirisztusnak* ejtik.”

krisztustalan Vt *kirisztustalan* ↓ ↓, ~ ↓ | mn 1. Nem hívő <mber>. rossz 2. Nagyon rossz, vásott <gyermek>. | *Krisztustalan ez a gyerök. Ujam mind a zégetés.*

krizantém A *krizantin* ↓, *krizántin* ↓, ~ | fn Fehér, sárga virágú kerti dísznövény [Chrysanthemum hortorum].

krumpli A *krumpi* ↓ ↓, ~ | fn Burgonya. | **Megj.** Régtől fogva a helyi lakosság fő eledeléhez tartoznak a krumpliból főzött ételek. | **Szerk.** ~ *főzelék*, ~ *leves*, ~ *sterc*, ~ *püré*, ~ *puska*.

krumplis A *krumpis* ↓ ↓, ~ | mn Krumpliból készült étel. | **Szerk.** ~ *hurka*, ~ *kenyér*, ~ *pogácsa*, ~ *tészta*.

krumplipuska Vt *krumpipuska* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Egyszerű játékszer volt régen. | **Népr.** Lúdtollat egy krumpliszeletbe nyomtak a gyerekek a toll két végén, majd egy megfelelő pálcikával az egymást szorító „dugókat” összeszorították. Így a levegő nyomásával távozó rész durranó hangot adott.

krumplisterc Vt *krumpisterc* ↓ ↓, ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Krumpliból főzött étel. | **Népr.** A főtt krumplit liszttel összekeverték, erre zsirban sütött hagymát és tejfölt öntöttek. Végül kicsit még pirították. – A szegények étele volt. | **KOLDUSFÁNK**

kucorog Vn ~ | tn i Összehúzódva kuporog; guggol. | *Öreganyám mindig ot kucorogott a kájha mellett.*

kudász Vt ~ †, *kudész* ↓ ↓ | ts i Mindent feldúlva keresgél. | *Mit kudésztá a palláson?*

kúdis l. **koldus**

kúdzsbiró l. **koldusbíró**

kúdisfánk l. **koldusfánk**

kúdistetű l. **koldustetű**

kuffër l. **koffer**

kuglóf A *kuvluk* ↓ ↓, ~ | fn Formába öntött, csonkakúp alakú kalács, barázdált oldallal. | **Megj.** A régi lakodalmak elmaradhatatlan süteménye volt. Kemencében sült a legfinomabb kuglóf.

kujtorog Vn ~ | tn i Kószál, csavarog, lödörög. rossz. | **Megj.** Emberre és állatra is vonatkozhat. *Hun kujtoroktá, Pista?* – *Ténnap is ekujtorgott a kutyánk.* | **Szerk.** *el* ~. | **KUNCSOROG**

kuka Vn ~ | mn 1. Mamlasz, mafla <személy>. 2. Ügyefogyott, bárgyú <ember>. 3. Süket, ill. nagyothalló. – fn-ként is: <kuka> személy.

kukac Vn ~ | fn 1. Gilisza. 2. A kisfiú himvesszője. 3. A gyümölcsökben található féreg. 4. A légy, rovar lárvája a ló és a szarvasmarha bőrébe fúródva. | **Megj.** A 2. jelenésben újabban *kuki* is.

kukacos J ~ | mn 1. Férges <gyümölcs, állat>. 2. <Személyre értve>: rossz, kötekdő természetű. durva, rossz. | 2. *Kukacos embör a föső szomszédom: nēm hágy békém benniünket.*

kukálkodik Vt *kukáodik* ↓ | tn i Értetlenkedik; bambán viselkedik. rossz | *Nē kukáokoggy neköm itten!*

kukoricacsutka Vt *kukoricacsuta* ↓, *csutaszár* ↓, *csuta* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) 1. A kukorica száraz, levágott szára. 2. A lemorzsolt kukoricafej maradéka, csutkája. | **Népr.** A kukorica szárát (*csutáját*) régen levágták, kévékbe kötötték. A *csutaszárát* tehének

takarmányozására használták, és kemencét fűtöttek vele. Kályhában tüzeltek el a kukoricafej *csutáját*. | **Megj.** A *csutaszár* szó a töben levágott kukoricaszár megnevezője, a *csuta* pedig a lemorzszolt kukoricafej maradéka.

kukoricadődölle l. **dődölle**

kukoricafattyú Vt *kukoricafattyu* ↓, *fattyu* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A kukorica tövéből sarjadó oldalhajtás. | *Lē kő tőrdēnünk a kukoricafattyut, mer az ēviszi a kukorica erejit.*

kukoricafej Vt ~ | **Szerk.** (fn és fn) A még növekedésben levő kukoricatermés, ill. a leszedett kukoricacső. | *Dobájjátok föl a kukoricafejeket a gangra! – Lēmorzsútam nyóc fej kukoricát a malacoknak.*

kukoricagánica Vt *kukoricagánica* † | **Szerk.** (fn és fn) Egykori étel: gánica kukoricalisztból és búzalisztból. | **Népr.** A kétféle lisztből kevert alapanyagot forró vízben megfőzik, kanállal apró darabokra kiszaggatják; majd hagymás zsírban megpirítják. A tetejére tejföl kerül. – Krumpliból és lisztből is készítettek gánicát. (VARSÁNYI GYULÁNÉ BÜKKÖSDI MÁRTA 2007. 191.) | **Megj.** A pusztai cselédek az étel egyik változatát *kukoricázs gombóca* vagy *nyögvenyelő* néven emlegették. | GÁNICA, DÖDÖLLE

kukoricajelölő Vt *kukoricagyelülő* ↓ ↓, *kukoricagyelő* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és igenév) Sorjelölő a kukorica vetéséhez. | **Népr.** A gereblyeszerű eszközhöz négy nagy foga volt. Ezek hagytak nyomot (sort) egyenlő közökkel. A krumplit 60, a kukoricát, napraforgót 70 cm-es közökkel ültették, ill. vetették.

kukoricahaj Vt ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A kukoricacső bajusza. | HAJ

kukoricakása Vt ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) 1. Apróra darált kukoricából főzött kása; pépszerű étel. 2. Hurkatöltelékbe kevert kása. | **Népr.** Disznóvágáskor ezt a kását a megfőzött, ledarált vérral összekeverik, fűszereket tesznek rá; s végül bélbe töltve *kásáshurka* készül belőle. A megmaradt kását elteszik, és tepsiben melegítve fogyasztják reggelire vagy vacsoraként.

kukoricás gombóc Vt *kukoricázs gombóca* † | **Szerk.** (mn és fn) Kukoricalisztból készült, gombócokra szaggatott tésztaétel. | *Gyűjék kēők vacsoráni! Fősztem jó kukoricázs gombócát; lēöntöttem téföllel.* | **Megj.** Ezt az ételt régen a pusztai cselédek *nyögvenyelőnek* nevezték. – Úgy készül, mint a kukoricagánica. | KUKORICAGÁNICA, DÖDÖLLE

kukoricás görhő Vt *kukoricázs görhő* † | **Szerk.** (mn és fn) Kukoricalisztból készült lepényféle. | *Főtörte a szánkat a kukoricázs görhő, de hát mindñ szēgēny házba így vót: kukoricalisztel pótóták a buzalisztöt, hogy ölég lögyvñ egész évre a liszt.* | **Megj.** Ez az étel a prószához hasonlítható, de annál szárazabb. Egyszerűbben *görhőnek* is nevezték. | GÖRHŐ, PRÓSSA

kukoricás kenyér Vt *kukoricás kőnyér* † | **Szerk.** (mn és fn) Kukoricalisztból sült kenyér. | **Népr.** Ínséges időkben (1944–1946) ez a szegények kenyere volt.

kukucskál A *kukudzsgál* ↓, ~ | fn Leskelődik.

kula Vt ~ † | fn Vizjárta, mocsaras rét. | *Az a sok viz, emi it lēgyütt, az ide beleömlött [a rétbe]. Eszt a rétet [a mai halastó DK-i szögletében] neveszték Kulának.* (AKHA I, 47.

és BMFN I, 11/197.) | **Megj.** Ez a földrajzi név összefüggésben lehet a köznévi *kula* 'ürülék' szóval.

kules A *kujcs* ↓ ↓, ~ | fn kny.

kuleslyuk A *kujcslik* ↓ ↓, *kujcsluk* ↓, *kuleslik* ↓, *kúcslik* ↓ ↓, *kúcsluk* ↓ ↓, *kulesluk* | **Szerk.** (fn és fn) kny. | *Hogy a boszorkány nē tuggyon begyünni a házba, a kúcslikat bedörgöttünk fokhajmává. Nēhogy mēgroncsa a kizsgyerőket [újszülöttet].*

kulcsol Vt *kujcsol* ↓, *kulcsol* ↓, ~ | ts i 1. Terményt <babot> hüvelyéből kibont. 2. Zárat kulccsal bezár. 3. kny. (Kezét, karját elől összefonja.) 4. kny. (<Imához> ujjait összefonja.) | 1. *Gyere, kujcsójjunk ki még ēty kis cukorhorsót!* | **Megj.** A címszó 1. jelentésében még: *kamcsol*. | **Szerk.** *ki* ~. | KAMCSOL, KIKAMCSOL, PIRGÁL, KIPIRGÁL

kulcspuska Vt *kúcspuska* †, *kujcspuska* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Nagy lyukas végű pincekulcsból készített durrantó szerkezet. | *Nekőm is vót ám kujcspuskám.* | **Népr.** Régen egy-egy nagy kulcsba gyufafejeket tömtek a gyerekek, legények; majd egy lapos végű szöggel a szerkezetet falhoz ütötték. Az ütésre a foszforos gyufaanyag nagy hanggal robbant a kulcs végében. Néha még a kulcsot is szétvetette. Erre a *durrogatásra* szilveszter éjjelén és újévkor került sor.

kulimász Vn *kalamájsz* †, *kulimájsz* ↓ ↓, ~ ↓ ↓ | fn 1. A kocsikerék kenésére használt kenőcs. 2. A szövésnél használt kenőanyag. 3. Zavaros helyzet. rossz | **Népr.** A *kalamájsz* nevű kenőcsöt főleg a zselici erdőkben állították elő *kalamászfőző kemencékben* Almáskeresztúron, Boldolgasszonyfán és Gödrében (BMFN I, 14/193, 64/73, 75/49.) De Mocsoládon is készítettek *kalamájszot* disznózsiradék (háj) és összezúzott lenmag keverékéből. – A szövésnél használt *kulimájsz* (mint ragasztóanyag) liszt és zsír összekeverésével készült. | KOCSIKENŐCS

kulitehén Vt *kuli* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (mn és) Kisebb termető, befelé görbülő, lehajló szarvú tehén. | *A kuli jó tejelő tehén vót.*

kullancs A *kulláncs* ↓ ↓, ~ | fn kny. |

kum l. **huny**

kummant Vt ~ | tn i 1. Pislant. 2. Ledül, és alszik kicsit. | 1. *Nagyokat kummantott, aszán észöndördött.* 2. *Na, kummantok ēggyet, mer elámosottam.*

kummog Vt ~ | tn i 1. Pislog, hunyorgat. 2. Csak nehezen ért valamit <meglepetésben>. | 1. *Nagyokat kummogott, asztán ēbőhiskót.* 2. *Nagyon lészidott engőmet. Erre én csak kummoktam.*

kumó l. **hunyó**

kumszemmel Vt *kumszömmē* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn? és ragos fn) 1. Behunyt szemmel. 2. A látatlanban <látatlanul> is <megállapítható>. | 1. *Kumszömmē is odatalállok má hozzájik.* 2. *Má kumszömmē mēgmondom, hogy tē ehbe tévetté.*

kuncsorog Vn ~ | tn i 1. Kitaróan rimáncodik <vmiért>. rossz 2. Lézeng; tekereg, csavarog. rossz | 1. *Mér kő nekőd mindik kuncsorognod?* 2. *Ez röggetű estik kuncsorog a faluba.* | KUJTOROG

kunéroz Vt *kunyéroz* ↓ | ts i Kunyerál, kér; könyörög. | *Mindig it kunyérozott,*

asztám méksajnátam szegént. – A sógorom addig-addik kunyérozot, még meggattam neki a husz pöngőt. | KUNYERÁL

kunkori Vn ~ | mn Fölfelé kunkorodó, csavarodó. | *Szép kunkori bajcod van.*

kunszt AJ *kunc* ↓ ↓, *kunct* ↓, ~ | fn 1. Ügyesség, fortély. 2. Mutatvány. | *Nēm naty kunc mēginni ēgy űjg bort!* *De utána is avā maranni?* | **Megj.** A címszó a német köznyelvi *Kunst* 'művészet' szóval van kapcsolatban.

kunyerál Vn *kunyoráll* ↓ ↓, *kunyermál* ↓ ↓, *kunyerváll* ↓ ↓, *kunyĕrál* | ts i 1. <Megalázkodva> könyörög. 2. Kitartóan, csaknem erőszakosan kér <vmit>. rossz 3. Koldul. rossz | 3. *A cigányok csak ēty kis kēnyeret mēk szalonnát kunyĕrmátak.* | KUNIROZ

kunyéroz l. **kuniroz**

kunyhó A *gunyhó* ↓, ~ | fn 1. Nádból, szalmából, ágakból készült ideiglenes emberi hajlék. 2. Szegényes ház. rossz | 1. *Ez ēgy nagyon régi település [volt], amikor a magyarok még gunyhóba laktak.* (AKHA I, 55.) | **Népr.** Az Almási-erdő szélén még az 1960-as években is állt néhány *cigángunyhó* [cigánykunyhó]. Lakói az 1970-es években beköltöztek a szomszédos községekbe. A cigánycsaládok egykori életmódját KULCSÁR érdekes újságcikkben örökítette meg számunkra 1892-ben. („A dunántúli oláhokról” címmel. – L. „Bolygó csillag, futó csillag...” 165–169.)

kupa Vt ~ | fn 1. <Régebben> fából készült mérőedény. 2. Nagyobb ivőedény. 3. A fej tarkó része. 4. Az egész fej. | 3. *Maszérozd még a kupámat!* 4. *Tē, uty kupán váglak!*

kupac l. **ganajkupac**

kupacol l. **összekupacol**

kupacsat Vt ~ ↓ | fn <Lányoknak> csat a nyak táján <a haj összefogására>. | *De szép kupacsatod van!*

kupál l. **kikupál**

kupcihér Vn *kupcigér* †, *kopcigér* ↓ ↓, *kopcihér* ↓ ↓ | fn 1. <Régen> rossz természetű, szélhámos ember. rossz 2. Vásott gyermek. rossz 3. Vándor árus. 4. Jött-ment személy; naplopó. rossz 5. Nagy zsvány. rossz | 4. *Nē barátkoztatok ijen kopcigérrel!*

kupec Vn ~ ↓ | fn 1. Ló és sertés eladásával foglalkozó <vásári> kereskedő. 2. Az adásvételnél közreműködő, <az alkut segítő> személy. 3. Haszonleső, nyerészkedő. | 3. *Naty kupĕc vagy!* | **Megj.** A 2. jelentésben még használatos volt itt régen a *cĕnzár* szó. | CENZÁR

kupeckedik AJ *kupĕckodik* ↓, *kupĕckĕdik* | tn i 1. Kupecként kereskedik. 2. Nyerészkedő módon ad-vesz. rossz 3. Alattomoskodik. rossz | 3. *Velem tē nēm kupĕckogv, mer én átlátok ám rajtad!*

kupori Vt ~ ↓ | mn Zsugori, fősvény <személy>. rossz | *A zanyósom ujan kupori vót, hogy magátu is sajnát az mindönt.*

kúpszindely Vt *kupsindő* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Kúpcserép <a háztetőn>. | *Mēgen lĕfujta a szél a zĕggvik kupsindőt.* | **Megj.** A címszó szinonimái: *gőrbecserép, gőrbesindő.* | ZSINDELY, GÖRBECSERÉP

kurkál Vt ~ | ts i 1. Piszkál, turkál <vmit>. 2. <Mindent feldúlva> keres vmit. rossz 3. <Vmit> kikapar <vhonnan.> | 1. *Nëm kő mindik kurkáni avval a bottā a tüzet! Ég az magātu is.* 2. *Mit kurkátā a sifonérba?* | **Szerk.** ki ~, meg ~.

kurrentál Vt *kurëntál* ↓ ↓ | ts i Elmond, kibeszél vmilyen titkos ügyet, dolgot. rossz | *Nëm köllene mindönt kurëntánod! – Én nëm is kurëntátam.*

kuruzsló Vt ~ † | fn Betegek gyógyításával foglalkozó javasasszony. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 körül): „[Babonásan] hisznek a kuruzslók tudományában, betegjeiket elsősorban ezekhez viszik.” (KULCSÁR: „Hegyhát” 252.) – KULCSÁR arról is tudott, hogy a *magzatelhajtás* (gyermeksikkasztás) elkövetői a *kuruzsló banyák* voltak. (L. még K. J.: „Hegyhát” 232. és Uő: „Szózat a magyar néphez.”) | GYERMEKSIKKASZTÁS

kushad Vn ~ ↓ ↓ | tn i 1. <Ember és állat> elnyugszik, elpihen. 2. <Kutya> lapul, sunyít <mert fél a veréstől>. 3. <Vhol>csendben meghúzódik, lapul. tréf, rossz | 3. *A bokorba kushattam, hogy eszre nē vëgyenek.*

kusza Vt ~ | fn Összegereblyézett gabonaszálak halmaza <aratáskor a mezőn>. – mn kny. (Vmi kevert, gabalyodott <állapotban van>.) rossz | *Gerebgyéjjük össze a kuszáját, hogy a zis rëndbe lögyön! – Ijen kusza hajjā nē mënny ē innenhazu!* | **Megj.** A gabona *kuszáját* így is nevezték: *kuszállék*.

kuszakéve Vt *kuszakéve* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A kuszálékból kötött kéve. | **Megj.** Így is nevezték: *kuszállékkéve*.

kuszálék Vt *kuszalék* ↓ ↓, *kuszállék* ↓ ↓ | fn Az összegereblyézett gabona csomója. | *Nagygereblével szëttünk össze a kuszaléket. A jis össze lët kötve, és oda lët téve a rakáshó* [keresztkez]. (AKHA I, 25.)

kuszlik Vt *kuszli* ↓ ↓ | fn Hevenyészve összeállított kis faház; bódé. tréf | Beszélgetésből: – *Há teted a kapámat?* – *A kuszliba, a gerébgye mellé.*

kusztora Vt ~ † | fn Bugylikés. | **Megj.** Régi tájszavunkat KULCSÁR is feljegyezte (1896-ban): „*kusztora* = bugylikés vagy bicsak.” | BUGYLI

kút l. **csigáskút**; **döggút**; **gémeskút**

kútágas Vn *kutágas* ↓ ↓, *ágasfa* ↓ ↓, *ágas* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Kétágú faoszlop, amely a kút gémjét tartja.

kútgém Vn *kudgém* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A kútágason forduló hosszú fa. | **Megj.** Egyik végén nehezék van: a *kolonc*; a másik végéről lóg le az *ostor* vagy *ostorfa*.

kúthenger AJ *kuthengör* ↓ ↓, *kuthengër* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Henger, amelyre a vödört tartó kútlánc vagy kútkötél feltekeredik. | *Kikopott a kuthengörünk.*

kútkáva Vn *kutkáva* ↓ ↓, *káva* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Kutat védő kerítés a talaj szintjén. | **Megj.** Innen vezetéken (kis csatomán) folyt a víz a *váluba* [vályúba.]

kútkolonc Vn *kutkolonc* ↓ ↓, *kolonc* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Nehezék a kútgém végén.

kútostor Vn *kutostor* ↓ ↓, *ostorfa* ↓ ↓, *ostor* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Farúd a kútgém (gém) és a vödör között.

kutrica Vn ~ ↓ | fn <Nagyobb épületben> disznók számára bekerített hely; ket-

rec. | **Megj.** Újabb szó a helyi nyelvjárásban, de az állattenyésztés visszaszorulásával lassan ez a szó is elfelejtődik. | KATROC, KETREC

kutyapecér Vn *kutyapöccér* ↓ ↓, *kutyapēcér* | **Szerk.** (fn és fn) 1. Sintér. 2. A kutyákkal szívesen foglalkozó személy. 3. <Sértő megjegyzésként>: Ócska, lenézett ember. rossz

kutyatej Vn ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Gyomnövény [Euphorbia]. | **Megj.** Tejszerű nedve van.

kutyorodik Vt ~ | tn i Ül, guggol. tréf, kedv | *Odakutyorottam melléje.* – *Kutyorog'gyatok ide a padra!* | **Megj.** A címszó jelentése az össze- ik-vel : 'sodródik, pödrödik' pl. szárazságban a kukorica levele. | **Szerk.** *le ~, oda ~.*

kutyul l. összekutyul

kuvikol A *kivikkol* †, *kuvikkol* ↓ ↓ | tn i <A kuvik vagy bagoly> éles, vijjogó hangokat hallat. – ts i <Vki> rémhíreket terjeszt. rossz | *Ténnap kivikkót a kéményön a bagó.* – *Mit kuvikkósz itten állandójjan?* | **Népr.** *Ha kivikkol a bagol, haláleset lëssz.* (AKHA I, 98.) | BAGOLY, HALÁLMADÁR

kuvluk l. kuglóf

küble l. köble

kücsön l. kölcsön

kües l. köves

kühér l. kövér

küj l. kő

küjesön l. kölcsön

küjed l. köved

küjesztött l. kövesztett

küjesztő l. kövesztő

küjesztőlé l. kövesztőlé

küjetközik l. elkövetkezik

küld A *küld* ↓, ~ | ts i kny. | *Küldött ide két megbízható embört.*

küllös l. félküllös

kümíjes l. kőműves

küméhes l. kőműves

kümüves l. kőműves

kürt Vn ~ | fn 1. Kályhacső. 2. Kanászkürt. 3. <Általában> kürtre emlékeztető <réz> fúvóshangszer. | **Szerk.** *kályha ~, kanász ~, kémény ~, könyök ~.*

kürtöl l. kikürtöl

kúsó l. kősó

küszöb A *küszöp* ↓, ~ | fn kny.

küttő l. kittely

küttölös vászon l. kittelyes vászon

küttővászon l. kittelyvászon

küttőzsák l. **kittelyzsák**

kvadrát A *kadrát* ↓ ↓, ~ ↓ | fn Négyszögöl. | *Ezör kadrát kukoricám van a Kűsö-högvön.*

kvártély Vn *kvártél* ↓ ↓, *kvártéj* ↓ | fn Szállás<hely>. | *Régön vót ujan rossz a kvártélom, mind a katonaságná.*

kvártélyoz Vn *kvártéloz* ↓ ↓, *kvártéjoz* ↓ | ts i Beszállásol.

L

lábadozik A *lábbadozik* ↓, ~ | tn i kny. | *Má lábbadozik. Nēm ujan kornyatt a Mari, mind a mút hétön.*

labanc Vt *lobonc* ↓ ↓, ~ | fn Hosszú és rendetlen, kócos haj. rossz, gúny

labancos Vt *loboncos* ↓ ↓, ~ | mn Hosszú és kócos hajú <ember>. rossz, gúny

lábító Vn *lábító* † | fn Lábbal nyomható szerkezeti elem a faragópadon vagy szijószéken. | **Megj.** Ezzel lehetett a faragásra szánt fadarabot a padhoz szorítani. – A szövöszéknek is van lábítója. Ezzel szabályozták a szövöszékre feltett fonalak fel-le irányú mozgását a *vetélő* (cséve) előtt.

labog Vt ~ | tn i Hadarva, gyorsan beszél. rossz | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül): *labog* = szaporán, hadarva beszél.

lábszár Vn *lápszár* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) 1. A láb alsó része a térdtől a bokáig. 2. A láb alsó részének izomzata, a vádli <lábikra>.) | *Tēnnap úta fáj a lábom szára.* | **Megj.** A címszóban megnevezett fogalmat itt nem összetett szóval, hanem birtokos személyjelen szerkezettel fejezik ki. (Hasonló az *alsó kar* megnevezése: *kezem szára*!)

lábszomszéd Vn *lápszomszéd* † | **Szerk.** (fn és fn) Szomszéd a telek alsó részénél, a *telek lábja* mentén.

lábtól AJ *láptu* ↓ ↓ | **hsz** Az ágynak a láb felőli részén <van vmi>. | *Ahun sog gyerők vót, a zöggyik láptu fekütt.*

lacipecsenye Vn *lacipecsönye* ↓, *lacipecsenye* | **Szerk.** (fn és fn) A vásári lacikonyhán süített sertéspeccsenye.

ládafia Vn *ládafja* ↓ | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) A láda belső oldalán levő kis fiók. | **Népr.** Főleg pénzt tartottak benne meg fontosabb iratokat.

lafatyol l. **kilafatyol**

lafátyol l. **kilafátyol**

laffog Vn ~ | tn i 1. Kutya nyelve <füle futás közben> ide-oda mozog. 2. Rosszul rögzített tárgy szinte állandóan mozog, lebeg. 3. Szakadozott ruha ide-oda lebeg. 4. Kapkodva, csúnyán beszél. rossz. | 4. *Mit laffoksz itt állandójjan?* | LEFFEG, LEPPENTŐ

lag l. **lakk**

lagos l. **lakkos**

lagoscsizma l. **lakkoscsizma**

lagoz I. lakkoz

lagzi Vn ~ | fn Lakodalom. | *Jó sikerűt a lagzi.* | **Népr.** Régen a *kéretés*, *gyűrűző*, majd a templomban történő *háromszori kihirdetés* után megtartották a lakodalmat, mai szóval: *lagzit*. A 19. sz.-i lakodalmakhoz hasonlóan zajlottak Mocsoládon még az 1950-es évek elején is a lagzik. (KULCSÁR: „Hegyhát” 242–243.)

lágý J ~ | mn 1. Langyos, meleg <idő>. 2. kny. | 1. *Mullik a tél. Ténnap is ujan szép lágy üdő vót.*

lajbi Vn *lájbli* ↓, ~ ↓ | fn 1. Fémgombos férfi posztókabát; ill. mellény. 2. Kis női kabát; mellény. | 2. *Vét fő, Bözsi, a lájblidat, mer megizzattá.* | **Megj.** A címszó német köznyelvi megfelelői: *Leibel*, *Leibchen* ‘mellényke, pruszlík’.

lajha Vn ~ ↓ | mn Lomhán, esetlenül mozgó <személy>.

lajtortja Vn *lajtërgya* ↓ ↓, *lajtorgya* ↓ | fn 1. Létra. 2. Hórihorgas ember. | 1. *Évitte valaki a lajtërgyánkat?* 2. *Mindönt elér ez a zégi lajtërgya.*

lakk A *lag* ↓, ~ | fn kny. (Fényes felületet adó emulziós oldat.)

lakkos A *lagos* ↓, ~ | mn 1. Fényes felületű tárgy (pl. cipő, csizma). 2. Lakkal bevont fafelület.

lakkoz A *lagoz* ↓, ~ | ts i Lakkal bevon <vmit>.

lakodalmas fazék Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Nagy, kb. 50 literes fazék. Lakodalmakban <és szüretkor is> ebben főznek.

lakodalmas ház Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) 1. Ház, ahol a lakodalom zajlik. 2. Ház, ahonnan a menyasszonyt, ill. a vőlegényt kikérik. | **Megj.** Régen házaknál tartották a lakodalmakat. – KULCSÁR is említi (1896-ban): „Esküvő után [...] a vőlegénynyel visszamennek a lakodalmas házhoz, hol mindjárt kezdetét veszi a mulatság.” (KULCSÁR: „Hegyhát” 244.)

lakodalmas sátor Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Nagy sátor, amelyben terítenek a vendégek számára; ahol táncolnak, vigadnak. | **Megj.** Manapság már nincsenek sátras lakodalmak.

lakodalmi zászló Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Zászló, amit a vőfélyek vittek a lakodalmas menet élén a templomig és vissza a lakodalmas házig. | **Megj.** A zászlót a meghívott lányok készítették, és díszítették fel sok pántlikával. – KULCSÁR is említi, hogy a vőfélyek „*czifra lobogót*” tartva kezükben” vonulnak. (Kép: lakodalmas menet zászlóval KULCSÁR: „Hegyhát” c. írásában, 245.)

lakószoba Vn ~ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) 1. Szoba, ahol a család élete zajlik, ahol laknak. 2. Kisebb házakban: lakókonyha, ahol főznek és hálnak. | **Megj.** Ezt a helyiséget inkább csak a *szoba* szóval szokták említeni. – Még a 20. sz. első felében is (1950-ig) úgy tagolódott egy-egy lakóépület, ahogy azt KULCSÁR leírta: „A legtöbb házban két szoba van: a lakószoba, melyben a takaréck-tűzhely áll, s télen itt szoktak főzni is, és az [...] *első ház*, a *parádés-szoba*, a kettő között pedig a *konyha*.” (KULCSÁR: „Hegyhát” 236.) – A konyha még 1945 körül is sok helyütt *füstökonyha* volt nagy kéménnyel, kemencével.

lamentál Vt *laméntál* ↓ | tn i 1. Feleslegesen vitatkozik; ellenkezik. rossz 2. Sopánkodik, siránkozik. rossz 3. Pökhendi módon valótlant állít. rossz | 3. *Të csak itten laméntász neköm összevissza. Nëm hiszök ém má neköd.*

lámpavilág Vn ~ † | **Szerk.** (fn és fn) Az olajlámpa fénye: a lámpa adta világosság. | *Lámpavilágná mék kicsit ëdödögünk, asztán nyugovóra térünk.* | **Megj.** A 20. sz. elején még itt is olajlámpával világítottak. Tartós áramkimaradás estén, főleg 1940–1945 között gyakran volt szükség erre a lámpára. Öregjeink még 1946 táján is az olajlámpára gondolva így szorgalmazták a villanyoltást: *Na, fujd el a lámpát, gyerők!* | GYERTYAVILÁG

lánc Vn ~ | fn 1. Földmérésre használt láncszerű eszköz. 2. Ékszerként használt tárgy. 3. Vmit kézről kézre adogató személyek sora. 4. kny. (Egymásba kapcsolódó fémkarikák sora.) | 2. *Tëdd a láncot a nyakadra!* 3. *Lándzba áva [állva] adogattunk a cserepet, amikor a Nagy Bélájékná cserepesztünk.* 4. *Közsd be a zëggyik kereket láncā, nëhogy mëglódujjon a parton a kocsi!* | **Megj.** Az 1. jelentésben ma már nem használják a *lánc* szót. | **Szerk.** *kerékkötő* ~, *rudázó (rudaló)* ~.

láncmókos Vt ~ ↓ | mn Lompos, rendetlen öltözetű <ember>. gúny, rossz | *Ha ëvöszöd aszt a lacmókos lánt, ujanok lëszötk, mind akit mëkhozatnak, de otfelejtik, vagy a faluvégön a hálaisten.* | CULA

lancsos Vt ~ ↓ ↓ | mn Ronda szájú, pletykálkodó <nő>. rossz, gúny | *Van ám a faluba sok lancsos szájjú asszony. Nëm lehet elöttik szóni, mer azok mindönt kibeszének.*

langal Vt ~ † | tn i 1. Lángol; nagy lánggal ég <a tűz>. 2. A csípéstől égő érzése van. | 1. *Má langal ám a bogrács alatt, tëgyé még rá abbu a jó szárosz fäbu!* 2. *Langal a szám szëlle ettü a cseröšnyepaprikātu.*

langalló Vt ~ † | fn Lángos. | *Gyerökök, kisüt a langalló! – De jó vót a fokhajmás zsirral mëkkenyt langalló!* | **Népr.** A langalló kenyértésztából készült. A laposra kihúzott tésztát kenyérsütéskor a kenyerek bevetése előtt szokták kisütni. A 15–20 cm átmérőjű kerek langallóra (lángosra) fokhagymás zsírt tettek, és tejfölt is raktak rá. A gyerekeknek nagyon várt és igen kedvelt eledele volt. | **Megj.** Alkalmi szóhasználatban – ritkán – a nagy termetű emberekre mondták 'langaléta' jelentésben: *Nagy langalló embör vót a Tót Pista bácsi.* – A mai nyelvhasználatban a címszó megfelelője: *lángos*. | LÁNGOS

langyít Vt *lanygyitt* ↓ ↓, *lanygyit* ↑ | ts i Langyosít; <folyadékot> fokozatosan langyossá tesz. | *Lanygyiccsatok neköm ëty kis tejet!*

lány A *láj* ↓ ↓, ~ | fn kny. | **Szerk.** *cigány* ~, *kereszt*~, *kis* ~, *nagy* ~, *nyoszoló* ~, *si* ~.

lánykérés Vt *länkérés* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Az cladósorba jutott lány [menyasszonyjelölt] elkérése szüleitől a vőlegény számára. | *Kimënt má a divadbu a länkérés.* | **Népr.** Ma már erre ritkán kerül sor, ill. nem abban a formában, ahogy az régen történt. – KULCSÁR szerint (1896 körül): „A lány-kérést a kérető (itt így mondják) ifjú nevében többnyire a későbbi násznagy (leginkább a keresztatyja) szokta teljesíteni egész csoport nagy magasztaló képességű asszonyszemély kíséretében [...]” (L. KUL-

CSÁR: „Hegyhát” 241.) Az itt hivatkozott helyen *kéretőszöveg* olvasható, és kép is van a *kéretőkről*. | KÉRETÉS, KÉRETŐ, KÉRŐ

lánypajtás Vt *lám*pajtás †, *lě*ámpajtás † | **Szerk.** (fn és fn) <Nagyjából azonos korú> barátnő, pajtás. | *Kedves lěámpajtásim, ti nyilló virákszállak / Gyönyörködve tekint két szőmőm rējátok.* (Vöfelyrigmusból, AKHA I, 96.)

lap AJ *lapp* ↓ ↓, ~ | fn 1. Mély fekvésű és <rendszerint> sík terület. 2. kny. | 1. *Labba van a kertüink. Ezér mindig mēgiüli a köd. – Lappot keres a folóviz, nēm a sáros dombot.* (Népd.-ből, AKHA I, 149.) | **Megj.** A *lapp* szóalak erősen visszaszorulóban van.

lapis Vt ~ ↓ ↓ | mn és fn 1. Az egyenletes felszínű, viszonylag sík terület jelzője (minősítője). 2. Maga az 1. jelentésnél említett terület. | 1. *Nálunk kevés vót a lapis föld. Itt inkább csak mēnetelőssek a földek a határba.* 2. *A lapist sokszó előntötte a Kalányis* [a Kanális nevű csatorna].

lapocka Vt *lapicka* ↓ ↓, ~ | fn 1. <Régen> mosáskor használt verő- vagy sulykolófa volt. 2. Lapockacsont. 3. A disznónak e csont körüli húsa <mint az étel része>. | 2. *Lapockát tőszők a borsólevezsbe. – A Bérős Ilona vivött egy nagy bésősunkát, lapickasunkát...* (AKHA I, 182.) | **Szerk.** *mángorló* ~, *mosó* ~, ~ *sonka*.

lapockasonka l. **lapocka** a.

laposvas l. **cke** a.

laska Vn ~ ↓ | fn Pászka (tésztaétel). | **Népr.** Böjt idején gyakran sütöttek keletlen tésztából *laskát* a *sparhelt* lapján. Önmagában is kedvelt ételnek számított. A tehetősebbek cukros-mézes mákkal, dióval ízesítették a *laska* apróra tört darabjait.

lasponya l. **naspolya**

lazsnak Vn ~ † | fn Lepedő méretű vászondarab. | **Népr.** Polyvát és szalmát hordtak benne a szérüről az istállóba. *Bugyrozáshoz* (gáz szállítására) is ezt használták. | LAZSNAKOL

lazsnakol Vn *lazsnakul* †, ~ ↓ ↓ | tn i Ver <vkit vagy vmit>. | *Éppen lazsnakóta a lovajit.* | **Megj.** A szó korábbi jelentése ez lehetett: 'lazsnakban (lepedőben) hord, visz vmit', ill. 'babot ver ki, azaz csépel lazsnakon' [lepedőn]. | **Szerk.** *el* ~, *meg* ~.

lé l. **abalé**; **kövesztölé**; **színlé**

leadózik Vt *lěadózik* † | tn i 1. Adóját befizeti, rendezi. 2. Meghal <s így már nincs adóssága>. szép, finomkodó | 1. *Lěadózunk elēbb, asztán talán gyut még cipőre, ruhára is a gverőkőknek.* 2. *Szēgény, ez is lěadózott* [meghalt], *pejig nēm is vót ujan öreg.*

leánykérő Vt *lāņkērō* ↓ ↓, *lāņykērō* ↓ | **Szerk.** (fn és igenév) 1. Az a személy, aki a szülőktől meg(c)kéri a leányt a vőlegénynek. 2. Maga az esemény, ill. színhely, ahol ez történik. | LÁNYKÉRÉS

leapacsol l. **apacsol**

learaszol l. **araszol**

learaszolgat Vt *lěaraszógat* ↓ ↓ | ts i <Vmit> arasszal leméregtet. | *Lěaraszógattam a sifonér szélősségit.*

leáspál l. **áspál**

lebabázik l. **babázik**

lebasz l. **basz(ik)**

lebbencs Vn ~ ↓ ↓ | fn Levéllé nyújtott és szárazon széttördelt tészta. | **Népr.** Itt szokás a *lebbencsöt* zsíron kicsit *mékpírittani*, hogy jobb legyen az íze. Levesbe kerülő tésztaként is kedvelik. | **LEBBENCSSLEVES**

lebeg A *lőbög* ↓ ↓, *lebög* ↓, *lebög* | tn i 1. Bő ruha <a viselőjén> ide-oda jár. 2. Felfüggesztett textil ide-oda mozog. 3. Vminek a felszínén mozog <vmi>. 4. Könnyedén leng (pl. a haj). 1. *Csunyán lebög rajtad a szoknya.* 4. *Futott ám a gyerekek, csak úgy lebögett a haja.*

lebegő A *leböggő* ↓ ↓, *leböggő* | mn Az az anyag vagy tárgy, ami éppen lebeg.

lebegős A *leböggős* ↓ ↓, *leböggős* | mn Jelzője annak az anyagnak, amely lebegni tud, ill. lebegni szokott. | *Mari, neköd is várattunk egy leböggős röpikét.* | **Népr.** A *leböggős röpike* mellig szorosan tapadó, lejjebb bő berakással készült, valóban *lebegős* női mell-lény volt. Derékon alul majdnem olyan bő volt, mint a szoknya. A legények főleg azt szerették, ha nem volt alatta ing...(AKHA I, 70.)

leborít A *lëburitt* ↓, *lëborit* | ts i 1. kny. (Ledönt vmit <vhonnan; magasabb helyről>.) 2. Lefed vmit, hogy így védje vmitől. | 1. *Mégen lëburítottad a stëlázsiru a lábo-sokat?* 2. *Lëburittom a csibéket a burittóval, mer itt olákokdik az a ronda macska.*

leborogat A *lëburogat* ↓, *lëborogat* | ts i 1. <Több tárgyat> letakar, lefed <vmivel>. 2. kny. Ledönt vmit <vhonnan, magasabb helyről>. 3. kny. (Több üreges tárgyat <pl. poharat talpával> lefele fordít.) | 1. *Lëburogati a dunctosokat, hogy melegön maraggyanak röggelig.* 2. *Lëburogatta valaki a tányérokot a zómárijumru?* 3. *Burogassátok lë a poharakat, hogy elép szároggyanak!* | **BOROGAT**

leborul A *lëburul* ↓ ↓, *lëborul* | tn i 1. Ledől vmi <vhonnan>. 2. Leesik vmi <vhonnan>. 3. kny. (Alázatból, hódolatból térdre ereszkedik <vki előtt>.) | 1. *Lëburút a széna a kocsiru.* | **BORUL**

lecővekel A *lëcüjeköl* ↓ ↓, *lëcőveköl* ↓, *lëcőveköl* | ts i 1. Cölöp(ök) leverésével megrösít vmit. 2. kny.(Vhol tartósan megáll.) | *Lëcüjekölöm a kerittézsdrót ajját.* | **CŐVEKEL**

lecsatul A *lëcsatul* ↓ ↓, *lëcsatul* ↓ | ts i 1. kny. (Csatokkal rögzített tárgyat leszed <vhonnan, vmiről>.) 2. Kapcsolatot megszüntet <összeköttetés megszakításával>. | 1. *Csatód lë a szérszámot a lóru!* 2. *Csatód má lë a villanyt!* | **CSATOL, FELCSATOL**

leccesz Vn *lëccesz* ↓ ↓ | ts i Megszid vkit <vmiért>. | *Jó lëccesztem a zöcsémet, mer nagyon észömtelenödött mostanába.* | **CSESZ, LEBASZ**

lecsikózik Vt *lëcsikózik* ↓ ↓ | tn i <A ló> csikót hoz világra, megellik. | *Lëcsikózott a lovunk.* | **CSIKÓZIK, MEGCSIKÓZIK.**

lecsúszik l. **elcsúszik, csúszik**

lecsutakol A *lëcsutakul* ↓ ↓, *lëcsutakol* | ts i <Lovat> szárazra dörzsöl. 2. <Gyereket> alaposan megmosdat, megfürdet. tréf, gúny | 1. *Látod, ez mindig ijen szépön lëcsutakoli a lovát.* 2. *Gyere, Janika, tégöd is lëcsutakólak!* | **Népr.** Ha a ló erősen meg-

izzadt, vagy sáros *csatakos* lett a szőre, *csutakkal* [szalmacsomóval] szokták tisztára és szárazra dörzsölni, majd a hátára dobták a *lópokrócot*.

ledöglík Vt *lödöglík* ↓ ↓ | tn i 1. <Élőlény> magasról lecsik, <esetleg az esés következtében elpusztul>. 2. <Személy> a nagy fáradtság vagy részegség miatt lefekszik, lepihen. durva, rossz | 1. *A Hajnal elvágta annak a nyakát, [...] a kígyó [a fáról] léesett, lödöglött.* (Népm.-ből AKHA I, 313.) 2. *A Jóska nem vót má magáná, ezér lödöglött a pajtába ęty pakróra.*

leereget Vt *leeröget* ↓ ↓, *leeręget* | 1. Vmit mélyebb helyre visz, creszt <huzamos cselekvéssel, sokszor csúsztatással>. 2. Italt <ismételtetve> leönt a torkán; italozik. tréf, rossz | 1. *Leerögetöm még a krumpit a pincébe.* 2. *A Pandur Miska bácsi nem vót válogatós: mindönféle itót [italt] leerögetött a torkán. Még is hát hőrtelen.* | EREGET

leereszkedik AJ *leereszködik* ↓, *leereszkędik* | tn i 1. Felülről jön <vmivel> lefelé. 2. Vkihez <feltünően> barátsággal fordul, bár érezteti a maga <vélt> felsőbbrendűségét. gúny, rossz | 1. *Má éppen ereszköttünk lę a Páksomná, amikő ęszakatt a kerękkötőláncom.* 2. *Néhanaptyán a majorba leereszködőt hozzánk a zintęző ur, de abba nem vót sok kőszőnet.*

lefattyaz Vn *lęfattyaz* ↓ ↓, *lęfattyuz* ↓ ↓ | ts i A kukorica fattyúhajtásait letöri. | *Ű tőpször is lęfattyazi a kukoricájját, a fattyuját męk hazaviszi a teheneknek.* | FATTYAZ

lefecsel l. **fecsel**¹

lefetyel l. **kilefetyel**

lefoglalóz Vn *lęfoglalóz* ↓ ↓ | ts i Foglaló <pénzösszeggel> adás-vétel előtt előleget ad. | *Lęfoglalósztam a malacokat. Hunap męhetünk ęrtik.* | **Népr.** A mai idős emberek szerint régen a vőlegény (és családja) *gyűrűz*éssel (a gyűrű ünnepélyes átadásával) *lęfoglalószta* [magának mintegy lekötötte] a menyasszonyt.

lefölöz AJ *lęfölöz* | ts i 1. kny. (Vminek <fölég tejnek> a fölét [felső részét], tetejét leszedi.) 2. kny. (Vminek a hasznát, dicsőségét <esetleg mások rovására> megszerzi.) 3. Vmiben megelőz vkit. | 1. *Lęfölősztem a tejet.* 2. *Na, ez asztán lęfölőszte ám a hasznót mindőmbü, amikor hatalomra gyutott.* 3. *Mindönkit lęfölősztem a futázsba męg a magasugrázsba.*

lefrecskel l. **frecskel**

lefülel AJ *lęfülel* | ts i 1. Lehallgat vkit. 2. kny. (Leleplez vkit vagy vmit.) | 1. *Lęfülete, mirü sugdolózott a zaptya a zannyávā.* 2. *Lęfülete, ki dęszmāta męg a szőllejit.*

legelő A *legvellő* ↓ ↓, *legvelő* ↓ ↓, ~ | fn kny. | *Mocsoládon régön jó legvellők vótak.* | **Népr.** A faluközösségi legelők használatát – a legelőhasználati jog alapján – a Legeltési Társulat szabta meg.

legelőjog Vt ~ † | **Szerk.** (fn és fn) A faluközösségi legelő használati joga. | *Nem mindönkinek vót legelőjoga [csak annak], aki akkor befűzette, aki törlesztőtte [gabonával] aszt huszonęgybe [1921-ben] vagy mikor.* (AKHA I, 33.) | **Népr.** A Legeltetési Társulat 1921-ben alakult. Addig a falunak nem volt közös használatú legelője.

legelsőbben Vt *legelsőbe* † | hsz Legelőször. | *Legelsőbe hazafelę ęrték el az aranyerdőt.* (Népm.-ből, AKHA I, 316.)

legeltet A *legyētet* ↓ ↓, ~ | ts i A háziállatot a legelőre hajtja, és ott őrzi. | *A birkákat a Gábor bácsi szokta legyētetni.* | **Népr.** A falunak az 1950-es évek elején még volt kanásza (disznópásztora), juhásza. Korábban még csordása is; egészen addig (a 19. sz. végéig), amíg át nem tértek itt is az istállózó marhatartásra.

legényes Vn *legényős* ↓ | mn 1. kny. (Legényhez illő <ruhadarab>.) 2. Legényekre jellemző <pl. cselekedet, viselkedés>. 3. <Az időjáráshoz képest> könnyű öltözék. | 1. *Akkó má szép legényős kalaptya vót a bátyámnak.* 2. *Legényős tétteleire* [cselekedeteire] *főfigyetek a pajtássaji is.*

legénykedik A *legénykődik* ↓ ↓, *legénykődik* ↓ ↓, *legénykődik* ↓ ↓, *legénykődik* | tn i 1. Legénnyé serdül. 2. Nagynak akar látszani: kérkedik, hetvenkedik. rossz, gúny | *Mit legénykőcc itt, öcsi?*

legénység Vn *legénység* ↓ ↓, ~ | fn 1. A legényállapotra ill. a legénykor idejére utaló szó. 2. A legények csoportja. 3. kny. (Rendfokozat nélküli katonák.) | 1. *Még legénységömbbe történt, hogy éccer nagyom beruktam.* 2. *Kiát [kiállt] ám mellettem a zegész legénység.*

legénysor Vn *legénysor* ↓ ↓, ~ | Szerk. (fn és fn) <A fiatal férfi> legénykora. | *A zőtfenes évegbe [1950 után] ém még legénysorba vótam.*

legereblyél Vt *legereblyél* ↓ ↓, *legereblyél* | ts i Gereblyével kisebb-nagyobb terület megtisztítását elvégzi. | *Légereblyétem a zegész tārót.* | GEREBLYÉL, ÖSSZEGEREBLYÉL

legfeljebb A *lekfőllebb* ↓ ↓, *lekfőjjebb* ↓, *lekfőjjebb* | hsz 1. kny. (Nem több ez a mennyiség, mint...) 2. A legjobb <ill. legrosszabb> esetben; azaz: legalább. | 1. *Ez lekfőlleb néty kiló.* 2. *Ha roszra fordul a züdő, nēm bánom; lekfőjjebb ithun tudok maranni a gyerőkök mellett.*

legjava Vn ~ ↓ | mn Vminck a legjobb, legértékesebb része. | *A legjava kendőrbü készitettek kendőruhát, törüközöt, szakajtóruhát, lepüdöt, abroszt, asztalterittöt.* (AKHA I, 39.)

leguggol AJ *légugyul* ↓ ↓, *légugyol* ↓ ↓, *légugol* | tn i 1. Vízeléshez leguggol. tréf 2. kny. (Guggolló helyzetbe kerül.) | 1. *Gyere, itt a bokorba gugyujjunk lē!*

legyllő l. **legelő**

legyeltet l. **legeltet**

lehagy AJ *lēhagy* ↓ | ts i 1. Gyorsabb haladásával vkit, vmit megelőz. 2. kny. (Vmiben <versenyszerűen> diadalmaskodik.) | 1. *Mindön nagy autó lēhagyott engömet.* 2. *Anyám lēhagyott a kapállásba, de azér a sor végén kisegitött. – Mindönkit lēhatytam a futásba.*

lehallik Vn *lēhallik* ↓ ↓ | tn i <Messziről vagy magas helyről is> elhallatszik vmilyen hang, zaj. | *Lēhallik a pallásru a macskák nyivakulása.* | ELIALLIK

lehel Vn *lehül* ↓ ↓, *lehöl* ↓, ~ | ts i 1. Leheletével <kezet, testét> melegíti. 2. Száján levegőt fúj ki. 3. Lélegzik. 4. Leheletével vmilyen szagot áraszt. rossz | 1. *Csak lehüjjétök a kezetöket, hogy nē fázzon!* 4. *Pálinkaszagot lehēt magábu.* | **Fr.** Kilehőte a lelkit. [Meghalt.]

lehelget Vt *lehőget* ↓, *lehēget* ↓, ~ | tn i 1. Apránként és gyakran fújja ki a levegőt. 2. <Fáradtság vagy más okok miatt> lassan, nehezen vesz levegőt. | 1. *Bizony lehőgettem ám futás közbe.* 2. *Szegény apám, má lehőgetni is alik tudott, amikor utójjára láttam.*

lehengerel l. **hengerel**

lehenteredik l. **henteredik**

lehentereg Vt *lēhentörög* ↓ ↓, *lēhentēreg* | ts i <Lágyszárú növényt> hentergéssel lelapít. 2. Hentergéssel ágyat dül fel. 3. Leesik vhonnan. | 1. *Lēhentöröktétők eszt a szép lucērnát?* 2. *Tisztára lēhentörökte a zágyat ez a bētyár gyerök.* 3. *Öregapám lēhentörögött a farakásru.*

lehord AJ *lēhord* | ts i 1. Vmit lefelé visz. 2. Megszid, megró <vkit>. | 1. *Lēhordom a krumpit a pincébe.* 2. *Jó lēhorta a fját a részöksége mijatt.* | LETESZ

lehugyoz Vt *lēhuggyoz* ↓ ↓, *lēhugyoz* | ts i Levizel vmit. – tn i Kár esik <pl. növényben>. | *Lēhuggyosztad a gatyádat?* – *Lēhuggyosztá Lőrinc a buborkát.* | **Megj.** Népi megfigyelés szerint Lőrinc napja (aug. 10.) után már nem volt jó az uborka; mégpedig azért, mert *lőrincös lett*, más szavakkal: *lēhuggyosztá Lőrinc* vagy *belepisát a Lőrinc.*

lehömpölyög Vt *lēhömbölög* ↓ ↓, *lēhömpöjög* | tn i 1. Lejtős helyen legurul. 2. Gurulva leesik vhonnan. | 1. *Sokszó lēhömbölöktünk a Kálvária partos részén.* 2. *A gyerökök lēhömbölöktek a zágyru.* | HÖMPÖLYÖG

lehúz AJ *lēhuz* ↓, *lēhúz* | ts i 1. Italt egy hajtásra megiszik. tréf 2. Bizonyos időt tölt el <nem túl kedvező körülmények között>. tréf 3. Időt tölt el vhol. 4. <Vmit vhonnan> lefelé húz. 5. Leveszi vminek a kérégt. | 1. *Ēty-kettőre lēhúszta ám a két korsó sőrt.* 3. *Lēhúsztam másfél évet a katonaságná.* 5. *Lēhúsztam a zorgonavessző héjját. Jó lesz heppögőnek.*

lehüvelyez Vt *lēhüjelöz* ↓ ↓, *lēhüelöz* ↓ ↓, *lēhüvejöz* | ts i <Termést> hüvelyestül leszed; ill. a hüvelytermést leszedi <a növény száráról.> | *Főtípőm a zősszes cukorbor-sót, asztán a fa árnyékába lēhüjelözöm.*

leimádkozik Vn *lēimátkozik* ↓ ↓ | ts i 1. Bűneit imával lerója. 2. Vkit könyörgéssel magas helyről lehoz. szép, tréf | 2. *Nagy nehezen lēimátkosztam apádat a tetőrü. Főmēnt, hogy ēty kupcserepet kicseréjjön.*

leiszik AJ *lēiszik* ↓ | ts i 1. Folyadék tetejéről iszik vmennyit. 2. Lerészegedik. rossz, szép | 1. *Lēiszm a tetejit, nēhoty kifojjon a bögrébü.* 2. *Ez a szőrnőcsétlen mēgen le-itta magát.* | **Megj.** A címszó önmagában nem fordul elő, csak szerkezethez kötöttén él. | **Fr.** *Lēissza magát a sárga földig.* [Nagyon berüg.]

leítat AJ *lēitat* ↓ | ts i 1. kny. (Vkit szapora italkínálással berúgat.) rossz 2. Vkit itatással megveszteget, ártalmatlanná tesz. | 1. *Nēm kő eszt a Jóskát lēitatni, mer akkó nagyon goromba tud lēnni.* 2. *Ēccő-kéccő lēitatta, asztám mindőnt elérnt nála.*

lejár AJ *lējár* | tn i 1. Gép, szerkezet működésének végéhez ér. 2. A kijelölt (megszabott) idő nemsokára eltelik. | 1. *Lējár a vėkkēr; fő kőne huzni!* 2. *A zén üdöm mas má lassan lējár; gyűjjenek a fjátalok!* – *Amikor a két év lējárt, ugy sorba ébrettek föl* [a mesebeli testvérek]. (**Népm.**-ből, AKHA I, 310.)

lejtő AJ *lőjtő* ↓ ↓, ~ | fn 1. A felszínnek ferdén lefelé haladó része. 2. Az útnak lefelé haladó része. 3. <Erkölcsei értelemben> lefelé vezető út. rossz | 1. *Nagy lőjtő van ám a Páksom ódalába, a vasút fölött.* 2. *Má a lejtő tetején tégyletek csuszátót a kocsikerék alá!* 3. *Vigyáz, mer lejtőre gyutottá!*

lekecmereg Vn *lekecmerőg* ↓, *lekecmerög* | tn i Nchézkesen lejön, leszáll vhonnan. rossz, gúny | *Jó lenne, ha lekecmerőgné a pallásru!* | KECEMEREG

lekér AJ *lőkér* ↓ | ts i <Nőt> a táncban párjától elkér. | *Sűrűn lőkértem a Farkas Ilonkát a tándzba.* | **Megj.** A címszó jelentéssűrítő szóösszetétel: 'elkér' vkit vkitől + 'kéressel leválaszt' vkit vki mellől.

lekever AJ *lekever* | ts i 1. Vmilyen anyagot keveréssel előre elkészít. 2. kny. (Po-font ad <vkinek>.) | 1. *Még este lekeveröm a darát hónapra a südőknek.* 2. *A tanítónk akkor lekevert nekőm egy jó naty frászt. Ném biztos, hogy aszt megérdömlöttem.*

lekókányol Vt *lekókányul* ↓ ↓, *lekókányol* ↓ | ts i Póznával (hosszú rúddal) fáról <gyümölcsöt> lever. | *A diót, szivát még a vatkörtét szoktunk lekókányolni.* – *Majd én lekókányulom.* | KÓKÁNYOL, MEGKÓKÁNYOL

lekozmál AJ *lekozmáll* ↓ ↓, *lekozmál* | tn i 1. <Étel> kozmássá válva odaég. 2. <Étel> odaégve tönkremegy. | 1. *Kár, hogy lekozmát ez a gyöngye cukorborsó.* 2. *Lekozmát a rántásom, mast kiönthetöm a zegésszet.*

lekurkál Vt *lekurkál* ↓ ↓ | ts i <Vmilyen segédeszközzel> magasban levő tárgyat lekotor. | *Lekurkátam egy póznávé a labdámat a szivafáru.*

lekvár l. baracklekvár; csetelekvár; hecsedlilekvár; szilvalekvár

lel AJ *löl* †, *lél* †, ~ | tn i 1. <Kérdésben>: Mi baja van? 2. <Kérdésben>: Mi érte? Mitől szenved? | 1. **Fr.** *Mi lőte? Mi lēte? Mi léte?* 2. **Fr.** *Leli a hideg.* [Láza miatt fázik.] – *Löli a hidegrázás.*

leleffed Vt *lőleffed* ↓ | tn i 1. Lazán fityeg; lecsüng. 2. Vmi huzamos ideig <vagy állandóan> lecsüng; és ez egyik jellegzetessége a szóban forgó létezőnek. | 1. *Kár, hogy ijen hamá lőleffettek a virágom levelei.* 2. *Hogy lőleffed ennek a kesediszónak a füle!*

lélégzet A *lőlgzet* ↓, *lélégzet* | fn kny. (Levegővétél.) | **Fr.** *Elát [megállt] ám a lőlgzete.* | **Megj.** Főleg a csodálkozás és az ijedség kifejezésére használatos ez a frazéma.

lélégzik A *lőlgzik* ↓, *lélégzik* | tn i kny. | *Szépen és nyugottan lőlgzik.* | **Fr.** *Még lőlgzeni sē haggya.* [Nem hagyja nyugton.] | PHIEG

lélek A *lőlek* ↓, *lélék* | fn 1. Kedveskedő, <kissé leereszkedő> megszólításban. 2. Vmilyen <jó> tulajdonságokkal rendelkező <ember>. 3. kny. | 1. *Lőkőm, gyere ide!* 2. *Áldot jó lőlek vót a zén anyám.* | **Fr.** *Kitēszi a lelkit.* [Mindent megtesz vkiért, vmiért.] – *Lelke lőgyőn rajta!* [Viselje ő a felelősséget!] – *Kijatta a lőkkit.* [Meghalt.] – *Nēm visz rá a lőlek.* [Nem tudom megtenni.] – *Lelköt őnd bele.* [Megvigasztalja.] | **Megj.** A címszó ő hangzós alakváltozata elsősorban frazémákban hallható.

lélekharang A *lőlekharang* ↓ ↓, *lélékharang* | **Szerk.** (fn és fn) A templom kisebbik harangja. | *Hā mēkhā valaki, a lőlekharangā csőnditlenek.* | **Népr.** Temetéskor is harangoznak lőlekharanggal.

lélekmelegítő A *lélőkmelegítő* † | **Szerk.** (fn és igenév) Meleg <általában kötött> kabátfele, mellény. | *Vőt fő csak a lélőkmelegítődöt, mer hamis a züdő!*

lélés l. **hideglelés**

lélövöldöz Vt *lélüvöldöz* ↓ ↓, *lélövöldöz* ↓ | ts i Sorban több személyt (jóságot) lelő. | *És akik a pincébe mullattak, az összeset lélüvöldözték.* (Népm.-ből, AKHA I, 316.)

lemérlegel A *lémérlegöl* ↓, *lemérlegél* | ts i Mérlegen lemér vmit. | **Népr.** Régen a *Mázsháznál* szokták lemérlegelni az eladásra szánt jóságokat. | MÁZSÁL

lencse A *lönkse* ↓ ↓, *lencse* | fn 1. Lilás virágú, a magváért termesztett hüvelyes növény [*Lens culinaris*]. 2. Ennek apró, lapos, zöldes vagy barnás magja. 3. Lencsemagból készült étel. 4. Apró, barnás anyajegy az arcon vagy a test más részén. | 1. *Régön itt is termesztettek löncsét.* | **Népr.** A helyi öregek szerint: *aki sok löncsét eszik, annak szép tiszta lesz a bőre.* | **Fr.** *Éty tál löncséjér elanná akár a tesférgyit is.* [Megbízhatatlan, anyagias és jellemtelen ember.]

lende Vt *lendő* †, ~ ↓ ↓ | fn Rokonság; pereputty. rossz gúny. | *Bucsukor it vót a zegész lendéjje, telle vót velik a ház.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896-ban): *lendő* = pereputty.

lénia Vt *lénija* | fn 1. Egyenes, sávszerű irtás és út <az erdőben>. 2. Két út (lénia) közti terület <az erdőben>. 3. Nyilegyenes út, vonal stb. 4. kny. (Vonalzó). | 1. *Régön a Póznászba vótak szép léniják.* 4. *A tanító úr fejemhő vákta a lénijámat.*

leolvas Vn *lőovas* ↓, *leolvas* | ts i 1. Pénzt megszámolva letesz. 2. kny. (Gáz- és villanyóra fogyasztását ellenőrzi, ill. lejegyz.) 3. Számot, szöveget távolról is elolvas. | 1. *Lőovasta a zasztára a fizetésömet.* 3. *A nagyob bötüket még messzirü is lőovasom a fölitratokru.*

lep Vn ~ | ts i 1. <Vmin vagy körülötte> élőlények sokasága nagy tömegben van jelen. 2. Elfed, eltakar <bizonyos helyet>. | 2. *Ténnap még délután is naty köd lepte a rétajjat.* | **Szerk.** *el ~, meg ~.*

lepaklizik Vt *lepaklizik* ↓ | tn i Lepaktál vkivel. rossz, gúny | *Lepaklizott a tanácselnökkel, asztán a züjjé [övé] lett a legjob némőtház a Nagy uccába.*

lepasszol A *lëpasszul* ↓ ↓, *lëpasszol* | tn i 1. Lefogy, lesoványodik. rossz 2. <Erkölcsei és anyagi értelemben egyaránt> tönkremegy. rossz 3. kny. (Labdát továbbít, lead.) | 1. *Fijam, de lëpasszútá! Sován vagy. Csak nincs valami bajjod?* 2. *A zitalozás mijatt nagyon lëpasszút ez a család. Mëllebre má nem is lehet sillenni [süllyedni].*

lepcses szájú Vt *lepcsös szájju* ↓ ↓, *lepcsős szájú* ↓ | **Szerk.** (mn és mn) Fecsegő, pletykás beszédű <személy>. rossz, gúny | *Lepcsös szájju ez a Rozi. Mindönt kiplëtykáll a faluba.*

lepecsétel A *lëpöcsétül* ↓ ↓, *lëpöcsétöl* ↓ ↓, *lëpecsétël* | ts i 1. Kis foltot ejt <a ruháján>. 2. kny. (Pecséttel lát el <iratot>.) | 1. *Lëpöcsétütöd a züjj üngöd elejit?*

lepedő A *lepüdő* ↓ ↓, *lepödő* ↓ ↓, *lepédő* | fn 1. Ágy leterítésére szolgáló takaró. 2. kny. (Nagyobb papírlap.) | 1. *Uj lepüdöt tőszök a zágyadra.* | **Fr.** *Ráhuzzák a vizeslepüdöt.* [Bizonyítják vétkességét, és ezért büntetést kap.]

lepény l. **almáslepény**; **túróslepény**

lepényleső A *lepénleső* ↓ ↓, ~ ↓ | fn Száj. tréf | *Gyerők, fog be a lepénlesődet!*

leppentő Vt ~ ↓ ↓ | fn A disznóólban hosszúkás, felfelé nyitható kis ajtó, amely a vályú külső oldalához illeszkedik. | **Megj.** Ennek fellebbentése, nyitása után lehet beönteni a vályúba az eleséget a disznóknak.

lepüdő l. **lepédő**

lerakott szoknya Vt *lërakotszoknya* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Olyan szoknya, amelyet ráncokba szedtek, és ezeket levasalták. | *Szépők vótak a lányok a lërakot szoknyágba.*

lerottyán Vt *lërottyan* ↓ ↓ | tn i Vmi a magasban eltörik, majd lecsik. | *Lërottyant alattam a cserőnsyefa ága, és ráestem ëty szöllőkaróra.* | ROTTYÁN, MEGROTTYÁN

lerudal Vn *lërudal* ↓ ↓ | ts i A kocsi rakományát <főleg szénát, szalmát és gabonakévéket> rúddal és kötéllel rögzíti. | *Vót ëgy vastagap fa [rúd]. Avvã szoktunk lërudãni a zegész rakományt a [kocsi] tetejin.* (AKHA I, 26.)

leselkedik A *leselkődik* ↓, *leselkődik* | tn i kny. rossz | *Mit lesëköcc itten, gyerők?*

leseskedik Vt *lesesködik* ↓, *lesesködik* | tn i Ismétlődően, hosszan lesekedik. rossz | *Nëm illik leseskönni! – Nëm is lesesköttem.*

leskelődik Vt ~ | tn i 1. kny. (Rövidebb ideig lesekedik.) rossz 2. Szimatol vki után. rossz | *Kire leskelöcc itt?*

lesped Vt ~ ↓ | tn i Lefelé esik <áll> a szája széle. rossz | *Látom ám, hogy lesped a szájja széle.* | **Szerk.** *le* ~.

lespedt Vt *lespett* ↓ | mn Lebiggyedt ajkú <személy>. rossz | *Neköt csak ijen lespet szájju lány gyutott?*

lesuny Vn *lësuny* ↓ ↓ | ts i 1. Lesüti <a szemét.> 2. <A fejét> szégyenkezve lehajtja, vállá közé húzza. | *Nagyom megbátóthatot, mer lësunyta a szömit.*

lesúrol A *lësurul* ↓ ↓, *lësurul* ↓, *lësurul* ↑ | ts i kny. (Vmit súrolással megtisztít a szennytől.) | *Lësurútam még a hokédli lábajit is.*

lesüllyed A *lësilled* ↓ ↓, *lësilled* ↓ ↓, *lësüjyed* | tn i 1. Vmilyen mélyebb, ill. egészen alacsony szintre süllyed <anyagi vagy erkölcsi értelemben>. rossz 2. Vmi alacsony színvonalúvá válik. rossz | 1. *Ganyé alak vagy, mër lësilletté oda a kocsmatötelékők közé!*

lesz AJ *lössz* †, *lössz* | tn i 1. Vmivé válik. 2. Születik. 3. kny. (A *van* ige jövő idejű alakja.) | 2. *Éjszaka ëgy asszonynak lëtt ëgy fia. Annak Este lett a neve.* (Népm.-ből, AKHA I, 310.) | **Megj.** A *lesz* ige múlt idejű alakjaként a *lëtt* 'lehetett' jelentésben feltételességet is kifejezhet. Pl. *Ugyë a Janinak má nëm lëtt [nem lehetett!] akkor autója, akkor má a jis röstët kimenni [a szőlőhegyre].* (AKHA I, 36.)

leszakajt Vn *lëszakajt* ↓ ↓ | ts i Virágot, termést leszakít. | *Lëszakajtottam ëgy rózsát.* | SZAKAJT

leszakaszt Vn *lëszakaszt* ↓ ↓ | ts i Virágot <vagy más növényrészt>letép, leszakít. | SZAKASZT

leszalajt Vn *lészalajt* ↓ ↓ | ts i Vkit lenti <lejjebb levő> helyre küld <vmiért>. | *Lészalajtottam a pincébe a zöcsédet borér.* | SZALAJT, ELSZALAJT

leszáll A *lészáll, lészál* | tn i 1. Mélyebb helyre lemegy, jut <vmi vagy vki>. 2. Leülededik <vmi>. 3. kny. (Vmiről lelép.) | 1. *Ott lészátak* [a kútba], *ittak a vizbü, és megmosakottak.* (Népm.-ből, AKHA I, 315.) 2. *Lészát a söpriüjje a hordó fenekire.*

leszerel A *lészerez* | tn i Katonai szolgálata letelik; s akkor katonai szerelvényét leadja. – ts i kny. (Lebont vmit.)

leszolgál Vn *lészógál* ↓ ↓ | ts i 1. Munkával rója le <adósságát vagy mások szíves-ségét>. 2. <Szolgáltatban> bizonyos időt vhol letölt. 3. Út, útszakasz vhoval vezet. 1. *Kálmány, maj fuvarral lészógállom a kerék árát.* 2. *Ném kő a második napot lészógáni.* (AKHA I, 161.) 3. *Lészógáll ez a zut egészen a Pohár-gödörig.* | SZOLGÁL

leszüretel AJ *lészüretül* ↓ ↓, *lészüretöl* ↓ ↓, *lészüretél* | ts i 1. kny. (<Gyümölcsöt, főleg szőlőt> leszed, betakarít. 2. Vminck <érdem nélkül> lefölozi a hasznát. | 1. *Korán lészüretötetők tik is a zidén.* 2. *Többed dógosztam a zépitközésöm mind ü, a végén asztán ü szüretöte lē a hasznat.*

letegez A *lētēgöz* ↓, *lētēgēz* | ts i Tegezve szólít meg vkit. rossz | *Rosszallottam, hogy lētēgözött engömet.*

letesz Vn *lētész* | ts és tn i 1. kny. (Lentebb levő helyre tesz.) 2. <Kézét, lábát, fejét leengedve> nyugvó állapotba helyezi. 3. Megszid, leteremt <vkit>. 4. <Szándékaról, tervéről> lemond. | 2. *Nagyon épillettem. Kicsit lētészöm a fejemet.* 3. *Na, ez asztán lētette ám a zapóssát a sárgafődig.* 4. *Lētettem arru, hogy állatot taresak.*

letetejez Vt *lētetejez* ↓ | ts i A felesleges új hajtások végét a szőlőtöke tetején levágja. | *Mikor má jó karójik fölért* [a szőlő],...akkor *léváktunk szépen. Először mék ki köllöt törni is* [a felesleges hajtásokat], *mijelőt föllü még lētetejesztünk.* (AKHA I, 34.)

letett Vn *lētett* ↓ | mn Elhasznált holmi <ruha, cipő, eszköz stb.>. | *Régön annak is tuttunk örüni, ha másoktu lētett holmikát kaptunk.*

letölt A *lētölt* ↓ ↓, *lētölt* ↑ | ts i 1. <Vhol, nehéz körülmények között> bizonyos időt eltölt. 2. kny. (Időt felhasznál; ill. kitölti az időt.) | 1. *Két évet lētőtöttem a hadifokságba.* – *Alá köllött irni, hoty hát lētőtöttem a kétnapi büntetést* [a börtönben]. (AKHA I, 161.) 2. *Lētőtöttem addigra a szabacságomat.*

létrejön AJ *létregvün* ↓, ~ | tn i 1. Magához tér; életre kel. 2. kny. (Egyezség, szerződés megvalósul.) 3. <A korábbihoz képest> bizonyos kedvezőbb állapot, helyzet áll elő 4. kny. (Vmi kialakul.) | 1. *A fokságba két nap után kis énnivalóhó gyutottam. Na akkó kicsit létregvüttem.* 3. *Amikor édősapád ötvenbe* [1950-ben] *állást kapott Bikalon, akó má létregvüttünk.*

letud AJ *lētud* | ts i 1. Képes <vmilyen feladatot, feltételt, adósságot> teljesíteni, ill. rendezni. 2. Túljut <vmilyen nehéz> feladaton. | 1. *Nehezen, de lētuttam a zadósságomat.* | **Megj.** Viszonylag új szó a falu nyelvében.

letyeg Vt *letyög* ↓ ↓, *letyög* ↑ | tn i Vmi nem illeszkedik vmihez, és ezért ide-oda mozog <benne, ill. rajta>. | *Hogy letyög ez a gatyá rajtam!* – *Letyög a lábom ebbe a*

bakkandzsba. | **Megj.** A *letyög* szó jelentése kapcsolatban van a *löttyög* és a *lettyög* szóval. | LÖTYÖG, LETTYEG

lettyeg Vt *lettyög* ↓, *lettyög* ↑ | tn i 1. A ruha nem jól áll viselőjén. rossz 2. Furcsán, libegősen jár. gúny, tréf | 1. *Mér lettyög a kabátod a döréknád?* 2. *Ére lettyögött a zelébb a neném.* | LETYEG

leülepszik A *lőülepszik* ↓ ↓, *lőülepszik* | tn i 1. <Vki vhol> leül, letelepedik. 2. <Folyadékban> szilárd anyag az edény aljára kerül. | 1. *Ha a zöreg lőülepszik, nehezen mozdul innen.* 2. *Hogy lőülepszik a bor söprűje a züjég ajjára!*

levág AJ *lévág* | ts i 1. Vmit lekaszál. 2. Disznót megöl. 3. Fákat <erdőn> kivág. 4. <Vmilyen egységet, anyagot> feldarabol, részekre vág. | 1. *Léváktam a lucernát.* 2. *Hónap levágunk a zártányt.* 3. [A legelő mellett] *éty hódat [erdőt] váktunk lē.* [Attól függően], *mijen vót a faállomány.* (AKHA I, 33.) 4. *Lévágom a récéknek a csallányt még a répalevelet.*

levél Vn ~ | fn 1. Kisodort tésztalap. 2. Vminck a része. 3. Vmilyen hivatalos okmány, irat. 4. kny. | 1. *Kinyujtottam még a zeste két levél rétestésztát.* 2. *Nyissátok föl a zsalugátérok levelejit! – Mas má szénni köll a doháj levelejit.* | **Szerk.** *borona ~, járlat ~, kereszt ~, kukorica ~, rózsa ~.*

lever AJ *lēver* | ts i 1. kny. (Elégtételt vesz vkin <vmi miatt>.) rossz 2. <Az eső a növényt> ledönti. 3. Leszorítja vminek az árát. 4. <Vmilyen tárgyat> ledönt, lelök vhonnan. | 1. *Csátá tēnnap a kártyába, de eszt még lēveröm rajtad.* 2. *Lēverte a vihar a buzát, nehéz lész aratni.* 3. *Drágáb lētt a kukorica. Ez maj lēveri a malacok árát.*

leves l. *bableves*; *tejesleves*

levesedik A *levesődik* ↓, *levesődik* | tn i 1. <Gyümölcs> lédússá válik. 2. kny. (<Hús> levét creszt.) | 1. *A zesötü mast má levesődik a boroc még a szőllő is.*

levesz AJ *lěvész* ↓ ↓, *lěvész* ↓ | ts i 1. Lefényképez. 2. Vmit felülről eltávolít, ill. lejjebb tesz. | 1. *Māj lěvész tégöd is a fénképész, csak ajj oda!*

levetet Vn *lěvētet* ↓ | ts i 1. Lefényképez. 2. Lefényképeztet. 3. Vminek a levételét mással végezteti. | 1. *Andrisunk lěvētette a zunokájimat.* 2. *Minap a lányom fénképésszē lěvētette a gyerőkejit.* | **Megj.** A *lěvētet* igének régebben *lěvōtet* változata is volt, és ezt jelentette: ' <fejet> levágot, vagyis lefejeztet.' – *Tinektők tunni köll, hogy hun vannak a zén lányaim, mer ha nēm, a nyakatokat levōtetōm.* (Népm.-ből AKHA I, 310.)

levorver l. *revolver*

liba l. *lúd* és *zsiba* a.

libeg Vt *libög* ↓, *lebög* | tn i 1. <Felfüggesztett anyag> lebeg. 2. Ringó léptekkel jár. 3. Vmi könnyed mozgással hajladozik, ide-oda kileng. 4. Szédelegve, imbolyogva járkál. | 2. *Láttam ám, hogy a Panni ot libөгött a kiskapunk előtt a zesti órágba.* 3. *Kicsit libөгtem a létra tetejin, de nēm estem lē.*

libeg-lebeg Vt *libөг-lebөг* ↓ ↓, *libөг-lebөг* ↓ ↓, *libөг-lebөг* | tn i <Kissé és állandóan> lobog <vmilyen anyag: textil, zászló>.

licspocs Vt ~ | fn Híg sár, lucsok. | *Régön összē má csupa licspocs vót itt a Nagy ucca.*

lidérc Vt *ludvérc* †, ~ † | fn Vmi ember alakú mozgó fény a mocsaras rétekben. | *A zén öregapám még látot lidércöt a rédbe. Ez egy nagy fényösség volt, ami út akkor kísérté.* | **Népr.** A *ludvérc*, *lidérc* és a *tüzesembőr* a mocsoládi hiedelemvilágban összetartozó fogalmak. (L. még AKHA I, 106–107). – KULCSÁR szerint (1896-ban): „Még többen rettentek már halálra a *lidércz-fénytől*, az izzó mocsár-légtől, ama hitben, hogy az „*tüzes-ember*”, ki őket üldözi, s ha beéri, veszve vannak menthetetlenül.” (KULCSÁR: „Hegyhát” 252.) – Az egyik mocsoládi mondában a *lidérc* mint *mitmitke* és *ördög* fordul elő. (L. AKHA I, 329,332.)

liflander Vt *liflándér* ↓ ↓, *liflandér* ↓ ↓ | fn Lusta, hanyag, semmirekellő <ember>. | **Megj.** Köznyelvi szóként a címszó nem szerepel a német – magyar szótárakban. Dél-Németországban – a címtárak szerint – viszont ma is élő családnév a *Liefländer*.

lig-lóg AJ *lig-lógg* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i 1. Lóg, csüng <vmi vhol>. 2. Vmi bizonytalanul mozog, inog. 3. Rosszul áll a ruha <a bősége miatt> vkin. gúny 4. Lézeng, teng-leng, cselleng vhol. gúny | 1. *Ó, egrögvi naty körtéfa, / hēj de sok körté lig-lóg rajta.* (AKHA I, 113.) 3. *Mér lig-lóg rajtad az a rakot szoknya?* 4. *Nincs sēmmi dōga, csak lig-lógg a zuccán.*

liggal l. **lyuggal**

liggat l. **lyuggat**

liheg A *lihög* ↓, *lihēj* | tn és ts i 1. A szokásosnál gyorsabban vesz levegőt. 2. Így, azaz <erősen zihálva> mond valamit. tréf | 1. *Lihögött ám a naty futászba.* 2. *Aszt lihökte szēgēny: végem van, végem van...*

lik l. **lyuk**

likas l. **lyukaskalács** a.

likaszt l. **lyukaszt**

likasztó l. **lyukasztó**

lili Vt ~ | msz A kiskacsák és -libák hívogatására használt szó <ismételgetve>.

lilike Vt ~ | msz Állathívogató szó, mint a *lili*. – fn Kiskacsa, kisliba.

limbus Vt ~ ↓ | fn Mocsaras, vizenyős hely. | *Mājnēm ēmerūtem a nagy limbuszba.*

limbusos Vt ~ ↓ | mn Mocsaras, sáros, visenyős <hely>. | *Még a limbusos rétön is termött ēty kis csádés szēnánk.*

lipitylotty Vt ~ † | Gyny-i szó. Jelentését már nem ismerik | **Megj.** Csak ebben a szójátékszerű rímpárban maradt fenn: *Lipitylotty; / kapaszkoggy!*

litánia A *létánya* ↓ ↓, *litánija* | fn 1. Délutáni ájtatosság imádsággal, énekléssel a templomban <jobbán csak a nők részvételével>. 2. kny. (Hosszadalmas, unalmas beszéd, felsorolás.) rossz | 1. *Régőn ikáp [inkább] csak a zőregasszonyok mēntek el létányára.* 2. *Hát nagy létányát mondott itt ez a zembőr. Elaluttam rajta.* | **Népr.** A litániákon közösen énekelgettek, imádkoztak; és itt tartották a *rózsafüzértitok sorsolását*.

lityeg Vt *lityög* ↓, *lityēj* | tn i 1. A tág ruha libeg; nem áll jól a viselőjén. 2. Vmilyen alkatrész nem pontosan odaillő, ezért mozog. 3. Libegő mozdulatokkal jár vki. tréf, gúny | 1. *Lityög rajtad a kabát.* 2. *Lityög a kalapácsom nyele.* 3. *Hogy lityög ennek a Pannának a fara, mihelst legénnyē találkozik a zuccán.* | LITYÖG

lityeg-lötyög Vt *lityög-lötyög* ↓, *lityëg-lötyög* | tn i 1. Edényben a folyadék ide-oda lötyten. 2. Vmilyen alkatrész állandóan mozog, lötyög. | 2. *Lityög-lötyög a zajtóm kilincse. Jó lenne mëkszerëni!*

littylötty Vt *litylötty* | fn 1. Rossz minőségű leves. rossz, gúny 2. Hitvány ital. rossz, gúny | 2. *Eszt a litylöttyöt csak id mëk tē!*

ló J ~ | fn 1. kny. (Igavonó állat.) 2. Ostoba, buta ember. rossz, gúny | 1. *A lovakat nagyon szerettem. Nagyon rëndös állatog vótak a lovak. Szót fogattak. Plánë a züdüssebbek; azok uty tuttak ám mindönt.* (AKHA I, 22.) 2. *Nagy ló ez a Pista; sëmmit nëm ért ez a maji világbu.* | **Megj.** A 19. sz. végén a címszó birt. sz.jeles alakja ez volt: *loham*. „Leesett a loham lábárú' a patkó.” (KULCSÁR: „Hegyhat” 233.)

lobog J ~ | tn i 1. <Folyadék> az edényben forogva, láthatóan és hallhatóan forr. 2. Vki erősen lelkesedik vmiért. 3. kny. (Így ég a tűz.) 4. kny. (Lenge tárgy, anyag a levegőn ide-oda lebben.) | 1. *Lobog a züzsdbe [üstben] a víz; lehet kezdeni a fürözást!* 2. *A mi tanítottók úgy lobog mindönér.* | FOROG, HENTEREG

lobonc l. labanc

loboncos l. labancos

lóca Vn ~ † | fn Támla nélküli egyszerű pad. | **Népr.** KULCSÁR szerint 1896 táján: „A szobák butorzatához *lócák* is tartoztak.” (KULCSÁR: „Hegyhat” 236.) | **Megj.** A címszó mai megfelelője: *a pad*.

locsi-fecsi Vn *locsi-főcsi* ↓ ↓, *locsi-fëcsi* | mn Az az ember, aki állandóan fecseg. rossz, gúny | *Locsi-főcsi vót ez a Mariska mindig: be nëm át a szájja.*

locsol A *locsul* ↓ ↓, ~ | 1. Vizet <edényből> kiönt. 2. Öntöz. | 2. *Locsúd mëg a muskádlíkat!* | LOCSOLKODIK, LOTYOL

locsolkodik AJ *locsúkodik* ↓ ↓, *locsózkodik* ↓, ~ | 1. <Főleg kisgyermek> lubickol. 2. <Gyermek és legény> húsvéthétfőn lányt (asszonyt) vízzel leönt, locsol. | **Népr.** Régi népszokás, hogy kis rigmusok kíséretében vagy anélkül a falu fiataljai (újabbán a felnőttek is) kölnivel, parfümmel meglocsolják a lányokat, asszonyokat. | LOCSOL

loespoes Vn ~ | fn 1. Félig-meddig elolvadt hó. 2. Pocsolya, híg sár. | *Hóóvadáskor vót ám it nagy loespoes.* | LOCSI-FECSEI, POCSKOL

lófogú kukorica A *lófogu* ↓ ↓, *lófogu kukorica* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn, mn és fn) 1. A ló fogához hasonló <hosszúkas, nagy szemű és későn érő> kukorica. 2. <Az az ember>, akinek feltűnően széles metszőfogai vannak. gúny, durva | 1. *A lófogu kukoricám jó termést adott. – Vetőttem ëty kis lófogut.* 2. *A lányom ki nem áhatta aszt a lófogu embört.*

lóg Vn *logg* ↓ ↓, ~ | tn i 1. Tartozik vkinek. rossz 2. Hiányzik vhonnan. tréf, rossz | 3. kny. (Fent rögzített tárgy alul nincs megtámasztva.) 4. Jönnek a felhők. | 1. *Mëg lóksz neköm ëgy ezressë.* 2. *A Harmat Pista sokszor lóggott a zórákru.* | **Megj.** Az 1. és 2. jelentés új a község mai nyelvhasználatában.

lóganéj Vt *lóganyé* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Lótrágya.

lógáz Vn ~ ↓ | ts i 1. Lóbál, hintál vmit. 2. Tétlenkedik. rossz | **Megj.** A 2. jelentés csak Fr.-ban: *Lábát lógázza.* [Tétlenkedik.]

lógereblye A *lógerébgye* ↓ ↓, *lógereble* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Lóval vontatott, egyszerű kerekes szénagyűjtő szerkezet. | *Nekiünk má vót lógereblénk.*

lógósgyöngy Vt *lógózsgyöngv* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Két-háromsoros, derékig érő gyöngy <volt>. | *Pincehērü* [Pincehely községből] *hoszták ide a szép lógózsgyöngygyöket.* (L. még AKHA I, 70.)

lohál Vt *loháll* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i Mohón iszik. rossz | *Ugy lohájja ez itt a vizet, maj mekfullad.* | **Megj.** Valószínű, hogy a *lohál* a *lohol* ('fut, ill. gyorsan, kapkodva iszik') ige alakváltozata.

lóhere A *lóher* ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) Lucerna. | **Megj.** A *lóhere* szó szinonimája itt a *gomboshere*. (L. ott is!) | GOMBOSHERE

lohol l. **lohál**

lokni Vt ~ ↓ | fn 1. <Göndör vagy hullámos> hajfűrt. 2. Hullám a harangszabású szoknyán. | 1. *De szép loknijaji vannak ennek a lányok!* 2. *Vasād el szépön a loknikat a szoknyádon!*

loknis Vt ~ ↓ | mn Berakással (loknikkal, azaz hullámokkal) készített szoknya. | *Vā-rattam* *ēty szép loknis szoknyát a Mari nénivel, öreganyáddal.* | **Megj.** Ez rendszerint ún. harangszabású szoknya volt.

lökötés Vt ~ † | **Szerk.** (fn és fn) Lólopás. | **Megj.** KULCSÁR szerit (1896 táján): „Egy-két *lökötés* vagy disznólopás, ha történt, azt is a *vándor-czigányok*, vagy *járandó kanászok* követték el”. (KULCSÁR: „Hegyhát” 232.)

lökötő Vn ~ ↓ | **Szerk.** (fn és igenév) 1. Lótolvaj. 2. Csirkefogó. rossz 3. Ravasz, agyafűrt ember. rossz

lómenta Vt *lómēnta* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Vadon termő mentaféle [Menta longifolia]. | *A lómēntának sárga virág'gya vót.* | **Népr.** Régen főleg az állatok gyógyítására használták. Teát főztek belőle, és puffadás esetén kapták a lovak meg a szarvasmarhák.

lómonyú szilva Vt *lómonyu szíva* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Nagy szemű, sárgás színű szilva.

lopó Vt ~ ↓ | fn 1. <Hordóból> bort szívó eszköz. 2. kny. (Tolvaj.) | **Megj.** Régen ezt *lopótökből* készítették. Az újak már üvegből vannak. A *lopó* újabb neve: *hébér*. | HÉBÉR

lopokróc A *lopakróc* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) 1. Lovakra terített durvább pokróc. 2. Hitvány pokróc. rossz | **Megj.** Akkor terítették a ló hátára, ha megizzadt.

lopótök Vn ~ | **Szerk.** (igenév és fn) Hosszú szárú, a végén gömb formájú tök [Lagenaria siceraria]. | **Népr.** Ebből készítették régebben *lopót* (mai nevén: *hébért*).

lósóska Vn ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Nagy levelű réti gyomnövény [Rumex pratensis]. | **Népr.** *Lósóska* leveléből főzött teát itattak a szarvasmarhák hasmenés és bélbántalom esetén.

lótífuti Vn ~ | mn Állandóan szaladgáló, futkosó <ember, főleg gyermek>. tréf, gúny | *Mindig uton van a mi lőtífuti póstásunk.* – *Janika, tē is ijen lőtífuti kizsgyerők vótá. Má korán röggē ēfutottá öregapáthó a Sarogba.*

lotyhadt Vn *lotyhadt* ↓ | mn 1. Túlérrett, puha gyümölcs. rossz 2. Túl laza, ernyedt izomzat. rossz, gúny | 1. *Ijen lotyhat körtét tutta csak hozni?*

lotyikol Vt *lotyikul* ↓ ↓, ~ | ts i 1. <Mosott> ruhát öblít. 2. Vízet kiönt; kilocsol. rossz | 1. *Még lotyikúja a ruhákat a mosóteknőbe.* 2. *Nē lotyikód a pallóra a vizet a laborbu!* | **Szerk.** *el ~, ki ~, meg ~.*

lotyog Vn ~ | tn i 1. <Nagyobb edényben> a folyadék lotyogó hangot adva mozog. 2. A kilazult elem, ill. a vmire pontosan nem illő rész lotyogó hangon mozog. 3. Sokat beszél <feleslegesen>. rossz, gúny | 1. *Lotyog a víz a kánnába.* 2. *Régóta lotyognak a küllők a zéggycik kocsikerekembe.* 3. *Nē lotyog'gyatok má annyit!* | **Szerk.** *ki ~.* | LOCSOG, FECSEG

lotyogat Vt ~ | ts i 1. <Edényben> folyadékot lötyögetve mozgat. 2. Vmit vízbe mártva kissé megmos. 3. Kis vizet önt vhoza <huzamosabban>. | **Szerk.** *ki ~, meg ~.* | LOTYOG

lotyol Vt *lotyul* ↓, ~ | ts i 1. Folyadékot kiönt. 2. Öntöz. | **Szerk.** *ki ~, meg ~.* | LOCSOL

lotykos l. lotykostojás

lotykostojás Vt *lotykos* ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Fészektojás. | **Népr.** A megromlott tyúktojást a fészekben hagyják, hogy oda (a tojáshoz) térjenek vissza a tojók. Ezt a tojást még így is nevezik: *záptojás, áptojás, polozsna*. A *lotykostojást* sajátos színéről lehet felismerni, és arról is, hogy a belseje *lotyog*, ha mozgatjuk. | POLOZSNA, FÉSZEKTOJÁS

lovaz Vn ~ | tn i <Kisgyermek> lovacskázik. | **Népr.** A kisgyermek egyedül is tud lovacskázni. Úgy, hogy kis botot vagy pálcát tartva a lábai között futkároz. Mintegy meglovagolja a lónak „gondolt” botot. Futás közben *gyí, gyí* és *cső, cső*-szerű löndítőt (lóbíztató) szócskákat hangoztat. – A páros lovacskázás egyik szereplője az elől álló *ló* (nyakában és a hóna alatt madzag mint gyeplő); a lovacska mögött áll a *hajtó*, aki kezében tartja a madzagot (gyeplőt), és ezzel irányítja a *ló* futását.

lő A *lűj* ↓ ↓, *lű* ↓ ↓, *lű* ↓ ↓, ~ | tn i kny. | *És a pandurnak kërõm a zuttyába vót az a cél, hogy rálűjhessõn a Rigacra.* (AKHA I, 117.) – *Lűjj èggyet má, Pista, a kujcspuskáddâ!*

lőcs Vt ~ ↓ | fn A székéroldalt és a tengelyt összekötő, vasalással erősített farúd <enyhe görbülettel>. | **Szerk.**-ben: *lőcslábu*.

lőcslábú Vn *lőcslábu* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és mn) Görbe, „karikalábú” személy. gúny, tréf

lőcsöl l. rálőcsöl

lődörög Vn ~ | tn i 1. Céltalanul jár-kel. rossz 2. Lábatlankodik <vhol>. rossz 3. Vmije lóg, inog, himbálózik. tréf, gúny | 1. *Állandõjjan a zuccán lődörög ez a Pista gyerõk.* 2. *Nē lődörög'gy má itt a zutamba!* 3. *Jõska, lődörög a pőcsõd!*

lődöz Vn *lűdöz* ↓ ↓, *lűjdöz* ↓ ↓, *lődöz* | ts i Lövöldöz. | *Láttad a tévébe, hogyan lűdösztek a rőndörök a rablókra?* – *Lűjdösztek ám a katonák fész, amikor idejért a front.*

lökölődik Vn ~ ↓ | tn i 1. Lökösödik. 2. Hányódik. rossz | 1. *Nő lököllöggyenek má, embőrk!* 2. *Csak lökölődik ez a dobozos sör. Ném kő sēnkinek?*

lőre Vn ~ ↓ | fn Rossz ízű, gyenge minőségű bor; csiger. rossz, gúny | *Csak id mēk tē eszt a lőré!* | CSIGER

lőtyög J ~ | tn i 1. kny. (Vmiben a víz, folyadék hangosan mozog.) 2. Vmi nem jól illeszkedik vmihez. 3. Ruhadarab nem jól áll <lóg és elmozdul> viselőjén. rossz 4. Ténfereg, lödörög. rossz 5. Összevissza beszél, locsog. rossz . | 1. *Hogy lőtyög a víz a hasamba!* 2. *Lőtyög a zanya ezőn a csavaron. Bisztossan nēm méretős.* 3. *Tē, lőtyög rajtam ez a nadrág.* 4. *Unalmába csak lőtyög itt ez a gyөрök, pejig lēnne dōga.* | LOTYOG

lőtty J ~ | fn 1. Gyenge minőségű szeszec- ill. üdítőital. rossz 2. Híg, ízetlen leves. rossz | 1. *Ki kő őnteni eszt a lőttyöt, mer ihatatlan!*

lubickol A *lubickul* ↓ ↓, ~ | tn i <A kisgyermek> vizet paskolva, élvezettel fürdik. tréf | *Andris, ēggyūt lubickótá a kádba a zōcsēddē, a Bazsivā.*

Luca napja A *Luca naptya* ↓, ~ | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) December 13-a: Luca napja. | **Népr.** Ehhez a naphoz korábban sokféle hiedelem kapcsolódott. Dec.13-án kezdtek készíteni egykor a *lucaszēköt tizenháromféle fábu*. Az öregek szerint *Luca naptján nēm szabad vārni, mer akkó bevargyák a tikok valagát, és nēm lesz tojás.* – Dec. 13-án a kora reggeli órákban jelentek meg a *kottyozó* fiúgyermek a házaknál, és elmondták a régóta ismert *kottyozórigmust*. (AKHA I, 79–80.) Lányoknak nem volt szabad elmenni ezen a napon még a rokonokhoz sem, *nēhogy ēvigyék a szőřőncsét a hásztu. Ha errū mēkfeletkősztek, tikszarral kenytég be a lányok haját.* | KOTTYOZÁS

lucaszék Vt ~ † | **Szerk.** (fn és fn) Dec. 13-a és karácsony között készített szék. | *A falu népe rákért egy öregöt, a Bodony Pista bácsit, hoty csinyána lucaszēköt.* (AKHA I, 28–29, 105.) | **Népr.** KULCSÁR szerint 1896 táján még „Azt [a babonát] is tartják, hogy ha a *Lucza-naptól* [dec. 13.] karácsonyig készült *lucza-széken* ülve hallgatják végig az éjfēli misét, megismerik a templomban levők közt a *boszorkányokat*. A kire ráfogják ilyenkor a *boszorkány-nevet*, arról le nem mossa aztán a felhőszakadás sem.” (KULCSÁR: „Hegyhát” 252. és AKHA I, 105.)

lucsi Vt ~ | fn Lucfenyő [*Picea excelsa*]. | *Régőn ijen kis lucsibu csinyátunk kará-csonfát.* | **Megj.** Mocsoládon a *kőřosztősfenyőt* nevezték *lucsinak* vagy *lucfenyőnek* is. | **Szerk.** *keresztes* ~.

lúd A *lud* ↓, ~ † | fn 1. Nagy testű, fehér tollú háziszárnyas [*Anser domesticus*]. 2. Vadliba. | 1. *Sok lūd győpőt am régőn itt a rétajba.* | **Megj.** A lúd kicsinye itt a *sziba*. Ha növeget, már *kisliba* vagy *liba*. A kifejlett példány a *lúd*. | **Népr.** Régi gyermekjátéokban:

– *Gyertők haza, ludajim!*

– *Nēm meriünk, jēlünk.*

– *Mitű?*

– *Farkastu.*

lúdtalpú A *luttāpu* ↓ ↓, *luttalpu* | **Szerk.** (fn és mn) kny. (Lapos talpú ember.)

ludvérc l. lidérc

lúg A *lug* ↓ ↓ | fn Fahamu leforrázásával készített, síkos tapintású, mosásra használt oldat. | **Népr.** *Régön a zasszonyok lugot csinnyátak fahamubu.* (AKHA I, 59.) | LÜGOZ, HAMUSLEPEDŐ, HAMUSLÜG, PÁLLÓSAJTÁR, SZAPULÁS

lugas A *lugos* ↓, ~ ↑ | fn 1. Felfuttatott növényzetű szőlősor <a présház mellett>. 2. Szőlővel befuttatott építmény <mint pihenőhely>. | 2. *Nēm mindönki tudott ám szép lugost kialakítani.*

lúgoz AJ *lugo*z ↓ ↓ | ts i 1. Ruhát lúgos oldatba helyez. 2. Lúgos vízben ruhát mos. | **Népr.** A lúgban áztatott ruhákat (lepedőket, törülközőket, fehérneműt stb.) régen a Faluárok és a Kanális vízében mosták ki. A *pállósajtárokat* kocsival vitték ki az árkokhoz. Az asszonyok *pallón* álltak (sokszor a jéghideg vízben is mezítláb!), és mosósulyokkal (*mosófával*) verték ki a ruhából a lúgos vizet. A kimosott ruhákat *gyöppön* és *karókon*, nagyobb *rudakon* szárították. (L. még AKHA I, 59–61.)

lutheránus AJ *lutrán*os ↓ ↓, *lutērán*us ↑ | mn 1. Evangélikus vallású <ember>. 2. <Bizonyos lceklő, sértő hangsúllyal> : Nem igazi keresztény. | *A bikali némötök azok lutrán*osok vótak. | **Népr.** A vallási türelmetlenség és a nemzetiségi villongások idején a mocsoládi német katolikusok 1903-ban kis időre áttértek az evangélikus hitre, mert a helyi plébános megtagadta tőlük a német nyelvű prédikációt. A vita rendeződött, és ezután visszatértek a mocsoládi katolikus egyházhoz. (L. FÜZES MIKLÓS 1998. 115–116.)

lutyok Vt ~ ↓ | fn 1. Latyak, sár. rossz 2. Sár, mocsok. rossz | *Gombászáskor mindik csupa lutyok lett a ruhám.* | LATYAK

lüdöz l. lődöz

Ly

lyuggal Vt *liggal* ↓ | ts i 1. Az elültetendő növény helyén <a földben> kapával, kis ásóval lyukat vág. 2. Anyagon (bőrön, textilen) szerszámmal lyukat vág. | 1. *Liggajjunk elébb, asztán dobáhatod bele a krumpit!* | **Szerk.** ki ~.

lyuggat Vn *liggat* ↓ ↓, *luggat* ↑ | ts i 1. Több helyen lyukat für vmibe. 2. Több helyen kilyukaszt vmit. | **Szerk.** ki ~.

lyuk A *lik* ↓, *luk* ↑, *juk* ↑ | fn kny. | *Ballagnak a likfelé, ahun a Hajnal fölgyütt.* (Népm.-ből, AKHA I, 312) – *Futottam a lukhol, de má ádbujni nēm tuttam.* | **Szerk.** csúcs ~, fás ~, törek ~.

lyukacsos A *likacsos* ↓, *lukacsos* ↓, *jukacsos* ↑ | mn Vmin több kis lyuk van. | *Jé, likacsos lett a zoknim!*

lyukad A *likad* ↓, *lukad* ↓, *jukad* ↑ | tn i kny. (Vmin lyuk keletkezik.) | **Szerk.** ki ~.

lyukas A *likas* ↓, *lukas* ↓, *jukas* ↑ | mn kny. (Vmin lyuk van.)

lyukaskalács Vt *likaskalács* ↓, *lukaskalács* ↓, *jukaskalács* ↑ | **Szerk.** (mn és fn) Ke-

rekre formázott (font) kalács. | **Népr.** A helyi német néphagyomány szerint nem betegedett meg *frászban* [epilepsziában] az a gyermek, aki búzaszenteléskor a körmenettel elment a Pap-kereszthez, és ott átdugta fejét a *likaskalácson* [kalácskarikán]. A *frászkarika* szavunk eredetéhez ez az érdekes hagyomány fontos adalékul szolgálhat. (L. még: Magyar Néprajzi Lexikon. Budapest, 1979. 2. kötet, 229. – a *frász* és a *frászkarika* címszó alatt!)

lyukaskulcs Vt *likaskujcs* ↓ ↓, *lukaskujcs* ↓ ↓, *jukaskulcs* ↑ | **Szerk.** (mn és fn) Nagy, lyukas végű pincekulcs. | **Népr.** Ezzel szoktak *durrogatni* vagy *durrogatni* a gyerekek, legények szilveszterkor és újév napján. A kulcs lyukas végébe gyufáról lekapart foszfort tettek, majd az anyagot tömörítették. Ezután a lyuk elejére vastagabb szöveget vagy fémdarabot illesztettek. A falnak ütött kulcsban a foszfor berobbant, és nagyot durrant. Nem volt ritka a baleset a virtuskodó durrogatók között.

lyukaszt A *likaszt* ↓, *lukaszt* ↓, *jukaszt* ↑ | ts i Vmire lyukat csinál. | **Szerk.** *ki* ~.

lyukasztó A *likasztó* ↓, *lukasztó* ↓, *jukasztó* ↑ | fn Egyszerű eszköz, amellyel bőrbe, szövetbe lyukakat vágtak. | **Népr.** A lyukakat rendszerint a szövet szélén vágták ki az anyagból. Ez a munka volt a *liggalás*. Majd a lyukakat szépen körbevarrták, és a szövetet himzéssel, főleg virágmintákkal díszítették.

M

ma A *máma* ↓, ~ | hsz kny. | *Régön sokan vótak ëty házba, mégis mëkfértek ám ëgymással, nëm ugy mim máma.*

mácsik Vt ~ ↓ ↓ | fn 1. Vastagra metélt és ízesített tészta. rossz, tréf 2. Túlfőzött, összeragadt tészta. | **Megj.** Nem lehetett kedvelt étel, mert még ma is gúny társul a *mácsik* szóhoz.

macskásodik l. *elmacskásodik*, *megmacskásodik*

madzag A *mazzag* ↓ ↓, ~ | fn kny. (Kötözőanyag.) | **Szerk.** *búza* ~, *fűrész* ~, *gatyá* ~, *szoknya* ~.

magához jön Vt *magáhó gyün* ↓ ↓ | **Szerk.** (ragos nm és tn i) Mágához tér <eszméletlen állapotából>. | *Ibolát szëttem a Kastélkerbe. Ott a zinas ugy mëgvert ëgy bot-tal, hogy elájútam. Hazavittek, ágyba raktak. Sokájig gyüttem magamhol, hogy mire el tuttam mondani, mi is történt velem.* [Ez valóságos történet 1908 tájáról!] | **Megj.** Jobbára csak egyes számban használatos a címszó.

magasság A *magosság* ↓ ↓, ~ | fn kny. (Vminek a föld felszínétől felfelé való kiterjedése.) | *A magosság mindég ijesztött engömet.*

magkakas Vt *makkokas* ↓ ↓, *makkakas* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Szaporításra kijelölt (alkalmas) kakas. | *Kúr, hogy a makkokasunkat ëvitte ëjjë a róka.*

magol' Vt *magul* ↓ ↓, ~ | ts i 1. <Gyümölcsből> magot kifejt. | **MAGOZ**

magol' AJ *magul* ↓, ~ | ts i Biflázva tanul <a diák>.

maguk A *magik* ↓ ↓, ~ | nm A cselekvés többes szám 3. személyű alanya. | *Magik föl sē ühetnek a vonatra, mer a magik megállójáná a rōndős vonatok mēk sē ának.* (AKHAI, 172.)

magyaró l. **mogyoró**

magyarós l. **mogyorós**

magyarruha Vt ~ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Mocsoládon *magyarosnak* is mondott (vélt) ünnepi viselet volt a 19. sz. végén és a 20. sz. elején. | **Népr.** Ünnepi alkalmakra felvett viselet. A legények öltözete: ráncba szedett fehér gatyá, csizma, fehér ing kivarrott kéze-lövel, színes (főleg piros) mellény, árvalányhajas kalap. – A lányoké: párta, fehér blúz, hímzett ing (mellényke), piros színű berakott szoknya, színes kötényke.

mai A *máji* ↓, *maji* | mn E napi. | *Nēm máji gyerők vagyok ám én!*

máj A *májja* ↓ ↓, *májj* ↓ ↓, ~ | fn kny. | *Kerűjjon májja is a sūt huzsba!* | **Megj.** Ritkán még így is mondják birtokos szerkezetben: *májjájja*. – *Egességős a májjájja ennek a libának.* | **Megj.** A *májja* birtokos sz.jeles alak, de példamondatunkban a nominativuszi alakkal (*máj*) egyező a mondatbeli szerepe.

májas A *májjas* ↓ ↓, ~ | mn Májból készített étel <jelzője>. | *Jó sikerūt a májjashurkánk.* | **Szerk.** ~ *galuska*, ~ *hurka*.

majd A *maj* ↓, ~ | hsz kny. | *Maj megláttjátok tik is.*

majszol A *majszul* ↓ ↓, ~ | ts i kny. | *Csak majszúgatni tudom a zsömlét, mer ēfotytak a fogajim.*

május A *májjus* ↓, ~ | fn kny. | **Szerk.** ~ *fa*. | **Népr.** Május 1-jére virradó éjszakán a legények *májusfát* állítanak a lányos házak kapujához. Színes pántlika és egy üveg bor kerül a fa tetejére. Május végén történik a fa kitáncolása kis ünnepség keretében. | MÁ-

JUSEFA

mákguba Vn *mággubó* ↓ ↓, *mágguba* | **Szerk.** (fn és fn) A mák héja, amelyben kialakulnak a növény magjai, a mákszemek. | *Ha a kizsgyerőkők nēm aluttak* [nehezen aludtak el], *akkor mággubófőzetőt itattak velik. Azok mēk két napig is aluttak, és csuklot-tak szögénykék a méröktü.*

malaclopó Vn ~ † | **Szerk.** (fn és igenév) Hosszú, egybeszabott, bokáig érő, ingsze-rű hálórúha <kisgyerekeknek>. tréf | *Ēj, fijam, ēccō malaclopōba szalattā ē hozzánk fényős nappā.* | **Megj.** A felnőttek azzal magyarázták a címszó jelentését, hogy *akár ēty kismalacot is el lēhetne lopni evvel a hálóingel, mer ujam bō a zajja* [az öble].

malacozik l. **megmalacozik**

málé Vt ~ † | fn Kukorica- és rozslisztból készült pépes étel. | **Népr.** Csak néhány idős ember ismeri a szót, mert ma már senki nem főz málét a faluban.

málna J ~ | fn 1. Málnából készült üdítőital. 2. Bármilyen gyümölcsleéből készült üdítőital. 3. kny. (A málna nevű bokron termő, apró szemű gyümölcs.)

malter A *máltēr* ↓, *majtēr* ↓, *maltēr* | fn Habarcs.

mályva A *máva* ↓ ↓, *májva* | fn Rózsaszín és lilás virágú gyomnövény, újabban kerti disznővény is. [Malva.] | *Kár, hogy ēvirágzott a kertüinghe a májva!*

mámma J ~ ↓, *mamma* ↓ | fn gyny-i szó. <Mindenféle> étel. | *Gyere, kislányom, kapó mámmát!*

mangalica A *mangolica* ↓, ~ | fn Göndör szőrű, lógó fülű zsírsertés. | *Régön jobban csak mangolicákat tartottunk.* | **Népr.** Tartása azért volt gazdaságos, mert a *mangalica* a hizlalásig legelőn és tarlón növekedhetett. Így hasznosult a mezőn elhullott gabona, kukorica; és részben megvalósult a földek *szarata* [trágyázása] is. Manapság újra tenyésztik a mangalica sertéseket.

mángol Vn *mángul* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i Mángorol. | *Én is mángútam édősanyammā.* | MÁNGOROL, MÁNGORLÓ

mángorló A *mángulló* ↓ ↓, ~ ↓ | fn A kimosott vászonnemű simítására szolgáló eszköz. | **Népr.** Egyik oldalán hullámos felületű, nyeles kis deszkalap, amellyel a henger alakú fára felesavart vásznakat hengergetik, ill. a kisimítás érdekében folyamatosan ütögetik. Ez a művelet mai fogalmaink szerint nagyjából a *vasalásnak* felel meg. | **Megj.** Ezt az eszközt így is nevezték: *mángorlófa*, *mángulófa*.

mángorol A *mángorul* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i Mángorlófával ruhát simít. | *Ezután következőt a tiszta ruhák kisimítása, mángorlása.* (AKHA I, 59.) – *Édősanyám még a huszas [1920-as] évekbe is mángorúta a vásznait mosás után.* | **Népr.** Mángorlás után faszenes vasalóval még *évasaták* [kivasalták] a ruhákat, vásznakat. | MÁNGOL

már A *má* ↓, ~ | hsz kny.

marad J ~ | tn i 1. kny. (Jut még <másnak is>.) 2. Haretéren elesik (meghal). 3. kny. (Vmilyen helyzetbe, állapotba kerül.) 4. kny. (Még nem megy el.) 5. kny. (Vmi még visszavan. Ez utalás az elvégzendő munkára.) | 1. *Nő fém, marad még nekőd is a gombócábu!* 2. *A frontom marat sok élleterős embör negyvennégybe a mocsoládijak közü.* 3. *Özvegyöm marattam huszévenn.* 4. *Maradok, ha tik is ráértők.* 5. *Marat még éty kis pászta délutánra.* | **Fr.** *Inkáp csak a has fakaggyon, / Mind a káposzta maraggyon!* – | **Megj.** A címszó helyi nyelvjárási jelentései ik-s igékben a következők: *odamarad* 'odaég' (*Ném figyētem, asztán a rántásom odamaratt a lábos ajjára.*) – *rámarad* 'örököl' (*Rámaratt a ház még két hód a rétegbü.*) – *kimarad* 'vmire a munka végzésekor nem kerül sor'; 'befejezés nélkül hagy el intézményt, pl. iskolát' (*Nízzétők, kimaratt éty sor a zéggyelészbü! – A Harmat Pista má hetedigbe kimaratt a ziskolábu.*) | **Szerk.** el ~, meg ~, ki ~, oda ~, ott ~, rá ~.

marasztal J ~ | | ts i 1. Maradásra készítet. 2. A továbbjutást akadályozó <útszakasz, sár stb.>. | 1. *Nēm marasztálak tégödet tovább.* 2. *De sokszó marasztót engömet a rétajjba az a nagy limbus.*

márc Vt ~ ↓ ↓ | fn Méhsör (mézből készült üdítőital). | *Ujan jó márcot ittunk a ráckozári vásárba.* | **Népr.** A márcot régen a bábosok szokták árúsítani búcsúkor és a vásárokon.

marcangol A *marcingul* ↓ ↓, *marcangul* ↓, ~ | ts i 1. Durván tép, gyűr, markolász vmit. rossz 2. Vkit nagy bánat emészt. 3. Széttép vmit. rossz 4. Megkinoz vkit. rossz | 1. *Muszáj marcingúnod aszt a szép vasatt üngöt?* 2. *Vállás után marcingút nagyonn a*

bánad, de mast má nēm tipőlődők annyit. 3. *A kutyánk darabokra marcigóta a zéggyik jó tojó tikomat.* 4. *Agyon marcigóta a zarcomat a barbél a zéletlen bēřtfájjává.* | **Szerk.** *meg ~, össze ~, szét ~.*

marhasó Vn ~ ↓ ↓ | fn Nyalósó <szarvasmarhák számára>. | **Népr.** Négy-öt kilós kősdarab volt. Ezt a jászolba tették a marhák elé, hogy nyalogathassák a jószágok. – Neveztek *kűső-*nak is.

máriás Vn *márijás* ↓ ↓, | mn **Megj.** Csak ebben a kif.-ben: *márijás huncfut.* | *Ne nizz engőmet márijás huncfutnak!* [Vagyis: Ne tarts <cnnyirc> hülyének!]

máriátlan Vt *márijátlan* ↓ ↓ | mn Nagyon rossz, neveletlen <gyermek>. | **Megj.** Korábbi jelentése ez lehetett: 'Máriát nem tisztelő [nem hívő ?] ember <főleg felnőtt>.' Ebből alakulhatott a címszó 'tiszteletlen, neveletlen' jelentése.

mariskaalma Vt *mariskaóma* ↓ ↓ ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Sárgás színű, kásás nyárialma. | *Szép mariskaalmánk vót a sziváskerbe* [szilváskertben].

markol AJ *markul* ↓ ↓, ~ | ts i 1. Vmit markába fog. 2. Vmit markában tart. 3. Marokkal vesz ki <vmit.> | 3. *Kizs buzát markulok a csibéknek.* | **Fr.** Szívébe *markul* <vmi>. [Megrázza, megdöbbsenti <vmi>.] | **Szerk.** *bele ~, ki ~, meg ~, össze ~.*

markoló A *markuló* ↓ ↓, ~ | fn 1. Földmunkát végző gép markoló szerkezettel. 2. Trágyát hordó gép markoló szerkezettel. 3. A markolást végző <személy>.

markot szed l. **marokszedő** a.

már ma A *máma* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (hsz és hsz) Már a mai napon. | *Máma gyere, nē hónap!* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896-ban): *máma* = már ma.

már megint A *mámęg* ↓ ↓, *mámęgin* ↓ ↓, *mámęgen* ↓ ↓, *már męgint* ↑ | **Szerk.** (hsz és hsz) Ismételten, újra. | *Mēr rísz mámęgen?* – *Mámęg nagyon fęnyős lőssz az a csizma, te, Vince! Męg a męnyęcskék is męglátik benne magikat a templomba.*

maródi Vt ~ ↓ | mn Beteges, gyengélkedő <ember>. | *Męgem maródi vagyok, pejig orvosságokat is szőttem.*

marok Vn ~ | fn 1. Kender, len egy marokba fogható csomója. 2. Egy nyalábnyi <sarlóval felszedett> gabona. 3. kny. (Behajlított tenyér; marék.) | **Megj.** Mértékként: *maroknyi* (föld, búza, kukorica, só, kavics stb.), vagyis 'ami egy marokban elfér'. – Az 1. jelentésben a *marok* szó szinonimája a *kötés*. – *Kendőrbü husz kötés kerüť ety kévébe.* | **Szerk.** *össze ~.* | KENDERNYÜVÉS, KÖTÉS

marokszedő A *maroksződő* ↓ ↓, *marokszędő* ↓ | **Szerk.** (fn és igenév) Aratáskor az a munkás <rendszerint nő>, aki a kaszás után a levágott gabonát sarlóval felszedi. | *A kaszás vákta a rőndőt, anyám męk szőtte utánna a markot.* (AKHA I, 24–26.) | **Népr.** A *marokszędő* után járt a *kévekőtő* (rendszerint idősebb férfi), aki a leterített kötelekbe rakott gabonanyalábokat kévébe kötötte.

máshol A *máshun* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (névmás és hsz) kny.

máshonnan A *máshunnan* ↓ ↓, *máshunnand* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (névmás és hsz) kny.

máshova A *máshá* †, *máshová* | **Szerk.** (névmás és hsz) kny.

másik l. **olyik-másik**

masina Vn ~ ↓ ↓ | fn 1. Cséplőgép. 2. <Régen> gözmozdony és cséplőgép is. 3. <Ritkábban> mindenféle szerkezet (pl. öngyújtó). (L. AKHA I, 26–30.)

masinál Vn *masináll* ↓ ↓, ~ ↓ ↓ | ts i Cséplőgéppel <régen: *masinával*> gabonát csépel. | *Itt, a falu alatt a Cukor Miska bácsi szokot masinálni. Nagyob gazdákna a szűrükön [szérükön] is masináltak.* | **Megj.** A *masinál* szót a 20. sz. közepén a *cséplés* szó váltotta fel. A *kombájn* megjelenése után (az 1970-es évektől) lassan a *cséplés* szó is feledésbe merül. – A címszó alakváltozata volt még: a *masináz*. | **Szerk.** *ki* ~. | CSÉPEL, CSÉPLÉS

masinálás Vn *masinállás* ↓ ↓, ~ ↓ ↓ | fn Gabona kicséplése cséplőgéppel. | CSÉPEL, CSÉPLÉS

masinás Vt ~ † | fn 1. A cséplőgép tulajdonosa. 2. A cséplőgépnél dolgozó munkás. | 1. *A Cukorék még a Nagy Gyulájék masinások vótak.* 2. *Nēm vót ám könnyü régöm masinásnak lēnni. A zsákulás vót a legnehezezb munka.*

masíroz Vn *maséroz* ↓ ↓, ~ | tn i Menetel <főleg a katona>.

maskara Vt *maskura* ↓ ↓, ~ ↓ | fn 1. Áruha, álarc, jelmez <hurkatánchoz, farsangi bábra stb.>. 2. Az a személy, aki mulatságon ilyen öltözetet visel. rossz, tréf | 1. *Farsang idején itt is maskurába öltöztek a fiatalok.* 2. *Nē csináj magadbu maskurát!* | **Megj.** A címszóban említett fogalomra itt van még egy hasonló jelentésű és hangzású szó: a *maszka*. | MASZKA

máskor A *máskó* ↓ ↓, ~ | hsz 1. Egy korábbi, <ill. más> időben. 2. Régen, egykor. | 1. *Máskó ne gyere ijen dologüdőbe!* 2. *Máskó [régebben] nēm így vót ám mim máma. Talán jobban böcsüték a zöregöket.* | **Szerk.** *olykor* ~.

masni A *masli* ↓, *masli* ↓ ↓, ~ | fn kny. (Kötés, bokréta.) | **Népr.** Régen szalagból kötött *masli* (*masli*) volt a fiatalasszonyok szoknyáján, pruszliján. A lányok hajába, főleg a copfra ugyancsak *maslit* kötöttek.

maszat J ~ | 1. Elkenődött kisebb piszok. 2. <Kisgyermek megszólításában>: gyermekem. kedv, tréf | 1. *Csupa maszat it mindön.* 2. *Gyere ide, kis maszatom!*

maszka Vn ~ ↓ ↓ | fn 1. Maszkba (álarcba) és álruhába öltözött személy. 2. Az a hely és esemény, ahol és amelynek során a maszkázók megjelennek, szerepelnek. | 1. *Ētyszēr nagyvóm megijettem egy maszkátu.* 2. *Gyere tē jis maszkába!* | **Népr.** *Hát ētyszēr egy este följöjtősztiünk, talán nyócan vaty kilencen, ēmőntiünk maszkába. Szépöm, magyarruhába mēk huszárnak mēk katonának [öltözve].* (AKHA I, 175–176.) | MASZKÁZÁS, MASZKIROZ

maszkázás Vt ~ ↓ ↓ | fn *Maszkába* [maszkba] öltözött fiatalok bohókás szerepjátéka disznóöléskor. | *Régön nagyvóm mēnt nálunk a maszkázás.* | **Népr.** A *maszkák* [maszkos szereplők] este, vacsora táján megjelentek ott, ahol aznap disznót vágtak. Eljárták a *hurkatáncot*. Szereplésükért kis hurkát, kolbászt, süteményt kaptak, és borral kínálták őket. – Mocsoládon nem csak a legények jártak maszkázni, hanem a lányok is. (AKHA I, 83–84, 174–176.) | MASZKA, MASZKIROZ

mászkerál Vt *mászkerál* ↓ ↓ | tn i Kódorogva jön-megy, bolyong, mászkál. rossz, gúny | *Nincs nyukta szөгény öreganyámnak: mászkéráll a zonokájajihó hun ide, hun oda.*

maszkíroz A *maszkéroz* ↓ ↓, ~ | ts i kny. (Vkinek álarcot készít.) | *Égymást maszkérosztunk, uty hogy miné érdőkössebbek lögyünk.* | **Megj.** Alakváltozatként így is előfordul a címszóban szereplő fogalom: *maszkérol*. | MASZKA, MASZKÁZÁS

masszíroz A *maszéroz* ↓ ↓, *maszíroz* | ts i <Beteg testrészt> ken, nyomogat, dörzsöl. | *Mari, maszéród még a hátomat, mer mégin nagyom bütykös!* | **Népr.** Az aszszonyok értettek jobban ehhez az ősi „gyógyításhoz”. Egymást szokták masszírozni a téli estéken. Néha cigányasszonyokat kértek meg erre. | **Megj.** A címszó szinonimája: a *nyomogat* és a *ken* ige, alakváltozata pedig a *maszéról* szó. – *Maris, gyere, nyomogass még!* – *Kenyd még a hátomat!*

mátyási tojás Vt *mátyási tojás* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Mátyás napján tojt lúdtojás. | **Népr.** Rejtélynek tartják, hogy miért tűnik el gyakran a fészekből.

mátyásmadár Vt *mátyásmadár* ↓ ↓, *mátyás* ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) Szajkó [Garrulus glandarius]. | *Régön láttam mátyásmadarat.*

mazonna Vt ~ ↓ ↓ | fn Nagy füles vizeskancsó. | *Töccsétők még a mazonnát friss vízzel!* | **Népr.** Korábban ez mázas cserépedény volt, és bort is tartottak benne. Újabban az üvegből való *mazonna* megnevezése inkább csak ez: *vizeskancsó*. – Már a 19. században ismerték a címszót Mocsoládon. KULCSÁR szerint a *mazonna* = cserép-kancsó.

mazzag l. **gatyamadzag**

mázsa J ~ | fn 1. Nagy súly mérésére is alkalmas mérleg. 2. kny. <Mértékegységként> 100 kg súly. | 1. *Nēm pontos ez a mázsa* [mérleg].

mázsál l. **lemázsál**

mécs l. **mécses** a.

mecsekitea Vt *mecsekiteja* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Méhfű; gyógynövény [Melittis mellisophyllum.] | *Jaj, oda a (z)Almási-erdőnek oda a zódalába mentünk mecsekiteját szenni.[...] Szépem mēkszároगतunk, és amikor hát kehőtünk [köhögтünk] nagyon , akkor abbu főзött a nagymama [teát], és ténylek hát az jó vót.* (AKHA I, 65.)

mécses A *mécsős* ↓ ↓, *mécsēs* | fn Olaj vagy zsír égetésével működő világító eszköz. | *Édősanyám idejibe* [1910 körül] *még mécsössē világítottak.* | **Népr.** Alsómocsoládon 1929-ben vezették be a villamos áramot. Addig itt a lakásokban petróleummécsessel világítottak. Sok helyütt csak *gyertya* pislákkolt vacsora idején. Az istállókban a még szagosabb *zsirosmécsős* égett. | **Szerk.** *olaj* ~, *petróleum* ~, *zsiros* ~. | **Megj.** A címszó alapszava a *mécs* szó. | **Fr.** *Étörött a mécsős.* [Sirva fakadt.] | GYERTYAVILÁG, LÁMPAVILÁG

meddő A *meddü* †, ~ | mn Fogamzásképtelen <ember, állat>. | *A meddő marhát hizlalásra fokták.* | **Megj.** A *meddőséget* így is kifejezték: *nēm fog borjat* <a tehén>, *nēm fok csikót a kanca* [ló]. – A *meddő* szót újabban átvitt értelemben is használják: *Ez meddő vita, kár folytatni!*

megabrakol Vt *mögabrakul* ↓ ↓, *mégabrakul* ↓ ↓, *mégabrakol* ↓ | ts i 1. Állatot <főlcg lovat> szemesterménnyel megetet. 2. Jól elver vkit. durva, gúny | **Népr.** Ha az etetés a mezőn történt, a ló nyakába akasztották az *abrakostarisznyát*. Ebből chettek a lovak segítség, azaz etetés nélkül.

megabrakoltat Vt *mëgabrakúitat* ↓ ↓, *mëgabrakótat* ↓ | ts i 1. <Lovat> abrakostarisznyából megetet. 2. Vkit megveret <mással>. | 2. *Na, ez asztán jó mëgabrakúította ám a haragossát.* | **Megj.** A címszó szinonimája: *kiabrakoltat*, de csak a 2. jelentésben. – A címszó műveltető igének tűnik. A nyelvi forma ellenére a szóban az fejeződik ki, hogy az etető *abrakot ad* a lovának, azaz nem másokkal adatja. | MEGABRAKOL

megabriktol Vn *mëgabriktul* ↓ ↓, *mëgabriktol* ↓ | 1. <Bognár, ács> a megmunkálódó fadarabot durván, más szóval *öregibü* [nagyjából] megfaragja vagy kifaragja. 2. <Állatot> jól elver. 3. <Embert> nagyon megver, ill. megfenyít. rossz | 1. *Elëb mëgabriktulom mëg a küllőnek való darabokat.* 2. *Minap a Pandur Imre jó mëgabriktúta ám a lovajit.* | **Megj.** A címszó szinonimája: *kiabriktol*. | ABRIKTOL, ÖREGEL

megabroncsol Vt *mëgabroncsul* ↓ ↓, *mëgabrincsol* ↓ ↓, *mëgabroncsol* ↓ | Abronccsal (vaspánttal) ellát vmit. | *Mëgabrincsúták a hordójjajimat.* | **Megj.** A megigekötös igék jelentésdefinícióiban nehéz megfogalmazni azt a valóságvonatkozást (denotatív jelentést), amely az igékben kifejeződő cselekvés, történés pillanatnyi voltára, huzamosságára, ill. befejezett minőségére (perfektivitására) utal. Szótárunkban ezeket a vonatkozásokat külön azért nem jelöljük, mert az igealakokból, a jelentésdefiníciókból és a példamondatokból meg lehet állapítani az igeaspektusok főbb jegyeit, összehasonlítás esetén az azonosságokat és az egyértelmű különbségeket. (L. a *cövekel* – *megcövekel*, *csikózik* – *megcsikózik*, *csendül* – *megcsendül* stb. igepárok összefüggéseit!)

megad AJ *mëgad* ↓ | ts i 1. Alapszint tesz (ad) vmire. 2. Elbánik vkivel. rossz 3. Tehén bizonyos mennyiségű tejet képes adni. 4. A föld bizonyos mennyiségű termést tud adni. 5. Adósságot visszaad. 5. kny. (Engedélyez vmit.) | 3. *A tehenünk mëgatta idájig este a hat-hét liter tejet.* 4. *A pörösi földem mëgatta a tíz mázsa buzát ëty hódon [holdon].*

megadjusztál A *mëgagyusztáll* ↓ ↓, *mëgagyusztál* | ts i 1. Megjavít, átalakít, megigazit vmit. 2. Elver vkit. rossz, tréf | 1. *Mëgagyusztállom eszt a kerített, mer má nagyon ëszí a rozsdá a drótot.* 2. *Visszabeszét? Na, ezër mëgagyusztállom a gyerököt.*

megadjusztáltat Vt *mëgagyusztátat* ↓ | ts i 1. Megjavíttat, átalakíttat vmit. 2. Megveret (elveret) vkit. rossz, tréf | 1. *Legaláb mëgagyusztátatom a lábbeliket evvel a vándorsusztërrel.* 2. *Maj mëgagyusztátatom én a csösszel azokat, akik régóta dëzsmájják a szöllönket.*

megadózik Vt *mëgadózik* ↓ ↓ | tn i 1. Megadja (megfizeti) a munkáért járó bért. 2. A kért kölcsönt visszaadja. | 1. *Mëgadózok én a munkádër, në féjj!* 2. *Nëmsokára mëgadózom neköd a küjcsönt.* | ADÓZIK, LEADÓZIK

megaggaszt Vt *mëgaggaszt* ↓ ↓ | ts i Aludttejlet melegít <túró készítéséhez> | *Mëgaggasztom mëg eszt a kis aluttejet.* | AGGASZT

megaggat Vt *mëgaggat* ↓ | ts i Nagy öltésekkel <ideiglenesen>, gyorsan összeférceel, megvart vmit. | *Mëgaggatom a réklidet, mer nagyon ëronygyolódott a zerdei munkán.* | ÁGLÁL, MEGÁGLÁL

megaggik Vt *mëgaggik* ↓ ↓ | tn i <A tej> megsalszik. | *Ha mëgaggik a tej, csinyállog belüle ërötturót.* | AGGIK

megagyal Vt *mëgagyal* ↓ | ts i Megver vkit. | AGYAL, ELDÖNGET a.

megágyaz J *mëgágyaz* ↓ | ts i 1. Lefekvéshez előkészíti az ágyat. 2. Gabonakévék alá <nyomtatáskor> szalmát tesz. | 1. *Minygyár mëgágyazok.* | **Megj.** A címszó jelentésében szinonimaként volt használatos ez a kifejezés: *ágyat csinál* <a nyomtatáshoz>. – Az 1. jelentésben ma is használatos a *mëgvet* ige: *Mëgveti a zágyat.* [Azaz: megágyaz.] | ÁGYAZ, MEGVET

megajánl AJ *mëgajáll* ↓, *mëgajánl* ↑ | 1. Felajánl vmit. 2. Megigér vmit. | 2. [Az ördög] *Mëgajáta, ha kieresztő, annyi pénzt viszök, hogy kanállá së tuggyátok mëgënni.* (Népm.-ből, AKHA I, 328.)

megakaszt Vn *mëgakaszt* ↓ | ts i 1. Kocsikereket <lejtős úton> megköt, beköti. 2. Útjában gátol, akadályoz vkit, vmit. 3. Megállít vmilyen folyamatot. | 1. *Várgyá, mëgakasztom elébb a kereket!* 3. [Beszéd közben] *Mëgakasztlak ëty kicsit, ha nëm harakszó.* | **Megj.** A *beköt* igét is használják az 1. jelentésben. | BEKÖT

megáll AJ *mëgáll* | tn és ts i 1. Megszűnik. 2. Állat párosodási készséget mutat. 3. Eltűr, kibír vmit. 4. <Indulatszói funkcióban>: Na, várjál csak! 5. kny. (Vmi nem megy tovább.) | 1. *Mëgát a havazás.* 2. *Látod? Montam, hogy mos má mëgáll a tehenünk.* [Ti. a bika előtt.] 3. *Nehezőmre esőd, de mëgátam szó nekü.* 4. *Mëgájj, eszt még mëgbánod, büdőzs gverők!*

megalkudik A *mëgókudik* ↓ ↓, *mëgākudik* ↓, *mëgalkudik* | tn i 1. Alkuban megállapodik vkivel. 2. Enged álláspontjából. | 1. *Jó lenne mas má mëgókunni evvë a zatyafivā!*

megalmol Vt *mëgalmul* ↓ ↓, *mëgalmol* ↓ | ts i 1. Almot <szalmát> terít a jóság alá <az istállóban>. 2. <Ritkán>: Embernek fekhelyet készít. tréf | 1. *Mëgalmútam este a tehenekné.* 2. *Öregapám a konyhába szómávā, pakróccā mëgalmút a drótostót-nak.* | **Megj.** A címszó jelentésében még: *bealmol.* | ALMOL, BEALMOL

megáporodik A *mëgáporodik* ↓ ↓ | tn i Áporodottá, poshadttá válik, megromlik vmi. | *Mëgáporodott ez a téfű* [tejfől]. *Nëm lehet mëgënni.*

megaprehendál l. **aprehendál**

megapróz Vt *mëgapróz* ↓ | ts i Vmit apróra <vagy a szokásosnál is apróbbra> vág, darabol. | *A Pandur Dezső szántott, és* [utána] *mëgaprószták a földet ijen főtkaparókkal* [fogással, boronaszerű eszközzel]. (L. AKHA I, 23.)

megbabázik Vn *mëgbabázik* ↓ ↓ | tn i Gyermecket szül. | **Megj.** A címszó jelentésében: *lëbabázik* is az „*Elindult Egregy*” c. falusoroló dal szövegében: *Lëbabázot Császa, / Máza a komájja.* | BABÁZIK, LEBABÁZIK.

megbengásodik Vt *mëgbëngásodik* † | tn i 1. Megromlik. 2. Megmakacsolja magát. | BÉNGA, BÉNGA

megbérál Vt *mëghërmáll* ↓ ↓, *mëghërmál* | ts i 1. <A püspök> gyermecket bérál. 2. Jól megver vkit. tréf | 2. *Sokszó mëghërmát a tanítottók, ha rëndetlenköttünk.* | BÉRMÁL

megberzeget Vt *mëghörzöget* ↓ ↓, *mëghërzéget* † | ts i Meglazít, felráz <bizonyos>

összeállt anyagot (pl. tollat, szénát stb.). | *Mégbörzögettem a váncosokat, mer má nagyon lapossak.* – *Börzögessétek még a szénát, hogy elép szároggyon!* | BERZEGET

megbízgat Vt *megbízgat* ↓ | ts i 1. Biztatással megvigasztal, megnyugtató. 2. Reményt kelt vkiben. 3. Ígéretet tesz vminek az intézésére. 4. <Rászólva> élénkebb mozgásra készítet. | 1. *A doktor úr megbízgatott engem, hogy rőndbe gyűvők hamarossan.* | BIZTAT, FELBIZTAT, FELBOLONDÍT

megbokrosodik Vn *megbokrosodik* ↓ | tn i 1. <Növény, főleg vetés> sűrűvé, bokrossá, terebélyesebbé válik. 2. Megvadul a jószág <főleg a ló>. 3. <Személy> megmakacsolja, ill. elragadtatja magát. | 1. *Akkor, ha nagyom megbokrosodott őszre a gabona, akkor jószágot [birkákat] engettek rá.* (AKHA I, 23.) 2. *Étyszer a zországunton egy autótú megbokrosottak a lovajim.*

megbolház Vt *megbóház* ↓ ↓ | ts i 1. <Ágyban vagy személy ruhájában> megkeresi és elpusztítja a bolhákat. 2. Tüzetesen átvizsgál vmit. | 1. *Várgyá, még megbóházom a lepüddöt, mer bóhákat láttam rajta!* 2. *Kicsit még megbóházom eszt a kimutatást, nehogy hiba lögyöm benne.* | BOLHA, BOLHAFÉSZEK, BOLHÁSZKODIK

megbomlik Vn *megbomlik* | tn i 1. Megzavarodik. 2. kny. (Vmi szétesik, kinyílik.) | 1. *Nem csodállom, hogy megbomlot szegény.*

megborjazik A *megborgyuzik* ↓ ↓, *megborgyazik* ↓ ↓, *megborjazik* | tn i Tehén megellik [borjút hoz világra]. | *Ha megborgyazik a tehén, emén a poklájja [méhlepényc].*

megboronál A *megbaránnyal* ↓ ↓, *megbarányáll* ↓ ↓, *megboronál* | ts i Boronával a <felszántott> földet megaprózza, a talajt elsimítja. | *Megbaránnyalom még eszt a kis pásztát, asztán lehet vetni.* – *Akinek föggye vót, aszt akkor mekszántottunk, megbaránnjátunk.* (AKHA I, 19.) | **Megj.** A *boronál* szinonimája: a *fogasol*. | FOGASOL, MEGFOGASOL

megborotvál A *megbörétfál* ↓ ↓, *megborotfál* ↓, *megborotvál* | ts i 1. kny. 2. Elnyeri <vkinek> a pénzét. 3. Megfoszt vmitől. | 1. *Éty hétön étyszer együt hozzánk a barbél, asztám megbörétfáta édösapamat a konyhába. Mindig attu fétem, hogy megvági a nyakát.* | BORBÉLY, BOROTVA

megborotválkozik A *megbörétfákozik* ↓ ↓, *megborotfákozik* ↓ ↓, *megborotfálkozik* | tn i Megborotválja magát. | *Később apám megborotfákozott ű maga is.*

megbozgat Vt *megbozgat* ↓ ↓ | ts i Megbolygat, megpiszkál <vmit>. | *Bozgassátok még a tüzet evvē a kizs bottā!* | **Népr.** *Aki a halottak sirgyát megbozgat, az megbünhődik érte.*

megbökö Vn *megbökö* | 1. Vmivel bököve, megszúrva megsért vkit. 2. kny. (Bököve megérint vkit az ujjával.) 1. *Megbökte valami tüsökö a lábomat.* 2. *Bög még a hátát!*

megbörzöget f. **megberzeget**

megbubol Vn *mégbubol* ↓ ↓, *mégbubol* | ts i 1. Kissé fejbe ver vkit. 2. Barackot nyom vkinek a fejére. 3. Kakas megtermékenyíti a tyúkot. | 1. *Kicsit mégbubót a tanító ur, ha nem tuttam sokájig megüni a helemön.*

megbuggyan Vn *mëgbuggyan* | tn i 1. Télire eltett befőtt megerjed, megromlik. 2. Az ember feje <a nagy melegben, zajban> megfájdul. 3. Vki nincs teljesen észnél. rossz, tréf | 1. *Mëgbuggyant a cserősnyekompótom.* 2. *Mëgbuggyan a fejem ettü a nagy melettü.* 3. *Mit kébzesz? Mëgbuggyantá tejjessen?* | **Megj.** A 2. és a 3. jelentés új a falu nyelvében.

megbuktat Vt *mëgbuktat* | ts i 1. Edényt, hordót lebillent, hogy belőle a folyadék kifolyjon. 2. Edényt <főleg üveget> kissé eldönt, hogy könnyebben folyjon bele a víz. 3. Tarlót szánt <lényegében alábuktatja a tarlót>. 4. kny. (<Pedagógus> diákot elégtelenre minősít.) | 2. *Ha kicsit mëgbuktatod a züjgöt a füráskutná, hamā telle lëssz.* 3. *Eszt a kizs darap földet még mëgbuktatom.* | **Megj.** A 3. jelentésben a címszó szinonimái: *alábuktat, alászánt.*

megbuzerál Vt *mëgbuzéráll* ↓, *mëgbuzérál* | ts i 1. Megtréfál vkit. tréf 2. Felboszszant vkit. 3. Működésképessé tesz vmit úgy, hogy csak megpiszkálja. tréf, gúny | 1. *Kicsit mëgbuzérállom szégént, mer nagyon ē van anyáttlanodva.* 2. *Mëgbuzérátam, asztám mëkharagudot rám.* 3. *Buzérád még valahugyan eszt a lërobbant motort, mer nēm akar indúni!*

megcerkad Vt *mëkcërkad* ↓ ↓ | tn i 1. Nagyon vágyakozik vki után. gúny 2. Erősen sóvárog vmiért. rossz, gúny | 1. *Valamikó egy gazdag legém maj mëkcërkatt értem.* 2. *Attam a cigám Marinak ëty kis hurkát, mer māj mëkcërkatt érte, māj kiniszte a kezembü.*

megcicerél Vt *mëkcicöréll* ↓ ↓, *mëkcicörél* ↓, *mëkcicérél* | ts i 1. <Kakas> tyúkot megtermékenyít. 2. Férfi nőt magáévá tesz. tréf, szép | 2. *Mëkcicöréte ez a lányokat sorba, de még a kikapós mënyecskéket is.* | IIÁG, MEGIIÁG

megcövekel Vt *mëkcüjekül* ↓ ↓, *mëkcüjeköl* ↓ ↓, *mëkcöveköl* ↓, *mëkcövekél* | ts i Cövekkal megerősít <töltést, partoldalt, kerítést, oszlopot stb.>. | *Cüjeköd még a kapu-oszlopot, mer ki jakar dűni!*

megcsapkod Vt *mëkcsapkod* ↓ | ts i 1. <Nagyjából kapálva> kivágja a nagyobb gazokat a haszonnövény mellől. 2. kny. (Vmit megütöget.) | 1. *Mëkcsapkodom a cukor-répát, mer mögen gazosodik.* | KICSAPKOD, ÖREGÉBŐL

megcsendül A *mëkcsöndül* ↓, *mëkcsëndül* | 1. <A fülben> hirtelen csengésszerű hang szólal meg. 2. kny. (Csengeni kezd.) | 1. *Mëkcsöndüt a fülem. – Mëllik fülem csöndüt még? Ha étalállot, tē hallod még a jó hirt.*

megcsördül Vt *mëkcsördül* ↓ ↓, *mëkcsërdül* | tn i 1. Üvegek vagy fémes tárgyak hirtelen összeverődve csörrenő hangot adnak. 2. <Suhintva> az ostor sudara pattogó hangot ad. | 2. *Mëkcsördüt a kezibe a zostor.*

megcsesz Vt *mëkcsesz* | ts i 1. <Férfi> a közösülést elvégzi. durva 2. Mit sem ér ez! durva | 2. <Káromkodásféle közlésben>: *Na, mëkcseszhetöd a zegésszet! – Na, csezd még pajtás! – Mëkcseszhetöd a pénzödöt.*

megcsikál Vt *mëkcsikáll* ↓ ↓, *mëkcsikál* ↓ | ts i Megcsiklandoz vkit. | *Mëkcsikállom kicsit a tãpadat.* | MEGCSIKLANDOZ

megcsikózik Vn *mëkcsikózik* ↓ | tn i <Kanca> csikót hoz világra. | *Mëkcsikózott a Szellő nevű lovam.*

megcsináltat Vt *mëkcsinyátat* ↓ ↓, *mëkcsinátat* ↓, *mëkcsináltat* ↑ | ts i 1. Vmit elkészített másokkal. 2. Megjavított vmit. | 1. *Akkor én a Kálmánný mëkcsinyátatom a szűjőszéköt.* [Azaz: új szövőszéket készítettetek.] 2. *Kidűt pár küllő a zëggyik kerekembű. Mëkcsinyátatom a Kálmánný.* [Azaz: megjavítottam a kereket.]

megcsöcsörész Vt *mëkcsöcsörész* ↓ | ts i Női mellet fogdos. tréf, durva | *A szomszéggya mëkcsöcsörészte a Marist.*

megcsökik Vt *mëkcsökik* ↓ ↓ | tn i Nem fejlődik rendesen; pici marad. | *Mindig mëkcsökik ëty-két malacom, pejik kapnak eleségöd böven.*

megcsömörlik A *mëkcsömölik* ↓ ↓, *mëkcsömörlik* | tn i 1. kny. (Étellel, itallal undorodásig eltelik.) 2. Elrontja a gyomrát. 3. Elege lett a szórakozásból, élvezetekből. | 1. *Annyit zabátam a lakodalomba, hoty pár napra mëkcsömöllöttem a zételöktű.* 2. *Apám mëkcsömöllött a buborkasalátátu, mëk hánt [hányt] is.* 3. *Végre mëkcsömöllött a zonokám a nagy diszkóázsha.*

megcsuklat Vt *mëkcsuklat* ↓ | ts i Csuklásra kényszerít. | *Hugyam mëkcsuklatott ez a zerős paprika. Ki köllöt vóna vönnöm a gërëndájját.* [Gerenda: 'a zöldpaprika etc.']

megdádáz A *mëgdádáz* ↓ | ts i <Gyereket> kissé elfenekel. szép | **Megj.** Inkább csak a kisgyermeknek szóló gyengéd figyelmeztetésben: *Vigyázz! Öcsi, mëgdádázlak, ha rosszākoc!*

megdeleltet Vt *mëgdelëtet* ↓ ↓ | ts i Dél körül <hüvös helyen> jóságokat pihentet a legelön. | *Mëgdelëtetött a Gábor bácsi, asztán ujra möntek ki ja tåróra* [a jóságok legelni].

megdolgozik AJ *mëgdőgozik* ↓ | tn i 1. kny. (Vmiért eleget, esetleg túl sokat dolgozik.) 2. Munkájáért megérdemli <a pénzt, elismerést>. 3. Tökéletesen megmunkál vmit. | 1. *Jó mëgdőgosztam eszt a kis pész.* 2. *Hidd el, mëgdőgosztam érte!* 3. *Szépem mëgdőgoszta gyaluvā mëk csiszulóval is a dëszkalapot.*

megdögönyöz Vn *mëgdögönyöz* ↓ | ts i Öklével, tenyerével vkit <főleg kisgyermeket> játékosan, de jól megnyomkod. tréf | *Gyere ide, Bazsikám! Mëgdögönyözlek ëty kicsit.* | MEGGÁZOL, MEGNYOMOGAT, NYOMOGAT

megdönget AJ *mëgdönget* ↓ | ts i 1. Jól elver vkit. tréf, szép 2. kny. (Hirtelen kezdéssel és rövid ideig ütöget, dönget vmit.) | 1. *Ez a goromba frátër a gyerökejit is sokszó mëgdöngeti.* | ELDÖNGET, KIKALAPÁL

megebédéz(ik) Vt *mëgebédöz(ik)* ↓, *mëgebédöz* ↑ | tn i Elfogyasztja az ebédjét. | *Mëgebédözstünk, osztám mënt tobább a munka.* | **Megj.** Újabban a címszó jelentésében ez az igealak is használatos: *mëgebédöl.*

megebelli Vt *mëgebelli* ↓ ↓, *mëgebelli* ↓ | ts i 1. Megköti, megmakacsolja magát. rossz 2. Vmiből elege lett. 3. Vmiért neheztel. | **Megj.** A 2. jelentés inkább csak ebben a szerkezetben: *mëgebelli magát.* – *Jó sora vót, asztán valami mijatt nagyom mëgebellötte magát.*

megcetesedik A *mëgecõtësödik* ↓, *mëgecëtësedik* | tn i 1. <Befött> megsavanyodik. 2. <Bor> ccetessé válik. | 2. *Mëgecõtësödött a borom a kisebbik hordóba.*

megéget AJ *mëgéget* | ts i 1. Megpörköl, odaéget vmit. 2. Előidézi, hogy <vkinek vmely> a testrésze megégjen. | 1. *Mëgégetted a hajmát a zsirba? Most ëdophatom a zegësszet.* 2. *Mëgégetted a nyëvedet?*

mégegyszer A *mëgëccõ* ↓ ↓, *mëgëtyszër* | hsz 1. Ismét, újra. 2. <Legalább> mégegyszer. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 táján) köszönésben: „*Hát mëgëcczõ: Isten áldgya keetõket!*”

megéhül Vn *mëgehül* ↓ ↓ | tn i Megéhezik. | *Nagyom mëgehütem.*

megékéz Vt *mëgekéz* ↓ | Lóval vontatott ekével (más nevén: *lókapával*, *lóekével* vagy *iglive*) talajt lazít, és gyomot vág ki. | *Mëgekëzõm a Balátába a kukoricánkat.* | **Megj.** A címszó színinimái: *mëgigliz*, *mëghuzat*. | EKE, IGLI, MEGIGLIZ, MEGHUZAT

megelégel A *mëgõlégül* ↓, *mëgõlégöl* ↓, *mëgëlégül* ↓, *mëgëlégöl* ↓, *mëgëlégël* ↑ | ts i 1. Elégnek tart vmit. 2. Vmit nem tud, nem akar tovább elviselni. 3. Megunta, ami eddig kedvére való volt. | 2. *Mëgõlégõte a szenvedésejit, és ebbe hãt [halt] bele.* 3. *Mëgõlégõtem a mullaccságokat.*

megélesít A *mëgëllõsitt* ↓ ↓, *mëgëlësit* ↑ | ts i kny. | MEGRESZEL, MEGRÁSPOLYOL

megemberesedik A *mëgembõrõsödik* ↓ ↓, *mëgembërësedik* ↑ | tn i 1. Megférfasodik. kedv, szép 2. Megkomolyodik. | 1. *Andriskã, de mëgembõrõsõtõtë!*

megemel AJ *mëgemel* | ts i 1. Az emelésben megerõlteti magát. 2. Vmit elmozdít vhonnan. 3. Vmit felelmei. | 1. *Nagyom mëgemëte magát.* | KULCSÁR szerint (1896 táján): *megemëni*, *megemëte* = megemelni, megemelte.

megén l. megint

mégér¹ Vt *mögér* ↓ ↓, *mëgér* ↓ | tn i Alig bír <vmit teljesíteni>. | *Mögërõk futni utánnad.* [Alig érlek el.]

mégér² AJ *mögér* ↓ ↓, *mëgér* | tn i 1. Ér ez annyit, <mint amirõl szó van>. 2. Vmilyen helyzetbe kerül. 3. Még <most is> életben van. | 1. *Mögér ez ezõr forintot, hidd el!* 2. *Nëm hittem, hogy mëgërõm eszt a jómódot.* 3. *Mëgërtem Isten segëdelmëvel a nyócvan évet.*

mégérdemel A *mëgërdõmül* ↓ ↓, *mëgërdõmöl* ↓, *mëgërdëmël* ↑ | ts i Rászorgál vmire. | *Mëgërdõmünëk itt is a zõregõk, hogy jop sorik lõgyõn.*

megered Vn *mëgered* | tn i 1. Az elültetett fa gyökeret ver. 2. <A védõoltás> megfog, sikeres. 3. kny. (Elered az esõ.) | 1. *Mëgerettek a ribizlibokrok, amiket taval õsszel üttetem el.* 2. *Szëpõm mëgerett a kizsgyerõk ojtása.*

megesik Vn *mëgesik* | tn i 1. <Lány> házasságon kívüli kapcsolatban teherbe esik. rossz 2. <Vmi néha> clõfordul(hat). | 1. *Amikor a Nani mëgesõt, vót ám nagy lárma nálík.* 2. *Mëgesõt, hogy itt-ott azër beruktam.* | ESETT LÁNY

megészlel Vt *mëgészlel* ↑ | ts i Észrevesz vmit. | *Ère vót a nyom Csurgó felé. Akkor asztãm mëgészlëték [ezt a Radics testvérek].* (AKHA I, 121.)

megetet AJ *mëgõtet* ↓ ↓, *mëgëtet* | ts i Gyermekeknek, jószágnak eleséget ad. – tn i

Elvégzi az állatok etetését. | *Megētetōm a lovakat mēg a teheneket.* – *Mēgētettem.* [Be-fejeztem az etetést.] | **Megj.** A *megetet* ige inkább csak a jószágok etetésére vonatkozik, ritkábban gyermekekre és idősebb, magatehetelen felnőttekre. Emberekre vonatkozóan az *enni ad* szerkezet a szokásosabb a címszó jelentésében. Így: *Most ēnni adok a kizsgyerőknek mēg a nagypapának.* – A címszó önállóan (tárgyi bővítmény nélkül) is előfordul a beszédben: *Mēgētettem.* [Ti. a jószágokat; ill. megtörtént az etetés.]

megfarag AJ *mēkfarag* | ts i 1. Kellő formájúra farag <vmilyen fadarabot>. 2. Megdorgál, megfenyít vkit. | 1. *Mēkfaragom eszt a husángot, hogy jó lögyön gerébgyenélnek.* 2. *Kicsit mēkfaraktam a gyerőköt, mer ölég édomtalanu visēködött.* | **Megj.** A címszó jelentéséhez közel áll a *kifarag* ige jelentése. A *kifarag* a bognárok szaknyelvében: 'nagyolt faragással további munkára előkészít egy fadarabot'. Pl. a *küllőnek* való akácfát *szeķőrcēvē* kifaragja a bognár, majd *vonyókēssē* végleges formájúra alakítja. – A 2. jelentés viszonylag új a falu nyelvében. | **Népr.** Régen majdnem minden háznál volt *szijószerék* vagy *szatlērszerék*. Ezzel tudták befogni a faragással megmunkálendő fadarabot. Sokan értettek az egyszerűbb munkaeszközök (kapa, gereblye, vella stb.) nyelésére megfargásához.

megfarol Vt *mēkfarul* ↓ ↓, *mēkfarol* ↓ | tn i 1. <Nő> enged a férfi csábításának, és hajlandó a szeretkezésre. gúny, rossz 2. Jármű az úton hirtelen elfordul, eltér a menetiránytól. | 1. *Mindig akatt, aki könnyem mēkfarót a legényőknek.*

megfej A *mēkfej* ↓ | ts i 1. Tehén fejését elvégzi. 2. Pénzt csal el (ki) vkitől. rossz, gúny | 1. *Mēkfejted a teheneket?* 2. *Na, ez asztán jó mēkfejte a zadóssajit a zuzsorakamtā.*

megfejt Vt *mēkfejt* ↓ | ts i Elkülöníti a bort a seprőtől. | *A borokat mindik fejteni köllött.* [...] *Hát karácson felē, bucsu után [nov. végén] má mēk kō fejteni a borokat. Akkō eccō má mēkfejtöttek, végikfejtöttek.* | **Megj.** A címszóban a *mēg-* ik a cselekvés befejezettségére utal.

megfér Vn *mēkfér* ↓ | tn i 1. Vmi elfér vhol. 2. Békésen elvan (él) vkivel. | 1. *Mēkfér még ez a hüttő is a konyhába.* 2. *Régön sokan étek ēty házba, mégis mēkfértek egymássā.*

megfizet AJ *mēkfizet* ↓ ↓, *mēkfizet* ↑ | ts i és tn i 1. Tartozást megad, kiegyenlít. 2. Vmiért megfelelő árat ad. 3. Lefizet, megveszteget vkit. 4. Meglakol vmiért. | 1. *Mēkfizettem a zadósságomat.* 2. *Nē fēj, mēkfizetōm én rōndōssen a borxyukat!* 3. *Eszt biztos jó mēkfizettek, hoty képes vót ēvállōni aszt a naty hazukságot.* 4. *Tuttam, eszt drágán köl majd mēkfizetnōm.* | **Megj.** Ma a címszó jelentésében gyakoribb a *lēfizet* ige.

megfogad AJ *mēkfogad* ↓ | ts i Fogadalmat tesz; felajánl vmit. | *Mēkfogatta a Száraz Gyuri, hotyha mēkszabadul a zōrdōktū, akkor ide ēty kōrōsztōt csinyátat.* (AKHA I, 329.)

megfogasol Vt *mōkfogasul* ↓ ↓, *mēkfogasol* ↓ | ts i Fogással (boronával) földet apróz, talajt tömörít és egyenget. | *Mōkfogasulom még a földet, asztám má lēhet vetni.* | BORONÁL, MEGBORONÁL

megfojt A *mëkfujt* ↓ ↓, *mëkfojt* | ts i kny. | *Verekedés közbe majněm mëkfujtotta a Gyurkát a pajtása.*

megfoltoz A *mëkfótoz* ↓, *mëkfoltoz* | ts i Vmit megvarr, folttal lát el. | **Megj.** Ha bádogos lyukas edényt folttal lát el, erre ez a szó használatos: *befótoz* [befoltoz].

megfon Vt *mëkfony* ↓ ↓ | ts i 1. <Rokkán> a kendert fonallá sodorja. 2. Ostort, kötelet sodor. | 1. *Mëkfonytam először szállakendőrt, utána a gyaptyut.*

megfonnyad Vt *mëkfonnyad* | tn i Növény, virág hirtelen fonnyadni kezd. | **Megj.** A teljes fonnyadásra ezek az igei alakok utalnak: *ëfonnyad*, *ëkókad* vagy *ëhervad*.

megforral A *mëkfóráll* ↓ ↓, *mëkfóral* | ts i Folyadékot felforral. | *Mëkfórállom a tejet, csak ë (ki) në fusson!*

megfordul AJ *mëkfordul* | tn i 1. A bor felzavarodik; áttetszősége megszűnik. 2. kny. (Helyben egész vagy fél fordulatot tesz.) | 1. *Mëkfordút a borom. Fejteni köllene.* | **Fr.** *Mëkfordút bennem (a fejembe) a gondolat, hogy...* [Eszembe jutott, hogy...]

megfoszt Vt *mëkfoszt* | ts i 1. Kukoricacsövet a csumájából kibont. 2. Baromfi <főleg tyúk, liba, kacsá> tollát leszedi, letépi. 3. kny. (Erőszakkal elvesz vmit.) | 1. *Jó lenne még máma mëkfosztani a kukoricát!* 2. *Mëkfosztom a ludakat, a tollat mëg étőszöm, hogy lögyön a zuj vánkosságba.*

megföľöz Vt *mëkföľöz* † | ts i Túltesz rajta. | **Megj.** A 19. sz. végén még ismert és használt szó volt Mocsoládon. KULCSÁR szerint (1896 körül): *mëgföľözi* = túltesz rajta.

megfőz AJ *mëkfőz* | ts i 1. Főz vmit. 2. Elvégi a főzést; <vagyis a főzés befejezettségére való utalás>. 3. <Furfanggal> rávesz vkit vmire; érzéki vonzalmat kelt. | 1. *Mëkfősztem a sunkát.* 2. *Má röggë mëkfősztem. Mëhetünk a mezőre.* | **Megj.** A 2. példamondatban az ige után nem áll tárgyi szerepű bővítmény. Hasonló mondatok: *Mëgfejtem.* [Fejtem.] – *Mëkpermetütem.* [Permeteztem.] – *Mëgebédütem.* [Ebédelttem.] stb.

megfúj Vn *mëkfuj* | ts i 1. Ételt <főleg levest> fújással hűt. 2. kny. (Fúvós hangszert megszólaltat.) 3. A szél (léghuzat) erősen ér vkit. 4. Ellop vmit. rossz | 1. *Várgyá, mëkfujom a levesödet!* 2. *A kanász má korán röggë mëkfujta a kúrtyit.* 3. *Nëm esőt jó, hogy a zëľľös szél mëkfujta a zizzat hátomat.* | **Megj.** A 4. jelentés argó jellegű, és teljesen új a falu nyelvében.

megfundál Vt *mëkfundáll* ↓ ↓, *mëkfundál* ↓ | ts i 1. Gondosan megtekint, megvizsgál vmit. 2. Alaposan átgondol vmit. | 1. *Mëkfundállom elép, hogy mijen ennek a lónak a járása.* 2. *Lëhet, hogy mëgvőszöm, de eléb mëg mëkfundállom.* [Gondolkodom rajta.] | KIFUNDÁL

megfülik Vt *mëkfüľľik* ↓ ↓, *mëkfüľľ* ↓ | tn i Felforrósodik a kemence <a fűtés eredményeképpen>. | *Mire mëkfüt a kemince, addigra má kiszakajtottunk a kënyértészát a szakajtógba.* (AKHA I, 58.) | **Megj.** Érdekes, hogy a mezőn megázott széna, szalma közepe is megforrósodik, megfüľľed, de ezt már így fejezik ki: *bëfüľľik*, *bëfüľľed* <a széna vagy a szalma>. | BEFÜLİK, BEFÜLLED

megen l. megint

meggázol Vt *mëggázul* †, *mëggázol* † | ts i <Kisgyermek> a felnőtt hátát tapos-

sa. | Gyere, Janika, gázúd még a hátomat! | **Népr.** Régebben az idős emberek így masz-szírozatták meg a hátukat kisgyermekkel. | MEGNYOM, NYOMOGAT, MEGDÖGÖNYÖZ

meggebed Vt *mэгged* ↓ ↓ | tn i 1. Tönkremegy vki; megszakad a munkában. durva 2. Elfárad, kimerül a munkában. 3. Elpusztul; meghal vmiben. durva, rossz | 1. *Aszttem, mэгgedők má a kaszállászba.* 2. *Mэгgebettem a kendőrásttatászba. Most asztán nyomhatom a zágyat.* 3. *Gebeggy mэг!* [Pusztulj el!] | GEBE, GEBED, MEGSZAKAD

meggerebenel Vt *mэгgerebenjöl* ↓ ↓, *mэгgerebenöl* ↓ ↓ | ts i Kendert gerebenen kifésül. | *Mэгgerebenjötünk a kendőrt. Így évát a szállakendő mэг a kóc.* (AKHA I, 40.)

meggereblyél Vt *mэгgerebgyél* ↓ ↓, *mэгgereblél* ↓ ↓, *mэгgerebjél* ↓ ↓ | ts i <Földet> gereblyével elegyenget, elsimit. | *Mэгgerebgyéted a zágyás helit?* | **Megj:** A címszó jelentésében használatos még: *mэгgerebjéz* és *elgerebjéz*. | GEREBLYÉL

megguggol Vt *mэгgugyul* ↓ ↓, *mэгgugyol* ↓ ↓ | tn i <Párázaskor> lelapulva várja a tyúk a kakast. | *A tik mэгgugyul, asztán a kakas mэгcicőrélli.*

meggyarat Vt *mэг'gyarat* † | ts i Kifésüli a kendert. | **Népr.** A kender kifésülését a *gerebenen* végezték. Ezért ezt a munkát így is megnevezték: *gerebenyülés*, *gerebenőzés*. | GEREBEN, GEREBENELÉS, GYARAT, KENDER, KÓC, SZÁLAKENDER

meg'gyelöl l. **megjelöl**

meggyengül AJ *mэг'gyöngül* ↓, *mэг'gyengül* | tn i 1. Vmi <kender, lucerna, gyékény> a nedvességtől megpuhul. 2. A főzés alapanyaga a meleg folyadékban megpuhul. 3. Étel a szájban megpuhul. 4. kny. (Vmi gyengévé válik.) | 1. *Mэг'gyöngűt a lucërna. Így nëm lehet összegyűjteni.* 2. *Most má mэг'gyöngűt a káposzta a fazégba.* 3. *Nincsen fogam, de ha má mэг'gyöngűl a zétel a szájjamba, lë tudom nyëni.*

meggyapál Vt *mэг'gyëpál* ↓ ↓, *mэг'gyapál* ↓ ↓ | ts i 1. <Játékból> dögönyöz vkit. tréf 2. Kissé ver, megráz vkit. tréf 3. Megfegyelméz, lehord, ráncba szed vkit. rossz, tréf | 1. *Gyere ide! Kicsit mэг'gyëpállak!* 2. *Jó mэг'gyapáta a haragossát.* | MEGDÖGÖNYÖZ, MEGDÖNGET, MEGTÉP

meghabarodik Vn *mëkhabarodik* ↓ | tn i 1. Összezavarodik. 2. Megbolondul. | *Nëm tunni, mitü habarodot mэг.*

meghagy AJ *mëkhagy* ↓ | ts i 1. Tennivalót távozása előtt elrendel. 2. Halála előtt vmit végakaratul megszab, elrendel. 3. Elismerve megállapít vmit. 4. kny. (Vmit nem fogyaszt el.) | 1. *Édősapám tizëñdöbe* [1915-ben] *ëmënt katonának. Akkó mëkhatyta, hogy aggyunk el a tehenet, és vögyünk egy üszöt.*

meghallgat AJ *mëkhógat* †, *mëkhāgat* ↓ ↓, *mëkhalgat* | ts i 1. Kérést, tanácsot, panaszt figyelembe vesz. 2. kny. (Hallgatva figyelemmel kísér.) | 1. *A jó Istem mëkhāgatta kërësömet.* [Segített rajtam.]

meghív A *mëkhij* ↓, *mëkhi* ↓, *mëkhiv* | ts i 1. Vendékként hív vhoval. 2. Részvétellel felkérve hív. 3. Feladatra, tisztségre felkér. | 1. *Mëkhijtak ebédre.* 2. *Mëkhijtak, hogy mënnyek el én is a falugyűlésre.* 3. *Mëkhitták násznagynak a mënyem körösztaptyát.* | **Megj.** A címszó régies főnévi igenévi alakja: *mëkhimya*. – *Mэг is köllöt himya a zegész rokonyságát.*

meghőbörödik Vt *mëkhőbörödik* ↓ ↓ | tn i Megháborodik, eszét veszti. rossz | *Szégény, tejjessem mëkhőbörödött, annyi bajj érte.* | MEGHABARODIK, MEGHIBBAN

meghőmpölyödik Vt *mëkhőmpölödik* ↓ ↓ | tn i 1. Egyet-kettőt fordulva hentere-dik. | *Könnyen elesött, asztám mingyá mëkhőmpölödött.* | FELHŐMPÖLYÖDIK

meghuzat Vn *mëkhuzat* ↓ ↓ | ts i 1. Kapálóckével (vagy iglivel) földet lazít a talaj felszínén, és egyben így gyomtalanít. 2. Eléri, hogy vmit meghúzzanak. 3. kny. (Vkit becsap, megtéveszt.) rossz | 1. *Lókével vagy iglivel szoktunk mëkhuzatni a répasorok közit mëg a kukoricát.* 2. *Majd ü mëkhuzati a harangokat.* | **Megj.** A 3. jelentés új a falu nyelvén. | MEGEKÉZ, MEGIGLIZ

megigliz Vt *mëgigliz* ↓ ↓ | ts i Kapálóckével vagy iglivel talajlazítást és gyomtalanítást végez. | *Mëgiglizöm a répasorok közit is.* | MEGEKÉZ, MEGHUZAT

megint A *mögen* †, *mëgin* ↓, *mëgen* ↓, *mëgint* | hsz Ismét, újra. | *Hát aszonygya ja kanász, majd ugvis mëgen ërejtőzök.* (AKHA I, 181.) – *Ott ëty kemöncét fűtt ëgy ördög mögenn.* (Népm.-ből, AKHA I, 311.) – *Közben mëglött az ëfél, mëgenn születött effia [egy fia], annak Éfé [Éjfél] lött a neve.* (Népm.-ből, AKHA I, 310.) | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 táján): *memmeg* = *megint*.

megír AJ *mögir* ↓, *mëgir* | ts i 1. Írókával (*gicával*) mintákat rajzol a húsvéti tojásra. 2. Jellel ellát, írással megjelöl vmit. 3. kny. (Megír vmit, pl. levelet.) | 1. *Mëgirtatok-ë a húsvéti tojásokat?* 2. *Mëgirtam a tojásokat, hogy mëllik fészögühü valók.*

megismétel A *mëgismétül* ↓ ↓, *mëgismétöl* ↓, *mëgismétël* | ts i Vmit újra <s talán jobban> csinál. 2. kny. (Vmit újra mond.) | 1. *Mëgismétüte a vetést, mer a zelső nëm sikerüt a naty szárásság mijatt.*

megjár AJ *mëgjár* ↓ | ts és tn i 1. kny. (Nagyobb területet bejár, nagyobb utat megtesz.) 2. kny. (Vhonnan elmegy, és <később oda> visszatér.) 3. Bizonyos helységet bejár. 4. <Hegyes tárgy> mélyen behatol a földbe. 5. Pórus jár vmivel. 6. Vmi megilletti. | 1. *Mëgjártam az erdőt.* 3. *Mëgjártam egész Dombovárt, mëksë talátam rëndös kalapot magamnak.* 4. *A zekevas jó mëgjárta a földet.* 5. *Mëgjártam a drótostóttal: becsapott a minap engömet.* – *Aszonta a szomszédom, hogy én ëtyszër mëgjárom velik.* 6. *Mëgjár a gyussom, ha akarot, ha nëm.*

megjárat AJ *mëgjárat* ↓ ↓ | ts i 1. Jósággal <főleg birkákkal> földet, vetést járat. 2. Jóságot <lovat, tehenet, bikát> vezetve megjártat. 3. kny. (Idős, beteg embert vagy kisgyereket vezetve sétáltat, járat.) | 1. [Gábor bácsi] *a vetésöket a birkákkal mëgjáratta.* *Csak a tetejit legëtek lë, kárt nëm tëtteg benne. Ettü jobban gyökeresödött a vetés. Jobban fejlödött.* (AKHA I, 24.) | **Megj.** A 2. jelentésben még a *mëgjárat* ige is használatos volt.

megjelenik A *mög'gyvelönik* †, *mëgjelönik* ↓, *mëgjelënik* | tn i 1. Képzeletében, álmában vagy a mesében (hiedelemben) láthatóvá válik vmi vagy vki. 2. kny. (Elmegy vhova, hogy ott jelen legyen.) 3. kny. (Élőlény vhol láthatóvá válik.) | 1. *A karácsonyi ëféli misén kitárút a templom ajtaja, osztég mëg'gyvelönt ám Lucifër ëgy naty tüzes vasvëllával a kezibe.* 2. *Másnap mëgjelöntem a bíróságön.*

megjelöl A *mëg'gyelül* ↓ ↓, *mëg'gyelöl* ↓ ↓, *mëgjelöl* | ts i 1. Baromfin vmilyen megkülönböztető jelet hagy. 2. Lovat, marhát jellel lát el. | 1. *Mëg'gyelülöm a csibéket: lëvágom a kõrmik végét.* | **Népr.** Megjelölték a nem tojó tyúkokat is valamilyen módon, pl. úgy, hogy a lábukra madzagot kötöttek, vagy levágták a szárnytollaik végét. – Lóra, marhára régen bélyeget (*billogot*) sütöttek, de itt inkább csak az uradalomban.

megjön A *mëg'gyün* ↓, *mëgjön* ↑ | tn i 1. Hazaér, ill. odaér, ahol várják. 2. Vmi jelentkezik. | 1. *Várgyá, ha mëg'gyüjök, akkó maj mëkcsinyállom.* – *Öregapám negyvenkilendzbe* [1949-ben] *mëg'gyütt a zorosz hadifokságbu.* 2. *Mëg'gyütt a lányunk vérzése.*

megkalapál Vt *mëkkalapál* ↓ | ts i 1. Vmit kalapácsütésekkel megjavít. 2. Szerszámot (kaszát, kapát) kalapáccsal élesre ver. 3. Vkit elver. | 1. *Kicsit mëkkalapállom eszt a zajtót, asztán hëregyün* [helyrejön, megjavítódik]. 2. *Mëkkalapállom a kapádat, mer életlen lëtt.* 3. *Na, ez jó mëkkalapáta a fját.* | **Megj.** A címszó 2. jelentésében használatos még a *kikalapál* és a 3. jelentésben az *elkalapál* ige. | ELKALAPÁL, KIKALAPÁL

megkap AJ *mëkkap* ↓ | ts i 1. Betegséget kap, elkap <mástól>. 2. Vmi kifejti a hatását. 3. A tűz egy kissé megéget, megpörköl vmit. 4. kny. (Kézhez kap vmit.) | 1-1. *Mëkkaptam en is eszt a ronda virusos náthát.* 2. *Mëkkapta a fagy ëty kicsit a kajszi virág'gyajit.* 3. *A láng mëkkapta a kezemet.* | **Megj.** Az 1. és 2. jelentés visszaszorulóban! | ELKAP

megkel AJ *mëkkel* | tn i Tészta <az élesztőtől> megdagad. | [Amikor az élesztős tészta] *má jó mëkkët, fõpuposodott, akkó gyüitt a dagasztás.* (AKHA I, 58.)

megken Vt *mëkkeny* ↓ ↓, *mëkken* | ts i 1. <Fájós testrészt> sikamlós szerrel és tenyérrel masszíroz. 2. Megveszteget vkit. 3. Elver vkit. 4. kny. (Képlékeny anyagot ráken vmire.) | 1. *Juli, kenyd mëg a hátomat zsirrā!* 2. *Mëkkenyték a fõlõttest, így az asztán segitõt is rajtik.* 3. *Eszt jó mëkkenyték. Nyomgya jis a zágyat tënnap úta.* 4. *Akkó mëgim mëkkenyte* [a húst] *szalonnával mëg zsirrāl.* (AKHA I, 166.) | KIKALAPÁL

megkeresztel AJ *mëkkõrõsztül* ↓ ↓, *mëkkõrõsztöl* ↓ ↓, *mëkkërësztël* | ts i 1. kny. (Vkinek a keresztelését elvégzi.) 2. <Bort, tejet> vízzel felhígít. | 2. *Të asztán jó mëkkõrõsztüted eszt a bornak mondot vinkót!* | **Népr.** Születés után egy héttel szokták *mëkkõrõsztüni* [megkeresztelni] az újszülöttet.

megkereszteltet Vt *mëkkõrõsztütet* ↓ ↓, *mëkkõrõsztõtet* ↓ ↓, *mëkkërësztëltet* | ts i A kisgyermek kereszteltetését <pappal> elvégezteti, ill. a keresztelésre sort kerít.

megkéret Vn *mëkkéret* ↓ ↓ | ts i <Fiatal nõt> feleségül kéret vkivel. | *Mëkkérették a lányunkat.* | **Népr.** Régen a szülők, keresztszülők, komák, sógorok voltak a *kéretõk* [kérõk]. (L. részletesebben KULCSÁR: „Hegyhát” 241.) – Manapság maga a völegény a *kérõ*, ha erre egyáltalán sor kerül.

megkerül AJ *mëkkerül* ↓ | ts és tn i 1. Körbe jár vmit. 2. Elõkerül vmi. | 2. *Mëkkerüt a kujcsom.* | **Megj.** A 2. jelentés visszaszorulóban!

megkever Vn *mëkkever* | ts i 1. Megzavar vkit vmiben. rossz, gúny 2. <Földet> vetés elõtt sekélyen felszánt. 3. Vmit ismételve kever. 4. kny. (Összekever vmit vmivel,

pl. gabonát és kukoricát a takarmányban, rozstot a búzával vetéskor.) | 1. *Jó mēkkevertē engōm evvel a számittásoddal.* | **Megj.** A 2. jelentésben említett szántás a keverőszántás.

megkeveredik Vt *mēkkeverōdik* ↓, *mēkkeverēdik* | tn i 1. Összekeveredik. 2. Zavarba jön. 3. Megbolondul, megzavarodik. rossz 4. Hirtelen veszíti el tájékozódó képességét. | 3. *Esz tejjessem mēkkeverōdōtt a nagy bajjába.* 4. *Ugy mēkkeverōttem a zerdőbe, hogy aszt sē tuttam, hun vagyok.* | MEGTÉBOLYODIK

megkocogat Vt *mēkkocogat* ↓ ↓ | ts i Finoman, többször kocog (kopog) vmin. | *Mēkkocogattam a züjégmazonnát, nincs-ē ērepedve.*

megkocogtat Vt *mēkkocogat* ↓ | ts i Többször, hosszabb ideig kocogtat vmit.

megkocol Vt *mēkkocol* ↓ ↓, *mēkkocol* ↓ | ts i Vmit megkoccant, megütöget. | *Valaki mēkkocūta a zablakunkat.*

megkókányol Vt *mēkkókányul* ↓ ↓, *mēkkókányol* ↓ | ts i 1. Elver vkit. szép 2. Tojást tojással megüt. | 1. *Mēkkókányūt a zapám a hazudásér.* 2. *Mēkkókányúhatom a tojásodat?* | KÓKÁNYOL, KÓKÁNYOLÁS, LEKÓKÁNYOL

megkopoz Vt *mēkkopoz* ↓ ↓ | ts i 1. <Baromfi> tollától megfoszt. 2. Megfoszt vkit vmitől. rossz | 1. *Majd a Mari mēkkopozī a ludakat.* 2. *Mēkkoposztak a zsebőşők a vásárba.* | KOPOZ, KOPOZÁS

megkorbácsol A *mēkkorbácsul* ↓ ↓, *mēkkorbácsol* ↓ ↓ | ts i Vkit korbáccsal elver. | *Régōn a katonákat mēkkorbácsūták, ha nēm engedelmeskōttek fōllebvalōjīknak.* | KORBÁCS, MEGSUBRIKÁL, SUBRIKÁL

megkotlik Vn *mēkkotylik* ↓ ↓, *mēkkotlik* ↓ ↓ | tn i <A tyúk> kotlani kezd. | *Most má hamarossam mēkkotylik a tikom.* | MEGKOTOL

megkotal Vt *mēkkotyul* ↓ ↓, *mēkkotyol* ↓ ↓ | tn i <A tyúk> kotlani kezd. | **Megj.** A címszó jelentésében még: *ēkotyol.* | ELKOTLIK, KOTLIK, MEGKOTLIK

megkozmásít Vt *mēkkozmásitt* ↓ ↓ | ts i <Étel> kozmással tesz. | ODAKOZMÁL

megkölykezik A *mēkkōkezik* ↓ ↓, *mēkkōlkezik* ↓, *mēkkōjkezik* | tn i <Kutya, macska> utódot hoz világra. | *Mēkkōkezōtt a kutyánk: három kōke [kiskutyája] lōtt.* | **Megj.** A *meg* ik-ben *ē* hangzót vagy *ō*-t ejtenek. A *mōg* ik inkább csak az idősebbek beszédében hallható, ezért ezt az alakváltozatot a *meg* ik-s szócikkekben külön-külön nem tüntetjük fel. (P. J.)

megköpölyöz Vt *mēkkōrpülōz* †, *mēkkōrbülōz* † | ts i Köpölyözéssel gyógyít vkit. | *Mēkkōrbülōsztek régōn a nagy, erōs és vōrōs nēmōt embōrōket.* | KÖPÖLYÖZ

megkörmöz Vt *mēkkōrmōz* ↓ ↓ | ts i 1. <Macska> körmével megkapar vmit. 2. <Macska> körmével megsebesít vkit. 3. Földet felületesen <szinte csak kaparva> szánt. | 1. *A macska mēkkōrmōszte a zajtót.* 2. *Vigyáz, mer mēkkōrmōz a macska!* 3. *Kicsit mēkkōrmōzōm a fōdet, hogy nē száraggyon ki.* | KÖRMŐCSÉLŐDIK

megköszönt A *mēkkōszōnt* ↓ | ts i Felköszönt vkit. | *Mēkkōszōntōtted ēdōsapadat?* *Máma van a névnaptya.*

megköved Vt *mēkkūjed* ↓ ↓, *mēkküed* ↓ ↓, *mēkkōved* | tn i Megfő a kövesztőben

<a szalonna, szalonnabőr, hús és a belső részek anyaga>. | *Mékküjett a hurkába való hus.* | ABÁL, KÖVED, KÖVESZT, KÖVESZTŐ

megköveszt Vn *mékküjeszt* ↓ ↓, *mékköveszt* | ts i <Húst, szalonnabőrt, stb.> kifőz, megabál. | *Mékküjesztöttem a gömbözdbe való husokat még a бүrkét.* | ABÁL, KÖVED, KÖVESZT

megkrisztíroz Vt *mékkrisztéroz* † | ts i Krisztírozással gyógyít vkit. | KRISZTÍROZ
mekküjed l. **megköved**

megkülönbözik Vt *mékkülömbözik* † | ts i Szétválogatással megkülönböztetik, elkülönítik egymástól a <hasonló, ill. különböző> tárgyakat. | *Mikor a zsidó évitte Bonyhádra, ottam mékkülömbözik a bizonyos portékát, rongygot, hát asztán köszte vót a mitmitke, vagyis az ördög.* (AKHA I, 328.)

meglel Vn *méglöl* ↓ ↓, *meglel* | ts i Megtalál vmit. | *Méglőted, amit keresté? – Méglétem a fajok ajjába.* | **Megj.** KULCSÁR szerit (1896-ban): *megléte* = megelte.

meglesz A *méglössz* ↓ ↓, *méglössz* | tn i 1. Megszületik, világra jön. 2. Vmilyen mértéket, nagyságot elér. 3. kny. (Vmi megkerül.) 4. kny. (Vmi rendelkezésre áll.) 5. kny. (Valószínűleg annyi, <mint amiről szó volt>.) | 1. *Méglétt a gyermek mára véradóra.* [Megszületett.] 2. *Méglétt éppen a zégy mázsa.* 3. *Méglétték a kujcsok.* 4. *Nagy nehezen, de aszer méglétt a pénz a tetőcserepre.* 5. *Gondulom, möglössz ez a zsák talán ötfen kiló is.*

meglocsol A *méglocsul* ↓ ↓, *méglocsol* | ts i 1. <Húsvétkor> nőket vízzel, kölnivel öntöz. 2. kny. (Növényt öntöz.)

meglotyikol Vt *méglotyikul* ↓ ↓, *méglotyikol* | ts i 1. <Vasalás előtt> ruhát kissé megvizez. 2. <Ruhát, edényt> öblítget. | 1. *Méglotyikulom kicsit a lepüdöket.* | MEGLOTYOL

meglotyol Vt *méglotyul* ↓ ↓, *méglotyol* ↓ | ts i Kissé meglocsol <növényt, virágot>. | **Megj.** A címszó jelentésében ma szokásosabb a *méglocsol* és a *mégöntöz* ige.

meglovasít AJ *méglovasitt* ↓, *méglovasít* | ts i 1. Elzavar vkit. tréf 2. Ellop vmit. tréf, gúny | 1. *Na ez méglovasitti ám ezöket a púzsér gyermeköket!* 2. *Valaki méglovasította a talicskánkat a zéjjé.*

meglő A *méglűj* ↓ ↓, *méglő* ↑ | ts i kny. (Vmit lelő, meglő és így elejt.) | *Méglűjtem a nyulat a csepőtézsbe.* | **Fr.** *Még vagyunk lűve evvel a ...* [Gondban vagyunk miatta... Gondban vagyunk vele...]

meglúgoz Vt *méglugoz* ↓ ↓ | ts i <Ruhaneműt> fahamuból készült lúgban áztat, majd kimos. | *Méglugosztunk a fonalat, és akkor [utána] piros himösset beleszűtt a takács [a vászonba].* (AKHA I, 40.) | **Népr.** *Amikor mēkfonyták a zösszes kendőrt, aszt méglugozva, szépre kimosva, mēkszárogatva léáspáták, fölgombojitották, szűvésre elkészitötték.* (AKHA I, 38.) | LÚGOZ

megmacskásodik Vt *mégmacskásodik* ↓ ↓ | tn i <Végtag, főleg láb> zsibbadni kezd. | *Nēm jó, hoty sokszó mégmacskásodik a lábom.*

megmagáz Vt *mëgmagáz* ↓ ↓ | ts i <Tiszteletből> a *maga* névmással szólít meg vkit. | *Mëgmagázott engömet, pejig alig vagyok öreg'gyeb mind ű.*

megmalacozik Vn *mëgmalacozik* ↓ | tn i <Koca> malacokat hoz világra. | *Mëgmalacozott a disznók.* | **Megj.** A *malacozik* ige folyamatban levő történést fejez ki; a meg-igekötős szóalak pedig a cselekvés befejezettségére utal.

megmarad AJ *mëgmarad* | tn i 1. Vmi ugyanazon a helyen marad. 2. Vmi ugyanabban az állapotban marad. 3. Életben marad. 4. <Nő> a terhességét megtartja. 5. Jóság <tehén, ló> megfog. 6. kny. (Vmi nem vész el.) 1. *Szépöm mëgmarannak a csibék a katrodzba.* 2. *Mëgmarattam háziasszonnak, mer nëm vót más választásom.* 3. *Sog bajj ért engömet a háboruba, asztán valahugyam mégis mëgmarattam.* 4. *Biztos mëgmarad a terhessége.* | **Megj.** Az 2., 4. és az 5. jelentés visszaszorulóban!

megmér Vn *mëgmér* | ts i 1. Böven mér árut <vagy mást> vkinek. 2. kny. (Súlyt, területnagyságot állapít meg.) | 1. *Jó mëgmérte a járandóságot a maktáros: többet adott a buzábu tisz kilóvā.* | **Megj.** Ha a mért és a tényleges mennyiség nem egyezik, akkor az *elmér* ige itt ezt jelentheti: kevesebbet vagy akár többet mér, <mint amiről éppen szó van>.

megmered Vn *mëgmered* ↓ | tn i 1. <Az ijedelemtől, csodálkozástól> megmerevedik. 2. <Hidegtől vmely testrészt> merevvé válik. | 1. *Mëgmerettem réműletömbbe, amikor a kutyájik nekömgvűtt a zuvargyigba.* 2. *Mëgmerettek a zujjajim a naty hidegbe.*

megmerít A *mëgmerétt* †, *mëgmeritt* ↓ ↓, *mëgmerit* | ts i 1. Edényt <főleg poharat, üveget> folyadékba nyom, merít. 2. <Egy merítéssel> edényt vízzel megtölt. | *Mëgëty-szer mëgmerittöm a poharat a főrásná jó fris vizzē.* | **Megj.** Jelentéssűrítő szóösszetétel, mert benne két jelentés összegeződik: 'belemerít' + 'megtölt' (a merítéssel).

megmetsz AJ *mëgmecc* ↓ | ts és tn i 1. A szőlőtöke vesszőit és a gyümölcsfa felesleges ágait levágja, lemetszi. 2. A metszést elvégezi. | 1. *Mëgmeccöm a szőlőt mëg a gyümöcsfákat.* 2. *Szépem mëgmeccöttünk, utánna gyűtt a kukoricavetés.* (AKHA I, 34.) | **Megj.** A címszó 2. jelentésében újabban az igekötő nélküli forma is használatos: *Ėm má február elejim meccöttem.*

megmohókodik Vt *mëgmohókodik* ↓ ↓ | tn i Testrészt <főleg a kar és a> láb elmercedik, nehezen mozgítható. | *Mámëg mëgmohókodott a lábikráim.*

megmondogalódik Vt *mëgmondogalódik* ↓ ↓ | tn i Odamondogat; jól megmondja a magáét. tréf, szép | *A zánygyi az jó mëgmondogalódik ám mindönkinek.* | **Megj.** A címszó szinonimája a mai nyelvben: *beóvas* [beolvas] *neki* vagy *valakinek*.

megmonyasol Vt *mëgmonyasol* ↓ ↓, *mëgmonyasol* ↓ ↓ | ts i Megvizsgálja, van-e a tyúkban tojás. | *Monyasúd mëg a tikokat!* | MEGMONYÁSZ

megmonyász Vt *mëgmonyász* ↓ ↓ | ts i Megtapogatja a tyúk fenekét, hogy tojós-e. | *Mëgmonyásom a tikokat. Tunni akarom, van-ē náluk tojás.* | **Megj.** Többen ismerik és használják a *mëgmonyasol* szót is a címszó jelentésében. | MONYÁSZ, KIMONYÁSZ, MEGMONYASOL

megmos Vn *mëgmos* | ts i 1. <Ruhát> kimos. 2. <Poharat> elmos. 3. Vmit mosva megtisztít. | 1. *Majd ém mëgmosom a törüközömet.*

megmosdat Vn *mëgmozsdat* | ts i 1. Megdorgál vkit. tréf 2. kny. (Vkinek az arcát, testét megmossa.) | 1. *Majd én mëgmozsdatom, në fëj, csak kerüjjon a szömmö el!*

megmosdózik Vt *mëgmozsdózik* ↓ ↓ | tn i Megmosakodik. | *Mëgmozsdózik előbb, asztán röggeliszhetünk.*

megmutat A *mëgmutaszt* ↓, *mëgmutat* | ts i 1. <Fenygetésképpen>: Majd ellátja a baját; nem hagyja annyiban. 2. kny. (Ujjával rámutat vmire.) 3. kny. (Szemléltetve bemutat vmit.) | 1. *Māj mëgmutatom én neköt, hogy más is tudok ám lënni!* 3. *Várgyá, neköd is mëgmutashti ja képeket a fíjam!*

megneszel Vn *mëgneszüil* ↓ ↓, *mëgneszel* | ts i 1. <Állat: kutya, macska, vadállat> zajt, jelenléte hamar érzékel. 2. Vki észrevesz, megsejt <vmilyen titkolt dolgot>. 3. Megjedd <vmitől.> | 2. *Mëgneszüte, hoty figyelöm ujjabban még a pajtássajit is.* | **Fr.** *Mëg van neszüve.* [Vmi miatt tétova lett; meg van zavarodva, mert vmit megneszelt.]

megnéz A *mëgníz* ↓ ↓, *mëgnéz* | ts i 1. Meglátogat vkit. 2. Ellenőriz, megvizsgál vmit. 3. kny. (Megtekint vmit.) | 1. *Én is mëgníztem a zöreg Vargyu Jankó bácsit, mer tuttam, hogy beteg.* 2. *Mëgnízöm, ellik-ë má a kocánk.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 táján): *megnézlik* = *megnézlek* [benneteket, téged]. – A *nézlik* szóhoz hasonló alakváltozatú szavak egy tréfás halottbúszúztató szövegéből: „*Aranyos nénémasszon! Mennyire szerettelik! Akármëre jártalik, mindik szépön szótalik.*” (AKHA I, 116.)

megnyom Vn *mëgnyom* ↓ | ts i 1. <A babona szerint> ránehcedve <személyt> megnyomorit. rossz 2. Nyomogatással vkit masszíroz. 3. kny. (Egyet nyom vmin.) | 1. *Öregapám mindik fët attu, hogy mëgnyomgya ja boszorkány.* 2. *Gyere ide, mëgnyomlak, hogy në fájjon a hátod!* | **Megj.** A 2. jelentésben ez a szó szokásosabb: *mëgnyomogat.* | BOSZORKÁNY, MEGNYOMOGAT, MASSZÍROZ

megoldozás Vt *mëgódózás* † | fn Tehenek, lovak szabadon engedése <az istállóban>. | **Népr.** *Ha a gazda mëkhal, akkor hotyha kiviszik a zudvarra [a koporsójában], akkor el köll egy embörnek futni a zistállóba, és mëgódózni a jószágot, hogy a lelke [a halottnak] szabad lögyön.* (AKHA I, 99.)

megolvas Vn *mëgóvas* ↓, *mëgolvas* † | ts i 1. Megszámlál vmit. 2. Elolvas. | 1. *Röggë mindig mëgóvasom a tikokat.* | **Megj.** A 2. jelentést csak néhány idős ember ismeri. | OLVAS

megorrol A *mëgóral* ↓, *mëgórol* † | tn i Megharagszik, megneheztel vkire. | **Megj.** Rendszerint szerkezetben szerepel a címszó a beszédben: *Mëgóral rá... Mëgórol valakire...*

megölő Vt *mëgölő* ↓ ↓ | mn és fn Megölésre kijelölt, levágásra szánt disznó. | 1. *Ez lesz akkor a mëgölő disznónk?* [Amit megölünk.] | **Megj.** Főnévként: *Ez a mëgölönk.* [Disznónk, amit megölünk.]

megönt Vt *mëgönt* † | ts i Öntéssel <azaz: olvasztott viasszal, szenes vízzel, babonás szöveg kísértében> meggyógyít vkit. | *Együt hozzánk a Nagy néni, és mëgöntötte a*

Marikát, mer megjíett a ludaktu. | **Népr.** A falu egykori hiedelmei, babonái közé tartozik az *öntés, megöntés*. Még az 1940-es években is alkalmazták népi gyógymódként. – *Ha valaki megjíet valamitü, aszt elvitték a vajákos asszonyhol, hogy öncse [öntse] még.* – A *mögöntés*ről mint népi gyógymódról l. AKHA I, 101, 108.

megőriz AJ *mögöröz* ↓ ↓, *mögöriz* | ts i 1. Vkit őriz, megvigyáz; óv vkit vagy vmit. 2. Megfigyel vkit. 3. kny. (Megtart vmit.) | 1. *Égy szégyén kanászbujtár [...] az mēnt a kirájhoz jelöntközni, hogy ű mögörzi a lányait.* (Népm.-ből, AKHA I, 314 – 316.) 3. *Ėdophattam vóna a zirkájajaidat, de látod, mögörösztem mindēgyiket.*

megörlet Vt *mögöllet* ↓ ↓, *mögörlet* ↓ | ts i 1. Terményt megöröl. 2. Terményt megöröltet. | 1. *Mögölletöm [én magam!] eszt kis kukoricát lisztnek.* 2. [...] *mikor kap-tunk kéröm kommēncijót [konvenciót: terményrészesedést], mögöllettünk.* (AKHA I, 64.) | **Megj.** A *megörlet* ige tárgyi bővítmény nélkül is szerepelhet a mondatban. A cse-lekvés végzője állítja: *Megöllettem.* [Elvégeztem az őrlést.] A munkát megrendelő néző-pontja szerint a *megöllettem* ige ezt is jelenti (jelentheti): 'az őrlést mással végeztettem.' A konkrét beszédhelyzet mindig világossá teszi az igei homonima kétféle jelentésének elkülönítését.

megpácol Vt *mökpácul* ↓ ↓, *mökpácol* | ts i 1. Gabonát <vetés előtt> fertőtlenít. 2. Vadhúst páclével kezel. | 1. *Mindig mökpácótunk a vetőmagot.* | CSÁVÁZ, CSÁVÁZÁS

megpártol Vt *mökpártul* ↓ ↓, *mökpártol* ↓ | ts i Megvéd vkit; oltalmába vesz. | *Ha köllött, em mindig mökpártúta a vőjjit [vejét].*

megpattan Vn *mökpattan* ↑ | tn i 1. <Űveg> pattanva megreped. 2. Megszakad vmi <az emberben vmi miatt>. | 1. *Mökpattant a zeltevéskor öd ductosüjegöm.* 2. *Erőcakoskodot velem ez a trögēr. Na akkor ténleg ugy érösztem, mökpattant bennem valami.*

megpátyol Vt *mökpátyul* ↓ ↓, *mökpátyol* | ts i Vkit nagy gonddal óv és gondoz. kedv | *Öreganyám szépöm mökpátyúta a zédősannyát a nagy betekségibe.*

megpendül AJ *mökpöndül* ↓ ↓, *mökpendül* | tn i 1. Húr <hangszeren> pendülve hangot ad. 2. Vkiben <hirtelen belső> hang szólal meg. | 1. *Mökpöndüt a citora.* 2. *Nagy örömmömbé valami mökpöndüt bennem.*

megpenészesedik A *mökpenészlősödik* ↓ ↓, *mökpenészösödik* ↓ ↓, *mökpenészēsödik* | tn i <Anyag, étel> penészesé válik. | *Mekpenészlősödött a boroc meg a szíva [szilva] is a ductosüjegöbe.*

megpenyhed Vt *mökpenyhed* ↓ ↓ | tn i Megpuhul, nedvessé válik. | *Mökpenyhett a szalonnánk a nagy melegbe.*

megpirkad Vn *mökpirkad* ↓ | tn i 1. Beáll a pirkadat; (meg)hajnalodik. 2. A föld szikkadtá válik; szárad a talaj felső rétege. | 1. *Mire mökpirkatt, addigra má jó darabot lēarattunk.* 2. *Hónapra má mökpirkad a föggye, asztán vetőgethetünk.* | VIRRAD, PIRKAD,

MEGPIRUL

megpirul Vn *mökpirul* | tn i 1. <Étel: hús, sütemény stb.> pirosodik, pirossá válik. 2. Kipirul az arc <a nap hevétől>. 3. <Frissen> szántott föld szárad, szikkadtabbá

lesz. | 1. Szépem mēkpirút a rétesöm. 2. De mēkpirút a zarcod! 3. Ha kicsit mēkpirul a föld, lehet baránnányi. | **Megj.** A címszó jelentéssűrítő szóösszetétel: 'megsül, megég' + 'kipirul, pirossá válik.' | MEGPIRKAD

megporgál Vt mēkporgáll ↓ ↓, mēkporgál ↓ ↓ | ts i Vmi hasmenést okoz. tréf, szép | Vigyázzatok, mer mēkporgáll ez a savanyó tej bennetöket is! – Mēkporgáta a hasamat valami gyümölcs, asztán fostam, mind a murányi kutya. | **Népr.** Népi gyógy mód porgálás (hasmenés) esetére: Ha bajja van a gyomrodnak, rág'gyá rá kis kukoricagörhőt! Maj mēgakaszi az. [Megállítja a hasmenést.]

megposhad AJ mēkposhad ↓ | tn i <Poshadás miatt> megerjed, megsavanyodik. | Kár, hogy mēkposhattak ezek a szép körték. | POSHAD, MEGBUGGYAN

megpöccent Vt mēkpöccent ↓ | ts i Óvatosan gyengén megérint vmit. | Őlég vót mēkpöccenteni a gáspédált, má indút is a motorom.

megpöcöget Vt mēkpöcöget ↓ | ts i 1. Ismételve kissé megüt, megérint vmit. 2. Noszogat vmit, vkit. | 1. Pöcögezd meg a kapcsolóját! Hátha elindul. 2. Pöcögezd meg kicsit a ló farát a zostoroddá!

megpöcögtet Vt mēkpöcöktet ↓ | ts i Jelentése azonos a pöcöget ige jelentésével. | **Megj.** Korábban – valószínűen – műveltető ige is lehetett a címszó.

megpörköl A mēkpörküül ↓ ↓, mēkpörköl | ts i 1. <Levágott> disznót megperzsel. 2. Vmit megéget. | 1. Régön szómávā szoktunk mēkpörköni a disznót. 2. Jó mēkpörküted a lábot szárát!

megpudvásodik A mēkpudvásodik ↓ ↓ | tn i 1. <Faanyag> korhadttá, pudvássá lesz. 2. <Ehető növény, pl. a retek> pudvássá lesz. | 1. Hogy mēkpudvásodott a kutkávánk dëszkájja! 2. Mēkpudvásodott a retek. Nēm lehet mēgenni.

megrakodik A mēgrakódik | tn i <Kocsin, autón stb.> elvégzi a rakodást. | Tē asztán jó mēgrakóttá, Gyurka. Ēbirgyák a lovajid ?

megráspolyol Vt mēgráspul ↓ ↓, mēgráspol ↓ | ts i <Szerszámot, kést stb.> ráspolylyal megélesít, megreszel. | Vince, rásúd mēg a kapámat! | **Megj.** A címszó jelentésében újabban: mēgráspojoz és mēgreszel is. | MEGRESZEL

megrebben AJ mēgröbben ↓ ↓, mēgrēbben ↑ | tn i 1. Egyet rebben (hirtelen mozdul) a szeme, szemhéja. 2. Megrezzen, hirtelen megijed <vmitől>. | 1. Mostanába sokszó mēgröbben a szömm. 2. Mēgröbentem en is, amikor a Sarogba vót az a nagy durranás. | MEGNESZÜL

megreggelizik A mēgröggelizik ↓, mēgrēggelizik | tn i Reggelijét elfogyasztja. | Ēm má mēgröggelizstem, csak egyetök nyugottan! | **Megj.** Régebben így is mondták: mēkfrustukol. | FRUSTUKOL, MEGFRUSTUKOL

megrehül Vt mēgrehül ↓ ↓ | tn i Vmi tönkremegy, megrothad. rossz | Tejjessem mēgrehūt a káposztáshordónk. | **Megj.** A címszó jelentésében használatos még ez az ige is: elrehül. | MEGRENYIHED

megrendez AJ mēgröndöz ↓ ↓, mēgrēndöz ↑ | ts i 1. Erőszakkal rendet teremt, akár

verekszik is. tréf, szép 2. kny. (Vmilyen esemény lebonyolítását szervezi.) | 1. *A N. Feri bácsi sokszó megröndöszte a csalággját. Ujankor futott ám ki mēre látott.*

megrenyhed Vt *mēgrenyhed* ↓ ↓ | tn i Penészséssé lesz, tönkremegy <vmi>. | *Még a sifonérba is megrenyhettek a ruhák, mer a zelső szobába má nēm vót fűttés.* | MEGREHÜL

megreszel A *mēgreszél* ↓ ↓, *mēgreszel* | ts i Reszelővel élesít <kést, szerszámot>. | - | *– Jóska, reszéd még a késöket! – Reszéd még inkább tē!* | MEGRÁSPOLYOL

megretten A *mēgrötten* ↓ ↓, ~ ↓, *mēgrötten* ↑ | tn i kny. (Megjijed.)

megrezzent Vt *mēgrözzen* ↓ ↓, ~ ↓, *mēgrözzen* ↑ | ts i 1. Megijeszt vkit. 2. Elzavar vkit. 3. <Kisebb ütéssel vmit (pl. ablakot)> megremeget. | 1. *Jó megrözzenőttem a lopókat a Kűső-högyön, a szőlőlöngbe. 2. Rözzencsétök még a tikokat!* | RÁDÖRRENT

megribbent Vt *mēgribbent* ↓ ↓ | ts i Eljleszt vkit, vmit. | *Mēgribbentőttem a tikokat, mer szerettek főgyünni a gangra, asztán a kertömbe is beröpűtek.* | MEGREBBEN

megrihesedik l. **megrühesedik**

megrikat Vn *mēgrikat* ↓ ↓, *mēgrékat* ↓ ↓ | ts i Könnyekre fakaszt; sirást vált ki <pl. bosszantással, sértéssel>. | *Nēm köllöt vóna mēgrékatnod eszt a kiszgyerököt!*

megrokkan Vt *mēgrokkan* | tn i 1. <Laza anyag, pl. szalma, széna> összemegy, összeesik. 2. <Az ember> tönkre megy; rokkanttá válik. | 1. *Hogy megrokkant a széna-kazal! 2. Apám megrokkant a sok gürcölésbe.*

megront Vt *mēgront* † | ts i <Babonás hiedelem, hogy> vkit varázslattal, boszorkánytudománnyal megbetegít, tönkrete sz. | *A sorvadásos Maricának a zannyára gyanakottak, merd az a zű lányát is mēgrontotta.* | **Népr.** A rontással kapcsolatos babonák még a 20. sz. első felében is léteztek Mocsoládon. Az idősök és a középkorúak közül többen hittek a boszorkányok létezésében. Állították például, hogy: *A kisgyerökök pēlénkájját éjjēre nēm vót szabot kin hagyni, merd akkó má mēgronti a boszorkány* [a gyermekeket]. – Az efféle hiedelmekről l. még az AKHA I, 103–105. a. is!

megrottyan Vt *mēgrottyan* ↓ | tn i <Étel a fazékban> forrás közben hirtelen és rotyogó hanggal összeesik. 2. <Vki alatt> a fa ága vagy az ágy deszkája megroppan. | 1. *Mēgrottyan a káposzta, lassam mēhed bele a rántás.* | LEROTTYAN

megrozsdál Vn *mēgrozsdál* ↓ ↓ | tn i Vmi megrozsdásodik. | *Mēgrozsdát a zásóm.*

megrökönyödik A *mēgrökönyödik* ↓ ↓, ~ ↑ | 1. Nyirkos ruha, fa, termés a nedvességtől dohos lesz, rugalmasságát veszti. 2. <Vki> meglepetésében hirtelen ámulatba esik, <szinte megdermed, alig kap levegőt>. | 1. *Beázott a maktár; így asztám mēgrökönyödöd benne a sog buza. 2. Mēgrökönyöttem, amikö kiderűt, hoty tēnleg lopott a zéggyik rokonyom.* | **Megj.** A címszó jelentése rendszerint valamilyen negatív tartalmú eseményre, történésre vonatkozik. Öröm közben (után) itt nem szoktak *mēgrökönyödni* az emberek.

megröntgenez A *mēgröngönyöz* ↓ ↓, *mēgröggönyöz* ↓ ↓, *mēgröngenez* ↑ | ts i kny. (Röntgennel megvizsgál.) | **Megj.** A falu öregjei még úgy tudták, hogy a röntgenezéstől is meg lehet gyógyulni.

megrühesedik AJ *mēgrihesedik* †, *mēgrühesödik* ↓ ↓, *mēgrühesedik* | tn i 1. Mocs-

kossá, nagyon gondozatlanná válik <vki>. 2. Jóság <főleg birka> rühessé lesz. | **Megj.** A rüh a birkák betegsége volt régen; de a tetvektől (háborúban) az emberek is kaphattak rühességet. | **Népr.** A pásztorok régen rühzsírral és rühkenőccsel kezelték, gyógyították a rühös birkákat.

megsarabol A *mëksarabol* ↓ ↓, *mëksarabol* | ts i Saraboló kapával sekélyen megkapálja a földet; a gyomot így kicsapkodja.

megsejdit Vn *mëksejditt* ↓ ↓, *mëksejdit* ↓ | ts i Vmit sejteni kezd. | *Mëksejditti a zembör, hoty ki ja jóakarója.*

megsegít A *mëksegett* ↓ ↓, *mëksegit* ↓ | ts i 1. Hathatós segítséget nyújt. 2. Szorult helyzetben vkinek kisebb segítséget nyújt, mintegy kisegít. 1. *Māj csak mëksegittenek bennünket a szüleink!* 2. *Na, akkor mëksegitlek ëty kizs gabonává.* | **Fr.** *Mëksegitt a jó Isten.* [Tőle várhatunk segítséget.]

megsodrófáz Vt *mëksodrófáz* ↓ | ts i Sodrófával megver vkit. | *Gyerök, nyugogy, mer mëksodrófázlak!*

megsoványodik Vt *mëksoványodik* ↓ ↓ | tn i Kissé soványabb lesz; lefogy. | *A betekségömbbe mëksoványottam.* | LEPASSZOL

megsörétez Vn *mëksörétöz* † | ts i Sörétes golyóval meglő vkit, vmit. tréf | *És akkor [...] a szaloknaji némötök utánik mëntek, mëksörétözték üket* [ti. a betyárokat]. (AKHA I, 328.)

megsüt Vt *mëksüt* ↓ | ts i 1. Vkit jól megéget a nap. 2. Testét megégeti <vmivel>. 3. kny. | 1. *De jó mëksütött a nap! Jó színöd lett.* 2. *Nëm vigyásztam, asztám mëksütötte ja kezemet a tepszi.*

megszabadul Vn *mëkszabadul* | tn i 1. Fogságból kiszabadul. 2. Bizonyos terhek alól mentesül. 3. Elvesznek tőle vmit. tréf 4. Vkitől szabaddá válik. | 1. *Hamā mëkszabadútam a kóterbu.* 3. *Na, a kártyába ëty-kettöre mëkszabadútam a péndzömtü.* 4. *Szöröncsémre mëkszabadútam ettü a nőszeméltü.*

megszakaszt Vt *mëkszakaszt* ↓ ↓ | ts i 1. Agyondolgozza magát. rossz 2. <Állatot, pl. lovat> szakadásig terhel. | 1. *Mëkszakasztí magát a munkába.* 2. *Mëkszakasztod a lovakat ekkora terövē.*

megszaporít Vn *mëkszaporitt* ↓ ↓, *mëkszaporit* ↓ | ts i <Vmivel kiegészítve> az anyag mennyiségét növeli. tréf, gúny | *Sokam mëkszaporították ám a tejet mëg a bort is ëty kis vízzel.*

megszed Vn *mëkszed* ↓ | ts i 1. Vminek a virágát, termését <nagyon> leszedi. 2. Leszedésre váró terményt ellop. rossz 3. Gyanús körülmények között gyarapodik. rossz | 1. *A Pörösön ük is mëkszették a kukorica nagy részit.* 2. *A pusztajijak sokszó mëkszették a szölloket a Jovó-högyön.* *A Kulcsár szöllejit is mëglopták annak idejin.* | MEGLOP

megszeg Vn *mëkszeg* | ts i 1. <Egész> kenyeret megkezd. 2. Tilalmat áthág. 3. Parancsot megtagad. 4. Szavát nem állja. 5. Fogadalmát nem tartja be. | 1. *Min-dig édősanyánk szokta mëkszegni a kenyeret.* 4. *Mëkszekte az adott szavát.* | **Népr.** A mëkszegés előtt késsel keresztet rajzolnak a kenyér aljára, és ezt mondják: *Az atya, fiju és a szentlélők nevibe.*

megszelel Vt *mëkszelel* ↓ ↓ | ts i <Rostából vagy más edényből> lefele öntve a magokat a szél segítségével a szeméttől elkülöníti. | *Mëkszelëtem a borsót.* | KISZELEL, KIPELYHEL, KIPERGET

megszíjólkodik Vt *mëkszijólkodik* † | tn i A talaj kissé szikkadtta válik. | *Ha kicsit mëkszijólkodik a föld, akkó má rá lehet mënni vetőgéppel is.* | MEGPIRKAD

megszól Vn *mëkszöll* ↓ ↓, *mëkszól* ↓ ↓ | ts i Rosszat mond vkiről. | *A D. Kata az mindönkit mëkszöll. A lepcsős szájja be nëm áll.*

megszomjul Vt *mëkszomgyul* ↓ ↓, *mëkszomjul* ↓ | tn i Szomjassá válik. | *Mast nagyom mëkszomgyútam.* | **Megj.** Újabban így is: *mëkszomgyaz, mëkszomjaz.*

megszoptat A *mëkszoplat* †, *mëkszoptat* | ts i Elvégi, ill. segíti vkinek, vminek a szoptatását. | *Elëb mëkszoplatti a kizsbabájját. – Szoptazsd mëg a kizsborgyut!*

megszorít A *mëkszoritt* ↓, *mëkszorít* | ts i 1. <Bizonyos idöben és körülmények között> nehéz helyzetbe hoz vkit. 2. kny. (Vmit szorossá tesz.) | 1. *Erössem mëkszoritod bennönket a zöifenes évegbe a kötelezö termëmbeszögátatás.*

megszötet Vt *mëkszütet* † | ts i <Mással: takáccsal> fonalat szövettë megszővet. | *Mëkfonytunk a fonalat, asztán a takáccsá mëkszütettem a lepüdöket mëg a tőruközöket.* | **Megj.** A műveltetö képzös igealak ebben a formában is: *mëkszüjet.*

megszuvasodik A *mëkszuosodik* †, *mëkszujosodik* †, *mëkszuhosodik* ↓, *mëkszuvasodik* | tn i Faanyag (vagy csont) teljesen szuvasná válik. | *A tetögërëndák mëkszujozottak a fészörbe. – Mëkszuvasodott a fogam.*

megszül A *mëkszül* ↓ | tn i Gyermeket hoz világra. | **Megj.** Általában tárgyi bővítménnyel használt ige, de újabban önállóan is szerepel a mondatban: *ës akkó mëkszültëm.*

megtakarít AJ *mëktakarëtt* †, *mëktakaritt* ↓, *mëktakarít* | ts i 1. Szépen meggon-doz, ápol vkit. 2. Vmit lehet (nem lehet?) megspórolni. 3. kny. (Takarékoskodva pénzt gyűjt.) | 1. *Szépöm mëktakarittya ez a Mariska a zaptját mëg a zőrekszüölöket is.* 2. *Ebbe a munkába a fáraccságot nëm tudod mëktakarittani.*

megtaksál Vt *mëktaksáll* ↓ ↓, *mëktaksál* ↓ | ts i Értéket állapít meg; értéket felbec-sül. | *Ügyessem mëktaksáll, mi mibe kerül.*

megtart Vn *mëktart* | ts i 1. Elfogad vmit. 2. Ünnepel vmit. 3. Kézben tart, tartogat. 4. Megöriz <vmit>. 5. <Hűséggel> állja a szavát. | 1. *Mëktartom, mer jó szivvë attad.* 2. *Jó tészti ej is* [ez is = ő is], *hogy mëktartti a névnaptyát.* 3. *Majd ű mëktartti a kizsgyerőköt.* 4. *Csak add ide, majd ëm mëktartom eszt neköd!* 5. *A fíjam mindëg mëktartti a szavát.*

megtébolyodik A *mëktébolodik* ↓ ↓, *mëktébojodik* | tn i Megörül. | *Mëktébolodot szëgën.*

megtép Vn *mëktíp* ↓ ↓, *mëktép* | ts i 1. Élö szárnyas <főleg lúd> tollát kitépi. 2. <Ezt a tollat tovább tépkedve> a toll kemény részéröl letépi a párnába, dunyhába rak-ható pihetollat. 3. kny. (Vkit megver, megtépáz.) | 1. *Mëktíptëm a ludakat.* | **Megj.** A 3. jelentés új a falu nyelvében.

megtéved J *mëktéved* | tn i 1. Egy alkalommal <vagy először> téved. 2. Rossz útra

tér; rosszat tesz. rossz | 2. Szörzés vót a mindöne. Sokszó méktévett, asztán a bíróságra kerűt.

megtikkad Vt *méktikkad* ↓ | tn i <A talaj, termés> száradni kezd, szárazabb lesz. | *Várgyunk még egy napot, hogy méktikkaggyon a föld!* | **MEGPIRKAD**

megtilódik Vt *méktilódik* ↓ ↓ | tn i Megjelenik, jár valahol <különleges helyeken>. | *Sokfelé méktilóttam a zélettömbbe, sok szép falut láttam, de Mocsoládnak azér nincsen párgya.*

megtilol Vt *méktilul* ↓ ↓, *méktilol* ↓ | ts i A kender megszáradt szárát tilolóval összetördeli. | *Most akkó méktilolunk a kendőrt.*

megtipor AJ *méktipor* ↓ | ts i 1. <Kendert> tiprással puhít <a tilolás előtt>. | **Népr.** [A tilolandó kendert]...*hosszú pallódészákra rakták, egy-egy markot külön. Rágázóvá méktiporták, hogy ne lögyön élő, hogy szép puha kendőre lögyön.* (AKHA I, 37.)

megtojik Vt *méktojik* ↓ | tn i Tyúk a tojás produkálását <hamarosan> elkezd, ill. befejezi. | *Hamarossan méktojik a tikom. – Méktojt a tik. Hozd el a fészögbü a tojássát!* | **Megj.** Az *eltojik* ige jelentése csaknem azonos a címszó jelentésével, de azt is jelenti, hogy máshova, vagyis nem a szokott helyére tojik a tyúk.

megtöpped Vn *méktöpped* ↓ ↓ | tn i 1. <Gyümölcs> töppedve megráncosodik. 2. Vki öreg korában összetöporodik. 3. Az arc megráncosodik. szép | 1. *Hamā méktöpped a mál.* 3. *Bizon, kicsit méktöppett a zarcod.*

megugrik AJ *mégugrik* ↓ | tn i 1. Elmenekül; megszökik. 2. kny. (Ló vagy más állat hirtelen ugrik, felágaskodik, ill. futásnak ered.) | 1. *Lektöpszö azér a betyárok mégugrottak a zsandárok elü.* | **ELUGRIK**

megül J ~ | ts és tn i 1. Tartósan és biztosan tud lovon ülni. 2. Hosszú ideig nyugodtan ül. tréf 3. <Tyúk> elkotlik, és ül a fészken, a tojásokon. | 1. *Ity köll a csikót mégüni!* – *monta neköm öregapám, amikő fölütetött a kiscsikónk hátára.* 2. *Próbáj má mégüni a seggödön!* 3. *A kotylósom szépöm mégüli a tojásokat.*

megüt Vn *mégüt* | ts i 1. <Növényt> hirtelen meghervaszt vmi. 2. Bajt, halált okozva hirtelen ér vkit vmilyen kellemetlenség. 3. kny. (Megver vkit.) 4. Bizonyos szintet elér. 5. Hirtelen érzékel vmit <hangot, szagot stb.>. | 1. *Mostanába még a juharlevelet is mégüti a peronoszpóra.* 2. *Mégütötte a guta szele.* 3. *Janim, vigyázz ám magadra, nehogy mégüssenek a bálba!* 4. *Ez a südő mégüti a hafan kilót.* 5. *Valami furcsa szag ütötte még a zóromat.*

megvacsorál Vn *mégvacsoráll* ↓ ↓, *mégvacsorál* ↓ | tn i Megvacsorázik. | *Hát akkó mégvacsorállunk.*

megvág Vn *mégvág* | ts i 1. Felaprit, összevág vmit. 2. <Baromfi> megcsíp vkit. 3. Erősen megüt vkit. durva 4. Furfanggal pénzt csal ki vkitől. rossz 5. kny. (Vágással sebet ejt vkin.) | 1. *Mégvágom a récéknek a répalevelet.* 2. *Vigyázz a luddal, mer mégvág'gya a kezedet!* 4. *Igért füt-fát, asztán jó mégvákta a fíjunkat: écsóta ja péndzit.*

megvagdal Vt *mégvagdal* | ts i 1. Kisebb darabokra vág vmit. 2. Bevagdossa kicsit a

húst. 3. <Ostorral> csapkodja a lovakat. | 1. *Vagdād mēg eszt a csajjánt a récéknek!* 3. *A T. Karcsi szerette mēgvagdāni a lovajit.*

megvakul Vn *mēgvakul* | tn i 1. <Fényes felület> elveszti fényét. 2. kny. (Elveszti szeme világát.) | 1. *Mēgvakūt a tükrünk a zelső szobába.*

megvasal Vt *mēgvasal* | ts i 1. <Lovat kovács> patkóval lát el. 2. <Kocsi alkatrészt> a kovács> vasalással, azaz vaspánttal, vaslemezrel megerősíti. 3. <Ruhát> kivasal. | 1. *A Cukor Józsi mēgvasāta a lovamat.* [Patkót vert a patájára.] 2. *Mēgvasāták a Cukorék a zuj kocsiódalunkat.* 3. *Mēgvasalom még a züing'gyeidet.*

megvasaltat Vt *mēgvasātat* ↓ ↓, *mēgvasaltat* ↓ | ts i Mással végezteti a vasalást. | *Mēgvasātatom a Szödröst, mer éveszött a patkójja.*

megver AJ *mēgver* | ts i 1. <Az eső> nagyon megázztatja, beveri a földet. 2. <A helyi hiedelem szerint> erős tekintettel betegséget okoz; megront. 3. <Isten, sors vagy személy> csapással sújt vkit. | 1. *Az eső nagyom mēgverte a földet.* 2. *Mēgverte valaki szömmē eszt a kizsgyerőköt. Attu lett ijem beteg.* 3. *Mēgvert engöm veled a jó Isten.* | **Megj.** Az 1. jelentésben szokásosabb: a *bever* ige. | **Népr.** A *szömmel* vert személyt régen *mēgöntéssel* „gyógyították”. – Az erős, vastag szemöldökű felnőttektől óvták a csecsemőket, kisgyermekeket; mert úgy gondolták, hogy a bozontos szemöldök félelmet, ijedelmet okoz. | BEVER, SZEMMEL VER

megveszekedik Vt *mēgveszeködik* ↓ ↓, *mēgveszekedik* ↓ | tn i 1. Megdühödik, megbolondul, megvesz. szép 2. Elpusztul, tönkremegy vmi. 3. Nagyon szeretne vmit; bolondul vmiért. | 1. *Látod, mēgveszeködött szegény a nagy bajjába.* 2. *Takargyátok lē a répát, mer mēgveszeködik a naponn!* 3. *Mēgveszeködik a lányunkér ez a Laci.* | MEGCERKAD

megvérad l. **megvirrad**

megvet AJ *mēgvet* | ts i 1. Megágyaz, ágyat megvet (ágyat lefekvéshez clökészít). 2. kny. (Vkit <erkölcsileg> hitványnak tart.), rossz | 1. *Mēgvetöm a zágyadat.* 2. *Mēgvetöm eszt a rēmonda személt.* | ÁGYAZ, MEGÁGYAZ

megvirrad Vn *mēgvérad* ↓ ↓, *mēgvirrad* ↑ | tn i 1. Hajnalodik. 2. Ébren, ill. munkában ér vkit a hajnal. | 1. *Ha mēgvérad, főkehetünk.* 2. *Mēgvérattam a zörségbe.* [Az őrségi szolgálatban.] | **Népr.** Egy régi *kottyozó-rigmus* szövegében: [...] *maj mēgvérad, maj hajnó lész.* (AKHA I, 79–80.) | VIRRAD

megvonózkodik Vt *mēgvonyózkodik* † | tn i 1. Nyirkossá, nedvessé válik <vmilyen anyag>. 2. <Vmilyen anyag, növény> összemegy, megráncosodik. | 1. *Kicsit mēgvonyózkodott a széna a zesőtű.* 2. *Valami betekséktű mēgvonyózkodott szivafa levele.* | MEGRÖKÖNYÖDIK, MEGSZIJÓKODIK

megzargat Vt *mēgzargat* | ts i Megkerget, meghajszol. tréf | *Nagyom mēgzargattak minket, amikő cserősnýét loptunk a Jovó-högyönn a minap.*

megzavarosodik Vt *mēgzavarosodik* | tn i <Ital, főleg bor> zavarossá válik.

megy Vt *mögy* ↓ ↓, *mögy* ↓ ↓, *mén* ↓ ↓, *megy* | tn i 1. kny. (Eredményesen, fennakadás nélkül folyik, zajlik vmi.) 2. kny. (<Személy> boldogul.) 3. kny. (Vmely státusba, helyzetbe, állapotba jut vki.) 4. Bizonyos korbá jut. 5. Hasmenése van. 6. kny. (Halad,

múlik.) | 1. Jó mén a munka. 2. Jó mén neki a sora. 3. Vasutasnak mentem a zötfenes évegbe. – Férhő mén a lányik. 4. Mos mögyök a nyócvanadigba. 5. Mén a hasam. 6. Mëgy a züdő röttenetössen. | Szerk. át ~, be ~, el ~, föl ~, ki ~, rá ~, utána ~.

megye Vt mögye ↓ ↓, mëgye | fn 1. Mezsgye, határ. 2. kny. (Közigazgatási egység.) | 1. A mögyét mëk kő gylüni kompokká! | CÖVEKEL, HATÁR, KICÖVEKEL, KOMPOL, MEGYÉZ

megyecövek Vt mögyecüjek ↓ ↓, mëgyecövek ↓ | fn Határvonal (mezsgye) jele. | Népr. Általában kemény fából készült, és inkább a belterületi határokat jelölték vele. Nevezték mëgyekarónak is. | CÖVEKEL, KICÖVEKEL

megyéz Vt mögyéz ↓ ↓, mëgyéz | tn i A megye (mezsgye) vonalát kijelöli. | Népr. Ez történhetet a határban mélyebb, szélesebb barázdával és kompokkal. A rétekben kisebb, de jól látható halmok mutatták a mezsgyét. | KIBARÁZDÁL, KOMPOL

meggy A möggy ↓ ↓, möggy ↓ ↓, mëggy | fn kny. (Meggyfa és gyümölcse.)

méh A méhe ↓, mé | fn kny. | Mëkcsipött ëgy méhe.

méhel, mühel, méhe l. mühely

mekeg A mekög ↓, mekëg | tn i 1. Akadozva, ill. éles hangon beszél. 2. kny. (A kecske hangját utánzó szó.) | 1. Ez a Ferkó csak mekögni tud.

Mekényes A Mëkönyös ↓ ↓, Mëkényes | fn Község a baranyai Hegyháton, Alsómocsoládtól ÉK-re. | Mëg Mëkönyösönn is vótam vőfény ëccër.

mekszüjet l. megszötet

melák A mëlák ↓ | mn 1. Nagy és esetlen <ember, főleg férfi>. tréf 2. Málészájú, mafla személy. tréf | 1. Nagy, mëlák embör vót a T. Pista bácsi.

melegítő AJ melegítő ↓ ↓, melegítő ↑ | fn 1. Tréningruha. 2. Kisebb fűtőkészülék. | Megj. Újabban az 1. jelentésben így is: mackó. | LÉLEKMELEGÍTŐ, MACKÓ

melegség Vn melekség | 1. Meleg idő, hőség. 2. Láz, hőemelkedés. | 1. Nëm jó ez a hõrtelen gyüt melekség. 2. Ëfutotta a zarcomat a nagy melekség.

melegszik AJ melegöszik ↓ ↓, melekszik | tn i 1. Melegíti magát. 2. Vmi meleggé válik. | 1. Szegényök, csag benn ünek, asztám melegösznek a kájha körü. 2. Má melekszik a vasalló.

mell A mejj ↓ ↓, ~ | fn 1. kny. (Emlő.) 2. A ruha felső része <a mell tájékán>. 3. kny. (Mellkas, mellüreg <és a benne levő szervek>.) | 1. Szép mejje van ennek a lánnyak. 2. A blúzom mejjit vët szükebre! 4. Tënnap úta szúr a mejjem.

mély A mël ↓ ↓, mëj ↓ ↓, mël ↓ ↓, mëj | mn kny. | Mindik fétem a mël visztü.

mélyedés A mëlledés ↓ ↓, mëjdedés ↓ ↓, mëjedés | fn kny. | Nagy mëlledés van a Pohár-gödörbe.

mélyeszt A mëlleszt ↓ ↓, mëjleszt ↓ ↓, mëjeszt | ts i 1. Mélyebbé tesz. 2. kny. (Mélyebre süllyeszt, dug vmit.) 3. kny. <Állat> a karmát belevájja vmibe. | Szerk. ki ~.

melyik A mëk †, mëllik ↓ ↓, mëjjik ↓ ↓, mëjik | nm kny. | Ki ja fene tuggya, mëjjik lenne az, aki eszt ëvádújja [elvallalja].

melyikük Vn mëlliköjük ↓ ↓, mëllőjük ↓ ↓, mëllikük ↓ ↓, mëjjikük ↑ | nm kny.

mélységes A *mélségős* ↓ ↓, *méjségős* ↓ ↓, *méjségës* | mn kny. (Nagyon mély.)

memmeg l. **megint**

mén l. **megy**

mendegél A *möndögél* ↓ ↓, *möndögél* ↓ ↓, *mëndegél* | tn i kny. | **Megj.** A mesék szokásos fordulata: *Mén, mén, möndögél...* | MENEGET

meneket A *mönöget* ↓ ↓, *mëñget* | tn i kny. | MENDEGÉL

ménés A *ménös* ↓, *ménës* | fn kny. | *Régön a zuradalomba itt is vót ménös.*

meneteles Vt *mënetelös* ↓ ↓, *mënetelës* | mn Lejtös <hely>, ahol a talajszint csak fokozatosan emelkedik, ill. mélyül. | *A Pörös ez uam mënetelös hel.*

ménkü l. **hajdermennnykő**

mennél A *menné* ↓, ~ ↑ | hsz kny.

mentől A *mentül* ↓ ↓, *mentü* ↓, *mentöl* ↓, ~ ↑ | hsz Minél. | *Mentü eléb gyertők!*

meny A *möny* †, *möny* ↓ ↓, *mëny* | fn A feleség, férjének szüleihez való viszonya szerint. | *Takaros kis mönyed van.*

menyasszony A *mönyasszonj* †, *mönyasszony* ↓ ↓, *mënyasszony* | **Szerk.** (fn és fn) kny. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 körül) a lakodalmakban „Az ajándéktánc végén a vőlegény táncol a menyasszonnyal folyton kifelé igyekezvén; s az ajtó mellől egyszerre kiszökik vele, *kilopja a menyasszonyt*. A nyoszolyók kíséretében valamely mellékhelyiségbe megy, s onnét a menyasszony már mint *menyecske* tér vissza: leveszik koszorúját, bekötik a fejét piros kendővel, fehér ruhája helyett tarkát adnak rá.” (KULCSÁR: „Hegyhát” 247.)

menyecske Vn *mönyecske* ↓ ↓, *mënyecske* | fn Újasszony, ill. fiatalasszony.

menyecsketánc Vn *mönyecsketánc* ↓ ↓, *mënyecsketánc* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) 1. Első tánc <a lakodalomban> a menyecskével. 2. Ajándéktánc. | **Megj.** Ma ennek *menyasszonytánc* a neve. | **Népr.** A lakodalomban e tánc alatt adják át az ajándékokat az ifjú párnak. A tánc végén az ajándékozókat megcsókolja a menyasszony. A csókért járó pénz: a *csókpénz*.

menyét A *mönyét* ↓ ↓, *mënyét* | fn Ragadozó emlősállat [Mustela navilis].

mennydörgős mennykő Vt *möndörgős ménkü* ↓ ↓, *mënydörgős ménkü* ↓ ↓, *méndörgős ménkü* ↓, *mënydörgős ménkü* | **Szerk.** (mn és fn) Villám <és/vagy> villámcsapás. | Szitkozódásban: *Hogy az a möndörgős ménkü csaptyom bele!*

menyegző A *mönnyegző* ↓ ↓, *mönnyegző* ↓ ↓, *mënnnyegző* ↓ | fn kny. | **Megj.** A címszóban megnevezett fogalom mai szóval: *esküvő* <a lakodalom előtt>.

menyegzős bor Vt *mönnyegzős bor* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Menyegzőre <lakodalomra> szánt bor. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 táján) „...a vendég hívó nagy csobolyó borral jár a vendégeket meghívni [a lakodalomba], mindenkivel megköstoltatván abból a *menyegzős bort*.” (KULCSÁR: „Hegyhát” 242.)

mér l. **elmér**; **megmér**

mered l. **megmered**

mereget¹ A *meröget* ↓, *merēget* | ts i <Edényből vmivel> folyadékot folyamatosan kiszed. | *Merögetők a kádbu kis vizet.* | Szerk. ki ~.

mereget² A *mergyöget* ↓ ↓, *mergyēget* ↓ ↓ | ts i Szemét <szemhéját> tágra nyitva mereszti, és így nézeget; bámul. tréf. rossz | *Mit mergyögetöd itt a szömdet?*

meregetőkanál l. **merőkanál**

méregzacskó A *mérőzacskó* ↓, *mérēzacskó* | Szerk. (fn és fn) Mérges ember. tréf. gúny | *Tē, mérőzacskó, mi ja bajjod?*

mereszt A *mergyeszt* ↓ ↓, ~ | ts i 1. Szemét <szemhéját> erősebben kinyitva néz. 2. Elképdedve néz. | 1. *Csak mergyeszti a naty szömejit.*

mérlegel l. **lemérlegel**

merőkanál A *merőkalány* ↓, ~ | Szerk. (igenév és fn) kny. (Merítőkanál, főleg leveshez és főzelékhez.) | Megj. A címszó alakváltozataként: *merőgetőkalány* is.

mérő Vt ~ ↓ ↓ | fn Mérőedény. | *Ujamsféle fűzetést kaptunk [hogy], egy nyócados gabona darabgya után a jószágnak.* (AKHA I, 56.) | Népr. Egyfűlű, fából készült edény, amellyel gabonát szoktak kimérni régen a pásztoroknak. 16 liter gabona fért bele. Nyócadosnak is nevezték. | Megj. A nyócadosban elférő mennyiség a *köböl* (kb. 125–128 liter) 1/8-ad része. | KÖBÖL, NYOLCADOS

merőke Vt ~ ↓ | fn Bádogból vagy fából készített, nyeles meregetőeszköz. | *Há tétted a merőkémet?* | Népr. Főleg morzsolt kukoricát, gabonát és darát mertek vele.

merre A *mére* †, *mőre* †, *mēre* ↓, ~ | hsz kny. | *Mēre vatytok? Ára vagy emēre?*

mert A *merd* †, *mer* ↓, ~ | ksz kny. | *Készühetünk, merd a kis kanász aluszik.* (Népm.-ből, AKHA I, 315.) – *Merd illő, hogy [ha] il [ily] utra indulunk, / Isten és ember előtt hiven beszámojjunk.* (AKHA I, 97.)

mesél A *mesel* ↓ ↓, ~ | ts (és/vagy) tn i 1. Mesét mond. 2. Elbeszél vmilyen valóságos történetet. | 1. *Mesēd el a „Kiskanász még a farkas” meséjait!* 2. *Öregapám nagyon sokat mesēt a régi világru: a bētyárokru, a tüzesembörrü, rácfutásru még mindönrü.*

mester AJ *mestör* ↓ ↓, *mestēr* † | fn 1. <Kátor>tanító; tanító. 2. Iparos. 3. Vki vmiben ügyes, jártas. | 1. *Édősapám idejibe még Kulcsár vót a mestör a faluba. Nagyön szerette mindönki. Tutták, hogy versöket is ir.* 2. *Kitanítam a bognárságot, asztán főszabadútam, és mestör lētem Mocsoládon.* 3. *Hēj, régön mestör vótam a rétestésza nyujtásába!* | Szerk. ács ~, bognár ~, borbély ~, kovács ~, kőműves ~, takács ~. (Ők voltak egykor a falu iparosai!) – Régen a tanítót *mestörnek*, *oskolamestörnek*, *tanító* urnak titulálták.)

mestergerenda A *mestörgerēnda* ↓ ↓, *mestērgerēnda* ↓ | Szerk. (fn és fn) A lakóház mennyezetének főgerendája. | *A mestörgerēndáru löggot lē a lámpánk.* | Népr. Lucázó (kottyozó) szövegből: *Kētög disznójjának ujan vastak szalonnájja lögyöm, mind a mestörgerēnda!* (AKHA I, 80.)

mész A *mesz* †, ~ | fn kny. | *Nēm lēsž ölēg ez a mesz. Még ojtani köllene!* | Népr. Régen *meszes* [kereskedő] árulta az *égetöt meszet*. Ennek *ojtását* [oltását] ki-ki maga végezte. Szükség volt rá, mert a nagy ünnepek (karácsony, húsvét) előtt az asszonyok

kimeszelték az egész házat, és egyúttal nagytakarítást is végeztek. Az *ojtot meszet* faládákban vagy kisebb gödrökben tárolták. | MESZEL

meszel A *meszell* ↓ ↓, ~ | tn i kny. | *Régönn egy évbe kéccör szoktak meszeni: tavasszā még összē. – Segiccsetők kicsit meszeni!*

meszelő A *meszellő* ↓ ↓, ~ | fn kny. | *Nagyon ēkopott a meszellőm.* | ÉGIMESZELŐ

meszes J ~ | fn Oltatlan meszet (égetett meszet) áruló vándorkereskedő. – mn <Jelzői szerepben>: Hely, ill. edény ahol, amelyben az oltott meszet tárolják. | *Még'gyütt a meszes, lész mēgen meszünk. – Hozzatok meszet a meszesgödörbű!*

messze A *messzi* ↓, ~ | hsz kny. (Távoli.) | *Döbrögec ide nagyom messzi van.*

messzenagymama Vt *messzinagymama* ↓ ↓, *messzimama* ↓ ↓ | **Szerk.** (hsz és fn) <Az unokájától viszonylag> távol lakó nagymama. | *It vót a messzimama.*

messziről A *messzirü* ↓, ~ ↑ | hsz kny. | *Messzirü hoztad a vargányát? Mer ez má nēm friss.*

metél A *metel* ↓ ↓, *metéll* ↓ ↓, ~ | ts i Vékony anyagot csíkokra, ill. nagyobb apróra vág. | *A levestésztát szép vékonyra metētem. – A Mariska má metélli a tésztát: hosszira mēk kockásra. [Kockás: ' <kis> négyzet alakú.]*

metélőhagyma A *metéllő hajma* ↓, ~ | **Szerk.** (igenév és fn) Vékony szárú és levelű hagyma [*Allium schoenoprasum*]. | **Megj.** Nevezik *snidling*nek is. Ennek német köznyelvi alakja: *Schnittling* 'metélőhagyma'.

métely A *métöl* ↓ ↓, *métej* ↓ | fn 1. Élősködő laposféreg [Trematoda]. 2. Az általa okozott mételykór. | *A zéggyik tehenünket mēktámatta a métöl.* | **Megj.** A májmételyre gen a kérődző jószágok gyakori és súlyos betegsége volt. A mételyférget *métölkukac*nak is mondták.

mételyes A *métölös* ↓ ↓, *métejös* ↓ ↓ | mn Mételykórban szenvedő jószág. | *Biztos, a legyellőn lēt métölös ez a tehén.*

mezítláb A *mesztélláb* ↓ ↓, *mesztéláb* ↓ ↓, *mezítláb* | **Szerk.** (mn és fn) Mezítláb <van, jár>. | *Vót ujan asszony [a P. Kati néni], aki télőn is mesztélláb ganyézott [rakta ki az istállóból a trágyát]. Persze bele is betegődöt szēgény. Annak a nyomoruttya lētt.* | **Népr.** Régebben nyáron a felnőttek és a gyerekek egyaránt *mesztélláb* jártak. Sokan még a tarlón is tudtak menni, de csak csúsztatott talppal. – Az 1950-es évek elején a gyerekek még mezítláb futballoztak, s tréfásan így nevezték csapatukat: *mezítlábos csapat*.

meztelen bab Vt *mesztelembab* † | **Szerk.** (mn és fn) Szárazbab. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 táján) fő ételnek számított a belőle készített főzelék.

mi A *mink* ↓ ↓, ~ ↑ | nm kny. | *Mink is ot vótunk a bucsuba.*

miért A *mér* ↓ ↓, *mijér* ↓, ~ ↑ | hsz kny. | *Mēr nēm szótā nekōm időbe?*

míg A *még* ↓, ~ ↑ | hsz kny. | *Addég várgyatok, még ē nēm áll a zeső!*

mihelyst A *mijást* ↓ ↓, *mihást* ↓ ↓, *mihánst* ↓ ↓, *miháncst* ↓ ↓, *mihelst* ↓, *mihejst* | hsz Amint, mihelyt. | *Mihánst kihuzom a lábom hazuru, má baj van. – Mijást vérad, indulunk gombászni.*

mihelyt A *mihelt* ↓, *mihejt* | hsz kny. | *Gyere, mihelt ráérsz!* | *Mihelt odaértem, abbatyarták a plétákódást.* – *Mihejt megláttam, szalattam utánna.*

mikor A *mikó* ↓ ↓, ~ | hsz kny. | *Mikó kiméntem, foktam a tarisznyát f éválra, asztán gyerünk hazafelé!*

mikorjában Vt *mikorgyába* ↓ ↓, *mikorjába* ↓ | hsz Mikor; amikor. | *Mikorgyába is vót az a nagy árviz?* | AKKORJÁBA

mikrofon AJ *mikrofony* ↓, ~ | Hangosbeszélő. | *Mit mondott a mikrofony?*

milyen A *millen* †, *mijen* | nm kny.

minap A *minapába* †, ~ ↓ | hsz Nemrég. | *A minap évótam Pécsre.* – *Minapába öreganyád együt hozzánk.*

mindannyiuknak A *mindannyoknak* ↓, *mindannyiknak* ↓, *mindannyuknak* | ragos nm Valamennyiüknek. | *Mindannyuknak gyutod belüle ölég.*

mindegvik(ük) A *mindégvijök* ↓ ↓, *mindéggyik(ük)* | nm Valamennyiük; az említett személyek közül mindegvik. | *Akkor asztán vót ęty pár ló mindégvijöknek, akiknek fęggye vót.* (AKHA I, 19.)

minden A *mindęn* ↓, *mindęn* | nm kny.

mindenegy Vt *mindęnęy* ↓ ↓, *mindenęy* ↓ | nm Összes <személy vagy más létező>; vmennyi, ill. mindenki. | *Mindęnęy tikomat ismeręm.* – *Mindęnęty szęmęr nęm hajulok lę a fędre.* – *Mindęnęty szomszédunk ęgyütt a temetésre.*

mindenes A *mindęnęs* ↓ ↓, *mindęnęs* | mn 1. Többféle célra használható <eszköz>. 2. <A gazdaságban és a ház körül> sokféle munkára használható <személy>. | 1. *Ez ujam mindęnęs fazék.* | **Megj.** Főnévként is használatos: *Mindęnęs vótam a zuraságna.*

mindig A *mindęg* ↓, ~ | hsz kny. | *Ennek a gyeręknek naty szélbe mindęg vérbe usztak a szęmeji.*

mindjárt A *minygyár* ↓, *minygyárt* † | *Sijessęm, mer minygyár beharangoznak!*

mindnyá Vn *minnyá* ↓ ↓ | nm 1. Mindannyian, valahányan; valamennyi szóban forgó személy. 2. Az egész, a teljes <terület, mennyiség>. | 1. *A gyerękķk is ot vótak.* Minnyá, ęgyütt. 2. *Męnt ám a zeke szaporán, de azęr nęm minnyá fęd lęt fęszántva.*

mięnk A *mijenk* ↓, *mijęnk* | nm kny. | *Hátu, a mijenk itten, a János bácsi, az vót a Kindęr Tombi.* (AKHA I, 154.)

minek J ~ | hsz Miért? Mi okból <tesz vki vmit>? | *Minek iszó tę ennyit? Nęm fęsz, hogy męgárt?*

minél A *menné* ↓ ↓, *mennél* ↓ ↓, *miné* ↓, ~ † | nm (ragos alak) <Közępfokú nm vagy hsz mellett> amilyen mértékben <történik vmi>. | *Menné jobban szidom, anná jobban ręndetlenkędik ez a bętyár gyeręk.*

mint A *mind* ↓, ~ † | ksz kny. | *Ez ujam, mind a tijeđ.*

mióta A *mijóta* ↓, *mijóta* | hsz kny. Mitől fogva; az elmúlt idő óta. | *De męgnyęttę, mijóta nęm láttalak!*

mitmitke Vt ~ † | fn A *ludvérc* megnevezése <más szóval>. | *Mindęk [mindig] szót a ludvérc: mit-mit-mit...[Ezért] mitmitkének is hilik [hívják].* (AKHA I, 329.) | **Nępr.** A

hiedelem szerint a *mitmitke* szerencsét hozhat a házhoz. De ha nagyon szemtelenné válik, jobb megszabadulni tőle. Ez azonban nem könnyű. Egyik megoldás: fába lyukat kell fúrni, és oda be kell küldeni az ördögöt, vagyis a *mitmitkét*, *hogy pucózza ki a furuport*, s amikor bent van, nyírfaszöggel be kell szögelni a lyuk bejáratát. (AKHA I, 328.) – A *mitmitke* kis méretű ártó lény, amely – az ormánságiak szerint – *csibe* alakjában is meg tud jelenni. (PESTI JÁNOS 2002. 204, 205, 208–209, 210–211.)

mizli l. bodor

mocsola Vt *mocsila* †, ~ † | fn 1. Kenderáztató hely; vízzel telt <ásott> gödör. 2. Vizes, pocsolyás hely. | *Nekünk is vót mocsilánk a Pohár-gödörbe.* | L. még a *kenderáztató* címszó a. és PESTI JÁNOS 1970. Nyr. 94: 219. (Tanulmány a *Mocsolád* helységnév eredetéről.)

mogyoró A *monyaró* †, *magyaró* ↓ ↓, ~ | fn 1. Mogyoróbokor. 2. Ennek makktermése. | *Csak uty csörgött a zöreganyám szoknyájja zsebibe a sok magyaró.*

mogyoróbél Vt *magyaróbél* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A mogyoró magjának ehető belső része.

mogyoróbokor A *monyaróbokor* †, *magyaróbokor* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) Bokor formájú mogyoró.

mogyorófa A *monyarófa* †, *magyarófa* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) Fa nagyságúra növő mogyoró <növény>. | *Ha tēheti, mōnnyōm be ide a gödörbe, ot vam monyarófa.* (AKHA I, 326.)

mogyorós A *monyarós* †, *magyarós* ↓ ↓, ~ | 1. Mogyoróbokrokkal benőtt hely. 2. Mogyoróval ízesített sütemény. | **Megj.** Földrajzi névként: *Magyarós* (BMFN I, 11/102.)

mohar l. muhar

molnár A *mónár* ↓ ↓, ~ | fn kny.

mólszoknya Vt *molszoknya* † | **Szerk.** (fn és fn) Vékony, átlátszó anyagból, a *mól*-ból készített szoknya. | *Ki kõne keményíteni eszt a molszoknyát, mer má něm ál mēg rajtat!* | **Népr.** Olyan vékony anyag volt, hogy alatta a *péntő* [pendely] minden ráncá, korca meglátszott. [*Korc*: a szoknya derekán levarrott szegély és a belefűzött madzag.] (AKHA I, 70.)

moly A *mol* †, *moj* | fn kny. 1. Molylepke. 2. kny. (És ennek a gyapjút, szőrmét megrágó, ill. növényi kártevő hernyója.) | 2. *Belemén a moj a gabonába. Ezér kõll átforгатni lapátokkā a palláson.*

molyos A *molos* †, *mojos* | mn kny. (Anyag, amit molykár ért, pl. molyos ruha, gabona.)

mondogatolódik Vt ~ ↓ ↓ | tn i 1. Dünnyögve zsörtölődik. szép 2. Jól odamondogat <mindenkinek>. szép 3. Mérgelődik; veszekszik. | 2. *A Tēra ánygyod az mondogatolódott ám rōndōssen, něm kiméte a zurát sē.*

mony Vt ~ ↓ | fn 1. Here. 2. Tojás. 3. Hímvesző. | **Megj.** A 2. és 3. jelentésre csak

az idösek emlékeznek. – A tyúktójas neve korábban *tikmony* volt. A *monyász* ige a *mony*, *tikmony* szóval van kapcsolatban. | MONYÁSZ, TYÜKMONY

monyaró l. **mogyoró**

monyarófa l. **mogyorófa**

monyas Vt ~ ↓ ↓ | fn A ló himje; csödör. | *Vezessétök el a kancánkat a monyashó Mágocsra vagy Görönyösre!* | MONYOS

monyász Vt ~ ↓ ↓ | ts i Megtapogatja a tyúk fenekét, hogy tojós-e. | MEGMONYÁSZ

monyaz Vt *monyáz* ↓ ↓, ~ ↓ ↓ | Krumplibokorból nagyobb gumókat kiszed; anélkül, hogy a tövet kitépné. | *Monyázok pár szöm ujkrumpit a levezsbe.* | **Megj.** A *monyász* és a *monyáz* szavaink a rokon hangzás miatt könnyen felcserélődő (felcserélhető) paronimák közé tartoznak. Igeközös változataik egyértelműbbek. A *ki-* igekötő a *monyáz* igéhez, a *meg-* pedig (inkább) a *monyász* igéhez kapcsolódik. | KIMONYÁZ

monyos Vt ~ ↓ | mn Az tyúk, amelyben van tojás. | *Nyóc monyos tikom van.* | MONYAS

morcog Vt ~ ↓ | tn i 1. Állat <főleg kutya> kicsit morog. 2. <Gyermek> durcászkodik, duzzog. | 2. *Janika, nēm kő mindönér morcogni!*

mordály Vn *mordál* †, *mordáj* ↓ ↓ | fn Régimódi puska. | *Eszrevötték őket a betyárok, asztán ékesztek lüdüzni a naty szólatu mordálökkä.* | **Szerk.** ~ puska.

more Vt ~ ↓ ↓ | fn 1. Öreg cigány. 2. <Általában> cigány. tréf, gúny | *Sok ujam more vót itt is régön, aki csak kérogetni tudott.*

mormicol Vt *mormicul* ↓ ↓, ~ | tn i 1. A tehén nyöszörgös-morgós hangon hívja a borját. 2. <Ember> hosszasan morog, mérgelődik. | 2. *Ně mormicuj má annyid, gverőköm!*

morzsa A *zsurma* ↓ ↓, ~ | fn 1. A kenyér és sült tészta pici darabja. 2. Száraz péksüteményből reszelt szemcsés anyag. | 1. *Kotord össze a zsurmákat!* | ZSURMA

morzsál A *zsurmál* ↓ ↓, ~ | tn i 1. Kenyeret kis darabokra tör. 2. A morzsát szétszórja. | 2. *Ně zsurmád össze a zasztal ajját!* | MORZSA

morzsóka Vt ~ ↓ ↓ | fn Reszeléssel, majd szétmorzsolgatással készült száraztészta.

morzsókaleves Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Leves, amelyben morzsóka (száraztészta) van. | *Hamā meglössz a morzsókalaves.*

morzsol Vn *morzsol* ↓ ↓, *zsurmol* ↓ ↓, ~ | ts i 1. Dörzsölve lefejt a kukoricacsőről a szemeket. 2. <Ima közben> az olvasó egy-egy szemét a kezében továbbcsúsztatja. 3. Unatkozva tölti az időt. 4. kny. (Tenyerében szétdörzsöl vmit.) | 1. *Zsurmójjunk éty kis kukoricát a tikoknak!* 2. *Öreganyánk éppen morzsujja a zóvasójját.* | **Megj.** Az 1. jelentésben inkább a *zsurmol* ige használatos. A 2. és 3. jelentésben pedig a *morzsol(gat)* ige a gyakoribb. Az is lehetséges, hogy az egyértelmű jelentéskapcsolatok ellenére két önálló lexémának kell tekintenünk a *morzsol* és a *zsurmol* igéket. A helyi nyelvjárásban az említett igék egymásnak alakváltozatai.

morzsoló A *zsurmoló* ↓ ↓, ~ | fn Vasból készült, kézre húzható, kis fogakkal ellátott eszköz a kukoricacső szemcinek leválasztásához, morzsolásához. | *Zsurmolóvā kön-*

nyebben *tuttunk zsurmóni*. | **Népr.** A módosabb gazdák 1940 körül már kézi meghajtású morzsolóval [morzsológéppel] végezték a morzsolást.

mos l. megmos

mosakodik l. kimosakodik

mosdat l. megmosdat

mosdató keresztanya Vt *mosdató köröszanya* †, | **Szerk.** (mn és fn) Keresztanya, aki a magyaregregyi Szentkútnál keresztgyermekét megmosdatja. | **Népr.** A mosdatást azért végezték, hogy a gyermek ne kapjon szembetegséget. A 20. sz. elején ugyanis még gyakori volt vidékünkön a *trachoma* [fertőzéssel terjedő szembetegség]. – Ha férfi végezte a mosdatást, ő lett a *mosdató köröszapa*. A megmosdatottak: a *mosdatot körösztlány* és a *mosdatot körösz(t)fi*.

mosdózik Vt *mosdózik* ↓ ↓ | tn i Mosakodik. | *Apád éppen akkó mosdózott.* – *Édősanyám uty tanitod bennönket, amikor mosdózunk, először a kezünket kő méktörőni, asztán a zarcot még a nyakat, hogy a torog'gyulladás mönnyön el tülünk.* (AKHA I, 102.) | **Szerk.** meg ~.

mosdóvíz A *mosdóvíz* ↓ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) 1. A mosakodáshoz használt víz. 2. A megöntéshez készített <gyógyító erejűnek vélt> víz. | **Népr.** [Ha a gyermeket] *szömmel verték*, [más szavakkal:] *szöm ártot neki, akkor csinyátak mosdóvizet [...]. Az uty történt, hoty szentőt vízzel kevert vizbü pohárba tettek. A sparherdbü parazsat tettek a vízbe, és akkor asz fölött imátkosztak.* [Ha] *a parázs lészál[leszállt az edény aljára], akkor biztos, hoty szöm ártott a gyeröknek, hoty hasznát is neki [az öntés].* (AKHA I, 108.) – *A mosdóvizet a csöpögetézsbe köllött önteni, hogy a boszorkán nē ronhassa még ujra a betegöt.*

mosófa Vt ~ † | **Szerk.** (igenév és fn) A lúgos vízben áztatott ruhák mosásakor használt nyeles súlykolófa. | *És ott a gátom mostunk ki bizon a zizévā, a mosófával a lepüdöket.* (AKHA I, 60.)

mosogatóteknő Vt *mosogatóteknő* ↓ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) Ovális, kb. lavór nagyságú teknő, amelyben mosogatni szoktak. | **Népr.** Régen teknővájó cigányoktól lehetett ilyet venni. Disznóvágáskor ebbe szedték ki az *abált* [megfőtt, a hurkába és gömböcbe szánt] húst, bürkét.

mosolyog A *mosolog* ↓ ↓, *mosojog* | tn i kny. | **Fr.** *Mosolog, min tót a vatkörtére.* [Fanyar mosollyal nevet.] | **Szerk.** meg ~.

mosószappan A *mosószappany* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (igenév és fn) Mosáskor használt szappan. | **Népr.** A *mosószappanyt űk magik* [az asszonyok] *föszték disznózsiradégbu.* (AKHA I, 59.) – A mosószappannak nem volt különösebb szaga (illata). Régen mosakodásra is ezt használták. A pipereszappan itt csak később, az 1930-as években jött divatba. A mosószappanhoz képest illatosabb pipereszappant kezdetben *szagosszappannak* nevezték. – *Az má itt urizállásnak számítot, ha valaki szagosszappannyā mosakodott.* | **Megj.** A szag főnévnek a 'kellemetlen szagérzet; bűz' jelentésen kívül még ma is van 'illat' jelentése. – *Szagúd még eszt a virágot! Ugyē, jó szaga van?*

mosóteknő A *mosóteknő* ↓ ↓, ~ | Szerk. (igenév és fn) Fából készült teknő, amelyben a nagyobb ruhadarabokat szokták mosni. | *Janim, a mosóteknőbe fürdettelek bennetöket itt a szobába.* | Népr. A mosóteknőt bognárok, asztalosok készítették fenyőfából; de vettek e célra nagyobb teknőt a teknővájó cigányoktól is. – Disznóvágáskor ebben a teknőben és zománcozott *vájlingban* [*vájling*: 10–15 literes zománcozott edény] keverték meg a horkába, kolbászba és a gömböcbe szánt *tőltelék*et.

most A *mastat* †, *mast* ↓ ↓, *mastan* ↓ ↓, *mostan* ↓, ~ | hsz kny. | *Mastat nem érők rá emenni hozzájjik.*

mostoha A *mustoha* ↓ ↓, ~ | mn és fn Mostohaapa, ill. mostohaanya. | *Neköm mustoha öregapám vót.*

mosztra Vt ~ ↓ ↓ | mn 1. Alaktalan, esetlennek látszó <tárgy, ruhadarab>. rossz 2. Rendezetlen <megjelenésű ember>. rossz, tréf | 1. *Eszt a mosztra réklit én fő nem vőszöm.* – *Nem birom magam odáp tenni eszt a mosztra lajtérgyát.* 2. *Édomtalan, mosztra embör vót a T. Pista bácsi.*

motyó Vn ~ ↓ | fn <Útra összerakott> szegényes holmi, ill. maga a kis batyu <a tartalmával együtt>. tréf, gúny | *Szödd össze a kis motyódat, asztán indúhacc!* | Megj. Régen a címszóban megnevezett fogalomra a *köccöllék*, *bugyor* és a *batyu* szavakat is használták. A három szó között szóhangulat tekintetében van némi különbség. A *köccöllék*ben kisebb és szegényes holmikat vittek magukkal a mezőre. A *bugyor* valamivel nagyobb, bot végére akasztott csomag volt. A *batyu* a holminknak kendőbe, lepedőbe kötött csomója; és rendszerint háton vagy vállra vetve vitték. | BATYU, BUGYOR, KÖCCÖLLÉK

motyorog Vt ~ ↓ ↓ | tn i 1. <Motyogva> tesz-vesz, téblábol. tréf 2. Motyogva, hal- kan beszél. tréf | 2. *Mit motyoroksz it magadba?*

muhar A *mohar* ↓, ~ | Egyik pázsitfűféle [*Setaria*] takarmánynövényként termesztett faja. | *Kaszállok ęty kis muhart a teheneknek.* | Megj. Nehezen irtható gyomnövény a vadmuhar. – *Ęj, de sok mohar van a kukoricángba!*

mulatság A *mullactság* ↓ ↓, *mulactság* ↓ | fn 1. Mulatozás, vidám szórakozás. 2. Bál. | *Farsan(g)kor három napik tartott a mullactság.* (AKHA I, 160.)

múltkor A *mútkor* ↓ ↓, *mutkor* ↓ ↓, ~ † | hsz kny. | *Még a mútkor mesēted eszt neköm.*

múltkorjában Vt *mutkorgyába* ↓ ↓, *mutkorjába* ↓ | hsz Még múltkor; múltkorigban.

mulya A *mula* ↓ | mn Ügyetlen, mafla <ember>. – fn Az a személy, <aki ilyen>. | *Mula ęgy embör a vőm: teszetusza alak.* – *Ez a mula eszt fő sę fog'gya.*

munka l. **gyalogmunka**

munkaidő A *munkaidő* ↓ ↓, ~ | Szerk. (fn és fn) 1. Nyári dologidő. 2. <Általában is> a munkavégzés ideje. † DOLOGIDŐ

munkál Vn *munkáll* ↓ ↓, ~ † | ts i Vmit megmunkál; vmiben dolgozik. | *Feleségőm munkáll a szőlőt, ém még jobban a jószággal törődők.*

muraló Vn ~ ↓ ↓ | Szerk. (mn és fn) 1. Muraközi [Muraközből származó] ló. 2.

Nagy testű igásló. | *Hát a nagy muralovakkal lehetőleg legjobban szántani. Jó nagy, erős muraközi lovak vótak [nekünk is]. Azok asztán vitték ám a zekét!* (AKHA I, 20.) | **Megj.**

A címszót fn- ként is használják: *Vót két szép murám, de elattam őket a vásárba.*

muskátli A muskádli ↓ ↓, ~ | fn A helybéliek kedvelt kerti virágja [Pelargonium].

mustoha l. mostoha

mustrál Vn *mustráll* ↓ ↓, ~ ↓ | 1. Vizsgálódva nézeget. 2. <Állatokat, bizonyos értéktelennek vélt tárgyakat> selejtez. | 1. *Esz csak itt áll, és mustráll a lovakat.* 2. *Éppem mustrállok a kacattyajimat. Édobom, ami fölöslegős.* | **Szerk.** ki ~, meg ~.

muszkol l. összemuszkol

muszkoló Vt *muszkuló* ↓ ↓, ~ ↓ | fn Nyéllel ellátott fatest; zúzószerszám. | **Népr.** A főtt krumpli és a leszedett szőlőfürtök összezúzására használták. Neveztek *csomiszlónak* is.

muszáj Vn ~ | állítmányi szerepű névszó Kell, szükséges <vmit megtenni>. | *Muszáj emönnöm, mer várnak engömet is. – Nahát asztán a bátyai nēm mertek fömönni, öneki muszájjott főballagni a láncon.* (Népm.-ből, AKHA I, 311.)

mutaszt l. megmutaszt; kimutaszt

mutatkozik Vn ~ | tn i 1. Előre látszik, ígérkezik <vmi>. 2. Vmilyennek látszik <vmi, vki>. | 1. *Jó szőlőtermés mutatkozik.* 2. *Ölég ügyesnek mutatkozik ez a gyermek.*

muter Vn *muttēr* ↓ ↓, *mutēr* ↓ | fn Anya. | **Megj.** Inkább csak a német családok beszédében. | **Megj.** A címszó német köznyelvi alakja: *Mutter* 'anya'.

muzsika Vn ~ | fn 1. Zene. 2. Hangszer. | 1. *Hallod a muzsikát?* 2. *Karcsi, de szép muzsikád van!*

muzsikál Vn ~ ↓ | tn i Hangszeren játszik; zenél. | *De szépon tuttak muzsikáni a kárászijak! Dobos Pista vót a cimbalmossik.*

muzsikaszó Vn ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Zenész. | *Muzsikaszó mindig vót régönn is a mullaccságba. Ha más nēm, legalább egy jó hermunikás, a zöreg Csordás János vagy ety citorás.*

muzsikás Vn ~ ↓ ↓ | fn Zenész. | *Mög'gyüttek a kárászi muzsikások! Ezök asztán tuggyák ám fujni a rezet!*

mühely A méhel †, *méhē* †, *mühel* ↓ ↓, *mühē* ↓ ↓, *mühej* | fn Kisipari munka színhelye; szerszámokkal berendezett helyiség. | *Édösapád a méhelbe dógozik má hajnal óta. – Akkor kitakarította mindig a mühejit. Ű ugy monta, hogy méhel.* (AKHA I, 28, 242–245.)

müvel Vn *mível* †, ~ | ts i 1. Cselekszik, tesz. 2. Helytelen cselekvést hajt végre. rossz 3. kny. (Földet munkával növénytermesztésre alkalmassá tesz.) | 1. *Mit művész tē itt?* 2. *Láttad vóna, mit művetekek nálík ezök a púzsér gyerökök!* 3. *Régön a határba mindön talpalatnyi helet mëgmüvetünk, nēm ugy, mim mast.* | **Szerk.** meg ~.

nádpálca A *nátpáca* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Nádszálból készített pálca. | *Nátpácá-vā kaptunk tenyeresőket mēk kőrmőőőket.* | **Megj.** Régen a *nádpálca* fegyvermezőeszköz volt az iskolában.

nadrágszija A *nadrákszija* ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) kny. | **Megj.** Régen a keskeny földdarabokra mondták: *Ez nadrákszija*parcella.

nagy J ~ | mn 1. kny. (Terjedelmes.) 2. kny. (Magas <növésű>.) 3. kny. (Fokozott mértékű.) 4. Kisebbekhez képest hosszabb, terjedelmesebb; azaz: a nagyobbik. 5. Híres <ember>. 6. Az idős(ebb) szülő <jelzője>. | 2. *Mijen nagy lett ez a szivafa!* 4. *Fáj a nagyujjam a bal lábomon.* 5. *Tuttam, hogy nagy embőrlössz a fíjad.* 6. *Akkor még étek a natyszülejim.* | **Fr.** *Nagyba vannak.* [Jó viszonyban vannak egymással.] – *Naty szőme vót még a zelső vilákháboru előtt a gyufának.* [Nagy értéket jelentett a gyufa.] – *Jó nagyot huzott a dēmizsonybu.* [Sokat ivott belőle.]

nagyasszony AJ *nagyasszony* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (mn és fn) 1. Szűz Mária említő megnevezése. 2. Nagyboldogasszony (Mária) névnapja, egyházi ünnepe aug. 15-én. | *Nagyasszonykor má érik ez a szőlő.*

nagybőgő A *nagybőggő* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (mn és fn) kny.

nagybőjt A *nagybőjt* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (mn és fn) A húsvét előtti hosszú böjt: hamvazószerdától nagyszombatig. | *Őreganyámék nagybődbe mindig böjtűtek, mer akkó az vót a szokás.* | **Népr.** Idősebb emberek, különösen az asszonyok a nagybőjtöt régen szigorúan megtartották. A böjt idején többen zsíros ételt sem fogyasztottak.

nagycsütörtök A *natycsütörtök* †, *natycsütörtök* | **Szerk.** (mn és fn) A húsvét előtti csütörtök <nagyhéten>.

nagyfűrész AJ *natyfűrész* | **Szerk.** (mn és fn) Vastagabb törzsű fák átfűrészelésére használt, ún. keresztfűrész. | *A vastagop fákat csak natyfűrészszē lehetőt földarabóni a zerdőn.* | **Népr.** Az ácsok mindig ezzel a fűrészszel vágták el a nagyobb gerendákat. | KERESZTFÜRÉSZ

nagygereblye Vt *nagygereble* †, *nagygerébgye* ↓ ↓, *nagygerebje* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Fából készített nagyobb gereblye. | *Nagygereblével szēttűnk össze a kuszaléket.* (AKHA I, 25.) | **Népr.** Aratáskor és szénagyűjtéskor használták ezt a 15–20 foggal ellátott gereblyét. Ennek szerepét az 1930-as években kezdte átvenni a lóval vontatott kétkerekű *szénagyűjtő*.

nagyhold Vt *natyhód* ↓ ↓, *natyhold* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Katasztrális hold; 1600 négyyszögöl nagyságú földterület. | HOLD, KISHOLD, MAGYARHOLD

nagyja Vn *naggya* ↓ | fn 1. A család nagyobb (idősebb) gyermekei, ill. más felnőtt korú tagjai. 2. kny. (Vminek a nagyobbik része.) 3. A nem teljesen kész munka egy része. 4. Vmiből a nagyobbak. | 1. *Mast má tē jis a család naggyaji közé tartozó.* – *Itt a család apraja-naggya.* 2. *A szőlő naggya a zőcsémē lett.* 3. *A kapállás naggya má mēgván.* 4. *A paprika naggyát tēgyētők külön hēre!* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 tá-

ján) köszönésben: *Isten megáldgya a keetők ételit, embörit, asszonyát, nagygyát, kicsiny-nyit!* (KULCSÁR: „Hegyhát” 239.)

nagykarácsony Vt *natykarácsonj* ↓ ↓, *natykarácsony* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Karácsony ünnepe (dec. 25.). *Karácsonkor jártak régön a betlehemösök.* | KÉTKARÁCSONY, KÉTKARÁCSONY KÖZE, KISKARÁCSONY

nagykert J *natykert* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Az istálló, ill. a lakóház mögött levő nagyobb veteményeskert | **Megj.** A házak előtt levő *kiskert* volt a virágoskert; s a ház mögötti nagyobb telekrészen alakították ki a *szürüt* [szérút]. Utána következett a *nagykert* vagy *konyhakert* [veteményeskert] és a *lucērnás*. | KISKERT

nagykeszkenő Vt *natykeszkenyő* ↓ ↓, *natykeszkenő* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Nagy, vállra vethető meleg kendő. | **Népr.** Gyapjúfonalból kötötték maguknak az asszonyok.

nagylány A *nagylánj* ↓, ~ | **Szerk.** (mn és fn) Felnőtt korba jutott leány. | *Nagylánj vagy, ugy is kőne visēkönnöd!* | KISLÁNY

nagylegény A *nagylegēj* ↓, ~ | **Szerk.** (mn és fn) 1. Idősebb, ill. katonaviselt legény. 2. Szájhős. rossz, tréf | 1. *Látom, nagylegēj sorba gyutottá.* 2. *Nagylegēj vagy, Gyurka! Adot tē még alább is.* | KISLEGÉNY

nagymise J ~ | **Szerk.** (mn és fn) Énekes és <hosszabb időtartamú> mise vasárnap délelőtt. | *A nagymisénn a lányok ott átak elü a templomba. És szépők vótak ám, aj Istenöm!* | **Népr.** Általában vasárnap és a nagyobb ünnepeken tartott a pap *nagymisét*. – A templomban mindenkinek megvolt a maga szokásos helye. Baloldalt, elől a fiatal(abb) asszonyok ültek, mögöttük az idősek. A jobb oldali padokban foglaltak helyet az idős férfiak. A kórusba mentek a legények és a középkorú férfiak. A gyercek a szentély előtt álltak. Balról a lányok, jobbról a fiúk. Elöl, a két padosor között álltak három-négy sorban a nagylányok és a menyecskék. | KISMISE

nagymosás J ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Összefogással végzett nagy(obb) mosás <volt régen>. | *Egy évbe kéccő vót nagymosás: bucsu előtt és husvét tájján.* | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 körül): „[nagymosáskor] összesegít az egész női rokonság, még a férfiak is segítenek, nagy teknőkben hordván a nehéz *luzott ruhát* [a lúggal áztatott ruhát] a patakra és onnét vissza[...] A parasztnép a vászonruhákat télen-nyáron a szabad patak-vízben mossa szappan nélkül, lapát alakú *mosófával súlykolván* azt a vízbe fektetett *mosódeszkán*. A legszigorúbb télben is mezitláb állnak a jéghideg vízben, olykor-olykor belemártván lábukat egy edény ott álló melegvizbe.” (KULCSÁR: „Hegyhát” 247.) – Fél évszázaddal később (1945 körül) még ugyanígy végezték a nagymosást e sorok írójának nagyszülei. (AKHA I, 59–61.)

nagyoll A *nagyull* ↓ ↓, *nagyul* ↓, *nagyol* ↓ ~ ↑ | ts i Túl nagynak tart. | *Nagyullom eszt a kabátot. Kissebbet szeretnék.* – *Nagyútam eszt a bódba is, de nēm figyētetők rám.*

nagypéntek A *natypéntők* ↓, *nagypéntek* | **Szerk.** (nm és fn) <Húsvét előtt> a nagyhét péntekje. | *Natypéntőkön nēm szoktunk a mezőn dógozni.* | **Népr.** Régen ezen a napon szigorú böjtöt tartottak. *Sóba-vízbe főtt borsóbu* [babból] készített levest és *főt*

krumpit ettek *laskával*. – Mivel a *harangok* ezön a napon *Rómába* *méntek*, a *harangszót* a *teplomtoronyban* *működtetett kereplő* pótolta.

nagyszólatú Vt *natyszólatu* †, *natyszólatu* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és mn) Nagyot szóló régimódi puska. | *Eszrevőtték őket a betyárok, asztán ékesztek lüdüzni natyszólatu mordálpuskával.*

nagytál A *natytáll* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Nagy, égetett agyagból készített tál volt <régén a közös étkezésekhez>. | **Népr.** *Nyárüdöbe anyám nem ért rá főzni.[...] Édősapám a natytállat, ami agyagbu vót, telleapritotta kényérrel, ráöntött a tetejibe két köcsög aluttejet, asztám minnyájjan körüatunk, és úgy öttünk kalánnyal éty tábu [tálból]. [Mivel] nem ért el a kezem a zasztó közepéjig, öregapám sokszó felém tóta [tolta] a tállat.*

náluk A *nálik* ↓ ↓, ~ | sz.jeles *hsz* | *A Kis Miska [disznót] vágot nálik.* (AKHA I, 176.)

napa Vn ~ ↓ ↓ | fn Anyósa <vkinek>. | *A napam szokot neki segitteni krumpliájáskor.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 táján): *napa* = női anyatárs, szülőtárs.

napestig Vn ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és ragos fn) *hsz* Estig, napnyugtáig. | *Apád máma is hajnátu napestig dógozott, tē mēk csak it lófrász.*

nápolyi A *nápoli* ↓ ↓, *nápoji* | fn kny. | *Hozzá a bódbu nekőm éty kis ócsó nápolit!*

naponsült málé Vt *naponsūt málé* † | **Szerk.** (mn-i igenév és fn) Tehénürülék <és ritkábban emberi bélsár>. tréf, szép | *Bele nē léptyetők itt ebbe ja naponsūt máléba!*

nappal A *nappā* ↓ ↓, ~ | *hsz* kny. | *Ez a Kata fényős nappā is képes lopni.*

napraforgó A *papramorgó* †, ~ | **Szerk.** (ragos fn és igenév) fn Haszonnövény [Helianthus annuus]. | *Kaptam tüle éty kis papramorgót.* | **Megj.** Termésének neve újabban: *szotyola*.

náspángol l. **elnáspángol**

naspolya A *lasponya* ↓, *naspoja* | fn 1. Kis körte alakú, kásás húsú gyümölcs. 2. Ezt termő magas növényű cserje [Mespilus germanicus]. | *Érőtten nagyon szeretőm a lasponyút.* | **Szerk.** ~ *fa*.

nász Vn ~ ↓ | fn A szülő <házasságban élő> gyermekének apósa. | *Mindég jóba vótam a nászommā.*

nászasszony Vn *nászasszonj* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) <A házasságban élő> gyermekem anyósa. | *Ű vót a zēggyik nászasszonyom.*

nászba megy Vt *názba mēgy* † | **Szerk.** (ragos fn és tn i) <Lakodalomban> a menyasszony házához megy. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896-ban): „*Nászba* a vőlegény meghívottjainak fiatalabbja szokott *elmenni* cifrán öltözve, lobogósan, a lovak fölken-dözve, pántlikázva [...]” (KULCSÁR: „Hegyhát” 244.).

násznagy Vn ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és mn ?) A házassági előkészületet és a *kéretést* [lánykérést] is szervező házassági tanú. | **Népr.** A lakodalom menetét irányította a vőfé-lyekkel együtt. Amolyan ceremóniamester volt. Kis rigmusokkal *beköszöntötte* [bejelen-tette] a lakodalmi vacsora egyes fogásait. (AKHA I, 9–98.)

násznagyjárás Vt ~ † | **Szerk.** (fn, mn? és fn) Lakodalomban a násznagyok intézkedő „járásai” <voltak>. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 táján): „Délután a násznagyok elmennek a leányos házhoz, a menyasszonyt kikérni. Harmadszori *násznagy-járás* után megint zeneszóval, lobogósan, úgy, mint esküvéskor elmegy az egész násznép a menyasszonyért. Ott történik a menyasszony búcsúztatása.” (KULCSÁR: „Hegyhát” 243. és AKHA I, 95–96.)

násznép Vn ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Lakodalmi vendégsereglet. | *Mégérközött a násznép.*

nászúr Vn *nászúr* †, *nász* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) <Megházasodott> gyermekem apósa. | *Ot vót a nászom is a batyuzsbálba.*

ne¹ Vn *ne* | msz 1. Itt van, tessék! 2. Állathívogató- és terelő szóként. | 1. *Ne, ez tizedé!* 2. *Cocám, ne! – Bogár [lónév], ne, gyere ide!*

ne² Vt *ně* | hsz 1. Rosszallás kifejezésére. rossz 2. Meglepődés esetén. 3. kny. (Tiltásként.) | 1. *Na, ně! Eszt něm gondolod komojan!* 2. *Ně! Tényleg?* 3. *Ně tédd eszt velem!*

né¹ Vn ~ | isz A meglepődés kifejezésére. | *Né, tē jis it vagy?*

né² l. szakácsné

ne félj AJ *ně féjj* | **Szerk.** (tagadószó és tn i) 1. <Biztatásként>: Nem kell félned, hiszen <kesőbb> örülsz majd! 2. <Figyelmeztetésképpen>: Meglátod, ebből baj lehet! | 1. *Ně féj, jó lész a sorod a kolégijomba!* 2. *Ně féj, tē még eszt nagyom megbánod!* [Azaz: Nagyon is félned kell!] | **Megj.** Érdekes, hogy a *Ne félj!* szókapcsolat antonimája, a *Jó félj!* jelentése meg ez: 'Nem kell tartani semmitől; nem kell félned!'

negyedes Vt *negyedös* ↓ ↓ | mn Negyedművelésre kiadott-vállalt termőföld. | **Népr.** Részesművelésre kivett föld. A termény *negyedét* kapta a megművelő. – Volt *harmados* föld is. | **Megj.** A címszót főnévként is használták: *Negyedösök vótunk korábban.*

néhanapján A *néhanaptyán* ↓ ↓, ~ | hsz Olykor.

néhány A *něhany* ↓, *něhánj* ↓, ~ | hat.lan nm kny. (Kevés; ill. kis számú.)

nehézség Vn *nehésség* | fn 1. <Szitkozódásban>: Baj, nyavalya. 2. Villám, vilámlámpa. 3. kny. (Vminek a nehéz volta.) | 1. *A nehéssék tőrgyön ki! – Gyűjjön rád a nehésség!* 2. *Hogy az a csattogós nehéssék csapna beléd!*

neki A *nekijje* ↓ ↓, ~ | hsz kny. | *Ad nekijje, mer az a zűjjé!* [Az a bizonyos szóban forgó valami!] – *Szótam neki, hogy gyűjjön.* | **Megj.** A *nekijje* szóalak a határozói funkcion túl birtoklást kifejező nyelvi forma is 'neki van valamije' jelentéssel. A 2. példamondatban a *neki* szóalaknak csak határozói szerepe van.

nekiáll Vn ~ | tn i 1. kny. (Elkezd vmit.) 2. kny. (Nagy igyekezettel fog hozzá vmihez.) 3. Rátámad vkire. | 1. *És ott neki áltak mullatni addig az ideig, még a cipők el něm szakattak.* (Népm.-ből, AKHA I, 316.) 3. *Ezök asztán nekiátak ám a vereködés-nek!*

nekiered Vn ~ | tn i 1. <Gyorsan> útnak indul. 2. kny. (<Az eső> hirtelen és erősen esni kez.) | 1. *Má késén vót, ezér hát nekierettem, hogy üdőbe hazaérgyek.* 2. *Mast asztán nekierett ám a zeső!*

nekiindul J ~ ↓ | tn i 1. kny. (Lendületesen megindul.) 2. <Vmi> hirtelen fejlődésnek indul, növekedni kezd. | 2. *Meg'gyűtt a jó idő, mindön szépön nekiindút a kertüingbe.*

nekiiperedik Vt *nekiipörödik* ↓ ↓ | tn i <Vki vagy vmi> fejlődésnek, növekedésnek indul. | *De nekiipörödött ez a kislány!*

nekik A (ű)nekijjúk †, (ű)nekijjik †, *nekijjik* †, *nekijik* †, (ű)nekik ↓ ↓, (ő)nekik ↓ ↓, ~ | nm-i haszn. (A jelzett személy vagy dolog számára, előnyére, illetve kárára.) | *Szakajtóba mérték el a zaranyat, hogy annyi aranyik vót nekijik.* (Népmonda, AKHA I, 328.)

nekisikul Vt ~ | tn i Az ég egyenletesen és teljesen beborul. | *Nagyon nekisikút. Ebbü má lész eső.* | NEKIVÁL

nekivál(ik) Vt *nekiváll* ↓, ~ | tn i Kiderül az ég; megjavul az idő. 2. <Növény, állat> erőrekap, fejlődésnek indul. | 1. *Lassan nekiváll a züdő; és eláll a zeső.* 2. *Szépön nekivátak ezek a sűdők. Egyre jobban ipörönnnek.* | **Megj.** A 2. jelentésben ritkábban használatos még ez a kifejezés: *nekivészi magát.*

nekiveselkedik Vn *nekivesekődik* ↓, *nekivesekedik* ↓ | tn i 1. Nehezen fog hozzá vmihez. rossz 2. Nagy erővel, elszántan kezd dolgozni. | 1. *Naty pör után dudogva, de azér nekivesekődött a takarittásnak.* 2. *Ez asztán nekivesekődött ám a munkának!*

nélkül A *nékül* ↓, *nekü* ↓, ~ | nu kny.

némely(ik) A *nemé* †, *némellik* ↓ ↓, *némell* ↓ ↓, *némöllik* ↓ ↓, *némëjjik* ↓, *némëjik* | nm kny. | *Némöllik rëndössen tud visékönni, mék köszön is a züdüssebb embörnek.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 táján): *nemé* = *némely*.

némelykor A *némelkor* ↓ ↓, *némejkor* | haszn. Néha. | *Némelkor jobban vagyok, asztán mëgen kinoz a rëjoma.*

német A *nimöt* †, *némöt* ↓, *némët* | mn és fn Népnév és nyelv; ill. ehhez tartozó, vele kapcsolatos. | *A némöt házak, porták mindék takarossak vótak.* | **Népr.** Az 1869-ben még német többségű Mocsolád népességi viszonyai 1941-ig így módosultak: 1941-ben a 724 lakosból 439 fő magyarnak, 284 fő németnek vallotta magát. 1948. június 13-án a helyi német nyelvű lakosság 38,6 %-át (100 főt) kitelepítették Németországba. (FÜZES MIKLÓS 1998, 108–110.) – A német családok eredetéről 1. még a Bevezetőben szereplő adatokat! – A falu magyar nyelvű lakosságának szókinésébe került német jövevényszavak (*nüddli, sámli, hokëdli* stb.) ma is használatosak. | **Megj.** A címszó főnévi szerepben: *A némötök mindig nagyon összetartottak Mocsoládon. Jobbam mind a magyarok.*

néne Vn *nene* ↓ ↓, *nénnye* ↓ ↓ | fn 1. Az egyik szülő idősebb nőtestvére (a nagynéni). 2. A nagybáty felesége. 3. A rokonsághoz tartozó idős(ebb) nő megnevezése, ill. megszólítása. 4. <Általánosabb használatban> idős nő, ill. néni jelentésben. | 1. *Nénnye, gyűjjon el hozzánk beszélgetni!* 3. *A Bözsi neném Mágocson lakik.* | **Megj.** A *nénnye* szóalak – a köznyelvi norma szerint – birtokviszonyt fejez ki, de a helyi szóhasználatban 'néne, nene' jelentése van. A *nene* szó ma is előfordul a beszédben: *A Kati neném szeretött engömet.* – *Nene, vidd el eszt is, mer a tije!* | BÁTÝJA

nénémasszony Vn ~ † | **Szerk.** (fn és fn) Idős(ebb) nő megszólítása vagy megnevezése. | *Kedves, jó nénémasszony! Csak még éggyet szóna kē hozzám!* (AKHA I, 116.)

nénje l. **néne** és **nene**

nép, népek J ~ ↓ | fn 1. kny. (Emberek csoportja, sokasága.) 2. Bizonytalan tömegű sokaság. | 1. [Az állomáson]...*a görbebotra rádűtem, asztán nésztem, ahugyan kiszának még beszának a népek* [a vonatba]. (AKHA I, 160.) – *Amikó begyűtt a faluba a zēső autó, kitódút a nép a zuccára.* 2. *Aszt beszélik a népek, hogy má nēm tart sokájjig a háboru.* | **Szerk.** *fehér ~, jó ~.*

nesz J ~ | fn 1. Ürügy <vmire>. 2. kny. (Zaj, láрма.) | 1. *Avval a nessel mēnteg be hozzájik, hogy gázóraszerelők; asztán a gazembörök kirabúták őket.* 2. *Valami neszt hallottam a pallásru.*

neszel Vn *neszöl* ↓, *neszél* ↑ | ts és tn i 1. Neszről <vagy szagról> észlel vmit, vkit. 2. Hangot <vagy mozgást> erősen figyel. 3. Megérez, sejt vmit. 4. Zajt kelt, kiabál, lármázik. | 1. *A sógor má neszēte a vaddisznót.* 2. *Neszējjetők tovább a zörgést!* 3. *Időbe neszētem, hogy ebbü baj lész.* 4. *Nē neszōjjetők avval a kereplővel! – Mindömfelé kutyák ugattak, neszōtek.* (AKHA I, 174.) | **Szerk.** *fel ~, meg ~.* | NESZEZ

neszes Vn *neszős* ↓, *neszēs* | mn 1. Nagy hangú, böbeszédű, ill. hangoskodó, lármás <ember>. 2. Lármás és ugató, éber <kutya>. 3. Hangos, zajos hely. | 1. *A zőreg Gál Jóska mindig is neszős embör vót.* 2. *Neszős kutyájik vót.* 3. *A kocsmakörnyék ölēg neszős hel.*

neszcz Vn *neszöz* ↓, *neszēz* | tn i 1. Lármázik, hangoskodik. rossz 2. Zörög, zajt csap. rossz | 1. *Nē neszezzetők itt a zablakom alatt!* 2. *Mēgen neszözöl avval a zátkozott heppögővel?* | **Szerk.** *fel ~.* | NESZEL

nevelődik Vn ~ | tn i 1. <Növendékállat> gondozással fejlődik. 2. kny. (<Gondos és különösebb ráhatás nélkül is> vhol, vmilyen módon nevelkedik.) | 1. *Szépőn nevelőnnék má a sūdőjjeim.* 2. *Szēgény gyerők, esz csak ugy nevelődöt, mind a vadvirág a mezőnn.* | **Szerk.** *fel ~.*

nevendék l. **növendék**

nevetgéréz Vt *nevedgéröz* ↓ ↓, *nevedgérēz* ↑ | tn i Nevetgél.

néz Vn *níz* †, ~ | ts és tn i 1. Vmit vmilyennek vél, gondol. 2. Vmire becsül. 3. Gondja van vmire. 4. Vmi vmilyen irányban helyezkedik el. 5. kny. (Lát vmit.) | 2. *Mire nēzöt tē a napot?* 3. *Níz rá őregapádra napközbe; nēhogy bajja lögyön!* 4. *A ház ablakaji délre níznek.* 5. *Nē aszt nízst [nézd], hogy ronygyos a nadrágom, / csak aszt nízset, hugyan jár a lábom!* (AKHA I, 150.) | **Szerk.** *át ~, be ~, fel ~, ki ~, le ~, meg ~, rá ~.*

nézegetölődik Vt *nízögetölődik* ↓ ↓, *nézögetölődik* ↓ ↓, *nēzögetölődik* ↓ | tn i Hoszszasan és kedvtelve nézeget vmit. kedv | *Na, Ilony, nízögetölődöl?* | **Szerk.** *el ~.*

níz l. **néz**

nova A *noha* ↓ | mn és fn 1. Rossz minőségű, direkttermő borszőlő. 2. A belőle készített, nem túl jó illatú, káros hatású bor. | 1. *Vam mék pár tüke nohaszöllöm. – A noha*

egy részt má kíváztam. 2. Ez nohabor. – *Eszt a rókaszagu nohát id mēk tē! Nekōm nēm köll!* | **Szerk.** ~ szőlő, ~ bor.

noszint Vt ~ ↓ | ts i Vkit, vmit hirtelen mozgásra, cselekvésre ösztönöz; noszogat. | *Noszincsatok mēg má a teheneket, mer belemēnnek a zárpába!* | **Szerk.** meg ~.

nő¹ Vn *nyöll* ↓ ↓, *nöll* ↓ ↓, ~ ↑ | tn i 1. Vhol megterem, tenyészik vmi. 2. kny. (Élőlény természetes módon gyarapodik.) | 1. *Ezōn a küjes földön nēm nyöll a fűj sē rōndössen.* 2. *De mēgnyöttē, gyerōk!* | **Szerk.** fel ~, ki ~, le ~, meg ~.

nő² J ~ | fn 1. kny. (Nönemű felnőtt.) 2. Vkinek a szeretője, élettársa. durva | 2. *Ez a legujjab nőjje a gyerōknek?*

nőddögél A *nyōddögél* ↓ ↓, *nōddögél* ↓, ~ ↑ | tn i Lassanként nő, növekszik. | *Szépen nyōddögének a gyerōkejitōk.*

nőstény AJ *nyōste* †, *nyōstény* ↓ ↓, *nōstény* | mn és fn 1. kny. (Nönemű állat.) 2. Lenézett, pusztán szexuális partnernek tekintett nő. rossz, durva | 1. *Vót egy jó nyōstény kutyánk.* – *A nyōstényt mēktartom, a bak mēg lögyōn a tizedē!* 2. *Avval a nyōstével átá [álltál] össze?*

nővendék AJ *nevendék* ↓, *nővendék* | mn Növésben levő <jószág>. – fn kny. (Tanuló.) | *Van ēty szép nevendék üszōm, vēd mēg!* – *Ēn a Küsster János tanár ur nōvendēke vótam.* | **Megj.** A fiatal jószágot még ma is inkább a *nevendék* szóval említik.

nőveszt A *nyōleszt* ↓ ↓, ~ | ts i kny. | **Szerk.** meg ~.

nudli A *nūdli* ↓ ↓, ~ | fn kny. Főtt tészta: burgonyametélt. | *Nudli lēssz a második fogás.* | **Megj.** A címszó német köznyelvi alakja: *Nudel* 'krumplis tészta, nudli'.

Ny

nyaggat J ~ | ts i 1. <Gyermekek> nyúz, piszkál. rossz 2. Kérdéseivel zaklat vkit. 3. Hangszeren fülsértő módon játszik. rossz, tréf | 3. *Nē nyaggazsd má aszt a hērmonikát!* | NYAKTAT, NYEGGET, NYEKTET

nyaggatolódik Vt *nyaggatulózik* ↓ ↓, *nyaggatolózik* ↓ ↓ | tn i Hosszasan nyaggat, nyúz. | *Nē nyaggatulózz avvā a szájhermonikāvā!*

nyakkendős bika Vt *nyakkendőzs bika* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Inszeminátor. | *Bikák helōt mas má nyakkendőzs bika van Mocsoládonn is.*

nyakló Vn ~ ↓ | fn A lószerszám része, amit a ló nyakába tesznek. | **Népr.** Erős bőrből van. Láncsal rögzítik a kocsirúd elején. Ezzel tudja a ló a kocsit visszatartani lejtmenetben. | **Fr.** *Nyakló nēkü iszik.* [Mértéktelenül iszik.]

nyakolaj Vn ~ | **Szerk.** (fn és fn) Bor, szeszes ital, főleg pálinka. tréf | *Nyakolajat a gallér mögē! [Igyunk!]*

nyaktat Vt ~ | ts i 1. Nyaggat, piszkál <gyereket, állatot>. rossz 2. Hangszert rosszul működtet, hozzá nem értően használ. rossz 1. *Nē nyaktazsd aszt a kismacsakát!* 2. *Ez a szōrōncsétlen mēgen nyaktati a hegedűjjet.* | NYEKTET, NYAGGAT

nyakravaló Vt ~ ↓ | **Szerk.** (ragos fn és igenév) Sál. | *Tét fő a nyakravalódat, mer állös szél van!*

nyal J ~ | 1. Kóstol, <apránként> iszik. szép 2. kny. (Csókolgat. tréf) 3. kny. (Nyelvével végigsimít vmit.) 4. Vkit pofon üt. durva | 1. *Gyere, nyād még a zujboromat!* 2. *Ezök állandójjan nyajják egymást.* 4. *Jó pofány nyātd!* | **Megj.** A 3. jelentésben így is: *nyajják-fajják egymást.* | **Szerk.** fel ~, ki ~, meg ~.

nyálkástúró Vt *nyákásturó* † | **Szerk.** (mn és fn) Romlófélben levő túró, amely nyálkára emlékeztetően kezd nyúlóssá válni.

nyámmog Vn | ~ | tn i Lassan, kelletlenül eszik. rossz, gúny | *Csak nyámmog ez a kizsgyerők ténnap óta.*

nyámnyila Vn ~ ↓ | mn Gyámoltalan, tehetetlen, pipogya <ember>. rossz, tréf | *Hoty tucc ijen szöröncséllen, nyámnyila legény lēnni?*

nyanya Vn ~ ↓ | fn 1. Nagyanya <megszólításként is>. 2. Öregasszony említése. gúny | **Megj.** Régen szokásosabb volt említésben és megszólításban is az *őreganya*, *őreganyám*, *nagymama*, *nagymamám*, *nagyanyám*; – ma inkább: *mama*, *mami*, *mamika*, *mamikám*.

nyárs Vn ~ ↓ ↓ | fn 1. A nyársdugásnál használt bot. 2. Az ablakba dugott bot és a rajta levő alkalmi rigmus szövege. | 1. *Meccőttem egy jó nyársot.* 2. *It vam má a zablagba a nyárs.* | **Megj.** Napjainkban a *nyárs* jelentése cz: 'hegyes végű vas- vagy fapálca'. Erre húzzák rá, és ezen sütik meg szabadban a húst, szalonnat.

nyársdugás Vt *nyárszdugás* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A disznóöléshez füződő régi népszokás. | *A nyárszdugás it má nincs ugy divadba, mind régön.* | **Népr.** [A gyerekek, legények és a lányok] *Nyársat is szoktak dugni. A nyársra összeirták, hoty hát ugye [ki] mit csinát [aznap] [...] a böllérrü mēk hát a ház népirü is mindönt irtak* [általában versben]. *Akkor aszt rátették egy botra [a nyársra], és bedukták a zablakon. Akkor [bent] lévőtték, elővasták; akkor [aztán] tettek a botra hurkát még amit hát akartak. A fánkot is beletüszték a bodba. És akkor meglesték, hoty kik vótak azok, [akik a nyársat küldtek].* (AKHA I, 83.) | **Megj.** KULCSÁR szerint 1896 táján is szokásban volt a *nyársdugás*. „A gyermekek a nyársra tűzött levélben kérven a gazdát, hogy mi mindent adjon nekik az izletes falatokból. A *nyársat* rendesen megrakva szokták kiadni.” (KULCSÁR: „Hegyhat” 249.)

nyavalya Vn *nyavala* ↓ ↓, *nyavaja* | fn A címszó eredeti jelentése elhomályosult. Bizonyára valamilyen betegséget jelentett egykor. Ma már csak különböző szitkozódásokban fordul elő ez a szó: *Hogy a nyavala törgye ki!* – *A nyavala essöm beléd!* – *Töröggyön vele a nyavaja!* [Nem törődöm vele.] – *Hun a nyavalába kódoroktá?* | NYAVALYAKÓRSÁG

nyavalyakórság Vn *nyavalakórság* ↓ ↓, *nyavalakórság* ↓ ↓, *nyavajakórság* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Ma már ismeretlen jelentésű szó. Talán *nyavalyatörés* 'epilepsziás roham' volt a jelentése egykor. Szidalmazásban: *Törgyön ki ja nyavalakórság!* | NYAVALYA

nyavalyás Vn *nyavalás* ↓ ↓, *nyavajás* | mn 1. Beteges(kedő) ember. 2. Bosszankodásra okot adó, hitvány <személy>. rossz 3. Sok bajjal járó nyomorúságos <állapot, idő-

szak>. – fn 1. Beteg <főleg epilepsziás> személy. 2. Hitvány, megvetésre méltó ember. rossz 3. Kissé szidott személy. rossz, gúny | mn-ként: 2. *Hun vaty, tē, nyavalázs gyerők?* – fn-ként: *Mégáj, tē, nyavalás!* – *Az a nyavalás mēgen kicsāta a kis pēndzōmet.*

nyavalyáskodik Vn *nyavaláskodik* ↓ ↓, *nyavajáskodik* | tn i 1. Betegeskedik. 2. Lehetelenkedik, bolondozik. tréf | 1. *Egész télőn nyavaláskottam.* 2. *Hadd abba, nē nyavajáskoggy!*

nyavalyatörés Vn *nyavalatörés* † | **Szerk.** (fn és fn) Epilepsziás roham. | **Megj.** Ma már Mocsoládon ez ismeretlen jelentésű szó. Egykor *nyavajakorságnak*, *vitustánc*-nak is nevezték ezt a betegséget. – *Ēty kislány vót itt ebbe a betekségbe. Rosz vót nézni, ahugyan rángatózott, amikor elérte a baj.* – A rángatózással járó kór *vitustánc* neve az ilyen betegségben szenvedők védőszentjének, *Szent Vitusnak* a nevével van kapcsolatban. | VITUSTÁNC

nyavalygás Vn *nyavalgás* ↓ ↓, *nyavajgás* | fn 1. Betegeskedés. rossz 2. Sirázkodás, panaszkodás. rossz | 1. *Mēgen rámgýűtt a nyavalgás.* 2. *Nēm āl jó nekōd ez a nyavajgás!*

nyavalyog Vn *nyavalog* ↓ ↓, *nyavajog* | tn i 1. Nyafog, siránczik vmi miatt. rossz 2. Betegeskedik. rossz 3. Nyomorog. rossz | 1. *Nē nyavalog'gyatok itt örökkē a nyakamon!*

nyegget Vn ~ ↓ | ts i 1. Kérdéseivel zaklat vkit. rossz 2. Hangszeren rosszul, fülsértő módon játszik. tréf, rossz | 2. *Nē nyeggezsđ má aszt a hegedűt!* | NYAGGAT, NYEKTET, NYAKTAT

nyeheg Vt *nyehög* ↓, *nyehög* ↑ | tn i 1. <Ló> szagatott hangon nyerít. 2. <Vki> éles hangon, nyihogva nevet. durva, rossz | 1. *Mindig nyehögött a lovam, amikor mēglátott engōmet.* 2. *A Jancsi bácsi mindōnōn nyehögött. Aszt rénni [sírni] mēk sēnki sē látta.*

nyekeg Vt *nyekög* ↓, *nyekög* | tn i 1. <Ember vagy állat> nyögdecslő, akadozó hangot hallat. rossz 2. Hangszer rekedtes, akadozó hangon szól. rossz | 1. *Fēlēmibe csak nyekög ez a szēgény gyerők.* 2. *Asztān nyekögött a duda, és el-elnyikkantotta magát.* (AKHA I, 327.) | **Megj.** Valószínű, hogy a címszó egyik alakváltozataként régebben ide (is) tartozott a *nyekög* szó. Mivel a szóhasadás credményekét a *nyekög* ma már jobban csak az emberi beszéd elakadásaira, hangzásbéli nehézségre utal, így kezd elkülönlőni a címszó alakváltozataitól. Ezért önálló(sult) szónak tekinthető. (L. a **nyökög** szócikk a.!) | NYÖKÖG, NYIKKAN, MEGNYIKKAN

nyekereg AJ *nyekörög* ↓, *nyekerög* | tn és ts i 1. kny. (<Tárgy, szerkezet> bizonyos részei csikorognak.) 2. kny. (Hangszer érdes, akadozó hangot kelt.) 3. Nehezen, akadozva beszél. rossz 4. <Főleg gyermek> panaszosan sírdogál. rossz | 2. *Mēr nyekörög ez a rádijó?* 4. *Gyerōkejim, nē nyekörög'gyetők āllandōjjan!* | **Megj.** A *nyökörög* szó ugyancsak az emberi hangadásra (a beszédre) vonatkozik, így összefűgg a *nyekeréggel*, de attól el is különül. Ezért a *nyökörög* önálló szónak számít. | NYÖKÖRÖG

nyektet Vt ~ | ts i 1. <Vmilyen gépet, szerkezetet> kíméletlenül, rongálva használ.

rossz 2. Hangszert hozzáértés nélkül, durván működtet. rossz | 1. *Mi jó van abba, hoty szakadatlan nyekteti a motorgyát?* | NYEGGET

nyel AJ *nyél* †, ~ | ts i 1. <Kénytelenségből> sokat eltűr. 2. kny. (Üreges tárgy, laza anyag nagy mennyiségbe fogad magába vmit <pl. folyadékot>.) 3. kny. (Nyelvével, nyelöcsőve izmaival gyomrába juttat <megrágott ételt>.) | 1. *Szégény Anus ánygyom sokat nyét, mer az nēm tudot veszekönni sēnkivel.* 2. *A kiszikkat főt csak ugy nyēte a zesöt.* 3. *A nagy ijeccségbe csag bekapta a gombócát. Arra má nēm figyēt, hogy rág'gya; ezér csak nyēte, nyēte ..., maj mēkfullatt.* | Szerk. *el ~, le ~.*

nyeldeklő Vn *nyēdöklő* ↓ ↓ | fn Torok és a nyelöcső. tréf | *Fáj a nyēdöklöm; alik tudok nyēni.*

nyelv A *nyév* †, ~ | fn 1. Testrész: a nyelés szerve, valamint a beszédszervek egyike. 2. A nyelvműködés produktumaként: a beszéd. | 1. *Fáj a nyēvem, mer mēgégettem a fōró le vessē.* 2. *Vigyāzz a nyēvedre! Nēm kō mindōnt kibeszēni mások előtt!* | Fr. *Csipős a nyēve.* [Szeret élcələdni, másokat megszólalni.] | Szerk. *marha ~, sertés (disznó) ~.*

nyelvel AJ *nyēvel* ↓ ↓, ~ | tn i 1. Szakadatlanul beszél, locsog. rossz 2. Visszabeszél, szemtelenül felesel, vitatkozik. rossz | 1. *Nē nyēvejjetők! Dógozzatok is!* 2. *Gyerők, nē nyēvej, mer kihuzod a gyufát!* [Baj lesz a visszabeszéleledből!]

nyereg A *nyerög* ↓, *nyeręg* | fn kny. | Fr. *Nyerögbe van. – Nyerögbe érzi magát.* [Biztonságos, kedvező helyzetben van. – Kedvező helyzetben levőnek érzi-gondolja magát.]

nyervákol Vt *nyērvákul* ↓ ↓, *nyērvákol* ↓ | tn i 1. <Macska> elnyújtott hangon sír. tréf 2. <Kisgyermek> hosszasan, nyivákolva sír. tréf, rossz | 1. *Egész éjjē nyērvákútak ezők a büdös macskák.* 2. *Mér nyērvákol ez a kizsgyerők?* | NYERVOG

nyervog Vt *nyērvog* ↓, *nyērvog* ↓ | 1. <Macska> nyávog. 2. <Gyermek> hosszasan, kissé ok nélkül sír. tréf, rossz | *Nē nyērvog'gy, Anuska! Itt a tējád.* | NYIVÁKOL, NYERVÁKOL

nyeseget l. **lenyeseget**

nyesölék Vt *nyesölék* ↓ ↓, *nyeselék* ↓ | fn <Metszéskor, nyeséskor> a fákról, bokrokról levágott gallyak. | *Sződd össze a nyeseléköt!* | Megj. Újabban a címszó jelentésében inkább a *nyesedék* szót használják.

nyeszlett l. **nyiszlett**

nyifa Vt ~ ↓ | mn Orrhangon, affektálva, nyafogva beszélő <személy>. tréf, gúny | *Ez ujan kinyösködő, nyifa embör.* | NYIFOG

nyifog Vt ~ ↓ | tn i 1. Nyafog vki. 2. <Kutya> éles hangon nyüszít, ill. a <macska> vinnyog. | 1. *Mama, én nēm is nyifoktam.* 2. *Idegösitt engömet, hogy mindég nyifog a macskád.* | NYIFA

nyígér l. **nyügér**

nyihog J ~ | tn i 1. kny. (<Ló> megszakításokkal egy-egy éles, nyerítő hangot ad.) 2. Vki éles hangon vihog. gúny, tréf | 2. *Annyirán köllöt nevetnünk, hoty szinte nyihoktunk a Hofi Géza vicején.*

nyikhaj A *nyikháj* ↓, ~ | mn Semmirekellő <ember>. rossz | **Megj.** Újabb szó, amely az argóból került a falu nyelvébe.

nyilas AJ *nyillas* ↓ ↓, ~ | mn 1. Nyíllal osztott föld <volt régen>. 2. Nyilat készítő és vele játszó gyermek. 3. kny. (Nyilaskeresztes személy.) rossz | **Népr.** A *nyíllal* történo egykori faluközösségi földosztás emlékei Mocsoládon a következő dülőnevek: *Középső-Nyillas*, *Hosszi-Nyillas* vagy *Nagy-Nyillas*, *Kerek-Nyillas*, *Nyillas-erdő* (BMFN I, 11/108, 148, 149, 151). | **Népr.** Az 1 *nyíl* kb. 1 magyar hold nagyságú terület volt. A dülőnevek főleg rétekre (korábban legelőkre?) vonatkoztak és egy kisebb telepített erdőre a rét közelében.

nyiladék A *nyilladék* ↓ ↓, ~ | fn 1. Sáv szélességű, egyenes vonalú irtás <az erdőben>. 2. Az irtás helyén vezető széles <erdei> út. 3. Nyílás <vmin>. | 1. *Szép nyilladék vót a Póznászba*. [A Póznás nevű erdőben.] 2. *A nyilladékon kocsikkal is lehetőt járni*. | **Megj.** A 3. jelentést ma már csak kevesen ismerik.

nyilik A *nyillik* ↓, ~ | tn i 1. <Virágszirom> kibomlik. 2. Tárul. | *Nyillik a tulipány a kertőmben*. | **Szerk.** *el ~, ki ~, rá ~*.

nyiratkozik A *nyiretközik* ↓, ~ | tn i kny. (Hajat vágat.) | **Szerk.** *meg ~*.

nyiszikel Vt *nyiszikül* ↓ ↓, *nyisziköl* ↓, *nyiszikél* | ts i Életlen eszközzel nehezen, hosszasan vág vmit. | *Evvel a zéletlen késsē csak nyisziküni tudod aszt a botot*.

nyiszitel Vt *nyiszitül* ↓ ↓, *nyiszitöl* ↓ ↓, *nyiszitél* | ts i Életlen eszközzel nehezen, hosszasan vág, nyiszál vmit. | *Szēgēn, csak nyiszitüli a hasápát avval a zőrek fūrēsszē a fészőr alatt*. | NYISZIKEL

nyiszlett Vn *nyiszlött* ↓ ↓, *nyeszlött* ↓ ↓, *nyeszlött* | mn 1. Csenevész, fejletlen, gyenge <növény, állat, ember>. rossz, gúny 2. Hitvány, gyenge tárgy, jelenség. rossz, gúny | 1. *Má lépni sē tud lassan ez a nyiszlőt kutya*. 2. *Ément a zēlle ennek a nyeszlött ollónak*. – *Mitü lett ijen nyiszlött a hangod?* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 táján): *nyiszlett* = sápadt, sovány.

nyit AJ *nyitt* ↓ ↓, ~ | ts i 1. <Tavasszal> elhúzza a földet a szőlőtőke köré kapált töltésből. 2. kny. (<Ajtót, ablakot> kitár.) | 1. *Ha tul korán nyitt a zembő, as sē jó, mer ēfatyhat a tüke*. | **Népr.** A nyitással vagy kikapállással voltaképpen kinyitják a tőke föld feletti részét. – Összel történik a bekapállás. | **Szerk.** *fel ~, ki ~, meg ~, rá ~*.

nyitál Vt *nyitáll* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i <Feleslegesen és megismételve> nyitogat. | *Nē nyitád annyit aszt a zajtót!*

nyitárol Vt *nyitárol* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i <Feleslegesen> nyitogat vmit <ablakot, ajtót>. | *Nēm köllene ennyit nyitáruini! – Én nēm is nyitárotam*. | NYITÁL

nyivákol A *nyivákul* ↓ ↓, ~ | tn i 1. <Állat, főleg macska> éles, elnyújtott, síró hangot ad. rossz, tréf 2. <Kisgyermek> hasonló hangon sír. rossz | 1. *Nyivákúnak a macskák*. 2. *Nē nyivákojj, Anuskám!* | NYERVOG, NYERVÁKOL

nyizgér Vt ~ ↓ ↓ | mn Nyiszlett, sovány <ember>. tréf, rossz | *Ez mindig ijen nyizgér gyerők vót*.

nyolcados Vt *nyócados* † | mn és fn Fából készült, fordított csonkakúp alakú mé-

rődedény. | **Népr.** 16 liter gabona vagy kukorica fért el benne. – Ez a mennyiség a *köböl*-nek (125–128 liter gabona) az 1/8-a. 1 köböl nagyságúnak tekintették azt a szántót, amelyre kb. 125 liternyi vetőmagot szórtak. (OrmSz. 323, 403.) – Régen (cséplés után) a *nyócadossal* mérték ki a pásztorok gabonajárandóságát. | **MÉRŐ**

nyom¹ J ~ | ts i 1. <Helyi hiedelem szerint a boszorkány> vkire súlyával (rá)nehezedik. 2. kny. (Vminek nagy jelentősége van.) 3. Kendert tapos, puhít. | 1. *Éjjel a mejjemet nyomta egy boszorkány.* 2. **Fr.** *Esz sokat nyom a ladba.* [Ez sokat számít.] – A *lat* = a *font* harmincketted része: 1,75 dkg. 3. *Ténnap kendőrt nyomtunk, hogy az jó puha lögyön.* | **Szerk.** *agyon ~, el ~, fel ~, ki ~, le ~, meg ~.* | BOSZORKÁNY, MEGNYOM, RONTÁS

nyom² J ~ | fn 1. kny. (Az állat haladását jelző bemélyedések <a talajban>.) 2. kny. (Kerékvágás az út porában, sarában.) 3. A fűrészelés által keletkező rés a fában. | **Fr.** *Égy nyomon haladunk.* [Azonos módon közelítjük meg a kérdést.] | NYOMFELSZEDÉS

nyomfelszedés Vt nyomfőszedés † | **Szerk.** (fn és fn) <A helyi hiedelem szerint > a boszorkány ártó cselekedete. | [A tolvajnak a károsult] *főszette a nyomát, acskóba tette, és fölakasztotta a kéménybe a füstre. És mindik tüzét alatta mők füstötte* [füstölte], *hoty száraggyon ki ja világbu.* (AKHAI, 100.) | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 táján): „Kinek tolvaj emelte el valamijét, azt nyeri tanácsul [azt tanácsolják neki]: egyebet se tegyen, csak szedje fel a tolvaj lábnyomát, és azt kendőben akassza föl a füstre. Megtudja csakhamar, ki volt a tolvaj, mert az elkezd mindjárt veszni, sorvadni”. (KULCSÁR: „Hegyhát” 251.)

nyomórúd Vn nyomórúd ↓ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) A kocsi rakományának kb. 5 m hosszú leszorítórúdjá. | **Népr.** A szénával, szalmával, gabonakévékkel megrakott szeke-
ret ennek segítségével szokták rögzíteni (*rudáni, lőrudáni* ’rúddal leszorítani’). A kocsi elején erős lánc fogta a rúd vastkosabb végét, hátul pedig *rudalóköté*llel rögzíteték a terhet a kocsioldalhoz. | **Megj.** Toldi Miklós *nyomórúd*hoz hasonló vendégoldallal mutatta Laczfí Endrének a Budára vezető utat!

nyomtat Vn ~ † | ts i <Gabonakévék kalászainak a magját> lovakkal kitapostatja. | *Nyomtatnak nálunk régön ökrökké még lovakkal is. – Nyomtatást ém má něm láttam, de tudom, hoty hugyan vót. A szürün körbe lőrakták a kévéket, és lovakkal tipratták.* (AKHAI, 28.). TIPRAT

nyomtatás Vn ~ † | fn <Kévékből> a gabonaszemek kitipratása <lovakkal vagy ökrökkel>. | **Népr.** *A nyomtatás itt ugy mēnt, hoty két sorba, körbe lőrakták a kévéket, ez vót a zágyazás, asztán lovakkal mēktipratták. Asztám mēkfordították a kévéket, és gyűtt a második tipratás. A végén a gabonát nagy rostákkal kiszelēték, vagy falapátokkal szél ellen dobáták [a szemekeket]. Csak jó nyomtatólovakat vettek a vásáron. Azér, mer esz fontos munka vót.* (WÉBER JÓZSEFNÉ önéletírása, 1973.) | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 körül) „A hegyesebb tájakon azonban, ahol jobbadán csak ökröket tartanak, látni még ökrökkel nyomtatókat, a mit bizony még nézni is keserves, hát megcselekedni”. (KULCSÁR: „Hegyhát” 1896.) – A helyi hagyomány szerint itt még 1910 körül is sokan *nyomtat*tak. A gépi cséplés csak az 1920-as évektől vált általánossá. Kezdetben *masina*

(gőzgép), majd traktor hajtotta a cséplőgépeket. A *masina* újdonsága ad magyarázatot arra, hogy a *cséplést* kezdetben (de még az 1950-es években is) *masinállásnak* nevezték. ZENTAI JÁNOS (íjf. ZENTAI JÁNOS, a neves baranyai néprajzkutató édesapja), az almási vízimalom egykori tulajdonosa volt az első vidékünkön, aki Ford-traktort tudott vásárolni. – | **Fr.** *Nyomtató lónak nehéz bekötni a szájját.* [Aki az érték közelébe kerül, könnyen hozzányúl ahhoz.] | NYOMTATÓLÓ, NYOMTATÓSZÉRŰ, TIPRATÁS

nyoszolya Vn *nyoszola* †, *nyoszoja* † | fn Ágy, ill. ágy szerepű fekhely.

nyoszolóasszony Vn *nyoszolóasszony* †, *nyoszojóasszony* † | **Szerk.** (igenév és fn) Lakodalomban a menyasszony körül foglalatосkodó rokon, rendszerint idősebb asszony. | **Népr.** Régen a *nyoszolóasszony* öltöztette a menyasszonyt. Ezt a szerepet általában a keresztanya vállalta. Segítségére voltak a *nyoszolólánysok*. A templomi esküvőn a *nyoszolóasszony* piros almát és rozsmaringot tett az oltárra, hogy a menyasszony és a vőlegény egészséges maradjon. – A lakodalomban is jutott neki szerep. KULCSÁR szerint (1896 táján) „Vacsora végén a menyasszony egy *nyoszoló-asszonnyal* körüljár, és sorba csókolja a vendégeket, a miért mindegyiktől ajándékot kap.” Az így összegyűjtött pénz a *csókpénz*. (KULCSÁR: „Hegyhát” 246.)

nyoszolólánys Vn *nyoszolólánys* † | **Szerk.** (igenév és fn) Lakodalomban a nyoszolóasszonynak segítő lány. | **Népr.** A régi lakodalmakban a vőlegényt két nyoszolólánys, más szavakkal *silánys* vagy *koszoruslánys* fogta közre, amikor a lakodalmas menet a templomba indult. A *koszoruslánysok* fején kis koszorú volt művirágokból. – A *silánys* szó egykori jelentését ma már nem ismerik.

nyöddögél l. nőddögél

nyögvenyelő l. kukoricagánica a.

nyökög AJ *nyekög* ↓ ↓, *nyökög* | tn i 1. Akadozva, nyögve, nehezen beszél. rossz, gúny 2. Hibásan beszél, dadog. | **Megj.** Az 1. és a 2. jelentés között csak árnyalatnyi az eltérés. | NYEKEG

nyökörög Vt ~ | ts és tn i 1. Lassan, akadozva beszél. 2. Sír, nyögdecsel. 3. Vmilyen tárgy nyekergő hangot ad. | **Megj.** A köznyelvi *nyökög* ige jelentésével azonos a címszó 1. jelentése. L. ÉKsz. 998. | NYEKEREG

nyughatatlan Vn *nyukhatatlan* ↓ | mn 1. Állandóan tevékenykedő, izgő-mozgó <ember>. 2. Nyugtalan, izgatott <ember>.

nyöl l. nő

nyölleszt l. növeszt

nyösténys l. nősténys

nyugodalmas Vn ~ ↓ | mn Nyugalmas, békés. szép | *Nyugodalmas joicakút!*

nyugosztal Vn ~ ↓ ↓ | ts i Pihentet, nyugtat vkit. | **Megj.** Inkább csak efféle mondatokban: *Nyugosztajjátok még!* – *Isten nyugosztajja!* [Isten adjon neki nyugalmat! Nyugodjék békében! Istennél legyen nyugalma!]

nyugság Vn *nyukság* ↓ ↓ | fn Nyugalom. | *Kis nyuksák köllene má neköm!*

nyugtat Vn *nyuktat* ↓ ↓ | ts i 1. kny. (Testrészét nyugodtan, mozdulatlanul tartja.) 2.

kny. (Hosszasan néz vmit.) 3. kny. (Igyekszik elcsoszlatni vkinek a nyugtalanságát.) 4. <Kívánságban>: Nyugalmat adjon <vki>! | 1. *Látod? A zölibe nyuktati a kezit.* 4. *Isten nyuktassa!*

nyújtófa A *nyújtófa* ↓ | Sodrófa. | **Népr.** Tésztafélék sodrásakor, nyújtásakor használt hengeres fa. | **Megj.** Szokásosabb a fogalom megnevezésére a *sodrófa* szó. | SODRÓFA

nyújtóztat Vn *nyújtóztat* ↓ | ts i 1. kny. (Kezét, lábát, derekát kiegyenesíti, kinyújtja.) 2. Halottat kiterít a halottas ágyon <a hidegágyon>. | 1. *Öregapád ot nyújtóztatni a dërekát a dijófa alatt.* | **Népr.** A halott kiterítéséhez és öltöztetéséhez a közvetlen rokonok nyújtottak segítséget. Régen a *szépszoba* vagy *elsőszoba* volt a *hidegágy* helye. Itt történt a *vérasztás* [virrasztás] a családtagok, rokonok, ismerősök jelenlétében. Sokáig szokásban volt, hogy az elhunytat rögtönzésszerű, recitatív énekléssel *siratták* a hozzátartozók és a *siratóasszonyok*. A *siratás* után a halottat koporsóba tették. | **Megj.** A címszót önállóan ritkán használják. Főleg a *ki*-igeekötőt illesztik a szóhoz. – *Gyerők, vigyáz, mer kinyújtóztatlak!* [Elverlek.] | **Szerk.** *ki* ~.

nyukli Vt ~ ↓ | fn Lisztből és fött burgonyából gyúrt galuskaféle, amit szaggatva, forró vízben szoktak kifőzni. rossz | *Anyám sokszó főzött nyuklit ebédre.* | **Megj.** KULCSÁR szerint a *nyukli* = a német *Nockerl* származéka. – A *Nockerl* és a *Nocke* a mai német köznyelvben 'galuska' jelentésű. – A címszó Mocsoládon vonatkozik minden olyan tésztaételre, amely szétfő és ragadóssá válik, azaz nem jól sikerül. Mivel a *nyukli* gyakrabban volt ilyen, a ragadós tészta ma is ezt mondják: *De rossz ez a nyukli! Főragatt a szájpallásomra.*

nyúladoz Vt *nyúladoz* ↓ | tn i Többször ismételve és nhezen nyúl vmihez. rossz, tréf | *Hējába nyúladosztam érte, nēm értem el.*

nyúlászcodik Vt *nyullászcodik* ↓ ↓, *nyúlászcodik* ↓ | tn i Nyújtózkodva, magasra nyúlva próbál nyúlni vmi után. | *Hējába nyullászcodtam érte, nēm értem el.*

nyúlik A *nyullik* ↓, ~ | 1. Térben vmeddig terjed. 2. Időbelileg hosszabbodik vmi. 3. Nyújtással vmi egyre nagyobb lesz. | 1. *Északru esik a Kis Máté rét, de ez má a mágocsi határba nyullik.* 2. *Mast má nyullanak a napok.*

nyúlkál A *nyúkál* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i 1. Ismételten nyúl vmihez. 2. Vkit fogdosni akar, s <többször> hozzányúl. rossz | 1. *Mit nyúkász itt a zsebőmbö?*

nyuszka Vt ~ ↓ | fn Nyúl, nyuszi. | *Valami nyúl [...] nyuszka vót? Vagy ördög tuggya, mi vót.* (AKHA I, 164.)

nyű¹ Vt ~ ↓ | ts i 1. Kendert tép ki a földből. 2. <Ruhát> viseléssel koptat. | 1. *Kendőrt nyűttem a Bak-hádba.* 2. *Nizd, hogy nyűvi a pacskérgyát!* | **Megj.** L. még a *kendernyűvés* címszó a. is!

nyű² Vt ~ ↓ | fn 1. A legyek lárvája. 2. Féreg, kukac. | **Megj.** A címszó jelentésében szokásosabb a *kukac*.

nyüg Vn *nyüg* ↓, ~ ↑ | fn 1. Béklyóként használt kötél, szíj vagy gúzs. 2. Súlyos teherterhelés <személyben vagy dologban>. rossz | 2. *Nagy nyüg neköm má ez a ház, mer nēm birom fõntartani.*

nyügér Vt *nyigér* †, *nyüger* ↓ ↓ | fn A ló lábának a pata fölötti része; a ló csüdje. | **Népr.** Gyakran kisebesedett és elfertőződött a ló csüdje. Ilyenkor a *farkasalma* nevű gyógynövényből főztek teát. Ezzel borogatták és mosták ki a sebet.

nyüglődik Vn *nyüglődik* ↓ | tn i 1. Vmi miatt (pl. betegségben) nyügösködik. rossz 2. Vesződik, bajlódik vmivel. rossz | 2. *Éty hete nyüglődök a dēřekkammā.* | NYÜG

nyügös Vt *nyügös* ↓, ~ | mn 1. Csekélység miatt is panaszkodó, sírdogáló <személy>. 2. Vmi terhes a számára, ezért ingerült. | 1. *Mindig ijen nyügös ez a kizsgyerők?* | NYÜG

nyügöz Vn *nyügöz* ↓, ~ | tn és tn i <Lovak lábát> béklyóba köti. | **Megj.** <Ik-vel>: Vkit elbűvöl vmivel. – *Lēnyügöz a szavajival.* | **Szerk.** *le* ~. | NYÜG

nyühölődik Vt ~ ↓ | tn i 1. Sokáig és kínlódva csinál vmit. 2. Nehezen boldogul vmivel. | *Még mindig a permetülölvē nyühöltötk?*

nyüst Vt *nyist* †, ~ ↓ | fn Erős fonal kenderből. | **Népr.** Zsákvásznat meg gatyamadzagot szőttek belőle.

nyüstöl Vt *nyüstül* ↓ ↓, ~ | ts i 1. Ver, szid, <erősen> korhol vkit. 2. Koptat, nyü <vmit.> | 1. *Nē nyüstöd má aszt a gyerőköt!* 2. *Csak nyüstölöd a zembör idegejit.*

nyüszikel Vt *nyüszikül* ↓ ↓, *nyüsziköl* ↓, *nyüszikél* ↓ | tn i Hosszan, sokáig nyüszít.

nyüszít A *nyüszitt* ↓, ~ | tn i <Kutya> vékony hangon vonít, szűköl. | KAIKOL

nyüves J ~ ↓ | mn 1. kny. (<Szerves anyag>, amiben nyüvek vannak.) rossz 2. kny. (Férges <állat>.) 3. Hitvány emberre vonatkozó elmarasztalás. durva | 1. *Nyüves lett a sunkánk.* 2. *Mijúta nyüves ez a birka?* 3. *Tē nyüves, tē gyalázatos gazembör!* | **Népr.** Ha a jószág sebét beköpte a légy, megkukacosodott, azaz nyüves lett. – Ritkábban még a sonkába is beleesött a nyü.

O, Ó

oan l. olyan

ócsárol A *ócsáru* ↓ ↓, ~ | ts i Becsmérel. rossz | *Nēm tudom, mēr ócsárúta állandójjan a zanyóssát.* | ÓCSMÁL, ÓCSMÁROL

ócsmál Vt *ócsmáll* ↓ ↓, ~ | ts i 1. Lekicsinyell, s így sérteget vkit. rossz 2. Le-szól, alábecsül vmit. | 1. *Előttem is mindig ócsmállí a zurát.* 2. *Mēr ócsmállod a malaccajimat?* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 táján): *ócsmál* = ócsárol. „*Elócsmálja* a boromat, pedig semmiféle lendője [hozzátartozója, rokona] nem ivott még ilyet.” | **Szerk.** *el* ~.

ócsmárol Vt *ócsmáru* ↓ ↓, ~ | ts i Becsmérel, ócsárol. rossz | *Nē ócsmárod eszt a legént!* | **Megj.** A jelentésazonosság alapján az *ócsárol* alakváltozatának tekinthetjük az *ócsmárol* igét. Vagyis ez a két szó a helyi paronimák közé tartozik.

ocsmonda Vt ~ ↓ | mn 1. Csúnya megjelenésű <ember>. rossz 2. Elviselhetetlen magatartású <személy>. | 1. *Ocsmonda kinézete van ennek a szęgēm Pityunak a sebős arca mijatt.* 2. *Ocsmonda egy alak ez a trögēr, hazudozó embör.*

ocsú A *ucsu* ↓ ↓, *ocsu* ↓ | fn A kicsévelt gabona szemetes maradéka, alja. | *Tegyétők fére a zocsut a tikoknak!*

odaakaszt Vt ~ | 1. <Jól> odaüt vkinek. 2. Vmi mellé rak, függeszt vmit. | 1. *Jó odaakasztott ám a lovak közé, hoty trappójjanak* [fussanak].

odahallik Vt ~ ↓ | tn i Odahallatszik <vhonnan>. | ELHALLIK

odaint J ~ | ts (és tn) i 1. kny. (Vki felé int, ill. jelt ad.) 2. Intéssel magához hív vkit. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 táján): „[Bálban]...*odaint* a legény a leányt, ez kifordul a legény előtt s aztán összefogózva járák a *fordulóst*, egyvégben három-három verset.” (KULCSÁR: „Hegyhát” 248.) – A *vers* a tánc (vagy ének) egy-egy összefüggő egysége, szakasza. – A címszó 2. jelentése kiveszőben van. Kár, mert ez is jelentéssűrítő szóösszetétel. Egy szóban két jelentés kapcsolódik össze: ’int vkinek’ + ’intésével magához hívja’.

odakap Vn ~ | tn i 1. Odaszokik vhova. 2. <Élt az erős tűz> hirtelen megéget. 3. kny. (Vmihez hozzákap.) | 1. *Nagyon odakapott ám hozzájjik a fíjünk.* 2. *Mégen odakapta a nagy láng a rántásomat, mer kicsit éhévizálóttam* [nem figyeltem kellőképpen]. 3. *Odakapott a fejihöl.* | ODAKOZMÁL

odakozmál Vn *odakozmáll* ↓, ~ | tn i <Étel a nagy tűzön> odaég. rossz | *Odakozmát a pempő a lábos ajjához.* | ODAKAP

odalesz Vn *odalëssz* ↓ | tn i 1. Tönkremegy vmi. 2. <Állat> elpusztul, kimúlik. 3. Elveszik vmi. | 1. *Odalëtt a zideji szőlőtermésünk. Évitte a fagy.* 2. *Odalëtt a tehenünk, mer főfijúódott.* 3. *Esz csak ivott szakadatlan, asztán lassan odalëtt a zegész vagyona.*

odapenderedik Vt *odapëndörödik* ↓ ↓, *odapëndērēdik* | tn i Gyorsan, frissen perdülve odaér <vki elé>. tréf, kedv | *A lány odapëndörödött a legény elé.*

odaregőz Vt ~ †, *odaregőz* | ts i Regőzéssel [énekes népi játékkal] elősegíti, hogy a fiatalok egymásra találjanak. tréf | *Akkor emēntek* [egy] *másik házshó, és így sorba mind a lányosházakhol, asztán összeregőszték a legényöket a lányokkal.* (AKHA I, 82.) | **Szerk.** *oda* ~, *össze* ~. | REGŐZ, ÖSSZEREGŐZ

odaszégyenkezik Vn *odaszégyönközik* ↓ ↓, *odaszégyēnkēzik* | tn i Nem szégyell vhova odamenni. rossz, gúny | *Kébzēd, odaszégyönközött ez a gazembör a lakodalmungba, pejig nēm is hijtunk.* | **Megj.** A címszó jelentéssűrítő szóösszetétel, amelyben ezek a jelentésmozzanatok összegeződtek: ’a szégyenkezést nem ismeri’ + ’odamegy’ + ’magát nem zavartatva ott tartózkodik’.

odavalósi Vn ~ ↓ ↓ | mn A szóban forgó helyről származó <ember>. | *A Köröszttös Laci annyának a szüleji főszögöröszögijek vótak. Öregannya, a Panni néni odavalósi.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 táján) az *odavalósi* helyett ezt is mondták: *óra bevalósi* [arra beljebb, azaz távolabbi vidékről való ember].

odavan Vn ~ ↓ | **Szerk.** (hsz és tn i) 1. Nagyon beteg. 2. Nagyon le van sújtva <vmi miatt>; rossz lelkiállapotban van. 3. Vmiért nagyon rajong; vmit nagyon szeretne megkapni, elérni. 4. Vmi már nincs meg. | 1. *Szēgény annyíran odavan, hogy a végít járgya.*

2. Anyátok tējessen odavan a naty szomorúságába, hogy ēgyedü maratt. 3. A Pista odavan a lányunkér. 4. Odavan a vagyona, mindőne.

odavolt Vt *odavót* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i 1. Odament, majd onnan visszatért. 2. Vmiért, vkiért nagyon rajongott; vmit igen szeretett volna megkapni, elérni. | 1. *Hát akkó teritőttek, még a Jóska bácsi odavót a pincébe.* (AKHA I, 159.) 2. *A Ferkó odavót a Mariskájér. El is vőtte* [fecsésgül].

ódó l. oldal

ódókost l. oldalvást

ógg-mógg Vn *óg-móg* † | tn i Dünnyög, dohog, morgolódik <magában>.

ojt l. olt

ojtott alma l. oltott alma

ojtott iboja l. oltott ibolya

ojtott mész l. oltott mész

okádik AJ *okád* ↓, ~ | tn (és ts) i 1. kny. (Rókázik, hány. rossz, durva) 2. Nagy erővel áraszt <ártalmas dolgot>. | 1. *Szégýöllőm, de akkor okáttam a nagy ivászat után.* 2. *Okátta a füstöt a kemincénk a füstöskonyhába.* | **Szerk.** *le ~, rá ~.* | HÁNY

okol A *okul* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i Vádol, hibáztat. | *Ezér ně engőmet okújjatok!* | **Megj.** Az *okul* változat erősen visszaszorulóban van, mert a szóhasadás eredményeként az *okul* új jelentést kapott. Ezt: 'tanul valamiből.' | OKUL

ókor l. olykor

ókor-máskor l. olykor-máskor

ókor-ókor l. olykor-olykor

okul l. okol

ókula Vn ~ ↓ ↓ | fn Szemüveg. | *Há tēttem a zókulámat?* | OKULÁRÉ, PÁPASZEM

ókuláré Vn ~ ↓ ↓ | fn Szemüveg. | ÓKULA

ókunni l. alkudni

okvetetlen A ~ ↓ ↓, *okvetlen* | hsz Okvetlenül; sürgősen. – mn Feltétlen; mindenképpen. | *Okvetetlen indujjatok el a röggeli vonattal! – Nekőd eszt okvetlen mēktészőm, bármi gyűjjőn közbe.* | OKVETLEN

okvetlen l. okvetetlen

okvetetlenkedik Vt *okvetetlenkődik* ↓ ↓, *okvetetlenkēdik* | tn i 1. Lábatlankodik, útban van <vh>. rossz, tréf 2. Ellenkezik vkivel; gáncsoskodik, akadékoskodik. | 1. *Ájj árabb, és ně okvetetlenkőggy itt előttem!* 2. *Örökké okvetetlenkődik a szülejivel.* | OKVETLEN

okvetlenül A *okvetlenü* ↓, ~ | hsz Feltétlenül, biztosan, mindenképpen. | **Megj.** Így is mondják: *okvetetlenü.* | OKVETELEN

***olbáris szőlő** Vt *olbáris szőlő* †, *óbáris szőlő* † | **Szerk.** (mn és fn) Gyepüvel kerített (védett) szőlő volt <régen>. | *A zolbáris szőlő mindig drágáb vót, mer be vót kerítve gyepüvē.* | **Megj.** Mivel ezek a szőlők jobbára a Külső-hegyen voltak, az egykori uradalmi birtok helyén, lehet, hogy az eredeti *urbéri szőlő* megnevezés torzult *olbáris*

szőlő formára. Az *olbáris* szó nem szerepel az ÉrtSz.-ben, TESz.-ben, ÉKsz.-ben és a tájszótárakban sem.

olcsójános AJ *ócsójános* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) 1. <Vásárokon> kevés pénzért árusító vándorkereskedő. 2. Olcsón dolgozó kisiparos. | 1. <Vásári kikiáltó szövegéből>: *Ócsójános! Ócsójános! Nadráktartó, hózentráger! Bicska, mindön, törökméz* [kapható nálam]! (AKHA I, 62.) | **Megj.** Adatközlőim szerint az első világháború idején a *vásári ócsójánosok* között sok kém volt. Ezek Szerbiából jöttek, és a vásárokon szedték össze fontos információikat.

olcsul Vt *ócsul* ↓ ↓ | tn i <Áru> olcsóbb lesz. | *Ócsul a jószág, drágul a termés. Na, most mit lehet tenni?* | **Szerk.** meg ~.

oldal AJ *ódal* ↓, ~ | 1. kny. (Az emberi <és állati> test oldalsó része.) 2. A kocsi létraszerű oldala. 3. kny. (A hegy és domb lejtős része.) 4. A töltés partja. | 1. *Fáj a zódalam.* 2. *A Panni-högy ódalán szoktunk szánkózni.*

oldalás AJ *ódalas* ↓, ~ | mn <Nagyobb terület> partos, lejtős része. – fn Sertés-
oldalás és a belőle készített étel. | *A Hideg-ér ez jobban ujan ódalas terület.* – *De jó ize van ennek a zódalasnak!*

oldalborda Vn *ódalborda* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) 1. Ember, állat bordája. 2. Vkinek a felesége. tréf

oldaldorong Vt *ódaldurung* ↓, *oldaldurung* ↓ ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A kocsioldal két, egymással párhuzamos keretfája. | **Megj.** A keretet függőleges irányban menő fafogak, az *ápok* [zápok] fogják össze.

oldalt A *ódalt* ↓, *ódāt* ↓, ~ | hsz Vkitől, vmitől jobbra vagy balra, ill. vminek az oldala mentén <van vagy áll vmi>. | *Csak fészőmmel látom, mer ódalt áll.*

oldalkost Vt *ódókost* ↓ ↓, *ódākost* ↓, ~ ↓ | hsz Vmi oldalvást áll, fekszik. | *Eszt a fene nagy szekrényt csak ódókost lehet kivinni a házbu.* – [A boszorkányoknak, akik ördög képében vonulnak] ...akkora szarvik van, hogy ódokozs gyűnnek ki ja szentélyház ajtaján. (AKHA I, 105.)

oldalvást Vn *ódalvást* ↓, ~ | hsz Oldalt. | *Ódalvást vót a kalaptyán ëty fényös csat.*

olezánc l. **alezánsz**

ollik l. **olyik**

ollik-másik l. **olyik-másik**

olt¹ A *ótt* ↓ ↓, *ojt* ↓, ~ | ts i 1. <Tüzet> elfojt. 2. Égetett mészből víz hozzáadásával oltott meszet készít. | 2. *Köllene óttani ëty kis meszet!* | **Mész**

olt² A *ótt* ↓ ↓, *ojt* ↓, ~ | ts i 1. <Növényt> nemesít más növény hajtásának beillesztésével. 2. Élőlényt oltóanyaggal injekcióz. | **Megj.** Az *olt* ige legtöbbször ik-vel fordul elő: *Az állatorvos beojtotta a malacokat.* | **Szerk.** be ~.

oltott A *ótott* ↓ ↓, *ojtott* ↓, ~ | mn 1. Olyan anyag, amelybe az oltóanyagot már beletették <lehet tej, túró, mész stb.>. 2. A nemesítés céljából beoltott anyagok jelzője <s az anyag lehet: alma, körte, ibolya stb.>. | **Szerk.** ~ *alma*, ~ *ibolya*, ~ *körte*, ~ *mész*, ~ *túró*.

oltvány A *ótvány* ↓ ↓, *ójtvány* ↓ ↓, ~ | fn Oltással vad alanyról nemesre módosított növény. | *A Kis Károlnak szép ótvánnyaji vótak. – Sok ójtványomon nēm eret mēg a zojtás.*

olvad A *óvad* ↓, ~ | tn i kny.

olvas AJ *óvas* ↓ ↓, ~ | ts i 1. kny. (A betűket nézve a szöveg értelmét felfogja; ill. a szöveget <hangosan> mondja.) 2. Számokat sorol a számsor rendje szerint, és így ellenőrzi a szóban forgó halmaz teljességét. | **Megj.** A 2. jelentés inkább csak ik-vel: *Mégóvasta a tikokat, hogy mēgvan-ē mind.* | **Szerk.** ki ~, meg ~, le ~, össze ~, rá ~.

olvasás l. **ráolvasás**

olvasgat AJ *óvazsgat* ↓, ~ | ts i 1. Szöveget komótosan, böngészgetve olvas. 2. Számlálgat vmit. | 2. *Éppen óvazsgati a csibéket.*

olvasó A *óvasó* ↓, ~ | fn Rózsfüzér. – mn kny. (Olvasni tudó, szerető <ember>.) | *Akkor a Gyuri monta a bátyyainak, hogy a szencsalád óvasóval vagdalóggyanak körülötte, avvá véggyék.* (AKHA I, 329.) – *Ez mindig ijen óvasó gyerők vót. Szerette a könyveket.*

oly A *ol* †, *oj* | nm Olyan. | <Vöfélyrigmusból>: *Igyunk hát a zércpintēzsből arany színü borti, mig ol vidámak nēm lēszünk, / hogy estére kedvesüinkü ē sē mēhessünk!* (AKHA I, 92.)

olyan A *olan* †, *ullan* †, *ulan* †, *ujan* ↓, *ujjan* ↓, *oan* ↓, *ojan* | nm Ahhoz <a szóban forgó dologhoz> hasonló, ill. nagyjából vele azonos. | *Kétkézbe kaptam a furkósomat, és ullant husztam a lápszárcsonytyára, hogy menten lēűt a fűjbe. – Amikor gyerőkkoromba, ezörkilecásztižennegy telin olan nagybeteg vótam, akkó má háburu vót Szerbijába.*

olyanos Vt *ulanos* †, *ujanos* ↓, *ojanos* ↓ | mn Olyasféle. | *En is ujanos rőpikét kértem vóna, mind ű.*

olyasmi A *ojjasmi* ↓ ↓, *oasmi* ↓ ↓, *ojasmi* | Olyasféle. | OLYANOS

olyik A *ollik* ↓ ↓, *ojjik* ↓ | nm Némelyik.

olyik-másik A *ollik-másik* ↓ ↓, *ojjik-másik* ↓ | nm Némelyik; egyik-másik. | *Ollik-másik má atyauristennek kébzeli magát, annyira kimutaszti a gőgősségit.*

olykor A *ókor* ↓, *ojkor* | hsz Néha. | *Vótak ujan gazdák is, akik attak neki ókor a zavas szalonnábu.* (AKHA I, 178.)

olykor-máskor A *ókor-máskor* ↓, *ojkor-máskor* | hsz Néha; ritkán.

olykor-olykor A *ókor-ókor* ↓, *ojkor-ojkor* | hsz Néha; ritkán.

óma l. **alma**

ómama Vn ~ ↓ | **Szerk.** (mn ? és fn) Nagymama. | **Megj.** A *nagymama* megszólítása és említése történik a címszóval. Inkább csak a német családokban. | MESSZIMAMA, NAGY-

MAMA, ÖREGANYA, ÓPAPA

ómárijum l. **almárium**

ómás l. **almáspite**, **almásrétes**

onnan A *unнан* ↓ ↓, *unnand* ↓ ↓, *unnant* ↓ ↓, *onnant* ↓ ↓, *onnand* ↓ ↓, ~ | hsz <A szóban forgó> meghatározott helyről. | *Ez a gyümölcs is onnand való. – A kerbe vótam. Unnan hoztam eszt a paradicsont.*

onnanhazulról Vt *unnanhazuru* ↓ ↓, *onnanhazu* ↓ ↓, *onnanhazurol* ↑ | **Szerk.** (hsz és hsz) Hazulról. | *Tē most unnanhazuru gyütté?*

ónos Vt *ónus* † | mn Dermedt. | *Hát hajjátok, akkor a zijeccsértü majd ónussá vátam.* | **Megj.** A címszó eredetét nem ismerik az adatközlők. Talán az *ojanossá* [olyanossá, olyan] rövidült változata? Hasonló példamondat olvasható az ÚMTsz-ben (4: 195.): *Ónossá vátom.* 'Nagyon megijed, ijedtében szinte megmerevedik' jelentésben.

onoka l. **unoka**

oppázik Vt ~ ↓ ↓ | tn i *Oppá, oppá* szavak kíséretében játszik a kisgyermek a felnőttel, ill. fordítva: a felnőtt a gyermekkel. | *Gyere, papa, oppáz velem!* | **Népr.** E játék közben lovagoltató rigmusokat mondtak. Például: *Iccandárom cinaldom. / Appalappa lappapa.* Vagy ezt: *A budaji basának habuda happ, / ördög béka hasába habuda happ. / Éveszött a turbánnya habuda happ, / a budaji vásárba habuda happ.* (AKHA I, 139.)

ópapa Vt ~ ↓ | **Szerk.** (mn? és fn) Nagypapa. | **Megj.** A *nagypapa* megszólítására és említésére használt szó. Inkább csak a német családok beszédében. | ÓMAMA, ÓPAPA, MESSZIMAMA, MESSZIPAPA

orja A *urgya* ↓ ↓, *orgya* ↓ ↓, *urja* ↓, ~ | fn 1. A disznó gerince <hússal együtt>. 2. Az ebből készült húsétel. | 2. *A zurgyábu szoktunk huslevest főzni vacsorára disznóöléskor.* | **Megj.** A címszót csak birtokos sz.jeles alakban használják; úgy, mint a zuzzájja szót.

orjacsont A *urgyacson* ↓ ↓, *orgyacson* ↓ ↓, ~ | **Szerk** (sz.jeles fn és fn) A disznó gerince <kevés hússal>. | *A zurgyacson* *is tēdd a szóba!*

orr A *ór* ↓, ~ | fn kny. | *Nēm haraptyák ám lē a zórodat.* [Nem kell félned.] | **Fr.** *Magossan horgya ja zórát.* [Rátarti. Gögösen viselkedik.]

orrluk(a) A *órlika* ↓, *órjuka* | **Szerk.** (fn és birt. sz.jeles fn) kny. | *Nēm szelel a zórlíkam.* | **Megj.** A címszó főleg birt. sz.jeles alakban használatos a beszédben. – *Ėdugūt a zórom líktya, azér nēm kapok levegőt rōndössen.*

oskola l. **iskola**

ósó l. **alsó**

ostor A *ustor* ↓ ↓, ~ | fn kny. (Botra erősített szíj vagy zsineg, amellyel állatokat terelnek, haladásra kényszerítenek.) | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 táján): *ustor* = ostor. | **Szerk.** *kanász* ~, *karikás* ~, *kút* ~ (*ostorfa*), *szíj* ~.

ószél l. **alszél**

osztály A *osztál* ↓ ↓, *osztáj* | fn kny.

oszré l. **eszterhéj**

oszt J ~ | tn i 1. Kártyát juttat a játékosoknak. 2. Több személynek egyenként juttat vmit. | **Fr.** *Nēm oszt, nēm szoroz.* [Nem számít. Jelentéktelen (a szóban forgó ügy, dolgot).] – *Nekōd nēm osztottam lapot!* [Ne szólj bele! Nem kérdeztelek.]

óta A *úta* ↓, ~ | nu kny.

otlik-botlik Vt ~ ↓ | tn i Csetlik-botlik. | *Csak otlik-botlik a zembōr ebbe a nagy gazba.*

ottan A *ottand* †, *ottant* †, ~ | hsz kny. | *Ottand lészátak, ittak, megmosakottak, és tovább mēntek.* (Népm.-ből, AKHA I, 162.) – *Ja, mondom, uriembőrt nēm tartanak ám ottan.* (AKHA I, 162.)

otthagy J *othagy* | ts i 1. kny. (Elhagy <munkahelyet, családot, feleséget, férjet>.) 2. Vmit ottfelejt vhol; ill. szándékosan nem visz el vmit.) | **Fr.** *Othatyta a fogát.* [Meghalt.]

otthon A *othun* ↓ ↓, *othol* ↓ ↓, *othon* | hsz kny. – fn kny. | *Othun lészők máma.* – *Neki a zothon soha nēm vót fontos, ezér rosszút ē.* | **Megj.** A címszó alakjai hsz-i szerepben: *othun, othol, othon* – fn-i szerepben pedig csak az *othon*.

otanmarad AJ *otmarad* ↓ | tn i 1. Holtan marad vhol. szép 2. kny. (Vhol hosszasan tartózkodik.) | 1. *A mocsoládi embőrok közű sokan otmarattak a zelső háboruba* [1914–1917 között].

ótvaros Vt *oltvaros* †, ~ † | mn Az *ótvar* nevű bőrbetegségben szenvedő <személy>. | *Szégény kislánynak a zorcájja tejjessen ótvaros vót. Alig mertem akkor ránízni.* | **Megj.** Az *ótvar* gennyes, pörkösödő hólyagocskákat okozó bőrbetegség volt régen. Az *ótvar* szó onnan ered, hogy a pörk valójában *aludt var* > *olt var* > *ótvar*. (ÉKsz. 1022.)

Ozora A *Uzora* †, ~ | fn Település Tolna megyében. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 táján): *Uzora* = *Ozora*. (L. a helységnevek ragos alakjai között: *Bikóra, Bikāra* [Bikalra].)

ozsona l. **uzsonna**

Ö, Ő

ő A *ű* ↓, ~ | nm kny. | *Ű vót a lekszöb lány a faluba.* – *Ű maj lēnn vigyáz, mer ha ű mēn fő, út maj becsaptyák.* (Népm.-ből, AKHA I, 311.) – *Éntülem el is fogatta a tanító úr a zaszāt* [aszalt] *vatkörtét, mer ű is szerette.*

öböl J *öböl* | fn 1. Az ing elülső része. 2. kny. (Az öblös tárgy belseje.) | 1. *Kis cserősnýt szēltem még a zöblömbbe.* [Az ingcm öblébe.]

öcs J *öcs* | fn 1. Vkinck a fiatalabb fivére. 2. A beszélőnél fiatalabb férfi bizalmas(kodó) megszólítása. 3. <Régen> fiatalabb lánytestvér is.

öccse A *öccse* ↓ | fn <Megszólításként>: öcsém. kedv, tréf | *Hogy vagy, öccse?* (L. bátya, nénnye!)

øjha l. **cjha**

ők A *űk* ↓ ↓, ~ | nm kny.

üket A *üket* ↓ ↓, *üket* ↓ ↓, ~ | nm kny. | *Akkor bizony megugrasztották őket.* (AKHA I, 328.)

öklendezik A *öklendözik* ↓ ↓, *ökrendözik* ↓ ↓ | Hányinger miatt bőfögésszerű hangokat hallat <ismétlődően>. | *Csak öklendözött a szöröncsétlen, mer hānni* [hányni] *nēm tudott.* | ÖKÖLÖDIK

ökölődik Vn *ökölődik* ↓ ↓ | tn i Erős hányingert érez; ill. hányni kezd. | *Valami romlottat éhettem, asztán hirtelen ökölönni kezdtem. – Ezér ökölötté?* | **Megj.** A címszónak ilyen alakja is van a beszédben: *ökörődik*. | ÖKLENDEZIK

ökörhugyozás Vt *ökörhugyozás* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) 1. Az ökör menet közbeni vizelésének <görbe> nyoma. 2. <Általában> vminek a görbesége. rossz, gúny | *Ez nem ilyenős, ujam mind a zökörhugyozás.* [Nagyon görbe.]

ökörödik l. **ökölődik**

ökörszem A *ökörszöm* ↓ , *ökörszēm* ↑ | **Szerk.** (fn és fn) 1. Erdőben élő, apró énekes-madár [Trogloides troglodites]. 2. <Hasonlításban>: Szokatlanul nagy emberi szem.

ökrendezik l. **öklendezik**

öl¹ J öl | ts i 1. kny. (Kínoz, bosszant vkit.) rossz 2. kny. (Bánkodik vmi, vki miatt; öli magát.) 3. Disznót vág. 4. kny. (<Embert> gyilkol.) | 1. *Nē öjjétők má egymást!* 2. *Csak öli magát a nagy bánatába.* 3. *Akkor hunap ölünk?*

öl² J öl | fn 1. Hosszmérték: (egységként) 1,9 m. 2. <Erdőben> egy rakás ölfa: kb. 4 m³ | *Vettem egy öl fát a jágértu.*

ölfa Vn *ölfa* | fn <Az erdőn> szabályos halomba (*méterbe*) rakott hasábfá. | ÖL, HASÁBFA, MÉTERFA

öllés l. **örlés**

öllet l. **örlet**

ölnivaló Vt *önivaló* ↓ ↓ | **Szerk.** (igenév és igenév) mn és fn | Vágásra hizlalt disznó. | *Ez lész a zönivaló disznónk. – Mějjik lész a zönivaló?* | **Megj.** Így is mondják: *Ez lész a mēgölönk.*

ölt Vn *ött* ↓ , ~ | ts i 1. Tübe fonalat húz. 2. Ruhát vesz magára. 3. Nyelvét kidugja <vkire>. 4. Kenyértésztát kemencébe rak. | 2. *Öccsétők magatokra a natykabátot, mer cudar üdő van!* 4. *Beöttöm a könyereket.* | **Megj.** A 3., 4. jelentés csak ik-s igével!

ölt-kiált Vt *öt-kajált* ↓ ↓ | tn i Kiáltoz; veszekszik. | *Ötöt-kajátott esz csak ugy zöngött a zudvar. – Öt-kajált, ahugyan a torkán kifér.*

öltő Vt *öttő* ↓ ↓ , ~ ↑ | fn Egy öltözet; egy felöltözésre való ruha. | *Mast má két öttő inneplős ruhám van.* | **Megj.** Használatos még a címszó jelentésében az *ötözet* [öltözet] szó is.

öltölápát Vt *öttölápát* ↓ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) <Kenyérsütéskor> a kenyértésztá beöltölápátja. | **Népr.** Nyéllel ellátott nagy, kerekformájú falapát, amellyel *beöttik* [beöltik] a kenyértésztát a felfűtött kemencébe. Beöltés után figyelik, hogy a kemence melege *főfokta-ē a kenyértésztát* [van-e már szép színe a sült kenyérnek]? Ha lassúbb a sülés, akkor *tévővel* lezárják a *bumoslikat*, hogy nagyobb maradjon a kemence hőfoka. Amikor megsül a kenyér, *süöttölápátal* veszik ki. | **Megj.** A címszóban említett szerszámot (a kétféle szerepe szerint) nevezik *öttölápát*nak és *süöttölápát*nak is.

öltözetes Vt *ötözetős* ↓ ↓ , *öttözetős* ↓ ↓ , *öltözetős* ↑ | mn Ünnepi ruhába öltözött <személy>. szép, tréf | *Há mēhetnek ezek a zöttözetős népek? Bisztossam bucsuba.*

őneki Vn *űneki* ↓ ↓ , *nekijje* ↓ ↓ , *neki* | nm kiegészült alakja. Az ő számára. | **Megj.**

Az *űnekijje* alakváltozat a személyre való utaláson túl – adott beszédhelyzetben – azt is kifejezi, hogy a szóban forgó személyhez <vmilyen> tárgy (dolog) tartozik. – *Eszt add űnekijje.* [Mert neki szántam az említett tárgyat, dolgot.]

öntés J *öntés* ↓ | fn Öntéssel (megöntéssel) történő gyógyítás. | *Hasznát neki a zöntés.* | **Népr.** Az öntést és a hozzá kapcsolódó babonás hiedelmet KULCSÁR is leírta 1896-ban: „Az *öntés*. Ezt különféle betegségek ellen szokták cselekedni. Olvasztott *vi-aszko*t megfelelő imádság kíséretében hideg vízbe öntenek, [s] a hirtelen megszilárduló viaszok alakzatot formál, s ráfogják aztán, hogy ime: itt látszik, hogy ki verte meg szemmel, vagy mitől ijedt meg a beteg. Virágot ábrázol, tehát föl fog gyógyulni; koporsót, ha belehal.” (KULCSÁR: „Hegyhát” 251.) – Az *öntést* Mocsoládon még az 1950-es években is rendszeresen végezte egy ehhez értő öntőasszony, id. Nagy Andrásné. Úgy is említették őt az idősebbek, hogy *tudós asszony* vagy *vajákos*.

öntöző Vn *öntöző* ↓ | fn A földes szoba, konyha felöntözésére (portalánítására) használt lyukas bádogedény. | **Népr.** Az alján kifűrt kis edénnyel akkor öntözték fel az agyagos földdel (*sárgafölddel*) sikált helyiséget, ha a járófelület már nagyon porzott. A padozatra, pontosabban a földre folyamatosan csorgatva a vizet kör alakú mintákat rajzolgattak sokféle változatban.

ördögbőr Vn *ördögbőr* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Bársonyos felületű, crós, tartós textilanyag (dűftin). tréf | *Neköm is vót ruhám ördögbőrbü.* | **Megj.** A címszó metaforikus szóösszetétel, amelyben az előtag arra utal, hogy az *ördögbőr* nevű textil felülete a különböző képeken ábrázolt *ördög* szörzetéhez hasonló. | **Népr.** A helyi hiedelemben talán máig élő alak az *ördög*, amelynek ártó szelleme a boszorkányban testesül meg. Az *ördög* gyakran emlegetett fogalom. | **Fr.** *Ördöge van.* [Nagy szerencséje van.] – *Ördög tuggya!* [Fene tudja. Én nem tudom.] – *Ördög veri a feleségit.* [Akkor mondják, ha esik az eső, és süt a nap.] – *Ördög bujjom beléd!* [A fene egyen meg!]

ördögfajzat Vn *ördökfajzat* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) 1. Gonosz szándékú felnőtt. rossz 2. Pajkos, izgő-mozgó gyermek. tréf, rossz | 2. *Na, gyere ide, tē, kis ördökfajzat!*

öreg J *öreg* | mn 1. kny. (Idős ember <jelzője>.) 2. kny. (Koros tárgy, építmény <jelzője>.) 3. <Vmihez képest> nagy <terjedelmű>. 4. Késő(i). | 3. *Szép, öregszömmü dijom termött a zidén.* 4. *Má öregeste vót, mire hazaértem.* – fn 1. <Az> idős ember. 2. Koros szülő <emléteseként>. 3. Vezető, gazda, főnök. tréf | 2. *A zöreg'gyeink jó vannak.* 3. *Igasságos vót mindig velem szömba a főnököm. Jó embör a zöreg.* | **Megj.** Az *öreg* mn középfokú alakja itt az *öreg'gyebb*. | **Fr.** *Jó a zöreg a házná!* [Az öregek is hasznosan segíthetik a házköri munkákat.] | ÖREGCELEÉD, ÖREGESTE, ÖREGFEJSZE, ÖREGHARANG, ÖREGOSZTÁS, ÖREGSZEMÜ, ÖREGSZÜLŐ, ÖREGUJ

öreganya Vn *öreganya* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Nagymama. | **Megj.** Korábban az *öreganya* szóval itt az unokák a dédanyjukat szólították meg. A *nagymama* (ritkábban: *nagyanya*) pedig az unoka nagymamája. A különbségtéves ma is érvényesül, mégpedig úgy, hogy az unoka dédanyja a *dédimama* vagy *dédi*, az unoka nagymamája pedig a *nagymama*, *nagymami*, újabban: *nagyi*, *mami*.

őregapa Vn *őrekpapa* ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Nagyapa. | **Megj.** Az *őregapa* szó régen a dédapára és a nagyapára egyaránt vonatkozott. Ma már ez is hallható: a dédapá *dédipapa, papa, papi*; a nagyszülőre érte pedig a *natypapa, papa, papi*. – A német nyelvű családokban a nagyszülők: *ómama, ópapa*.

őregbéres Vn *őregbérös* ↓ ↓, *őregbérés* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) A béresek munkáját irányító idősebb béres <volt>. | **Megj.** 1945 előtt a helyi parasztgazdaságokban nem voltak béresek, csak az uradalomban. Mégis a fogalmat ismerték a falubéliek is. Néhány nagygazda családjának munkáját *szóga* [szolga] segítette.

őregebb A *őreg'gyebb* †, ~ | mn Idősebb<ember>.

őregebbik A *őregbbik* †, *őregöbbik* ↓ ↓, *őregébbik* | mn Az idősebbik <személy>. | **Megj.** Ebben a szerkezetben használták még a 20. sz. elején: *őregbbik uram*. – *A Panni anygyi urát* [a férj idősebb testvérét, vagyis a sógorát] *édősanyám uty hitta: őregbbik uram*.

őregbíró Vt *őregbiró* † | **Szerk.** (mn és fn) A falu bírójának említése. | **Megj.** A címszó párjának számított a *kisbíró* szó. A *kisbíró* az *őregbíró* körül segédkezett, és ő végezte rendszeresen (még az 1950-es években is) *dobulás* [dobolás] útján a fontos hírek közzétételét. Legutóbb RÓTH BÉLA, majd TÓTH JÁNOS volt a falu kisbírója.

őregcseléd Vt *őrekcseléd* † | **Szerk.** (mn és fn) A család idősebb tagja <nő és férfi egyaránt>. | *A zőrekcselédnek nem sog böcsülete vót nálik*. | **Megj.** A *fehércseléd*: a család <egyik> nőtágja. | CSELÉD, FEHÉRCSELÉD

őregéből Vt *őregibü* ↓ ↓, *őregéből* | hsz Nagyjából, elnagyoltan. | *Őregibü fösöpörtem a zudvart*. – *Őregibü mēkfaraktam a fejszenyélnek valót*.

őregel Vt *őregül* †, *őregöl* ↓ ↓ | ts i 1. Nagyjából tesz, elvégez vmit. 2. Vkit öregnek vél, tart. | 1. *Apám őregöli a küllőnek való darabokat*. [Nagyjából kifaragja szekercével.] 2. *Tē, én őregüllöm eszt a legént. Nēm hozzád való!* | **Megj.** Az 1. jelentésben szokásosabb volt az ik-s forma: *kiőregül*. – A 2. jelentésben inkább csak az *őregölli* változat használatos.

őregfejsze Vn *őrekfejsze* † | **Szerk.** (mn és fn) Nagyfejsze. | *Őrekfejszévē könnyebb ám fát hasogatni*. | L. még *őrekharang* [nagyharang], *őrekszömmü dijó* [nagy szemű dió], *őrekhold* [nagyhold] stb.

őregharang Vn *őrekharang* † | **Szerk.** (mn és fn) Nagyharang. | *Szépön szóll a zőrekharangunk*. | **Népr.** Régen a jegesőt hozó viharfelhők ellen harangozni szoktak. A hiedelem szerint a Szentkútnál talált harang szava volt a leghatásosabb viharfelhők ellen.

őreghold Vt *őrekhold* †, *őrekhold* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Katasztrális hold (1600 négyyszögöl). | **Megj.** Nevezték még *natyholdnak* is. | HOLD, MAGYARHOLD, KISHOLD

őregít A *őregitt* ↓, ~ † | ts i 1. Öregebbnek mond vkit. rossz 2. Vmi elősegíti a gyorsabb öregedést. rossz | 1. *Nē őregiccs engömet!* 2. *Őregitti szögént a sog gond mēg a nélkülözés*.

Öregosztás Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Határrész neve. | **Megj.** Az *Osztás* nevű

dülő nagyobbik része. (L. még BMFN I, 11/16.) | **Népr.** Az érdekes dülönév az *újraosztásos földközösség* emléke községünkben. A faluközösségi földek szétosztása a jogosultak között a középkorban itt is *nyilhúzással* történhetett. Az egy birtokosra eső parcellák összessége volt a *nyil*, *nyilas* és az *osztás*. (L. még Magyar Néprajzi Lexikon 4. Bp., 1981. 56–58.) A mocsoládi *Nyilas* dülő a *Kis-osztás* közelében van. BMFN I, 11/108.)

őregpapa l. öregapa

őregszemű Vn *őrekszemű* ↓ ↓, *őrekszemű* ↓ | **Szerk.** (mn és mn) Nagy szemű <gyümölcs>. | *Hun termőtt ez a zőrekszemű szőlőd?*

őregszülő Vn *őrekszülő* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Nagyszülő. | *Neki a Vince bácsi vót a zőrekszüleje.*

őregujj Vn *őregujj* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) <Kézen> a nagyujj vagy középső ujj. | *Mégbütykösödött a zőregujjam.*

őriz AJ *öröz* ↓ ↓, ~ | ts i 1. Jóságokat legeltet, őriz, hogy kárba ne menjenek. 2. kny. (Vmitől, vkitől véd vkit, vmit.) | 1. *Amikor ott örösztünk, akkor még nem vót ez a malom* [Harray-malom], *nem vót a kocsmá* [Koller-kocsmá]. *Ot marhák legyētek a rétőn.* (AKHA I, 160.) 2. *Akkor emőntünk ugyē mindig örözni* [a szőlőt]. (AKHA I, 36.) | **Szerk. meg ~.**

örlet Vn *öllet* ↓ ↓, *öllet* ↓ ↓, ~ | ts i Öröltet <malomban vagy darálóban>. | *Öllettem ēty kizs buzát a ravaszliki malomba.* – [Az a régi malomkö még abból az időből való], *amikor a zembörök még magug darátak, öllettek, maguk hajtották* [a kézimalom köveit]. (AKHA I, 56.) | **Szerk. meg ~.** | **ÖRÖLTET**

örlés A *öllés* ↓ ↓, *örlés* ↓, ~ | fn A gabonaszemek liszté zúzása, ill. a kukorica, árpa stb. darává aprítása. | *A vizimalmogba nagyon lassan mēnt ám a zöllés. Édösapám aptya, Bali Mihál* [1890 körül] *még a Güsztüs-malomba járt ölletni.* | **Fr.** *Két malomba örőnek.* [Nem egy témáról beszélnek, s ezért nem értik egymást.]. – *Nēm ēgy malomba örőnek.* [Mindketten másról beszélnek, ezért nem érthetik egymást.]

örökkéig Vn *örökkéig* ↓ ↓ | **hsz** 1. Örökké; végtelen időig <tartóan, érvényesen>. 2. Állandóan. | 1. *Sēmmi se tart örökkéig.* 2. *Örökkéig mondom, méksē figyētyk rám.*

öröködik Vt *öröködik* ↓ ↓ | tn i Vmi végleg ott <a helyén> marad. | *Hogy ráörködött a mocsok erre a lábosra!* – *Beleöröködött a pipafüst szaga a réklidbe.* | **Megj.** A címszó önállóan nem használatos; a *rá-* és a *bele-* ik kapcsolódik hozzá.

öröltet Vt *örötet* ↓ ↓ | ts i Gabonából lisztet, kukoricából, árpából darát készített <a malomban vagy a darálóban>. | **ÖRLET**

öröz l. őriz

örzés Vt ~ | fn Legeltetés, pásztorkodás. 2. kny. (Vminck az óvása, megörzése.) | *A zörzés régőn a pásztorok dóga vót. Asztán a gyerőkökre biszták a zörzést. Ēn is vótám örözni.*

ösmer l. ismer

öszibarack A *ösziboroc* ↓, ~ | **Szerk.** (mn és fn) kny. | **Megj.** Régen a szőlőkben

termesztettek ősszel érő, apró szemű barackot. Ennek egyszerűbb neve is volt: *boroc*. A ma ismert őszibarack termesztésével itt régebben kevesen foglalkoztak.

összead Vn *összead* | ts i 1. Házasulandókat összeesköt vagy megesköt <a pap>. 2. kny. | 1. *A Szigeti plébános úr atta össze a szülejimet Mocsoládon* [1937-ben].

összeaggat Vt *összeaggat* ↓ | ts i Nagy öltésekkel <ideiglenesen> és gyorsan összevarr vmit. | *Várgyá, kicsit összeaggatom a züngöd elejét; ne szakaggyom még tovább!* | AGGAT

összeáglál Vt *összeáglál* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i 1. Nagyjából összeüt, összetákol vmit. rossz 2. Nagy öltésekkel összevarr. | 1. *Összeáglálom eszt a katrocot, mer szét akar esni*. 2. *Nem tőszők rá fótot, csak összeáglállom a nadrágodat*. | ÁGLÁL

összeakaszodik Vn *összeakaszodik* ↓ | tn i 1. <Két személy> verekedni kezd. 2. Két tárgy <tartósan> összeakad. | 1. *Ezök összeakaszottak, asztán attak ám egymásnak*.

összeaszalódik Vn *összeaszalódik* ↓ | tn i Nagy melegben az érésben levő gabona-szem összeszárad, töpörödik. | *Nizzétők, hugyan összeaszalódott a buzánk!*

összecirkál Vn *összecirkáll* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i Összefirkál. | *A ziskolába összecirkátunk a padokat*. *Vót, aki a nevit is odavéste a helire*.

összecsömöszöl Vt *összecsömöszül* ↓ ↓, *összecsömöszöl* ↓ ↓ | ts i <Csömöszlővel> leves gyümölcsöt <főleg szőlőt> összetör, összezúz. | *Összecsömöszöitünk eszt a kis szőlőt, hogy lögyön azér pár litér borunk*. | CSÖMÖSZÖL, CSÖMÖSZLŐ

összeeszkábál Vn *összeeszkábáll* ↓ ↓, *összeeszkábál* ↓ | ts i <Hevenyészve> összeüt, összetákol vmit. rossz, gúny | *Összeeszkábátam egy uj ketrőcöt a nyulaknak*. | ÁGLÁL, ÖSSZEÁGLÁL, ESZKÁBÁL

összefacsarodik Vn *összefacsarodik* ↓ | tn i 1. <Vmi, pl. ruha> összezsavarodik. 2. Szíve a <bánatban> összeszorul.

összefecsel Vn *összeföcsöl* ↓, *összefęcseł* ↑ | ts i 1. Leönt, lelocsol vmit. 2. <Több tárgyra> vizet fecsel. rossz | 1. *Mėgen összefęcsełted a szép ruhádat?*

összefut Vn *összefut* ↓ | tn i 1. <Tej> hirtelen összemegy. 2. kny. (Utak, személyek, járművek összetalálkoznak.) | **Megj.** Ha forralás közben az edényt elhagyja a tej, ezt mondják: *kifutott a tej*.

összegömbölyödik Vn *összegömbölődik* ↓ ↓, *összegömbőjődik* | tn i 1. <Emberi test> összegörbed. 2. <Állat pl. südisznő> gömbölyded formájú lesz. | 1. *Összegömbölődöt szėgėnyke, mer fáj a hasa*. | ÖSSZEGUBORODIK

összegöngyölget Vt *összegöngyörget* ↓ ↓, *összegöngyölget* | ts i <Vmit gondosan> göngyölve összeteker, összehajtogat. | *A fölįját göngyörğessėtők össze!*

összegubancol A *összegubancul* ↓ ↓, ~ | ts i 1. Szálas anyag szálait összekeveri. rossz 2. Vmit nagyon elront.; vmit zavarossá tesz. rossz | 1. *Jó összegubancútad a fonalamat*. 2. *Eddig értőttem, de mast mindönt összegubancótá bennem*. | ÖSSZEKAVIRCOL

összeguborodik Vt *összeguborodik* ↓ | tn i Összegörnyed. | *Kevės vót a hel a gunyhóba, ezér összeguborottunk*. *Ot vártunk mők, hogy álljon el a zeső*.

összegugyorodik Vt *összegugyorodik* ↓ ↓ | tn i Guggolva <félelmében, fájdalom-

ban> összehúzza magát. | *Összegugyorottam, amikor vagbélgyulladásom vót, de esz sē segitőt rajtam.* | ÖSSZEGUBORODIK

összegyavar Vt *összegyavar* ↓ ↓ | ts i Vmit nagyon összegyűr. | **Megj.** A gyavar ige ikerszó második elemeként is használatos: *gyűr-gyavar* [Nagyon összegyűr vmit.]

összeharangozás l. harangozás

összehasogat Vn ~ ↓ | ts i <Tüzifát> kisebb darabokra hasogat. | *A favágittón szoktunk összehasogatni a tűzifát.*

összejön AJ *összűggyün* †, *összegyün* ↓, ~ | tn i 1. Vkivel szóváltásba keveredik. 2. Összeismerkedik vkivel. 3. kny. (Többen egy helyre gyülekeznek.) | 1. *A zörökség mijat jó összegyűttek a tesvérők. Nēm tuttak mēgēggyezni.* 2. *Ezők még a farsangi bálon gyűttek össze.*

összekászálódik Vt *összekászálódik* † | tn i Összekészülódik, <de nehezen>. rossz | *Jó lenne, ha összekászálónná!*

összekavircol Vt *összekavircul* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i Elkever, össze-vissza hány vmit. | *Mindönt összekavircút ez a méhelbe, sēm̃mi nincs a helin.* | ÖSSZEGUBANCOL

összekaviszol Vt *összekaviszul* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i 1. Mindent összekever. 2. Bepiszkit vmit. | 2. *Összekaviszúta a kényér ruhámat.*

összekel Vn *összekel* ↓ ↓ | tn i Házasságra lép vkivel. | *Tavasszā összekēnek a fjjatalok.*

összekocódik Vt *összekocódik* ↓ ↓ | tn i Összevesz, összezőrdül vkivel. szép, tréf | *Némelkor azér összekocóttak a fjjatalok a zörögökkē.* | **Megj.** A címszó mai változatai: *összekocolódik, összekoccan.* – KULCSÁR szerint (1896 táján): *összekocódás* = összeveszés. „A Hegyháton kevesebb összekocódások legfeljebb egy-két helységben voltak.” (KULCSÁR: „Hegyhát” 229.)

összekoledál Vt *összekolédál* ↓ ↓ | ts i Összekéreget, összekoldul. | KOLEDÁL

összekórizsál Vt *összekórizsál* † | ts i Összekéreget. | KÓRIZSÁL, KOLEDÁL

összekupacol Vt *összekupacul* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i Kupacokba összehord vmit. | *Összekupacúta a szénát?*

összekutyul J *összekutyul* | ts i 1. Összekever <bizonyos dolgokat>. rossz, gúny 2. Egyértelmű ügyeket összezavar. rossz | 1. *Esz̃t jó összekutyútátok, monthatom. Mast nēm ismerēm̃ ki magamat, mi hová való.*

összelotyog Vt *összelotyog* ↓ | ts i Fecseg; minden bolondságot összebeszél. | *Mi mindönt összelotyogott ez a Tera!*

összelubickol Vn *összelubickul* ↓ ↓, ~ | ts i <Mindent> összefröcsköl, összevizez <fürdés, mosakodás közben>.

összemancsol Vt *összemancsul* ↓ ↓, ~ | ts i Összefogdozva bepiszkit, összemaszatol vmit. | *Látod, mast mindönt összemancsútá a lēkváros kezeddē.*

összemarok Vn *összemarék* ↓ ↓, ~ | fn Mértékegység: annyi <menyiség>, amennyi két egymás mellé tett tenyérben elfér. | *Doptam a tikoknak két összemarég buzát.*

összemegy Vn *összemegy* | tn i Az aludttej <melegítéssel> összeáll. | **Megj.** Ebből az anyagból készül a *turó*. – Ha a tej megy össze, az romlott (savanyú) tej.

összeolvas AJ *összeóvas* ↓, ~ | ts i 1. Megszámálal vmit. 2. Sokfélét olvas. | 1. *Összeóvasom még a tikokat, hogy megvannak-é.* 2. *Ez a gyerök összeóvasta má a fő könyvtárat.*

összepacsmagol Vt *összepacsmagul* ↓ ↓, ~ | ts i Összekever <különböző folyadékokat, ill. ételféleségeket>. | *A Gyuri szeret mindönt összepacsmagúni, így asztám még rózsaszínű bora is van.*

összepakcsol Vn *összepakcsol* ↓ ↓, ~ | ts i 1. Összekever <bizonyos össze nem illő> dolgokat. rossz, gúny 2. Kisgyermek <fürdés közben pacsolásával> mindent összefröcsöl. tréf

összeparolázik Vn *összeparolázik* ↓ | tn i 1. Két személy kezet fog egymással. 2. Összeismerkedik, összebarátkozik vkivel.

összepucol Vn *összepucol* ↓ ↓, ~ | ts i 1. Összetakarít vmit <egy nagyobb helyen>. 2. Összesöpri a szemetet.

összeregőz Vt *összeregőz* † | ts i Regőzéssel fiatal párokat összehoz <azért, hogy legyenek házastársak>. | ODAREGŐZ

összerondít Vn *összerondít* ↓ ↓, ~ | ts i Nagyon összepiszkít vmit. | *Apátok a sáros bakkancsávā sokszó összerondított a konyhát. Győzők utánna takarítani.*

összeröhöncsöl Vt *összeröhöncsöl* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i Vmit tökretesz, nagyon összezagyvál. rossz | *Mér köllött összeröhöncsönöd ezöket a széb gyümöcsöket? – Hogy összeröhöncsüted a ruhádat!*

összestimmel Vt *összestimmül* ↓ ↓, *összestimmöl* ↓, *összestimmél* | tn i 1. Összejátszik vkivel. rossz 2. Összeillik vkivel. 3. Két személy jól érti egymást. | 1. *Ezök jó összestimműtek abba a naty csibésségbe.*

összeszántás Vt *összeszántás* † | fn Ha a földdarab közepétől indulva az eke a parcella közepe felé fordította a földet a barázdában, összeszántást végeztek | *Vót ugyé összeszántás, ha bakhátra lēt szántva, még ujan is, hoty szét lēt szántva.* (AKHA I, 19.) | SZÉTSZÁNTÁS, VAKBARÁZDA

összeszedelőzik Vt *összeszedőlőzik* ↓ ↓, *összeszedelőzik* | tn i <Indulás előtt> összekészülődik, összeszedi a dolgait. | *Készen vagyunk. Összeszedőlőzünk, asztám mögyünk haza.*

összeszerelmeskedik Vt *összeszerelmesködik* ↓ ↓, *összeszerelmeskodik* | tn i Két ember megszereti egymást. kedv, tréf | *Akkor Éva még a Laci összeszerelmesköttek.*

összeszüremkedik Vt *összeszüremködik* ↓ ↓, *összeszüremkodik* | tn i Összegyűlik. | *Lassan azér összeszüremkődött a szöllőle a kád ajján.*

összetakarít A *összetakarít* ↓ ↓, ~ | ts i Minden szemetet <gondosan> összeszed. | **Megj.** Erre a fogalomra használt szó még: *kitakarít* és *összetisztogatolódik*.

összetekercsel Vt *összetekercsöl* ↓, *összetekercsöl* | ts i Vmiből tekercset formál. | **Népr.** Kis rongydarabok összetekercselésével készítették az asszonyok maguknak

févót. Ha fejen vittek nagyobb kosarat, *févót* tettek a kosár alá, hogy a teher ne nyomja annyira a fejüket. – Pákolitz István „Tekercs” címmel szép verset írt a *févóról* és édesanyjáról.

összetisztogatólódik Vt *összetisztogatulódik* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i Nagyon gondosan, hosszasán végzi a takarítást. kedv, szép | *Na, Ilonka, látom, hoty szépen összetisztogatulóttá.*

összeüt Vn ~ | 1. Összeeszkábál vmit. gúny 2. Gyorsan főz vmit. tréf | 1. *Összeütöttem gyorsan eszt a katrocot.* 2. *Összeütött a feleségöm egy jó röggelit kóbázbu még tojázsbu.* | **ESZKÁBÁL**

összevissza J *összevissza* | 1. Összesen. 2. kny. (Rendetlenül.) | 1. *A zegész összevissza ezör forindba kerűt. Nēm többbe!*

összezagyváll Vn *összezagyváll* ↓, ~ | ts i 1. Zavarosan, összevissza beszél. rossz 2. Bizonyos dolgokat alaposan összekever. rossz | 1. *Összezagyváll ez mindöm boloncságot.* 2. *Ez nēm tud normálissan főzni, mer összezagyvállli a hozzávalókat.*

összezsurmál Vt *összezsurmál* ↓ | ts i 1. <Kenyeret, száraz süteményt> morzsál, apró részekre tördel. 2. A morzsákat elszórja maga körül. | 1. *A kēnyeret nēm köllene összezsurmáni!* 2. *Összezsurmállod mindig a zasztal ajját.*

ösztöke Vn *ösztöke* † | fn Kis eketisztító szerszám <volt>. | **Megj.** Ezzel a vasvégű bottal tisztogatták az eke kormánylemezét, és ezzel böködték (öztökélték) az ekét vontató jószágokat, főleg az ökröket, ha lassan haladtak.

öztövér Vn *öztövér* ↓ ↓ | mn Sovány, gyenge <test, jószág>.

ölt-kajált l. ölt-kiált

öltözet l. öltözet

öltő l. öltő

öltőlapát l. öltőlapát

övé A *üvé* ↓ ↓, *üjjé* ↓ ↓, ~ | nm kny. | *A züjjé sokkal szöb, mind a tijeé.*

öveg l. üveg

özvegyasszony A *özvegyasszony* ↓, ~ | **Szerk.** (mn és fn) kny. | *Nagyanyám akkó má özvegyasszony vót.*

özvegyember A *özvegyembör* ↓ ↓, *özvegyembër* | **Szerk.** (mn és fn) kny. | **Megj.** Megözvegyült férfira ritkán mondják, hogy ő özvegy. Inkább csak így: *egyedű van.*

P

pacikol Vt *pacikul* ↓ ↓, ~ | tn i <Kisgyermek> pancsol <a vízben>. tréf | *Gyerököm, mér pacikúsz abba ja piszkos vízbe?*

pácol A *pácul* ↓ ↓ ~ | <Vetés előtt> pácolóanyaggal gabonát fertőtlenít. 2. Sonkát, ill. más húsfélét <főzés előtt> páccal kezel. | **Népr.** Főleg gabonaüszög ellen védekeztek úgy, hogy *kékkű* (rézgálic) és mész oldatával locsolgatták a nagy teknőkbe rakott

vetőmagot, majd az anyagot megszáritották. – Az említett munkafolyamatot itt így is nevezték: *csávázás*. | **Szerk.** *be ~, még ~.* | CSÁVÁZÁS

pacsker Vt *pacsker* ↓ | fn Gyapjúból kötött lábbeli. | *Régöm még iskolába is pacskerba jártunk. Ha sár vót, klumpát vagy szandárt husztunk föl.* | **Népr.** A *pacskert* a nők kötötték gyapjúból kisebb, nagyobb méretben. Az ügyesebbek egyszerű díszítő-motívumokat tudtak kötni a lábbeli elülső részére. Talpára erős zsákvásznat varrtak. A *pacsker* kb. az 1960-as években kiment a divatból.

pacs kertalp Vt *pacs kertóp* ↓ ↓, *pacs kertáp* ↓ ↓, *pacs kertalp* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A *pacs*ker aljára varrott erős vászon, ritkábban vékony bőr.

pacsmagol l. **összepacsmagol**

pacsmagos Vt ~ ↓ | mn Mocskos, szennyes <ruha>. | *Mitü lett ijem pacsmagos a ruhád?*

pad J | fn 1. kny. (Egyszerű ülőbútor <több személy számára>.) 2. A szoba padló-ja. | **Megj.** A 2. jelentésben ma már ritkán használják. A címszó szinonimája korábban itt a *lóca* volt. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 táján) a szoba bútorzatához *padok* is tartoztak. | **Szerk.** *kis ~, nagy ~.* | LÓCA

padlás A *pallás* ↓, ~ | fn kny. | **Népr.** Cséplés után a gabona fölkerült a *pallásra*. *Ot mék szárathatott. Falapáttal szoktunk néha átforgatni.* (AKHA I, 28.)

padlásfeljáró A *pallásfőjáró* ↓ ↓, *pallásfőjáró* ↓, *padlásfeljáró* | **Szerk.** (fn és igenév) Lépcsős feljáró a padlásra. | **Népr.** Régen a füstöskonyhából vagy a kamrából vezetett a padlásra.

padláslyuk Vn *palláslik* ↓, *pallásjuk* ↓, *padlásjuk* | **Szerk.** (fn és fn) Egy vagy két ablakszerű nyílás a tűzfalon a padlástér szellőztetésére.

padló A *palló* ↓, ~ | fn A helyiségek deszkapadozata, ill. a padozatot alkotó deszka. | **Megj.** A *palló* szó a falu nyelvjárásában homonima, mert ezt is jelenti: 'korlát nélküli kis híd <a patakon>'. | **Népr.** Régen az árkon átfektetett vastagabb deszkán, a *pallón* szokták mosófával kiverni a lúgos vizet a beáztatott ruhákból.

padlós Vn *pallós* ↓, *padlós* | mn Lepadlózott helyiség. | *A pógároknak má a zezörnőccász kilencvenes évekbe naty pallós szobájjik vótak. A szegényöbбек meg földes szobágha laktak.* | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 táján): „Némelyek *padlóz*tatják, mi több: *festetik* is már szobáikat, különösen a bíró-kandidátusok.” (KULCSÁR: „Hegyhát” 236.) | **Megj.** Az „urias” beszédben inkább a *padlós* előtag a gyakoribb *padlózott szoba* megnevezésében. – Az erősebb deszkából készült hídnak *pallóshid* volt a neve.

padlóz A *pallóz* ↓, ~ | ts i Helyiséget deszkapadozattal lát cl. | *Nálunk is padlózni köllene!*

páhol l. **elpáhol**

pájsli J ~ ↓ | fn 1. Gyomor. 2. Pacalból főtt étel. 3. Gusztus, ízlés. rossz. | 1-1. *Keverög a pájslim, de nagyon.* 3. *Na, eszt nem vészi be a pájslim.* [Ezt nem tudom elfogadni.] | **Megj.** A 2. jelentés inkább csak a németek nyelvében; a magyarok ugyanis

szarvasmarha gyomrából nem főztek ételt. – A címszó a német köznyelvi *Peischel* és a német nyelvjárási *pejsli* szavakkal van kapcsolatban.

pajta Vt ~ | fn 1. Tágas gazdasági épület <rendszerint az istálló mellett>. 2. <Ritkán> ól, istálló is, <ha ott állatokat tartottak>. | **Népr.** A pajtában takarmányt (szénát, lucernát) szoktak tárolni, és itt készítették a jószágoknak *szēcskavágó*val a *szēcskát*. Ide kerültek használat után a különféle mezőgazdasági eszközök (eke, borona, vetőgép, konkolyozó stb.).

pakli J ~ ↓ | fn 1. Egy tucat [12 doboz] gyufa. 2. Egy csomag ill. egy teljes sorozatú kártya. 3. <Általában> olyan áru, ami egy csomagba van kötve (pl. a dohány). | *A zsidó botos [Árviz nevű] szeméddombgyán én egy aran fülbevalót taláтам, az igaz, de öregapám vissza is vitte. Két pakli hármас dohánt kapott érte.* | **Megj.** A 19. sz. végén Mocsoládon zsidó családok is laktak. Főleg kereskedelemmel foglalkoztak (boltosok voltak). A *Zsidótemető* helyének nyomai még ma is láthatók a temető ÉK-i szegletében. (BMFN I, 11/5.)

pákosztos Vn ~ ↓ | mn Torkos, torkoskodó <állat, ember>. rossz, tréf | *Mēgen itt ólákonnak ezek a pákosztos macskák. Nē hagyjátok kinn a zételt a gangon!*

pákosztoskodik Vn ~ ↓ | tn i Torkoskodik. rossz, tréf | **Megj.** Emberre, állatra egyaránt vonatkozhat a címszó.

pakróc l. **pokróc**

pallás l. **padlás**

palláslik l. **padláslyuk**

pallásfőjáró l. **padlásfőjáró**

pállik Vt ~ ↓ | tn i 1. <Növényi anyag nedves helyen> befülled, erjed. 2. A száj nyálkahártyája felpuffad, kisebesedik. | 1. *Napok óta pállik a lucërna a pajtába, mer vizessen raktad be. Mēk kõne forgatni!* 2. *Nēm tudom, mitű pállik ki ja szám állandójjan.* | **Megj.** Az 1. jelentésben szokásosabb a *be-* ik-s változat, a 2. jelentésben pedig a *ki-* ik-s szóalak.

pállósajtár l. **párlósajtár**

pámpillás Vt *pampéllás* ↓ ↓, ~ ↓ | mn 1. Cifrán, feltűnően, kihívóan öltözködő <lány>. | *Ez a Bőzsike ez mindig ujan kinyösködő, pampéllás lánj vót.*

pámpilláskodik Vt *pampélláskodik* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i 1. Cifrán, feltűnően öltözködik. rossz, tréf 2. Furcsán, kényeskedve viselkedik. rossz, gúny, tréf | *Nē pampélláskoggy, Anuska!*

pampog Vn ~ | tn i 1. Állandóan dünnyög, visszabeszél, ellenkezik <vmi miatt>. 2. Akadozva beszél. | 1. *Mēr kő neköd mindőner pampogni?* – *Nē pampog'gy itt neköm!*

pamut Vn *pamuk* ↓, ~ | fn Textilipari termék gyapotból; fonal.

pamutalma Vn *pamukalma* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Édes, apró szemű nyári alma. | *A Tombi Feri bácsinak vót jó pamukalmájja.*

pamutvászón A *pamukvászón* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) Vászón pamutfonal és kenderfonal összeszővéséből. | *A pamukvászón sokkal finomab vót, mind amit nálunk szűjtek a takácsok.*

pancsikol Vt *pancsikul* ↓ ↓, ~ | ts és tn i 1. <Kisgyermek fürdés közben> kezével a vizet ütögeti. kedv, tréf 2. <Kisgyermek> vizet kiöntve pancsolgat, játszik. kedv | *Nízzétők, hugyan pancsikul!*

pancsol l. **összepakcsol**

pápaszem Vn *pápaszöm* ↓ ↓, *pápaszēm* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Szemüveg. | ÓKULA, ÓKULÁRÉ

papír A *papir* ↓, ~ ↑ | fn kny. (Írásra, nyomtatásra alkalmas anyag.)

Papkereszt A *Papkörösz* ↓, *Papkērész* | **Szerk.** (fn és fn) Kőkereszt a Papföld szélén. | **Népr.** Régen itt végezte a plébános a *buzaszentölést*. – Eddig kísérték el egykor a gyüdi, andocsi búcsúba indulókat. Harangszóval itt várták a visszaérkezőket. | **Megj.** A keresztet egy traktoros az 1960-as években ledöntötte. Felújítására példás összefogással 2006-ban került sor. (L. még VARSÁNYI GYULÁNÉ BÜKKÖSDI MÁRTA 2007. 84–85.) Felszentelésével egy időben adták át a vele szemben levő *Rigac-emplékhelyet*. 2008 nyarán a helyi fafaragótábor alkotói – Rigac Jancsira emlékezve – igényesen, szépen megformált szobrot állítottak erre a helyre, a Rigac-emplékfa közelében.

papkéve Vn ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A gabonarakás felső (záró) kéréje. | **Népr.** Egy-egy rakás (vagy kereszt) 3 x 4, azaz 12 kéből állt. A felső, a 13. kéve volt – a hagyomány szerint – a papnak járó termény kéréje. (AKHA I, 25.)

papramorgó l. **napraforgó** a.

papsapka Vn *papsipka* ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A kecskerádó [*Eonymus europaeus*] négycsúcsú, püspöklila termése, <amely papsapkára emlékeztet>. 2. A katolikus papok négyszögletű fővege, amelyet bizonyos szertartások alkalmával viselnek. | *Régön nēm vót ennyi papsipka a határba.*

papzsák J *pabzsák* † | **Szerk.** (fn és fn) 1. Zsák a papnak járó termény gyűjtésére, tárolására. 2. Telhetetlen <ember>. rossz, gúny | 1. *Pabzsák az, amēllik soha nēm tellik mēg.* 2. *Ez mindig ijem pabzsák vót.*

papundekli Vn *pakundekli* ↓, *papundekli* | fn Kartonpapír. | **Megj.** A címszó a német *Pack* 'csomag, köteg' és a az ugyancsak német *Deckel* 'fedő, fedél' szavakkal lehet kapcsolatban.

paradicsom A *paradicsony* ↓, *paradicsonj* ↓ ~ | fn 1. Húsos, leves, piros boggyótermésű növény [*Solanum lycopersicum*] 2. E növény termése. | **Népr.** Régen a paradicsomot nyersen itt nem fogyasztották, inkább csak befőzve tartósították; és főzésnél hasznosították.

paradicsomos A *paradicsonyos* ↓, ~ | mn kny.

paráhol Vt *paráhul* ↓ ↓, ~ ↓ ↓ | ts i Pazarol. rossz | *Paráhótá nálík éppen öleget.* | **Megj.** A címszó szokásosabb alakja: *elparáhol*. – *Ēparáhúta a főggyejit, a pëndzit, a végim mēg a jószágát is.*

parancsol A *parancsul* ↓, ~ | tn és ts i 1. Rendel. 2. Rendelkezik. 3. Kér. | 1. *A zorvosunk ágyba parancsút engömet.* 2. *Nálík a zasszony parancsul.* 3. *Mit parancsul?*

parasztasszony A *parasztasszonj* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) kny. | **Népr.** Régen a parasztasszonyok dolga volt – a házimunkákon kívül – az aprójószágok etetése, gondozása és a mezei munkákból a vetés, kapálás, betakarítás.

parasztember A *parasztembör* ↓, *parasztembër* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) kny. | **Népr.** Régen a parasztemberek (férfiak) dolga volt a jószágok (lovak, tehenc) etetése, gondozása. Ők végezték a szántást, vetést, a termények betakarítását.

paraszthold Vt *paraszthód* ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) 1200 négyszögöl területű föld. | **Megj.** Nevezik *magyarhódnak* [magyarholdnak] vagy *kishódnak* [kisholdnak] is. | MAGYARHOLD, KISHOLD

parasztvászon Vt *paraszvászony* †, *parasztvászony* † | **Szerk.** (fn és fn) | **Megj.** Csak kenderfonalból szőtt, a pamutvászonhoz képest durvább, erősebb vászon.

parasztzsák Vt *paraz'zsák* ↓ ↓ | fn Házilag, erősebb kenderfonalból szőtt zsák. | **Megj.** Kisebb, mint a *zsidózsák* (vagy *csajánzsák*). | **Népr.** Régebben a zsákra ráfestették a gazda nevét és lacímét is.

parázs J ~ | mn 1. Porhanyósra sült termény <krumpli, tök, gesztenye>. 2. fn kny. (Izzó tüzelőanyag.) | **Megj.** Ha az *uritők nem parázs* a sütés után, akkor azt mondják: *Fostos ez a zuritők.* [Vagyis nem ízletes, mert vizes.]

párbér Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A pap és a kántortanító járandósága <volt>. | *Aki-k szegényők vótak, azok nem tultak párbért fizetni.* | **Megj.** A párbért pénzben szokták felajánlani, de természetbeni javakat is elfogadott az egyházközség (pl. gabonát, burgonyát, csirkét, tyúkot, tojást stb.) – Azért volt a juttatás neve *párbér*, mert *házas páronként* számították a járandóságot.

parget l. barhent

paréj A *paré* ↓ ↓, ~ | fn Gyomnövény; disznóparéj [Amaranthus]. | *Szöddök éty kis parét a disznóknak; annyit, hogy még a tikoknak is gyussom belüle.* | **Népr.** A paréj egyik fajtája igen bűdös. Mérgező anyaga idézheti elő, hogy a kacsák megbetegszenek, ha ebből esznek. Ezért is nevezik ezt a gyomnövényt *kacsafosató parénak*.

parlag A *pórag* ↓ ↓, *pārag* ↓ ↓, ~ | mn Parlagon hagyott <terület>. – fn Terület, <amit nem művelnek> | *Az biztos, hogy az ijen pórak földet nehéz lesz újra megműveni.* – *A disznókat ot legyētette a kanász a pāragon.* | **Szerk.** ~ föld, ~ fü, ~ rét, ~ széna.

parlagszéna Vt *pórakszéna* ↓ ↓, *pārakszéna* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Magasabban fekvő területen <nem vízjárta réten> termő, kiváló minőségű széna. | *Szerette a jószág nagyon a pārakszénát.* | CSÁDÉ, CSÁDÉS SZÉNA

párlósajtár Vt *pállósajtár* ↓ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) Fából készült nagyobb sajtár (lényegében fakád), amelyben a mosásra szánt ruhaneműt és a nagyobb vásznakat (lepedőket, terítőket) párolással <hamuból készített lúgban> áztatták. | **Népr.** A kádár által készített *pállósajtár* alján kis lyuk volt. Ezt bottal lehetett lezárni, ill. nyitni. A sajtár két szemben levő csapján (oldalt) szélesebb lyuk volt. Ezeken erősebb durungot lehetett át-dugni, s vele emelték a sajtárt kocsi-ra. A sajtárt aztán kocsival szállították a mosóhelyre, a mai Faluárok partjára. – Újabban már csak arra használják, hogy ebbe rakják a lesózott húst disznóvágáskor.

párnaciha Vn ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Párnahuzat, ill. tolltartó párnatok. | **Megj.** Hagyományosabb megnevezése: *vánkosciha* vagy egyszerűbben: *ciha*.

párnafa Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A kocsi hátulján a tengely fölött elhelyezkedő elem (fából), amely rögzíti a tengelyt, a kiságast és a fűrgetyüt (fűrgetyürakoncát). | **Megj.** Az említett elemeket bogárn készíti. Összevesalásukat a kovács végzi. A *párnafa* arról kaphatta nevét, hogy ezen nyugszik a kocsi hátulja. – A *párnafa* más megnevezései: *vánkos*, *vánkosfa*.

paróka A *baróka* ↓ ↓, ~ | fn kny. (Oldalszakáll.) | *Csunya a barókád.*

parókás A *barókás* ↓ ↓, ~ | mn kny. (Parókát viselő személy.)

párol Vt *palul* †, *palol* †, *párol* ↓ ↓ ~ | ts i Vászonneműt párlósajtárban áztat, párolással tisztít. | *Régöm párolták a ruhákat, vásznakat.* | LÜG, LÜGOZÁS, PÁRLÓSAJTÁR, SZAPULÁS

parola Vn *parula* ↓ ↓, ~ fn Kézfogas.

parolázik Vn *parulázik* ↓ ↓, ~ | tn i <Megalkudás után> partnere tenyerébe csap; ezzel jelezvén: Áll az alku. | **Szerk.** össze ~.

part Vt ~ | fn 1. Töltés, árok oldala. 2. Domb <erősebben> lejtős oldala. 3. Vminek (pl. tónak, vízfolyásnak) a széle. | 1. *Benyőtte ja bürök a zegész partot.*

páskom Vt *páksom* ↓ ↓ | fn <Korábban> legelő; ma szántó. | *A Páksom régön legyellő vót.* | **Megj.** Dülönévként: *Páksom*, szántó az ági határ mentén. (BMFN I, 11/184.) – A latin *pascum* 'legelő' szóból cred. – A hely egykor *Ravaszlik* falu határához (Janus Pannonius hűbértokához), majd Majthényi József uradalmi birtokához tartozott. Később legelőként kerülhetett a mocsoládi faluközösség tulajdonába.

paszita Vt *poszita* †, ~ ↓ ↓ | fn <A keresztkoma részéről> a gyermekágyas asszonynak vitt <ételes> ajándékkosár. | **Népr.** *Három nap egymásután egy vesszőkosárra való ételt szoktak vinni a gyerőkágyas asszonynak. Vót ebbe mindön: leves, husok, savanyóság, torta, sütemény, bor, kávé, mindön. Vörsönyőnek még máma is, hoty ki visz többet, jobbat a paszitába.* (L. még AKHA I, 89.) | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 táján): *paszita* = az újszülött lakomája; s ezt követte a *komavendégség*. Ez utóbbit a z újszülött szülei tartják (viszonozva a komaasszony egy hétig tartó ételhordását), „de arra a keresztszülőkön s a bába-asszonyon kívül csak keveset hívnak meg.” (KULCSÁR: „Hegyhát” 240.)

paszkonca Vt ~ † | Elhanyagolt külsejű, maszatos gyermek. rossz, tréf | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 táján): *paszkonca* = maszatos gyermek. – Régebben Mocsoládon is ismerhették a címszó eredeti jelentését: 'megtermékenyítésre képtelen him ivarú ember vagy állat'. Egyik idős adatközlőm (Bükkösdi Ernő) még ma is emlékezik arra, hogy nem volt ritka Mocsoládon az unokatestvérek közti házasság. Szerinte „*ezőgbü a házasságogbu paszkonca* (nemzésre képtelen) *utódok születtek* – A magtalan kakasra ezt mondták: *Paszkonca az a kakas, amellik nēm tut* [tud] *cicőréni* [párosodni].

pászma Vn ~ ↓ ↓ | fn Meghatározott tömegű fonalköteg. | **Népr.** Pászmaegységek szerint rakták fel a fonalat a szövőszékre.

passzentos Vt *passzēntos* ↓ | mn Testhez simuló <ruhadarab>. | **Megj.** A címszó inkább ruhára vonatkozik, de lehet *passzēntos* az ajtó, ablak is, ha pontosan, jól záródik.

passzít Vn *pásszitt* †, *passzít* ↓ ↓, *passzitt* ↓ ↓, ~ | 1. Összeillővé formálja <a bog-nár, asztalos, szabó stb.> a munkadarab nehezebben kapcsolódó részeit. 2. Összeillő dolgokat válogat; összeválogat. | 1. *Kálmán, próbát passzittani eszt a zajtót, mer nem lehet röndössem becsukni!* 2. *Látom, szépen passzítottad a ruháhol a nyakkendőt még a zoknit.*

passzol¹ A *passzul* ↓ ↓, ~ | ts i <Labdát> továbbad. | *Passzúd má ide a labdát!*

passzol² Vn *passzul* ↓ ↓, ~ | tn i Illik vki (vagy vmi) vkihez (vmihez). | *Ezök jó passzúnak egymáshó.*

passzus Vn ~ ↓ ↓ | fn Járlatlevél. | *Régöm Bikāra köllöt mēnni a jegyzőségre passzust csinyátatni.* | **Megj.** Régebben *paksus*nak is mondták a járlatlevelet.

pászta Vn ~ ↓ ↓ | fn 1. Erdőben, mezőben az éppen munkába vett terület. 2. A szőlő egyik <kisebbik> része | **Megj.** A 2. jelentésben szokásosabb a *vágó* szó.

pásztás Vn ~ ↓ | mn 1. Olyan terület, ahol pászta van, ill. amit pásztákra osztottak. 2. Az a munka (pl. a kapálás), amely sávosan, pásztákban történik. | 1. *A Póznás esz pásztás terület vót, mer csak egy-egy nagyop pásztán [sávon] vákták ki ja fákat.* 2. *Szöröncse, hoty pásztássan gyütt a zeső. Ezér asztán ēkerūt minket a jégverés.*

pászttermál Vt *pásztērmál* ↓ ↓ | ts i 1. Megfegyelméz, megver vkit. 2. Kicsit meglegyint vkit. tréf | 1. *A Pista pásztērmáli ám a lovajit fészit.* 2. *Kicsit mēkpásztērmátam a gyerōköd, de má bánom.* | **Megj.** A címszót a 2. jelentésben inkább ik-s alakban használják. | **Szerk. meg ~.**

pasztinák A *pasztērnác* ↓ ↓, *pasztērnák* †, *pasztinác* †, ~ | fn A petrezselyemhez hasonló zöldség [Pastinaca sativa]. | **Megj.** Kiváló ételizesítő. – Az alakváltozatok közül a 2. és 3. szinte egyenlő arányban fordul elő a mai beszédben.

passzíroz A *paszéroz* ↓, *passzíroz* | ts i kny. (Élelmiszert szűrőn áttör). | *A Mariska éppen a paradicsont paszérozi.* | **Megj.** A címszó jelentésében használják a *paszérol* szót is. – *Ribizlit paszérótam.*

patikárus Vn ~ ↓ ↓, *patikárijus* ↓ ↓ | Gyógyszerész. | **Megj.** A mai szóhasználatban: *patikus*, *gyótyyszerész*.

patkány A *patkán* ↓ ↓, ~ | fn kny. (Egérféle kártevő rágcsáló állat [Rattus rattus].) 2. Alattomos, aljas személy. durva | 1. *Patkán vót a pincéngbe.* 2. *Vigyázzatok, mer naty patkány ez a zembör!*

patkoltat A *patkútat* ↓ ↓, *patkótat* ↓ | ts i <Lovára> kováccsal patkót rakat. | *Öregapám Cukorékná szokta patkútatni a lovajit.*

pátyolgat Vn *pátyúgat* ↓ ↓, *pátyógat* ↓, ~ | ts i 1. Gondoskodik vkiről <jobban a szokásosnál>. 2. Kényeztet vkit. szép | 1. *Szépem pátyúgati a zőregptyát.* 2. *Ez a Bözsike agyompátyógati a kizsgyerőkejit.* | **Szerk. meg ~.** | DÉDELGET

pattyog Vt ~ † | tn i Hangutánzó szó: pipázás közben a pipa szürcsögő hangot ad. | *Rágyujtottak a zőregők, asztám pattyoktak a pipák jóizűjen.*

pazarlás Vt *pazállás* †, *pazallás* ↓ ↓, ~ | fn 1. Értékek méltatlan célokra fordítása. rossz 2. Nem takarékos fogyasztás. rossz | *A pazállást ém mindig elitétem.*

pazarlódik Vt *pazállódik* †, *pazallódik* ↓ ↓, ~ | tn i 1. Az érték méltatlan célokra fordítódik. rossz 2. Vmit nem takarékosan használnak. rossz | 1. *Ne engeggyétők mők, hoty pazállóggyon az a sog gabona a szálittáskor!* | **Megj.** A címszó gyakrabban szerepel a beszédben ik-vel: *Annyi ēpazállódik, hoty csoda.* | KÁRBA MEGY, ELVESZELŐDIK

pazarol A *pazál* †, *pazal* †, *pazall* †, *pazáll* †, *pazarul* ↓ ↓, ~ | ts i Értékeket felelőtlenül, bőségben és méltatlan célra fordít. rossz 2. Nem takarékosan használ vmit. rossz | *Esz csak pazállí ja sok péncet a kocsmára mők a nőkre.* 2. *Nēm kőne ennyi vizet pazāni a zőntőzésre!* | **Megj.** A címszót gyakrabban használják ik-vel: *Ēpazāta a vagyónāt ez a szőgyőntelen.* | PARÁHOL, PAZARLÓDIK

pecék Vt *pőcők* ↓, *pēcők* † | fn 1. kny. (<Gépnek, tárgynak> vmilyen kiálló kis része.) tréf 2. Kis hegyes fadarab; cővek. 3. A *blincki* [pilincke] nevű játék egyik eszköze, amelynek a két vége kúp alakú. 4. Csikló. | **Megj.** A z 1. jelentésben használatos újabban a *bigyó* szó is.

pecér l. **kutyapecér**

peckázás Vt *pěckázás* ↓ ↓ | fn Játék fémpenzek (érmék) dobálgatásával. | *Jó játék vót a pěckázás.* | **Népr.** A játékosok pénzt dobálnak a talajra húzott, tőlük 2–3 m-re levő vonalra. Az lesz első, a nyerő, aki a vonalhoz legközelebb tud dobni. Néhány sorozat után kialakul a versenyzők sorrendje, majd ezután a győztes marokból feldobja a vonalhoz dobott érméket. A feldobónak előre mondanía kell, hogy *fej vagy írás* szerint jut neki a lehullott pénzekből. – A játék német eredetű neve: *strékkézés*. Ez a német *Strich* 'vonás, húzás' vagy *Strecke* 'távolság' szóval lehet kapcsolatban.

peckel Vn *pőcköl* ↓, *pěckěl* | ts i 1. Taszít, lök vmit. 2. kny. (Kitámaszt vmit.) | 1. *Pőckőd ide a radiodat!* | **Szerk.** ki ~.

peckes Vn *pőckős* ↓, *pěckēs* | mn 1. Délceg járású <ember>. 2. Büszke, rátarti <ember>. 3. Pecekkel ellátott tárgy. | 1. *A Natypál Pista bácsi igēm pőckős embőr vót. Ugy mēnt, mintha karót nyēt vóna.*

pecsenye A *pecsönye* ↓, *pecsēnye* | fn Sült hús. | **Fr.** *Csak a maga pecsönyéjjit sütőgeti.* [Csak a maga érdekeivel törődik.] | **Szerk.** *fehér ~, kacsá ~, liba ~.*

pecsét A *pőcsét* ↓, *pěcsét* | fn 1. Kis folt <a ruhán, terítőn>. 2. kny. (Bélyegző.)

pecsétel A *pőcsétül* ↓ ↓, *pěcsétöl* ↓, *pěcsétel* | ts i kny. (Pecsétel lát el.) | **Szerk.** *le ~.*

pecsétés A *pőcsétős* ↓ ↓, *pěcsétēs* | mn 1. Szennyező folyadéktól foltos <tárgy, ruha stb.>. rossz 2. Pecsétel ellátott <irat, levél>.

pedig A *pejig* †, ~ | ksz kny.

pediglen A *pejiglen* †, ~ ↓ | *Ēn a hust őszőm, nēm pejiglen a tejet.* (AKHA I, 165.)

pchely AJ *pőhöl* ↓ ↓, *pőlhe* ↓ ↓, *pehej* | fn 1. Pchelytoll. 2. Néhány növény levégőben szálló termése. 3. <Bizonyos> termények maradéka. 3. A hó kis laza csomója. | 1. *Csupa pőlhe lēt a szoba tolfosztáskor.* 2. *Mojos lēt a kukorica, ezēr lēt ennyi pőlhéjje.* | PIHE

pej Vn ~ ↓ | mn és fn Vöröses, ill. meggy színű, sötét sörényű ló. | *Vót éty szép pej lovunk.* – *A pej sokkal szöb, mind a kese* [ti. ló].

pele A *pöle* ↓ ↓, ~ ↓ | fn A mókushoz hasonló, kis erdei rágsáló állat [Gliridae]. | **Fr.** *Kövé, mind a pöle.* [Nagyon kövér.]

pelyva Vt *pilva* ↓ ↓, *pojva* ↓, *pějva* ↓ | fn 1. A gabonaszemeket borító levelek tömege. 2. Törek. | 2. *Hozzatok éty kosár pilvát a szécskába!* | **Fr.** *Annyi pëndze vam mind a pilva.* [Sok pénze van.]

pelyvahordó Vt *pilvahordó* ↓ ↓, *pějvahordó* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és igenév) Lepedő nagyságú erős vászon. | **Népr.** Ebben hordták a pelyvát a pelyvaskunyhóból az istállóba.

pelyvaskunyhó Vt *pilvászgunyhó* ↓ ↓, *pějvászgunyhó* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Egyszerű építmény volt, amelyben a polyvát tárolták. | *A pilvászgunyhóba szoktunk ébujjni bujócskázás közbe.* | **Népr.** Szalmakazal vette körül azt a faszerkezetű kis épületet, amelynek oldalait ágakból fonták, majd polyvás sárral betapasztották. Ha nagyobb volt az építmény, akkor *pilvásfészörnek* nevezték. – A pelyvát nem csak etetésre használták. Vakolásra is alkalmas volt az az agyagos föld, amelybe pelyvát kevertek. Ezzel a kötőanyaggal készültek régen a ház mennyezetének gerendaközeit kitöltő *viklik* is. A *vikli* a német *Wickel* 'göngyöleg' ill. a *wickeln* '(fel)csavar' szavakkal lehet kapcsolatban. – Ahol nem volt pelyvaskunyhó, ott a szalmakazalban (kis lyukban) helyezték el a pelyvát. Ennek a helynek *pilváslik* volt a neve.

pelyváslyuk Vt *pilváslik* ↓ ↓, *pějváslik* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) L. a pelyvaskunyhó adatai között!

pemet Vt ~ ↓ ↓, *pemét* ↓ | fn 1. Kb. 2 m hosszú rudacska, amelynek a végén csu-mából összerakott kis csomó van. 2. Rendetlen, kócos haj. rossz, tréf | **Népr.** *Pemettel* szokták régen kikotorni a kemencéből az apróbb parazsokat és a hamut. – [Vízbe mártott *pemettel* vagy *pemetülövel*] *ki let pemetüvė a kemince.* – *A pemet csumábu készűt.* (AKHA I, 58.) – Az egykori hiedelem szerint a hamus [lúgos] víznek gyógyító ereje volt: „*Mozs mēg lányom a lábod abba a hamus vízbe, amibe a pemétöt mártogattam, úgy maj kimém belüle a vizestetü* [a fagyás].” (Hasonló adat az ÚMTSz. 4 : 427 oldal *pemet* szócikkében.) | **Megj.** A címszó változatai: *pemetülő, pemetüllő.*

pempő Vn ~ ↓ | fn Hig, pépes étel. | *A kislányom nagyon szerette a pempőt.* | **Megj.** Elsősorban a tejből és búzadarából főzött pépes ételt nevezik *pempőnek*, de alkalman-ként a sűrűbb levesre is mondják: *Ujan ez a leves, mind a pempő.*

pendely Vn *péntöl* †, *péniő* ↓ ↓ | fn <Könnyű> alsós szoknya. | *Ményecske koromba még nekőm is vót péntölőm a huszas évegbe* [1920 táján]. | **Népr.** Ünnepnapokon az idős asszonyok 3–4 *péntöt* vettek fel a legfelső szoknyájuk alá, a fiatalok még ennél is többet. – KULCSÁR szerint (1896 táján): „Némelyiken [menyecskén] nyolcz-tiz vászon alsós szoknya is van, a tizenegyedik már gyolesből való, ropogósra vasalva, erre jön aztán a tizenkettedik, az ünneplős felsőszoknya. Ezek terhe majd lehúzza a csipőiket, de elszenvedik a kellemetlen terhet mégis azon hitben, hogy úgy szép.” (KULCSÁR: „Hegy-

hát” 228–229.) – A *péntők* alá még *pufándli* is került, hogy *így nagyop fara lögyön a mēnyecskének*.

pempeg Vt *pempög* ↓ ↓ | tn i Nehezen, akadozva beszél. | PAMPOG

penderedik l. **odapenderedik**

penderít Vn *pöndörített* ↓, *pëndëritt* | ts i 1. Hirtelen mozdulattal megfordít vmit. 2. Hirtelen és könnyed mozdulattal odébb lök vmit. | **Szerk.** *ki* ~.

penderül AJ *pöndörül* ↓, *pëndëril* | tn i 1. Penderedik. 2. Kikerül vhonnan. | **Megj.** A 2. jelentés csak ik-vel: *Kipöndörűt onnan étykettőre*.

pendül Vt *pöndül* ↓, *pëndül* | tn i 1. Vmilyen tárgy (pl. hangszer húrja) megpendül, hirtelen hangot ad. 2. Vki jobb lelki állapotba, jobb helyzetbe kerül. tréf | **Megj.** A 2. jelentés csak ik-vel: *Na, én ettü [a sok jótól] nagyon föpöndütem*.

penészes A *penészlős* †, *penészlës* †, *penészös* ↓, *penészës* | mn Penésszel borított tárgy, étel. | *Penészlős ez a kenyér, nē ēd mēg!* – *A penészösset fère kő tēnni!* | GÜBA, GÜBÁS

penészesedik A *penészlösödik* †, *penészlësedik* †, *penészösödik* ↓, *penészësedik* | tn i Kezd penészesé válni; ill. már penészes. | **Szerk.** *el* ~, *meg* ~. | GÜBÁSODIK

peng A *pönög* ↓ ↓, *pöng* ↓, *pëng* | tn i 1. Fémes tárgy <ütésre> éles, pendülő hangot ad. 2. Húros hangszer pendítésre hangot ad. | 1. *Szépem pöng a kaszám, amikor kiveröm a zéllit*. 2. <Gyermekdalból>: *It csörög, it pönög, itt at [ad] ki*.

penget AJ *pönget* ↓, *pënget* | ts i 1. <Hangszeren> húrokat többször megpendít. 2. Vmit clőre sejtet. 3. Óvatosan javasol, cmleget vmit. | 2. *Má pöngeti, hogy nēm nagyon lehet rá számítani*. 3. *Ujra pöngette, hogy tunna nekünk küjcsönt anni*.

pengő A *pöngő* †, *pëngő* † | fn kny. Magyar pénznem és pénzegység volt 1927. jan. 1-től 1946. aug. 1-ig. | *Negyvenhat elejín a pöngő má sēmmi sē ért*.

péntek A *péntők* ↓, *pëntëk* | fn kny. | *Péntőkön nēm szoktunk hust ēnni*. | **Népr.** A helyi hagyomány szerint a *péntők szöröncsétlen nap*. Úgy tartják, ezen a napon nem jó bizonyos munkákat végezni (pl. mosni). Nagyobb munkába sem szabad pénteken belefogni! – Úgy vélik továbbá, hogy *aki péntőkön nevet, az vasárnap sír*. | NAGYPÉNTEK

péntő l. **pendely**

pénz Vn *péz* †, *pëndz* ↓ ↓, *pënc* ↓, ~ | fn 1. A hal pikkelye. 2. Fizetőeszköz. 3. Anyagi érték. | 1. *Ezön a halon alig van halpéz*. 2. *Éfogyott a pëndzöm*. 3. *Sok pészit érne ez a ház, ha nēm falun lenne*. | **Megj.** Az 1. jelentés csak ebben a szóösszetételben: *halpénz* (más szóval: *kopétó*). | **Népr.** *A halpészit zsebbe köllöt tēnni, mer asz hitték, akkó sok pëndzik lész, hogy az mēkhozza a jőszöröncsét*. | **Szerk.** *apró* ~, *farka* ~, *hal* ~, *menyasszony* ~.

pénzel Vn *pëndzül* ↓ ↓, *pëndzöl* ↓ ↓, *pézül* ↓ ↓, *pézöl* ↓ ↓, *pëndzël* | tn i 1. <Állandó jövedelemforrásból> rendszeresen pénzt tud szerezni. 2. <Rendszeresen> pénzt juttat vkinck. | 1. *Kati nene sokat pëndzül a tojásogbu, mer jó tojnak a tiktyaji*. 2. *Ez még mast is pëndzöli a zonokájajait*.

pénzes A *pëndzös* ↓ ↓, *pézös* ↓ ↓, *pënzös* ↓, *pënzës* | mn 1. Az a személy, akinek sok

pénze van. 2. Módos(abb), tehetős <személy>. 3. Jól jövedelmező állás, munka. | 2. *Anyám, pénzös lánt vőszök el, mer ölegem van ebbü a naty szegénységbü.* 3. *Végre van éty kis pénzdzös munkám!* | **Népr.** A 19. sz. végén is ez volt a legények véleménye: *jó köl nősüni!* – KULCSÁR ezt írta a kedvező(bb) nősülésről: „[...] de most már az *érdek* az irányadó a házasságoknál; az a fő, hogy *nehéz (pénzes) legyen a lány*”. (KULCSÁR: „Hegyhát” 240.) Sajnos ezt az elvet sokan vallották, így sok érdekházasság jött létre Mocsoládon is a szülők akaratából, a dicsérő [kerítő] asszonyok közreműködésével.

penyhed l. **megpenyhed**

peper l. **eper** a.

pepergye l. **eper** a.

pepőce Vt ~ † | fn Főzelék sűrűségű étel. rossz, tréf | *Mit főszte, Nani? Pepőcét?* *Iszém* [hiszen] *beleáll a kalány.* [Ti. olyan sűrű.] | **PEMPŐ**

perje A *pörgye* ↓ ↓, *pörgye* ↓ ↓, ~ ↓ | fn Szívós gyomnövény [Poa]. | *A pörgyét nem tuttam soha kiirtani a kertömbü.*

perjés A *pörgyész* ↓ ↓, *pörgyész* ↓ ↓, ~ ↓ | mn Perjével benőtt terület. | *Pörgyész lett a földünk.*

perel A *pörül* ↓ ↓, *pöröl* ↓, *përël* | tn i kny. (Vitázva beszél, veszekszik.) | *Në pörűjjetök itten, ha kő, ha nëm!*

percás Vt *përcás* † | mn Büszke, rátarti ember. rossz | *A biró az egy ronda përcás embör vót. Lëniszte a szegényöket.*

perceg A *pörcög* ↓, *përcög* | tn i <Folyamatosan> halk, kaparó hangot ad. | *Hal-lom, hoty pörcög a szuj a zörek sifonërba.*

perdül AJ *pördül* ↓, *përdül* | tn i 1. kny. (Tengelye körül hirtelen megfordul.) 2. kny. (Pörögve jut vhoval.) 3. kny. (Fürgén táncolni kezd.) 4. Vmi kiesik vhonnan. | 1. *Na, pördüjj éggvet, had lássalak háturu is!* 3. *Táncra pördütek.* 4. *Má pördünek a borsószömök a hüjelbe.* | **Szerk** ki ~, meg ~.

pergyeget Vt *pertyöget* ↓ ↓, *pertyëget* | ts i 1. Emelget, rázogató vmit. 2. Kitar, mutogat vmit. rossz, tréf, gúny | 1. *Muszáj kicsit pertyögetnöm a lepüdöket, mer nehezen szárannak.* 2. *Të, lány, mit pertyögetöd it a zasószoknyádat?* | **Szerk.** ki ~.

perkálszoknya Vt *përkálszoknya* † | **Szerk.** (fn és fn) Nyomással csíkozott, mintázott pamutvászonból (gyolcsból) készült szoknya. | *Csak uty suhogot rajtunk a përkálszoknya!* – *A përkálszoknya késöb má jó hejőttesitötte a farpéntöket.* (AKHA I, 70.) | **Népr.** A fehér gyolcsból készült, kikeményített *përkálszoknya* jól kitartotta a föléje húzott selyemszoknyát. – *Përkálból inget és kötényt is varrtak.*

perlekedik A *pölleködik* †, *pörleködik* ↓ ↓, *pörlekëdik* †, *përlekëdik* † | tn i 1. Gyakran perel <másokkal>. 2. Pereskedik. | *A szomszédajim mindék pörleköttek.*

permetel Vt *permetül* ↓ ↓, *permetöl* ↓, *permetël* | tn i Permeteszerűen, kicsit esik az eső. – ts i Növényt védőszerrel kezel, permetszerűen lefúj. | **Népr.** *a zembörök permetütek [...] rézgáliccal. [...] Beletëtünk a meszet, mégasztattunk mindig ugyë, amennyit köllött. [...] Belekeverték egy naty hordóba, [...] a permetözö hordóba. Bekeverték, és*

akkor abbu szépem permetőtek, bizony. (AKHA I, 34.) | **Megj.** A címszó alakváltozata: *permetész*. Ez újabb keletkezésű származékszó.

permetezőgép A *permetőzőgép* ↓, *permetőző* ↓, *permetező* | **Szerk.** (igenév és fn) Permetezésre használt készülék; egyszerű, kézi meghajtású gép. | **Megj.** Nevezik még *permetülőnek*, *permetülőgépnék* is.

pernahajder Vn *pěrnahajdër* ↓ | fn Haszontalan, bitang, semmirekellő <személy>. rossz | *Mëgen há vótá, tě, pěrnahajdër? Pincésztetők, ugye?*

pernye A *põrnye* ↓ ↓, ~ | fn kny. (Elégett anyag szállongó hamuja.)

peronoszpóra A *peronosz* †, *pěronoszpóra* ↓, *pěronoszpóra* | fn A szőlőn élősködő gombabetegség. | *Muszáj permetüni, mer gyün a pěronoszpóra.* | **Megj.** A 19. sz. végén itt is nagy kárt tett a szőlőkben a peronoszpóra. Ezért ellenállóbb szőlőfajtákat igyekeztek telepíteni.

persely A *põrsöl* ↓ ↓, *põrsøj* ↓ ↓, *persej* | fn kny. | **Megj.** Ritkán használt szó.

pertligumi Vt ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Keskeny, szalag formájú gumi. | **Megj.** A *pertli*: 'cipőfűző' és 'zsinór, szalag' jelentésű szó.

pertyeg Vt *pertyög* ↓, *pertyög* ↓ | tn i Ok nélkül pityereg, sírdogál. | *Ha ráníz a macska, má akkó pertyög ez a kizsgyerők.*

pertyöget l. **pergyeget**

perváta Vn *pěrváta* ↓ ↓ | fn 1. <Szabadtéri> árnyékszék. 2. Sártól szennyes, piszkos ruha. 3. Az a kisgyermek, aki nadrágjába engedi székletét, vizeletét. rossz, tréf | 1. – *Hun van kě? – Itt ülők a pěrvátán.* 2. *Csupa pěrváta a ruhád.* 3. *Jaj, kis pěrvátám, hogy nízó ki?*

peshed Vt *pessed* †, ~ ↓ | tn i 1. Étel kihül, összeesik. 2. Vmi romlani kezd, poshad, áporodik. 3. Vki lustálkodik, tesped. | 2. *It peshed ez a jó körte má napok óta. Nëm kő sěnkinek?* 3. *Dologüdübe tě it peshecc a pajtába?*

peshedt Vt *pessett* ↓ ↓, *peshett* ↓ | mn Összeesett, nem friss étel vagy túlrejt gyümölcs. | *Ėd mők tě eszt a pessel körtét!*

peszmeg Vt ~ ↓ | fn 1. Sűrű és túl édes lckvár. 2. Rosszul elkészített, túl sűrű leves. rossz | 2. *Eszt a peszmegőt ém mëg nēm őszõm, az biztos.*

peszmege Vt *peszmegeş* ↓, *peszmegeş* ↓ | mn Túl sűrű és nem jó ízű étel <főleg leves> jelzője.

petrencerúd Vn *petrõncerud* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Két összekapcsolt párhuzamos rúd. A széna boglyába hordásának eszköze. | **Népr.** Erre raktak egy-egy nagyobb csomó szénát, s azt a boglya helyére vitték. | **Megj.** A *bag'gya* [boglya] szó szinonimája itt a *petrence*, de a mai szóhasználatban szokásosabb a *bag'gya* vagy *bogja* szó.

petrezselyem A *petrezsirom* †, *petrezselõm* ↓ ↓, *petrezsejëm* | fn Ernyős virágú konyhakerti növény [Petroselinum hortense]. | *Těszõk ěty kis petrezselõm zõggyit a levezsbe.*

petróleum A *pětrólíjum* †, *pětrólějom* ↓, *pětrólějum* ↓ | fn kny. *A háburu*

éveibe [1940–1945 között] sokszó vót áromszünet. Ijenkor gyërtýád gyujtottunk vagy pëtrólëjumlámpa mellett óvazsgattunk, beszégettünk, ha sütëtödütt.

petúnia A *bëtónija* ↓ ↓, *pëtúnia* | fn Tölcséres virágú kerti dísznövény [Petunia]. |
Anyám kiskertyibe mindig vót bëtónija.

petyhedt Vt *pettyett* ↓ ↓, *petyhett* | mn 1. Nem friss, romlásnak induló étel. rossz
2. Fonnyadt növény.

péz l. pénz

pezseg A *pözsög* ↓, *pëzsëg* | tn i kny.

pezsgő A *pözsgő* ↓, *pëzsgő* | fn kny.

piac A *piharc* †, *pijarc* ↓ ↓, *pijac* | fn Hetivásár. | **Megj.** A címszót ismerik a helybeliek, de ritkán használják; ugyanis itt nem volt soha hetivásár. Régebben főleg a mágocsi és az egyházaskozári havivásárokon értékesítették eladásra nevelt jószágait, ill. ott vettek állatokat, ruhaneműt, egyebeket.

piciny AJ ~ | mn Pici <növész>. – fn Kisbaba. kedv, finomkodó | *Nagyon tuttunk örüni, amikor mëglëtt* [megszületett] *a lányom picinnye*. | **Megj.** A *kisbaba* más kedveskedő megnevezései: *pici*, *picike*, *picikéjje*, *kicsi*, *kicsikéjje*, *kizsgyerők*.

pihe AJ *pihe* ↓, ~ | fn 1. A <liba-, kacs->toll apró, pelyhes része. 2. Finom, apró hely, szemét. | 1. *Hoty száll a pihe a levegőbe!* 2. *Csupa pihe a ruhád mëg a hajad.*

piheg AJ *pihög* ↓, *pihög* ↓, *pihëg* | tn i 1. <Állat, főleg kutya, liba, tyúk> nagy melegben nehezen kap levegőt. 2. <Ember> szaporán lélegzik | 1. *Hoty pihögnek a libák ebbe a nagy melegbe!* 2. *Nagyom pihöktem ám a Kis uccán főfelé.*

pihés AJ *pihés* ↓, ~ | mn 1. Pelyhes, lassan tollasodó <kismadár>. 2. Pihével borított <haj, ruha stb.>. 3. Pihétől szemetes <vmi>. | 1. *Má pihéssek a kisécskék.* 2. *Pihés lëtt a hajad.*

pihézik Vt ~ | tn i 1. Pihével ('apró tollal') szemetel. 2. Kis pelyhekben hull a hó. | 2. *Röggë má pihézött a hó.*

pikula Vn ~ ↓ | fn 1. Éles hangú klarinét. 2. <Ritkán> furulya is | 1. *Ëj, hoty cifrázi a nótát a pikulájává!*

pilács Vn ~ † | fn 1. Mécses, főleg olajmécses. 2. Lámpa. tréf

pilácsol Vn *pilácsul* †, *pilácsol* ↓ ↓ | tn i 1. <Mécses pislákolva>, alig égve világít.
2. <Mécsessel vagy más> lámpával világít.

pilinga Vt ~ † | fn A kés pengéje.

pille J ~ | fn 1. Lepke, pillangó. 2. Hóhely.

pilled l. elpilled

pillog Vn ~ | tn i 1. Hunyorít <a szemével>, <sűrűn> pislog. 2. Alig ég <a tűz>. | 1. *Csak pillog'gyá, akkó kigyün a por a szömödbü!* 2. *Tëgyé a tűzre, mer má alik pillog!*

pilva l. pelyva

pilvázsgunyhó l. pelyvaskunyhó

pimpó Vn ~ † | fn A rosszul kezelt bor felületén képződő penész.

pimpós Vn ~ † | mn Megromlott, penészszerű <pimpóssá> vált ital <főleg bor>. | *Esztt a pimpós, savanyó bort má nem lehet meginni.*

pincegádor Vn ~ ↓ ↓, *gádor* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A pincelejáró eleje, a pince nyílása. | *A pincegádorba tettem a zöccségöket.*

pincszer Vn ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Pincézés (a pince meglátogatása) iddogálás céljából. | **Megj.** Régebben ez a férfiak egyik téli társas szórakozása volt. – KULCSÁR szerint (1896 táján): „a *pincze-szerre* járás már megszűnt; a korcsmalátogatás pedig szünőben van magyar köznépkünknel.” (KULCSÁR: „Hegyhat” 247.) – KULCSÁR előrejelzése vagy inkább jámbor óhaja bizony nem igazolódott a 20. században. Ellenkezőleg: a kocsmázás sem szorult vissza. Így az italozás itt – sajnos – sok tragédiának volt elindítója és közvetlen oka.

pingál Vn ~ | ts i 1. <Szobát, falat> fest. 2. <Nő> magát festi. rossz, gúny 3. Vmit rajzolgat. | **Megj.** A címszó legtöbbször ik-s változatban szerepel a beszédben. – *Őj, de kipingátd magadat, tē lánj!* | **Szerk.** ki ~. | KIPINGÁL, KIFEST

pint Vn ~ ↓ ↓ | fn 1. Régi űrmérték: 1,5 liter = 1 pint. 2. Egy pint űrtartalmú mérőedény.

pintesüveg Vn *pintösüveg* ↓ ↓, *pintösüveg* ↓, *pintēsüveg* | **Szerk.** (mn és fn) 1 pint (1,5 l) űrtartalmú üveg. | **Megj.** Egyszerűbben így is nevezik: *pintös*.

pipál Vn *pipáll* ↓, ~ | tn i Pipázik. | *Régön en is sokat pipátam.* | **Megj.** A címszó alakváltozata: *pipáz(ik)*. | **Szerk.** el ~, rá ~.

pipálgat Vn *pipáogat* ↓ | tn i Hosszasan pipázik. | **Megj.** A címszó ebben az alakban is használatos: *pipázgat*.

pipes Vn *pipős* †, *pippős* †, *pipēs* ↓ ↓ | mn 1. Öltözködni szerető <személy, főleg nő>. rossz, gúny 2. Hetyke, rátarti személy. rossz, gúny | 1. *A B. Mariska nagyon is pipős menyecske vót. Mindig ujam pipössen járt a zuccán.*

pipi Vn ~ | msz A tyúk és a csirke hívogatására szolgáló szó <ismételve>. – gyny-i szó: csirke, tyúk és <ritkábban> madár is.

pipics Vt ~ † | fn Egyszerű világítóeszköz <volt>. | **Népr.** Kis bádogdobozba zsírt tettek vagy lámpaolajat töltöttek. Ebbe összetekert rongydarabot helyeztek, s azt meggyújtották. Istállókban ezzel világítottak akkor, amikor még nem volt villany a faluban. A *zsiropipics* különös, átható bűdösséget tudott árasztani.

pipiskedik Vn *pipisködik* ↓ ↓ | tn i 1. Nagyon kiöltözik; cicomázza magát. 2. Kiöltözve kellett, illegeti magát. rossz, gúny | 1. *Állandójjam pipisködik ez a Rozika a tükör előtt.*

pirgál Vt *pirgáll* ↓ ↓, *pirkáll* ↓, *pirkál* ↓, ~ | ts i 1. Babot fejt a hüvelyéből. 2. Az orrából vmit kipiszkál. gúny, rossz 3. Tüzet piszkál, éleszt. | 1. *Borsót pirgátunk a gangon.* 2. *Nē pirkád a zórodat, gyerők!* 3. *Pirkájjátok még ēty kicsit a tüzet a züst alatt, mer elalszik!* | **Megj.** A címszó *pirkál* alakváltozata újabb keletkezésű, és inkább csak a 2. és 3. jelentésben használatos. Az 1. jelentésben hagyományosabb a *pirgál* szó. Alapszava valószínűen a *pirga*, amely a szlovén *pirga* 'bab' főnévvel van kapcsolatban.

– A címszó jelentésében használatos továbbá a *kupál* és a *kikupál* ige. | **Szerk.** *ki ~, meg ~.* | PIRKÁL, KUPÁL, KIKUPÁL

pirítós kenyér A *pirított kényér* ↓, *pirított* ↓, *piritós kényér* | **Szerk.** (mn és fn) A tűzhely lapján, a *platnin* piritott kenyér. | *A pirított kényeret zsirra szoktunk mekkenyni még ily kis fokhajmagirizdel.* – *Nagyon jó vót a pirított.* | A címszó változataként: *piritot kényér.*

pirkad Vt ~ | tn i 1. <Tavasszal, hóolvadás után> száradni kezd a föld. 2. kny. (Hajnalodik.) | 1. *Pirkad a föld. Hamarossan rá lehet menni a baránnývā.* | **Szerk.** *meg ~.* | VIRRAD

pirkadat Vn ~ | fn Kora hajnal. | *Pirkadatkor készünk aratni.* | VIRRADAT

pirogalódik Vt ~ † | tn i Üldögélve melegszik a napon. kedv | *Na, pirogalócc itt a kispadon, rokony?* | **Megj.** A címszó általában kapcsolatteremtő és kedveskedő mondatokban volt szokásos az idősebbek beszédében. Hasonló szerepű mondatok: *Na, kiátá, Mariska?* [Kiálltal a kapuba?] – *Van eggyē?* [Van egy kocsira való rakományod?] – *Na, tisztogatolócc, Ilonka?* [Takarítasz, Ilonka?] – *Bevásátá?* [Vásároltal?] – *Mostá, Kata?* [Mostál, Kata?] Ezek voltak a rövid, sztereotíp válaszok: *Hát.* – *Persze.* – *Hogynē.* – *Muszáj.* stb. Az említett kérdésekre mindig illett válaszolni, jöllehet a beszédhelyzet ezt nem tette indokolttá.

piros alma AJ *piros óma* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (mn és fn) | **Népr.** [Újév reggelén] *a kisteknyő mellé oda vót készítve a piros óma. Avval köllött megmosakonni, hogy ujam pirossak lögyünk [egész évben], mind az a zóma.*

pirosfejű gyufa Vt *pirosfejű gyufa* † | **Szerk.** (mn, mn és fn) Piros színű gyufa. | *A pirosfejű gyufa az olan vót, hogy kigyullatt a falon, a pantallón. De csak a módossabb embörök hasznáták, mer dërága vót.*

pirosító Vn *pirosító* † | fn Pirosas színű por volt, amellyel a lányok pirosra festették arcukat. | *Régönn a lányok pirsittóvā szokták kifösteni magikat, hogy szépek légyenek.*

pirul J ~ | tn i 1. <Szántóföld eső után> száradni kezd. 2. <Hús, tészta> sülés közben pirossá kezd válni. 3. kny. (Vki szégyenében elpirul, piros lesz az arca.) | **Szerk.** *el ~, ki ~, meg ~.* | PIRKAD

pisál A ~ ↓, *pisil* † | tn i Vizel. | *Áj mēk, hat pisájjak!* | **Megj.** A címszó régen inkább emberre vonatkozott, akárcsak a *huggyozik* ige. Napjainkban a *huggyozik* jelentése ez: 'állat vizel'. Az 'ember vizel' jelentésben pedig a *pisál* szót használják. Kisgyermekre érte a *pisál* és a *pisil* szó egyaránt használatos. | **Szerk.** *be ~, le ~.* | HUGYOZIK, PISIL

pisás Vt ~ ↓ | mn 1. Bepisilő <gyermek>. 2. Ízetlen levű gyümölcs <főleg dinnye, körte, uborka>. | **Népr.** *Pisás* az a dinnye, amelybe „*Belepisát a Lörinc*”, vagyis Lörinc-nap utáni. | **Megj.** A címszó 1. jelentésében ma inkább a *pisil* szót használják.

piskura Vt ~ † | fn Főtt krumpliból és lisztből készült tésztaétel. | *Gyerökök, főz-zek-ē piskurát?* | **Megj.** A meggyúrt tésztát tenyérben sodorgatva kisujjnyira formálták; ezért is kaphatta még az újabb *istembilicéjje* nevet. A németek nyelvében: *supnüdli* vagy

sufnúdli. Ennek előtagja a német *schupfen* 'welzen, rollen' ('görgetni', 'tekerni') igenév tövével, utótagja pedig a *Nudel* fn-vel van kapcsolatban. | ISTENBILICE

pislant J ~ | tn i 1. Rövid ideig alszik. 2. kny. (Szemhéja le-föl jár, mozog.) 3. kny. (Vhova lopva néz.) | *Gyere, pislancsunk éggyet! Látom, má tē is ámos* [álmos] vagy. | KUM

piszkafa J ~ ↓ | **Szerk.** (fn?, mn? és fn) 1. Hosszú bot, amivel az égő fa darabjait összekotorják, igazgatják a kemencében. 2. Disznópörzsölésnél szalmaigazgató bot. 3. <Hasonlatban>: Igen sovány ember. rossz, gúny | 1. *Piszkafávā mindig mēk köllött kotor-gatni a paraszat, hogy* [a kemencében egyenletes legyen a tűz eloszlása], *és a kényérnek a feneke is jó süjjöm mēg.* (AKHA I, 58.) 2. *Ujam vagy má mind a piszkafa.*

pisszeg Vt *pisszög* ↓, *pisszég* | tn i 1. <Csendre intő>, pisszegő hangot hallat. 2. Szepeg, sir. | 1. *Jába pisszöktem, nēm hāgattak ē.* 2. *Szégénykém, csak ot pisszögöt a kis ágyába. Nēm tuttam mēgvigasztāni.*

pisszent Vt ~ ↓ | tn i Tüsszent. | *Jó nagyot pisszentöttem. Biztos, mēkhűtem a pin-cébe.* | PRÜSSZENT

piszterkál Vt *pisztérgál* ↓, ~ ↓ | ts i 1. <Kedvtelésből> piszkálgat vmit. tréf 2. Háborigat, zaklat vkit. rossz | 1. *Mēgen csak pisztérgáll i a motorgyát ez a gyérők. Majd ēronti.* – *Mér pisztérkárod a zórodat?* 2. *Nē pisztérkád aszt a kizsgyerőköt! Had nyugoggyon!*

pisztoly A *pisztol* ↓ ↓, *pisztój* | fn kny.

pite Vt ~ | fn Zsiradékkal gyúrt, töltelékkel ízesített, tepsiben sült tészta. | *Szerettem a zómáspitét mēg a mákossat is.* | **Szerk.** *almás ~, diós ~, mákos ~, túrós ~.*

pitli Vn ~ † | fn 1. <Vízartó> faedény. 2. Fene [vmi elgondolt rossz], messzeség. durva | 1. *Régön a lovakat pitlibü itatták.* 2. *Ēmész ám a pitlibe!* [Menj a fenébe!]

pitlikel Vt *pitliköl* ↓ ↓, *pitlikél* | tn i Megfutamodik, és gyáván elfut. gúny, tréf | **Megj.** Általában ik-vel használt szó: *Hamā ēpitlikötek innen.* | **Szerk.** *el ~.*

pityeg Vt *pityög* ↓, *pityég* | tn i Madár, csibe csipogó hangot ad. | *Csibe pityög a zágy alatt, / jaj de régön nēm láttalak.* (Népd.-ból, AKHA I, 150.)

pittyeg Vt *pittyög* ↓, *pittyég* | 1. Unott arccal, ajakbiggyesztve beszél. rossz 2. Nemtetszéssel fogad vmit. rossz | 2. *Mér pittyöksz? Ki bántott?*

pityereg A *pityörög* ↓, *pityörög* | tn i Panaszosan, halkan sirdogál. | *Menné jobbam pityörögne, / anná jobban vinné* [ti. az ördög.] (AKHA I, 149.) | RÍ

pitymallat Vn *pitymalat* ↓ ↓, ~ ↓ | fn Hajnal. | **Megj.** Ma már ritkán használt szó. | HAJNAL, PIRKADAT, VIRRADAT

pitymallik Vn *pitymalik* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i Hajnalodik. | **Megj.** Ma már ritkán használt szó. | HAJNALODIK, PIRKAD, VIRRAD

pityókás l. **pityókos**

pityókos Vn *pityókás* ↓, ~ ↓ | mn Egy kissé ittas. szép, finomkodó | *Tēnnap ēty kicsit pityókás vótam.* | BOROS, KAPATOS, SPICES

pityopalattyol A *pityopalattyul* ↓, ~ | tn i A fűrj pityegő hangot ad.

pizdóca Vt ~ † | fn 1. Katángkóró [Cichorium]. 2. Sovány ember <jelzője>. | 1. A

gyöngép fődek gabonájába sok vót a pizdóca. 2. Ujan ez a zasszony, mind a pizdóca. A ruha sē ál mēg rajta, mer fara sincs rōndős.

plagát l. plakát

plajbász Vn *palajbász* †, ~ ↓ ↓ | fn Ceruza, színes.

plakát A *plagát* ↓, ~ | fn kny.

planéta Vn *plánéta* †, ~ ↓ ↓ | fn Jóslócédula. | *Planétát huzzanak a fehéregérrel!* *Mindőnfélét mēgmond a plánéta!* (Vásári planétás szövegéből.) | **Népr.** Régen a vásárokra a *plánétás* fehéregérrel vagy papagájjal *plánétát* [jóslócédulát] húzatott ki egy kis dobozból. Minden cédulán pozitív tartalmú szöveg volt. Ez jó üzleti fogásnak bizonyult, hiszen sokan jósoltattak a *plánétás embörrel*. (AKHA I, 62.)

planétás Vn *plánétás* †, ~ ↓ ↓ | mn Planétát [jóslócédulát] árusító személy. |

PLANÉTA

planérol l. planíroz

planíroz A *planéroz* ↓, ~ | ts i kny. (Talajt elegyenget.) | **Megj.** A címszó alakváltozatai: *planérul*, *planérol*.

plébános A *pelébányos* †, *plébányos* ↓, *plébános* ↓, ~ | fn kny. | *Ot vót a plébános ur is a lakodalomba.*

pockos Vt *puckos* ↓ ↓ | mn 1. Akinek *pucok* [orrváladék] van az orrában. gúny, rossz 2. Rossz(alkodó), vásott gyermek. | 2. *Mēgen ordittanak ezők a puckos kölkek.* | **Megj.** A címszót fn-ként is használják: *It vannak ezők a puckosok.* | PÜZSÉR

pocok Vt *pucok* ↓, ~ ↓ | fn 1. Az egérhez hasonló mezci rágesáló [*Microtus arvalis*]. 2. Vakondok. 3. Eleven, vásott kisgyermek. tréf 4. Az orrban levő <szárazabb> váladék. | **Megj.** A címszó alakváltozatiban a szóhasadás eredményeként jelentésselkülönülés megy végbe. A *pucok* 'vakondok', a *pocok* meg 'mezei egér' jelentésű.

pocoktúrás Vt *pucokturás* ↓, *pucoktúrás* | **Szerk.** (fn és fn) Kis halom: a vakondok túrásának eredménye a talaj felszínén. | *Csupa pucokturás a kertöm.*

pocsék J ~ | mn <Vmi> rossz minőségű. rossz – fn <Kif.-ben>: Kár. rossz | *De pocsék italt attá neköm.* – *Pocségba mēnt mindőn a sok eső mijatt.*

pocsékol l. elpocsékol

pocséta Vn ~ ↓ | fn <Eső utáni> pocsolya, tócsa, sár. | *Régőnn it csupa pocséta vót a zucca, ha esőt a zeső.*

pocsétás Vn ~ ↓ | mn Sáros, pocsolyás hely. | *A pocsétás rétegbe csak csádés széna termött.*

pocskol Vt *pocskul* ↓ ↓, ~ | ts i 1. Vmit összemocskol. rossz 2. Becsmérel, pocskon-diáz vkit. rossz 3. Vagyont, értéket eltékozol, elver. rossz | 2. *Ez a Kata sokszó pocskúta a zanyóssát.* 3. *A Miska csak pocskóta a vagyonát, gyarapítani nēm tutta.* | **Megj.** Az 1. jelentés jobbára ik-s igékben: *Ősszepocskúta a ruhádat?* | **Szerk.** el ~, le ~, össze ~, | POCSOK

pocskolódik Vt ~ ↓ ↓ | tn i 1. Maszattal járó munkát végez. 2. Másokat szid, ócsárol. | 2. *Rosz természete van: szakadatlam pocskolódik.*

pocskondiáz(ik) Vn *pocskondijázik* ↓, *pocskondijáz* ↓ | ts i 1. Gyaláz, becsmérel <másokat>. rossz 2. Csúnyán beszél. rossz | 1. *Mér pocskondijásztad a tanítottónkat?*

pocskos Vt ~ ↓ | mn Mocskos, szennyes.

pocsok Vt ~ ↓ | fn 1. Mocskos, szenny. 2. Emberre vonatkoztatva: szemét <alak>. rossz, durva | 1. *Csupa pocsok lett a nadrágod.* 2. *Tű, pocsok! Röstēhetnéd magadat, ha kicsit ráérsz!* | POCSKOL, POCSKOS

pofás Vn ~ | mn 1. Kövér arcú <ember>. durva 2. Vmi igen mutatós, tetszetős. tréf

pofásodik Vn ~ | tn i Archan egyre teltebbé válik. durva | **Megj.** A címszó a ki- ik- vel használatos: *De kipofásottá a nyár út!* | **Szerk.** ki ~.

pogány A *pogány* ↓ ↓, ~ | mn Vallástalan, ill. a hitét elhagyó <ember>. – fn Az a személy, <aki nem vallásos>. | *Csak sajnálni tudom a pogány embőroket.* – *Ez a pogány tejjessen kifordút magábu. Má misére sē jár el.*

pohánka l. hajdina

pohár J ~ | fn 1. kny. (Üvegből készült ivóedény.) 2. Füles bögre. | 2. *Tētem neköt pár kalány zsirt a pohárba* [bögrébe]. | **Fr.** *Betēt a pohár!* [Elég volt vmiből.]

pokla Vt ~ † | fn A tehén méhlepénye. | *Még nēm mēnt el a tehēm poklájja.*

poklos l. bēlpoklos

pokol J ~ | fn 1. <A mesékben, hiedelmekben szereplő> alvilág. 2. Igen messze levő és kietlen hely. | 1. *Igalon ēgy embőr ki jakarta szabadittani a falu paptyát a pokóbu.* (AKHA I, 132–133.) 2. *Mink ot fōn vótunk a pokóba.* [Nagyon távol a falutól.] (AKHA I, 35.) | **Megj.** Összetételben: *pokolbēlű* 'nagyevő' durva, gúnyolódó.

pókos Vt ~ † | mn <Olyan lóláb, amely> daganatos. – fn Ló, <amelynek daganatos a lába>. | **Népr.** Erőltetéstől kapták a lovak ezt a boka fölötti duzzanatot. Az ilyen ló erősen sántított. A daganatot borogatással gyógyították. | **Megj.** A *pókos* lábú lóra régen ezt is mondták: *himpókos ló.* | HIMPÓKOS

pokróc A *pakróc* ↓, ~ | fn kny. | *Tericcsētők lē a lovakat pakróccā, mer kicsit mēgizzattak!* | **Fr.** *Durva (goromba), mind a pakróc.* [Nagyon goromba ember.] | **Szerk.** ló ~.

polgár Vn *pógár* ↓, ~ | fn Jobb módú, hús holdon felüli birtokkal rendelkező nagygazda. | **Népr.** 1945 előtt néhány polgár már gépeket (vetőgépet, darálót stb.) tudott vásárolni, és többen bérmunkásokat (napszámosokat) is alkalmazhattak. Az egyéni gazdálkodás fejlődése 1945 után azonban – a jól ismert okok miatt – megakadt.

polozsna Vt *polozsnya* †, ~ ↓ | fn Záptojás, fészektójás. | *A polozsna fészōktojásnak még jó lēssz.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 táján): *polozsnya* = záptojás. | FÉSZEKTOJÁS

pólya A *póla* †, *pója* | fn 1. A csecsemők hosszú, összeköthető párnája. 2. Hosszú, keskeny kötözőszalag a beteg testrész begöngyölésére.

pólyás A *pólás* †, *pójás* | mn Néhány hónapos koráig pólyában tartott <csecse-

mő>. – fn Csecsemő. | *A zén öreganyám pólás korába böcsőstű léesött a kocsiru, de szörőncsére azér mēktaláták. – Szépen ringati a kis pójássát.*

pólyásteknő Vt *pólásteknyő* †, *pójásteknyő* † | **Szerk.** (mn és fn) Fából faragott kis teknő a kisbabák fürösztésére. | **Népr.** Ahol nem volt bölcső, ott ebben altatták és ringatták a pólyásbabákat.

polyva l. **pelyva**

pompos Vt ~ ↓ | mn Kis kerek kenyér. | *Pompos kēnyeret is szoktunk sütni.* – fn <Kis> kenyér. | *Kisűt a pompos. Gyertők ēnni!* | **Népr.** A pompos a kenyértészta maradékából készült. Ezért volt kisebb a többi kenyérnél. A langallóval együtt a kemence szájánál volt a helye beöltéskor. Ez sült ki legelőbb. A gyerekek nagy örömére. | **LANGALLÓ**

popoty Vt ~ † | msz <Ismételgetve> a libák hívogató szava volt. | **Megj.** Így is mondták: *popotyí, popotyí.*

porcelán A *porcélány* ↓ ↓, *porcolány* ↓ ↓, *porcolán* ↓, *porcélán* | mn kny. | *Régőbbe-n gölőncsértányérogbu őttünk; asztám mink is vőttünk porcolányedényöket.* – fn Edény, étkészlet <porcelánból>. | *Mindig vigyáztam a porcolányokra.*

porció Vn *porcijó* ↓ | fn 1. Egy adagnyi takarmány, étel. 2. Kimért <egységnyi> mennyiség. | 1. *Ez a tehenek porciójja.* 2. *A pásztoroknak egy jószág után egy nyócados buza vót a porcijó.* [Járandóságként.]

porcogófü Vt *porcogófűj* ↓, *porcfűj* ↓, *porcogófi* | **Szerk.** (igenév és fn) Gyomnövény. | **Megj.** Ez a fűfajta ropog, ha a jószág legeli.

porcolán l. **porcelán**

porhanyó Vn ~ | mn 1. Laza, könnyen szétmorzsolható anyag (pl. föld). 2. Jól megpuhult, rágáskor hamar szétmálló étel. | 1. *Porhanyó földbe könnyen lehet vetőgetni.* 2. *Igazán jó pohanyóra sūt ez krumpli.* | **Megj.** A címszóból alakult származékszó: a *porhanyós*. Jelentése azonos a *porhanyó* szóéval.

pór-nép J ~ ↓ ↓ | fn 1. Parasztság. 2. <A falusi> szegények rétege. | 2. *Régőnn a pór-nép nēm tudott ám sēmmit a vitaminokra, csak aszt tutta mindönki, hoty télőnn érdömös sok savanyókáposztát őnni, mer az egésségös.*

poronty Vn ~ ↓ | fn Kisgyermek. kedv, finomkodó | *Gyere, kis poronytyom!*

porta Vt ~ ↓ | fn 1. Telek az összes épülettel együtt. 2. Lakóépület, ház. | 2. *Asztán a portánkat ē nē kerűjjétők ám, ha ēre jártok!*

portéka Vn *partéka* ↓, ~ | fn 1. Árucikk. 2. Szép nő. tréf, kedv | 1. *A rőfösők mindék szép partékát árútak a mágocsi vásáron.* 2. *Ez a fijad kedvesse? Szömrevaló partéka, bizon.*

portékás Vn *partékás* ↓, ~ | fn <Vásári> kereskedő. | *A partékások má korán röggē a helikőn vótak a vásárba.*

poshad A *possad* ↓ ↓, ~ | tn i 1. <Folyadék, főleg víz> bűzőssé kezd válni. 2. Étél, gyümölcs savanyodik, romlani kezd. rossz | 2. *Hamā possad ez körte. Mēk kő ēnni még máma!*

poshadt A *possatt* ↓ ↓, *poshatt* | mn Megsavanyodott <gyümölcs>. | *Nēm jó ez a possatt alma.*

posvány Vn *posvánj* †, ~ | fn 1. Iszapos, mocsaras hely. 2. Bűzös állóvíz. | 1. *Majnëm ësillettem a posvámba.* | LIMBUS

posványos Vn ~ ↓ | mn Mocsaras, vízjárta hely. | *A posványos rétek helin halastavak vannak.* | LIMBUSOS

posz Vt ~ ↓ ↓ | fn Hólyag, majd kis seb a nyelven. | *Posz lett a nyëvemõn.* | **Népr.** A helyiek megfigyelései szerint meghüléskor és ételtől való undor estén nő *posz* [hólyag] a nyelven. Az öregek úgy tudják, hogy varázslattal lehet megszabadulni tőle. Úgy múlik el, ha háromszor mondja a beteg: „*Posz kõt* [keletkezett] *a nyëvemõn, ha ott érõm, lészárom*”. – Állítólag ettől a *posz* megijed, és elmúlik.

poszita l. **paszita**

poszka Vt ~ ↓ ↓ | mn Fejletlen, sovány <gyermek>. tréf | *Mijem poszka ez a kislány!*

poszméh A *poszméhe* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (mn? és fn) A méhnél kisebb, sárga rovar [Bombinae]. | **Megj.** Az ÉKsz. szerint a szóösszetétel előtagja a *poszog* (*puszog*?) 'sziszegő, fújó hangot ad' szóval van kapcsolatban. | MÉH

potyál Vt ~ ↓ ↓ | ts i Tékozol, pazarol. | **Megj.** A címszó főleg ik-s alakban használatos: *Épotyállí a zörökségit.* | **Szerk.** *el* ~.

pozdorja Vn *pazdërgya* ↓ ↓, ~ ↓ | fn A kender fás része. | **Népr.** *Tilolóval* törték meg, ill. választották le az áztatott kender szálairól a fás részt. Ez a *pozdorja*. (AKHA I, 37.)

pózna J ~ ↓ | fn 1. Hosszú bot, rúd. 2 Magas, sovány ember. gúny, tréf 3. Oszlop (pl. telefonpózna.) | 1. *Hozd ide a dijóverõ póznát!* 3. *Kidüt ëty sürgõnypózna a viharba.* | **Megj.** A címszó szinonómája a *dúc* (*duc*); pl. *villanyduc, telefonduc.* | **Szerk.** *dióverõ* ~, *sürgöny* ~, *telefon* ~, *villany* ~.

pöccent l. **megpöccent**

pöcöget l. **megpöcöget**

pöcök l. **pecek**

pöcköl l. **peckel**

pöckös l. **peckes**

pöcsös Vt *pöcsös* | mn Kisgyermek, ill. kamasz fiú. durva

pödör Vn *pödör* | ts i 1. Szálakat az ujjai között <össze>sodor. 2. Így (sodrással) készít vmit. | 1. *Mër pödöröd a hajadat?* 2. *Pödörgy nekõm is ëty szál cigárëttát, ha vam mëg vágod dohányod!*

pöfékel A *pöfékül* ↓ ↓, *pöfékül* ↓, *pöfékël* | tn i 1. Dohányzás közben füstfelhőket ereget. tréf 2. <Mozdony, kémény füstgomolyagokat ereget>. | **Szerk.** *rá* ~.

pöfeteggomba A *pöfeteggomba* ↓ ↓, *pöffeteg* ↓ ↓, *pöfeteg* | **Szerk.** (fn és fn) Mérges gomba [Gasteromycetes]. Éretten nyomásra kipukkad (*pöffen*), és a spóráit szétszórja.

pök l. **köp**

pökedelõm l. **köpedelem**

pökés l. **köpés**

pököz l. **köpöz**

pöle l. **pele**

pölhe Vt *pölhe* ↓ | fn Bizonyos növények magjának könnyű maradéka. 2. Pehely. | 1. *Mojos lett a kukorica, azér van ennyi pölhéjje.*

pölhös l. **pelyhes**

pölhözik l. **pelyhezik**

pöng l. **peng**

pönög l. **peneg**

pölyhöl l. **kipölyhöl**

pörc Vt *pörc* | fn Töpörtyű. | *A pörc is hamā ěfogyot minálunk, hát még a kóbász!* |

TÖPÖRTYŰ

pörccög l. **perceg**

pörccöspogácsa Vt *pörccöspogácsa* | Szerk. (mn és fn) Töpörtyűvel sültött pogácsa.

pöre Vn *pöre* ↓ | 1. Hiányos felszerelésű eszköz. 2. Lengén, csak alsóruhába (ingbe, gatyába) öltözött <személy>. rossz 3. Meztelen. 4. Nyílt, kendőzetlen <vmi.> | 1. *Pöre kocsival szoktunk a zerdőre járn.* 4. *Tudod, az a pöre igassák, hogy nincs ěgy vasam sě.*

pörget Vt *pörget* ↓, *pĕrget* ↑ | ts i 1. Mézet perget. 2. kny. (Vmit tengelye körül forgat.)

pörgye l. **perje**

pörgyész l. **perjész**

pörkül Vt *pörkül* ↓ ↓, *pörköl* | ts i 1. Disznót perzsel. 2. Vmit erősen <meg>éget, süt. 3. Vmit <pl. cukrot> pirít. 4. Vkit pirogat, szid. | Megj. Az l. jelentésben szokásos még a *pörzsül, pörzsöl* ige meg- ik-vel. A 3. jelentésben ugyancsak az ik-s forma az általánosabb: *Mĕkpörköték má a disznót.* | Népr. A forrázás ma már feleslegessé teszi a szalmával való pörkölést, de forrázás után gázlánggal leégetik a forrázással tisztított bőrfelületet.

pörkülés Vt *pörkülés* ↓ ↓, *pörkölés* | fn 1. A levágott disznó szőrmaradványainak leégetése. 2. Cukor piritása. | PÖRKÖL

pörkölttorta Vt *pörküttorta* ↓ ↓, *pörköttorta* ↓ | Szerk. (igenév és fn) Pörkölt cukorral és dióval készített diszes torta. | Népr. Lakodalmakba szoktak ilyen tortát hozni Tolna megyéből, főleg Kurd községből. Ezért *kurdtorta* néven is említették a mocsoládiak. Mivel a szokásosnál nagyobb, *toronytorta* volt a harmadik megnevezése. A menyasszony vágja fel, majd osztja szét a lakodalom vendégeinek ezt a méreteiben impozáns tortát, amelynek 50–60 cm a magassága. A torta újabb neve: *mĕnyasszonyitorta*. (L. SZABÓ JÓZSEF – SZ. BOZÓKI MARGIT 2000. 186.)

pörsenés J *pörsenés* ↓ | fn 1. Kis pattanásos kiütés <az arcon, ill. más bőrfelületen>. 2. Kisebesedett kiütés. | 1. *Nĕm tudom, mitü lett a pörsenĕsĕm.*

pörsenésés J *pörsenĕsĕs* ↓ ↓, *pörsenĕsĕs* | mn Olyan bőrfelület, amelyen pörsenés van.

pörzsül l. **pörköl** a.

pötyög l. **pötyörög** a.

pötyörög Vt *pötyörög* ↓ | tn i <Kisgyermek> beszélni kezd; pötyög. kedv | *Má pötyörög a Józsika.* | **Megj.** A címszó jelentésében a *pötyög* igét is használják.

prédál Vn *prédáll* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i Tékozol. rossz | **Megj.** Általában ik-vel használt szó: *Éprédáll ez lassan a zegész vagyonát.* | ELFECSÉREL, ELPAZAROL, ELVER

prézsmítál Vn *prézsmítáll* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i Fontoskodva, veszekedős hangon, sokat beszél. rossz, gúny | *Nëm kő ennyit prézsmítáni! – Hógass, prézsmítátá öleget!*

próbál A *tróbál* ↓ ↓, ~ | ts i kny.

processzió Vn *prosekkijó* ↓ ↓, *proseccijó* ↓ ↓ | fn 1. Körmenet. 2. Menet, felvonulás. | 1. *Régön émentek a körösztlökhöl a prosekkijóvā.* – *Natypéntökhön a plébános úr prosekkijót vezetött a Kálvárijára.* – *Husvétkor prosekkijóvā kerüték még a templomot.* | **Népr.** *A bucsujárók régön prosekkijóvā gyalog mēntek el innen Egrögyre* [Magyaregregyre], *de még Gyüdre* [Máriagyüdre] *is. A gyüdiessüket a pap ekísérte a Pap-körösztig, és ott is fogatta a prosekkijót szeméjjössen mēk harankszóval. Ugy monták eszt akkor: Harangoznak a prosekkijó elé. Vagy így is: Harangoznak eléjjik.*

prófunt Vt ~ † | Rossz minőségű kenyér volt régen a katonaságnál.

proletár AJ *polētár* †, *prolētár* ↓, ~ ↓ | fn 1. A falu szegény rétegéhez tartozó személy. 2. Dülönévként: *Prolētár, Polētár.* (L. BMFN I, 11/227.). Korábban a terület az uradalmi birtokhoz tartozott. A földreform idején (1920 táján) itt kaptak földet a falu szegényei.

propaganda A *propabanda* ↓ ↓, ~ | fn kny. rossz | *Nëm hiszöm ē, mer esz csak propabanda.*

prósza Vt ~ ↓ | fn Kukoricaliszból készített lepényfélce. | *Gyerökkoromba sok prószát öttünk.* | **Népr.** A *prósza* alapanyaga kukoricaliszból készült kis búzaliszt és tej hozzáadásával. Ezt a masszát zsírral kikent tepsiben ropogósra sütötték. Ha kisült, tejföl került a tetejére. Tört mákkal és dióval szokták ízesíteni. A *kőt prósza* [kelt prósza] élesztővel készült. (L. még AKHA I, 67. és VARSÁNYI GYULÁNÉ BÜKKÖSDI MÁRTA 2007. 192.)

pruszlik Vn *puruszlik* †, *puruszli* †, ~ ↓ | fn A nők kis mellényszerű felöltője a vászoning alatt. | *A gyócsüing bö ujuu vót, erre kerüt a fekete puruszlik.* | **Népr.** A kabát-szerű *puruszlikot* régen a férfiak is viselték. Majd a *pruszli* kötéssel készített változata már csak a női viselet része volt.

prücsök Vt *prücsök* ↓ ↓, *pücsök* ↓ ↓ | fn 1. Tücsök [Gryllus campestris]. 2. <Kisebbség> gyermek. kedv, tréf | 2. *Gyere, kis prücsköm!* | **Megj.** Az idősebbek beszédében még előfordul a *prücsök* szó. A fiatalok már csak a címszóhoz tartozó *tücsök* főnevet ismerik. – A *prücsök* szókezdő *pr* hangkapcsolata a bilabiális [kétajakkal képzett] *r* beszédhangnak máig megőrzött emléke, különös értéke. L. még a **prüsszent** szócikket!

prüsszent Vt ~ ↓ | tn i Tüsszent. | *De nagyot prüsszentötte!* | **Megj.** A címszóban a szókezdő *pr* hangkapcsolat a falu nyelvjárásának különös értéke. Akárcsak a *prücsök* [tücsök] *pr* hangkapcsolata! | PISSZENT, PRÜCSÖK

pucc Vn ~ | fn Hivalkodó, a jó módot fitogtató, cifra és feltűnő öltözködés. rossz, gúny | *Ez a lány csak a puccā tőrődött.*

puccos Vn ~ | mn Hivalkodóan, feltűnően és nem mindig ízlésesen öltözködő <személy>. | *De puccos ez a Mariska!*

pucér J ~ | mn 1. Meztelen. rossz, tréf 2. Kopasz. 3. Fedetlen <fejű.> | 3. *Ijem pucér fejjē nē mēnnyetők ki ebbe a hidegbe!*

puckos l. pockos

pucok l. pocok

pucl A *pucl* ↓ ↓, ~ | ts i Tisztít, tisztogat vmit. – tn i Menekül. gúny | **Megj.** Ik-s alakváltozatok: *össze* ~ [takarít], *el* ~ [menekül].

pudvás AJ *podvás* ↓ ↓, ~ | mn 1. Elkorhadt, lyukacsos szerkezetű <fa>. 2. Lyukacsos belsejű termény <retek, karalábé stb.>. | 1. *Pudvás lett a kutyánk.* 2. *Esz a pudvás retköt nēm őszöm mēg.*

pufándli l. farpendely a.

pufol Vt *pufol* ↓ ↓, ~ | ts i Üt, ver. | *Na, pufolod a szőnyegöt? – Mēr pufolod mēgen eszt a gyerököt?* | PÜFÖL

puklamentol Vt *puklamēntul* †, *puklamēntol* ↓ | tni Hajbókol. | *Nēm puklamēntútam ám én a zuraságnak! Csak ugy magamtu* [saját elhatározásomból és engedély nélkül] *elindútam a zerdőbe* [az urasági erdőbe] *ēty kis rőzsējér.* | **Megj.** A címszó a német köznyelvi *Buckerl* 'szertartásos bók térdhajtással', ill. a német nyelvjárási *pukedli* 'bók térdhajtással' szavakkal lehet kapcsolatban.

puliszka Vn ~ ↓ ↓ | Vízben főtt kukoricadara; kukoricakása <mint étel>. | *Aszt is csinátunk mēk puliszkát is.* (AKHA I, 66.)

pulyka A *póka* †, *pujka* | fn *A Dicső Nándi sok pujkát nevēt a hatvanas* [1960-as] *évegbe.*

púp A *pup* | fn 1. A hátgerinc kóros görbülésével keletkező kidudorodás. 2. Kisebb domborulat a tájban. | 2. *A Szigetné vót ēty kis pup a rédbe.*

purdē Vt ~ ↓ | fn Cigánygyerek. tréf – mn 1. Hiányos, gyenge minőségű öltözet. rossz 2. Vki nem szép megjelenésű. | *A purdék ot futkárosztak a gunyhó körü.* – 1. *Purdē ám ez a ruha, amit vettē.* – 2. *Ijem purdē kinézettel nē mēnny el a bálba!*

puruszlik l. pruszli

puska Vt ~ | fn 1. A kocsikerék agy részének vascsove. 2. kny. (Fegyver.)

puskástyúk Vt *puskástik* †, *puskástik* † | **Szerk.** (mn és fn) | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 táján): [Lakodalmakban a menet vonulásakor] „Egyik nyoszolyóasszony tyúkot visz a kezében, az ú.n. *puskás tikot*, mit a leány anyjától kap rögtöni hozományul, s azt üti-veri, nyaggatja, hogy belevegyítse rikácsoló hangját a zene és a dal zajába.” (KULCSÁR: „Hegyhát” 246.)

puskázik Vt ~ ↓ | tn i 1. <Bognár> a kerékagyba puskát [vascsövet] helyez. 2. Diák <az írásbeli számonkérés során> csal. tréf | 1. *Gyere, Jani, puskázunk!*

pusmog J ~ | tn (és ts) i 1. kny. (Sugdolózik; s így <titokban> híreket terjeszt.) 2.

Pletykálkodik. 3. Alattomoskodik; elhallgat vmit. 4. kny. (Motyog, dünnyög.) | 1. *A zasszonyok ékeszték puszogni a tejcarnogba, a zuccán, a szentélyházba mők hát mindönhun, hogy a zurasági kanász lélöklátó.* (AKHAI, 178 – 186.) 3. *Ně pusmog'gyatok itten! Ugyis tudom, mi ja zigasság.*

puszta J ~ | mn 1. Szakadt, rossz <ruhanemű>. 2. Romos <épület>. 3. Eszköz, fegyver nélkül. 4. Üres <hely>. – fn Kevés házból álló település(rész); major gazdasági létesítményekkel. | 1. *Ně járgy má ebbe a puszta pacskërba!* 2. *Tejjessem puszta lett a Kőrösztősek malmik.* 3. *Puszta kézē fogod mēg aszt a szakás [szálkás] dēszkát?* 4. *Jába kerestem, má csak a puszta helit talátam. – A pajtássajim kin laktak a pusztán.*

pusztul Vn ~ | tn i 1. <Vmi> tönkremegy. 2. Menekül, takarodik <vhonnan>. 3. Vmi kiveszőben van. | 1. *Pusztul mindön a szöllőhögyön.* 2. *Pusztújjatok innen! De ad-dig, még a kutyámat ē nēm eresztöm!* 4. *Ēgyre jobban pusztúnak a dijófák a szöllőbe.*

puzsér Vt *púzsér* ↓ ↓, ~ ↓ ↓ | mn 1. Maszatos <gyerek>. 2. Vásott <kölyök>. – fn <Maszatos, eleven, rosszalkodó> kölyök. | 2. *Nēm birok ezökkē a púzsér gyerökökkē.* – *Má mēgen ide ētte a fene ezöket a púzsérokat.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 táján): *puzsér* = maszatos, paszkoncza gyermek.

pücskérel Vt *pücskéröl* ↓, *pücskérēl* | tn i 1. Lassan, kedvtelve tesz-vesz vmit <a kertben, udvarban, gyümölcsösben>. tréf, kedv 2. Szedeget, gyűjtöget <vmit>. 3. <Jó-szág> a mezőn, legelőn eleséget keres. | 1. *Pücskérölök kicsit a gyümöcsözsbe.* 3. *Tikok pücskérőnek a tārón.* | PÜCSÖK

pücskérez Vt *pücskéröz* ↓ ↓, *pücskérēz* | tn i 1. Tesz-vesz vmit. tréf, kedv 2. Sze-deget, gyűjtöget. 3. Jószág legelészget. | 3. „[...]a község apró jószága [a meghagyandó legelőkön] különösen nyáron, a hosszú meleg napokban *elpücskérezhetne*, és ha jól nem is lakhatnék, legalább a férgek [legyek?] nem kínoznák agyon.” (KULCSÁR: Bolygó csil-lag, futó csillag...122.) | PÜCSÖK

pücsköröszi Vt ~ ↓ | tn i 1. Tesz-vesz vmit. tréf, kedv 2. Ímmel-ámmal dolgozik. gúny 3. Jószág legelészget <a mezőn>. | 1. *Fogy a zerő, ezēr má csak pücsköröszi a kerbe.* 2. *Meddik pücsköröszi még a palláson?* | PÜCSÖK

pücsök l. **prücsök**, **tücsök**

pünkösd A *pinkēst* †, *pünközd* | fn kny. (A húsvét utáni 7. vasárnap.)

pünkösdjárás Vt *pinkēstjárás* †, *pünközdjárás* † | **Szerk.** (fn és fn) Régen a gyermekek hagyományos *pünközdölő játéka* volt. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896 tá-ján): „Szokás még a *pünkösd-járás*, mely abból áll, hogy 8–10 kisebb leány szépen fel-öltözve, koszorúsán [pünkösd másnapján] házról-házra jár *pünkösdi énekeket énekelni*. Velük van egy iczi-piczi kis leány is, a *czuczorka*; ének végén ezt magasra fölemelik, mondván: „*Ekkora legyen a kendtek kendere!*” (KULCSÁR: „Hegyhát” 250.) | CUCORKA

rá A *rájja* ↓ ↓, ~ | hsz kny. | *Aggyátok rá a natykabátot! – Emlékszó még rájja? – ik.* kny. | *Ráigértem [árat ajánlottam] a malacokra a vásáron. – Má sokszor rávigyásztam [megfigyeltem], hogy neköm nem jó a buborkasaláta.*

rabot l. robot

rabatos l. robotos

ráborít A *ráburitt* ↓ ↓, *ráborit* | ts i 1. Vmit lefed, letakar. 2. Ráönt vmit. | 1. *Ráburítottam a vesszőkosarat a kotylósra.* 2. *Igyá, mer rádburítottam!*

rabsic Vn *rapsic* ↓ ↓ | fn Orvvadász. | *Itt is vótak rapsicok, de nem tutták őket mekfogni, mer mindig éjjē jártak vadászni a zurasági erdőgbe.* | **Megj.** A rapsicok soha nem árulták el egymást. Hogy észrevétlenek maradjanak, a kocsikerekre hangtompító bórdarabokat tettek. A meglőtt vadat felosztották egymás között. A vadhúst – sertéshússal keverve – feldolgozták. Rendszerint szalámi készült belőle. – A veszélyes vadászatok kalandos történeteit sokszor mesélték el családi körben és baráti társaságban.

rácútás Vt ~ † | **Szerk.** (fn és fn) A helyi lakosság menekülése a rácok [szerbek] elől 1848 nyarán. | *Rácútáskor mindönki menekűt a zerdőgbe.* (AKHA I, 152.) |

rackó Vt ~ † | fn és mn KULCSÁR szerint (1896 táján): *raczkó* = német és magyar keverék; egyes házasságból származó gyermek. | **Megj.** Ma már nem használják ezt a szót. Egykor rosszalló, gúnyolódó hangulati érték kapcsolódott hozzá. Még a 20. sz. derekán is megszólták a faluban azokat a magyar legényeket, akik német lányt vettek feleségül.

rádurrant Vt ~ ↓ | tn i 1. Rálő <a vadra>. 2. <Ostorral> durrantva rácsap a lóra. 3. Rak a tüzre, hogy jobban égjen. | 2. *Durrancs rá a lóra, asztán indujjunk!* 3. *Rádurrantok, hogy még melegőb lögyőn.* [Teszek a tüzre.]

ráérik Vt ~ | tn i 1. <Székelési inger> rájön vkire. 2. <Vmi, pl. munka, feladat> hirtelen rászkad vkire. | 1. *Nem jó, ha a zembörre váratlanu ráérik a szarás.* 2. *Hörtelen gyűtt a meleg, na akkor asztán ráérőtt a munka a zembörre.*

ráesik J ~ | tn i 1. Rákap, odaszokik vmire. 2. kny. (Vminek a tetejére esik.) 3. kny. (Rákerül a választás.) | 1. *A tikok nagyon ráestek a sajátára. Alig marad belüle.* 3. *Ráesőtt a vállasztás. Igy lőd belülüle téjeszelnők.*

ráf Vn ~ ↓ | Keréksin. | fn *A Cukorék maj ráhuzzák a ráfot a kerékre.* | **Megj.** A *ráfot* így is nevezték: *sing.* | **Megj.** A címszó német köznyelvi megfelelője: *Reifen* 'karika'.

ráfér AJ *rátér* ↓ ↓, ~ | tn i 1. Vmi még felfér vmire. 2. Elkelne <neki> még vmi. 3. <Szerk.-ben>: Nem szégyelli. rossz | *Égy zsák még rátér a kocsira.* 2. *Ráférne ęty kis szépitkőzés.* 3. **Fr.-szerű** mondatban: *Ráfér a képedre ez a sok hazudozás?* | **ELFÉR**

ráfog J ~ | tn i 1. Elhatároz <vmit>. 2. kny. (Alaptalanul gyanúsít, vádol <vkít>.) | 1. *Ráfoktam mast má, hogy orvoshó mögyők, pejik fállők a fokhuzástu.* 2. *Ráfokták, hogy ű vót a tettes.*

ragadáncs Vt ~ ↓ | fn Nagy levelű gyomnövény, ill. ennek szűrös, tapadós termése. [Arctium]; bojtortján. | *A zárokpárt telle van ragadáncsā.*

ragalja Vt *ragajja* ↓ ↓ | fn A padlásnak az a része, ahol a tetőzet alja és a földem találkozik. | *Nē tēgyetők kukoricát a ragajjába, mer ot nehéz hozzáférni!*

ragmálódik l. **regnálódik**

ragya Vn ~ ↓ | fn 1. A himlő által okozott sebhely az arcon. 2. Egyéb ok miatt bőrhiba <pl. gyógyult sebhely> az emberi testen. 3. Gombás fertőzés okozta növénybetegség, ill. a növények levelein keletkező kis dudorok, majd elszáradó foltok. | 3. *Csupa ragya a ribizli levele.* | **Megj.** A ragya főleg a szőlőt, ribizkét és a krumplit *üti még* [támadja meg]. | **Fr.** <Szitkozódásban>: *Üsse még a ragya!* [Egye meg a fene!]

ragyás Vn ~ ↓ | mn 1. Sebhelyes, himlőhelyes arcú <személy>. 2. Ragyákkal borított <növény>. | *Permetüni köll eszt a ragyás ribizlit.* – fn <Ragyás arcú> személy.

ráhagy J ~ ↓ | ts és tn i 1. Örökölt hagy <vmit vki számára>. 2. <Vmit> ráteremtéssel még hosszabbra hagy. 3. Megenged <vmit>. 4. Emlékeztet vmire vkit. | 1. *Szöllőmeccéskor ráhattam még ęty szőmőt, ęzér három szőmre* [rügyre] *meccőttem.* 3. *Nēm kő ăm mindönt ráhanni a kizsgyerőkre, mer akkor engedetlen lész!* 4. *Ráhatytam, hogy ębresszön föl időbe.*

ráhány J ~ | ts i 1. <Vmit vmire> feldob. 2. <Több tárgyat vagy bizonyos anyagot és annak kisebb részeit> vminek a tetejére dob, szór. 3. <Vmire> ráöklendezik. | 1. *Hánd rá a kocsira ęzt a zsákot!* 2. *Ráhánta a zsákokra még a lucęrnát is.*

rahó Vt ~ † | fn Rosszat cselekvő képzeletbeli alak; vmi szellemféle. | **Megj.** Ma már csak inkább szitkozódásban: *Hogy a rahók vinnének el!* | REHő

ráhúz A *ráhuz* ↓, ~ | tn i 1. Egy hajtásra sokat iszik <vmiből>. 2. kny. (Ráút vmire.) 3. kny. (Vmire húz vmit.) | 1. *Itt a zűjegőm, huz rá, pajtás!*

ráimádkozik Vn *ráimátkozik* ↓ | tn i 1. Gyógyító szándékkal imát mond <vki fölé>. 2. <Nehezen> rávesz vkit vmire. tréf | 1. *A Nagy neni ráimátkozott a gyerőkre, ęs ęz akkor hasznát is neki.* 2. *Alik tuttam ráimátkozni a kabáttyát.*

rajcsúrozik Vn ~ ↓ | tn i <Gyermekek> rendetlenkedik, hangoskodik. | *Állandőjjan it rajcsúroznak a gyerőkkők.*

rájövő Vt *rágyűjő* †, *rágyűő* ↓ ↓, *rágyűvő* ↓ ↓, ~ ↓ | mn A most következő időszakban <a közeli jövő időben>. | *Ęzön a hétőn nēm ęrők rá, de a rágyűjő hétőn má tudok nekőt segíteni.*

rajtavaló Vt ~ ↓ | mn <Vkin> éppen rajta levő <ruha, ing stb.>. – fn Az a ruha <és egyéb öltözcék>, amit általában viselni szokott. | *A rajtavaló üngőt majd ęste mękfőtozom.* – *Ujan szęgény, hogy mássa sincs, csak a rajtavalőjja.*

rákap Vn ~ | ts és tn i 1. <Ruhát> gyorsan magára vesz. 2. Rászokik vmire. rossz és szép, tréf | 1. *Hamar fölkelt, rákapta a szűrgyét, még a tarisznýát a nyakába akasztotta.* (Népm.-ből, AKHA I, 316.) 2. *A vőm nagyon rákapott a zitalozásra.* – Jó, hogy a Bazzi még a Dani is rákapott a spenőtra.

rakás l. **kereszt**

rákezd J ~ ↓ | ts és tn i 1. <Kissé váratlanul, hirtelen> kezd el vmit. 2. Elkezd di a szokásos mondandóját, énekét vagy más szereplését. 3. Vmire rászokik. | *Mikor a frissét rákezdik [a zenészek], odainti a legény a leányt [...].* (KULCSÁR: „Hegyhát” 248.) 2. *A Ragoncsa Trészka néni akkor rákezdött a zínöklésre. – Ez akkor rákezdött a cigáréltázásra.*

rákfene Vt ~ ↓ ↓ | fn 1. Fene, rossz [rossz seb?]; betegség. rossz 2. A züllés, a bajok okozója. rossz | 2. *Az a rákfenejje a magyar életnek, hogy nincs itt összetartás.*

rakonca Vn ~ ↓ ↓ | fn A kocsi ill. a szán oldalát tartó rúd. | **Megj.** Négy rakonca segítségével – erdei fuvarok során – főleg a rönkfákat lehetett így rögzíteni a kocsin és a szánon.

rakott l. lerakott

rálöcsöl Vt *rálöcsöl* ↓ | ts i Ráeröltet, rátukmál <vmit vkire>. | *Rálöcsütem még a kaparókat is, amikor elattam neki a kobzóteknőit.*

ramaty Vt ~ | mn 1. Gyenge, vacak, rossz, hitvány <minőségű vmi.> durva, rossz 2. <Vki, vmi> nem szép. | 1. *Ijen ramaty üdőbe nem lehet szántani.* 2. *Hun szétlet fő eszt a ramaty nőt?*

rámegy A *rámén* ↓ ↓, *rámëgy* | tn i 1. kny. (Belepusztul vmilyen betegségbe, nélkülözésbe.) 2. kny. (Sok idő kell vmihez.) 3. kny. (<Nagyobb kiadás miatt> a pénz hirtelen elfogy.) | 1. *Rámënt a zegésségöm a sok koplalásra, amikor hadifogoj vótam.* 2. *A kaparkodásra rámënt a zelletöm, asztám mégis szëgém marattam. – Ez a hét még rámén a vetögetésre.* 3. *A lakodalomra rámënt mindöm pénzdom, amit keserves munkávā tuttam összekuporgatni.*

rámpa J ~ ↓ | fn 1. Sorompó nélküli vasúti átjáró. 2. Rakodóhely a vasúti vágányok mellett. | 2. *A rámpáhó kocsiw vitték a nagy rönkfákat.*

rángatolódzik Vt *rángatulózik* ↓ ↓, *rángatolózik* | tn i Testrészt többször meg-meg-rándul. | *Nëm tudom, mér rángatulózik a lábom éjjel.*

ráolvas Vn *ráóvas* ↓ ↓, ~ | ts és tn i 1. <Gyógyítás céljával> imádságot, ill. babonás szöveget mond vki felett. 2. <Bűnöket, hibákat> szemére vet vkinek. | 2. *Ráóvastam a disznóságait.*

ráolvasás Vn *ráóvasás* ↓ ↓, ~ ↓ | fn 1. Bűvös erejűnek vélt szöveg elmondása gyógyítás (kuruzslás) szándékával. 2. <Az a cselekedet, hogy> vkinek szemére vetik vétkeit, hibáit. | **Népr.** KULCSÁR is tudott róla, hogy „A *ráolvasás* [mint babonás cselekedet]. Ez még ártatlan valami, mert csupán imádságot mondanak valaki fölött.” (KULCSÁR: „Hegyhát” 251.) – Az elmondott szövegek között sok rögtönzött verses szöveg, ún. apokrif [népi] imádság volt. Ezeket csak az öntőasszonyok [vajakosok] tudták. Állítólag haláluk előtt adták át ezt a tudást az általuk kiszemelt személynek. | ÖNTÉS, MEGÖNTÉS

ráperel Vt *rápörül* ↓ ↓, *rápöröl* ↓ ↓, *rápërël* | tn i 1. Pörölve rászól <vkire>. 2. Pörölve megszid vkit. | 2. *Sokszó rápörüt a zurára: „hogy a fene énné még má a cigáréltádat!”* | **Megj.** A címszó jelentéssűrítő szóösszetétel: 'rászól' + 'perel vele'.

rápipál Vn ~ ↓ | tn i Pipára gyújt.

rápisszent Vt ~ | tn i <Vmi után, vmire> tüsszent egyet. | *Rápisszentőttem. Igazad van.* | **Megj.** Megfigyelésekből leszűrt babonás vélekedés (hiedelem), hogy igaz lehet az, amire valaki rátüsszenet. | PISSZENT

rapityára A *ripityára* ↓ ↓ | **hsz** 1. Apró darabokra <törik vmi>. 2. Megsemmisül vmi. | 1. *Ripityára verte a jég a palatetőnket.* 2. *Belevágott a zistennyila a szőlőlőhőgyi gunyhómba. Ripityára mēnt a zegész, csak a hele marat mēg.*

rápőfékel Vt *rápőfékül* ↓ ↓, *rápőfékül* ↓ ↓, *rápőfékél* | tn i Rágyújt <a pipájára vagy a cigarettájára>. tréf | *Rápőfékül a zőreg, asztán csak szortyoktati a pipáját.*

rárezzent A *rárőzzent* ↓ ↓, *rárezzent* | tn i 1. Ráijeszt <vkire>. 2. <Vkit> ijesztve megdorgál. | 1. *Rárőzzentőttem, asztán ěfutott a lopó.*

ráspó l. **ráspoly**

ráspoj l. **ráspoly**

ráspojoz l. **ráspolyoz**

ráspol l. **ráspolyoz**

ráspoloz l. **ráspolyoz**

ráspoly A *ráspó* ↓ ↓, *ráspoj* ↓ | **fn** Vas-, ill. fareszelő. | *Há tētted a ráspót?*

ráspolyoz A *ráspul* ↓ ↓, *ráspol* ↓ ↓, *ráspoloz* ↓ ↓, *ráspojoz* | Ráspollyal reszel, élez <vmit>. | *Jó ráspód mēg a kapámat, mer nagyon ělletlen!* | **Megj.** A két igealak (*ráspol*, *ráspoloz*) között nincs jelentésbeli különbség. Lehet, hogy a *ráspoly* főnév nyelvjárási *ráspó* változatából szóképzéssel jött létre a *ráspol*, *ráspul* ige. Ennek továbbképzett alakja a *ráspoloz*, *ráspojoz*.

ráspul l. **ráspolyoz**

ráta Vn ~ ↓ ↓ | **fn** Kisebb rész <a földterületen, szőlőben>. | *Fog'gyunk ěgy rátát, asztán azom mőnnyünk végig!* | **Megj.** A szőlők egységnyi része ma inkább a *vágó*. Az erdőben munkába fogott *ráta* (mint terület) neve még: a *pászta*. | PÁSZTA

rátárászkodik Vt *rátarjászkodik* †, ~ ↓ ↓ | tn i Ráfőrméd, ráripakodik. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896 táján): *rátarjászkodik* = ráfőrméd.

rátéstál Vn *rátěstál* ↓ ↓ | ts i 1. Örökök hagy <vmit vkire>. 2. Vmilyen feladatot szab vkire. | 2. *Rátěstátam a szomszédomra, hogy vigyázza a kertünket.* | **Megj.** A 19. sz. végén még itt is irtak *testáměntumokat* [hagyatkozásokat]. A címszó 1. jelentését már csak kevesen ismerik.

rátuszkol Vt ~ ↓ | ts i Ráterőltet vmit vkire. | *Még a hitfány malaccát is rátuszkóta a vővőre.*

ravaszylyuk Vt *rohaszlik* †, *rovaszlik* †, *ravaszklik* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Róka-lyuk. | **Megj.** A szó régi 'róka' jelentését ma már nem ismerik. Csak dűlőnévként őrződött meg a címszó. A középkorban (a 17. sz. végéig) *Ravaszklik* néven település (falu) volt a mai Alsómocsolád határának DNY-i részén. (BMFN I, 11/94, 207. és TIMÁR GYÖRGY: Alsómocsolád és környéke a középkorban és a török hódoltság idején. In: Alsómocsolád. Szerk.: FÜZES MIKLÓS 1998. 65.) – A középkori *Ravaszklik* falu egyik nevezetessége, hogy a település és határa 1459 előtt hűbértokként *Kesincei János* (Janus Pannonius) tu-

lajdonába került. (TIMÁR GYÖRGY : i. m. 34–35.) – A *ravasz* szó jelentése a régi magyar nyelvben: 'róka'. A címszónak eredetileg 'rókalyuk' > 'rókagödör' volt a jelentése. – Mivel a pár házból álló település a *Ravaszlik* nevű hely mellett (közelében?) létesült, a *Ravaszlik* nevet kapta. A helységnév a metonimikus eredetű névadás egyik érdekes példája. – A legújabb ásatások leletei azt igazolják, hogy a mai Alsómocsolád központjában – KÁRPÁTI GÁBOR szerint – római kori település létezett. A folyamatosan lakott helyen még a középkorban is falu állott, és ez a terület feltehetően a Mocsoládba beolvadt *Ravaszlik* falu helye. A helyi hagyomány szerint a középkori *Mocsolád* a 17. századig a mai *Pusztaszentegyház* nevű dűlőben feküdt. Onnan vándorolt a megmaradt lakosság a mai *Felsősarok* nevű védett völgybe, majd fokozatosan Ny felé terjeszkedett a település, és magába foglalta Ravaszlik falu területét, lakosságát is.

rávígyáz Vt ~ ↓ ↓ | tn i 1. Figyelemmel kísér <vmit>; figyel <vmire, vkire>. 2. Vmit felismer. | 2. *Rávígyásztam, hogy nekőm nēm jó a must, mer mēkfosat.*

rázkolódik Vn *rászkolódik* ↓ ↓, *rászkolódik* | tn i 1. Rázkodik. 2. Remeg. | 1. *Rászkolóttunk végig a zuton a kocsi ülésdészakáján.* 2. *Csak rászkolódot szēgény, mer kilēte a hideg.*

rebben A *röbben* ↓, *rēbben* | tn i 1. Hirtelen megijed, megrezzen. 2. Madár zajt keltve felröppen. | 2. *Láttam, hugyan rēbbentek mēg a tikok, amikor gyütt a róka.* | **Megj.** Az ik-s forma a gyakoribb. | **Szerk.** *meg ~.* | MEGREZZEN, MEGREZZENT

rebbenős Vn *röbbenős* ↓, *rēbbenős* | mn Ijedős, könnyen megriadó <állat vagy ember>. *Vót ēgy rēbbenős lovam: mindōn furcsa neszre kapkotta a fejit.*

rebedeges Vn *rebetegős* †, *rebedegős* † | mn Félénk, ijedős <állat és ember>. rossz | *Nē légy mái jen rebetegős!* | REBBENŐS

rebeg! Vn *rebög* ↓, *rebēg* † | tn i Fél, remeg vmitől. | *Csak rebögöt szēgény a zijeccsēktü.*

rebeg? AJ *rebög* ↓, *rebēg* † | ts i Halkan, félve, akadozva mond vmit. – tn i <A szemhéj> rángatózik. | *Aszt rebökte nekőm, hogy má jobban van. – Sokájig rebögött a szōmōm.* | **Megj.** A szemhéj ideges rángásakor ezt is mondják: *Rōbdős a szōmōm.*

rebegős Vn *rebögős* ↓, *rebēgős* † | mn Ijedős, ideges természetű <állat, ill. ember>.

rebesget A *rebözsget* ↓, *rebēzsget* † | ts i Bizonytalan hírt mondogat némi titkolózással, jólértesültséggel. | *Aszt rebözsgették sokan negyvenōdbe [1945-ben], hogy hamarosan gyün a zangolszász segiccsēg. Nēm gyütt.*

réce Vt ~ | fn Kacsa. | **Szerk.** *bak ~, vad ~, ~ tojás.*

récetojás Vt ~ | **Szerk.** (fn és fn) Kacsatojás.

reckéroz l. **reszkiroz**

reccsen A *röccsen* ↓ ↓, *rēccsen* | tn i Vmi hirtelen recsegő hangot ad.

recseg A *röcsög* ↓ ↓, *recsög* ↓, *recsēg* | tn i kny. (<Folyamatosan> éles, érdes hangot ad.)

red Vn *röd* ↓ ↓, *rēd* ↓ | fn 1. Ránc, redő <fölcg ruhán>. 2. Ránc az emberi testen. | 1. *Igaziccsátok mēg a rōdōket a szoknyámon!* 2. *Öregapámnak csupa rōd a keze.*

rédogál l. ridogál

redős Vt *rödös* ↓ ↓, *rédös* | mn 1. Redekbe [ráncokba] szedett ruha <főleg szoknya és vászongatya>. 2. Ráncos <arc, kéz>. 1. *A rődösgatyát inneplős viseledbe horták a zembörők [férfiak].* | **Megj.** Az *inneplözsgatyát* színes hímzésekkel díszítették. (L.még K. J.: „Hegyhát” 226.) Hétköznapi pedig a *komizgatyát* hordták. Ez már szinte ragadt a rajta levő szennytől.

redves J ~ | mn 1. kny. (Korhadtt, vizes <fa>.) 2. Szennyes, piszkos <ruha>. 3. Gyalázatos, visszataszító <személy>. | 1. *A redves fa csak füstölög.* 2. *Hoty tucc ijen redves ruhába jární?* 3. *A szöme sē ál jó annak a redves nőnek.*

régén A *régön* ↓, *régën* | hsz 1. Korábban, hosszú idővel ezelőtt. 2. A múltban. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): *régö'* = régén.

regél AJ *regéll* ↓ ↓ ~ | tn i 1. Mesél, elmond. 2. Vmit hírsztel. | 1. *Aszt regéte, mijen vót akkor a katonaélet.*

reggel A *röggé* †, *röggē* ↓ ↓, *röggel* | hsz A hajnal és délelőtt közötti időben. – fn A hajnal és a délelőtt közötti napszak. | *Ha röggē gyütt valaki, ity köszönt: Jó röggét aggyon Isten! – Má hüvössek röggelők.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): *röggé'* = reggel.

reggeli A *röggeli* ↓, *röggeli* | fn kny. | *Minálunk a röggeli soha nēm marad ē.* | **Megj.** A reggeli étkezést az idősek régen így is nevezték: *frustuk, früstük, fölöstököm.* | FRÜSTÜK

régente A *régönte* ↓, *régente* | hsz A régi időkben. | *Régönte it csak zsuppā fötték a házakat, istállókat.*

regiment AJ *regemönt* †, *regemönt* ↓ ↓, ~ | fn 1. kny. (Ezred.) 2. Hadsereg. 3. Nagyobb létszámú civilcsoport; sokaság. – jelzőként: Nagyon sok. | 2. *A zoros z regemönt negyvenödbe pár napig vót csak Mocsoládon. – Egy regemönt embör gyütt el a zideji bucsura.*

reglamál l. reklamál

regnálódik Vt *ragmálódik* ↓ ↓ | tn i 1. Makacsul követelődzik, könyörög. 2. Vívódik, tépelődik vmi miatt. | 2. *Esz csak ragmállódik magába tēnnap úta.*

régóta A *régüta* ↓, ~ | hsz kny.

regőzés Vt ~ † *regőzés* ↓ ↓ | fn Ősi népszokás szerint karácsony este a legények házról házra járva regösénceket mondtak. | *Karácsony este, ahol vótak lányok, odamēntek a legényők regőzni.* (AKHA I, 82.) | **Népr.** A *regőzés* során az volt a legények célja, hogy egy-egy legényt *odaregőzzenek* [odaajánljanak] ahhoz a családhoz, ahova a menyasszonyjelölt tartozott. Ezért az ének szövegében mindig szerepelt a leendő párok neve. | **Megj.** A *regőzést* *regölésnek* is mondták.

regruta A *rēgluta* †, *rēgruta* ↓ | fn Újonc katona.

régóta l. régóta

reheg Vt *rehög* ↓ ↓, *rehög* | tn i Tátott szájjal, éktelenül és csúnyán nevet. rossz, tréf | *Ugy rehöksz, mind a fakutya. – Nē rehög'gytők ijen törvéntelenü!*

rehül Vt ~ ↓ ↓ | tn i Korhad, rohad <főleg a fa vagy a fából készült eszköz>. | *Ėgyre csak rehül a kutyáva teteje.* | **Szerk.** *el ~, meg ~.*

rehült Vt *rehűt* ↓ ↓ | mn 1. Korhadttá vált fa, faalkatrész. 2. Elhasználódott anyag. | 1. *Ez a rehűt fa még tüzre sē jó.* 2. *Nē jārgy ebbe a rehűt nadrāgba!*

rējās l. rīvās

rējós l. rīvós

rejt A *rōtt* †, *rōjt* ↓ ↓, ~ | ts i kny. | *Hā rōjtōttētōk el a zōkulāmat?*

rejteget A *rōttōget* †, *rōjtōget* ↓ ↓, *rejtēget* | ts i kny. | *Mit rōjtōgecc a szoknyād zsebibe?*

rejtekhely A *rōjtōkkel* ↓ ↓, *rejtōkkel* ↓ ↓, *rejtēkhej* | **Szerk.** (fn és fn) Titkos hely, ahova vmit elrejtettek, ill. ahol vki rejtőzködni szokott. | *Rigac Jancsinak a zalmási erdőbe vót a rōjtōkhele.* (AKHA I, 122–130.)

rejtélyes A *rejtēllōs* ↓ ↓, *rejtējēs* | mn Titokzatos, rejtelmes.

rékat l. rikat

reked l. elreked

rekeszt l. elrekeszt

rekeszték Vt ~ | fn 1. Elrekesztett hely. 2. Az ezt kialakító rekesz. | 1. *Tēdd a rekesztēgbe a kistrēcēket!*

rekettye A *rekōttye* ↓ ↓, *rekōtye* ↓ ↓, *rekēttye* ↓, *rekētye* | fn Sárga virágú félcserje [Genista], ill. rekettyefűz [Salix cinerea]. | **Megj.** Főleg a vízjárta rétek mentén élő bokros növény.

rekken l. megrekken

reklamál A *rēglamál* ↓ ↓, *rēklamál* | tn i kny.

rékli Vt ~ ↓ ↓ | fn 1. A felsőtesten hordott női ruhadarab. 2. A férfiak, nők által egyaránt viselt kiskabát. (AKHA I, 70.) | *Fövōszōm a réklimet, mer má hűssül* [az idő]. | **Szerk.** *háló ~, kis ~, nagy ~.*

remete A *remōte* ↓ ↓, *remēte* | fn 1. Egyedül élő idős ember. 2. A magányt kedvelő, a világtól elvonult személy. | *Ugy éllōk, mind ēgy remōte má ēvek ūta.*

rémiszt A ~ ↓, *rémitt* ↓ | tn i kny. (Rémít vkit.)

remonda Vt *rēmonda* ↓ ↓ | mn Feslett erkölcsű <nő>. rossz – fn Őreg katona-ló. | **Megj.** A mn-i jelentésben használt címszó régen férfira is vonatkozhatott: *Hát asztān hol ez a rēmonda kanász?* (AKHA I, 165, 179.)

rémséges A *rémségōs* ↓, *rémségēs* | mn Ijesztő, rémitő. – hsz Nagyon; nagy mérték-ben. | *Rémségōs vót ez a film.* – *Rémségōs rosztuttam lenni gyērokkoromba.*

ren Vt ~ | fn Sütő a tűzhely végében. | *Ėdōsanyām még kēnyeret is szokot sūtni a rembe.* | **Megj.** A ren a német köznyelvi *Röhre* 'sütő' nyelvjárási változataként kerülhetett a magyarok nyelvébe. Talán így: *Röhre* > *rör* > *rer* > *ren*.

rén l. ri

rend AJ *rōnd* ↓ ↓, *rend* ↓, *rēnd* | fn 1. <Ültetett, vetett> növények sora. 2. Levágott fű, gabona sora. 3. Egy öltözet ruha. 4. kny. (A rendezettség állapota.) | 1. *Dēre* [délíg]

má három rőndöt mēkkapátam a szőlőbe. – Mindönkinek csak ugyē pár rend [szőleje] vót a Nagyági-ódalba mēg a Balátába [...] tisz-tizēnkēt rend, uan kissebbek. (AKHA I, 36.) 2. *Két rőndöt vaktam lē a lucērnábu. – A kaszás mēnt elü, vákta a rőndöt.* (AKHA I, 35.) 3. *Két rőnd ruhāvā nōsütem. Másom nēm vót.* | **Megj.** Az 1. és a 3. jelentésben a *rend* szót *ö*-vel vagy *nyílt e*-vel mondják.

rendör A *rőndēr* ↓ ↓, *rőndör* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) kny. | *Na, erre kigyüttek a rőndērök.*

rénfa Vt *röntfa* ↓ ↓, *rentfa* ↓ ↓, *renfa* ↓ ↓, *rémfa* ↓ ↓, *rénfa* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn? és fn) Négy lábon álló állvány, amelyre a levágott disznót bontáskor felfüggesztik. | *Tiszta a disznó, lēhet főtēnni a rénfára.* | **Megj.** Az eszközt így is nevezik: *akasztó, akasztófa*. A címszó első eleme (előtagja) a német köznyelvi *rein* 'tisztá' *mn*-vel lehet kapcsolatban.

reng A *rőnög* ↓ ↓, *rēnēg* ↓, *rēng* | tn i kny.

renyhed Vt ~ ↓ ↓ | tn i <Vmi nedves, vizes helyen> pusztulni, rohadni kezd.

renyhül l. **elrenyhül**

rennyadt Vt *rēnnyatt* ↓ ↓ | mn <Növény> hervadt, kókadt. | *Ijen rēnnyat virágokat hosztá?*

répajelölő Vt *répagyelülő* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) Répa vetésekor használt sorjelölő. | **Népr.** A gereblyeszerű szerszám földön húzott részén fogak vannak (négy darab), s ezek húzzák a sort a talajon. | JELÖLŐ

reparál A *rēpéral* ↓, ~ | ts i <Rossz eszközt> javít. | **Szerk.** *meg* ~.

repdes Vn *rőbdős* ↓, *rēpdēs* | tn i 1. A szemhéj <idegesség miatt> élénken mozog. 2. kny. (<Madár vagy kisebb szárnyas állat> ide-oda száll.) | 1. *Rőbdős a szőmöm.* 2. *Ērejtōsztem [...] Az annyit jelōnt, hogy a lelkēm kimēnt, a másvilágra szát a lelkēm; asztān mindōnt lát a mezōn, amēre rőbdős.* (AKHA I, 180.)

repdestet Vn *rőbdōstet* † | ts i Repülésre készítet. | *Ha visszarőbben a lölke, akkor rosszabbu lēsž, mēg mēg is hóhat! Nē rőbdōstessék a lölkit!* (AKHA I, 181.)

repecskes Vt *repecskōs* ↓, *repecskēs* | mn Repedezett (bőrfelület, talaj). | *Mindōn nyáron repecskōs lēsž a sarkam. – Eső kōllene, mer repecskōs a föld; összesül mindōn.*

repeget Vt *repōget* ↓, *repēget* | ts i 1. Hasít, tép vmit. 2. <Fát> hasogat. – tn i <Motorral> gyorsan és zajt keltve közlekedik. rossz | **Megj.** A 3. jelentés viszonylag új a falu nyelvében.

restelkedik A *rōstēkōdik* ↓, *rēstelkēdik* | tn Restelli magát.

restell A *rōstell*, *rēstel* | ts i 1. Kissé szégyelli magát. 2. Lusta vmire. rossz

reszeg Vt *rōszög* ↓ ↓, *reszög* ↓ ↓, *reszēg* | tn i <Vmi, főleg fém, fémest tárgy> éles, bántó hangot ad. | *Hú, de reszög a fűreszōd! Mēk kōne reszēni!*

reszelt A *reszētt* ↓ ↓, *reszētt* ↓, ~ | mn <Gyorsan készülő> reszelt tészta.

részes J ~ ↓ ↓ | mn 1. Terményrészesedésért művelt föld. 2. Terményrészesedésért vállalt mezőgazdasági munka. 3. Az így vállalt munka végzője. | 1. *Sokan vótak, akik részes földet művētek.* 2. *Ēn is vótam részes arató.* – fn 1. Vmit másokkal együtt birtokló személy. 2. <A részért dolgozó> személy. 1. *Mink is részesōk vótunk a legelōtársuladba.*

2. Na, mēg'gyűttek a részesők. – Részesők vótunk a zuradalomba. | **Népr.** A részes művelést korábban a *zsöllérők*, majd a kiscgazdák vállalták, mert a saját kis birtokuk nem biztosította a megélhetésüket. A részesedés lehetett: *feles, negyedős, harmados, tizedős, tizenkettedős*. | **Megj.** A részes művelést így is nevezték: *részibű* [vállalt munka]. – Szülejim *részibű* arattak. Csak így lett *ölég* a gabona egész évre, de eszt is be köllött ám osztani nagyon. | **Szerk.** ~ arató, ~ föld.

reszket A *röszet* ↓, *részket* | tn i 1. <A test> erősen remeg. 2. Erősen <reszketve> vágyódik vmire. 3. Fél vmitől. | 2. Sokszor *röszettem* *ēty* kis cukorér.

reszkiroz A *reckéroz* ↓, *részkiroz* | ts i Kockáztat vmit. | **Megj.** Német eredetű jövevényszó a magyarok nyelvében. | **Szerk.** meg ~.

reszpitel Vt *riszpitul* †, *reszpitol* ↓ ↓, *riszpitol* ↓ ↓ | ts i <Vmit> nehezen, kínlódva reszel, vág. | *Ijen rossz és élletlen fűrésszē csak riszpitūni tudod a fāt.*

reterát A *ritéráj* †, *rētérát* ↓ ↓ | fn Árnyékszék. gúny | **Népr.** Régebben a *rētérátot* az udvarban, az istálló és az ól közelében létesítették. Emésztögödör is tartozott hozzá.

réting Vt *rétümög* ↓ ↓, *rétimög* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn? és fn) Egy szál ing, ingujj. | *Csak rétümög van rajtad?*

rétinges Vt *rétüngös* ↓ ↓, *rétingös* ↓ ↓, *rétingēs* | **Szerk.** (fn? és mn) Egy szál ingben, ingujjban levő <személy>. | *Ijen rétingōssen nē indūjj el a mezōre!* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): *rétüngösen* = egy ingben.

retikül A *ridikül* ↓, *rēdikül* ↓, ~ ↑ | fn kny. (Kisebb női kénzitáska.)

retten l. **megretten**

retyeg Vt *retyög* ↓ ↓, *rötyög* ↓ ↓, *rētyөг* † | tn i 1. A béka brekeg. 2. Vki erős, éles hangon nevet. | 1. *Má retyөгnek a békák.* 2. *Láttam, hoty tēnnap rөtyөгtek rajtad a legényők.* | **Megj.** Az 1. jelentésben a *retyөг* igét használják, a 2. jelentésben inkább a *rөtyөг* változatot.

retyerutya Vt ~ ↓ | fn A távolabbi és a vér szerinti rokonok összessége. rossz, tréf | *Ėgyűtt a bucsuba a vōm egész retyerutyájja.* | **Megj.** A címszót általában birt. sz.jeles alakban használják.

reuma A *rēhoma* ↓, *rēuma* | fn kny.

revolver A *revorver* ↓, *rēvolver* | fn kny. (Fegyver.)

rezeg A *rөzөг* ↓, *rēzөг* | tn i kny.

réz J ~ | fn 1. Rézfúvós hangszer. 2. kny. (Anyagnév.) | 1. *A kárásszijak rézzē nagyon szépōn tuttak muzsikáni.*

rézeleje Vt ~ | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) Pálinkafőzőskor az először kifolyó, fogyasztásra nem alkalmas párlat. | *Nēhogy igyá a rézelejibű, mer az mérөг!*

rezesbanda Vt *rezezsbanda* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Rézfúvósokból álló zenekar. | **Megj.** A *rezesbandát* így is nevezték: *pulgərbanda*, ill. *pulgөrok*. Híres *pulgərbanda* volt vidékünkön a kárászi, mekényesi és az ági fúvószeneke.

rezula Vt *rēzula* † | fn 1. Sűrű erdő. 2. Fás, bokros terület. | 1. *Jaj, de sűrű a zalmási rēzula.* / *Rigac Jancsi abba vagy on elbujva.* (AKHA I, 127–130.)

rezzent Vt *rőzzent* ↓, *rëzzent* | ts i 1. Vmit megrezdít. 2. Zavar, ijeszt vkit vagy vmit. | 2. *Mi rőzzentötte még így a tikokat?* | **Szerk.** meg ~.

ri Vt ~ †, *rén* ↓ ↓ | tn i *Sír.* | *Në réjratok! Sijetők haza. – Nagyön réttak má a malacok. – Nëm réjok én it, minek rénnák! – A kisgyerökiünk állandójan csak rén. Mivel sokat ritt, elvittünk a javasasszonyhol. Az mëgöntötte, és abbaamradt a gyerök rédogállása.*

ribli Vt ~ ↓ ↓ | fn <Kenyérsütéskor> az anyakovászból a következő sütésre félretett maroknyi kovász. | **Népr.** A *riblit* kis vászonzacskóban, a *riblizzacskó*ban szokták tárolni. | **Szerk.** *riblizzacskó* (mn és fn)

ridogál Vn *rédogál* ↓ ↓, ~ | tn i *Sírdogál.* | *Szögény anyám, csak rédogál azúta, hogy magára maratt.*

rigya Vt ~ † | fn A dió, mogyoró barkája. | *Éfagyott a magyaró rigyájja.*

riheg-röhög Vn *rihëg-röhög* | tn i Hosszan nevet, röhög < szinte ok nélkül minden>. rossz, durva, tréf | *Esz csak rihëg-röhög; ha kõ, ha nëm.* | RIHOG, VIHOG

rihes l. **rühes**

riherongy Vt *riheronygy* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn Hitvány, semmirekellő <ember>. rossz – fn Ringyó <nő>; cafat. rossz, gúny | *Ijen riheronygy embörrë köllöt neköd összefutnod?* – *É në vëdd eszt a riheronygyot!* | RIHONYA, REMONDA, CEFET, CAFAT, RIFKE, CEMENDE

rihog Vt ~ † | tn i Gyerekesen <magas hangon> nevet, vihog mindenén. tréf | *Ez a gyerök má akkor is rihog, ha a zujjamat mutasztom nekijje.*

rihonya Vt ~ ↓ | mn 1. Komolytalanul, kihívóan viselkedő, állandóan vihogó <lány, nő>. rossz, durva 2. Ringyó, cafat <nő>. – fn Az a személy, <aki kétes erkölcsü>. | 2. *Ki ez a rihonya nőszeméj? – Szóba átá avval a rihonyávā?* | RIHERONGY

rikat Vn *rékat* ↓, ~ | ts i Okozza, hogy vki ri (sír). | *Mér rékatod mëgen a zöcsédet?* | **Szerk.** meg ~.

rikonyál Vt *rikonyáll* ↓ ↓, ~ | tn i Rikoltoz; ordibál. rossz | *A kocsmába rikonyának lektöpször a legényök.* | SIKONYÁL

ringlispil Vn *ringlispil* ↓, *ringlis* ↓ | fn Körhinta. | *A ringlispilt a bucsuba a legényök mëg a gyerökök hajtották.* | **Megj.** A címszó német köznyelvi megfelelője: *Ringelspiel* 'körhinta'.

riogat AJ *rijogat* | ts i 1. Éles hangon kiáltozik, hogy vmit, vkit elijesszen. 2. Ijesztget, rémisztget <rémhíreket terjesztve>. | 1. *Rijogati a verebeket a zudvarbu.* | **Szerk.** el ~.

ripityára l. **rapityára**

riska Vn ~ ↓ ↓ | fn Kis termetű tehén.

riszeg-roszog Vn *riszög-roszog* ↓ ↓, *riszëg-roszog* ↓ | tn i Hosszasan csikorog vmi. tréf, rossz | *Riszög-roszog alattam ez a zöreg sëzlöny.*

riszpitöl l. **reszpitel**

rityeg-rotyg Vn *rityëg-rotyg* ↓ ↓ | tn i <Forrás közben> hosszasan rotyg <az étel>.

rityeg-rötyög Vn *rityég-rötyög* ↓ ↓ | tn i <Mindenen és ok nélkül> nevetgél.
tréf | *Jókedvű ez a kizsgyerők: rityég-rötyög állandójjan.*

rittyent l. **kirittyent**

rívás Vn *réjás* ↓ ↓ | fn Sírás. | *Ném tesz jót nekőm ez a sok réjás.* | **Megj.** A szó mai megfelelője: *sírás*.

rívós Vn *rējós* ↓ ↓ | mn Sírós; sokat síró <ember>. | *Rējós lőttem en is örekko-romra.* | **Megj.** A szó mai megfelelője: *sírós*.

rizs A *rizsa* ↓, ~ | fn kny. | *Főzzé rizsát!*

rizskása Vt *riskása* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Főtt rizs. | **Megj.** Csak a kásáshurkába kevert főtt rizs neve itt a *riskása*. A sült húshoz köretként adott főtt rizs egyszerűen csak *rizs* vagy *rizsa*.

robot AJ *rabot* †, ~ | fn 1. Szegényparasztnak <rendszerint> a nagygazda számára földbérlet fejében végzett munkája. rossz 2. Kényszerből végzett terhes és fárasztó munka. rossz | 1. *Szülejem dógos embörök vótak. Napszámba jártak még rabodba is. Ęty kizs darap kendörfödér hat napi rabot járt. És mindig a legnagyobb dologüdöbe hitták űket a rabotot lészógáni, a lekhozzab nyári napokon. De hát köllött a kendör, mer abbu lett a fehérnemű, a lepüdő, a péntő, ing, gatyá, törűkőző, mindőn.* 2. *Ez a munka rosszabb a robotná.*

robotos A *rabotos* †, ~ † | fn Robotba járó <személy, munkás>. | CUHADOS

rojtosgatyá Vt *rojtozsgatyá* † | **Szerk.** (mn és fn) Vászongatyá rojtokkal. | [Ruházatunk] ... *a hosszú imög még asztán a gatyá, uan rojtos- vaty széllőzsgatyá...az ętyhamar nēm is ázott át, mer uan zsiros vót má, telle vót maszattal.* (AKHA I 65.) (L. még a *redes* szócikk a.!)

rojtoskendő Vt ~ † | **Szerk.** (mn és fn) Rojtozott szélű fejkendő. | **Megj.** Az 1950-es években volt ez divatos. A 19. sz. végén a *rojtos kendőt* nem fejen viselték. KULCSÁR szerint (1896): „A menyecskék a templomba elül kötött *rojtos selyemkendőben* járnak.” (K. J.: „Hegyhát” 228.)

rókatánc Vt ~ † | **Szerk.** (fn és fn) Cigánygyerekek guggolós tánca volt énekkísérettel. | **Népr.** Inkább csak a helyi cigánygyerekek táncolták-énekeltek. Leguggolva, majd aprókat ugrálva ezt énekeltek: *Róka a gödörbe, fasz van a gatyába. Mikor a zembör aluszik, töke, pöcse fölugrik.* – Ezt vég nélkül ismételtgették.

rokkán J ~ | tn i 1. Étel a gyomorban tömörödik. tréf 2. kny. (Az ember megrokkán, tönkremegy.) 3. Az anyag folyamatosan összebb esik. | 1. *Várgyunk, had rokkannyon!* [Ti. az, amit megettünk.] 3. *Rokkan még a föld, asztán lehet vetni a zöccségőt.* | **Szerk.** *meg* ~.

rokon A *rokony* ↓, ~ | fn kny.

rokonság A *rokonyság* ↓, ~ | fn kny.

rondít l. **összerondít**

rongyoszsídó Vt *ronygyozzsídó* † | **Szerk.** (mn és fn) <Régen> házalókereskedő

volt, aki főleg rongyot vásárolt, ill. gyűjtött. | **Népr.** Az asszonyok sokszor csak tűt, cérnát, pántlikát kértek az átadott rongy ellenében.

rontás Vt ~ † | fn A helyi hiedelem szerint a boszorkánynak tartott személyek, <főleg idős nők> ártó tevékenysége volt. | **Népr.** Régen hittek abban, hogy a boszorkányok az embert megronthatják, és elveszik a tehén hasznát. (L. KULCSÁR: „Hegyhát” 252. és AKHA I, 103–104.)

rosférég Vt *rosférög* ↓ ↓, *rosférög* ↓ | **Szerk.** (mn? és fn) Fene, nyavalya, rosseb. rossz, durva | *Hogy a rosférög énné még!* | **Megj.** A szó eredeti jelentése, a *rossz féreg* ('lóbetegség') itt már ismeretlen. (L. ÚMTSZ. 4: 776.)

rosseb J ~ ↓ | fn Fene, nyavalya. durva, rossz | **Megj.** Indulatos beszédben szitkozódásként: *Rosseb égye még! Égye még a fekete rosseb!* – A *rosseb* szónak valamikor 'betegség' jelentése volt, de ezt ma már nem ismerik. – KULCSÁR szerint (1896): „A régi káromkodásokat kiszorítja már a Somogyból importált „rossz seb”. | FEKETE ROSSEB, RADAI ROSSEB, ROSTÁNC, ROSFÉREG

rossebezik Vt *rossebőzik* ↓ ↓ | tn i Rossebet említve szitkozódik. rossz

rostánc Vt ~ ↓ | fn Fene, nyavalya, rosseb. rossz | *Hogy a rostánc vinné el!* | **Megj.** Szitkozódásokban szereplő szó. | ROSSEB

rostély A *rostél* ↓, *rostěj* | fn Fémrács a tűzhely tűzterében a hamu aláhullásának biztosítására.

roszog Vt ~ ↓ | tn i 1. Kemény anyag a fogak között harapás közben csikorog. 2. Vágás közben a <rossz> szerszám reszegő-roszogó hangot ad.

rosszul l. elrosszul

rothad AJ *rohad* | tn i 1. Vki vhol sinylődik, <el>pusztul. durva, rossz 2. kny. (Szerves anyag bomlik.) | 1. *Börtömbbe rohatt a szöröncsétlennye éveken át.* | **Szerk.** el ~, ki ~, meg ~, szét ~.

rottyan l. megrottyan

rozmaringos bor Vt ~ † | **Szerk.** (mn és fn) <A régi lakodalmakban> rozmaringgal díszített pohárban levő bor.

rozmaringos pohár Vt ~ † | **Szerk.** (mn és fn) <A régi lakodalmakban> rozmaringgal díszített pohár. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896): [Lakodalmakban] „vacsora alatt a cigányok tust húznak, mi alatt sorra jár egy *rozmaringgal körülkötött pohárban a „rozmaringos bor”,* melyet ki-ki kezében tart addig, míg a tus neki szól, azután fölhajtja, és tovább adja, véges-végig minden vendégnek külön-külön három verset fujnak, utána pedig tányéroznak.” (K. J.: „Hegyhát” 246.)

rozsdál l. megrozsdál

Rózsa A *Ruzsa* †, *Ruzsi* †, ~ | fn Női keresztnév. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): *Ruzsi* = Rózsa.

rózsaszínű A *rózsaszini* ↓ ↓, *rózsaszinű* | **Szerk.** (fn és mn) A vadrózsa <halványpiros> színére emlékeztető színű. | *A lányok szívesen öltözttek rózsaszini ruhágba.*

rózsavíz Vt *rózsaviz* † | **Szerk.** (fn és fn) Karácsony reggelén a kútból felhúzott első

vödör víz. | **Népr.** Karácsony röggel, aki a zelső vödör vizet viszi [be a kútról], az a rózsavizet viszi, és egész évbe egészségs marad, szép piros lëssz a zarca. A régi öregök fölkétek má hajnába, bevitték a vizet, nehogy a szomszéd elvigye a szöröncsét. (AKHA I, 78.) – Rózsavízben igyekezett mindenki megmosakodni, hogy szép legyen az arca egész évben.

rozskenyér Vt *roskényér* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Rozslisztból süttött kenyér. | *Jó módunk sohasé vót, abbu nëm dicsekszünk. Mer hát vót mindik, kéröm, a zárpa még a roskenyér.* (AKHA I, 64.)

röbben l. **megrebben**

röd l. **red**

rödös l. **redes**

rőf Vn ~ † | fn <Régi mértékegység>: 78 cm hosszúság, kelmék mérésére. | **Megj.** Csak az idősebbek ismerik ezt a szót.

rőhécsel Vt *rőhécsül* ↓ ↓, *rőhécsöl* ↓, *rőhécsël* | tn i Vihog; folyton nevetgél. tréf | *Hoty tud ez rőhécsüni! – Mennyit rőhécsötiünk szüretkor!*

rőhencs Vt *rőhencs* ↓ ↓, ~ ↓ | mn Röhögő, folyton vihogó <személy>. rossz, tréf – fn Az a személy, <aki sokszor ilyen>. rossz, tréf | 2. *Të mindég ijen rőhencs módon visëköttë.* 2. *Gyere ide, të, kis rőhencs!*

röhög J *rehög* ↓ ↓, *röhög* ↓ ↓, ~ | tn i 1. Durván, hangosan nevet vki. rossz 2. <Ló> kellemes érzése jeléül röhögve, <nevetve?> nyerít.

röhöncsöl l. **összeröhöncsöl**

rőjtöget l. **rejteget**

rökönyödik AJ *rökönyödik* ↓, *rökönyödik* ↓ | tn i 1. Penészhessé válik, rothad. 2. Megrémul, megijed vmitől. 3. Csodálkozik vmin. | 1. *Hamā rökönyödik a fa, ha időbe nëm kerül fészörbe a zudvarbu.* | **Megj.** A 2. és 3. jelentésben gyakoribb az ik-s alakváltozat: *Szinte męgrökönyöttem a félelőmtü.* | **Szerk.** meg ~.

röntgen A *röngöny* ↓ ↓, *röggöny* ↓ ↓, *röngen* ↓, ~ | fn kny. | *Ėküttek röngönyre, és kiderüt, hoty tüdögyulladásom van.*

röntgenez l. **megröntgenez**

rőpike Vt *rőpike* ↓ ↓ | fn Nők ingszerű ruhadarabja. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896): „Nyáron [a nők] hol bővebb szabású *rőpikét*, hol testhez feszülő kabátkát (*rëklit*) viselnek.” (K. J.: „Hegyhát” 228.)

röttöget l. **rejteget**

rötyög Vn *rötyög* ↓, *retyög* ↓ | tn i Röhög, nevet. tréf | *Mit rötyöktök itten?* | RITYEG-RÖTYÖG

rőzsekötőző Vt *rőzsekötőző* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és igenév) Ágak összekötözésekor használt egyszerű szerkezet, amellyel a rőzseköteget könnyen lehetett összeszorítani, majd átkötni. (Képét. l. AKHA I, 300. 31. sz. kép!) | **Megj.** Mivel a *rőzse* szó szinonimája itt a *pisli*, a címszó változata: *pislikötőző* vagy *pisliző*.

ruc Vt ~, *rucruc* | msz <Ismételgetve> a kacsák hívogatószava. | **Megj.** A *kacsa* megnevezése itt mégsem *ruca*, hanem *réce*.

rúd l. nyomórúd

rudal Vt ~ ↓ | ts i <Kocsira rakott gabonát, szénát, szalmát> erős rúddal, kötéllal és láncsal rögzít. | *Na, akkó rudājjunk lē a kocsit!* | **Megj.** A *rudal* szót gyakrabban használták ik-vel bővült változatban. | **Szerk.** *le* ~, *meg* ~.

rudalás Vt *rudallás* ↓ ↓, ~ ↓ | fn A magasan megrakott kocsi rakományának rúddal, kötéllal és láncsal történő rögzítése. | *Jó sikerűt a rudalásunk.*

rudalókötel Vt *rudallókötel* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) A magasan megrakott kocsi rakományának rúddal való rögzítését segítő erős és hosszú kötel. | *Rudalókötéllal még láncal szoktunk lērudāni a zegész rakományt.* (AKHA I, 26.)

rudalólánc Vt *rudallólánc* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) A kocsi rakományát lezorító rudat ez rögzíti a kocsi elejéhez.

rúg l. lerúg; kirúg

rugódozik Vn ~ ↓ ↓ | tn i 1. Rugdalózik. kedv, tréf 2. Erősen tiltakozik vmi ellen. | 1. *Mijen szépön rugódozik má ez a kizsgyerők!*

ruhátlan A *ruhátalan* †, ~ | mn Ruházatban, öltözetben szegényes. | ...*Mostan egész máskép van monthatunk avvā szõmbe, mind akkor mijen élled vót. Nagyon szegény élet...ruhátalan.* (AKHA, I, 65.)

rupa Vt ~ † | mn 1. Rendetlen, hanyagul öltözött <személy>. rossz, tréf 2. Furcsán, otrombán viselkedő <személy>. rossz, tréf | 2. *Mi[t] csinyátá má mëgen, tē rupa?* | **Megj.** Adatközlőim szerint régen a cigányzenészre is mondták, hogy *rupa*.

rusnya Vt ~ ↓ | mn 1. Lusta, tohonya <ember>. rossz 2. Rendezetlen öltözetű <személy>. rossz – fn Az a személy, <aki lusta>. | 1. *Ez a rusnya gyerők csag dõglik egész nap a sēzlonyon.* – fn *Ez a rusnya még erre sē képes?*

Ruzsi l. Rózsa

rücskös J *rücskõs* | mn 1. Himlőhelyes arcú <személy>. durva 2. kny. (Érdes felület, főleg bőrön.) 3. Apró kidudorodások az anyag felületén. | 1. *Kár, hogy ijen rücskõs arca van.*

rüfke Vt ~ ↓, *rifke* | fn Rossz erkölcsű <nő>. | **Megj.** Újabb szó a falu nyelvén. | RIHERONGY

rühell *rühel* ↓ ~ ↓ | ts i 1. Restell, szégyell vmit. rossz 2. <Több okból> nem szívesen tesz, nem szívesen vállal vmit. | 1. *Nagyon sajnátam mindig a nálam is szēgényebbeket; és rühellõm, hogy nēm segithettem rajtik.*

rühes AJ *rihes* †, *rühõs* ↓, ~ | mn 1. Rühben szenvedő <főleg jószág>. rossz 2. Fejlődésben elmaradt jószág. 3. <Szitkozódásban>: Ronda, utálatos. rossz, durva | **Megj.** Valószínű, hogy szóhasadás ment végbe, ugyanis a falu nyelvén a *rühõs* szó inkább csak az 1. jelentésben használatos, a 3. jelentésben pedig a *rühes*.

rühesedik l. megrühesedik

rütyü Vt ~ † | fn Egyszerű népi ritmushangszer. | **Népr.** [A *rütyü*] „Ez egy speci-

ális hegyháti hangszer. Egy tejes-köcsögöt lekötnek disznóhólyaggal, abba pedig egy pálczika [pontosabban: nádszál] van beleerősítve, s ha ezt nedves kézzel dörzsölik, hangot ad. Persze folyton csak egy hangot, de az ütemre szól, s ha mellé még énekelnek is, olybá tűnik föl, mintha zene akarna lenni.” (K. J.: „Hegyhát” 249.) – *A dudás nagyapám csinyát rütyüt is kobagbu. Úty, hoty lévőakta a kobak főlső részit, ráhuzott éty szárítod disznóhólyagot. Arra egy lukat furt, a lugba pedig egy bürökszállat tett, ami ürezs béllü. Eszt köllöt nedves kézzel ki és be huzogatni. Úty szót, mintha böggőznének.* | **Meg.** A köcsögből készült rütyüt így is nevezték: köcsögduda. – A rütyü hangutánzó szóként jól érzékelteti a sajátos hangszer keltette, nem túl finom hangot.

S

s Vn ~ | msz Hess! <Állatterelő hang baromfiak és madarak terelésére, ill. üzésére. | **Megj.** Ez a hang dominál ezekben a terelőszavakban is: *sehe, se, höss ē!*

saccol A *saccul* ↓ ↓, ~ | ts i 1. A jövőre értve: hisz, vél. 2. kny. (Számszerűleg becsül vmit.) | **Szerk.** *meg* ~.

sáfó Vt ~ ↓ ↓ | fn Sajtár; fejőke. | **Népr.** Korábban kis faedénybe, sajtárba fejték a tejet. A zománcozott bádogból készült fejtőedényt így nevezték: *fejőke*.

sajáta l. **saláta**

sajdít Vt *sajditt* ↓ ↓ | ts i Fájlal vmit; érzékeny vmire.

sajtár Vt ~ ↓ ↓ | fn Fából készült, kisebb kétfülü edény. | **Népr.** A háztartásban és a ház körüli munkák során használt edény. A nagyobb sajtárokból párolták a mosásra előkészített ruhát (*pállósajtár*); terményt mértek a *fértálsajtárral*; tejet fejtek a *fejősajtár*-ba. | **Szerk.** *fejő* ~, *fertály* ~, *pároló* ~. | SÁFÓ, FEJŐKE

salak A *sallag* ↓ ↓, ~ | fn A kiégett szén szemcsés maradéka.

salakos A *sallagos* ↓ ↓, ~ | mn Salakkal borított út, terület.

saláta A *sajáta* ↓ ↓, ~ | fn 1. Levelieirt termesztett konyhakerti növény [*Lactuca sativa*]. 2. A belőle készített savanyúság. | 1. *Széb győnge sajátám van. Aggyag belüle nektők is?*

sallang J ~ ↓ | fn 1. kny. (Keskeny szíjából font, rojtos dísz a lószerszámon, dohányzacskón.) 2. Krepp-papírból vágott keskeny csíkok a lószerszám díszítésére. 3. kny. (Cifraság, felesleges cikornya.) rossz 4. Rojt. | **Népr.** Nagyobb eseményekre (lakodalmom, szüreti felvonulás) szokták régebben *főssallangozni* a kocsikat és a lószerszámokat. | SALLANGOZ

sallangos J ~ ↓ | mn 1. Sallangokkal díszített <lószerszám, kocsi, ostor>. 2. Túl díszes <tárgy>. | 1. *Mihaszna a szép ló sallangos szerszámba, / hotyha nincs szép legény a zülléskosárba?* (AKHA I, 152.)

sallangoz Vt ↓ | ts i Sallanggal díszít <lovat, kocsit stb.>. | **Megj.** Ik-vel gyakoribb volt a címszó: *Főssallangozom a kocsinkat*.

sállik l. **sárlik**

salu l. **zsalu**

salugátër l. **zsalugáter**

samedli A *sámëdli* ↓, *samëdli* ↓, *sámli* | fn Támlla nélküli, alacsony kisszék; zsámoly. | **Megj.** A *samëdli* alakváltozatban rövid (illabiális) *a* hangot ejtenek a magyarok is.

sánc J ~ | fn 1. Kisebb vízfolyás és árka. 2. A vízfolyás oldalánál épített töltés, árokpart, gát. | **ÁROK, GÁT**

sáncol AJ *sáncul* ↓, ~ | tn i 1. Sánctól épít <földhányással>. 2. Sánccal elzár <területet, pl. az áradástól>.

sáncpart Vt ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Árokpart. | *A sáncpartru ugrátunk bele a vízbe.*

sapka A *sipka* ↓ ↓, ~ | fn kny. | *A ludvércőt ott, a palláson, a rag alatt látták a züjgebe, asztán piros sipka vagy mi vót a fején.* (**Népmondából**, AKHA I., 329.)

sarabol Vt *sarabul* ↓, ~ | ts i <Sarabolóval> földet sekélyen kapál. | *Sarabótam kicsit a kerbe, mer nagyon nyöll a gaz.* | **Szerk. meg** ~ | MEGCSAP, KICSAPKOD

saraboló Vt *sarabuló* ↓, ~ | fn és mn Széles, hosszú nyelű kapa a gaz kicsapkodására és sekélyebb talajlazításra. | *Élletlen a sarabulóm; mők köne részéni. – Vëttëm egy jó sarabuló kapát.*

sarampó l. **sorompó**

sárgerenda Vt *sárgërënda* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A főfalra támaszkodó gerenda <a tetőszerkezetben>. | **Megj.** Ez rögzíti a szalufák alját a fal felső részéhez.

sárgyóka Vn ~ ↓ | fn Sármány [Emberizidae]. | **Megj.** Sárga mellű madár.

sarjú A *sargyu* ↓ | fn 1. Az első kaszálás után újra nőtt hajtás. 2. A réti fű második kaszálása után gyűjtött széna. | 2. *A sargyu is jó takarmányszéna vót.*

sarjúgyerek Vt *sargyugyerök* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Kis növésű, fejletlen gyermek, főleg fiú.

sarjúkaszálás Vt *sargyukaszállás* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A réti fű második kaszálása, nagyjából augusztus első hetében.

sarjúszéna l. **sarjú**

sárkány A *sárkánj* †, *sárkánjkígyó* †, ~ | fn 1. A hiedelem szerint vmi kígyószerű lény, a mesék szörnyetege. 2. Gonosz, mérges <nő>, fúria. rossz | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896): „Nem egy öregember megesküszik rá, hogy ő látott már *sárkányt* a két látó szemével. S ha a fiatalabbak ellenvetik: mért nem láthatnak hát ők is? Az rá a felelet, hogy most már hitetlen a nép, s büntetésből nem láthatja meg a csodajeleneteket.” (K. J.: „Hegyhát” 252.)

sárkánykígyó l. **sárkány**

sárlik Vn *sállik* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i <Kanca> párosodásra kész. | *Sállik a Rigó lovunk, ë köllene vinni Mágocsra, a monyashó.*

sárló A *sóró* †, *sáro* ↓ ↓, ~ ↓ | fn Félkör alakú, nyeles kis vágóeszköz. | **Népr.** Régen ezzel szedték a markot aratáskor a *maroksződők*; és ezzel gyűjtöttek zöldet: csalánt, fű-

vet, lucernát a disznóknak, szárnyasoknak. – Idős adatközlőm 1963-ban még tudta, hogy *Régönte sóróval arattak, merd elinten* [eleinte vagyis korábban] *nēm vót mék kasza.*

sarlóz Vn *sóróz* †, *sāróz* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i Sarlóval füvet, lucernát, csalánt vág <és gyűjt>. | *Sāróztam a récéknek ęty kis csajánt.* | **Szerk.** *ki* ~, *le* ~.

sarmankodik Vt ~ † | tn i Vágyakozik vmire, vki után. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): *sarmankodik utána* = vágyakozik.

saroglya Vt *sarág'gya* ↓ ↓, *srágla* ↓ ↓, *sarágja* ↓ | fn 1. Rácsos szerkezet a kocsi elején és végén. 2. <Az istállóban> szénatartó rács a lovak, tehének előtt. | *Tęgyętęk fő a sarág'gyákat is a kocsiira!*

sározt Vt ~ ↓ ↓ | ts i 1. Agyagos és polyvás vakolóanyaggal falfelületet vagy ágakból font sövényt betapaszt. 2. <Gyermek> sárral játszik. | 1. *Ujra sároztani köllene a tiktól ódalát.* 2. *Gyerękkoromba sokat sároztunk a zárokparton.* | **Népr.** A sároztást az asszonyok szokták végezni. | **Szerk.** *be* ~.

sasóka Vt ~ ↓ | fn Sasszeg a kocsi tengelyének végén.

sásos Vt *sársos* †, ~ ↓ | mn Sással benőtt, vízjárta rét. | **Megj.** Érdekes, hogy a szomszéd községekben (Ágon, Bicalon és Gerényesen) is van *sásos, sársos* rét. (L. BMFN I, 6/78, 86, 80, 92; 10/72; 17/27.)

saszla A *csaszla* ↓ ↓, ~ | fn Korán érő szőlőfajta.

savanyú AJ *savanyó* ↓, *savanyu* †, ~ † | mn kny. | **Megj.** A címszó fn-i szerepben is használatos 'savanyúság' jelentésben: *Savanyót is tęgyetęk a sūt hús mellé!*

savanyúság A *savanyóság* ↓, *savanyuság* †, ~ † | fn kny. (Húshoz fogyasztott savanyú köret.)

seckajedna Vn *sęckojędno* ↓ | hsz Mindegy. | *Nekęm sęckojędno.*

se l. **sohase**

sebes¹ A *sebęs* ↓, *sebęs* † | mn 1. Gyors járatú <vonat>. 2. Gyors folyású <víz>.

sebes² A *sebęs* ↓, *sebęs* † | mn Sérült, sebes testrészt. | *Sebęs lętt a zarcod.*

segél Vn ~ ↓ ↓ | ts i Segít vmiben. | *Segętem fęlanni a zsákot a vállára.* | **Fr.** <Esküként>: *Isten engęm uty segęjјn!* | **Megj.** A címszó jelentésében ma szokásosabb a *segít* ige. | **Szerk.** *fel* ~, *ki* ~, *meg* ~.

seggdugasz J *segdugasz* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) 1. Alacsony ember. durva, gúny 2. Jelenléktelen, lenézett személy.

seggel Vt *seggęl* ↓, *seggęl* | tn i 1. Farol, hátrál. 2. Sokat ül. 3. Sokat tanul ülve. gúny 4. <Ik-vel>: Berűg. rossz, gúny | 1. *Esz csak seggęt a kocsiival kifelé.* 2. *Sokat seggęl ez a gyeręk mostanába.* 4. *A Miska bácsi má ręggę beseggęt a kocsmába.* | **Szerk.** *Elseggel.* [Elszik.]. | **Fr.** *Beseggel.* [Berűg.]

segge partja Vt *segge partya* ↓ ↓ | **Szerk.** (birt. sz.jeles fn és birt. sz.jeles fn) A fenék két domborulata. | *Kiláccik a segge partya a kurta szoknya alu.*

segge vágánya Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (birt. sz.jeles fn és birt. sz.jeles fn) A fenék középső vonala. tréf

seggragadó l. **seggvakaró**

seggvakaró Vn *segvakaró* ↓ | **Szerk.** (fn és igenév) A vadrózsa termése: a csipkebo-
gyó vagy hecsedli; ill. a belőle készült lekvár. tréf, gúny | **Népr.** Ősszel érik. Leszedik,
és lekvárt főznek belőle. Aszalva teának használják. | **Megj.** Nevét arról kaphatta, hogy
nehéz a belőle főzött lekvárt megemésztetni. Akár székrekedést okozhat. Ezért nevezik
még így is: *segragadó* [seggragadó].

sehe l. **hess** el

sehol A *suhun* †, *sēhun* ↓ ↓, *sēhol* | **hsz** kny.

sehonnan A *sēhunnand* †, *sēhunnan* ↓ ↓, *sēhonnan* | **hsz** kny.

sehová A *sēhá* ↓ ↓, *sēhová* | **hsz** kny.

seizű Vt *sēizű* ↓ | **mn** Jellegtelen ízű, izetlen <étel>. | *Bizonj, seizű ez a leves.*

sejdit Vt *sejdit* ↓ | **ts** i Sejteni kezd vmit. | **Szerk.** *meg* ~.

sekélyes A *sekélös* ↓ ↓, *sekéllös* ↓ ↓, *sekéjös* ↓, *sekejös* | **mn** kny. (Nem mély.)

sekrestye A *segröstye* ↓ ↓, *sekröstye* | **fn** kny.

selyem A *selöm* ↓ ↓, *sejöm* ↓, *sejëm* | **fn** kny. | **Szerk.** ~ *hernyó*, ~ *kendő*, ~ *szoknya*.

selyemhernyó A *selömhernyó* ↓ ↓, *sejömhernyó* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) kny. | **Megj.**
Korábban (az 1940-es, 50-es években) itt is sokan foglalkoztak selyemhernyók tenyész-
tésével. Az út menti eperfák levele volt a hernyók fő tápláléka.

selyemkeszkenő Vn *selömkeszkenő* ↓ ↓, *sejömkeszkenő* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Se-
lyemből való kendő. | **Megj.** Így is nevezték: *sejömkendő*.

selyemszoknya Vt *selömszoknya* ↓ ↓, *sejömszoknya* ↓, *sejëmszoknya* | **Szerk.** (fn és fn)
kny. (Selyemből való szoknya.) | *Naty kár ért: étiptem eszt a szép selömszoknyámat.*

selymes AJ *selmös* ↓, *sejmös* ↓, *sejmës* | **mn** l. Selyemre emlékeztető <anyag>. 2.
Simogatáskor lágy kellemes tapintású <ruha, fű>. | 1. *Szép sejmös anyagot vetté.*

semerre A *semöre* †, *semére* †, *semëre* ↓, ~ | **hsz** kny.

semleges A *sömlegös* ↓ ↓, *semlegös* ↓, *sëmlegës* | **mn** kny. | *Próbájjatok sömlegösnek
maranni!*

semmi A *sömmi* †, *sëmmi* | **mn** kny. | *Ém mafla, nëm gondútam sëmmi rosszra.*

semmirevaló Vn *sëmmirevaló* | **mn** Hitvány, semmitérő <ember>. – **fn** <Az ilyen>
személy.

senyved AJ *senyed* ↓, *semved* ↓, ~ | **tn** i 1. <Vmely testrészt> zsibbad. 2. Sokat baj-
lódik betegségével. 3. Egyre gyengül; fogyni kezd. | 1. *Égyre csak semved a lábom.* 3.
Látod-é, hoty senyvedők ebbe a betegségömbö? | **Szerk.** *el* ~.

seprő¹ A *söprü* ↓, *sëprü* ↓, *sëprő* | **fn** kny. (Takarító eszköz; seprő)

seprő² A *söprü* ↓, *söprüi* ↓ | **fn** Borseprő; a bor alja, üledéke. | **Megj.** A *borseprő*
másik neve: *csigër*. A savanykás, csaknem ihatatlan bort *munkásborként* is szokták em-
líteni.

serceg A *sörcög* ↓, *sercög* ↓, *sërcëg* ↑ | **tn** i kny. | *Má nagyon sörcög a hus a zsirba.*

sercint A *sörcint* ↓, *sërcint* ↑ | **tn** i Hirtelen nagyot, éleset köp. rossz, tréf | **Megj.**
Főleg a pipázó emberekre mondták régen.

serénykedik A *sörénykődik* ↓, *sërénykëdik* | **tn** i kny.

serke A *sörke* ↓ ↓, *sërke* ↓ | fn A fejtetű petéje. | *Negyvennégybe* [1944-ben] *méktetvesööttünk, mer valahugyan sörke esött a hajungba.*

serked A *sörked* ↓ ↓, *sërked* | tn i <Fiatal növényi> hajtás, <serdülő fiatal> bajusza, szakálla nőni kezd. | *Sörked a bajcod?*

sértés A *sörtvés* †, *sörtés* †, *sértés* | fn kny. (Disznó.) | **Megj.** KULCSÁR írta 1878-ban: „[1878.] május 28-án virradóra b. Majthényi Vilma úrhölgy birtokán, amint a kanász a *sertvéseket* az ólból ki akarja ereszteni, megdöbbenve veszi észre, hogy ... 19 db legjobb sertvés orozva elhajtatott.” (K. J.: „Bolygó csillag...” 119.) | **Megj.** Ma a *sértés* népnyelvi megnevezése: *disznó*.

sétáló Vt *sétálló* ↓ ↓, ~ | fn 1. Sétáló személy. 2. A falióra ingája. | 2. *Mégát a zóra sétállójja.*

sezlon A *sězlony* ↓, *sězlon* | fn kny.

sicceget Vt *siccöget* ↓, *siccēget* | ts i *Sicc*, *sicc* szavakkal <macskát> elüz.

sifonér Vt ~ ↓ ↓ | fn Ruhásszekrény. | **Megj.** Ma már alig használt szó.

sikál Vt ~ ↓ | ts i 1. <Földes szoba járófelületét> sárgaföldből készített pépes sárral bekeni, befedi. 2. kny. (Dörzsölve mos vmit.) | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896) a *sikál* = zsuro, meszel, vasal jelentésű: *Fölsikálta* a padlót, *besikálta* a falat, *megsikálta* a ruhát. (K. J.: „Hegyhát” 223.). – A KULCSÁR említette három jelentés napjainkig így alakult: megmaradt a *fölsikál* korábbi jelentése [padozatot besároz, ill. felmos]; a *besikál* helyére került a *besároz*, *betapaszt* ige; a *megsikál* szót felváltotta a *simít*, *kisimít*, *vasal*, *mégvasal*.

sikér Vt ~ | mn Lapos, nem mély <tányér>.

sikeredik Vn *sikerődik* ↓, *sikerēdik* | tn i 1. <A cselekvő szándéka ellenére, várakozása ellenére is> vmivé, vmilyenné válik. 2. Sikerül. | 1. *Mégis csak sikerődik a nőülésöm.*

sikonyál Vt *sikonyál* ↓ ↓, ~ | tn i Sikít, sikongat. | *Lakodalmungba a szakácsnők táncába uty sikonyátak a zasszonyok, hogy belepirosottak.* | RIKONYÁL

sikul Vt ~ ↓ | tn i A felhők összefutnak az égbolton; esőre áll az idő. | **Megj.** A címszó általában ik-s formában használatos: *Nagyon nekisikút. Sijessünk összebag'gyázni, hogy ně ázzon még a széna!* | **Szerk.** *el ~, neki ~.* | NEKIVÁL(IK)

sipka l. **sapka**

sílány Vn *sirlány* †, ~ † | fn Koszorúslány <a lakodalomban>. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896): [Lakodalomban kikéréskor] „a vőlegényt két *si-lány* (koszorús leány), a menyasszonyt két bokrétás-pántlikás *vőfély* fogja közre, czifra lobogót tartva kezükben: [ezt] mindegyik vőfélynék a maga *si-lánya* készíti..., egy nyélre 10-12 tarka kendőt is ráaggatván.” (K. J.: „Hegyhát” 241.) KULCSÁR a címszót így is írta: *sirlány* = nyoszolyó, koszorús leány.

sildes A *siltös* ↓, *sültös* ↓, *sildēs* † | mn Ellenzős <sapka>.

silled l. **süllyed**

simfel Vn *simfűl* ↓ ↓, *simföl* ↓, *simfél* ↑ | ts i Lejárat vkit, ócsárol vmit. rossz | *Tű csak simfűni tudod a zuradat? – MÉR simföľd a boromat? A tijeđe talán jobb?*

simul l. **elsimul**

sín AJ *sin* ↓, *sing* ↓ | fn 1. A keréktalpat körülfogó abroncs, vaspánt. 2. kny. (A vasúti vágány része.) | **Megj.** A *sing* szó csak az 1. jelentésben. A címszó szinonimája: *ráf*. A *ráf* a német köznyelvi *Reifen* 'abroncs, karika' szóval hozható kapcsolatba. – *A singöt mindig a kovács vasájja föl a keréktalpra.*

sindő l. **zsindely**

sindölös l. **zsindelyes**

sínylódik AJ *sínlódik* ↓, *sínylódik* | tn i 1. Fejlődésben <növény, állat, ember> elmarad, korlátozva él. rossz 2. Rossz körülmények között senyved. rossz 3. Betegeskedik. | 1. *Nēm mēnnen sēm̃mire a malacajim; csak sínlōnñek.* 3. *It kō nekōm sínylōnnōm a zágyba?*

sipákol A *sipákul* ↓ ↓, ~ | tn i 1. A <fiatal baromfi, madár> sipít, panaszos hangon csipog. 2. <Főleg gyermek> éles hangon sír, visít. rossz | 2. *Nē sipákuj itt a fülemb̃e!*

sipircel Vn *sipircül* ↓ ↓, *sipircöl* ↓, *sipircél* | tn i Gyáván elfut, eliszkol. tréf | *Sipircűt ám kifelé, mikor eszrevő̃tt engő̃met.* | **Szerk.** *el ~, ki ~.*

sírás-rívás A *sírás-rējás* ↓ ↓, *sírás-rivás* ↓ | tn i Nagy sírás. | *A templomba a haranglábná vót a helik a klumpáknak. A legényő̃k sokszó mēktōtōttēk ezōket vizzel. Akkō vót ám sírás-rējás.*

síratás J ~ † | fn A halott siratása virrasztással. | **Népr.** Ma már ez nem szokás, de még a 20. sz. elején is voltak Mocsoládon siratóasszonyok. KULCSÁR szerint: „Nagy divat az asszonyok között a *halott siratása* is. Ki minél többet összebeszél halottja temetésén, hogy milyen volt, mit tett, mit mondott utolsó óráiban, a hízalgő kifejezésekből egész természetrajzot [jellemzést?] bir elősorolni: arra azt mondják, hogy szépen tud siratni.” (K. J.: „Hegyhat” 250.) – Ezek a félig énekelt (gajdolt), félig mondott, recitativ szövegek sokszor mulatságos tartalmúak voltak. Nem lehet véletlen, hogy paródiájuk született vidékünkön. (AKHA I, 115–117.)

sírató J ~ † | fn A halott búcsúztatása siratóénekekkel, virrasztással. | **Népr.** A *vérasztás* [virrasztás] még a 20. sz. közepén is szokásban volt községünkben, de *síratóénekeket* már csak ritkán mondtak a halott fölött. Inkább csak imádkozgattak, és beszélgettek egymással a halott hozzátartozói, tisztelői.

sírhakni Vn *sírhokni* ↓ ↓, ~ ↓ ↓ | fn Piszkavas. | **Megj.** A címszó a német köznyelvi *Schürhaken* 'piszkafa' helyi nyelvjárási változata.

siserehad A *sisőrehad* ↓, *sisērehad* | fn Futkozó, lármás gyereksereg. rossz, gúny

siska Vt ~ ↓ | mn Nagy, lelógó fülű <állat, főleg disznó>.

sistereg A *sistörög* ↓, *sistērög* | tn i 1. Forró anyag <pl. víz, zsír> éles, magas hangot ad. 2. Villám, elektromos szikra is ad ilyen hangot. | 1. *Má sistörög a hus a lábozsba.* 2. *Sistörög ám a villám a közelűngbe.* | SUSTOROG

skatulya A *iskátula* †, *skatula* ↓, *katula* ↓, *skatuja* | fn Doboz. | *Hozz éty katula gyufát!* | **Fr.** *Mintha skatulábu huszták vóna ki.* [Nagyon tisztán, csinosan van öltözve.]

slejm A *slájm* ↓, *sléjm* | fn Nyálka, felköhögött váladék; turha. | **Megj.** A német *Schleim* 'nyál(ka), turha' szóval van kapcsolatban.

slingelt A *slingütt* ↓↓, *slingött* ↓, *slingält* | mn Slingeléssel elvarrt szegélyű ruha. | *Fővőszöm a slingőt péntölömet.* | **Megj.** A címszó a német *schlingen* 'fon, hurkol, körülfog' igenévvel van kapcsolatban.

slusszpassz Vt *sluszpassz* ↓ ↓ | msz 1. Vége <van>; nincs tovább. 2. Nincs több. | 1. *Sluszpasz, végesztünk!* 2. *Sluszpasz, többet nem kapsz.* | **Megj.** A címszó a német *schlußphase* 'befejező/végső fázis' szó átvétele a helyi nyelvjárásban.

só l. marhasó

sodor J ~ | ts i 1. <Tésztát> nyújt sodrófával. 2. Cigaretát készít sodró mozdulattal <dohányból és cigarettapapírból>. | **Megj.** A *ki-* *ik-s* alak az 1. jelentésben, a *meg-* *ik-s* pedig a 2. jelentésben.

sonka AJ *sunka* ↓ ↓, ~ | fn 1. kny. (Sertéscomb, ill. a belőle készített hentesáru.) 2. Női comb. tréf, gúny | 1. *Vág'gyatok éty szeletöt a sunkábu!*

sorjában A *sorgyába* ↓ ↓, *sorjába* | hsz Egymást követően <történik vmi>. | *Majd emodom szépön sorgyába.*

soró l. sarló

sorompó A *sarampó* ↓ ↓, ~ | fn kny. | *A Páksom ajjába a lovaim megvadútak, és nekimentek a sarampónak.*

sóska l. lósóska

soványodik l. megsoványodik

söpör l. elsöpör

sörét A *srét* ↓ ↓, ~ | fn kny.

sörétes A *sörétös* ↓ ↓, *srétös* ↓, *sörétës* | mn Sörétes tölténnyel működő puska.

sörétez Vt *sörétöz* ↓ ↓, *srétöz* ↓ ↓ | ts i Vmit, vkit sörétes golyóval meglő. | *A zsan-
dárak akkor ot mēksörétöszték a bētyárokat.* | **Szerk.** *meg* ~.

sörke l. serke

sörked l. serked

sörtés l. sertés

sötét A *sütét* ↓, ~ | mn kny. (A fény hiánya miatt megvilágíthatatlan.) – fn kny. (A sötétség mint fénytelenység).

sövény AJ *sühény* †, ~ | fn 1. Vesszőből, ágakból font kerítés. 2. <Régen> a házak, istállók, kunyhók falát alkotó vesszőfonadék, amit sárral betapasztottak. 3. Sorba ültetett bokrokból alakított kerítés.

sövényház Vt ~ † | **Szerk.** (fn és fn) Sövényfalú ház. **Népr.** KULCSÁR szerint (1896): [Régen] „az oldal és a tűzfal sövényből volt fonva és az kívül-belül besározva; már csak unikumként láthatók néhol.” (K. J.: „Hegyhát” 236.) – A *sövényházat* itt nem nevezték paticháznak. Esetleg a korábbi évszázadokban (a 17. sz. végén?), amikor a falunak szerb lakói is voltak.

sparhelt Vn *spórhelt* ↓, *porhelt* ↓, *sparhelt* ↓ ↓, *sparherd* ↓ | fn Takaréktűzhely. | **Megj.** A címszó a német *Sparherd* 'takaréktűzhely' szó átvétele.

spriccel A *spriccül* ↓ ↓, *spricccöl* ↓, *spriccël* | tn i kny. (Fröcsköl, fecskendez.) | **Megj.** A címszó a német *spritzen* 'feccsen, fecssent' igenévvvel van kapcsolatban.

srágla l. **saroglya**

sse Vt *ssē*, *sēhe* | msz A baromfiakat riasztó szó. | **Megj.** Kiegészül sokszor még a *höss* szóval, így: *höss sēhe*!

stafírun Vt *staférung* ↓, ~ | fn Kelengye <amit a menyasszony hoz a házasságba>. | **Megj.** A címszó a német *Staffierung* 'kelengye' főnév átvétele, s ez a német *staffieren* 'felszerel, ellát' igenévvvel van kapcsolatban.

stafírun l. **kistafírun**

stampedli A *stampēdli* ↓ | fn <Üvegből való> kupica. | **Megj.** A címszó a német köznyelvi *Stamperl* és a nyelvjárási *stamperli* 'kupica' szóval van összefüggésben.

stanicli A *stanēcli* ↓, ~ | fn Kisebb papírzacskó. | **Megj.** A címszó a német *Stanitzel* 'zacskó' szó átvétele.

stelázi A *tēlázsi* ↓, *stēlázsi* ↓, *tēlázsi* ↓ | **Népr.** Erre rakják a befőtteket és az üres üvegeket. A polcokat boltban vásárolt színes papírcsíkokkal díszítik. | **Megj.** A címszó a német/holland *Stelläge* 'állvány, stelázs' szóval van kapcsolatban.

steszli Vt *stēszi* ↓ ↓, | fn Vaskupak a kocsi tengelyének végén. | **Megj.** A magyarok beszédében: *tevőke*. | **Megj.** A címszó ugyanúgy német eredetű lehet, mint az előzőek.

stifolder Vt *stifoldēr* ↓ | fn Vastag, tartósított, <nyári, ti. addig is elálló> szálami. | **Megj.** Inkább csak a németek nyelvében. A magyarok *szaláminak* és *nyári hurkának* nevezik. – Valószínű, hogy ez a címszó is német jövevényszó a falu magyar nyelvjárásában.

stiglic A *istiglic* ↓ ↓, ~ | fn Tengelic(e) [Carduelis carduelis]. | *Jaj, kedvezs, drága fiam! Istókom, Pistókom! Istiglic madaram!* (AKHA I, 115.)

stimmel AJ *stimmöl* ↓, *stimmël* | tn i 1. kny. (Egyezik, egybevág.) 2. Rendben van. | **Megj.** A címszó a német *stimmen* 'összhangban van' igenévvvel van kapcsolatban.

stopli AJ *stupli* ↓ ↓, ~ | fn 1. Parafadugó. 2. Dugószerű bőrszeg a futballcipőn. | **Megj.** A címszó a német *Stoppel* 'dugó, dugasz' szó magyar nyelvjárási változata.

stósz A *stóc* ↓, | fn Rakás, csomó. | **Megj.** A címszó a német *Stoß* 'halmaz, rakás' szó helyi nyelvjárási változata.

stráf Vn ~ ↓ | fn Csik, sáv. | **Megj.** A címszó a német *Streifen* 'csik, sáv, szalag' helyi nyelvjárási változata.

strájfa Vt ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Az istállóban a jószágokat elválasztó farúd. | **Megj.** Főleg a rügös lovat kellett így elkülöníteni. | **Megj.** A címszó a német *Streifen* szóval (l. fentebb!) hozható kapcsolatba, de a definícióban említett valóságvonatkozás alapján 'elválasztó' a jelentése.

strázsa Vt *istrázsa* †, ~ ↓ | fn 1. Ör hely. 2. Személy, aki örködik.

strázsál Vt *strázsáll* ↓↓, ~ ↓ | tn i <Fegyveresen> őrt áll. – ts i 1. Őriz vkit. 2. Vár vkit <mégpedig sokáig>. | 1. *Nēm kő engöm strázsáni!* 2. *Strázsátam órákon át, hijába.*

studíroz A *studéroz* ↓, ~ | ts i Megfigyel, tanulmányoz vmit. – tn i Töpreng, gondolkodik vmin.

stukkozás Vt ~ ↓ ↓ | fn <Gyermekek> kiütös labdajátéka. | **Népr.** A játékosok két sorban felállnak, kb. 5–8 m-re egymástól. Egy labdával kell eltalálni valakit az ellenfél sorából. Az a csapat a vesztes, amelynek tagjai előbb esnek ki a játékból. | **Megj.** A címszó talán a német *stucken* 'veszekedik' igenévvel van kapcsolatban. Ez a játék ugyanis sok lökdösődéssel, veszekedéssel járt. – A labda neve ez volt: *stuklabda*.

subick l. **suviksz**

sublót Vt *sublat* ↓, *sublód* ↓, ~ ↓ | fn Alacsony fiókos szekrény. | **Népr.** A menyasszony kelengyét tárolták benne. Mivel alacsony volt, a terítővel letakart tetején jól mutattak az emlék- és kegytárgyak, szép poharak, kisebb ünnepi edények meg az álló (állítható) tükrök. | **Megj.** A címszó és alakváltozatai a német *Schublade* 'fiók' szóval vannak kapcsolatban.

subrika Vt ~ † | fn Ütlegelő vesszőnyaláb. | **Népr.** Dec. 28-án, aprószentek napján ezzel mentek subrikálni (korbácsolni) régen a fiúk. | **KORBÁCS**

subrikálás Vt ~ † | fn Aprószentek napjához <dec. 28.> kötődő régi népszokás. | **Népr.** Még 1950 körül is eljártak *subrikálni* a gyerekek az említett napon. Felkeresték a rokonokat, ismerősöket. Beköszöntek, és megkérdezték: „*Szabad-e subrikálni?*” Ha beengedték őket a házba, elmondták a szokásos versüket, majd a *subrikával* [korbáccsal] jól elverték a házbelleket. Közben efféle jókívánságokat harsogtak: „*Fris lögyön! Jó lögyön! Egésségös lögyön kē! Kelēsös nē lögyön! Jó fonyó, jó vāró lögyön! Jó fingó lögyön!*” stb. – A jókívánságokért jutalmul pénzt és gyümölcsöt kaptak a subrikálók, akik ígérték, hogy *győre* [jövőre] is eljönnek. (AKHA I, 81.) | **KORBÁCSOLÁS**

sudár J ~ | fn 1. Az ostor csapója, suhogó <vége>. 2. Kútostor; ostorfa. – mn 1. Magas, egyenes növésű <fa>. 2. Magas, egyenes tartású <személy>. | **Szerk.** ~ *fa*.

sufnudli Vt ~ ↓, *supnúdli* ↓ | fn Burgonyából és élesztőből készített étel. (L. még a *piskura* szócikkben!) | **Megj.** A címszó német jövevényszó a helyi magyar nyelvjáráspan. | **NUDLI, ISTENBILICE, PISKURA**

suháng J ~ | fn 1. Vékony, hajlékony ág, vessző. 2. A vesszőnél vastagabb, bot hosszúságú, rugalmas ág; husáng. | **Népr.** A *suháng* vagy *husáng* (vagy pálca, vessző) egykor a fenyítés eszköze volt, pl. a botütések, vesszőzések során. | **Megj.** A *suháng* és a *husáng* paronim viszonyban vannak egymással, ezért a két szó között jelentéskülönülés van kialakulóban. | **HUSÁNG**

sukk Vt ~ ↓ ↓, *suk* ↓ | fn <Régi hosszsmérték> két ökölbe szorított kéznek a távolsága, amikor a kinyújtott hüvelykujjak összeérnek. | **Megj.** Régebben *láb*nak hívták. – A címszó a német *Schuh* 'régii hosszsmértékként' láb' főnév magyar nyelvjárási változatának átvétele. | **SULYOK**

sulykol J *sujkol* ↓ ↓ | ts i 1. Sulykokkal <mosáskor> veri a ruhát. 2. kny. (Gépies ismétléssel gyakorol, ill. gyakoroltat.) rossz, gúny | 1. *Az árokra körösztü tettek ijen dëszkát* [pallót], és akkor tiszta vízbe sujkóták, ütötték a ruhát. (AKHA I, 59.)

sulyok Vt *sujok* †, *suk* ↓, *súk* ↓ | fn 1. Döngölőfa, döngölőbunkó. 2. Mosófa. 3. Verősulyok. | **Népr.** Az 1. jelentésben a *sujok* vagy *suk* henger alakú favég, amelybe nyelet erősítettek. Ezzel az eszközzel *verték, döngölték*, a földet talajjegyengetéskor és a *vertfalú ház* építése során. Ezért ezt nevezték *döngölőnek* is. Erdei munkákban a *suk* segítségével verték a rönkökbe a fejszét és a hasítást segítő ékeket. A faiparosok *fakalapácsa* (rövidebb nyéllal és kisebb bunkóval) ugyanazt a célt szolgálta, mint a *verősuk*. – Valószínű, hogy a *mosófa* neve is *sujok* vagy *suk* lehetett korábban, ugyanis a vele végzett munkának *sujkolás* volt a megnevezése. – A *fakalapács* a bognárok, asztalosok szerszáma volt. Vele ütötték a fémből készült szerszámok (vésők) végét. | **Megj.** A **sulyok** címszó egyik alakváltozata (*suk*) és a **sukk** címszó *suk* változata véletlenül esik egybe (homonímia!), ez a tény azonban nem jelenti azt, hogy a *sukk* és a *sulyok* eredete (etimológiája) azonos. | **SUKK**

sumák J ~ | mn 1. Sunyi, alattomos, nem őszinte <ember>. rossz 2. Hazudozó, csaló <ember>. rossz

sumákol AJ *sumákul* ↓, ~ | tn i 1. Alakoskodik, sunyi módon viselkedik. rossz 2. Hazudozik, eltagad vmit. rossz | 1. *Nëm sumákúhac tovább!*

summás Vt ~ ↓ ↓ | fn Szerződéssel idénymunkát vállaló <mezőgazdasági> munkás. – mn Az ilyen minőségben dolgozó <személy>. | **Népr.** Mocsoládon 1945 előtt az uradalomban (majorban) a terményrésztért dolgozó aratókat nevezték *summásoknak*. Főleg Zala megyéből jöttek ide *summások*.

sunka l. **sonka**

sunyít Vt *sunyitt* | tn i 1. Sunyi módon megbújik, meglapul. rossz 2. Sunyi tekintettel néz. rossz 3. Ravaszodik, vmi rosszban sántikál. rossz | 1. *Nëm ilyenös embör ez, mer sokszor sunyitt.*

sunnyog J ~ | tn i 1. kny. (Sunyi módon ólálkodik.) rossz 2. kny. (Elégedetlenkedik, <de nem nyíltan>; dünnög <magában>.) rossz 3. Ravaszodik. rossz | 1. *A Gyurka szeretött a lányok kőrü sunnyogni.*

súrol A *zsurul* †, *zsuro* ↓, *suro* | ts i kny. (Erősen dörzsölve tisztít vmit.) | **Szerk.** *ki ~, le ~.*

súrolgat AJ *surógat* ↓, *zsurogat* ↓, ~ | ts i 1. Vmit dörzsölve tisztítgat. 2. Vkit simogat, cirógat. | 2. *Odamënt, asztán ëty kicsit zsurogatta így a kezivel. Asztán ëtyszer csak kinyitotta a szömit a kanász.* (AKHA I, 180–181.)

susmutol Vt *susmutul* ↓ ↓, *susmutol* ↓ | tn i Halkan, titkolózva beszél vkivel. | *A lányok mindik szerettek a legényökrü susmutóni. – Në susmutójjatok itten!*

susnya Vt ~ ↓ | fn Fa gyökereiből kinőtt hajtás. | **Megj.** Ha ezeket kivágják, a tüzelesrc alkalmas ágak neve: *rőzse*.

sustorog Vt ~ | tn i 1. Suttogva beszélget. rossz 2. Pletykálkodik. rossz 3. kny.

(Tompább, mély hangon sistereg; pl. a forrásban lévő víz, a villám stb.) | SISTEREG, SUTYOROG

suta Vt ~ ↓ ↓ | mn 1. Balkezes. 2. Ügyetlen ember. rossz 3. Mafla viselkedés. rossz 4. Furcsa, visszás helyzet. | 1. *Ez igen suta embőr vót.*

suti Vn ~ ↓ ↓ | mn 1. Bal kéz <és oldal>. 2. Balkezes <ember>. rossz, gúny | 1. *Suti kézzel is tudok irni, ha muszáj.* 2. *A zöreg Gál Jóska asz suti vót. Ezér is neveszték Suti Jóskának.* | **Megj.** A balkezességhhez, sutisághoz itt régóta gúnyos, rosszalló hangulati érték kapcsolódik.

sutyorikol Vn *sutyorikul* ↓ ↓, ~ | tn i 1. Suttogva beszélget vkivel. 2. Pletykálkodik. rossz, tréf

sutyorog Vt ~ | ts és tn i 1. Suttogva mond vmit. 2. Híresztel, pletykálkodik. tréf 3. A víz forrás közben sustorog. | 2. *Aszt sutyorokták a vénasszonyok, hogy a Jancsi mégis elvőszí a Marit.* | SISTEREG, SUSTOROG

sutty Vt ~ | msz 1. Az ostor suhintáskor keletkező hang utánzása emberi hangon. 2. Gyors cselekedetre <főleg távozásra> utaló felkiáltás. | *Éccér csak sutty, és étüint, mind a kámfor.*

suttyan Vt ~ | tn i 1. Hirtelen távozik; elsuhan, surran. 2. Ostor, pálcá suhanás <mozgás> közben *su* (*sutty*)-szerű hangot ad. | 2. *Nagyot suttyan a zostorom.* | **Megj.** Az 1. jelentésben szokásosabb az *el-* ik-vel bővült szóalak.

suttyanós Vt ~ | mn Az olyan ostor, pálcá, <amely mozgatás, ütés közben> suhogó, suttyanó hangot ad. | *Váktam egy jó suttyanós magyarópácát.*

suttyant Vt ~ | tn i <Ostorral, pálcával, bottal> suhint. | *Jó nagyot suttyantottam a lovak közé.*

suttyó J ~ | fn 1. Suhanc. 2. Éretlen fiatal. | *Tē még akkó suttyó vótá.*

suttyog Vt ~ | tn i 1. Suhog vmilyen eszköz, anyag <pl. ostor, pálcá>. 2. Titokzatosan, pletykálva beszél; híresztel. rossz 3. Vhol ólálkodva jár. rossz | 2. *Mit suttyoksz itt? Beszélj nyiltabban!* 3. *A Ferkó még éfélkor is ot suttyogott a Mariska ablaka alatt.* | SUTTYAN

suttyogat Vt ~ | tn i Ostorával ismétlődően suhintgat.

suttyogó Vt ~ | mn 1. Suttyanó <ostor>. 2. Ólálkodva járó <személy>. rossz 3. Pletykálkodó <ember>. | 3. *Vigyázzatok, mer ez a suttyogó alak még bajt hoz rátok!*

suttyomban A *suttomba* ↓ ↓, *suttyomba* | hsz Titokban, lopva <tesz vmit>. tréf, rossz | *Suttyomba mēkszörősztem ám azér a kockacukrot a zelső szobábu, mer oda vót édugva.*

suviksz Vn *subick* ↓ ↓, ~ ↓ ↓ | fn 1. Lábbeli fényesítésére használt fekete kenőcs. 2. Csekélység, semmiség. tréf | 2. *Ez nekőm suviksz.* | **Megj.** A címszó a német *Schuh* 'cipő' főnévvel és a *wichsen* 'fényesít, suvikszol' ige-névvvel van kapcsolatban.

suvikszol Vn *subickol* †, ~ ↓ | ts i <Kenőccsel> cipőt fényesít. | SUVIKSZ

sühény l. sővény

sükebóka Vn ~ ↓ ↓ | mn 1. Süket <ember>. durva 2. Figyelmetlen, szórakozott <személy>. rossz, tréf 3. Kissé mafla, ügyefogyott <ember>. rossz

süldő AJ *süldő* ↓, ~ ↑ | fn Még fiatal, csak pár hónapos <malac>. – mn 1. Fiatal, fejlődésben lévő <személy>; serdülő. 2. Még nem túl öreg <asszony>. | *Szép südöket vettem a vásárba.* – 1. Csinossak ezek a süldő lányok. 2. A süldő banyáktu is ovakoggyatok! | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): *süldő banya* = még nem nagyon öreg asszony.

süldögél Vn *süldögél* ↓ ↓ | tn i Lassan sül. | *Várgyatok, mer süldögél a zuritők.*

sült A *sült* ↓, ~ | mn Sütéssel készített <étel>. – fn <Sütéssel készült> hús. | *Sült hús lesz vacsorára.* – *Tállalom a hideg süttet.* | **Szerk.** ~ hús, ~ káposzta, ~ tojás, ~ tök.

sült tojás A *sült tojás* | **Szerk.** (mn és fn) kny. | **Népr.** Szaporító anyagként lisztet szoktak keverni a sült tojásba. Apróra vágott, dinsztelt hagyma ízesítette ezt a gyors és kedvelt ételt. | **Megj.** Régebben így is nevezték: *kajdēna* vagy *tülemrottyantott(a)*.

sültös l. sildes

süllyed A *silled* †, *sülled* ↓ ↓, *süjjed* | tn i kny. | *Vigyáz, mer sülled alattad a töttés!* | **Szerk.** *el ~, meg ~.*

sündörög A *söntörög* †, ~ | tn i Settenkedik, sompolyog. | *Kin söntörögött a főnök.* (AKHAI, 162.).

sündörködik Vn *söndörködik* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i Sündörög. rossz, tréf | *Mindig ot sündörköttök, ahun éppen nem kõne lõnnötök.*

sür-forr Vt *sür-för* ↓ | tn i 1. Nyüzsög, tolong <sok ember>. 2. Futkoz; lázasan tevékenykedik. tréf | 2. *A feleségöm sür-för a konyhába egész délelőtt.* | **Megj.** A címszó bizonyára a *sürög-forog* szó rövidült változata.

sürgönydrót Vn *sürgönydörös* †, *sürgönydrót* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Telefonvezeték.

sürgönydúc Vn *sürgönyduc* ↓ ↓, *sürgönyduc* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Telefonvezeték tartó oszlop; sürgönypózna.

süt l. megsüt; kisüt

sűrű A *sűrű* | mn Az anyag részei közel vannak egymáshoz. – fn Bozótós, dús aljnövényzetű erdő. | **Megj.** Határrész nevében: *Virág-sűrű.* (BMFN I, 11/218.) | **Szerk.** ~ borsó, ~ krumpli.

sűrűborsó Vn *sűrűborsó* † | **Szerk.** (mn és fn) Babfőzelék. | *Nem szerettem a sűrűborsót, mer sokszor főszte eszt szegény édősanyám.*

sűrűen AJ *sűrűen* ↓ | hsz 1. Gyakran. 2. Egyemáshoz közel esően. | 1. *Túl sűrűen jár ide ez a legény.* 2. *Nem kõ sűrűen mēkhanni a cukorrépát!*

sűrűkrumpli Vt *sűrűkrumpli* † | **Szerk.** (mn és fn) Krumplifőzelék. | *Accide aszt a sűrűkrumplit még a kalányomat! Maj ém beöszöm eszt a hideg maradékok.*

sütet Vt ~ ↓ | fn Egyszerre sütött kenyerek, kalácsok stb. – mn <Jelzőként ill. mennyiségre utalóan>: sütetnyi, vagyis annyi, amennyi az egyszeri sütéshez elegendő <liszt, gyúrt tészta>. | *Három sütet kalácsot csinyátam bucsura, hogy lõgyöm bőven.*

sütét l. sötét

sütnivaló J ~ | fn 1. Kelesztő anyag, kovász vagy ribli. 2. Észbeli képesség, értelem. tréf

sütőkemence Vt *sütőkemince* ↓, *kemince* ↓, *kemönce* ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) Kenyér, kalács és kuglóf sütéskor használt kemence. | **Népr.** Ebben szárították régen törés és darálás előtt a paprikafüzereket.

sütőlapát l. **öltőlapát**

sváb A *sóháb* †, ~ | fn Német ember. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): *sóháb* = sváb.

svártli Vn ~ ↓ | fn Disznósajt. | **Megj.** A magyarok ezt inkább *gömböc*-nek nevezték. A címszó a német családok nyelvében volt szokásos. A címszó a német *Schwartenwurst* 'disznósajt' szó első elemének magyar nyelvjárási változata. | **GÖMBÖC**

svung Vn ~ | fn Lendület. | *Jó naty svungot vettem a zemelködő előtt.* | **Megj.** A címszó a német *Schwung* 'lendület' főnévvel van kapcsolatban.

SZ

szabadít A *szabaditt* ↓, ~ | ts i kny. | **Szerk.** *ki* ~, *meg* ~.

szabadkémény Vt *szabatkémény* † | **Szerk.** (mn és fn) A füstöskonyhából nyíló kémény volt. | **Népr.** A szabadtüzhelyes konyhából ez vezette el a tüzhely és a kemence füstjét. Itt helyezték el a füstölendő sonkát, szalonnát és a töltelékeket. Füstölés után ezek a kamrába, esetleg a padlásra kerültek.

szabódik Vt ~ ↓ | tn i 1. Szabadkozik. 2. Mentegetőzik.

saft A *caft* ↓, *zaft* ↓, ~ | fn Húsétel zsíros, fűszeres leve. | *Mártogassátok ki ja caftyát!* | **Megj.** A címszó német köznyelvi alakja: *Saft* 'mártás; (s)zaft'.

saftos A *caftos* ↓, *zaftos* ↓, ~ | mn Szafttal készült, ill. tálalt étel.

szag J ~ | fn 1. Illat. 2. Bűdösség, bűz. | *Mijen jó szaga van ennek a rózsának!*

szaggat Vt ~ | tn i 1. <Testrészben> éles, hasogató fájdalom érződik. 2. <Vmilyen betegség> testrészt ilyen fájdalommal gyötör. 3. Megszakításokkal harangozást végez jelezvén, hogy haláleset történt. – ts i kny. (Többször szakít, tép.) | 1. *Szaggat a karom.* 2. *Rěuma szaggati a lábomat. – Ně szaggassátok lě a virágokat!* | **Megj.** A 3. jelentésben még ez a szó is használatos volt: *csönditt* 'röviden meghúzza a kisharangot'.

szaggatás Vn ~ | fn 1. Az a cselekvés, hogy vki szaggat vmit. 2. Éles, hasogató fájdalom <vmely testrészben>. | 2. *Szaggatásra legjobb a zólomecötös borogatás.*

szagos J ~ | mn 1. Kellemes illatú, jó szagú. szép 2. Rossz, erős szagú. | 1. *Szagos szapannyā mosakogyatok!* | **Szerk.** ~ *szappan*, ~ *szőlő*.

zaharin A *zahërin* ↓, *zahërin* ↓, ~ | fn kny. (Tápérték nélküli édesítőszer.)

szája széle AJ *szájja szélle* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (sz.jeles fn és sz.jeles fn) Ajka. | **Megj.** A szerkezet csak birt. sz.jeles alakban használatos. | *Ettü mëgnyāhatta ām a szájja széllit.*

szájharmónika A *szájhërmonika* ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) Nyelvsípokkal működő kis hangszer. | **Megj.** Így is nevezik: *szájmuzsika*.

szájtáti A szájtáttó ↓, ~ ↓ | mn Mafia, bamba <ember>. rossz, gúny
szakácsné Vt ~ ↓ ↓ | fn Szakácsnő. | *Lakodalmagba éfél körül vót mindig a szakács-
nők tánca.*

szakajt Vt ~ | ts i 1. <Kenyértésztából egy kenyérre való mennyiséget> kivág, kiszakít. 2. kny. (Tép.) | 1. *Amikor mekkét a tészta, akkor így a szakajtóba kiszakajtottunk.* (AKHA I, 58.) | **Szerk.** ki ~.

szakajtó Vt ~ ↓ | fn Rozsszalmából font kisebb tároló kosár. – mn <Szakajtónyi>: az a mennyiség <jelzőként>, ami ebbe belefér. | *Szakajtot [vittek], abba mérték el az aranyat.* (Népm.-ből, AKHA I, 328.) – *Hozzatok le a pallásru ęty szakajtó morzsút kukoricát!* | **Népr.** Kenyértésztakor ebbe *szakajtottak* [szakítottak ki] egy-egy kenyérre való dagasztott tésztát. A szakajtó aljába tiszta *szakajtórúha* került, s a ruha szélét ráhajtották a tésztára. *Kelesztés* után történt a kenyértészta *beőttése a sütőlapáttal a kemencébe.* (AKHA I, 58.) | **Megj.** A szakajtó más megnevezése: *szakasztó*; az aljára helyezett kis terítő meg a *szakasztórúha*.

szakaszt Vn ~ ↓ | ts i 1. Időt fordít, szán vmire. 2. Kisebb részt leválaszt vhonnan. 3. Szakít, tép vmit. | 1. *Szakasszatok rá annyi üdőt, hogy legaláb megnízitők, mit vőttem!* | **Szerk.** ki ~, le ~. | SZAKAJT

szakasztórúha Vt ~ | **Szerk.** (igenév és fn) A szakasztóba vagy szakajtóba tett kis terítő a kenyértészta alatt. (L. még a *szakajtó* szócikk a.!)

szakasztott Vt ~ ↓ | mn Egészen olyan, mint a szóban forgó vki, vmi. – hsz Minden tekintetben megegyezik vmivel, vkivel. | *Ez a gyerők szakasztott aptya. – Szakasztott mása ez a lány a tesvérgyinek.* | KIKÖPÖTT

szakít l. megszakít

szakmányban A szakmányba ↓ ↓, szakmányába ↓ ↓ | hsz 1. Állandóan, megszakítás nélkül. 2. Teljes erőfeszítéssel <tesz vmit>. szép | 1. *Arattunk szakmányba, hogy foggyon a lábon álló buza.*

szalag A szallag ↓, ~ | fn kny. (Vékony papír- vagy szövetsík.)

szalajt Vt ~ ↓ | ts i Vhová szalaszt vkit. – tn i Vmely gépalkatrész <pl. fogaskerek> megugrik, nem tapad, nem illeszkedik jól. | **Szerk.** el ~, le ~.

szálakender Vt szállakendőr ↓ ↓, szálakendőr ↓ ↓ | **Szerk.** (sz.jeles fn és fn) Gerebenezés után <a kézben maradó> legjobb minőségű, hosszú szálú kender. | *Elsőbe [először] a szép szállakendőrt fonyták meg.* (AKHA I, 38.) | **Megj.** Nevezik *javakendőr*-nek is.

szálavászon Vt szállavászony ↓ ↓, szálavászony ↓ ↓ | **Szerk.** (sz.jeles fn és fn) A szálafonalból szőtt finomabb vászon. | **Népr.** Belőle készültek régen az ingek, gatyák, törülközők, lepedők.

szálka A száka ↓, ~ | fn kny. (A fa apró, hegyes rostja.) | *Száka męnt a zujjamba.*

szállás Vn szálás ↓ ↓, ~ ↓ | fn 1. Idegenek alkalmi befogadásának helye. 2. Jóságok pihenőhelye. 3. Az év bizonyos részében lakott tanya. | 1. *A mi házunk nęmcsak fonyóház vót ám, hanem idegőnszállás is. Öregapámat mindęgyik drótostót szerette,*

mer télviz idején is adot nekik enyhelet. Be is fenekeszték [fenekelték], fótosztak nekünk mindönt. (L. még AKHA I, 173–174.) 3. Régen itt is vótak a határba tanyák, szállások a Tanya-tetőn, a Kúso-högyön még a Pusztaszentétyházná.

szalma A *szóma* ↓, *száma* ↓, ~ | fn kny. | *A szóma régen nagy érték vót, mer evvel almótunk.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): *szóma* = *szalma*.

szalmazsák AJ *szómazsák* ↓ ↓, *számazsák* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) Szalmával kitömött zsákféle készítmény, amely régen fekhelyül szolgált. | *Égy évbe legalább étyszér uj szómát tömtünk a szómazsákogba.*

szalonna A *szalánna* ↓ ↓, ~ | fn kny. | *Lányom, kényerünk még hajmánk van, de jó lenne ehho éty kis szalánna!* | **Népr.** Előfordult néha, hogy nyárra a szalonna megsárgult, megavasodott. Sokan ezt is megették, mert úgy tudták, hogy az avasszalonna jó tüdőbaj ellen.

szalonnabőrke A *szalonnabürke* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A szalonnán lévő, róla levágott bőr. | **Népr.** A *szalonnabürkét* megfőzték, és keskeny csíkokra vágva a gömböc töltelékébe, ill. ledarálva a húsoshurka anyagába keverték.

szaltéroz l. **szortíroz**

szalufa l. **szarufa**

számadó Vt ~ † | **Szerk.** (fn és igenév) 1. Számadásra kötelezett pásztor. 2. Az a személy, <aki ilyen szerepet kap>. | 1. *Számadó juhászok is vótak a zuradalomba.* 2. *Asztán ugye akkor bujtárnak kerüt számadókhó még ijen kanászokhol.* (AKHA I, 178.)

számol AJ *számul* ↓ ↓, ~ | tn i 1. Számít vmire; számol vele. 2. kny. (Számokat sorol.) – ts i 1. <Áruért> vmennyit kér, (fel)számít. 2. kny. (Megszámol vmit; számítást végez.) | 1. *A Száraz Gyuri számót azon, hogy mők köll valahugyan szabadúni tüle [az ördögtől].* (AKHA I, 328.) – 1. *Kétezör forintot számút ezér a kis fájér?* | **Szerk.** *el ~, oda ~.*

számos J ~ ↓ | mn 1. Számmal megjelölt <állat>. 2. Nagyobb háziállat <ló, tehén>. 3. Számításba vehető. – szn Sok, jelentős. | 2. *A számosállatokkã sog gondom vót, mër soha nãm vót ölég a takarmánj.* – *Számos embör irástudatlan vót nálunk is a régi világba.* | **Népr.** Az uradalomban már voltak törzskönyvezett jószágok (lovak, tehenek). Számokat és egyéb jeleket égettek a bőrükbe, hogy azonosíthatóak legyenek. | **Megj.** Állítmányi szerepben: 'számításba vehető vmi'. – *Ez nãm számos.* [Nem lényeges.]

szán¹ J ~ | ts i 1. Sajnál vkit, együttérez vele. 2. Vkinek akar adni vmit. 3. Bánkodik vki miatt. | 1. *Szánom anyádat, hogy ijem beteg.* – *Szánom szegény apósodat, hogy magára maratt.* 2. *Ezt a demizsony bort neköt szántam.*

szán² A *szánkó* ↓ ↓, *szánkó*, ~ ↓ | fn Lovak vontatta, télen a hóban talpakon csúszó jármű. | **Megj.** A szánt nevezték szánkónak, szankónak is, de az utóbbi inkább a gyermekek téli sporteszköze.

szandál A *szandár* ↓, ~ † | fn kny. | **Népr.** Régen a gyerekek és a felnőttek is faszandárt vettek fel, ha sár volt. Ezt bognárok, asztalosok faragták ki fából. Elöl és kissé hátrább széles bőrt szögelték rá. Talpára a gyerekek vastag drótokat erősítettek, és

cczel a (*drótoszandárral*) csúszkáltak télen. – Az életkörülmények javulásával szinte szégyellnivalónak tekintették, ha valaki még 1950 körül is faszandárban járt. Per is volt nemrég amiatt, hogy valaki így sértette meg egyik rokonát: *Të, faszandáros!*

szánkó A *szánka* ↓ ↓, ~ | fn kny. (A gyerekek téli sporteszköze.) | **Megj.** Szánnak is nevezték korábban; bár ez a szó inkább a *lovas'szántra* vonatkozott.

szántalp A *szánkótalp* ↓ ↓, *szántóp* ↓ ↓, *szánkótáp* ↓ ↓, *szántáp*, ~ | **Szerk.** (fn és fn) A szánnak elöl felfelé görbülő két talpa. | **Megj.** A bognárok készítették keményfából, hogy tartós legyen. (AKHA I, 303.)

szapora J ~ | mn 1. Főzés közben megduzzadó élelmiszer. szép 2. Laktató étel. 3. Sokat termő növényfajta. 4. Gyors <beszéd, járás stb.>. 4. kny. (Sok utódot világra hozó állat.) | 2. *A dödölle nagyon szapora étel vót.* 3. *A zidén szapora krumplit vetöttem.*

szaporáz Vn ~ | ts i A szokottnál gyorsabban csinál vmit. | *Szaporázza ám a léptejít.*

szappan A *szappany* ↓, ~ | fn kny. | **Népr.** Régen csak egyféle szappant használtak. A zsiradékból készített *háziszappany* volt a *mosószappany*, de mosakodtak is vele. Az illatos pipereszappant itt később *szagos'szappany*nak vagy *moszdózószappany*nak is mondták.

szappanos Vt *szappanyos* ↓, ~ | mn 1. Vizes, csúszós <föld>. 2. Nem parázs, hanem nyúlós, vizes sült <étel, pl. tök>. 3. kny. (Szappannal bekent.) | 1. *Szappanyos földön nem lehet vetőgetni.* 2. *Éhetetlen ez a szappanyos uritők.*

szappanol A *szappanyul* ↓ ↓, *szappanyol* ↓, ~ | ts i Szappanoz; szappannal beken <ruhát mosás előtt>. | **Szerk.** *be ~, meg ~.*

szapu Vt ~ † | fn Gabona szárából font kis lisztátroló. | *Léhosztunk a pallásru két szapu kenyérlisztjét.* (AKHA I, 58.)

szapul Vt ~ ↓ | ts i 1. <Szennyes vászonneműt> meleg, lúgos vízben áztat(va tisztít). 2. Ócsárol vkit. rossz | 2. *Nëm köllene ennyit szapúni a vödet!* | **Népr.** Régen *pállósajtárban* szokták *szapúni*, azaz áztatni, párolni a mosásra szánt vásznakat, ruhaneeműt. (AKHA I, 59–61.) | LÚG, LÚGOZ, PÁRLÓSAJTÁR, SZAPULÁS

szapuló Vt ~ † | fn Párlósajtár (fakád). | *Hozd ide a szapulót!*

szapulás Vt ~ † | fn 1. A szennyes ruhák áztatása mosás előtt lúgos vízben. 2. Vkinek az ócsárlása. rossz | 1. *Jó sikerűt a szapulás. Kifehéröttek a vásznak.* 2. *Mindég elitétem a rokonyok szapulását. De másokat sē szoktam simfőni.*

szár Vn ~ | fn 1. Lábszár. 2. A kéz ill. a kar alsó része. 3. Hajtőszár (gyeplő). 4. kny. (A növény felső része.) | 2. *Úty fáj a kezem szára.* 4. *Doptam ëty kis szárt a tehenek elé.* | **Szerk.** *kezem szára, láb ~, lábam szára, csuta ~, kukorica ~.*

szárad I. **elszárad**

szarakodik J ~ | tn i 1. Píszmog, ügyetlenkedik. rossz, gúny 2. Tehetetlenkedik. rossz, gúny | 1. *Mit szarakocc ennyit vele?*

száraz A *szároz* ↓, ~ | mn kny.

szárazrántás Vt *szározrántás* †, ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Zsír nélküli rántás. |

Ujan töpször vót, hogy nēm is vót zsir. [Ilyenkor] *Csinyát a zédősanyám szárazrántást.* (AKHA I, 64.)

száraztúró Vt *szároszturó* †, *száraszturó* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Száritott kevert tūró. | **Népr.** A sóval, paprikával fűszerezett tūróból kis gombócokat gyúrtak, s ezeket deszkán pár napig száritották. | BÜDÖSTÚRÓ, ÉRETT-TÚRÓ, NYÁLKÁSTÚRÓ

szárma Vt ~ † | fn Töltöttkáposzta. | *A káposzta és a szárma, ez a magyaroknak a hirős eledele. Mer eszt a zerdéli [erdélyi] orvos is mēgmonta, és a naplőjjába főlirta.* (AKHA I, 172.)

szárogatás Vt ~ ↓ ↓ | fn <Vizes ruha, széna, szalma> száritgatása. | *Szárogatás után a ruhákat [az árokpartról] kosaragba vaty kocsin hazavitték.* (AKHA I, 59.)

szarufa A *szalufa* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn? és fn) Gerenda; az épület tetőszerkezetének része. | *Belemēt a szuj a szalufágba.* | **Népr.** A szarufákat alulról a *tetőszék* tartja. A tetőcserép és a pala a szarufákra szegezett lécekre kerül.

szarv Vn ~ | fn . 1. Széna és szalma szállításakor sodort csomó a kocsi négy sarkán. 2. <Szóösszetételben>: az eke szarv formájú irányítója, az *ekeszarv*. 3. kny. (Néhány emlőssálat fején szaruból való és kiálló páros képződmény.) | 1. *Nēm mindönki tudott ám szép szarvat csinyáni szómábu.* | **Népr.** A helyi hagyomány szerint az *ördögöknek is van szarvik*.

szatlerszék l. szijőszék

szatyikol Vt *szatyikul* ↓ ↓, *szotyikul* ↓ ↓, *szotyikol* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i <Edényt s főleg ruhaneműt> kapkodva, hanyagul öblítgetve, gyorsan ki(el)mos. rossz, gúny | *Tē, nē szatyikúd aszt a ruhát, hanēm mozd mēg rőndőssen!*

szecskavágó A *szēcskavágó* ↓ | **Szerk.** (fn és igenév) Csutaszárat és egyéb növényrészt apró darabokra (szecskára) vágó gép. | **Népr.** Általában kézzel hajtották, de itt is léteztek már járgánnyal, majd motorral működtetett szecskavágók. Silőzaskor is ilyen géppel vágták össze a zöld kukoricaszárat, a *csalamádét*. Ennek a takarmánynak a neve: *szēcška*.

szecskáz A *szēcskáz* ↓ ↓ | tn i Szecskával etet <állatot>. – ts i 1. Szecskát készít <állatoknak>. 2. <Emberi fogyasztásra> vegyes saláta anyagát aprózza. tréf

szed Vn *szöd* ↓, *szēd* | ts i 1. Házról házra járva gyűjt, vásárol vmit. 2. Szerez vmit. 3. <Gyógyszert> rendszeresen bevesz. 4. Vmit elvesz vkitől. 5. Vkit megfegyelmez <fenyegetéssel, ütéssel>. 5. kny. (Apróbb tárgyakat vhonnan elvesz, és egy helyre rak.) | 1. *Szödik a párbért.* 5. *Na én ētykettőre ráncba szēttem a gyerőköt.* | **Szerk.** *be ~, fel ~, meg ~, össze ~, széjjel ~.*

szedemice Vt *szödömice* ↓ ↓, *szödemice* ↓, *szēdemice* ↓ | fn Vminek az apróléka, maradéka, értéktelen része. | *Ez a kis szödemice gyujtósna azér mēg jó lēssz ám.*

szédeleg A *szédölög* ↓, *szédélég* | tn i 1. Ödöng, ténfereg. rossz, gúny 2. Szélhámoskodik. rossz, gúny 3. Szédülés környékez vkit. | 1. *Egész nap a zuccán szédölög, pejig lēnne ithun dōga ölég.*

szeder Vn *szödörnye* ↓ ↓, *szödörgye* ↓ ↓, *szödör* ↓, *szēdēr* ↑ | fn 1. Apró bogyókból

álló, vadon termő gyümölcs. 2. Ezt a gyümölcsöt termő tuskés cerje [Rubus]. 3. A szederfa (eperfa) és termése. | **Megj.** Az eperfa és a földiszeder termését a *szödör*, *szēdēr* szavakon kívül még ezekkel a szavakkal nevezték meg: *szödörnye* vagy *epör*, *epörgye* (a szederfa, eperfa termése), a *földiszödör* vagy *szödör* pedig a földiszeder termése. | *Sokszó őttünk szödörnyét a Tombijék szödörnyefájáru.* | EPER

szederfa Vn *szödörfa* ↓ ↓, *szödörnyefa* ↓ ↓, *szödörgyefa* ↓ ↓, *szēdērfa* | **Szerk.** (fn és fn) Eperfa [Morus]. | **Megj.** KULCSÁR szerint a hegyháti ember az „Eper, szeder szavakat megnyújtja” [megtoldja néhány hangzóval] Így: *szeder* – *szödörnye*, *eper* – *epörgye*. (K. J. „Hegyhát” 224.)

szederjézik Vt *szödörnyézik* ↓ ↓, *szödörgyézik* ↓ ↓, *szēdērnyézik* ↓ | tn i 1. Szedret szed. 2. Szedret eszik. | *Mámék szödörnyészetők?*

szedés l. **kuszaszedés; kukoricaszedés; krumpliszedés**

szedres AJ *szödrös* ↓, *szēdrēs* | mn 1. Szederfákkal beültetett hely. 2. Edény, amiben szeder van. 3. Szürke ló, kör alakú sötétebb foltokkal. | 1. *Szödröskert vaty Szödörnyés vót a mai Templomkert régi neve.* (L. még BMFN I, 11/35.) 3. *Vince öregapám lovának Szödrös vót a neve.*

szedrezik A *szödrözik* ↓ ↓, *szēdrēzik* | tn i 1. Szedret szed. 2. Szedret eszik. | SZEDERJÉZIK

szegődik Vn ~ ↓ | tn i 1. Tartós szerződést köt mezőgazdasági vagy egyéb munkára <pl. pásztorkodásra>. 2. Csatlakozik vkihez. | 1. *Ēszegőttek részesaratásra a majorba a szégényebbek.* | **Szerk.** *be ~, el ~.*

szégyell A *szégyüll* ↓, *szégyöl* ↓, *szégyēl* | ts i Szégyent érez vmi miatt. rossz | *Szégyüllöm magamat, hoty fērevezettelek bennetöket.*

szégyen A *szégyөн* ↓, *szégyөн* | fn Kellemetlen érzés, hogy vmi miatt mások előtt restellkednünk kell. | **Fr.** *Szégyөmbe dűtem.* [Megszégyenültem.] – *Ēsillettem* [elsülylyedtem] *szégyөнөmbe.* [Nagyon szégyelltem magam.]

szégyenletes A *szégyөlletös* ↓ ↓, *szégyөнletös* ↓, *szégyөнletēs* | mn Szégyellnivaló <esemény, cselekedet>. | *Szégyөlletös dögokat művész mindön nap.*

szégyenlős A *szégyüllös* ↓ ↓, *szégyөllös* ↓ ↓, *szégyөllös* | mn <Olyan személy>, akinek szégyenérzete van <huzamosabb időn át>. | *Mindig ijen szégyөllös lány vót ez a Mariska?*

szégyentelen A *szégyөntelen* ↓ ↓, *szégyөntelen* | mn Szemérmetlen, gátlástalanul erkölcstelen <ember>. rossz – fn <Szidásként, megszólításként>: elmarasztalás és feddés a megszólítottal kapcsolatosan. rossz | *Hallod, Bözsi, szégyөntelen embör vót a te urad!* – *Szégyөntelen, mēgen beruktá?*

széjjelszed Vt *széjjēszed* ↓, ~ | tn i Szétszed. | *Széjjēszettem a biciglimet.*

szék Vt ~ | fn 1. Mészárszék. 2. Bizonyos munkák végzéséhez használt eszköz, állvány <pl. faragószék, szövőszék>. 3. Tetőszék [székgcrenda]. 4. kny. (Ülőbutor.) | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): [A hegyháti ember] „A *székből* húst legfőlebb csak ünnepeken visz.” (K. J. „Hegyhát” 234.) – „*Vett széket* [régén] legfőlebb az öreg bíró [fa-

lubíró] szerzett be, mert ahhoz urak is jártak.” (K. J.: i.m. 236.) | **Népr.** A 19. sz. végén tehát még kevés házban tudtak „úrias” székeket vásárolni. Akkor még jobban a támlás és támla nélküli *padok* voltak az ülőbútorok. | **Szerk.** *árnyék ~, Luca ~, mészar ~, szatler ~, (vagy szijó ~), szövő ~.*

szekáns A *székánt* ↓, *székáns* ↓ | mn Házsártos, piszkálódó <személy>.

székgerenda Vt *széggërenda* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A tetőszerkezetet tartó gerenda a padlástérben. Erre támaszkodnak a szarufák.

szekció Vt *székcijó* † | fn Egy úrbéri telek. | **Megj.** A nagysága kb. 24 magyar hold. Ezt nevezték *egészhelnek* is. A *féhel* kb. 12, a *negyethel* kb. 6 holdnyi birtokot jelentett. | KISHÁZAS ZSELLÉR, FÉLTELKES

szekszóniás Vt *székszónijás* ↓ ↓ | mn 1. Ingerült, kapkodó <ember>. 2. Kötelkedő, házsártos <személy>. | 1. *Mér vagy ijen székszónijás? Ki bántot tégödet?*

szel l. **elszel**

szél¹ Vn *szé* †, ~ | fn 1. A vászon adott <meghatározott> szélessége. 2. Határa, mente, pereme vminek. 3. Szélesség. | **Megj.** Az 1. jelentésben a vászon szövési szélességéről van szó. | **Szerk.** *al ~, juh ~.*

szél² Vn *szé* †, ~ | fn 1. Gutaütés (agyvérzés). 2. kny. (Levegőmozgás.) | 1. *Szél érte szégent.*

széldékes Vt *széldékös* † | mn Szeles, bolondos <ember>.

széled l. **elszéled**

szelel Vn ~ | ts i 1. Szél segítségével <rostából a magvakat lassan öntve, ill. lapáttal a terményt a levegőbe szórva> terményt tisztít <a pelyvától, szeméttől leválasztva>. 2. Szelet kelt vmivel <pl. konkolyozóval>, és így tisztít terményt. – tn i 1. A levegő vhol <orban, pipában stb.> szabadon áramlik. 2. Lecinged a kerékpár belső gumija, mert lyukas, és ott szél [levegő] szövik el. | 1. *Gyere, szelëjjünk, mer főtámatt a szél!* – 1. *Nëm szelel a zórom.* 2. *Mëgen szelel a zelső gumim.*

szelemen A *szelemön* ↓ ↓, ~ | fn A szalufákat alátámasztó vízszintes gerenda, amely része a tetőszéknek. | *A zsákokat üressen a szelemönre köl tenni.*

szelelő l. **hajtórosta**

szeleverdi Vn ~ ↓ ↓ | mn Meggondolatalan, szeleburdi <személy>. rossz, tréf

szellem J ~ ↓ | fn A hiedelem szerint elképzelt természetfölötti lény. | **Népr.** A helyi hagyományban a *szellem* a *visszajáró halottak* (*lelkek*), a *kisértet*, a *lidérc* (*csirke*) vagy *mitmitke*, az *ördög* és a *boszorkány* fogalmával volt kapcsolatban. A *szellem* alakja, nagysága, tartózkodási helye sokféle. Az *ördög* akár a *furuligba* [fába fűrt lyukba] is belcfért. Az *ártó szellem* – a gyerekek megfélemlítésére – bizonyára azért „lakott” a kútban, hogy a felnőttek így tartsák távol a kisgyerekeket a kutaktól. (A kútbaesésből sok baleset volt a faluban!) – Ma már nem hisznek itt sem a szellemek létezésében; de KULCSÁR 1896-ban még erről tudósított: „Az is elterjedt hit a Hegyháton, hogy minden csodatételre képes *szellemek* akkorka alakban, hogy egy skatulyába téve a mellényzsebben is megférnek: állnak az ember szolgálatában, vagy inkább az ember azokéba; mert,

hogy azok az embert segítsék és minden jóban részesítsék, el kell adni magát a gonosznak.” (K. J.: „Hegyhat” 252.) – Az ember fölé kerekedő szellem alakja itt a *mitmitke* (*lidércsirke*) alakjában testesül meg. (L. még AKHA I, 329–333.)

szélről A *szérü* ↓, *szélrü* ↓ | **hsz** kny. (Oldalt; vmi mellett.)

szem AJ *szöm* ↓, *szēm* | **fn** 1. A gabonafélék, hüvelyesek magjából egy darab. 2. A fűrtös gyümölcs egy-egy bogyója. 3. Gömbölyded elemekből álló tárgy (pl. gyöngysor, olvasó) egy-egy darabja. 4. <Kif.-ben> a szégyenérzet, szemérem szimbólumaként. 5. kny. (A látás érzékszerve.) | 1. *Söpörd össze a buzaszömöket a palláson!* 4. *Nēm sül ki ja szömd, tē, alávaló gazembör?* [Nem szégyelled magad?] | **Fr.** *Ennek a szöme sē ál jó!* [Nem lehet benne megbízni.] – *Kopog a szömm a zéséktü.* [Nagyon éhes vagyok.] | **Szerk.** *ökör ~, pápa ~.*

szembajos A *szömbajos* ↓ ↓, *szēmbajos* ↓ | **Szerk.** (fn és mn) Beteg szemű <ember>. | **Népr.** *Ha valaki szömbajos vót, vérös vót a szöme vaty hájag* [hályog] *gyüt rá, ēmēnt a Nagy Mari néninhöl, asz fűzöt neki gyönygyöt feketenadár gyökeribü.* [...] *A gyökereket fölprogatta, és ötven-hatvan szömt szokott főfűzni jó erős cernára. Közbe járt a szájja, és valamid dünnyögött. Amikor elkészűt vele, beleakasztotta* [a fűzért] *a fájós szömi lány vagy asszony nyakába. Ugy nézöt ki, mind ēty fekete gyönygy a ruha alatt. Addék köllöt hordani, amék háromszó mēgujjult a Hold.* (AKHA I, 110.)

szeme bogara A *szöme bogara* ↓, *szēme bogara* | **Szerk.** (sz.jeles fn és sz.jeles fn) Pupillája. | *Szép szöme bogara van nekijje.* | **Megj.** Csak birtokos sz.jeles alakban használatos szerkezet.

szemel A *szöml* ↓, *szēmēl* | **ts i** 1. <Magokat, bogyókat> szemenként válogat, tisztít, leszed. 2. <Bogyókat> szemenként szedegetve eszik. | 2. *Szömötem ēty kis ribizlit, mer má nagyon ēhös vótam.* | **Szerk.** *le ~.*

személyes A *szemēllös* ↓ ↓, *szemējēs* | **mn** Egy személyhez kapcsolódó, egyéni érdek <ügy>. | **Megj.** A *szemēlōsen* igealak jelentése: saját maga; a maga személyében. *Szemējōsen nēm látott ēgyebet, hogy a fiatalasszony ajis [...] akart ijen ludvércőt.* (AKHA I, 329.)

szemerkél A *szömrkél* ↓, *szēmērkél* | **tn i** Apró cseppekben esik az eső. | **SZEMETEL**

szemérmes A *szömérmös* ↓, *szēmērmēs* | **mn** 1. Szerlemben, nemi vonatkozásban szégyenlős, tartózkodó. szép 2. Kapcsolatteremtésben túl szerény, élheterlen. | 1. *Ha ez ijen szömérmös marad, nēm mēn férhő.* 2. *Vēgyé belüle bátran, nē légy ijen szömérmös!*

szemes Vn *szömös* ↓ ↓, *szēmēs* | **mn** 1. Szemfüles, jó helyzetfelismerő. 2. Csinos, jó megjelenésű. szép 3. Szemekből álló <termés>. – **fn** 1. A szemfüles, talpraesett ember. szép 2. Szemes takarmány. | 1. *Ez a kanász em mēg nagyon ügyes embör vót, ugy* [amúgy] *mēk szömös.* (AKHA I, 179.) 2. *Nēmcsak ügyes a Vēronka, hanēm szömös is, szömhő való lány.* 3. *Szömöst aggyatok a disznóknak, nē fejes kukoricát!* | **Szerk.** ~ *kukorica.*

szemetel¹ A *szemetöl* ↓, ~ | **tn i** Kis szemekben esik (szemerkél) az eső. | *Csak szemetöl, ebbü nēm lēssz eső.*

szemetel² A *szemetül* ↓ ↓, *szemetöl* ↓, ~ | ts i kny. (Hulladékot elszór.) rossz | *Nő szemetőjjetők itten!*

szemmel l. **kumszemmel**

szemmel ver Vt *szömmel ver* † | **Szerk.** (ragos fn és ts i) <Ártó szándékkal> vkit nagyon megnéz, szinte veri a szemével, s így megbetegíti. rossz | *Ha valakit szömmel vertek, szömvizet csinyátattak a Nagy nénivē.* | **Népr.** Régen itt úgy hitték, hogy a boszorkánynak tartott öregasszonyok és az erős tekintetű, „egybeszemöldökű” férfiak tudtak szemmel verni. Ezért a csecsemőktől ezeket a személyeket igyekeztek távol tartani. Ha ez mégsem sikerült, és sírdogált a baba, akkor került sor a *mögöntsésre* és *szömviz* készítésére. (L. még AKHA I, 101, 108.) | **Megj.** A címszó szinonimája: *szembe ver.* | MEG-ÖNTÉS, SZEMVÍZ

szemmosdatás Vt *szömmosdatás* † | **Szerk.** (fn és fn) <A helyi hiedelem alapján> gyermekek szemének mosdatása keresztszülői közreműködéssel búcsújáró hely(ek)en a szentkút vizével. | **Népr.** A szentkutak vizének gyógyító erőt tulajdonítottak régen. A várható szembajokat így kívánták megelőzni. | MOSDATÓ KERESZTANYA, SZEMBAJOS

szemrevaló Vn *szömravaló* ↓, *szēmrevaló* | **Szerk.** (ragos fn és igenév) 1. Kellemes megjelenésű, csinos <személy, különösen fiatal lány>. szép 2. Tetszetős tárgy, dolog. szép | 1. *Szömravaló lányt talát a fijunk magának.*

szemüveges A *szömjüvegős* ↓ ↓, *szömjüvegős* ↓, *szēmüvegős* | **Szerk.** (fn és mn) Szemüveget hordó <személy>. | ÓKULÁS

szemverés Vt *szömverés* †, *szēmverés* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Szemmel való rontás. (L. még a *szemmel ver* szócikk a.!)

szemvíz Vt *szömviz* †, *szēmviz* † | **Szerk.** (fn és fn) Kuruzsló művelet vízzel, parázzsal és imádsággal ijedtség (*szömmelverés*) ellen. | *Ha valakit szömmel vertek, szömvizet csinyátattak avvā, aki értőt hozzá.* (AKHA I, 101, 108.) | **Népr.** A *szömviz* készítése közben mormolt imádság (valószínűen apokrif szöveg) egyik mondata: *Szöm verte, sziv gyógyította.* – A *szemvizről* KULCSÁR is írt (1896): „Sokan annak tulajdonítják erős lázukat, hogy „szem ártott” nekik, s ez ellen orvosságul a „szem-vizet” tartják jónak. Ez is imádsággal jár, azonkívül három darab parazsat vetnek egy pohár vízbe, s megkenik azal a beteg egyes testrészeit, sőt háromszor meg is itatják belőle, rámondván, hogy most elvették a *verő-szem* ártó erejét, meggyógyul a beteg.” (K. J.: „Hegyhát” 251.)

széna l. **csádészéna; előszéna; parlagszéna; sarjúszéna**

szénaboglya A *szénabag'gya* ↓ ↓, *bag'gya* ↓, *szénabog'gya* ↓, *szénabogja* | **Szerk.** (fn és fn) Szénából rakott nagyobb kúpszerű rakás. | *Tíz naty szénabag'gyát tuttunk csináni.*

szénapadlás A *szénapallás* ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) Az istálló és a pajta fölötti padlástér, ahol szénát szoktak tárolni.

szénatakarítás Vt *szénatakarítás* † | **Szerk.** (fn és fn) A széna behordása a mezőről a szénapadlásra. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896): [A nők munkája volt továbbá] „a

szénatakarítás, az aratás [ban való részvétel], a kendernyűvés, áztatás, tilolás, végül a burgonya, kukorica betakarítása.” | **Megj.** A fogalom mai megnevezése: *szénahordás*.

szénavágó Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és igenév) Hegyes V-alakú eszköz, amellyel a szénakazalból egy kisebb részt levágnak. | **Megj.** Mivel szalmakazlaknál is használták ezt az eszközt, nevezték *kazalvágónak* és *szalmavágónak* is. A levágott rész neve: *szijat* [egy bizonyos rész].

szenesvíz Vt *szenesviz* † | **Szerk.** (mn és fn) A szemmelverés gyógyítására szánt víz. | **Megj.** Ezt *szömviznek* is mondták. (L. még a *szemvíz* szócikk a. !)

szénkéneg A *szénkénög* ↓, *szénkénög* | **Szerk.** (fn és fn) Szénből és kénből álló növényvédőszer; CS₂ | **Megj.** A németek így nevezik: *ánsilāg, ánslāg*. – Bor és hordók kezelésére, tisztítására használják. A német köznyelvi *Einschlag* jelentése: '(boroshordóba való) kénlap'

szennalevél A *szénnalevél* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A *szenna* nevű meleg égővi gyógy-növény [Cassia] levele. | **Megj.** A belőle főzött teát hashajtóként használták.

Szent Anna tüze Vt ~ † | **Szerk.** (tulajdonnév és sz.jeles fn) Kisgyermeknek magas lázzal járó betegsége <v>lt>. | *Temetés előtt elgyütt a bábaasszony is. Asz monta, ű tuggya, mibe halt bele a kicsike: elvitte a Szent Anna-tüze. Merd akkor mindön kicsit a Szent Anna tüze vitt el, szerintük.* | **Népr.** A 19. sz. végén és a 20. sz. elején sorra haltak el a csecsemők. Már majdnem nagyobb volt itt a gyermektemető, mint a felnőtteké. A nagy gyermekhalandóság oka főleg a *bélhurut*, a *vörös* (vagy kanyaró) meg a *torokgyík* (diftéria) volt. – BALINT SÁNDOR szerint *Szent Anna* a haldoklók, halottak, valamint a gyermekáldás patrónája volt. (BALINT SÁNDOR 1977. 96, 102, 110.) Mocsoládon is hozzá fohászkodtak, ha láz gyötörte a beteg kisgyermeket, hiszen ő volt az, aki „a kóroknak [betegségeknek] gondját viseli”, ő volt „a betegek orvossága.” Így kapcsolódhatott *Szent Anna* nevéhez a *tűz* [láz] fogalma. Tiszteletére képét a mocsoládi templomban a Máriaoltár közelében helyezték el. A kérdéskör jobb megértéséhez l. még GRYNÆUS TAMÁS „Szent Antal tüze” (Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002.) c. művét!

szentegyház Vn *szenttyház* † | **Szerk.** (mn és fn) Templom. | *Évótam a szenttyházba; délután még létányára mögyök.* | **Megj.** A középkori *Mocsolád* templomát *Szent Albert* tiszteletére emelték. A Pusztaszentegyházi-dűlőben állt. Romjait 1783-ban még látták a püspöki vizsgálat szemtanúi. (l. FÜZES MIKLÓS 1998, 74 AKHA I, 54–56 és BMFN I, 11/79, 101.) A templomrom helyét még ma is azonosítani lehet. – A falu mai temploma műemlék jellegű. 1824–1836 között épült **Perczel András** adományából. 1836. október 16-án szentelte fel **Szepesy Ignác** pécsi püspök. (L. FÜZES MIKLÓS 1998, 84.) A templom patrónusa *Szent András*. Ezért a templomi búcsú – természetesen – *András-napra* csik. (VARSÁNYI GYULÁNÉ BÜKKÖSDI MÁRTA 2007. 26–72.)

szenteltvíz A *szentőtíz* ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) A templomban jan. 6-án megszentelt víz. | **Népr.** Ezt egy nagy betonkádban tartották. Kis üvegekben ebből keveset hazavitték a hívők, hogy otthon is legyen, ha szükség van rá.

szentes Vt *szentös* ↓ ↓, *szentös* | mn Valásos, buzgón ájtatos <ember>. | *A Róka-*

gödörbe a Sztánkovánszkiné – mivel szentős asszony vót – egy ijen kis kübarlankfélét építettött a zédősannyának a zemlékire. És abba vót egy kis Szent Terészske-szobor. (AKHAI, 156.)

szenhely Vt *szenhel* ↓, *szenhej* | Szerk. (mn és fn) Megszentelt hely; búcsújáróhely. | *Régönn a zegrögyi szenhelre proséccijóval mēntek a mocsoládijak.* | BÚCSÚJÁRÓHELY, SZEMBAJOS, SZEMMOSDATÁS, MOSDATÓ KERESZTANYA, PROCESSZIÓ

szentmihálylova Vt *szemmihállova* ↓, *szemmihájlova* ↓ | Szerk. (személynév és sz. jeles fn) Lábakon álló tartószerkezet, amelyre a koporsót tették a temető bejáratánál. | Népr. KULCSÁR szerint (1896): „A halottat a *Szent Mihály lován* vállukon szokták kivinni [a temetőbe]; rossz időben, vagy messziről pedig kocsin.” (K. J.: „Hegyhat” 250.)

szenségel Vn *szencségül* ↓ ↓, *szencségöl* ↓, *szencségél* | tn i Szentséget és a szenteket említve káromkodik. | *A zőrek Suti Gál az nagyon sokszor szencségűt. Szerette ékeríteni.*

szenvedély A *szenvedél* ↓ ↓, *szenvedéj* | fn kny.

szenvedélyes A *szenvedélős* ↓ ↓, *szenvedéjes* | mn kny.

szénvonó Vn *szémvonyó* ↓ ↓, *szénvonyó* ↓ ↓ | fn Rúdra erősített kisebb fémlap, amellyel a maradék paraszat és hamut a fűtött kemencéből kihúzzák, kikotorják. | *Szémvonyóval köllöt kihuzni a paraszat* [a kemencéből]. (AKHA I, 58.) | *Hozzátk ide hamā a szénvonyót!* | PEMET

szepeg A *szöpög* †, *szepög* ↓ ↓, *szepég* † | tn i kny. (Sir, sírdogál.) | *Minek szöpöksz, gyerők?* | SZIPOG

szeplencs Vt *szeplöncs* ↓ ↓, *szepléncs* ↓ | mn 1. Szeplős <ember>. 2. Apró foltok a gyümölcsön, tojáson. | 2. *Éty kicsit szeplöncs ez a zóma, de azér jó ize van.*

szépséges A *szépségös* ↓, *szépségēs* | mn Nagyon szép.

Szerbia A *Szërbia* †, *Szërbija* | fn kny. | *Mocsoládi katonák is harcútak Szërbiába a zelső háboruba* [1914–1917 között].

szerecsen A *szerecsöny* ↓ ↓, *szerecsën* | fn Néger

szerelemeskedik l. **összeszerlemeskedik**

szerez l. **beszerez**; **elszerez**; **megszerez**

szerszám Vn *szërszám* | fn 1. Iparos szerszáma. 2. Lószerszám. 3. Hímvestző. szép | Megj. Az iparosok néhány egyszerű szerszáma (fúró, véső, szekerce, reszelő, vonókés stb.) segítségével az ügyesebb parasztemberek igyekeztek elvégezni bizonyos szakipari munkát: kapanyelet faragtak a szijószéken, ásót és kapát reszeltek, köszörültek stb.

szerszámfa AJ *szërszámfa* ↓ | Szerk. (fn és fn) 1. Bognáreszközök és -termékek készítésére alkalmas kiváló minőségű keményfa. 2. Szerszámnyelek készítésére alkalmas faanyag. | *A jó szërszámfa mindég nagyon drága vót.*

szerszámol l. **felszerszámol**

szérü Vn *szürü* ↓, *szérü* ↓ | fn A teleknek az a része, ahol a cséplésre szánt gabona-

kévéket asztagba rakták. | **Népr.** *Régön mindönki hazavite a gabonájját a maga telkire [a szérüre]. Asztán ujjabban közös szűrű is vót az ötvenes [1950-es] évegbe.* (AKHA I, 26.) – *A szűrűn álltak a széna- és szalmakazlak.*

szerző AJ **szörző** †, **szérző** † | fn Házastársajánló. | **Népr.** Régen ajánló, dicsérő [közvetítő] segítette a házasulandó személyek egybekelését. Ezt a feladatot általában a fiatalokat ismerő, jó beszédképességű idősebb asszonyok vállalták. Többnyire sikerrel.

szerződik l. **odaszerződik**; **elszerződik**

szerzőház Vt **szörzőház** † | **Szerk.** (igenév és fn) KULCSÁR szerint (1896): „*Szerző ház*”, ahol a mátkapár **szerzői** [ajánlói] laknak. Itt tartózkodtak a völegény kísérei az esküvő előtt. (K. J.: „Hegyhát” 244.)

szesszel Vt ~ ↓ | **hsz** <Megtévesztő módon> vmilyen kitalált okkal, indokkal, vmilyen ürüggyel. rossz, tréf | *Avval a szesszel gyüt hozzánk, hoty csak vārōtūt szeretne kérni, aztán otragat nálunk egész estére a Maris néni.*

szétszánt l. **összeszánt** a.

szétszántás Vt **széccántás** ↓ ↓ | **Szerk.** (hsz és fn) A barázdák kifele fordítása. | *A-ratás után szét lēd dobatva a föld. [...] Vót egy barázda a föld [a parcella] közepin. Azon mēnt a ló, asztám visszafordút, asztám mēgen befordút.* (AKHA I, 20.)

sziat Vt **szijat** † | fn 1. <Vmiből, pl. földből> egy kisebb szelvény. 2. <Ételből> egy kisebb darab, szelet. | 1. *Ēty szijatot még délig mēk tudunk kapáni.* 2. *Nekōm is aggyatok ēty szijatot abbu a jó rétezsbi!*

sziaács Vt **szijács** ↓ | fn Gyaluláskor keletkező vékony faforgács. | *Jani, vit ki a szijácsot a méhelbi!*

sziakodik Vt **szijókodik** †, **szijakodik** † | tn i <Vmi, főleg a vizes föld és fa> kicsit száradni kezd, megtikkad. | *Mast má szépon szijókodik a föld. Hunap talán lehet szántani.* | **Szerk.** meg ~. | VONÓKODIK, TIKKAD

szid-hord Vt **szit-hord** ↓ ↓ | **Szerk.** (ts i és ts i) Vkit nagyon korhol, leteremt. rossz | [Regözéskor a botok ütésétől] *nagyon főtörött a gang, aszán a zembör [...] fokta a fejszét, elzavarta őket, [...] szitta-horta őket.* (AKHA I, 82.)

szij A **szijj** ↓, ~ | fn kny.

szijács l. **sziaács**

szijat l. **sziat**

szijgyártó A **szijártó** ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és igenév) Főleg lószerszámok készítésével foglalkozó iparos.

szijókés Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) <Fa megmunkálására szolgáló> kétnyelű faragókés. | **Népr.** A szijószékbe befogott fadarabokból ezzel faragtak szerszámnyeleket a bognárok és az ügyesebb parasztemberek. | **Megj.** Nevezték a szerszámot **vonyókés**-nek is. A bognárok ezzel faragták végleges formára a kerék küllőit és a keréktalpakat.

szijókodik l. **sziakodik**

szijós l. **szívós**

szijószék Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) Három lábon álló eszköz, amelybe befogják

a faragásra szánt fát. | *Nekünk is vót szijószékünk.* | **Megj.** Neveztek még vonyószéknek vagy szatlérszéknek is.

szilfa A *szifa* †, *szíjfa* ↓ ↓, *szil*, ~ | **Szerk.** (fn és fn) kny. (Fogazott levelű fa [Ulmus minor].) | **Megj.** Keménysége, tartóssága alapján kiváló minőségű szerszámfa.

szilva A *sziva* ↓, ~ | fn 1. Kék vagy sárga színű, csonthéjas gyümölcs fája. 2. Ennek a termése. 3. Szilvából főzött pálinka. | 2. *Érik a sziva.* | **Szerk.** *kék ~, sárga ~, ringló ~, ~ lekvár.*

szilvalekvár A *szivalékvár* ↓, *szivalékvárd* ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) Szilvából főzött lekvár. | **Népr.** Egykor nagy rézbográcsokban cukor hozzáadása nélkül addig főzték a szilvalekvárt, amíg a nagy keverőkanál meg nem állt benne. A lekvárt köcsögökben tárolták. Hosszú ideig elállt.

szilvás AJ *szivás* ↓, ~ | mn <Étel>, amiben szilva van. – fn Szilvafákkal beültetett gyümölcsös. | **Népr.** A szilvás általában a telek végében volt. A szilvafák mellé több helyen más gyümölcsfákat is ültettek; a gyümölcsös neve mégis *szivás* maradt.

szín A *szin* | fn kny.

színe A *szine* | fn A kelme kívülre (felülre) kerülő szebbik oldala. | **Megj.** Másik oldala: a *visszájja*.

színhús A *szinhus* | **Szerk.** (fn és fn) A hús legjava. | *A kóbaszt szinhuzsbu szoktunk csinýáni.*

színlé Vt *szinlé* | **Szerk.** (fn és fn) A ledarált szőlőről lefolyó must és a belőle készülő bor. | *Öt hordóba fért bele a zideji színlé.*

szintén A *szünte* †, *szinte* ↓ ↓, ~ | ksz Ugyancsak, hasonlóképpen. – hsz Szinte, majdnem | *Ottand lészátak, ittak, mēgmosakottak, és tovább mēntek. És a kiskanász szinte: ez is lészát, mēgmosakodott, ivott, és utánnik mēnt.* (Népm.-ből, AKHA I, 315.) – *A kisházasoknak fōnn a hōgybe vót ezōr néccōgōl, ez ēgybe vót; háromszázshetfen néccōgōl mēg má lējjeb, de szünte a Balátába.* (AKHA I, 53.) – *Szinte válladig ér má a hajad.*

szíre-szóra Vt *szire-szóra* ↓ | hsz 1. Minduntalan. 2. Váratlanul, hirtelen. | *Mér ugrátatot szire-szóra a zuradat?*

szirony Vt *szirogy* ↓ ↓ | fn Jégdara. | *Nicsak, esik a szirogy!*

sziszeg AJ *sziszög* ↓, *sziszég* | tn i 1. <A lúd és a kígyó halk, sipító hangot ad. 2. Vki fájdalmában foga közt szívja be a levegőt. 3. Vki így <indulatosan> beszél. rossz, tréf

sziszeg-szuszog Vt *sziszögk-szuszog* ↓ | **Szerk.** (tn i és tn i) Hosszasan szuszog.

sziszereg Vn *sziszörög* ↓ ↓, *sziszērég* ↓ | tn i Ismétlődően, hosszan sziszeg vmi <pl. a forrásban lévő víz, a lúd stb.>.

szítál A *szitáll* ↓, ~ | ts i 1. <Eső, hó> apró szemekben hull. 2. <Örleményt> szitával tisztít. | 2. *Szitáll a hó.* | **Szerk.** *ki ~, meg ~.*

szittyeg-szuttyog Vt *szittyék-szuttyog* ↓ ↓ | tn i Komótosan és keservesen tesz-vesz vmit.

szív¹ A *szij* ↓ ↓, *sziv* | ts i 1. Fogain át vesz levegőt. 2. Bort vesz ki a hordóból lég-

ritkítás segítségével. 3. Cigaretét, pipát szájában tartva a füstöt belélegzi. | 2. *Szíjjatok ęty kizs bort a pintęsęmbe!* 3. *Szitta ám a zęreg a pipąjját szaporán.* | Szerk. be ~, ki ~. | Fr. *Beszivott.* [Beręgott.]

szív² A *szív* † *szív* ↓, ~ | fn 1. A virág, mag és a bimbó közepe. 2. A vérkeringés legfőbb szerve, központja. 3. Az egyén érzésvilágának jelképe. | 1. *A zagárcavirág szívít męg lehetętt ęnni, mer az jó ędęs.* | Fr. *Helin van a szive.* [Bátor ember.] – *Ami a szivinn, az a szájján.* [Őszintén, szókimondóan beszél.]

sziva l. **szilva**

szivárványos kút Vt *szivárványos kut* † | Szerk. (mn és fn) Szivattyús artézi kút.

szivás l. **szilvás**

szível Vn *szivel* | ts i 1. Kedvel, szeret vkit. szép 2. kny. (Elvisel <vagy nem> vkit, vmit; ill. jóindulattal van vkit iránt.) | 1. *A Tęra ánygyi mindik szivęte a zapóssát, nęm igy a zanyóssát.* | Szerk. el ~.

szívós AJ *szijós* ↓ ↓, *szívós* | mn 1. Kemény, tartós fa. 2. Még nyers, nem kiszáradt kukorica. 3. Nedves, nyirkos talaj. 4. Erős, munkabíró jószág. szép 5. Kitartóan dolgozó <ember>. 6. Rágós, kemény, rosszul süttőtt (főzött) hús. | 1. *A zagarca nagyon szijós fa.* 3. *Męk szijós a főt teteje. Kęsęp talám mękpirul.*

szívvirág A *szívvirág* | Szerk. (fn és fn) Fürtös virágú dísnövény [Dicentra spectabilis]. | Megj. A virágja szív alakú. Nevezik még *Jęzusvirágnak* és *Jęzus szive virágnak* is.

szó Vn ~ | fn 1. Beszéd- vagy énekhang. 2. Állat, különösen madár hangja. 3. kny. (A beszéd önálló lexikai egysége.) | 1. *Szép szava vót a mi kántorunknak.* | Megj. Néhány madár énekéből értelmes szavakat hallottak ki elődeink; s valószínűen azt gondolták, hogy a madarak is beszélnek, hiszen pl. a rigó ezt fűtyöli: *Fűtyül a rigó fija.* – *Van-ę jó díjó fíjjú? Van hát.* – A vadgalamb ezt bűgja: *Męgętęk szęgęnt, kiteptęk szivét.* | Szerk. ének ~, jaj ~, muzsika ~, nóta ~.

szoba l. **tisztaszoba**

szódabikarbóna A *szódabika* †, *szódabikabóna* ↓, ~ | fn A nátrium egyik por alakú vegyülete; NaHCO₃. | *Gyomoręgęsęd van? Vęgyę be vizzel ęty kis szódabikát!*

szodé Vt ~ | mn Evésben, ivásban mohó, telhetetlen <akár mások kárára is>. rossz, gúny | *Nę légy má ijen szodé!* | Megj. KULCSÁR szerint (1896): *szodé* = telhetetlen bélű, nagyevő.

szokik l. **elszokok; megszokik; rászokik**

szoknyamadzag Vt *szoknyamazzag* ↓ ↓ | Szerk. (fn és fn) A szoknya elején levő két *madzag* vagy *pertli* a szoknya két felének összehúzására és a derékon való rögzítés céljából. | *Ęgyęngűt a zęggyik szoknyamazzagom.* | Népr. KULCSÁR szerint (1896): [A nők] „két-három sorban pántlikával, csipkével kivarrott aljú szoknyát viseltek. – Ruhájuk kelméje *fęlselyem, kasmir, vagy ternó*, hétköznapra pedig olcsóbb *mosószövet*.” (K. J. „Hegyhát” 228.)

szól AJ *szóll* ↓, ~ | ts i kny. (Mond valamint.) – tn i 1. Hangzik vmi <pl. a madár

hangja, a zene>. 2. Eljut vhova a híre. | *Hallom, hogy szólnám a fíjam.* – 1. *A népek mikor mēntek* [ki a határba], *mēkhallották, hogy ott szólna a muzsika.* (AKHA I, 45.) 2. *Szólna a híre hetethét határra.*

szolga Vn *szóga* ↓ ↓, ~ | fn 1. kny. (Fizikai munkára szerződttetett férfi alkalmazott.) 2. Gyermekek és fiatalabb személy megszólításaként. 3. <Köszönésben>: *szolgája*. 4. kny. (A közösség érdekében munkálkodó személy.) | 2. „Ne fáradj, *szógám*, nem ülök le, nem kēshetök sokáig.” (K. J.: „Hegyhát” 239) – *Gyere, kis szógám ide a zőlembe!* | **Szerk.** ~ *bíró*, ~ *fa*, ~ *gyerek*.

szóma l. **szalma**

szolgál Vn *szógáll* ↓, ~ | tn i 1. (<Kif.-ben>: Vmilyen eredménnyel jár, vmilyen mértékben hasznára van vkinek. szép 2. Vmi, vki milyen állapotban van. 3. Katonáskodik. 4. <Vmely intézetben, intézményben> alkalmazásban van. 5. kny. (Szolgaként dolgozik vhol, vkínél.) 6. <Ajtó, ablak> nyílik vhoval. | 1. *Egészségre szógájjon kétőeknek a zéccakaji nyugalom!* 2. *Hugyan szógál a zegességőd?* 3. *Őregapád, Bali Vince Bisztricebányán szógát a zelső vilákháboruba.* | **Szerk.** ki ~, le ~, meg ~.

szolgáló Vn *szógálló* ↓ ↓, *szógáló* ↓, ~ | fn 1. Bémunkát vállaló <személy>. 2. Háztartási alkalmazottként dolgozó <nő, leány>. | 1. *A zuraságná vót szógálló a Sz. Feri bácsi.*

szomjas A *szomgyus* ↓ ↓, *szomgyas* ↓ ↓, ~ | mn kny. | *Rőttenetőssen szomgyus vagyok.*

szomjúság A *szomgyusság* ↓ ↓, *szomgyasság* ↓, *szomjuság* | fn kny. | *Naty szomgyusság gyűit rám.*

szomszédol Vn *szomszédul* ↓ ↓, ~ | tn i Időtöltésül szomszédba jár <beszélgetni>. | *Télőn jobban ráértünk arra, hogy szomszéduljunk.* – *Édősanyád is sokat szomszédót.*

szontyolodik Vt *szonytyolodik* ↓ | tn i Kedvetlenedik <vmi miatt>. | *Akkó nagyon észonytyolottam, amikor éfogyott a pénzőm.* | **Megj.** Inkább ik-vel használatos szó: *Sokszó észonytyolottam am.* | **Szerk.** el ~. | ELKÁMPICSORODIK

szopint Vt ~ † | ts i <Kicsit és hirtelen> szopva iszik <az üvegőből>. | **KULCSÁR** adata (1896): [Két ember egymással beszélget, majd kínálás után a vendég] „...*Jót szopint az üvegőből*”. (K. J.: „Hegyhát” 239.)

szoptat A *szoplat* ↓ ↓, ~ | ts i Emlőjéből tejjel táplál <gyermeket; ill. az állat kicsinyét>. | *Tő, Kati, szoplaszd még má aszt a gyerőköd! Mit rékatod itten? – A kocánk éppen szoplati a malaccajit.*

szoptató Vt *szoplatós* ↓ ↓, ~ | mn A kicsinyét rendszeresen emlőjéből tápláló <személy>. | *Két évig voltam szomplató asszony.* | **Népr.** *Ha a szoplatós asszonynak fáj a melbimbőja, a javós aszt monta, hogy éjjelőnte szoptják a boszorkányok. Azér be köl kenyni fokhajmávā, asztám má nem szoptják.* (L. még AKHA I, 104–105.)

szoronkodik Vt ~ ↓ | tn i 1. Szorong, fél. 2. Vhol szorított helyzetben van, mert szorítják. | 1. *Gyerőkkoromba sokat szoronkottam: fétém én a bakrókātu, a boszorkányoktu, a szellemőktű, betekséktű még még a varanygyozsbékātu is.*

szortíroz A szortéroz ↓, szartéroz ↓, ~ | ts i kny.

szortyog Vn ~ ↓ | tn i 1. Az étel főzés közben fortog. 2. kny. (Az orra váladékát ki- és befelé szívja, s ez szürcsögő hangot ad.) 3. Pipa a szívás közben szürcsög. | 1. *Nyagyon szortyog az a pörkült a sparhelton.* 3. *De szortyog a kē pipájja!*

szótalán víz Vt szótalán viz ↓ ↓ | Szerk. (mn és fn) A kútról némán behozott víz. | Népr. Hang nélkül szabad csak felhúzni a kútból az újév első napján az első vödör vizet. Aki ebben megmozdózik, az egészséges lesz egész évben – vélték a falu öregjei. A javasasszony öntővizét és a kisbaba első fürdővizét ugyancsak szótalanu öntötték ki, s lehetőleg a csöppetésbe, hogy a betegség messze kerüljön a háztól. | RÓZSAVÍZ

szotyikol l. szatyikol

szotyola J ~ | fn Napraforgó és a termése. | Megj. Újabb szó a falu nyelvében.

sző A szűj ↓ ↓, ~ | ts i <Kenderfonalból> szövöszéken kelmét készít. | *A kendőrfonalbu vásznakat szűttünk, a gyaptyufonalbu mēk szép ruhát, ujan szép drapszini kockássat.* (AKHA I, 38–39, 154–156.) – [Szőttünk] *Lepedővásznat, törüközőnek valót, mēk tutyitalpnak valót. Aszt én is mēk szűttem, amikor idekerütem.* (AKHA I, 39.) | Szerk. meg ~.

szőke A szölke †, ~ | mn kny. | *Ü vékony, de magos, sudár termetű lány vót, és szép szölke.*

szőlő A szöllő ↓, ~ | fn 1. Bogyós, fűrtös termésű gyümölcs. 2. Növény, amelyen ez terem. 3. Szőlővel beültetett terület; szőlőhegy. | [A Külső-hegycen] [...] *egész végig, istenőm, szöllő vót, most mēg dzsungél mindőn mindőnhun.* (AKHA I, 34–36.) | Szerk. kacs ~, kapás ~, ~ daráló, ~ kötöző, ~ kötözés.

szőlőkötözés Vt szöllőkötözés ↓, ~ | Szerk. (fn és fn) A szőlővesszők rögzítése kötéssel <a karókhöz>. | *Hát ijen kendőrrrel mēg rafijával kötőszűnk. De ugyē mi szoktunk fonni [...] szőszkendőrbű [kötözöt] ... Akkor nēm köllöt mēgvēnni a rafját.* (AKHA I, 34.)

szörén-szálán Vn szörin-szállán ↓ | Szerk. (sz.jeles, ragos fn és sz.jeles, ragos fn) sz. Nyomtalanul és rendszerint érthetetlen, titokzatos módon <történik vmi>. | *Szörin-szállán ētűnt a kisollóm.*

szörért szört Vt szörér szört ↓ ↓ | Szerk. (ragos fn és ragos fn) Élő állatot élő állatra cserél. | *Ēcsērēlte a szép lovát két űszőjēr. Szörér szört kapott.*

szörmók Vn ~ ↓ | Szerk. (fn és fn) 1. Bozontos szakállú, nagy hajú férfi. 2. Rendetlen haja miatt kissé nevetséges figura. tréf, rossz | 1. *Mēnny el má a borbélhó, tē szörmók!* 2. *Mindőnki nevette eszt a szörmókot.*

szősz l. kóc

szőszfonal Vt szőszfonál ↓, ~ | Szerk. (fn és fn) Szőszből (kenderkócból) fonással készített fonal. | *Szőszfonálbu készítōtték a kapcatalpat.* (AKHA I, 39.)

szőszkötény Vn szőszkötēj ↓ ↓, szőszkötény ↓ | Szerk. (fn és fn) Szőszvászonból való kötény. | *Kis paprikát mēk paradicsonyt szēttem gyorsan a szőszkötényőmbe.*

szőszmőtől l. elszőszmőtől

szőtet l. megszőtet

szövés A *szűjés* ↓ ↓, *szüvés* ↓ ↓, ~ | fn kny. | *A szüvés a régebbi üdögbe házilag volt.* (AKHA I, 38.) | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896): „A szövés kiment a divatból, most már takácshoz adják a fonalat. Alig van néhány ház, hol szövőszék látható az idősebeknél; holott régente tele volt ilyennel a szoba; ahány asszony volt a házban, mindegyiknek megvolt a magáé.” (K. J.: „Hegyhát” 238.)

szövőborda Vt *szűjőborda* ↓ ↓, *szüőborda* ↓ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) A szövőszék része, amelybe a fonalat szálanként átvezették. | **Népr.** Hosszúsága határozta meg a szövés, ill. a vászon szélességét. Ezért a borda több méretben készült. | BORDA

szövőfa Vt *szűjőfa* ↓ ↓, *szüőfa* ↓, ~ | **Szerk.** (igenév és fn) Szövőszék, amelyen kézi szövésű vászon készül. | *Akkor emént a Kálmánhó, apáthó, és enneköm ęty szép szűjőfát [csináltatott].* (AKHA I, 39.) | SZÖVŐSZÉK, SZÖVÉS

szövőszék A *szűjőszék* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (igenév és fn) Állványszerű berendezés, amelyen kézi szövésű vásznat, szőnyeget lehet szőni. | *A szűjőszékbe sok helőn a zembőřők [féřfiak] is beűtek, és szépen tultak ám szűjni.* | SZÖVŐFA, SZÖVÉS

sztrájkol A *strájkul* ↓ ↓, *sztrájkol* ↓, ~ | tn i kny.

szú A *szuj* ↓, *szul* ↓, *szu*, ~ | fn A fában járatokat rágó, kártékony bogár [Ips]. | *Pőřcög a szuj a fába.*

szúette A *szujette* ↓, *szuette* | **Szerk.** (fn és igenév) A szú által károsodott fa, bútór; a szú járataival.

szufla Vt *cufla* ↓ ↓, ~ | fn 1. kny (Lélegzet.) 2. Lélek. 3. Erő, erőfeszítés. gúny, tréf | 3. *Ehhő a nagy munkáhó má nēm vót cuflám.*

szurkapiskál Vn ~ ↓ | **Szerk.** (fn és ts i) 1. Hegyes tárgygal szurkál vkit, vmit. rossz 2. Bosszant, idegesít vkit. rossz | 2. *Őřűt, ha szurkapiskáhatta a zőccsit.*

szuterén A *szutėrin* ↓, ~ | fn kny. (Alagsori helyiség.) | *A szutėrimba van a konyhájjik.*

szutyak l. szutyok

szutyakol Vt *szutyakul* ↓ ↓, ~ | tn i 1. Vmit lassan mos. rossz, tréf 2. Piszmog. rossz, tréf | 1. *Meddik szutyakulod má aszt a tőřűkőzőt?* 2. *Ennyit szutyakótok vele? Csipkőggýtők má magatokat!*

szutyákoló Vt *szutyákuló* ↓ ↓, ~ ↓ | mn A pipáját nehezen szívó öregember. rossz, tréf [Gyomros Jóska]... *az őřek szutyákoló pipás embőřőknek mindik tudott ijen [kostők]-acskókat elanni.* (AKHA I, 164.)

szutykol Vt ~ ↓ | tn i Tehetetlenkedik, piszmog. rossz, tréf – ts i Mocskol, beken vmit. | **Megj.** Gyakrabban használatos ik-vel: *Őřszeszutykótd a zuj ruhádat?* | **Szerk.** össze ~.

szutykos J ~ | mn 1. kny. (Ragadósan piszkos, mocskos.) rossz 2. Pipamocsoktól szennyes. rossz – fn <Elhanyagolt öltözetű, idősebb> ember. rossz, durva | 1. *Ijen szutykos ruhába jártok? – Mit akar má mėgen ez a vėn szutykos?*

szutyogtat Vt *szutyoktat* ↓ ↓ | ts i Lassan főz vmit. rossz, tréf | *Nēm köllene má en-*

nyit szutyoktatni azt a pörküttet! – A káposztát ölék sokájik köllöt főzni. Gyöngye tüzöm talám még két óráig is szutyoktattunk. (AKHA I, 68.)

szutyok J ~ | fn 1. kny. (Nedves, ragadós piszok.) rossz 2. kny. (Pipamocsok.) rossz 3. <Megszólításban>: Eleven kisgyermek. tréf | 3. Gyere ide, tē, kis szutyok!

szutyóka Vt ~ † | mn Fejletlen <gyermek>. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): szutyóka = idétlen, elmaradt növésű (gyermek).

szuttyog Vt ~ | tn i Lassan csinál vmit. rossz, tréf | *Hugyan lehet ennyit szuttyogni avvā a fejszenyéllē?*

szuvas A szujos ↓ ↓, szulos ↓ ↓, suhos ↓, ~ | mn 1. Olyan fa, bútor, amelyben szú van. 2. Lyukas fog. | 1. *Szujos má ez a zőreg kászli.*

szuvasodik A szujosodik ↓ ↓, szulosodik ↓ ↓, ~ | tn i Fa, bútor szuvasá válik.

szügyelő Vn szügyellő ↓ ↓, ~ | fn A lószerszám elülső része, párnázott szija, amely a szügyön van. | *Tēt fő rőndössen a lóra a szügyellőt!*

szűjés l. szövés

szűjőfa l. szövőfa

szűjőszék l. szövőszék

szükség Vn ~ | fn 1. Vizelés, székelés. szép 2. kny. (Inség, nyomor.) rossz | 1. *Rámgyütt a szükség.*

szükségel AJ *szükségöl* ↓, *szükségél* | tn i 1. Szükségel: vizel, bélsárt ürít. szép 2. kny. (Kíván vmit; szüksége van vmire.)

szüle Vn ~ ↓ ↓ | fn 1. Szülő. 2. Édesanya. 3. Öregasszony. | 3. *Jár ide sok szüle, de ki ja fene tuggya, még [melyik] lenne az, aki a megrontó boszorkány.*

szülő l. nagyszülő; öregszülő; keresztszülő

szülőanya Vn ~ ↓ | **Szerk.** (igenév, fn és fn) Az anya, aki gyermekét szülte. | *Uty kifordút ez magábu, hoty talám még a szülőannya sē ismerne rá.*

szünös-szüntelen Vn ~ ↓ | hsz Állandóan, szünet nélkül <csinál vmit, ill. történik vmi>.

szünte l. szinte

szűr¹ Vn szűr ↓, ~ † | ts i 1. Folyadékot <tejet, mustot> szűrővel tisztít. 2. Szőlőből mustot, bort készít. 3. Fogai között <zárt szájjal> préseli ki a szavakat. | **Megj.** Az 1. jelentés főleg ik-s igével: *Ēszürtem a tejet.*

szűr² Vn szűr ↓ ↓, ~ ↓ | fn Bö, köpenyszerű felsőruha <férfiaknak>. | *Nēm vót neki ēgyebe, mind a szűrgye.* (Népm-ből, AKHA I, 315.)

szűrcsög Vt ~ | tn i Csúnyán, szűrcsölve eszik, iszik. | *Minek szűrcsöktök?*

szürdólmányos kánya Vt *szürdólmányos kánya* † | **Szerk.** (mn és fn) Szűkrevarjú. | *A csibék nagy ellensége a szürdólmányos kánya.*

szüret Vn ~ | fn 1. kny. (Az érett szőlő leszedése és kisajtolása.) 2. kny. (Más gyümölcsök, valamint a termények betakarítása.) 3. Vmilyen kedvező alkalom, jó eredmény. 4. kny. (Minden rendben van.) | 1. *Jaj, de naty szüretöt tartottunk! Mindig váktunk ijen*

szép sűdöket vagy birkát. Akkó két-három nap ot vótak a segiccségők. (AKHA I, 351.) 3. *Mast van szürettye a jó munkátoknak.* 3. *Akkor ez neköm kész szüret!*

szüretel A szüretül ↓ ↓, szüretöl ↓, szüretél | ts i Érett szőlőt leszed, betakarít, (ki)présel. | *Hát szeptemberbe má nekünk muszáj vót szüretőni, mer nekünk tiszta hazaji [szőlőnk] vót.* (AKHA I, 35.) – *Korán köllöt szüretőnünk.* – *Mikó szüretőtök?*

szűrőke Vt szűrőke ↓ ↓ | fn <Bádognál készült> kis méretű tejszűrő.

szürtyög Vt ~ | tn i Keskeny csőben bizonyos anyag <lé, víz, ital> szürcsögő hanggal halad át. | *Még a zivószállal is lehet szürtyögni?*

szürtyöl Vt ~ ↓ | tn i Csúnyán, szürcsölve eszik, ill. iszik. | *Mér szürtyölnöd aszt a bort?*

szütet l. szötet

szütyő Vn ~ ↓ | fn Tarisznya formájú, kis méretű zsák. | *Sog dijó belefért a szütyőmbé.* – *A szütyő uan acskóféle, inkáp sē zsák, sē acskó.* | TERHES

szvetter A cvēttēr ↓ ↓, szvēttēr ↑ | fn kny. (Meleg, kötött kiskabát; ujjas mellény.)

szving A cving ↓, ~ | fn Amerikai eredetű, élénk ütemű társasági tánc és ennek zenéje.

szvingel A cvingöl ↓, cvingél | tn i A szving nevű táncot járja. | *Cvingőtünk öleget legénykoromba.*

T

tábla J ~ | fn 1. A szántóföld <a vetés> egy darabja. 2. Parcella. 3. Mező, szántóterület. 4. Nagyobb összefüggő földterület. 5. kny. (Festett falemez, amire írnak.) | 1. *Két tábla buzám van: eggy a Pörösön, egy még a Bakhádba.* 3. [Aratáskor] *má hajnalba kimēntünk a táblába; három, négy órákor má mēnt a munka.* (AKHA I, 26.)

táca l. tálca

tag J ~ ↓ | fn 1. A tagosított földterület egy egységnyi része. 2. kny. (Testrész; végtag.) | 1. *Vótak ujanok, akiknek ēty tagba vót tőp hód fōggyik.* | **Megj.** Ritkán használt szó volt.

tágul Vn ~ ↓ | tn i 1. Távozik; elmegy. 2. kny. (Vmi fokozatosan tágabbá válik.) | 1. *Na, én asztián nēm tágútam ám onnand.* – *Csak annyi vót a zūdōm, hogy ottan nēm tágútam, de hát hallottam, ahugyan ēmeséte.* (AKHA I, 119.)

tahó Vn ~ ↓ | mn 1. Buta, tájékozatlan <személy>. 2. Faragatlan, otromba viselkedésű <ember>. durva, rossz – fn Az a személy, <aki faragatlan>. | 2. *Szóba sē ánék a heledbe evvel a tahó alakkā.* – *Mit akar tüled ez a tahó?*

taják Vt ~ ↓ ↓ | fn A gabonafej vékony, szúrós szála. | *Szurta ám a zembör kezit a buza tajáktya.* | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): *taják* = a kalászos növények bajusza. – Újabban így is nevezik: *kaláha.* | KALÁHA

takaréktüzhely A takaréktüszhel ↓, takaréktüszhej | **Szerk.** (fn, mn? és fn) Asztal

formájú, lábakon álló, fémből készített tűzhely. | **Népr.** A 19. sz. végén (sőt később is) még vályogból és téglából rakott kályhakkal fűtöttek, s egyúttal ezeken főztek az aszszonyok. KULCSÁR tudósított először arról (1896-ban), hogy „Itt már talán minden háznál van *takaréktűzhely*.” (K. J.: „Hegyhát” 235.) A németek nyelvén: *sparherd*. (L. c. szócikk a. is!)

takarít Vn *takaritt* ↓, ~ | ts i 1. Takarékoskodik. 2. Megbecsül vmit, vkit. kedv 3. kny. (Tisztít vmit; rendet teremt.) | 1. *Asztán takarithatom ám én a pëndziunket, ha tē mindig ēveröd!* 2. *A zörekszülejit is szépön mēktakarította.* 3. *Nēm szerettem takarítani. – Szépön takarítottá, Anuska.* | **Megj.** Az 1. és 2. jelentésben gyakoribb az ik-s forma. | **Szerk.** *el ~ ki ~, meg ~, össze ~.*

takaró Vt ~ | fn <Aratáskor> a kaszanyélre szerelt kis terelőpálca. | 1. *A kaszára csinyátunk ijen izét, takarót.* (AKHA I, 25.) | **Megj.** A kaszanyél végére erősített, fából való, 1-2 fogú tartozék a kaszával levágott gabonát a még levágtatlan gabonaszálakhoz segítette, takarta.

takarodás Vt ~ ↓ ↓ | fn A learatott gabona behordása a mezőről a szérűre. | **Népr.** *Takarodásra ugyē hosszikocsi vót. Így is [keresztben] vótak elü, hátu ijen rudak, a karfák, ódalt mēg [a vendégoldalak]. Aszt [án] vót mēg ēgy jó vastagabb [fa], avvā szoktunk lērudāni a zegész rakományt a tetejin, rudalókötéllal mēg rudalóláncal.* (AKHA I, 26.) | **Szerk.** *be ~.* | BEHORDÁS, SZÉRŰ

takarodik Vt ~ ↓ ↓ | tn i 1. <A learatott> gabona kévéit kocsira rakva a szérűre hordja. 2. kny. (El- vagy visszavonul; elkotródik.) rossz, gúny. | 1. *Nyár dērēkán takarodik a paraszt, / amikor má sárgúni kezd a haraszt.* (AKHA I, 148.) 2. *Takaroggyatok innen!* | **Szerk.** *be ~, haza ~, el ~.*

takaros Vn ~ | mn 1. Rendes, tiszta, csinos <nő>. szép 2. Rendben tartott, szép külsejű <ház, porta>. szép 3. Elég nagy, jelentős. | 1. *Takaros lájnt vett el a fijam.* 2. *A zű házik mindig ijen takaros.* 3. *Takaros ősszegbe kerūt a zépitközés.*

tákol A *dákul* ↓ ↓, *dákol* ↓, ~ | ts i Összeüt, összeeszkábál vmit. | *Esz csag dákúni tudott. – Dákúd mēg má valahugyan eszt a rozzant kerített!* | **Szerk.** *meg ~, össze ~.* | ESZKÁBÁL

takonyember Vt *takonyembör* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn, mn? és fn) Hitvány, alávaló ember. | *Takonyembör a zijen, amēllik dógozni nēm akar, csak a kocsmapadot koptati.*

takonypóc Vn *takonykóc* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (fn, mn? és fn?) Taknyos<nak mondott>, de azért szeretni való kölyök. tréf, kedv | *Szeretöm ám eszt a kis takonypócot.*

taksál l. megtaksál

tál l. komatál

talál J ~ | ts i 1. kny. (Meglel vkit vagy vmit.) 2. Hosszas keresés után talál rá vkire. 3. Vmi váratlanul történhet. | 3. *Ha esni talál a zeső, inkáb maraggyatok othol.* | **Megj.** A mai *megtalál* igealaknak a 19. sz. végén itt még a *feltalál* ik-s forma volt a megfelelője. KULCSÁR egyik novellájában olvasható: „... mondják meg neki: hol *találja fel* őt, kinek szive csak érette ver mind halálig.” (K. J.: Bolygó csillag 145.)

találkozik Vn *talákszik* †, *talákozik* ↓ ↓, ~ | tn i 1. Előfordul vhol vmi; akad vhol vmi. 2. Található, fellelhető vhol vmi. 3. kny. (Egy helyre kerül két korábban egymástól távol eső dolog, tárgy, alakulat.) | 1. *It vannak a körték, de találkozik ám kösztik azér rossz is.* 2. *Kihirdette az egész országba, hogyha találkozik ujan fiatal embör, aki azt még tuggya mondani, hogy az ü leányai hol szaggattyák el a cipőket, neki aggya fele birodalmát.* (Népm.-ből, AKHA I, 314.)

talán A *talánd* ↓ ↓, *talánt* ↓ ↓, ~ | hsz kny. | *Talánd ez lesz a jó.* | NETALÁN

tálca A *tárca* ↓ ↓, *táca* ↓ ↓, ~ | fn kny. (Lapos, keskeny peremű tárgy ételek, italok felszolgálására.) | *Tëdd a tácára a poharakat a mazonna mellé!*

taliga Vt ~ ↓ ↓ | fn <Szántáskor> az ekegördöntő tartó kétkerekű vontatószerkezet. | *A taliga, ez a kétkerekű alkotmány, esz huszta a zekét.* (AKHA I, 20.) | Népr. Korábban ez is fából készült, akárcsak az eke göröndője meg az ekeszarvak. Az újabb taligák már vasból vannak. A taliga egyik kereke nagyobb volt, mert ez mélyebben járt a barázdában. Az ekét általában két ló vontatta a taliga előtt. | **Megj.** A *talicskát* és a *kocsit* itt soha nem nevezték meg a *taliga* szóval.

talp AJ *tóp* †, *tāp* ↓ ↓, ~ | fn 1. kny. (A lábbeli alsó része.) 2. A kocsikeréknek a küllők végére illesztett része, amelyen a kerék gördül. 3. kny. (A pohár alsó, kiszélesedő része.) 4. kny. (A láb alsó felülete.) 5. Az emberi talp nyoma, <amely a hiedelem szerint felszedhető>. | 1. *Csupa ronygy lett a tutyim tópa.* 2. *Uj tāpat köllene csinyátatnom a Kálmánnal a zéggyik kerékre. De látom, hogy a küllők is ölég gyöngék má.* 5. *Ha valakinek a tópát fösztették a porbu, belerakták egy zacskóba, és fötették oda, ahun a hust füstöték, akkor a zilletőre rágyütt a naty sorvadásos betekség: kiszáratt a világbu. Legalábbis eszt ity hitték a régi öregök.* | **Megj.** KULCSÁR is tudott erről a babonás hiedelemről, és két érdekes történetet örökített meg arról, hogy két tolvaj miként riadt meg a nyom-fölszedés várhatóan halálos kimenetelű fenyegetettségétől. (K. J.: „Hegyhát” 251.) – Néhány szóban a szótagbeli / hangzó kiesését követő pótlónyúlás eredményeként rövidebb szótövek jöttek létre: *asztāra, itāt, itót, tāpat, tópat.* Érdekes, hogy ezek a töszók (*asztā, itó*) toldalék nélküli formában (nominativusban) is használatosak: *Aggyatok egy itó [ital] bort! – Mér billög ez a asztó[asztal]?* | **Szerk.** *cipő ~, csizma ~, eke ~, kerék ~, tutyi ~.*

talpasrokka Vt *tópasrokka* ↓ ↓, *tāpasrokka* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Talppal, <lábbal> hajtott rokka. | Népr. Ezzel fonták a gerebenezett, fonásra előkészített kendert és a gyapjút. A pedállal hajtott *kerék pörgette az orsót* és a sodrást segítő szerkezetet. A megfont kender és gyapjú fonala az orsóra került. A kendercsomót a rokkába illesztett *rokkafára* kötötték, és innen szedegették le a fonóasszonyok kis csomókban a szép *szálakendőrt*. Az egyenletes vastagságú csomókat három-három ujjukon átengedve vezették a rokka sodró részéhez. – A *rokkát* esztergályosok készítették, és vásárokon árusították. A *rokkafát*, a *kereket* és a rokka fő tartóelemét festéssel díszítették. | FON, FONAL, FONÁS, FONÓ, FONÓHÁZ

táltos Vt *tátos* †, ~ | fn Természetfölötti erejűnek vélt ember. | **Megj.** A szót ismerik,

de a jelentése már elhomályosult. Az idősök szerint a *táltos* okos ló, illetve olyan különös lény (ember), aki foggal születik, és rendkívüli ereje van. Átváltozásra is képes: meg tud jelenni akár csikó képében. (AKHA I, 131.) – L. még a *garabonciás* szócikk a. !

tályog A *talog* †, *tájog* | fn Nagy gennyes seb a testen. | **Népr.** A lovak, tehenek tályogos sebeit teafőzettel, pl. a *farkasóma* virágjából készített teával (borogatással) gyógyították.

táncmulatság A *táncmulacsság* †, *mullacsság* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Táncsal egybekötött társas mulatozás. | **Megj.** A fogalom mai megnevezője: *bál*. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896): „*Táncmulatságot* nem tartanak gyakran. Nem elég módosak hozzá. Az első táncz mindig a *verbung*, ami a *lassú magyart* pótolja, – ezt csak a legények lejtik.” (K. J.: „Hegyhát” 248.)

tángál Vn *tángáll* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i 1. <Jószágot> üt, ver. rossz 2. Vkit eldönget. rossz | 1. A P. Imre sokszó *tángáta a lovajit*. | **Megj.** Szokásosabb az ik-s forma: *Jó étángáta a gyerököket*.

tángálódik Vt *tángállódik* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i 1. Tétován járkál, lödörög. rossz 2. <Italo-san> dülöngélve járkál. rossz | 1. *Tē ráérsz arra, hogy a zuccán tángálócc?*

tángáléskodik Vt *tángálléskodik* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i 1. Nekidül, nekitámaszkodik vminek. rossz, tréf 2. Ténfereg, lödörög. rossz, tréf | 2. *Hun tángálléskottá mēgenn egész este?*

tanítónő AJ *tanittónő* ↓, *tanittóné* ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) 1. Tanítónő. 2. A tanító felesége. | **Megj.** A 2. jelentés inkább csak az idősebbek beszédében.

taníttat l. **kitaníttat**

tanul l. **kitanul**

tanult AJ *tanútt* ↓, ~ | mn 1. Iskolákat végzett <személy>. 2. Müvelt, okos <ember>. 3. Pallérozott, udvarias viselkedésű <ember>. | 2. *Tē tanútt embör vagy, ezér tē eszt jobban értöd.*

tányérvirág Vt ~ | **Szerk.** (fn és fn) Napraforgó. | **Megj.** Új szó a falu nyelvén. Szokásosabb a *napraforgó* szó. | SZOTYOLA

tápázkodik Vn *tápézkodik* ↓ ↓, ~ | tn i 1. Elesése után, ill. fekvő helyzetéből nehezen tud felkelni. rossz, tréf 2. Lustálkodva elfekszik. rossz, tréf | 1. *Ideje, hoty tápázkoggyatok!* 2. *Meddig tápézkoc még?* | **Megj.** Szokásosabb a *fel* ik-vel bővült igecalak. | **Szerk.** *fel* ~.

tapló Vn *topló* †, ~ ↓ ↓ | fn 1. Taplógomba. 2. Ennek <régen> tűzgyújtásra használt, gyúlékony anyaga. – mn Közöséges, ostoba ember <jelzője>. | 1. *Öregapámná mindig vót tapló, tüszkü mög acéll. A zacélt a tüszküvel összedörzsüte, a taplót odatartotta. És amikor szikrázott, a tapló tüzet fogott.* – *Tapló a feje ennek a gyeröknek.* | **Népr.** Taplógombát a közeli erdőkben lehetett gyűjteni. Ezt kifőzték, megszáritották, és ennek segítségével tudtak tüzet csiholni.

tapogatólódik Vt *tapogatulódik* ↓ ↓, ~ | tn i 1. Óvatosan próbál tájékozódni. 2. <Szexuális vággyal> bizalmasan, ill. tolakodóan tapogat vkit. rossz | 1. *Tapogatolóttam,*

mit köllene tēnnöm. 2. A Jóska az nagyon sokszor tapogatólódott, ha közel került a lányokhol.

tarack A *tarac* ↓ ↓, ~ | fn Szívós gyomnövény, a talajban dúsan elágazó gyökérzettel. – mn Az egyik kalászos gyomnövény jelzője. | *Csupa tarac a zudvarunk.* – *A földem vége telle van taradzbuzával.*

tarackos A *taracos* ↓ ↓, ~ | mn Tarackal nagyon benőtt, gazos terület.

taraj AJ *taré* ↓ ↓, *taréj* ↓, ~ | fn 1. kny. (A tyúkfélék <és más állatok> fején növényes lebeny.) 2. Magasra tupírozott, tarajra emlékeztető haj <főleg fiatal férfiak, gyerekek fején>. rossz, tréf | **Megj.** A 2. jelentés új a falu nyelvében. | **Szerk.** *kakas* ~.

tarajos A *taréjos* ↓, *tarés* ↓ ↓ | mn Olyan állat <főleg tyúk>, amelynek taraj van a fején.

tarjagos Vt *targyagos* ↓ ↓ | mn 1. Szederjes; foltos. 2. Tályogokkal borított. | *Elestem, és akkó lett ijen targyagos a lábom szára.*

***tarjászkodik** Vt *tarászkodik* † | tn i <Mérgesen> ráförmed vkire. | *Ně tarászkoggy rám, mer něm eszt érdömlöm tüled!*

tárca l. *tálca*

taréj l. *taraj*

targyagos l. *tarjagos*

tarkaborsó Vt ~ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Tarkabab. | *Tarkaborsót is köllene vetni.*

tarkaing Vt *tarkaing* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (mn és fn) Élénk, elütő színekkel festett ing. | **Népr.** A 19. sz. végén kezdték itt viselni a férfiak. Addig csak fehér vászonból való ingben jártak. KULCSÁR szerint azért kedvelték meg a *tarkainget*, mert „Nem szennyesedik el oly hamar, mint a fehér.” (K. J.: „Hegyhát” 228.)

tarló A *tóró* †, *tāró* ↓ ↓, ~ | fn 1. Az a föld(rész), ahol a gabonát learatták. 2. A levágott gabona földben maradt töve, torzsa. | 1. *Időbe megbuktattam [megszántottam] a tārót, hogy ēvetthessem a tārórépát.* 2. *A tóró úgy ēbökte a tópamat, hogy egész nyáron alig gyógyút még.* – *Amikó a zēső tóróba arattunk, abba něm vót szabot huggyozni, mer uty tartották, hogy elsebösödik a láb, és nehezen gyógyul még.*

tarlóhántás AJ *tāróhántás* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) <Aratás után> a tarló aláforgatása könnyű ekével. | **Népr.** *Tarlóhántást, tudod, mikor kész vót a zaratás, asz[t] kettes ekével [végeztük]. Ijen ujnyijan még lēt forgatva a [föld], asztán akkor utána lett a keverőszántás, utána a vetőszántás. Azok má mind ēggyes ekével.* (AKHA I, 20.)

tart l. *jóltart; kitart*

taszajt Vn ~ ↓ | ts i Taszít, lök. | *A boszorkányokat mindék fēre taszajtottam, és ity tuttam mëgmeneküni.*

taszint Vt ~ ↓ ↓ | ts i Vmit, vkit hirtelen, egyszer megtaszít, meglök. | **Megj.** Inkább csak az idősök beszédében hallható.

taszít A *taszitt* ↓, ~ | ts i 1. Egy mozdulattal hirtelen meglök vmit, vkit. 2. Rossz helyzetbe hoz vkit. rossz | 2. *Em mēk sirba taszitti a zurát.*

tátika Vn ~ ↓, *kerti tátika* | fn Oroszlánszáj [Antirrhinum majus]. | *Sok tátika vót a*

kiskertüngbe. | | **Megj.** Másik megnevezője a *tátogató* szó. – A mezőn is megterem. Ez a *vattátika* [vadtátika]. | TÁTOGATÓ

tátogató Vt ~ ↓ | fn 1. A lakodalomban nem hivatalos, de ott levő vendég <főleg gyerek>. 2. Az *oroszlánszáj* nevű virág egyik megnevezése. Mivel az összenyomott virágja kinyílik, mint egy száj, így is nevezték régebben: *békatátó*. (L. VARSÁNYI GYULÁNÉ BÜKKÖSDI MÁRTA 2007. 140.) | 1. *Sok tátogató gyűtt össze a lakodalmigba.* | TÁTIKA

tatyak Vt ~ ↓ | fn 1. Sár, pocsolya. 2. Lucsok, izzadság. | 1. *Nő léptyetög bele a tatyagba!* 2. *Csupa tatyak lett a züngöm ebbe a főróságba.*

tatyakos Vt ~ ↓ | mn 1. Sáros, pocsolyás <hely>. 2. Lucsokkal, izzadsággal teli <ruha> | 2. *Nő vett fő má aszt a tatyakos üngőt!*

tavaly A *taval* ↓ ↓, *tavā* ↓ ↓, *tavaj* | fn kny. (Az előző évben.) | *Pipacsot láttam én taval a vetészsbe, de sokat ám. – Tavā sē gyüttē ē a bucsuba.*

tavalyi A *tavali* ↓ ↓, *tavaji* | mn kny. (Az előző évi.)

tea l. *herbatea*; *mecseki tea*

téblábol A *tíblábul* ↓, ~ | tn i 1. Céltalanul jön-megy; ide-oda topog. rossz, tréf 2. Lábatlankodik. rossz, tréf | *Nő téblábujjatok itten!*

tébolyodik A *tébolodik* ↓ ↓, *tébojodik* | tn i kny. (Meghaborodik.)

téfő l. *tejfel*

téfölös l. *tejfeles*

téglaház Vt ~ | **Szerk.** (fn és fn) 1. Téglacégető üzem. 2. Téglából épült ház. | **Megj.** Földrajzi névként: *Téglagyár, Téglaház* (Kiss Mihály alapította és működtette 1946-ig. L. még BMFN I, 11/62, 63.)

téglás J ~ | mn 1. Téglavetéssel és téglacégetéssel foglalkozó <személy>. 2. Téglából való <építmény>. 3. Téglával kirakott hely <pl. járda>. | 3. *Régön itt is téglás járdák vótak.*

tegnap A *tēnnap* ↓ ↓, ~ | hsz kny.

tehen l. *borjús tehen*; *fejőstehen*; *kulitehen*; *vemhes tehen*

tehenes Vn ~ ↓ ↓ | fn 1. Teheneket gondozó <személy>; tehenész. 2. Gazda, akinek (több) tehenc van. | **Megj.** Csak a majorban, majd a técszenben voltak tehenészek. A *tehenes* szót ritkán használták.

tehénganaj Vt *tehénganyé* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) *Tehéntrágya.*

tehénrontás Vt ~ † | **Szerk.** (fn és fn) <A hiedelem szerint> a tehen megbetegítése boszorkány által. rossz | **Népr.** Régen a falu öregjci úgy tudták, hogy a *boszorkány* éjjel képes *elvénni a tehéntü a tejet*. – *A frisfejőstehéntü a zelső csöppöt a tutyiba kő fejni, hogy a boszorkánj még nē roncsa sē a gazdát, sē a tehenet; és háromszor rávetni a Szend Benedők körösztyit a tehén farka tüvire. Eszt mindön fejés után kilenc napik kő csináni. „Rávetöm a Szend Benedők körösztyit!” – eszt kő mondani háromszor. – Kilenc napig nēm szabat tejet kianni, mer mëgronytyák a zállatot! – Naplēmēnte után a tejet lē kő takarni köténnyē, vaty körösztyöt vetni a fejőkére, nehogy mëgroncsák a tehenet!* (L. még AKHA I, 103–104.) – BÁLINT SÁNDOR szerint *Szent Benedek keresztye* nyakban hordható

amulett volt a pestisjárványok idején. A szentet a jószágok patrónusaként is tisztelték. Göcsejben a *benedekhagyma* és a zsír vegyítésével (mint szentelménnyel) megkenték a jószágot, hogy boszorkány ne ronghassa meg. (BÁLINT SÁNDOR: Ünnepi kalendárium 1977. I, 264–268.)

téhel Vt *téhell* ↓ ↓, ~ ↓ ↓ | ts i 1. Vkit, vmit szeret, kedvel. 2. Elvisel, eltűr vkit. | 1. *Én nagyon téhellöm a magamfajta embőroket.* 2. *Alik téhelli a zőregaptyát.* – *A Kati něm téhelli a vért. Ha vért lát, szédül.* | **Megj.** A *téhell* szó eredte bizonytalan. (L. TESz. 3: 874.)

teher *(*tere*) AJ *terő* ↓ ↓, ~ | fn 1. Egy kötésre való gaz, zöldtakarmány, <amit még háton egy ember el tud vinni>. 2. kny. (Ingatlanra bejegyzett adósság.) 3. kny. (Nehéz tömegű anyag, amit szállítani, mozgatni kell.) 4. kny. (Nyomasztó gond.) | 1. *Liszi néni, van éty terővel?* 4. *Naty teher nekőm a kéd gyerők tanittatása.* | **Népr.** KULCSÁR szerint (1896): „A nők már kora tavasszal elkezdik a „fűszedést” s akkora „terőkben”, hogy sokszor alig látszanak ki alóla; [s] hordják haza a jószág számára árkokból, gödrökből, gabona közül, a hol csak találják.” (K. J.: „Hegyhát” 238.)

tehetség Vn *téheccség* | fn 1. Anyagi lehetőség <vmire>. 2. kny. (Az a személy, aki-ben tehetség van.) 3. kny. (Az átlagost meghaladó hajlam, képesség vmire. | 1. *Ha lenne téheccségőm rá, éccőrrre kifüzetném párbért.*

tej A *téj* †, *té* †, ~ | fn kny. | *Jó zsiros tejet ad a tehenünk.* – *Gyut mék té nekőd is.* | **Szerk.** *aludt* ~, *édes* ~, *fecs* ~, *kutya* ~.

tejsarnok Vn ~ ↓, *csarnok* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Tejet felvásárló és árusító hely.

tejes Vn ~ | mn 1. Tejnedvet tartalmazó növény. 2. Edény, amiben tej van. 3. Étel, amit tejjel készítenek. 4. Még éretlen gabonaszem. 5. Tejet szállító <fuvaros>. 6. kny. (Tejjel leöntött, bekent vmi.) | 1. *Hosztam pár fej tejes kukoricát.* 4. *A tejes Pandur Pista bácsi vitte mindőn röggē kocsival a tejeskánnákat a vasutállomásra a csarnogbu.* | **Szerk.** ~ *leves*, ~ *mártás*, ~ *torma*.

tejföl A *téfü* ↓ ↓, *téő* †, *téől* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) kny. | *Gyere, megöntőm téfüvē, akkor majd jobban lēcsuszik a gombóca!* – *A kukoricázs gombócot lēöntöttem téfőllel.* | **Népr.** Tejfőlből köpüléssel készítenek vajat.

tejfölös A *téőlős* ↓ ↓, ~ | mm 1. Tejfőllel megkent, leöntött <étel>. 2. Tejfőllel főzött <étel>. 3. <Minősítésképpen>: Nagyon fiatal, éretlen személy <főleg férfi>. tréf, rossz | 1. *De jó vót a téőlős kényér!* 2. *Szerettem mindig a téőlőskrumpit vaty sűrűkrumpit.* 3. *Tē mék tejfőlős szájjü vagy.*

tejhaszna Vt *téhaszna* †, ~ † | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) A tej feldolgozásából és értékesítéséből származó haszon <a tejföl, túró, vaj, ill. az érte kapott pénz>. | *A tejhaszna minálunk soha něm mēnt kárba, mer szerették a gyerőkők a téőt, a turót még a vajat is.*

teker Vn ~ | ts i 1. <Vmi az orrát> tüszentésre ingerli. 2. Csavarva, sodorva készít vmit <pl. kévekötelet>. 3. kny. (Vmit körben vmire csavar.) 4. kny. (Forgatva hajt vmit.) | **Megj.** Újabban a fiatalok nyelvében a *teker* jelentése: 'kerékpározik, ill. a kerékpárt nagyon gyorsan vagy nehezen hajtja.' | SODOR

tekercs Vn ~ | fn 1. Kis koszorú alakú, összetekert (összevarrt) textil, amit a fején vitt teher alá tettek. 2. Sodrással, tekeréssel formált sült tészta. 3. kny. (Hajlékony anyagból tekert henger vagy korong.) | **Megj.** Az 1. jelentésben a fogalom hagyományosabb megnevezője: a *férvó*. | **Szerk.** *diós ~, kakaós ~.* | FÉVÓ

tekerődorong Vt *tekerődurung* † | **Szerk.** (igenév és fn) Henger alakú rész a szövőszéken a vászon feltekerésére.

tekingetelődik Vt *tekingetőlődik* ↓ ↓ | tn i Hosszasan ide-oda nézeget. kedv | *Na, tekingetőlőcc, Ilonka?*

teknő Vn *tekenyő* †, *teknő* ↓, ~ | fn 1. Hosszan elnyúló völgy lapos alja, feneke. 2. kny. (Fából készített vályúszerű háztartási eszköz.) | 2. [Kenyérsütés előtt] *bekészítettünk a teknőt még teknő alá a lábat, dagasztószékláb volt a neve, rá a teknőt.* (AKHA I, 58.) | **Népr.** Régen a teknővájó cigányok készítették a teknőket puhafából: nyárból, hársból és fűzfából. Mérete alapján volt: *kis ~, nagy ~*; rendeltetése szerint: *dagasztó ~* (vagy *kényérsütő ~*), *kobzó ~, mosó ~, sózó ~*; alakja szerint: *gömbölyű ~, hosszú ~*. – A deszkateknőket bognárok és asztalosok készítették fenyőfából.

telázi l. **stelázi**

tele A *telle* ↓ ↓, *telli* ↓ ↓, *teli* ↓, ~ | hsz kny. | *Telle van a züjögöm borrá.*

települ l. **betelepül**

télidő Vn *téli*dő ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) A tél időszaka. | [Abban a nagy tótkalapban...] *abba szoktunk járni hurkát táncolni téli*dőbe.

telik l. **kitelik; megtelik**

télirevaló Vn ~ ↓ | **Szerk.** (ragos fn és igenév) Télre eltett, tartalékol <tüzelő, élelem, ruhanemű, takarmány stb.>. | *Édősanyám mindég aszāt télire*való gyümölcsöket: *ómát, szivát, körtét.* | **Megj.** fn-ként is: *Na, akkó még*van a télirevalónk.

telis-tele Vn *telis-telle* ↓, ~ | hsz Teljesen, színültig tele <van vmi>.

temérdek l. **tömérdek**

téncörög l. **ténszereg; ténfereg**

ténfereg Vt *ténfö*lög ↓ ↓, *ténfö*rög ↓, *ténfē*rög | tn i 1. Céltalanul, unottan jár-kel. rossz 2. Dülöngélve járkál. rossz 3. Nehezen jön-megy <betegség miatt>. 4. Lábatlankodik. rossz | 1. *Ez a gyerök egész nap csak ténfö*rög, *mer nincs sē*mmi dōga? 2. *Mámēg ot ténfö*löktē a kocsma körü? 3. *Ha nehezen izs, de kiténfö*röktem a Kűsö-högyre. | **Szerk.** *ki ~.* | CSÁMBOROG, LÓFRÁL, TÉNSZEREG

tengely A *tengöl* †, *tengő* ↓, *tengēj* | fn kny. (A kocsi tengelye, amelyen a kerekek gördülnek.) | *Majnēm tengő*jig sillettem a rédbe.

tengő l. **tengely**

teniszbarhent Vt *tē*nispargēt † | **Szerk.** (fn és fn) Ruhaanyag <neve volt>. | *Szoknyát vartam ebbū a tē*nispargēdbu.

ténsasszony Vn *tēs*asszony † | **Szerk.** (mn? és fn) 1. A tekintetes úr [*tēs*úr: 'tekintetes úr'] feleségének az említése, ill. megszólítása. 2. <Gúnyosan> a magát túl sokra tartó, urizáló nő említése. rossz, gúny | **Megj.** Ezt a szót ma már nem használják. Ré-

gen csak a tanító feleségét és az uraság (Sztankovánszky Pál) nejét szólították meg a *tekintetesasszony* szóval.

***ténzsereg** Vt *téncörög* ↓ ↓, *téncérög* ↓ ~ | tn i | **Megj.** A címszó jelentései azonosak a *ténfereg* ige jelentéseivel. Valószínű, hogy a *ténzsereg* nem önálló lexikai egység, hanem a *ténfereg* ige alakváltozata, paronimája. | *Mére téncörökté, vén csavargó?*

tenyeres Vn ~ † | mn 1. Nagy tenyercű, nagy kezű <ember>. – fn <Fenyítésképen>: pálcával a tenyérre mért ütés. | **Megj.** A fenyítés egyik gyakori módja volt a régi népiskolában.

tép AJ *típ* ↓ ↓, ~ | ts i 1. <Ludat, kacsát, tyúkot> tollától megfoszt. 2. Erősen ráncigál, ver vkit. 3. kny. (Darabokra szaggat, marcangol vmit.) 4. Ráncigál vkit, ver vkit. | 1. *Ém má nehezen típom ám a ludak tollát.* | **Megj.** A *tép* ige önmagában ritkán fordul elő a beszédben; gyakoribb az ik-s forma. | **Szerk.** *el ~, ki ~, meg ~, szét ~.*

tépelődik AJ *tipölődik* ↓ ↓, ~ | tn i 1. Töpreng vmin. 2. Gyötri magát; megszakad a munkában. 3. Hosszasan, önmarcangoló módon emészti magát <vmi miatt>. | 1. *Azon tipölödök, hugyan adom még neköd a zadósságomat.* 2. *Egész nap csak tipölöcc a méhelbe?* 3. *Né tipölöggy örökké! Próbáj nevetni is!*

teper J ~ ↓ ↓ | tn i 1. Sietve megy, közlekedik. rossz, tréf 2. Nehéz küzdelemben földre szorít, legyőz vkit. 3. Erősen hajtja <a kerékpárt>. 4. Keményen küzd vmiért. rossz | 2. *Ez akkor a földre tepert engömet.* 3. *Tepertem ám a bringával, de nagyon.* 4. *Teperté röndössen, asztám még is lett a haszna.*

tepsi A *tepszű* †, *tepszi* ↓, ~ | fn 1. Sütőben való sütéskor használt, alacsony oldalú edény.) 2. Az a mennyiség, amennyit ebben egyszerre sütni lehet. | 1. *Kozmás lett a tepszi ajja.* 2. *Sütők éty tepszi rétest.* –, „Mire szóhoz jutott, addig a pogácsákká idomított tészta már a gyúrotábláról a *tepszi*be vándorolt.” (K. J.: „Bolygó csillag...” 132.)

tepsiskrumpli Vt *tepsziiskrumpi* ↓ ↓, *tepsziskrumpli* | **Szerk.** (mn és fn) Krumpliból készült, tepsiben sült étel. | *Jó vót ám a tepsziskrumpli, pláne ha még éty kis tojás is került rá.*

tér¹ J ~ | tn i Fér; elfér vhol. | *Ném tér má töb bele ebbe a kizs demizsonyba.* | **Szerk.** *bele ~, el ~.*

tér² J ~ | tn i (Más irányba kezd menni.) 2. kny. (Nyugodni megy.) 3. Megtér. 4. Meghal. 5. Visszanyeri eszméletét. | 2. *Térgyünk nyugovóra!* 4. *Istenhez tért szegény.* | **Szerk.** *el ~, ki ~, meg ~.* | **Megj.** A 4. jelentésben ritkán használt szó.

tercia Vt *tércija* † | fn Terület, telek; vkinek a földrésze. | *Két térciját örökötek.*

térdekalácsa A *térgekalácsa* †, *térdekalácsa* | **Szerk.** (sz.jeles fn és sz.jeles fn) kny. (Kis háromszögletű csont a térd ízületében.) | *Nagyot emétem, asztán megroppant a térgyemkalácsa.* | **Megj.** Csak birt. sz.jeles formában használt szó. | **Fr.** *Az ám a zöreganyát térdekalácsa!* [Egyáltalán nem úgy van az,...]

térdepel A *térbetül* †, *térdepiül* ↓ ↓, *térdepöl* ↓, *térdepél* | tn i 1. Térdel. 2. Büntetésül térdel. | 1. *A Kis Juli néni mindik sokat térbetűt a templomba.* | **Megj.** Régen az iskolai fenyítés egyik gyakori eszköze volt a *térdelés*, *térdepeltetés*. | **Szerk.** *le ~.*

tereget AJ *teröget* ↓ ↓, *terēget* | ts i 1. <Nedves szénát, szalmát> forgatva kiterít. 2. kny. (Több dolgot egymás után kiterít.) | 1. *Muszáj terögetni, mer nedves lett a széna.* 2. *Tē is terögetöd a ruhákat, Ilonka?* | **Megj.** A *kitereget* ige jelentése (az elsődleges, konkrét jelentés mellett) cz: Sérelemcit előhozva nyíltan beszél addig titkolt ügyeiről. | **Szerk.** ki ~.

teregetelődik Vt *terögetölődik* † | tn i Hosszasan, komótosan tereget vmit. szép | *Terögetölődöl, Mariska?* | TEREGET

terhes¹ Vt ~ | fn Vásznonból készült kisebb zsák. | *Tē lány, erety föl a pallásra, hozz a terhezsűbű ēty csésze mákot!* | **Népr.** A *terhes* vagy *szűtyő* olyan törpezsák volt, amelyben 20–25 kg gabonát lehetett vinni a darálómalomba. Azért volt csak ekkora, hogy megrakva még az asszonyok is elbíróják. A padláson babot és mákot szoktak tartani a *terhesben*. | SZÜTYŐ

terhes² J ~ | mn 1. Tcherrel megrakott <kocsi, talicska>. 2. Nehezen elviselhető, súlyos <helyzet>. – fn és mn Gyermecket váró, terhes nő. | **Megj.** Az utóbbi jelentésben még ezek a szavak, kifejezések használatosak: *várandós, gyermeket vár, áldott állapotban van.*

terít A *teritt* ↓, ~ | ts i 1. Vmit vhol összefüggően szétszór, elhelyez. 2. Vkit földhöz vág, leterít. 3. Vmit textillel lefed, letakar. 4. Étkezéshez az asztalt előkészíti (terítő, tányérok stb.) | 1. *Szómát terítőm a lovak alá.* 4. *Kész a zebéd; terithetők.* | **Népr.** *Tüttösöm még Mocsoládon régön a gyerököknek a földre terítőttek ebétkor is még mindig. A föstöt vászonyabroszt lēterítőtték a szoba közepire. Kōrūrakták a fatányérokat, fakalányokat. Éggyik asszony a sok közü mert a gyerököknek levest; még mindön gyerök kapott egy darab rétest vaty hát aszt, amit fōsztek. Soha nēm vót veszeködés, ölégödetlenség.* | **Szerk.** be ~, el ~, meg ~.

terő l. teher

tertyeg Vt *tertyög* ↓ ↓, *tertyөг* ↓ | tn i Vmi kinyílik, megmutatkozik. rossz | *Nēm látot, hoty tertyөг a szoknyád?*

tertyegyet Vt *tertyөгet* ↓ ↓, *tertyөгet* ↓ | ts i Kítár, kinyit, megmutat vmit. rossz, gúny | *Nē tertyөгezsd a pēntölödet! – Nēm köllene azér ity tertyөгetni a rōpikédet, hogy a mejjed is kiláccik!* | PERTYEGET

tesped Vt ~ | tn i 1. Az érett termés a növényen <fa ágán> összeesik, pang. 2. Vki lustán elfekszik, tétlenkedik, rossz | 2. *Hogy lehet ennyit tespenni? – Egész nap tespettetők?*

testvér Vn *tezsvér* ↓ ↓, *tesvér* ↓ ↓, *tesfér* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) 1. kny. (Egyazon szülők gyermekci.) 2. <Megszólításban:> barát, koma, cimbor. | 1. *A Jani mēg a Karcsi tesvérők vótak.* 2. *Tezsvér, gyere el velem a pincébe!* | **Megj.** A *testvér* szó kiejtésekor itt a v hangzó hasonít (*tezsvér*) és hasonul (*tesfér*). De a v hangzónak Mocsoládon nincs (általánosan) zöngésítő hatása a hangkapcsolatokban.

tesz Vn *tōsz* ↓ ↓, *tēsз* ↓ | ts i 1. <Kenyérsütéshez> kovászt készít és tesz el <a következő sütésre is gondolva>. 2. Színlelve csinál vmit. 3. kny. (Cselekszik.) | 1. *Kováaszt*

tettem. 2. Csak téteti magát, mer szeret alakoskonni. 3. Töszí a dógát. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): [A hegyháti ember] a tett helyett azt mondja tevett. (K. J.: „Hegyhát” 223.) | **Fr.** Rossz fát tővött a tűzre. [Valamit elrontott; valamit rosszul csinált.] | **Szerk.** alá ~, be ~, el ~, ki ~, meg ~, le ~.

teszetosza AJ *teszetusza* ↓, ~ | mn 1. Ügyetlen, tehetetlen <ember>. 2. Határozatlan, erélytelen<ember>. | 2. *Nē légy ijen teszetusza!*

tesz-vesz AJ *tősz-vősz* ↓ ↓, *tész-vész* | ts i 1. Lassan dolgozgat. szép 2. Ide-oda raskogat vmit. 3. Állandóan tevékenykedik. szép | **Megj.** KULCSÁR szerint (1896): *tessze- vessze* = teszi-veszi. (K. J.: „Hegyhát” 223.)

tetejére AJ *tetire* †, *tetjire* ↓ | hsz 1. kny. (Vminek a felső részére <helyez, rak>.) 2. Ezenkívül, ráadásul. | 2. *Nēmcsak hazudott ez a gazembör, tetejire még még is lopott.*

tetejéz Vn ~ | ts i 1. A szőlő hajtásait felül, a töke tetején rövidebbre vágja. 2. Megrakja a kazal tetejét; tetőt készít a kazalon. | 1. *Júnijus végén lehet tetejezni a szőlőt.* 2. *Ketten is tetejeszték a kazát, mer sijetni köllött.*

tételem Vt *tételöm* †, *tételēm* † | fn Vmi kellemetlen, rossz állapot; tehetetlenség. | *Ujan tételöm van rajtam.* | **Megj.** Lehet, hogy a *tétemény* [rontás] fogalmával vagy a *tetem* 'a halott test maradványa' szóval van kapcsolatban a *tételem* szó (L. TESZ. 3: 909–910.)

tétemény Vt ~ † | fn 1. Vmilyen tett, cselekedet. 2. Babonás rontás, átok. | *Nēm tudom, hunnan gyüt rám ez a tétemény.* | **Megj.** Valószínű, hogy a címszó a *tételem* szinonimája, ill. ahhoz a fogalomkörhöz tartozik.

tetéседik Vt *tetésedik* † | tn i Nő, magasodik <növény és az ember>. | **Megj.** Kulcsár szerint (1896): *tetésedik* = magasodik. (K. J.: „Hegyhát” 226.)

tetéz Vn ~ ↓ ↓, *tetöz* | ts i 1. Vminek <pl. kazalnak> a tetejét rakja. 2. Vmit <pl. edényt> úgy megrak, hogy az csordultig van. 3. Vmit teljesen befed. | 2. *Kicsit még tetézöm a tányérodát, mer tudom, hogy nagyon ehős vagy.*

tetteti magát Vn *téteti magát* | **Szerk.** (ts i és nm) Színlel vmit. | *Nē tētezsd magadat!*

tetyekli Vt ~ † | fn Kigázolt, elnyűtt cipő és tutyi. tréf | *Nē vēt fő má a lábodra aszt a vaszak tetyeklit!*

tetyetotya Vt ~ † | mn Tehetetlen, nehézkesen járó <idős ember>. | *Látod, mijen tetyetotya lētem?*

tettyeg Vt *tettyög* ↓ ↓, *tettyëg* ↓ | tn i Lassan, nehézkesen jár <mert kövér, ill. öreg>. | *Alik tettyög má szëgény.*

tévelyedik l. **eltévelyedik**

tévelyeg A *tévölög* ↓ ↓, *tévëjög* | tn i 1. Tévedés miatt nem találja a helyes utat. 2. kny. (Cél nélkül bolyong.) 3. kny. (Vmely erkölcsi normától eltér.) | 1. *Ott a sütedbe csak tévölöktem, mer nēm vót, aki udba igazított vóna.*

tévő Vt ~ † | fn A kemence száját, bejáratát elzáró bádoglemez; ill. a bumoslyuk zárólapja. | *Beöttés után a tévőt odatettünk [a kemence] ajtajához.* (AKHA I, 58.)

tézsla Vt ~ ↓ ↓ | fn A borona vontatórúdja. | **Népr.** Erre kapcsolták rá a két vagy három boronaelemet; és eléje fogták be a lovakat.

ti A *tik* †, ~ | nm kny. (Többes szám, 2. személyű névmás.) | *Tik eszt má nēm is tuggyátok.* | **Megj.** A *ti* tárgyragos alakjai: *bennőtöket* és *tiktöket*. | *Tiktöket mi szél hozott ēre.*

tigli Vt ~ † | fn Három lábon álló vaslábás. | *Téty fõ ēty tigli borsót, asztán fõzd is mēg, mire hazaēriünk a kapállásbu!* | **Népr.** Nyáron szabadtéren gyakran főztek *tigli*bén. Később a *tigli* vagy *vasláb* már csak olyan állvány volt, amelyre a vaslábast rárakták. | VASLÁB

tik l. **ti**

tik l. **tyúk**

tikgyümölcs l. **tyúkgyümölcs**

tikkad l. **kitikkad**

tikmony l. **tyúkmony**

tikól l. **tyúkól**

tikszöm l. **tyúkszem**

tiktetü l. **tyúktetü**

tiktojas l. **tyúktojás**

tiktöket l. **ti** a.

tikvakság l. **tyúkvakság**

tilángli Vt ~ † | fn Fehér fátolszövet szétszórt virágmintákkal. | **Népr.** Ebből az anyagból varrtak női inget (l. még OrmSz. 396, 490.), és fejkendő is készült belőle.

tilánglikeszkenő Vt *tilánglikeszkenő* † | **Szerk.** (fn és fn) Fehér fátolszövetből való fejkendő. | *Nekēm mēg vót tilánglikeszkenőm.*

tilődik Vt ~ ↓ | tn i Vhol megfordul, jár. | *Mēre tilóttam a háboruba? Eszt má nehéz lēnne fősoróni. – Mēktilóttam ém mindōnfele.* | **Szerk.** meg ~.

tilól l. **tiloló**

tilol Vt *tilul* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i <Tilolóval> kendert tör. | *Gyere tilúni! – Amikor mēkszaratt [a kender], akkor hazavittünk, kitilótunk. De előb mēktörtünk, kemőncébe doptunk, mēg napra [tettük], és akkor éjjel is tilótunk. Kitilótunk, akkor mēgnyomattunk ijen fákka mēg mindōnnel.* (AKHA I, 38.)

tilolás Vt *tilulás* ↓ ↓, ~ ↓ | fn Kendertörés <tilolóval>. | *A zasszonyok dōga vót a tilulás.*

tiloló Vt *tiluló* ↓ ↓, *tiló* ↓ ↓, ~ | fn Lábakon álló szerkezet a kender törésére. (Képe: AKHA I, 300, 309.) | *A tiloló tiszta faszerkezet vót. [...] Avval mēgvákták a kendőrt, a pozdorját tisztára kitőrtég belüle. [...] Akkor kaptak mindēm marogbu ēty szép marok kendőrt.* (AKHA I, 37.)

típ l. **tép**

tipereg-toporog Vt *tipörők-toporog* ↓ ↓ | <Nyugtalanul> ide-oda topog. | *Csak tipöröksz-toporoksz itt akárcsak ēty tojógalamb.*

típölődik l. tépelődik

tiprás Vn ~ ↓ ↓ | fn 1. Lábbal taposás. 2. A pozdorja kitörése a kenderből nyomással, lábtiprással. | **Népr.** Ezt tilolás előtt szokták végezni a fiatalok közreműködésével, kalákában. – Régen a *tiprás* a masszírozás egyik formája volt. Idős emberek kisgyermekkel *tipratták* a hátukat.

tipródik Vn ~ | tn i 1. Toporog, topog <kínjában>. 2. Igyekezettel és némi gyötrellemmel csinál vmit. gúny 3. Bár sokat dolgozik, nehezen boldogul. gúny | 2. *Sokat tiprótam evvel a munkával.* 3. *Tiprótam én öleget, mégis szegény marattam.*

tislér Vt *tislér* ↓, ~ ↓ | fn Asztalos. | **Megj.** Hinterdörfler János asztalos mester ragadványnevében (*Tislér János*) régen gyakran említett szó volt a címszó. – A címszó a német *Tischler* 'asztalos' szó átvétele.

tisztakender Vt *tisztakendör* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) <A tilolás utáni> vékony szálú, jó minőségű kender. | **Megj.** Neveztek ezt *szállakendör*nek is. | SZÁLAKENDER, KÓC

tisztára Vn ~ | hsz 1. Teljesen, teljes egészében. 2. Valamennyit; mind. 3. Ilyenre mos, takarít vmit. 4. <Hasonlításban>: Egészen olyan, mint,... | 1. *Tisztára még vagy bolondúva?* 2. *Tisztára fölélték a csibék a darát.* 3. *Szép tisztára köll émosogatni a tányérokat.* 4. *Tisztára a zptyára ütött ez a gyereök!*

tisztáz l. kitisztáz

tisztes-tisztára Vt *tisztös-tisztára* ↓ | hsz Nagyon; teljesen. | *Tisztös-tisztára létaróták Almáson a zerdő nagy részt.*

tiszteltet Vt *tisztütet* ↓ ↓, *tisztötet* ↓, *tisztëllet* | ts i 1. Üdvözöl, üdvözletet küld <általam> vki. 2. Üdvözletet küld az 1. sz. 1. személyű beszélő. | 1. *Tisztütet a körösztapád.* 2. *Tisztütetöm a zothunvalókat!* [Az otthon maradtakat.]

tisztogat l. tisztogat

tisztogatolódik Vt *tisztogatulódik* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i Huzamosan takarít. kedv, tréf | *Na, Ilonka, tisztogatolócc?* – *Énikő az mindik tisztogatulódik.* | **Megj.** Az efféle udvarias kérdések a kedvesség, figyelmesség megnyilvánulásai, s egyúttal segítik a szóbeli kapcsolatteremtést. Hasonló szerepű mondatok: *Na, van éggvê?* – *Tê is kiátá, Ágika* [a kis-kapuba]? – *Söprögetölőcc, Mariska?* – *Asztán csak tisztára ám!* stb.

tisztul Vn ~ | tn i 1. Elmennek az égről a felhők. 2. Eltakarodik vki vhonnan. 3. kny. (Vmi kezd tisztává lenni.) | 1. *Kelet felű tisztul a zég.* 2. *Tisztujj innen!* 3. *Szépön tisztút a borom.* | **Szerk.** *meg ~, ki ~.*

tityeg-totyog Vt *tityök-totyok* ↓, *tityék-totyok* | tn i <Kisgyermek vagy idős felnőtt> lassan, nehézkesen, apró lépésekkel megy. | *Tityök-totyok öregapám, de azér éballag még hozzánk.*

toccsan l. beletoccsan

tocsogós Vt ~ ↓ | mn Vizes, lucskos, sáros <hely>. | *Nê járgyatok tutyiba ijen tocsogós helekön!*

tohonya J ~ | mn 1. Nehézkesen mozgó, lomha <ember>. 2. Lusta, dologkerülő <személy>. rossz, gúny | 2. *Van éty pár tohonya asszony itt a faluba, és persze embör [férfi] is.*

tojás l. **fészektojás** (polozsna); **hangyatojás**; **jércetojás**; **kacsatojás**; **lúdtojás**; **tyúktojás**

tojásfestés Vn *tojásfőstés* ↓, *tojásfésztés* | **Szerk.** (fn és fn) A húsvéti hímestojások festése <hagymahéj levében, ill. más színező anyaggal>. | [A húsvéti tojás] *Még lēt hímőzve ijen gicával, és akkor hajmahéjba lēt mēkfőzve. Attu ujan szép piros, barnás színt kapott.* (AKHA I, 87.)

tojáshímzés Vt *tojáshimzés* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A húsvéti tojások díszítése rajzolt motívumokkal. | **Népr.** A hagyományos mintákat (*gerébgye*, *rozmaring*, *récetalp*, *árvácska*, *tulipán* stb.) a hímzőasszonyok *gica* segítségével rajzolták a tojásokra megolvasztott viaszból. Ezután került sor a tojásfestésre. – VARSÁNYI GYULÁNÉ BÜKKÖSDI MÁRTA az előzőekben is idézett könnyvében (2007. 6–23.) összefoglalta a mocsoládi hímestojások készítésének történetét, a hímzés technikai tudnivalóit, és 67 díszítőmotívumot tett közzé. Felsorolja a minták megnevezését is. Ezeket: *Szíves virágos*, *Rózsás*, *Virágos*, *Rozmaringos-margarétás*, *Bárkás-margarétás*, *Nefejejcsös*, *Lepkés* vagy *Pillés*, *Csigás*, *Kakastarés*, *Szivamagos*, *Récetópas* vagy *Kacsatópas*, *Gereblyés* vagy *Gráblás*, *Gereblés*, *Pörgettyűs* vagy *Forgós*, *Végtelen tulipános* vagy *Tulipányos*, *Mályvás* vagy *Málvás*, *Árvácskás*, *Cserepes mályvás*, *Margarétás*, *Lóherés*, *Epörleveles*, *Kötőféskes*, *Rozmaringos*, *Dobköteles*, *Dobköteles-rozmaringos*, *Bárkás*, *Tiklábás* vagy *Csibelábás*, *Pöttyös*.

tojik l. **eltojik**; **megtojik**

tojóz Vn ~ ↓ | ts i <Tyúkot az ujjával> megvizsgál, hogy aznap tojik-e. | **Megj.** Ennek a fogalomnak régebbi és hagyományosabb megnevezése is van: *monyász*. | **Szerk.** *meg* ~.

tokárol Vt *tokárol* ↓ ↓, ~ ↓ | ts i <A felfűvódott állatból a bendő felszúrásával> kiengeti a levegőt. | **Megj.** Mivel ezt a műveletet állatorvos végezte, a *tokárol* szót kevesen ismerik.

tokmány Vn ~ ↓ ↓ | fn A kaszakő tartója. | *A kaszakűj ez a tokmányba vót téve, és ez ot lógott a zembörök nadrákszíjján.* (AKHA I, 25.) | **Népr.** A tokmányt régen tehén-szarvból készítették; az újabbak bádogból vannak.

tokmányorrú Vt *tokmányóru* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és mn) Nagy orrú <ember>. gúny | *Nēm teccik nekőm ez a tokmányóru embőr.*

tokos Vn ~ | mn <Tárgy>, aminek tokja van. – fn Német <ember>. gúny | *Tokos ablakot vëtem.* – *A tokosok jobban összetartottak ebbe a faluba, mind a magyarak.*

tolakszik A ~ ↓ | tn i 1. Tolakodik, lökdösődve akar előbbre jutni vhol. 2. Erőszakosan akar bizonyos társaságba kerülni. | *Ez a gyerők fojton tolakszik a sorgyába.*

toll l. **kenőtoll**

tollaspogácsa Vt ~ † | **Szerk.** (mn és fn) Pogácsa, amelybe sütés előtt tollat tűztek. | *Féltem, hogy lēg szēgény öregapám tollaspogácsájja. Lē is égött sokszó, de szőrőncsére, mēksē hāt mēg korán.* | **Népr.** Szilveszter este szokták sütni régen az asszonyok. Ez egyszerű zsíros pogácsa. A családban mindenkinek volt egy-egy pogácsája,

amelybe tollat tűztek. Az öregeket tették a tepsi belső részébe, utána a fiatalabb szülőkét, a gyermekeket pedig kívülre. Akinek a tolla leégett, az retteghetett, hogy a következő évben meghal, – gondolták s talán hitték is a falu öregjei. (A *haláljósító tollaspogácsáról* l. még Magyar Néprajzi Lexikon 5. Bp., 1982. 310.)

tollaszsidó Vt *tollazzsidó* † | **Szerk.** (mn és fn) Főleg tollat és rongyot vásárló-cserélő hálókereskedő. | *Ide is éjártak régönn a tollazzsidók.* | RONGYOSZSIDÓ

tollászkodik J ~ | tn i 1. kny. (Madár a tollait rendezgeti, tisztogatja. 2. kny. (Lassan készül vmire; lassan öltözködik.) gúny 3. Cicomázza magát. gúny, rossz 4. Tétlenül tölti az idejét. | 2. *Meddik tollászkoc még?* 3. *Ez örökké a tükör előtt tollászkodik.*

tollfosztás Vn *toľfosztás* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) 1. A finomabb részek leszedése a toll gerincéről. 2. Az az összejövétel (együttal hely), ahol ezt a munkát többen végzik. | **Népr.** Régen ez az összejövétel alkalmat adott a lányok és legények találkozására, szórakozására.

tollseprő A *tolsőprü* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A liba levágott szárnyvége. | **Népr.** Takarításkor használták és a gyűrőtáblán maradt liszt összeprésére.

tompor J ~ ↓ | fn 1. Fenék; a csipő és a farcsont közti domborulat. 2. Csipő. | 2. *Uty fáj a tomporom.*

tóp l. talp

topa J ~ ↓ | mn 1. Beteg lábú <kezü>, bicegő <ember>. 2. Ügyetlen, gyámoltalan <személy>. rossz 3. <A fociban> botlábú. | 2. *Hoty tucc ijen topa lenni?* | **Megj.** Ragadványnévben: *Topa Lécz János, Topa Bori néni.*

topor Vt ~ † | fn Rövid és enyhén görbe nyelű, széles(ebb) vágófelületű balta. | *Toporrā faraktam még a keréktāp fájját és a küllőnek való darabokat.* | **Népr.** Kifcjezetten bognár- és ácsszerszám a *topor*, és faragásra használták. *Faragóbaltaként* is szokták említeni. (Nem azonos a *kisfejsze* nevű vágóeszközzel!)

toporog J ~ ↓ | tn i 1. Nyugtalanul topog. 2. Így, <idegesen, toporogva> várakozik vhol.

toppancs Vt ~ ↓, *tappancs* ↓ | mn Nagy, széles, kitaposott< lábbeli, főleg cipő, papucs, bakancs>. | *Naty tappancs cipőbe jártam gyerőkkoromba, mer apám ujan nagyot vėt, hogy nē tuggyam kinyőnni két évig.*

tor Vn ~ † | fn Temetés utáni vendégség. | **Népr.** Ma már csak nyomaiban van meg. Temetés után még ma is szokás, hogy a halott közvetlen hozzátartozóit és a távolról érkező rokonokat vendégül látják. A kötetlen beszéletés arra való, hogy elterelje a figyelmet a szomorú eseményről, és így előmozdítsa a gyászolók mielőbbi megnyugvását. – Régi hagyományról van szó, hiszen KULCSÁR is megemlítette (1896-ban): „Temetés után megtartják a *halotti tort*, mely néha bizony nem a legszomorubb hangulat közt ér véget.” (K. J.: „Hegyhát” 250.)

torma l. tejestorma

tornyos nyoszolya Vt *tornyos nyoszola* † | **Szerk.** (mn és fn) Magasított, díszes ágy. | **Népr.** KULCSÁR szerint (1986-ban): „Csak a *tornyos nyoszolya* volt festett jószág

[jóság: 'érték'], melyben az eladó leány ágyneműje volt felhalmozva." (K. J.: „Hegyhát” 236.)

tornyos torta Vt ~ † | **Szerk.** (mn és fn) <Lakodalomra> főleg pörkölt cukorral díszített emeletes torta. | **Megj.** Mivel *Kurd* községben készült ez a különös torta, így is nevezték: *kurdi torta*.

tóró l. tarló

torokgyik Vn *torog'gyik* † | **Szerk.** (fn és fn) Diftéria. | **Népr.** Főleg ezzel a betegséggel kapcsolatosan szokták említeni régen a *Szent Anna tüze* kifejezést. (L. még e címszó alatt is!) – *Régön nagy vót a csecsemőhalálozás. Ujan hónap nēm vót* [az 1910-es években], *hogy legalább két csecsemő mēg nē halt vóna a pusztán mēg a faluba. Sok apróságot vitt el a torog'gyik vagy a Szent Anna tüze.* | SZENT ANNA TÜZE

torpad Vt ~ ↓ ↓ | tn i 1. Horpad. 2. Megtorpan <ijedtében>. | 1. *Nēm tom* [tudom], *mēr torpad be a vődröm.* | **Szerk.** *be* ~.

torpadt Vt ~ ↓ ↓ | mn Horpadt. | *Nē hasznájjatok má ijen torpatt edényöket! Vēgyetök ujjakat!*

tortyog Vt ~ ↓ ↓ | tn i 1. A forrás kiömlő vizének hangja. 2. Ha üvegbe <forráskút-nál> vizet töltünk, ilyesféle hang hallható. | 1. *Hallod-ē, hugyan tortyog a viz a züjeg szájjáná?* | SZORTYOG

toszik Vn ~ ↓ | tn i Közöszl. | *A Ferkó nagyon szeretöt toszni.* | **Fr.** *Toszik rá.* [Nem törődik vele.] | **Szerk.** *meg* ~.

totyakos J ~ ↓ | mn <Öregség vagy kövérség miatt> nehézkes járású <személy>. gúny, tréf – fn <Az ilyen> ember. | *Em má csak ijen totyakos embör marad. – Mēg'gyütt a totyakos.*

tottyán Vn ~ ↓ | tn i 1. <Hirtelen és kissé esetlenül> leül, lezötytyen vhova. 2. <Magasból, a fáról> így esik le a gyümölcs. | 1. *Fáraccságába a földre tottyant.* 2. *Ēgy-ēgy éröt kõrte tottyant lē a fāru.* | **Szerk.** *le* ~.

totyikol Vt *totyikul* ↓ ↓, ~ | tn i 1. Sárban, vízben jár. 2. <Gyermek> sárban, vízben játszik. | 1. *Pacskërba totyikútá ebbe a nagy latyagba?*

totyog l. tityeg-totyog

tötyorog Vt ~ ↓ | tn i Ide-oda totyog. tréf | *Má csak tötyorogni tud, de aszt is nehezen.* | TOTYOG

tő AJ *tű* ↓, *tű* ↓, ~ | fn 1. A növény föld alatti része. 2. Vminek <pl. hajnak, szőrnek> az alsó <bőr alatti része>. 3. Testrésznek a testhez csatlakozó része. 4. Vminek az alsó része. | 1. *Kivőszõm eszt a rózsát, mer beteg a tūjje. – A tūjjiné mēg fog'gya.* 4. [Aratás-kor a nagy melegben] *ēbujtunk a fāk, bokrok alá vagy a rakások tūvibe.* (AKHA I, 25.)

többet Vn *többet* ↓ | hsz Többé. | *Többet mōg nēm csinyánám* [a lucaszéken való ülést] *sōmennyi pēzér.* | **Megj.** Rendszerint tagadó vagy tiltó mondatban.

tőgyel Vt *tőgyell* ↓, ~ ↓ | tn i <A tehén> tőgyet ereszt, a tőgye megtelik tejjel. | *Má szépön tőgyell a Cifra.*

tok l. úritök

tökalma Vt *tökóma* †, *tőkāma* †, ~ | **Szerk.** (fn és fn) Nagy, zöld és savanyú alma. **Megj.** Baranya megyében egyetlen helynévi adat maradt fenn ezzel a szóval. Szatina jözségben *Tökóma* a neve az egyik határrésznek. (BMFN I, 41/39.)

tökalsó AJ *tőkāsó* ↓, ~ | **Szerk.** (fn és mn) fn Lap az egyik kártyajátékban. – mn Alacsony növésű <ember>. gúny, tréf | *Kiné van a tökalsó? – Ijen tőkāsó gyerők nēm jó kapusnak a fodbalba.*

töke Vn *tüke* ↓, ~ | fn Szőlőtő. | *Ugy meccőtünk, hogy a tükének négy vesszője lögyön* (AKHA I, 34.) – *Ha erősebb vót a tüke, akkor egy-egy vesszőt három szömbre meccőttem.*

tökörész J *tőkörész(ik)* ↓, ~ | tn i Píszmog. rossz, gúny | *Nē tőkörész itt ennyit, mer lēkēsöd a buszt!*

tökösveréb Vt *tőkösveréb* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Tollatlan verébfióka. | *Kiszēttem a tőkösverebeket a fészögbü.*

tölcsér A *tőcsér* ↓, ~ | fn 1. A folyadék töltését segítő kúp alakú eszköz. 2. Kúp alakú fagylalttartó ostya. 3. A földben ilyen alakú mélyedés, üreg. | 1. *Há tētted a boros tőcsérömet?* 2. *Két tőcsér fagyit ēttem.*

töle AJ *tüle* ↓, ~ ↑ | hsz 1. kny. (Vkitől vmitől távolodva.) 2. Vmitől milyen távol van vmi. 3. Miatta. | 1. *Éppen tüle gyüttem.* 2. *Tüle két lépésre vót a gödör.* 3. *Tüle van ez a naty főfordulás?*

töled AJ *tüled* ↓ | msz <A ló térítésére>: balra! | **Megj.** Mocsoládon a lovak értették az emberi szót, hiszen a kocsis szavára indultak, megálltak, jobbra vagy balra fordultak, sajátos füttyhangra vizelni kezdtek, s végül a nevüket is „értették.” | HOZZÁD

tölemrottyantott Vt *tülemrottyantott* † | **Szerk.** (kiegészült névmás és igenév) Sült tojás. | **Megj.** Mai megnevezése: *süt tojás* vagy *kajdēna*.

tölgyes A *tölös* †, ~ | fn Tölgyfával benőtt erdő. | *A tölözsbe vót a lektöb vargánya.*

tölgyfadeszka AJ *tőfadészka* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn, fn és fn) <Betegség gyógyítására használt> deszkalap tölgyfából. | **Népr.** *Ha valaki vérhazsba szenvedött, akkó melegitöttek tőfadészkat, arra ütették rá a betegöt; jó főrójan, ahugyan csag birta. Jó kiizzatt, asztán ha meg'gyógyút, akkor a tőfadészka segítött. Így monták.*

tötlélék AJ *tötelék* ↓, ~ | fn 1. Hurkába, kolbászba, disznósajtba rakott töltőanyag: hús és fűszerek keveréke. 2. Maga az így készített áru (étel). 3. A töltöttkáposzta gombóca <káposztalevélbe csavarva, töltve>. | 1. *Ölég lēssz a tötelék a gömbögdzbe?* 2. *Van ám tötelékünk mostan. Nēm kő spóróni vele.* 3. *A magyar embör mēg'gyógyút a töteléktü, a némöt embör mēg mēkhāt tüle.* (AKHA I, 172.)

töltöget l. bekompol és kompol a.

töltögetés l. bekompol a.

töltögetőeke Vt *töttögetőeke* ↓ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) A krumplisor töltögetésére használt eke. | **Megj.** A sor közepén haladva kétfelé tolta, fordította a földet ez az eke; s így a tövekhez több talaj került. Akinék erre nem volt lehetősége, az kapával végezte a *töttögetést*.

tölt A *tőjt* †, *tőtt* ↓, *tőt* | ts i kny. | *Tőjtötté neköm is? – Tőjcsétők mindönkinek!*
– *Tőttenég, de mibü?*

töltés A *töttés* ↓, *tőtés* | fn 1. Mesterségesen alakított halom, földhányás <árkok, vizek mentén>. 2. Ennek munkafolyamata. | *A töttésön gyűttem hazájig.*

töltöttkáposzta A *tőtőkáposzta* ↓, *tőtőkáposzta* | Szerk. (igenév és fn) Töltelékkel készült káposzta. | Megj. Korábban így is nevezték: *száрма*. (AKHA I, 172.)

tölük A *tülik* ↓ ↓, ~ | nm (kiegészült alak) kny. | *Vót ujan, aki aszt meséte, hogy valamijen méretöt vittek tülik, – szakajtót, abba mérték el a zaranyat, hogy annyi aranyik vót nekik.* (AKHA I, 328.)

töm J *töm* | ts i 1. <Libát, kacsát> mesterségesen, tömve hízlal. 2. Döngöléssel tömörít vmit <pl. földet>. 3. Vmit gyömöszöl <vhova>. | 1. *A récéket má a zünnepőkre tömöm.* 2. *En is eméntem hászfalat tömni a Bali Imre bátyámhol.*

töméntelen Vn *töménytelen* ↓, *töméntelen* ↓, ~ | szn Igen sok. | *Töménytelen gaz nyótt a répába.*

tömérdek Vn *tömördök* †, *tömérdök* ↓, *tömérdék* | szn Nagyon sok; sok. | *Ennek tömérdök péze lehet, mer könnyen tudott épüni [építkezni].* | Megj. KULCSÁR szerint (1986): *tömördök* = *temérdek*.

tömésfal Vt *tömésfal* † | Szerk. (fn és fn) Döngöléssel, töméssel készülő fal. | *Régön sok háznak vót tömésfala még vájokfala.* | Megj. Így is nevezték: *vertfal*.

tömösulyok Vt *tömösuk* †, *suk* ↓ | Szerk. (igenév és fn) A vertfalú ház tömésfalának készítésekor használt szerszám. | Népr. A 19. sz. végéig sok háznak volt itt *tömésfala*. Ez úgy készült, hogy a deszkaváz (zsalu) elemei közé agyagos-polyvás földet töltöttek, s ezt *tömösukkal* jól ledöngölték. Ahogy nőtt a fal magassága, úgy emelték egyre feljebb a zsaluzatot. – A *tömösuk* tömő része egy négyszögletes fadarab volt, amelybe hosszú nyelet erősítettek.

töporlyü A *töporlyü* ↓, ~ †, *töpertő* † | fn kny. (A kisütött zsírszalonna ehető maradéka.) | Megj. A fogalom hagyományosabb megnevezése: *pörc*. Újabban *tepertőnek* is mondják. | PÖRC, PÖRCÖSPOGÁCSA

töpped l. **megtöpped**

töreklyuk Vt *töreklik* †, *törekluk* | Szerk. (fn és fn) <Csépléskor> az a lyukszerű hely, ahol a töreket összegyűjtik. | *A naty por mijatt nēm szivessen dógosztak a lányok a töreklikná.*

törekrosta Vt *törekrosta* † | Szerk. (fn és fn) 1. Nagy méretű rosta a kendermag tisztítására. 2. Cséplőgépen az a rosta, amely a kicsévelt szemeket átengedi, de a *töreket* felfogja. | Népr. Az összegyűjtött töreket takarmánykiegészítőként felhasználták.

törés Vn *törés* ↓ | fn 1. A bor zavarossá válása, színének megtörése. 2. Az áztatóból kiszedett és megszáradt kender csomóinak nyomása, törése lábbal vagy a balta lapos fokával. | Népr. Azért törték meg a kendert, hogy tilolásakor a pozdorja könnyebben leváljon a kenderszálakról. | Szerk. *kender* ~, *kukorica* ~.

törköly A *törkö* ↓, *törkőj* | fn 1. A szőlő kiperéselése után visszamaradó és összetömörödött szemek halmaza. 2. Az ebből készített pálinka. | 2. *Aggy ęty kupica törkőit!*

törlesztés A *töllesztés* ↓, ~ | fn 1. Az adósság rendezése, visszafizetése. 2. Sérelem megtorlása. | 2. *Töllesztőttem a sog disznóságóder.*

tőtike Vt ~ ↓ | fn A must hordóba töltésére szolgáló kis edény. | **Népr.** Kádárok készítették, és a vásárokon árusították.

tött l. **tölt**

tötyög-totyog Vt *tötyök-totyog* ↓ | tn i <Kisgyermek> lassan, botladozva járni tanul. | *Má tötyök-totyog a kizsbabánk.*

tövíről hegyire A *tövírű högyire* ↓, *tűjjirű högyire* ↓, *tövíről hęgyire* | hsz-szerűen kny. (Részletesen az elejétől a végéig.)

tragacs Vn ~ | fn 1. Egykerekű, rendszerint fából készített szállítóeszköz. 2. <Újabban>: öreg, elavult közlekedési eszköz, főleg autó. | **Népr.** Szénát, szalmát, egyéb takarmányt és trágyát szállítottak vele. Bognárok készítették. – Nem tévesztendő össze a talicskával! A *talicska* kisebb és zártabb rakodóterű szállító eszköz.

trágya l. **ganyé (ganaj)**

trágyadomb l. **ganyédomb (ganajdomb)**

trágyahordás l. **ganyéhordás (ganajhordás)**

trágyatelep l. **ganyételep (ganajtelep)**

trancsíroz A *trancséroz* ↓, ~ | ts i kny. <Leölt állatot, húst> darabol. | **Megj.** Ebben a formában is: *trancsérol.*

trécselget Vt *trécsőget* ↓, *trécsélget* ↑ | tn i <Nő> beszélget vkivel, tereferél.

trielez Vt *trijelőz* † | ts i A *trielező* nevű géppel tisztít <gabonát>. | **Megj.** Főleg a konkolyt távolították el ezzel a géppel a gabonából. Ugyanezt a munkát korábban a *konkolozó* nevű, kézzel hajtott szelelőrostával tudták elvégezni.

trikó A *trigó* ↓, ~ | fn kny. (Sporting, póló.) | *Őreganyám vart nekőm ęty szép kis trigót. Még csikok is vótak rajta.*

tritikále A *tritikále* ↑ | fn A búza és a rozs előnyös tulajdonságait egyesítő, keresztezéssel létrehozott gabonaféle. | A *Nándor* [Dicső Nándor] *nēm is vetőt most mást, csak árpát męk huszonhat hódon tritikálét; aszt vetőt.* *Jobban ē lehet anni, mind a zárpát.* (AKHA I, 23.) | **Megj.** A *tritikále* a latin *triticum* 'búza' + *secale* 'rozs' szó elemeiből alakult. Új szó!

tróbál l. **próbál**

tromfol Vn *tromful* ↓, ~ | tn i Ellentmond, visszabeszél. | A *Jóska mindig is szeretőt am tromfúni.* | **Megj.** A címszót ik-vel is használják: *Kár, hogy lętromfúta a zaptyát.*

trotli AJ *trotyli* ↓ | mn 1. Nehezen járó, totyakos <ember>. gúny, tréf 2. Gyámoltalan, bamba <férfi>. – fn <Az ilyen> személy. gúny, tréf | 1. *Ijen trotyli embőz má jop, ha ki sę mozdul tęlőnn a házbu. – Evvel a trotylival má sęnki sę tőződik.*

trotty Vt ~ | fn 1. Lassú, totyakos öregember. durva 2. Szellentés; <emberi> ürülék. tréf, szép | 2. *Kicsikém, troty van a nadrágódba?*

trottyos Vn ~ | mn 1. Öreg, roggyant <férfi>. durva, tréf 2. Bő ülepű, lötyögős nadrág. tréf, gúny 3. Fúvószemekar <jelzőjeként>. tréf – fn 1. Az a személy <férfi, aki trottyos>. durva 2. <Többes számban> : trottyos zenekar, valamint e zenekar tagja(i). | 2. *Ijen trottyos nadrágba én nēm akarok járn*i. 3. *Mēg'gyütt a trottyozs banda*. – 2. *A kárászi trottyosok muzsikáltak régön a lakodalmagba*.

trüszköl l. **tüszköl**

tuba Vn ~ ↓ | fn 1. Galamb <és a madár állathívogató szava>. 2. <Régen> kedveskedő megszólítás volt nőknek és gyermekeknek. | 1. Állathívogatóként: *tubi, tubi, tubicám!* 2. <Megszólításként>: *tubám, tubicám*.

tubaház Vt ~ ↓ | Szerk. (fn és fn) Galambház. | Megj. Így is említik: *galampház, galambduc*.

tubi Vt ~ ↓ | msz <Ismételgetve>: galambhívogató szó.

tud J ~ | ts i 1. kny. (Lehetősége, módja van vmire.) 2. kny. (Hisz, vél, gondol vmit.) 3. Beleszámít vmibe; betud vmit. | 2. *Asz tuttam* [hittem], *lész rá ölék pénzöm*. *Tévettem*. – *Mer tunnum* [hiszem?, tudnom kellene?, tudom ?] *ugyis, hogy vőnek gyűsz, mer hárman vatytok mēg négyen is testvérök. Hát akkó it lösző hát mind vő*. (AKHA I, 159.) | Megj. KULCSÁR szerint (1986): „Azt hittem, azt gondoltam helyett a tudtam szót használja a hegyhát. (K. J.: „Hegyhát” 223.) – Ma a tudom tövidült alakja: *tom*. (Nēm *tom, hum van a késöm*.) – Néha még ma is a feltételes módú igealak áll a köznyelvi kijelentő módú szó helyén: *Uty tunnám* [így is: *Uttunnám*], *van pénzöd*. [Vagyis: *Úgy tudom, stb.*] | LETUD

tudákos Vt ~ ↓ | mn 1. Tudálékos, okoskodó <ember>. rossz 2. Kuruzsló <aszszony | 1. *Nēm szerettem a tudákos emböröket*. 2. *Itt is vótak régöbben tudákos asszonyok*.

tukmál A *dukmáll* ↓ ↓, ~ | ts i Erőszakosan fogadtat el vmit. | *A vásáron nagyon tutta tukmáni a portékáját*. | Megj. Leggyakrabban a *rá-* ik-vel használják a *tukmál* igét.

tulajdon Vn ~ | birt. nm-i értékben: Saját; a maga... | *Em még a tulajdon aptyát sē böcsüte*.

túlfelől A *túfelü* ↓ | hsz A másik, a szemben levő oldalon. | *Túfelü van a mi házunk, a züjjiké mēg emitt*.

tulipán A *tulipánt* †, *tulipány* ↓, ~ | fn Lándzsás levelű virág; dísznövény [Tulipa gesneriana]. | *Szép tulipánnyajid vannak*. – *Szēttem neköd is pár szál tulipántot*.

tulipános A *tulipántos* †, *tulipányos* ↓, ~ | mn Tulipánmotívummal díszített tárgy. | *Télüdöbe a zembörök* [férfiak] *ünnepon tulipányos ködment vettek föl*. (AKHA I, 70.) – [Az ifjú házasoknak] *ez vót a kis holmijuk: asztó, tulipányos láda, egy nyoszola, szómazsák, pár szék, ágynemü, tikól csibékkal, annak tetejin a böcső a kis pólázsbabává*. | Megj. KULCSÁR szerint (1986): „A ház éke: a tulipános láda ugyancsak festett bútor volt.” (K. J.: „Hegyhát” 236.) | Szerk. ~ *ködmén*, ~ *láda*.

túlvilág A *túvilág* ↓ ↓, ~ | fn Másvilág; a földön túli világ. | Megj. Ezt a szót ritkán használják. Inkább csak a vallásos emberek említik.

tunika Vn ~ † | fn Divatos kettősszoknya volt a 20. sz. elején. | *A tunikának nēm örütünk, mer nēm vót széb divat.* | **Népr.** A *tunika* több részből állt: egyik része féllábszárig vagy éppen térdén alul ért, a másik combig, a harmadik azon felül.

***turakodik** Vt ~ | tn i Erőszakosan furakodik, könyököl. rossz | *Nē turakoggyatok, vam mēk hel bőven!* | **Megj.** A címszó nem szerepel sem a köznyelvi szótárakban, sem a tájszótárakban.

***turakszik** Vt ~ † | tn i Turakodik, furakodik. | *Ez állandójjan turakszik.* | **Megj.** A címszó nem szerepel sem a köznyelvi szótárakban, sem a tájszótárakban. | TOLAKSZIK, TÜLEKSZIK

turbán Vt *turbány* ↓ ↓, ~ | fn Hajból készített, megnagyobbított konty; műkonty. tréf | *De szép turbányod van!*

turcsi Vn ~ ↓ | mn 1. Piszce orrú <ember>. gúny, tréf 2. Görbe orrú <disznó>.

túró A *turó* | fn kny. | *Sokféle turót csinyátunk régön.* | **Szerk.** *büdös ~, érett ~, keserű ~, száraz ~.*

túrósbugyor Vt *turózsbugyor* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Túróval töltött és összehajtogatott kelt tészta, ill. az ebből készített sütemény. | **Megj.** Mai megnevezése: *turóstáska*. – Régen igen kedveltek voltak a túróval készült ételek: a *turósrétes*, *turózsombok*, *turóstészta*, *turóslépeny*.

túrószacskó A *turósacskó* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Vászomból készült kis zacskó, amelyben a megagott tej (aludttej) túróvá tömörödött. | **Népr.** A megmelegített aludttejet a túrószacskóba öntötték, majd a zacskót egy edény fölé kötötték. A savó lecsorgása után állt össze a túró a zacskóban.

tus Vn ~ † | fn 1. <Lakodalomban> egy-egy vendég által rendelt dal, amely *tussal* [ismétléssel, záróakkorddal] fejeződik be. 2. kny. (Akkordismétlés, tremoló.) | **Népr.** KULCSÁR szerint (1986): „Vacsora alatt a cigányok *tust húznak*, mi alatt sorra jár egy rozmaringgal körülkötött pohárban a rozmaringos bor ...” (K. J.: „Hegyhát” 246.)

tuskó Vn ~ | fn 1. A kukoricaszár töve. 2. Fatönk. 3. Nagyobb fatönk, amelyen hasogatják a fát a *favágittón*. 4. Fel nem hasogatott nagyobb fadarab. 5. Durva, faragatlan ember. rossz, gúny | 5. *Nē akard mēgnevēni eszt a tuskót!* | **Megj.** A bognárok a *tuskóra* helyezve faragták a küllőnek, keréktalpnak szánt fát.

tuszkol l. **rátuszkol**

tutuka Vt ~ † | fn Fonalcsevélő. | *Tutuka vót a neve régönn a csévállőnek.* | **Népr.** *Eszt a borlopó alsó részirü vakták lē. Naggyábu tisz centi hosszú vót. Egy botra tették, amin forgott. Amikő mēgvót a gombolittás, a tutukát kihuszták a gombolagbu, és asztán a fonalat má szűjeshő lehetőť föhasznáni.* | **Megj.** A mocsoládi *tutuka* ormánsági megfelelője: a *tukó*. (OrmSz. 558.) Büssüben is ismerték régen a *tutuka* vagy *gombolittófa* szót, de ott ez a csévélő eszköz bodzafából készült. (VÁRKONYI IMRE 1988. 83.) – Nagykönyiban a *tutuka*: böggő, síró hangot adó játékszer. (SZABÓ JÓZSEF – SZ. BOZÓKI MARGIT 2000. 225.) – Hosszúhetényben a *tutuka*: tolltartó. (DALLOS NÁNDOR – PESTI JÁNOS 1999. 227.)

tutul Vn ~ | tn i 1. <Kutya, róka> mély hangon, elnyújtva vonít. 2. <Szél> zúgva süvít. | *Tutút a kutyánk az éjjē; bisztossan valami bajt éröz.*

tutyi Vn ~ ↓ | fn Gyapjúfonalból kötött lábbeli. | *Ēronygyolódott a tutyim.* | **Népr.** Az ügyesebb asszonyok mintákat is tudtak kötni a tutyiba. Ilyen volt pl. a *rózsástutyi*. | CSOSZLI, CSOSZOGÓ, MAMUSZ, PACSKER

tutyiskapca Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Gyapjúból kötött, magasabb szárú, vássonal megtalpalt kötött tutyi. | **Népr.** Ezt a lábbelit főleg hidegebb időben vették fel a klumpával együtt.

tutyitalp Vt *tutyitóp* †, *tutyitáp* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) <Vászonból varrt> talp a tutyin. | **Népr.** Zsákvászonból (*cseppiúvászon*yból) varrták a tutyi talpára.

tücskőrészik Vt *tücskőrészik* ↓ | tn i <Valamit keresgetve, ill. piszmogva, lassan> tesz-vesz. tréf, gúny | *Mit tücskőrésző itten?* | **Megj.** A fogalom régiesebb helyi szóval: *pücskőrészik*. | PÜCSKÉREL, PÜCSKÖRÉSZIK, PÜCSÖK, TÜCSÖK

tüdővész Vt *tüdővészös* ↓ ↓, *tüdővszēs* ↓ | **Szerk.** (fn és mn) Tüdögümökóros <ember>. | *A tüdővészös embörök itt is korán ēhātak.* | **Népr.** A 19. sz. végén és a 20. sz. elején a *tüdővész* (*tüdőbaj*) népbetegség volt községünkben. Gyógyítására akkor még nem volt lehetőség. – Ebben a betegségben hunyt el 1902. december 7-én a mocsoládiak kiemelkedő tudású költő-tanítója, KULCSÁR JÓZSEF is. Szótárunkban rendkívüli értéket jelentenek azok az adatok, amelyeket a „Hegyhát” (1896) c. tanulmányából vettünk át. KULCSÁR költői, publicisztikai munkásságának, valamint néprajzi és helytörténeti kutatásainak értékelésére jókora késéssel először 1968-ban, majd 1992-ben került sor abban a monográfiában, amely „*Bolygó csillag, futó csillag.*” címmel jelent meg Alsómocsoládon 1992-ben.

tülekszik Vt ~ ↓ ↓ | tn i 1. Tolakodik. rossz 2. Dulakodik, birkózik. rossz 3. Erőszakosan törekszik vmire. rossz | 1. *Mér tülekszö? Gyut neköd is a gombócábu.* 2. *Látom, hogy a fíjad erőssen tülekszik, hogy ēsö* [első] *lögýöm mindömbē.* | TOLAKSZIK, TURAKSZIK

tülik l. **tölük**

tűr l. **kitűr**

türés Vt *türés* ↓ ↓, ~ | fn 1. Széna- és szalmahordáskor a kocsi négy sarkán elhelyezett csavart (sodort) csomó. 2. kny. (Kellemetlen dolog elviselése.) 3. Hajtás, ránc. | **Megj.** A jól elkészített *türés* azt a célt szolgálta, hogy a kocsi magas rakománya ne essen szét. – A *türést* nevezték *szarvnak* is. | SZARV

türet Vt ~ ↓ ↓ | fn Ölnyi összetürt széna, lucerna. | *Vittem ēty türet szénát a lovaknak.*

türetvászon Vt *türetvászon*y ↓ ↓, ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A megszőtt vászon még szétvágatlan és gondosan összehajtogatott, összetürt formában. | *Neköm még vót őt türetvászon*yom pár éve, asztán fővāktam lepüdőnek.

türköd Vt ~ ↓ ↓ | ts i 1. Hosszasan gyűr vmit. 2. Tömköd vmit vhova. | *Mér türkődöd össze eszt a szép ruhát?* 2. *Nehezen türköttem a szómazsákat.*

tűrömfütytös Vt *tűrömfütytös* ↓ ↓ | **Szerk.** (ige? és mn) Jelentése elhomályosult. Egyesek szerint a vidám, fütytös legényt nevezték *tűrömfütytösnek*. | **Megj.** Szitkozódásszerű mondatban: *Aszt a zárgyelussát ennek a tűrömfütytös vélágnak! Hát asztán hol ez a rëmonda kanász?* (AKHA I, 179.)

tüske AJ *tüsök* ↓, ~ | fn 1. Gyomnövény (aszat) a gabonában. 2. A tövisborona jelzője. 3. kny. (A növények, pl. a rózsza szárának hegyes, szúrós képződménye.) | 1. *Acat vaty tüsök, de inkáp csak tüsök vót a neve ennek a gyomnak.* 2. *Nekiünk vót tüskebaránnýánk is.* | **Szerk.** *gilice* ~. | ACAT, TUSKEBÖKÖDŐ

tüskeborona Vt *tüskebaránnya* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Borona kökénybokrok tüskés ágaiból. | **Népr.** Ez a fémborona után volt kötve. Az volt a szerepe, hogy még jobban elsimítsa a megmunkált talajt. | TUSKE

tüskeböködés Vt *tüsögböködés* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A tüske (aszat) irtása tüskeböködővel. | **Népr.** Kis éles, V alakú fémet botra erősítettek, és ezzel böködték ki a gabonából az aszatot, vagyis a tüsköt.

tüskeböködő Vt *tüsögböködő* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és igenév) Az aszat (tüsök) irtására szolgáló eszköz. | *Mindönkinek vót ijen tüsögböködője, [...] a Cukor Miska bácsi csináta.* (AKHA I, 24.)

tüskerózsa Vn ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Vadrózsa. | *A gypügbe sok tüskerózsa vót.* | **Népr.** Termése a *csipkebogyó* (*csipke*) vagy *hëcsëdli*, amelyből régen lekvárt főztek. | **Megj.** A címszó szinonimái: *tüskésrózsa, csipkerózsa, vadrózsa.* | CSIPKE, CSIPKERÓZSA, HECSÉDLI, TÜSKÉSRÓZSA, VADRÓZSA

tüskésdisznó Vn *tüskezdisznó* ↓, *tüskészdisznó* | **Szerk.** (mn és fn) Sün. | *Éjjë járnak a kertüngbe a tüskezdisznók.* | **Megj.** Így is nevezik ezt az állatot: *sün, sündisznó*. A gyermekek nyelvében újabban: *süni*.

tüskésdrót Vn *tüskezdrót* ↓, ~ | **Szerk.** (mn és fn) Szögesdrót. | *A kerítés tetejire kerüjjön tüskezdrót!*

tüsök l. **tüske**

tüsténkedik A *tüsténkodik* ↓, *tüsténkodik* | tn i Serénykedik.

tüstént l. **üstüllést** a.

tüszkül Vn *trüszkül* ↓ ↓, *tüszkül* ↓ | tn i Többször tüsszent. | TÜSSZENT, TÜSSZÖG

tüsszent Vn *trüsszent* ↓ ↓, ~ | tn i Az orr váladékától ingerelve erős, csattanó hangon hirtelen végez kilégzést. | *Igazad van: rátüsszentöttem.* | PISSZEG, PISSZENT, PRÜSSZENT, PRÜSSZÖG, PRÜCSÖK, TÜSSZÖG

tüsszög AJ *tüszög* ↓, *tüsszög* ↓ | tn i 1. Gyakran tüsszent vki. 2. <Induláskor> a mozdony is erősebben tüszög <tüsszög>. | **Megj.** A címszó 1. jelentésében: *prüsszög* is! | PISSZEG, PRÜSSZÖG

tütü Vn ~ | fn 1. Szeszes ital. 2. Gyny-i szó: autó. | **Megj.** Új szó a falu nyelvén.

tütüz(ik) Vn ~ | tn i 1. Rendszeresen és sokat iszik. szép, tréf 2. <Kisgyermek> autóval játszik. | 1. *Sajnos, sokat tütüzik a zuram.* | **Megj.** A címszó új szó a falu nyelvén.

tüzel l. betüzel

tüzesember Vt *tüzesembör* † | Szerk. (mn és fn) A mocsaras rétekben tűz (láng) alakjában megjelenő kísértetember. | *A zén öregapám [1880 körül] még látott a rédbe tüzesembört vagy lidércöt.* | **Népr.** A *tüzesembör* fogalmi köréhez tartozó szavak: *lidérc* (ludvérc), *lidércfény*, *mitmitke*, *ördög*. (L. még a *lidérc* szócikk a.!)

tüzeskedik Vt *tüzeskődik* ↓ ↓ | tn i Indulatoskodik. | *Nē tüzesköggyetők itten!*

tüzkő A *tüszküj* †, *tüszkü* ↓ ↓, *tüszkö* ↓ | fn 1. Szikrát pattantó kő az öngyújtóban. 2. Kovakő. | 1. *Hun lehet venni tüszküjet?* | **Népr.** Régen a pásztorok kovakővel és taplóval csiholtak tüzet a mezőn.

tüzzrakás Vt *tüzzrakás* | fn A tűz előkészítése, majd a fa meggyújtása. | **Népr.** A tüzgyújtáshoz itt is sok hiedelem kapcsolódott a régi időkben. Az *új tűznek* például olyan erőt tulajdonítottak, hogy az képes elhárítani a disznóhullást és a marhavészt. (l. K. J.: „Hegyhat” 251.) *Füstöléssel* is „gyógyítottak” – a hiedelem szerint – bizonyos betegségeket. Az öregek úgy tudták, hogy a tűznek akár ártó szerepe lehet. Ezért... *Húsvét napján nem szabad vót addik tüzet rakni, amég valahun nem látni, hogy valakinek füstöl a kéménnyre. Mer hotyha valaki korán mēgraktya ja tüzet, akkor mindöm férög ahhol a házshol sijet. Bogár, rovar, gyík, kígyó, béka, mindömféle. Akkó mindig édősanyám mindég mēgleste, hoty kiné füstöl má jó messze, a másik uccába, akkó... – Na, mast füstöl ám má ezöké mēg azoké. Mēgrakhatunk mink is [a tüzet].* (AKHA I, 103.)

tüzzvész A *tüzzvész* ↓ | fn Hatalmas, a falut, ill. a terményt fenyegető-pusztító tűz. | **Megj.** Az 1872-es tüzzvészben szinte az egész falu leégett. (AKHA I, 71–72.)

Ty

tyúk A *tik* ↓, *tyuk* | fn kny. | *Várom, hogy étojjanak a tiktyajim.* | **Szerk.** *gatyás ~, kapcás ~, kendermagos ~.*

tyúkalja Vt *tikajja* ↓ ↓, *tyukajja* | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) Kotlóalja; egy kotló által költött és nevelt csibék. | *Két tikajja csibém van.*

tyúkász Vn *tikász* † | fn 1. Tyúk- és tojáskereskedő. 2. Baromfitenyésztéssel foglalkozó személy.

tyúkfészek Vt *tikfészök* ↓ *tyukfészök* | **Szerk.** (fn és fn) A tyúk tojófészke. | *Nízd mēg, van-ē má tojás a tikfészögbe!*

tyúkganaj Vt *tigganyé* ↓, *tyugganyé* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Tyúktrágya. | *Mindég jó erős tigganyét vittünk ki ja kendőrfödre.* | **Népr.** *Luca napján ha egy asszony vagy lány véletlenül el talál mēnni a szomszédba vagy akár rokonyhol, hát annak bekenyték a fejét tigganyévā. Merd: – Minek gyüitt [ez] máma ide? Mast egész esztendőbe majd nem tojnak a tiktyajim. Éccēr igy engöm is bekenytek. De ha férfi mēnt, vagy gyerök [fiú] kottyozott, annak örütek, merd akkor lőt sok tojás, csibe.* (Hasonló szöveg: AKHA I, 102–103.)

tyúkgyümölcs Vt *tig'gyümöcs* † | **Szerk.** (fn és fn) Tojás, ill. tyúktojás kemény-

re főzve. | *Jankó, tē majd birod ám a kaszállást, mer betettem a tarisznyádba tisz tig'gyümölcsöt.* | **TYÚKTOJÁS**

tyúkhúr A *tikhur* ↓, *tyukhur* ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Egyfajta gyomnövény [Stellaria media]. | *Telle van tikhurrā a kertünk vége.*

tyúkhús A *tikhus* ↓, *tyukhus* | **Szerk.** (fn és fn) kny. | *A tikhust sokáig kő főzni, hogy mēkpuhujjon.*

tyúkmony Vt *tikmony* † | **Szerk.** (fn és fn) Tyúktojás. | **Megj.** Ezt a szót már csak az idősebbek ismerik. – A *mony* 'tojás' szóval van összefüggésben a *monyász*, *mēgmonyász* ige. (L. még e címszavak a.!) | **TYÚKGYÜMÖLCS, TYÚKTOJÁS**

tyúkól A *tikól* ↓, *tyukól* | **Szerk.** (fn és fn) A tyúkok éjjeli szálláshelye, ólja. | *Kiganyésztam, asztám mēk kimeszētem a tikolat.*

tyúkszar A *tikszar* ↓, *tyukszar* | **Szerk.** (fn és fn) A tyúkok ürüléke.

tyúkszem A *tikszöm* ↓, *tikszēm* ↓, *tyukszēm* | **Szerk.** (fn és fn) kny. (Börkeményedés a lábon.)

tyúktetű A *tiktetű* | **Szerk.** (fn és fn) A tyúkon élősködő tetű [Menopon gallinae]. | **Népr.** Ellene való védekezésül fahamut és mézport szoktak szórni a tyúkólba.

tyúktojás A *tiktojás* ↓, *tyuktojás* | **Szerk.** (fn és fn) A tyúk tojása. | *Na, eladom a tiktojásokat, és abbu lész ēty kis tojáspéndzöm.*

tyúkvakság Vt *tikvakság* † | **Szerk.** (fn és fn) Farkasvakság. | *Hallottam, hogy mijen rossz asz, ha valakinek tikvaksága van.* | **Megj.** Az ember szürkületi vakságára utaló címszó jelentése azzal van kapcsolatban, hogy este, ill. éjjel a tyúkok alig látnak.

U, Ú

uan l. olyan

uanos l. olyanos

uborka A *buborka* ↓, ~ | fn kny. (A tökkel rokon konyhakerti növény [Cucumis sativus]. | *Esz szép ētēnni való buborka.*

ucsu l. ocsu

udvarló A *udvalló* †, ~ | fn kny. (Az a férfi, aki huzamosabb ideig udvarol egy nőnek.) | *Látom, van udvallód.*

udvaros Vt ~ † | fn <Régen> módosabb gazdánál és a kastélyban ház körüli munkákat végző személy.

ugribugri Vn ~ ↓ | mn 1. Sokat ugráló, mozgó, eleven <gyermek>. 2. Szertelen, szeleburdi <gyermek, ill. fiatal>. kedv, tréf | *Tē, kis ugribugri!*

ugordázik Vt ~ ↓ | tn i Ugrándozik. kedv, tréf | *Nízd, ugordázik a kicsi!*

ugrómókus l. agronómus

úgy fordul Vn *uty fordul* † | **Szerk.** (hsz és tn i) 1. Valószínű, lehetséges, meglehet. 2. Szerencsés esetben történő eseményre való utalás. | 1. *Ha uty fordul, hunap ēmőgyők*

en is a vásárba. 2. Uty fordult a sorsa, hogy nagy embör léd belüle.

új Vn *ujj* ↓, ~ ↑ | fn Az új termés időpontjára, idejére utaló szó. – mn kny. (Rövid ideje létező; nem régi.) | *Ujjig még kitart a kukoricánk. – Ujj üngöt vettem, mer a régijeket má agyonfótosztam.*

ujan l. olyan

ujanos l. olyanos

újasszony l. újmenyecske a.

újbornok Vt *ujbornok* † | hsz-szerűen: akkor, ha már lesz újbor. | *Akkor megéggyeszték abba, hogy maj a zösszel, ujbornok megléssz a lakodalom.* (AKHA I, 160.)

újdonatúj Vn *ujdonatujj* † | mn Vadonatúj. | *És ennek a három leánynak mindönnap egy pár ujdonatúj cipőt köllött csinyáni.* (Népmeséből, AKHA I, 314.)

újember Vt *ujembör* ↓ ↓ | Szerk. (mn és fn) Nemrég nősült férfi. | *Tē még ujembör vagy, ezér nēm sokat tucc a házasséltreü.*

újesztendő A *ujesztendő* | Szerk. (mn és fn) 1. Újév. 2. Az újév első napja. | *A zujjév első napyán a gyerökök eméntek ujesztendőt köszönteni a rokonyokhol.* | Népr. Az egyik hagyományos újévköszöntő-rigmus:

Hála Isten, mögértünk a zujlesztendő napyát.

Aggya Isten, többeket is érhessünk!

De nē ijem búval, bánattal,

örvendetes napokkal!

Ha Isten valamejőnket

kiszóllét ez árnyékvilágba,

aggya még a lélöküdvösségöt!

A zélőknek bé bort, bé buzát,

erőt, egésségöt! Ámēn.

Dicsértessék a Jézus Kirisztus

áldot, szent neve!

ujjas Vn ~ ↓ | fn 1. Olyan <női> ruhadarab, amelynek ujja van. 2. Kiskabát. | 1. *Fővőszöm a zujjasomat még a réklim alá.*

újmenyecske Vt *ujményecske* † | Szerk. (mn, fn és fn) Lakodalmi szokás volt egykor. | Népr. A lakodalomban régen a menyecskévé átöltözött menyasszony, vagyis az újasszony táncba kérésével pénzt adtak át a vendégek az új párnak. – Napjainkban a *menyasszonytánc* öriz még valamit ebből a hagyományból. – KULCSÁR szerint (1986): „Ekkor [éjfél tájban] jön az „ajándék-táncz”; sorra kitáncolja mindenki a menyasszonnyal az ajándékot, ráterítván az ajándékuhozott kendőt, szoknyát, hogy mindenki lássa.” (K. J.: „Hegyhát” 247.)

újulás Vt *ujulás* † | fn Újhold; holdújulás. | Népr. A helyi hiedelem szerint bizonyos betegségektől *ujjuláskor* [újholdkor] lehet legkönnyebben szabadulni. Ráolvasó versikével *ujjuláskor* kell elküldeni máshoz a *fökényt*; és a *hideglelés* [lázal járó betegség] is gyógyítható újholdkor. (L. még a *hideglelés* címszó a.!) | HIDEGLELÉS

új tűz Vt *uj tűz* † | **Szerk.** (mn és fn) | **Népr.** A helyi hiedelemvilággal összefüggő babonás szokás szerint a 19. sz. végén még *uj tűz* gyújtásával próbáltak védekezni Mocsoládon a disznóhullás és a marhavész ellen: „... a bírók kidoboltatják, hogy addig senki tüzet rakni ne merjen, míg a falu végén meg nem gyújtják az *új tüzet*, hogy a disznó-falkát vagy marha-csordát azon keresztül hajtva szüntessék meg a bajt. Az új tűznél nem szabad gyufát használni, hanem korhadt fadarabok összedörzsölése folytán állítják azt elő; úgy, mint a barlanglakó ősemberek szokták.” (K. J.: „Hegyhát” 251.)

ulan l. **olyan**

ullan l. **olyan**

unnan l. **onnan**

unoka A *onoka* ↓, ~ | fn kny. (A nagyszülő gyermeke.) | *A zén onokám gyerökeji má job világba éhetnek, nēm ijembe, mind mink.*

unokasarjú Vt *onokasargyu* ↓ ↓ | fn Harmadik kaszálású fű szénája.

unszol A *uszul* ↓ ↓, *uszol* ↓, ~ † | ts i <Kissé erőszakosan> kérlel, kínál, ajánl vmit. | *Uszúta a malaccát, méksē tutta elanni.*

ura l. **bátyjaura**; **öregbik ura**

uradalom Vn *urodalom* ↓ ↓, ~ ↓ | fn kny. Nagybirtok 1945 előtt. | *Apád a zuradalom bognárgya vót.*

uralom J ~ ↓ | fn 1. Vkinek erős befolyása, hatalma, uralkodó szerepe. 2. Uralkodás <mint időpont megjelölés>. | 1. *Ameddig nekik [a garabonciásoknak] van uralmik, ami it terö̃m, asztat ēviszik.* (**Népmondából:** AKHA I, 325.) 2. *Ez még a Horti-uralom idejin történt.*

uram l. **gazduram**; **komámuram**; **nászuram**;

uramfia Vn *uramfija* | isz A csodálkozás kif.-re. | *Uramfija, ez nēm lehet igaz!*

uraság Vn ~ † | fn A helyi uradalom tulajdonosa; gazdag földbirtokos. | *Mocsoládon Sztankovánszki vót a zuraság, előtte még a Percel Vilma.*

urasan A *urassan* ↓, ~ | hsz Úri módon. tréf | *A Lali mindég ujan urassan ötöszködöt, hogy ezér irityköttek rá.*

urgya l. **orrja**

úritök Vt *uritök* ↓ | fn Sütötök. | *Télön sok uritökö̃t ēttünk.*

úrnapja Vt *urnaptya* ↓ ↓, *urnapja* | fn <A katolikus egyházban> az oltáriszentség ünnepe. | **Népr.** Régen tavasszal, a pünkösöd utáni második csütörtökön tartották ezt az ünnepet. Zöld ágakból kis sátrat építettek minden utca elején, s ezt virágfüzerekkel díszítették. A megszentelt ágakat, a szentségkoszorú darabkáit, virágokat sokan hazavitték az *urnapi sátorból*, és az *istállóba* tették, hogy a jószágot ne érje betegség. Került virágfűzér a padlásra, a *ragajja* közelébe, hogy védelmet nyújtson villámcsapás ellen. (L. még VARSÁNYI GYULÁNÉ BÜKKÖSDI MÁRTA 2007. 106–108.)

úrnapi ág Vt *urnapi ág* † | **Szerk.** (mn és fn) Úrnapiján megszentelt faág.

ustor l. **ostor**

uszol l. **unszol**

utánamegy Vt *utánnamëgy* ↓ | tn i 1. Meghal <váratlanul vki után>; követ vkit <a halálban>. 2. kny. (Követ vkit; nyomába ered.) | 1. *Mëkhât szëgény anyósom, asztán rövidessen apósom is utánnamënt.*

utaló Vt ~ ↓ | fn Fogakból álló faszerkezet a kukorica, répa, krumpli vetés- ill. ültetésora egyenes vonalának kijelölésére. | **Népr.** Az utaló fából készült; és egy ember húzta maga után. Négy sort tudott kijelölni.

utánuk A *utánnik* ↓, ~ | hsz A jelzett személyek után; őket követően. | *És a kiskanász is ivott; és utánnik mënt.* (Népm.-ből: AKHA I, 315.)

útifü A *utifüj* ↓, *utifü* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Kerek levelű növény (fű) utak mentén [Plantaginaceae]. | **Népr.** Főzetét régen sebek gyógyítására használták.

útkapró Vt *utkapró* † | **Szerk.** (fn és igenév) Útőr, aki egyúttal az országút karbantartását is végzi. | *A Büközsdi Feri bácsi vót itt a zutkapró.*

útnak válik AJ *utnak vállik* † | **Szerk.** (ragos fn és tn i) Útnak indul. | *Még a tél el sē mullott, a drótostótok má mëgen utnak vátak ërefelé délre, mind a költöző madarak.*

***utóbbani** A *utóbbani* † ~ | mn A korábbihoz képest később, utóbb történő <esemény>. | *Hétköznapi kendőrbü készítöt ruhát hordosztak [viseltek]. Aszt[án] a mastani, a zutóbbani üdöbe annyira kimënt a divadbu, hogy má ëgyátalán nēm is vet sënki kendört.* (AKHA I, 68–69.)

utolér A *utonér* ↓, ~ | ts i kny. (Elér vkit az úton.)

utolja Vt *utózza* ↓ ↓ | sz.jeles fn Vminek a vége, maradéka. | *Má a zutózza van csak vissza a kapállásnak. – Neköm maratt a leves utózza?* | **Fr.** *Utójját járgya.* [Nem sok van neki vissza.]

utolján Vt *utójján* ↓ ↓ | hsz 1. Végül; végtére. 2. Utóvégre, mégiscsak. | 1. *Utójján azér mëgalkuttak.* 2. *Utójján mi közöd neköd ehhö?*

uzsonna AJ *ozsona* ↓, *ozsonna* ↓, *uzsona* | fn 1. Kisebb délutáni étkezés. 2. <Ritkán>: tízórai. | *Itt a zozsonád.*

uzsonnál AJ *ozsonál* ↓ *uzsonál* | ts (és tn) i 1. Uzsonnázik. 2. <Ritkán> : tízórai-zik. | *Éppen ozsonátak a gyerökök.*

ü l. ő

üdő l. idő

üdölő l. idülő

üdőnap l. időnap

ühüngelődik Vt ~ † | tn i <Ismételgetve> *ühün*-szerű hangsorral <embert, állatot> figyelmeztet, ijesztget.

ühünget Vt ~ ↓ ↓ | ts (és tn) i *Ühün* hangsorral folyamatosan jelzést ad, figyelmeztet; ijesztget. | *Ühüngessétök el innen a kutyát!*

üjeg l. üveg

üjjé l. övé

üjjék l. övék

ük l. ök

üldögél A *üldögéll* ↓ ↓, *üldögell* ↓ ↓, ~ | tn i kny. (Huzamosan ül vhol.) kedv | *Ott üldögéll öreganyám a szivafa alatt, asztán csak imátkozgat.*

üldögélget Vt *üldögéget* ↓, ~ | tn i kny. (Sokáig ül vhol.) kedv

üldöz l. kiüldöz

ülep Vn *illeg* ↓ ↓, *üllep* ↓, ~ | fn 1. Az ember fara. 2. A nadrágnak ezt fedő része. | *Éhasatt a gatyám illepe.*

ülepedik l. leülepedik

ülepszik A *illepszik* ↓ ↓, *üllepszik* ↓, ~ | tn i Folyadékban a szilárd anyag lerakódik. | *Mast má üllepszik a must.*

üléskosár Vt *ülléskosár* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Vesszöből font ülés a kocsin. | *Mihaszna a szép ló sallangos szérszámba, / hotyha nincs szép legény a zülléskosárba.* (Népd.-ból, AKHA I, 152.) | **Népr.** Csak jelentősebb alkalmakkor tették fel a kocsira; akkor például, ha vásárba, búcsúba, lakodalomba mentek. Vele csak a módosabb gazdák *urizátak* [urizáltak].

ület Vt *illet* ↓ ↓, ~ | fn 1. Nadrágnak az ülepe, a fart fedő része, fencke. 2. A gatyá, nadrág első része, ahol nyílás van. | 2. *Gyerők, nyitva van a gatyád illettye.*

üllő Vn ~ | fn 1. Nagy, csónak formájú acéltömb, amelyen a kovácsok az izzó vasat kalapálják. 2. Fába, tuskóba verhető, kissé homorú felületű vasék, amelyen a kaszát kalpáccsal kiverik. | 2. *Üllön szoktunk kiverni a kaszát, hogy éllös lögyön.*

ültet AJ *ütet* ↓, ~ | ts i 1. Növényt <palántát> a talajba helyez. 2. Kotlóst a kikeltetésre szánt tojásokra rak; ill. tojásokat rak a kotlós alá. 3. kny. (Szorgalmazza, hogy vki vхова le- vagy felüljön.) | 1. *Ijen korán kijütetted a muskádlikat?* 2. *Elütettem a kotylóst.* – *Tē mēg nēm ütettē?* | **Szerk.** *el ~, ki ~.*

ültetőfa A *ütetőfa* ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) Kis görbe fa(ágdarab), amellyel a palántáknak helyet csinálnak a talajban. | *Há tētētők a zütetőfámat?*

ültő A *üttő* ↓ ↓, ~ | mn Ülő <helyzet>. | *Esz csak üttő helibe várgya a készet.*

ünnep A *innep* ↓ ↓, ~ | fn kny. (Vasárnap vagy más jeles nap.) | *Innepre mindik kordoványcsizmát husztak a zembörök. – Régön a zöregök a zinnepöket jobban méktartották. Vasárnap nēm szoktak dógozni a mezön.* | **Szerk.** ~ nap.

ünneplő A *inneplő* ↓ ↓, ~ | mn 1. Ünnepre szánt, ünnepnapon viselt <ruha, cipő>. 2. Ünnepségen részt vevő <ember>. | 1. *Fővőszöm a zinneplő ruhámat.* | **Megj.** A címszó alakváltozata: **ünneplős** (*inneplős*).

üstház J ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) 1. Téglából, vályogból rakott tűzhely üsttel, bográccsal. 2. Fémből készült üstmelegítő. | **Népr.** Nagy üstökben főzték a jószágok számára a krumplit, répát. Disznóvágáskor itt főzték ki a hurkát, gömböcöt, és itt sütötték ki a zsirszalonnát.

üstöllést Vt *üstüllést* † | hsz Azonnal. | **Megj.** A 19. sz. végén még használt szó volt. KULCSÁR szerint (1986): *üstüllést* = tüstént.

üt l. beüt; felüt; megüt;

ütögeti-veregeti A *ütögettye-verögettye* †, *ütögeti-verögeti* ↓ | ts i Vkit többször ütöget-vereget. | **Megj.** KULCSÁR szerint (1986): *ütögettye-verögettye* = ütögeti-veregeti.

üttő l. ültő

üvé l. övé

üveg A *üheg* †, *üjeg* ↓, ~ | fn 1. Az üveg mint átlátszó anyag. 2. A belőle készített tároló edény. | *A kasznárék kiöntötték a bort ęty fazégba, merd üjeg'gyük nēm vót.* | **Szerk.** boros ~, csatos ~, pintes ~.

üveges l. szemüveges

üvegez l. beüvegez

üzekedik Vn *üzeködik* ↓ ↓ | tn i 1. <Nöstény kérődző állat> párosodni akar. 2. <Kérődző állat> párosodik. | 1. *Má üzeködik a Szökfű. Vidd el a bikához!*

üzletrész J ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) 1. Részvénnnyel váltott földterület, főleg erdő egy tagra jutó hányada. 2. A tulajdonjogot igazoló értékpapír. | 1. [A földbirtokossági-faluközösségi erdőben] *a téesznek van a lektőb részvénye, üzletrésze* [1964-ben]. (AKHA I, 33.)

üzen A *izen* ↓, ~ | ts i kny.

üzenet A *izenet* ↓, ~ | fn kny.

vacak A *vaszak* ↓ ↓, ~ | mn Silány, értéktelen. rossz – fn Az ilyen holmi. rossz | *Ijen vaszag borod van? – Eszt a vaszakot én nēm kērōm.*

vacakol AJ *vaszakul* ↓ ↓, *vaszakol* ↓, *vacakul* ↓, ~ | tn i 1. Hosszasan piszmog vmivel. rossz, gúny 2. Viccel, bolondozik vkivel. gúny 3. Piszkál, bosszant vkit. 4. Vmi nincs rendben. | 1. *Nē vacakuj annyit avvā a zōreg citorāvā!* 3. *Nē vacakuj velem, mer mōgbánod!* 4. *Ēgy idő ūta vaszakol a szivem.*

vacakolódik Vn *vaszakulódik* ↓ ↓, *vaszakolódik* ↓, *vacakulódik* ↓, ~ ↓ | tn i Hosszasan pakol, rendezkedik. | *Rōggel ūta vacakulóttok a garázsba?*

vacsorál Vn *vacsoráll* ↓ ~ | ts (és tn) i Vacsorázik. | *Hunap nālik vacsorálllok.* | **Szerk.** *meg* ~ | **Megj.** A mai nyelvhasználatban a címszó szokásosabb megfelelője: *vacsoráz(ik).*

vacsoracsillag Vn ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Esthajnalcsillag. | *Mā fōn van a vacsora-csillag.*

vad J ~ | mn 1. Nem házasított, nem nemesített <állat, ill. növény>. 2. Még be nem oltott facsemete. 3. Az emberhez nem szokott, veszedelmes állat. – fn 1. Vadon élő állat. 2. Az ilyen állat húsa <mint ételalapanyag>. 3. Képtelen gondolat, elképzelés. | 2. *Vad alanyba szoktam ojtani a kōrtét mēg a zalmát, és vadba ojtottam a hazaji szōllőt is.* – 1. *A vadak sok kárt tēttek a kukoricamba.* 3. *Tudod, hogy vadakat beszéssz?* | **Szerk.** ~ *alma*, ~ *kōrte*, ~ *macska*, ~ *liba*, ~ *lūd*, ~ *réce*.

vadgesztenye A *vadgesztōnye* ↓, *vadgesztēnye* ↑ | **Szerk.** (mn és fn) Diszfa [Aesculus hippocastanum], illetve ennek a termése.

vadházasság J *vatházasság* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) kny. (Életközösség házasságkötés nélkül.) rossz, gúny | *Ezōk sokājig vatházasságba étek.*

vádol¹ J *vádul* ↓ ↓, ~ | ts i Vmit vállal. | *Sok munkát vādūtam a télre.* – *Māskor nē vādújj ennyit!* | **Szerk.** *el* ~.

vádol² A *vádul* ↓ ↓, ~ | ts i Vkit hibáztat vmiért. | *Engōm vādúsz azér, hogy ērosszút a gyerōk?* | **Szerk.** *meg* ~.

vadréce Vn ~ | **Szerk.** (mn és fn) Vadkacsa. | *Sok vadréce fészkel a halastó mellett.*

vadvíz Vt *vadviz* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Szabályozatlan medrű vízfolyás. | *Kanāris vagy Bikal-árok, de Vadviz-ároknak is monták. A vize elōntōtte a réteket. Nēm vót [itt] akkor mēk hasitva árok.* (AKHA I, 47 és BMFN I, 11/177.)

vág l. *elvág*; *levág*; *megvág*

vágás Vn ~ ↓ | fn Frissen vágott erdőrés. | *A vágás telle vam má bokrokkā.*

vágat Vt ~ ↓ | fn Kivágott erdőrés.

vagdal AJ *vagdō* †, *vagdā* ↓ ↓, ~ | ts i 1. Gyorsan ütöget vmivel. 2. Vmihez, vmibe csapkod vmit. 3. Tömegével levág, öl <pl. baromfit>. 4. <Ismétlődően> sérteget, szemrehányásokat tesz. rossz | 1. *Vág'gyon lē hārom ideji hajtást, azokat fog'gya össze, és a monyaróhajtással addig vagdajja mindēg annak a kōrōszcsonytyát, amig ūk [a garabon-*

ciások] *vijnak*. (Népmondából: AKHA I, 326.) 3. *Űk most tikokat vagdānak a lakodalomra*. 4. *Fejihő vagdāta a sog disznóságát*.

vagdalózik Vn ~ ↓ | tn i 1. <Vmivel, pl. ostorral> összevissza csapkod. 2. <Erős hangon, bántó szavakkal> sérteget vkit. rossz | 1. *Nē vagdalózz avvā a zostorrā, mer baj lēz belüle!* 2. *A Kata, mér vagdalózó a szavajiddā?*

vágó¹ Vt ~ ↓ | fn Egy pászta (rész) a szőlőben. | *Van két vágó hazaji szőlőm*.

vágó² Vt ~ ↓ ↓ | fn 1. Vágóhíd. 2. Vágásra kerülő jószág. | 1. *Ez a tinó vágóra kerül*. – [A teheneket] *add el vágóba valahová!* (AKHA I, 167.) 2. *Kéd disznót eladásra szántam, ēggyet mēg vágónak*.

vágó l. káposztavágó; szénavágó

vagy A *vaj* †, ~ | ksz kny.

vajákosszony Vt ~ † | **Szerk.** (mn és fn) Kuruzslással, babonás gyógyítással foglalkozó asszony. | *Ha valamitü mēgijett ēty kizsgyerők, ēhiját a vajákosszonyt, hogy ōncse mēg*. | ÖNTÉS, HIDEGLELÉS

vájdling A *vájling* ↓ | fn Nagyobb, <5–10 literes> zománcozott edény. | **Népr.** Régebben főleg mosogatáskor használták; és disznóöléskor ebbe rakták a kifőtt hurkákat, gömböcöt meg a töpörtyüt. | **Megj.** A címszó német köznyelvi alakja: *Weidling* 'mosogatódézsza'.

vájog l. vályog

vakarcs Vn ~ | fn 1. <A dagasztóteknőben> összekotort kenyértészta. 2. Fejlődésben elmaradt gyermek, malac. rossz, gúny | **Megj.** Az 1. jelentésben még: *vakarék*.

vakaró l. ló(tehén)vakaró; seggvakaró (hecsedli)

vakbarázda Vt *vagbarázda* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) <Barázdák között> szántatlanul hagyott földsáv. | *Ha mēgugrott a ló, a zeke kiesőt a barázdábu, akkor ēgy-ēty hejön négy-őt mētēr úgy maradt* [szántatlan]. *Az vót a vagbarázda. A rōndős gazda az visszafordút*. – *Gyerünk vissza! Ijem munkát nēm lēhet végezni!* (AKHA I, 21.)

vaklyuk Vt *vaklik* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Falba <főleg pince falába> vájt, ill. épített lyuk. | *A vakligba van a tőcsér. Hozd ide!*

vakota Vt *bakota* †, *bakota* †, ~ ↓ | fn 1. Kopásból eredő folt a tükrön. 2. Kisebb-nagyobb foltok a gyümölcs <főleg a körte és az alma> héján. | 1. *bakota van a tükrön*. 2. *Csupa vakota ez a körte*. | **Megj.** E sorok írójának dédszülei (1946 telén) még ejtették a bilabiális v hangot (a β-t) ezekben a szavakban is: *volt* (βolt), *Vince* (βince), *velem* (βelem) stb.

vakotás Vt *bakotás* †, *bakotás* †, ~ | mn 1. Nem tiszta, foltos (vakuló) tükör. 2. Apró szemcsés héjú termény (alma, körte, babhüvely, sárgarépa stb.). | 1. *Vakotás lett a tükrünk*. 2. *De rossz ez a vakotás körte*.

valahová A *valahá* ↓, ~ | hsz kny.

valamelyest A *valamellest* ↓, *valamejjest* | hsz kny.

valamerre A *valamēre* ↓, ~ † | hsz kny.

valami J ~ | hsz Talán; összesen. – mn kny. | *Gyűttek a boszorkányok is. Valami heten vótak. – Aggyatok valami jót neki!*

választási Vn *válosztási* ↓, ~ | mn Szopástól elválasztott <malac>. | *Vettem négy választási malacot a vásárba.*

válik l. *nekiválik*; *útnak válik*

vall l. *megvall*

való l. *előbbrevaló*; *fejrevaló*; *jórevaló*; *nyakravaló*; *odavaló*; *rajtavaló*; *semmirevaló*; *sütnivaló*; *szemrevaló*

valósi Vn ~ | mn Vmely vidékre, környékre, faluba való. | *Há valósi ké? Csak něm döbrögeci?*

váltás A *váltás* ↓ ↓, ~ | fn kny. | *Nē lenne addik töb váltás [az őrségben].* (AKHA I, 165.)

váltott gyerek Vt *vátod gyerök* † | **Szerk.** (mn és fn) <A boszorkány által> elcserélt gyerek <csecsemő korában>. | *A pójásbaba vánkossára óvasót [rózsafüzért] kő tēnni, nēhoty kicserējjék a boszorkányok!* (AKHA I, 104.) | **Népr.** A helyi hiedelem szerint a boszorkány képes arra, hogy *kicseréli* [kiváltja] az újszülöttet, vagyis másikat hoz helyébe. Ezért régen – óvatosságból – több héten át nem engedtek a kisbaba közelébe boszorkánynak tartott öregasszonyokat.

vályú A *válu* ↓, *vāju* | fn kny. | *Husztam fris vizet a váluba.*

van l. *kivan*; *nagyban van*; *odavan*; *várandóban van*

váncog Vt ~ ↓ ↓ | tn i <Nehezen érthető módon>, vmely német nyelvjárásban beszél. gúny, tréf | *Esz csak váncogni tud.*

vándorló AJ *vándolló* ↓ ↓, ~ | fn Kéregető vándorkoldus. | *Sokszó gyűttek ide is vándollók.*

vándorol A *vándol* ↓ ↓, *vándorul* ↓, ~ | tn i <Folyamatosan> hosszú utat tesz meg. | **Szerk.** *el* ~, *ki* ~.

vánkos Vn ~ | fn 1. Fejpárna. 2. A lószerszám borítója a háti részen. 3. A taligán ez tartja az eke göröndjét. | 3. *Tēdd a vánkossra a göröndő elejit!*

vánkosciha Vt ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Párnahuzat. | **Megj.** A *ciha* elsősorban a *vánkos* [párna] és a dunyha tolltartója, de újabban a párnahuzatot is a *ciha* szóval nevezik meg. | CIHA

vánszorog A *váncorog* ↓, ~ | tn i 1. Nehézkesen jár; szinte vonszolja magát. 2. Fáradtan, kimerülten jár. | 1. *Szēgény öreg lassam má váncorogni sē tud.* 2. *Mullaccság vót abba a Zalmási-csárdába. [...] Asztán ugy éjfélt után váncoroktunk haza nyári üdőbe.* (AKHA I, 162.)

varacskos Vt ~ ↓ | mn Apró dudorokkal borított <felület>. | *Mijen varacskos má a zőrek tikunk lába.*

varacskosbéka Vt *varacskozsbéka* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Varangyosbéka. | *Vigyáz, nēhogy lēhuggyozzon a varacskozsbéka!*

várandós asszony Vn ~ ↓, *várandós* ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Terhes asszony. | *Régön*

égy asszonynak, mék ha várandós vót is, bele köllöt mēnni neki a hidek kátyóba kendőrt mosni, mer az előrébre való vót, mint a zegésség. | **Megj.** A címszó változatai: várandós, várandóban van. Ma így mondják inkább: *terhes, gyerököt vár.*

várás J ~ | fn Várakozás. | *Közbe Hajnal mēgunta a várást.* (Népmeséből: AKHA I, 311.)

varcog Vt ~ ↓ | tn i Vmi kellemetlen, csikorgó hangot ad. | *Valami varcogott a fogajim között, ujan kavicsféle.*

varjú A vargyu ↓ ↓, varju | fn A galambnál nagyobb, fekete tollú madár [Corvus]. | *Ellepték a vargyuk a vetésőket.* | **Megj.** Családnévként: *Varjú János.* Ez a család állította a mai Kossuth Lajos utca végén a *Vargyu-köröszőt* 1899-ben. Felújították: 1999-ben.

varr A vór †, vār ↓, ~ ↑ | ts i kny. | *Vargyon nekőm ēty széb blüsz!* – *Ujan dēragán vórnak ezők a városi szabók.* | **Fr.** *Nyakába vār.* [Reá hárit vmit, vkit.] | **Szerk.** *be ~, el ~, ki ~, meg ~, össze ~.*

varrógép A vārógép ↓, varógép ↓, ~ | **Szerk.** (igenév és fn) Lábbal hajtott gép, amivel varrtak. | *Ēromlott a vārógépem.* | **Népr.** KULCSÁR szerint (1986): „Vannak helységek, hol *varrógépet* is látni már parasztházaknál.” (K. J.: „Hegyhát” 239.)

vártépiszli Vt *vártépiszli* ↓ ↓ | msz A német *Warte ein bisschen!* (nyelvjárási változata: *Wart' a bisser!*) kifejezés magyar megfelelője 'Várj egy kicsit!' jelentéssel. tréf | **Fr.** szerű mondatban: *Vártépiszli, hurka sil [sül]!* [Várjál, mert hamarosan ehetünk!]

vasal Vn ~ | ts i 1. Ruhát simít vasalóval. 2. Lovat patkol. 3. Kereket és más kocsialkatrészt vassal erősít meg. | 2. *A Cukor Miska bácsi szokta vasáni a lovajimat.* 3. *Józsi bácsi, vasājja mēg a kerekemet!* | **Szerk.** *meg ~, el ~, ki ~.*

vásál l. vásárol

vásárfia Vn *vásárfija* ↓ | **Szerk.** (fn és sz.jeles fn) Vásárból hozott ajándék <gyerekeknek>. | *Mindék kaptunk valami kis vásárfját.*

vasárnap A vēsárnap †, ~ | fn kny. | *Vēsárnap öregapám sokszó ēggy órájig is fēnyősítotte a csizmájit.* – *Vasárnapon nēm dógosztunk a mezőn.*

vásárol A vásál ↓ ↓, vásáru ↓ ↓, ~ | ts i kny. | *Eszt itt a bódba vásátam.* | **Szerk.** *be ~, meg ~.*

vasderes l. deres

vasfazék J ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) 1. Vasból készült nehéz főzőedény. 2. Álszent személy. | 1. *Vasfazégba fősztünk a riskását.* | **Népr.** Régen a vasfazéknak volt három lába. Ezért ezt *tiglinek*, *vaslábnak* vagy *háromlábnak* nevezték. Ezzel az edénnyel szabtéren is tudtak főzni.

vasgereblye A vazsgerébgye ↓ ↓, vazsgereble ↓, vazsgerébje | **Szerk.** (fn és fn) Vasból készült, fogakkal ellátott talajjegyengető eszköz. | *Vazsgereblyévē tudom csak szépőn ēdógózni a földet.* | **Népr.** Régen a gereblyét bognárok készítették fából. | GEREBLYE

vásik l. elvásik

vásít Vt *vásitt* ↓ | ts i Okozza, előidézi, hogy vmi vásottá legyen. | *Nagyon vásittya a zembör fogát a savanyó óma még még a sósika* [sóska] is.

vaskapocs J ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) 1. Vasból készült, két végén hegyes és meghajlított kapocs a gerendák összefogására. 2. Rúdra erősített kettős vaskampó. | **Népr.** Régen ez utóbbit tűzoltáskor használták. Vele rángatták le az asztagról az égő kékvet.

vasláb Vn ~ ↓ | **Szek.** (fn és fn) Vasból készült, háromlábú edénytartó eszköz. (L. még a *tigli* és a *vasfazék* címszó a.!) | **Népr.** A szabadtéri főzésnél használták. Ezen állt a vasfazék. Nevezték *tiglinek* is. | TIGLI, VASFAZÉK

vasmacska Vn ~ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Vasból készült háromágú horgony. | **Népr.** Ezzel szokták kihúzni a kútba esett vödröket.

vasvilla A *vasvella* ↓, ~ | fn kny. | *Hozd ide a vasvöllát!* | VILLA

vászón A *vászony* ↓, ~ ↑ | fn Kenderfonalból készült szövet. | **Népr.** Régen a menyecske hozományához tartozott a *vászony* mégpedig *türetvászony* formájában. Ebből vágtak le *lepüdőnek*, *péntőnek*, *gatyának*, *ümögnek*, *törükközőnek* való darabokat. A 19. sz. végén még majdnem minden háznál voltak szövőszékek. A szövést főleg az asszonyok végezték. Takácsok szőtték a finomabb vásznakat. | **Szerk.** ~ *cseléd*, ~ *gatyá*, ~ *ing*, ~ *lepedő*, ~ *törükköző*. | TÜRETVÁSZON

vászonzseléd Vt ~ † | **Szerk.** (fn és fn) Asszony.

vászoning Vt *vászonying* † | fn Vászónból varrt ing. | [A férfiak] *a zünnepi gatyához eszt vették föl: fehér vászonying bő ujjal, fekete puruszlik* [pruszli], *fekete nyakravaló, elü mászlira kötve*.

vatarász Vt ~ ↓ ↓ | ts és tn i Kotorász, keresgél vmit. gúny | *Meddig vatarászó még benn a szobába?* | VATAT

vatat Vt ~ † | tn i Matat; hosszasan keresgél vmit. | MATAT, VATARÁSZ

vécé A *véce* ↓, ~ | fn Vízüblítéses vécé. | **Megj.** A régi (udvari) vécék neve: *klozet*, *rétterát*, *árnyékszek*.

veckendezik l. **kiveckendezik**

védőnő A *védőnő* ↓, ~ | fn kny.

végett J ~ ↓ | nu Miatt <értelemben>. | *Nagyon haraguttak rá a faluba, mer sokat megbüntettek végette.* (AKHA I, 163.)

vékonya Vn *véknya* ↓ ↓, ~ ↓ | fn Dereka. | *Uty fáj a vékonyom. Nyomogazsd még!* | **Megj.** Csak birt. sz.jeles alakban.

vélág l. **világ**

vélekszik Vn ~ ↓ | tn i 1. Véleményt alakít ki. 2. Emlékszik <vmire>. | 2. *Ém még vélekszők rá, mije naty tél vót negyvengybe.*

velembéli Vt ↓ | mn Velem azonos korú. | *A Laci az velembéli vót.*

velik l. **velük**

vëlla l. **villa**

velláz l. **villáz**

velük A *űvelik* ↓ ↓, *velik* ↓ ↓, ~ | nm kieg. alakja. | *A kiskanász tēhāt belopózott velik.* (Népm.-ből, AKHA I, 317.)

vemhes Vn ~ | mn Méhében magzatot hordó <tehen, ló>. | *Vemhes a tehenünk.*

vemhezik Vt ~ ↓ | tn i Ló csikót hoz világra. | *Vemhezött a Sződrös. Szép csikaja lőtt.* | Szerk. meg ~.

vendégeskedés Vn *vendégösködés* ↓, *vendégeskedés* | fn 1. Vendéglátás, vendégvárás. 2. Vki vendégként van jelen vhol. | 1. *Nálik sokszó vót vendégösködés.* 2. *Szivessen mēnt, mer szerette a vendégösködést.*

vendégshivó Vt *vendékhívó* ↓ ↓, *vendékhivó* ↓ | Szerk. (fn és igenév) A lakodalomba vendégeket hívó személy. | Népr. KULCSÁR szerint (1986): [A lakodalom előtt pár nappal] „egy bőbeszédű rokon „vendéghívó” nagy csobolyó borral jár a vendégeket meghívni, mindenkivel megköstoltatván abból a *menyegzős bort*.” (K. J.: „Hegyhát” 242.)

vendéglős Vn ~ ↓ | fn Kocsmáros. | Népr. Régen a vendéglős nemcsak borkiméréssel foglalkozott, kis boltot is működtetett a kocsmá mellett. Alkalmanként ellátta a község lakóit friss hússal. KULCSÁR írta (1896-ban): „Kisebb helységekben a vendéglős [évente?] csak kétszer-háromszor vág marhát, nagy dologidőben pedig egy-két birkát; azt is csupán egyesek hordják.” (K. J.: „Hegyhát” 234.) | Megj. Ma a vendéglős szót már nem igen használják. Helyette ezt mondják: *italboltos, kocsmáros*.

vendégoldal Vt *vendégódal* ↓ ↓, ~ ↓ | Szerk. (fn és fn) Két hosszú rúd a karfákon, a szekér oldalán. | Népr. Betakarodáskor és szénahordáskor tették fel ezeket a *hosszikocsira*, hogy a rakfelületet megnöveljék. | KARFA

véndely Vt *véndöl* †, *véndő* | fn Zsirtároló zománcozott bádagedény; zsírosbődön. | *Másfél vëndő zsirom lētt a zidén.* | Népr. Régön fábu csinyáták a zsírosbődönöket vagy vëndöket. Ezögbē hamar mēgavasodott a zsir. Uty tartották, hogy jó a zavazs zsir betekség ellen. – *Ha ēgy legény ápolatlan, szutykos lányt vett el [feleségül], így bosszantották a pajtássaji: Eszt tuitad ēvēnni, eszt a zsirosvëndőt?* | Szerk. kis ~, nagy ~, fa ~, bádög ~.

vénül l. **elvénül**; **megvénül**

venyige Vt *venyöge* †, ~ | fn 1. A levágott szőlővessző. 2. A belőle kötött rőzsecsmó. | *Dobgyatok ēty kis venyigét a kemincēbe, mer annak jó nagy láng'gya van.*

vérad l. **virrad**

véraszt l. **virraszt**

vérasztás l. **virrasztás**

vérasztó l. **halottvirrasztás** a.

verbunk Vt *vērbung* ↓, *verbung* ↓ | fn kny. (Páros ütemű, régi magyar katonatánc.) | Megj. Régen a lakodalmak, bálok kedvelt tánca volt. KULCSÁR szerint (1986): „[Mulatságokon] Első táncz mindig a „*verbung*”, a mi a lassú magyart pótolja, – ezt csak a legények lejtik.” (K. J.: „Hegyhát” 248.)

verbunkol Vt *vērbungol* ↓, *verbungol* ↓ | tn i Járja a verbunkot. | *Ēj, de szerettem én verbungóni! – De szépön járgyák a verbungot! – Sokat verbungótunk.*

vercájg Vt *vērcájg* ↓ *vērcájg* | fn Eszköz. tréf | **Megj.** A címszó német köznyelvi megfelelője a *Werkzeug* 'szerszám, eszköz'. | *A Jukēr Toncsi bácsi kimosta a vērcájgokat [a körpülőző csöveket], asztán köszönés nekü ēfutott.*

***verebély** Vt *verebél* †, *verebėj* † | fn Veréb. | *Ó, szent kut, verebél, / had ballag'gyon befelē!* (Vőfélyrigmusból, AKHA I, 92.) | **Megj.** A címszó és alakváltozatai azt igazolják, hogy a mai *veréb* szavunk nyelvjárási alakja korábban a *vereb* lehetett. (L. TESz. 3: 1118, 1119.)

verejték A *veritték* ↓, ~ | fn kny. (Izzadság.) | *Csupa veritték a zarcod.*

véreshurka AJ *vérőscsurka* †, *vérőshurka* ↓, *vérēshurka* | **Szerk.** (mn és fn) Kukorica- vagy rizskása, sertésvér és sült hagyma keverékével töltött hurka. | **Megj.** Újabban *kásashurka* a neve. – Valószínű, hogy tréfalkozási szándék teremtette a *vérőscsurka* alakváltozatot. | **Fr.** *Szakagy mēg, mind a vérőscsurka!* – mondták régen egymásnak a haragosok. (Gyakran elszakadt az a vékonybél, amibe a véreshurka tölteléke került!)

vergőlődik Vt ~ | tn i 1. Vergődik, szenved. 2. A bajból kétségbeesetten igyekszik kijutni. 3. Nem boldogul <az életben>. | 1. *Csak vergőttem egész éjjel a zágyamba.* 2. *Ot vergőlődött a Bandi bácsi a lēk széllin. Kevēsön mullot, hogy nēm fullatt a tóba.* 3. *Jába vergőlőttem, sēm mire sē vittem.*

verha Vt *vērha* † | fn Felszakadt és kiköhögött váladék, hurut. | *Hogy ēköpkötte ez a vērhát!* | VERHÁS

verhás Vt *vērhas* † | mn Köhögős, köpködős beteg ember. | *Nē mēnny a közelibe sē ennek a vērhás embörnek!* | **Megj.** A címszó feltehetően a *vérhás* 'véres has' szavunk nyelvjárási változata. (TESz. 3: 1120.) | VERHA

veritték l. **verejték**

vermelő Vt *vermülő* ↓ ↓, *vermölő* ↓, ~ | fn Erős acélból való, keskeny kapa. | *Add ide a vermölömet!* | **Megj.** *Vermelőkapa* néven is szokták említeni. A talajmunkák, pl. veremásás során vermelővel és csákánnyal vágják fel a keményebb, köves részeket.

vernyákol Vt *vērnyákul* ↓ ↓, *vērnyákol* ↓ | tn i 1. Macska <párazás idején> hosszasan és éles hangon nyávog, miákol. 2. Kisgyermek nyafog. tréf 3. Vki éretlen, durva hangon, kornyikálva énekel. rossz, tréf | 1. *Má mēgen vērnyákušnak ezők a kurva macskák!* 2. *Nē vērnyákoj má, aranyom!* 3. *A részögők éfélig vērnyákútak a kocsmába.* | VERTÁKOL, VERTYOG

verő szem Vt *verő szōm* † | **Szerk.** (igenév és fn) Szigorú, ártó tekintetű szem <a helyi hiedelem szerint>, amitől a kisgyermek megijedhet. rossz | **Népr.** A megijedt gyermekre szokták mondani: *szōm ártott a kicsinek*. Ilyenkor javasasszonyt hívtak, és az *mēgöntötte* az ijedt gyermeket. (L. még K. J.: „Hegyhat” 251, *szemvív* és *öntés* a.!) | MEG-ÖNTÉS, RONTÁS, SZEMMELVERÉS, SZEMVÍZ

vers Vn ~ | fn 1. Rend, sor; egységnyi rész 2. Harangozaskor a szünetekkel tagolt harangozás kisebb része. 3. kny. (Költemény.) | 1. *A menyasszony kikérésekor a muzsikások két versöt szoktak jácconni. A zēgyik: Édősanyám is vót nekōm..., a másik: Rácsos kapu, rácsos ablak... 2. A kiharangozaskor tunni lehet, ki hāt mēg, mer ha ēgy versöt*

csöndittenek, akkor fíjatal, ha kettőt, akkor asszony, ha hármat, idősebb embör [férfi] a halott.

versengel Vt *vörsöngül* ↓ ↓, *versöngöl* ↓, *versëngël* | tn i 1. Versenyez, vetélkedik vkivel. 2. Felesel. rossz | 1. *Ëgy asszony mëg a fíja vörsöngütek ëccër abba, hoty ki tud mëgënni tőb lëcsót. A zasszony gyözöd, de lelebetegödött, és mëk köllött opëráni.*

verseny A *vörsöny* ↓ ↓, *vörsöj* ↓, *versöny* ↓, *versëny* ↑ | fn kny. | *Ez nagy versöny vót. – Vörsönt [cgymással versengve] ittak a legényök.*

versenyez A *vörsönyöz* ↓ ↓, *versönyöz* ↓, *versënyöz* ↑ | tn i kny.

vertákol Vt *bertákul* †, *vértákul* ↓ ↓, *vértákol* ↓ | tn i Éjjelez; virraszt. | *Mëgen n vértákútam a gyerök mellet, mer a láz mijat nëm tudott elalunni. | Megj.* Valószínű, hogy a régi katonai nyelvből került a helyi nyelvjárásba. Az őrségben levő katona megál-lító-figyelmeztető (német nyelvi) mondata volt a *Wer da?* 'Ki (van) itt?'. Mivel éjszaka állítottak őrséget, a *Wer da?*-hoz kapcsolódhatott az 'éjjelez, virraszt' jelentés. A német szó magyar toldalékolásával (*vërda* + *l* > *verdál* vagy *vërda* + *kol* > *vërdákol*, *vërtákol*) alakulhatott ki a *vërtákol* ige.

vertyog Vt *vértog* ↓ ↓ | tn i <A kotlós> nyugtalanul, ismétlődően rikácsoló-rekedtes hangot ad. | *Na, ëkötýt ám a tikom, mer vértog.*

vésárnap l. **vasárnap**

véső A *vësü* ↓, ~ | fn kny.

veszekedik l. **elveszekedik**, **megveszekedik**

veszelődik Vt ~ ↓ ↓ | tn i 1. Vmi feleslegesen fogy, pazarlódik. rossz l. Nem tudni, hogy vmi miért veszett el. | 1. *Csak veszelődik a sok fösték, ha nëm rázod lë jobban a meszellőt. 2. Valahun ëveszelődött a bicskám. | Szerk. el ~.*

veszéles A *veszëllös* ↓ ↓, *veszëlös* ↓ ↓, *veszëjös* ↓, *veszëjës* | mn 1. Aki, ami bajt, veszélyt okozhat. 2. Veszéllyel járó. | 1. *Veszëllös lëhet ëgy ijen nagy, vastak kigyó. (AKHA I, 166.) 2. Ëm mindig veszëlös utakon jártam.*

vetélő Vn *vetëllő* ↓ ↓, ~ | fn Alkatrész a szövőszéken végzendő munkához. | **Népr.** Fából készült, csónak alakú eszköz, amely tartja a benne levő *csévét*. Ezt dobálják szö-véskor a hosszanti fonalak közé, s a *csévéről* ide kerülő keresztfonal szaporítja a vásznat, mégpedig átdobásonként egy fonalvastagsággal.

vetemedik l. **megvetemedik**

vetet Vt ~ ↓ ↓ | fn Egy vellányi, ölnyi takarmány, amennyit egy alkalommal a jószág elé dobnak, vetnek. | *Dobni köllene mëg ëgy vetet lucërnaszënat a lovaknak!*

vetőszántás Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (igcnév és fn) A gabona vetése előtti újabb szán-tás. | *Összë, vetés elött vót a keverőszántás vagy vetőszántás. Azër, hogy job lögyön a talaj. Utána minygyár gyütt a vetés. (L. még AKHA I, 19–21.) | KEVERŐSZÁNTÁS*

vettesbél Vt *vëttezsbél* ↓ ↓ | **Szerk.** (mn és fn) Bél, amit boltban vásároltak <hurka-és kolbásztöltéshez>. | *A vëttezsbél job, mind a rëndös; és keveseb vele a munka.*

viasz Vn *víjaszk* ↓ ↓, *víjaksz* ↓ ↓, *víjasz* | fn kny. | *Régön víjaszkā csinyáták a*

mögöntést a javasasszonyok. | **Népr.** Megolvasztott viasszal – gica segítségével – hímezték korábban a húsvéti tojásokat. | HÍMESTOJÁS

viaszosvászon Vn *vijaszkosvászony* ↓ ↓, *vijaszosvászon* | **Szerk.** (mn és fn) A konyhaasztal leterítésére használt, viasszal bevont vászon. | *Hun vették eszt a szép vijaszosvászony terítettőt?*

viaszérés AJ *vijaszkérés* ↓ ↓, ~ | **Szerk.** (fn és fn) A gabona érettségének foka, mutatója. | *Hát amikó vijaszérérsbe vót a gabona, akkor lehetőt kezdeni a zaratást.* (AKHA I, 24.)

vicikvacak A *viszikvaszak* ↓, ~ | mn Értéktelen, silány <holmi>.

vicikel-vacakol AJ *viszikül-vaszakul* ↓ ↓, *visziköl-vaszakol* ↓ ↓, *vicikél-vacakol* ↓ | tn i Piszmog, szöszmötöl <vmivel>; vacakol. | *Ez itten órákig visziköl-vaszakol a motorgyává.*

vicsorog Vt *viccsog* †, ~ | tn i Bántóan éles hangon, folyamatosan nevet. rossz, tréf | *Ott a boszorkányok csufondárossan viccsoktak, még a szoknyájukat is fölhuszták.* | **Megj.** A *viccsog* a *vicsorog* ige rövidült alakjának látszik, de az is lehet, hogy a *vicsog*, *viccsog* önálló töszó 'élesen nevet' jelentésben.

vigyáz J ~ | tn i Éberen figyel és óv vmit, vkít. – ts i Őriz vmit. – tn i Figyel vmire. | *Vigyázz a ruhádra, gyerekek! – Vigyázd a hurkát egy darabig! – Na, most vigyázz a szavajimra!* | RÁVIGYÁZ

viggyan Vt ~ ↓ ↓ | tn i Vmi vhonnan hirtelen előjön, látszik. | *Látot, hogy viggyan a foga a nevetézsbe?* | **Megj.** Inkább ik-vel használatos ige. – *Ujra kivigyant a nap a főjhők közü.* – *Kiviggyant a szép térde a szoknya alu.*

vigyor Vn ~ | mn Nevetős, mosolygós <személy>. kedv, tréf | *Ennek mindig ijen vigyori arca van.*

***vikler (vikli)** Vt *vikli* † | fn A ház mennyezetének eleme két gerenda között. | **Népr.** Régen a lakóházak mennyezete ezzel készült. A *vikliző mester* erősebb, kb. 120 cm hosszú rúdra rozsszalmát tekert, s ezt folyamatosan bekente polyvás sárral. Minden tekerés után asztalhoz verte a készülő viklit, hogy a sár és a szalma jobban tömörödjön. Megszáradás után a vikliket a gerendák közé (egymás mellé) rakták, majd bevakolták. Schumann János bácsi volt az egyik legjobb vikliző. (A *vikli* szó eredetéről a *pelyvaskunyhó* a.!)

vikliz(ik) Vt ~ ↓ ↓ | ts i Viklit készít. | VIKLI

viksz Vn ~ ↓ ↓ | fn <Egykor> cipőtisztító paszta és kályhafényesítő szer neve volt. | *A bódbu hosztam kétkrajcáros, fadobozos vikszöt; és ez éty hónapig is ölég vót a naty kordoványcsizmákra.* | **Megj.** A címszóval kapcsolatban van a *suviksz* és a *subick*. | SUVIKSZ

vikszel Vn *vikszül* ↓ ↓, *vikszöl* ↓ ↓, *vikszol* ↓ ↓, *vikszél* ↓ | ts i Viksszel beken, tisztít vmit. | *Jankó bácsi, kivikszüte má a csizmájját? – Nëm szerettem kájhát vikszöni.* | **Megj.** A *vikszel* igét jobbára csak ik-s formában használták. A fogalom mai neve: *bokszol*, *bagaroloz*. – A címszó alakváltozatának látszik a *suvikszol* ige. | **Szerk.** ki ~. | SUVIKSZOL

vikszes Vn *vikszös* ↓ ↓, *vikszos* ↓ ↓, *vikszés* | mn 1. Kivikszelt (fényesített) <cipő, csizma>. 2. Fénymázzal bevont, fényes <cipő, csizma>. | 2. *De szép vikszös cipőd van!*

világ AJ *vélág* †, ~ | fn 1. Világosság, fény. 2. kny. (A Föld és a rajta létező természeti, társadalmi alakulatok.) 3. kny. (Az emberiség.) 4. kny. (A jövőbeli boldogabb élet.) | 1. *Má korán röggē vélág vót nálík.* 2. *A Tombi Jóska bácsi sokat tekergött a világba.* (AKHA I, 320). 4. *Mink má nēm érünk mög asztat a vélágot, amikor a szēgén népnék is jobb lēssz a sora.*

világol Vt *világul* ↓ ↓, ~ | tn i 1. Lámpát éget; villanylámpával teremt világosságot. 2. Vmi világít vhol. | 1. *Nēm kő má világúni, mer drága a pētrólējum! Fújd el a lámpát!* 2. *Akkor má messzirü világút valami.*

villa Vn *vëlla* ↓, ~ † | fn 1. Mezőgazdasági rakodóeszköz. 2. Evőeszköz. | **Megj.** A *vëlla* szó a jelentésekben szereplő fogalmakra vonatkozik. Újabban az evőeszköz megnevezésére is a *villa* szót használják; és bizonyos egységesítő szándék érvényesülésével újabban a rakodó eszköznek ugyancsak *villa* a neve. | **Népr.** A főbb munkák szerint itt is volt: *kévehányó vëlla, széna- és szalmahányó vëlla, ganyézó vëlla, répahányó vëlla.* Anyaga szerint: *favëlla, vasvëlla.* A *favëllát* szénaforgatásra használták.

villamos A *villanyos* ↓ ↓, ~ | mn Villamos árammal működő; árammeghajtású <gép>. – fn kny. (A városi közlekedés egyik eszköze.) | *Vëttem ēgy villanyos motort. – Villanyossal is utasztam legutóp Pestön. – Pécsön űtem utójjára villamoson.*

vinyároz Vt ~ ↓ ↓ | tn i Viháncol, hangoskodik. rossz | *Ez a lán nagyon tud ám vinyározni. – Nē vinyározatok állandójjan!*

vinnyog Vn ~ | tn i 1. <Kutya, macska> éktelen és éles hangon nyüszít, ill. nyávog. 2. <Személy> furcsa, éles hangokat hallatva vigyorog. rossz, tréf | 1. *Éjjē rōttenetōssen vinnyoktak a macskák.* 2. *Ugy vinnyoksz, hogy rosز hāgatni.*

virágvasárnap l. **bárkavasárnap** a.

vircsolódás Vt ~ ↓ | fn Torzszalkodás, veszekedés. rossz | *Mire jó ez a vircsolódás?*

virgács Vn ~ ↓ | fn 1. Mikulásra adott (kapott) kis díszes vesszőnyaláb. 2. Füzveszszöböl font korbács vagy subrika. | **Népr.** A *subrikával* mentek régen a gyerekek *subrikálni* dec. 28-án, aprószentek napján. | KORBÁCSOLÁS, SUBRIKÁLÁS

virgolódik Vt ~ ↓ | tn i Vergődik, küszködik. rossz | *Sokat virgolódok a kissebbik fjjammā, mer nēm hāgat rám.*

viribel Vt *viriböl* ↓ ↓, *viribél* | tn i 1. <A kacs és a lúd> hangosan, vurityelve iszik. 2. <Gyermek> a pohárból hangosan, buborékokat keltve iszik. tréf | 1. *Gyerōk, nē virbōjj!* | VIRITYEL

vurityel Vt *virityül* ↓ ↓, *virityöl* ↓, *virityél* | tn i Kacs és lúd a csörét vízbe mártva, a vizet szétszórva iszik. | *Hogy virityűnek a rēcék!* | **Szerk.** ki ~. | VIRIBEL

virrad A *vérad* ↓, ~ | tn Hajnal van; kezd világosodni. | *Kejjünk föl, mer má vérad!* | **Szerk.** meg ~.

virradat A *véradat* ↓, ~ | fn Hajnal.

virradó A *véradó* ↓, ~ | fn A hajnal kezdetének megnevezése. – mn A szóban forgó napot megelőző éjjel. | *Virradóra értem haza. – Mára véradóra éccaka nekőm nēm sok nyuktom vót.*

virraszt Vn *véraszt* ↓, ~ | tn i 1. Beteg vagy halott mellett ébren tölti az éjszakát. 2. Éjjel ébren van; nem alszik. | 1. *Egész éjjē vérasztottam a beteg apám mellett.*

virrasztó Vn *vérasztó* ↓, ~ | mn Az a személy, aki virraszt. – fn Az a hely, ahol a halott mellett virrasztanak. | *Tēnnap en [én] is vérasztóba vótam.*

virrasztás Vn *vérasztás* ↓, ~ | fn A halott melletti virrasztás imádkozással, halottsiratással és csendes beszélgetéssel. | HALOTTVIRRASZTÁS

virtigli Vn ~ ↓ | mn Igazi, valódi. tréf | *Ezök asztán virtigli legényők! Mēgállás nekü tunnak dőgozni.* | **Megj.** A címszó bizonyára német eredetű a falu magyar nyelvjárásában. Német köznyelvi jelentését ma már nem ismerik.

viselet J ~ ↓ | fn 1. A mindennapi (köznapi) ruházat <nők és férfiak számára>. 2. Viselkedés. | **Megj.** Ma a *viselet* szónak inkább 'ünnepi ruhaviselet' a jelentése. A 2. jelentés ma már csak a *magaviselet* szóban él.

viselőruha Vt *visellőruha* ↓ ↓, ~ ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) Hétköznapi ruha. | **Megj.** Így is nevezik: *viseltesruha, dőgozóruha* vagy *munkásruha*.

viselős Vn ~ ↓ | mn Terhes nő. szép | *A viselős asszonyokat régön nem kiméték ám ugy, mind a mostanijakat.*

visintozás Vt ~ ↓ | fn Visongás. | *Ez a nagy visintozás má szinte hasogati a zembör fülit.*

visintozik Vt ~ ↓ | tn i <Gyermek és állat> hosszan és többször visít.

viszket A *viszked* ↓, ~ | tn i kny.

viszketeges Vt *viszketegős* ↓, *viszketegës* | mn Viszketős testrész, ill. ilyen ember. | *Égy idő óta ujan viszketegős a hátom.*

viszolyog A *viszolog* ↓ ↓, *viszojog* | tn i 1. A kellemetlenségektől szinte fél, borzong. rossz 2. Vmitől erősen vonakodik. rossz | 1. *Mindég viszojoktam a magassáktu.*

visszaereszkedik Vt *visszaereszkődik* ↓ ↓ | tn i Felenged, megpuhul <a fagyos hús, gyümölcs stb.> a meleg hatására. | *A mirelidgyümölcs még akkor is jóízű, ha visszaereszkődik.*

visszafelel Vt ~ ↓ | tn i 1. Válaszol. 2. Keményen, szembeszegülve válaszol. rossz | 2. *Csönyán visszafelēt a Pista a zaptjának.*

visszája Vn *visszájja* ↓, ~ | sz.jeles fn 1. Szerszámnak a fogójával ellentétes vége. 2. Vminek az ellenkezője, ellentéte. 3. A textil (pl. a szőtt vászon) fonákja. | 2. *Bisztam a szőrdőncsémbe, asztán éppen a visszájja történt velem.* 3. *Ez a vászonynak a visszájja, de ez is szép.*

visszajáró lélek Vt *visszajáró lélők* † | **Szerk.** (igenév és fn) | **Népr.** A helyi hiedelem szerint a meghaltak lelke egy darabig még visszajár. Ezért pl. Gerényesen és Mocsoládon is a halotti tor napján még ételt tettek ki az ablakba. (L. még AKHA I, 99.)

visszarebben Vt *visszaröbben* † | tn i Újraébred; visszatér vhonnan <pl. a halál mez-

gyéjéről>. | *Má még is fásút! Má hideg. [...]* Ném köll a zágyra üni! Hátha visszaröbben szegénykém. (AKHA I, 181.) | **Megj.** A címszó a *visszaröppen* ige alakváltozatának tünik.

visszaszól Vn ~ ↓ | tn i 1. Felel; válaszol. 2. Tiszteletlenül felel; visszabeszél. rossz | 1. *Monta neköm, hogy évinne engöm is a vásárba. Erre visszaszótam, hogy örülök neki.* 2. *Ferkó csunyan visszaszót a zaptának.*

visszaver Vn ~ ↓ | tn i Verést viszonz. | *Kapott ám bőven a társaitu, de ű is visszavert nekik.*

***vivegelődik** Vt *vivögölődik* ↓ ↓ | tn i Kis részletekben, folyamatosan visz (viveget?) vmit. kedv, tréf | *Látom, má mögen vivögölőc, Mariskám!*

vizestetü Vt *vizestetü* † | **Szerk.** (mn és fn) Fagyás. | *Mozsd még a lábodat, lányom abba a hamus vízbe, amibe a pemétöt mártogattam. Akkor maj kimén belüle a vizestetü.* | **Megj.** A különleges tájszavunk eredeti jelentéséről nem tudtak adatközlőim. A szó szemléleti alapja talán ez volt: a meleg és kissé lúgos vízbe rakott jéghideg lábón azt lehetett érezni, hogy bizseregni kezd; mintha tetük (bogarak?) másznának rajta. (L. még a *pemet* a.!)

vízkereszt Vt *viszkörösz* ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) A háromkirályok ünnepe. | **Népr.** Ezen a napon (jan. 6-án) régen Mocsoládon is szokásban volt a *háromkirályjárás*. KULCSÁR erről (1896-ban) ezt írta: „A *három királyok* kelet csillagát hozzák magukkal. Ez egy szétnyitható és összevonható faszervezet, melyben égő gyertya van csillagfény gyanánt; [s] az alkalmi ének végén: *Szép jel és szép csillag, szép napunk támadt* – előre-előre nyújtják a csillagot”. (K. J.: „Hegyhát” 249. és a *háromkirályok* szócikk a.!)

vizsga J ~ | fn 1. Orvosi vizsgálat. 2. kny. (Számadás a tudásról.) | 1. *Vótam orvosi vizsgán is, méksé tudok főgyógyúni.*

vizslat Vn ~ | tn i Fürkészve, szimatolva keres. rossz | *Nē vizslasatok it, mer ez zavar engömet!*

vod be Vt ~ ↓ | msz Állatterelő szó, ill. szókapcsolat. | **Népr.** *A zсібákat még a ludakat szoktam a vod be, vod be szavakkā a zólba hajtani. Mások eszt is monygyák: vod óba, ne! Meg vuri, vuri, vuri és vuri nē, vuri nē!*

vonít A *vonyitt* ↓ ↓, ~ | tn i <A kutya> huzamosan éles, tutuló hangot ad. | *Mér vonnyitt szakadatlan a kutyád?* | KAIKOL

vonódik l. **megvonódik**

vonódott Vt *vonyódott* ↓ | mn Nyirkossá lett <ruha, fa stb.> | *Ijen vonyódot ruhát nēm lehet ētēnni a szekrémbē.*

vonogó Vt *vonyogó* ↓, *vonyigó* ↓, *vonyiga* ↓ | fn Kis nyélre erősített széna- és szalmakihúzó horog. | **Népr.** Ezzel rángatták ki a tömör kazlalkból a szalmát és a szénát.

vonókés Vt *vonyókés* ↓, ~ | **Szerk.** (igenév és fn) Két fogantyúval ellátott kés. | **Népr.** Ezzel a szerszámmal végezték a bognárok a gyalupadba befogott fa (pl. a küllőnek való akácfa) finomabb faragását. Néhány ügyesebb parasztember is értett a használatához. | **Megj.** A bognárok *szijókés*nek is nevezték. | SZIJÓKÉS, SZIJÓSZÉK

vonószék Vt *vonyószék* ↓ | **Szerk.** (igenév és fn) Faragószék. | **Népr.** Lábakon álló eszköz, amelynek fejrészéhez lábbal (pedállal) szorították a megmunkálendő fadarabot, hogy azt vonókéssel megfaraghassák. | **Megj.** Így is nevezték: *szatlérszék, faragószék, vonópad, faragópad, szijószék.*

vonyózkodik l. **megvonózkodik**

vőfély Vt *vőfény* ↓ | fn A lakodalom szervezésében, lebonyolításában szerepet vállaló fiatal férfi, rendszerint rokon, ill. jóbarát. | **Népr.** Szerepe: intézte a vendégek meghívását, búcsúztatta a vőlegényt és a menyasszonyt, beköszöntötte az ünnepi vacsora ételeit, szervezte a menyasszonytáncot. (AKHA I, 89–98.) – KULCSÁR szerint (1896): „Újabban két *vőfény* szokott vendég hívóba járni díkczióval, bokrétás, pántlikás kalappal, de csobolyó nélkül.” (K. J.: „Hegyhát” 242.) – A lakodalom dátumát krétával írták fel az ajtófélfára.

völgy AJ *vőgy* ↓, ~ | fn 1. A pattanás, kelés közepe, mélyebb része. 2. kny. (Dombok, hegyek között mélyebb fekvésű terület. | *Mast má ki lehet nyomni a kellés vőgyit, mer mégérőt.* | **Népr.** Hogy előbb *érgyön még* a kelés, s hogy csökkentsék gyulladását, nyáron *érőt paradicsont* kötöttek rá. Ez elősegítette a kelés kifakadását. Legalábbis így gondolták.

völgyel Vt *vőgyel* ↓ ↓ | ts i A kévékkel megrakott kocsi közepét, ill. az asztag közepét [völgyét] megrakja kévékkel. | *Vőgyēhetőd a kocsi közepit.*

völgykéve Vt *vőtykéve* ↓ ↓ | fn A kocsi és a kazal közepére rakott kéve.

vörhenyeges Vt *vörhenyegős* ↓ ↓, *vörhenyegēs* ↓ | mn Vöröses arcú <ember>. | *Mi-jen vörhenyegős lett a zarcod.*

vörhenyes Vn *vörhenyös* ↓ ↓, *vörhenyēs* ↓ | mn 1. Vöröses foltos <arc>. 2. Vörhenyben [skarlátban] szenvedő <beteg>.

vörös J *vörös* ↓ ↓ | mn 1. A vörheny vagy kanyaró nevű fertőzőbetegség. 2. kny. (A vér színéhez hasonló pirosas szín.) | *Nyóc éves vótam, amikor a bátyámmal vörözsbe, kanyaróba estünk. Nēm vót akkor sē orvos, sē orvosság, sēmmi. A tanító úr monta, hogy akinek ijem beteg a gyerőke, ágyba kő maranni. – A vörösre [kanyaróra] is monták, hogy a Szent Anna tüze maj még'gyógyittya. – A züdössebb embörök uty tutták, hogy a vörös macsaka még a vörös tehén bajt hozhat a házhoz.*

vótárs Vt ~ ↓ | fn A férjezett nő férje és nőtestvérének férje egymásnak vótársai.

vuri ne Vt ~ ↓ | msz Ismételve a ludak és kislibák terelőszavai. | **Megj.** Ebben a formában is: *buri, buri, burikám.* | VOD BE

zabálóbucsu Vt *zabállóbucsu* ↓ ↓ | fn A falu búcsúja Katalin-napon, ill. e nap közelében, november harmadik hetében. | **Népr.** Ez a nap a vigalom és a nagy evés-ivás, vendégeskedés különleges alkalma. – A templom búcsúját *András* napján vagy annak közelében tartják. Ez az egyházközség vallási ünnepe. *Szent András* a falu templomának patrónusa. A szent képét a főoltár közelében helyezték el. – Itt említjük meg, hogy *Szent Katalin*, *Nepomuki Szent János*, *Szent Vendel*, *Szent Rozália* és *Szent Teréz* tartozik a község különösen tisztelt szentjei közé. *Szent János* és *Szent Flórián* szép, klasszicizáló stílusban készült szobra a Templomkertben áll.

zabigyerek Vt *zabigyerek* ↓, *zabigyerek* | fn Házasságon kívül született gyermek. durva, gúny

zacskó AJ *acskó* ↓ ↓, ~ | fn Vászonból vagy más anyagból varrt kis tasak. | *Édösným vart neköm a szoknyájja darabgyábu egy jókora acskót. Mazzaggā vót összehuzva a szájjáná. Abba köllöt tenni a palatáblát, a szivacsot, togba a palavesszöt még a zirkámat.* | **Népr.** Az *acskót* sokféle célra használták a felnőttek is: túrót szikkasztottak benne (*turósacskó*); *acskóba* tették a mákot, a vetőmagokat és a finomlisztet. Pásztorok *kostökből* készítették a *kostökacskót*, a pipások *dohányacskóját*.

zaft l. **szaft**

zagyvál l. **összezagylvál**

záp¹ Vt ~ ↓ ↓ | fn 1. <Kocsioldal, szék, létra> keresztben álló, összekötő eleme, foka. 2. A szekérrudat rögzítő szeg. | 1. *Étörött egy záp a létránkon.*

záp² A *áp* ↓ ↓, ~ | mn Rossz szagú, romlott tojás. | **Megj.** Csak összetételben: *Áptojás vót a fészögbe.* – A *záptojás* megnevezései még: *lotykos tojás*, *fészöktojás* és *polozsna*. | **Népr.** A záptojást sajátos színéről és tartalmának lotyogásáról lehet felismerni. Ha nem dobják el, akkor megtartják *fészöktojásnak*. | FÉSZEKTOJÁS, POLOZSNA

záfog A *áfog* ↓ ↓, ~ | fn Hátsó örlőfog. | *Fáj a zéggyik ápfogam.*

zarándokol A *zarándokul* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i Zarándokként búcsújáróhelyre megy. | **Népr.** Régen a zarándokok templomi zászlókkal, gyalogosan indultak útnak, hogy felkeressék a közeli és a távolabbi búcsújáróhelyeket: Magyaregregyet, Andocsot, Máriagyüdöt és Somogyicsót. | BÚCSÚJÁRÁS, BÚCSÚJÁRÓHELY

zászló A *ászló* ↓ ↓, ~ | fn kny.

zavarász Vt ~ | ts i Tartósan kerget vmit, vkit. | *Mineg zavarászod aszt a szörön-sétlen jószágot?*

zavargolódik Vt *zavargulódik* ↓ ↓, ~ ↓ | tn i Alkalmatlankodik vhol. | *Në zavargulóggyatok, mer apátok nyugonni szeretne!*

zeheg Vt *zehög* ↓ ↓, *zehög* ↓ | tn i Kapkod a levegő után; nehezen lélegzik. | *Högy-nek fő bizony zehög ám a zembör.*

zenész (ik) Vt *zenészik* † | tn i Zenél, muzsikál. | *Kárászon a Száraz Gyuri [...] az mindig zenészött a dudájával.* (AKHA I, 327.) | **Megj.** A címszó mai megfelelője: *zenél*, *muzsikál*.

zeng A *zöng* ↓, *zëng* | tn i kny. | **Megj.** A *Zengő* nevet (a Mecsek legmagasabb csúcsának nevét) itt régen *Zöngő* alakban is szokták említeni. (A nevezetes hegycsúcs Mocsoládról, a Kálvária-hegyről jól látható.)

zöcskül Vt *zöcskül* ↓ ↓, ~ | ts i 1. Vmit sokáig ráz, zötyögtet. 2. <Ruhát> zötyögtetve, lötyögtetve mos. tréf | 1. *Meddig zöcskülöd még aszt a züjegőt?* 2. *Régön a zasszonyok mosófávä verték a ruhát* [a vízre tett pallón]: *zöcsküték, dörzsüték, még ölék fehér nëm lett.*

zöld AJ *zöld* ↓, ~ | fn Takarmány, amit frissen, zölden adnak a jószágnak. – mn kny. (Szín a sárga és a kék között.) | *Százötven néccögölre vetöt lucërnát, akkor mëgvót a malacoknak a zöd.* (AKHA I, 78.) | **Megj.** A mezőn szedett gazt is *zöldnek* mondják.

zöldborsó AJ *zöldborsó* ↓, ~ | fn A borsó zöld színű, még zsenge, hüvelyes termés. | **Megj.** Itt is megemlítjük, hogy bizonyos keveredés figyelhető meg községünkben a *bab* és a *borsó* szavak használatában. Itt régebben minden *bab*-féle hüvelyes terménynek *borsó* volt a neve. Aztán a köznyelvi norma hatásaként a *bab* kezdte kiszorítani a *borsó* szót, és napjainkban a korábbi *zöldborsónak* is inkább *zöldbab* a neve.

zöldell A *zödel* ↓, *zöldel* | tn i kny. (<Növény> zöld színben virul, ilyennek látszik.)

zömekes Vt *zömekös* ↓ ↓, *zömekës* ↓ | mn 1. <Magasságához mérten> alacsony, széles építmény. 2. Alacsony, kövér <ember>.

zöpög Vt *zöpög* ↓ ↓ | tn i Döcög, rázódik. | *Zöpögött ám a kocsink ezönn a hepepás uton.*

zöpögtet Vt *zöpöktet* ↓ ↓ | ts i Vmi ráz, zötyögtet vkit, vmit. | *Ugy zöpöktetöd bennünket a vontató, hogy majnëm lëestünk.*

zörgölődik Vt *zörgölődik* ↓ ↓, *zörgölődik* ↓ | tn i 1. Sokáig, folyamatosan zörög. 2. Veszekszik vkivel. tréf | 2. *Sokszó zörgölődik a zanyóssává.*

zuhé A *zuhi* ↓ ↓, ~ | fn Zápor, zivatar. – msz Az esést, zuhanást érzékeltető szó. | *Ékapott a nagy zuhé bennünket is. – Ezök a legényökö ott ujan nagy zuhit rëndösztek, hogy na.* | **Megj.** A címszó alakváltozata: *zuhin*.

zuhol Vt ~ | ts és tn i Dörömböl, erősen ver vmit. | *Ha..., valaki zuholi a zablakot.* – *Uty hallom, zuhótak a zajtön.*

zupa Vt ~ † | fn Kendertörő. | **Népr.** Két kisebb gerendából állt, és lábbal lehetett emelni a mozgó (törő) részét.

zupál Vt ~ † | ts i Kendert tör a zupa nevű eszközzel.

zupoló Vt ~ † | fn Ugyanaz a jelentése, mint a *zupa* szónak.

zúza A *zuzzája* ↓ ↓, *zuzza* ↓, ~ | fn A baromfi zúzógyomra és a belőle készült étel. | *Szeretöd a zuzzáját?*

zúzkod Vt *zuszkod* ↓ ↓ | ts i Összezúz, összenyom vmit. | *Zuszkodd ösze kicsit a paradicsonyt, hogy elëb mëkföjjön!*

zúzmara A *zuzmora* ↓ ↓, *zuzmara* | fn kny. | *Csupa zuzmora a fák levele.*

zsákol A *zsákul* ↓, ~ | ts i 1. Zsákba rak <gabonát vagy más terményt>. 2. <Terményt vagy vmi mást> vhová zsákban visz. | 1. *Má zsákujják a buzát a palláson.* 2. *Ém maj főzsákulom a kukoricát a pallásra.* | **Megj.** A 2. jelentésben inkább ik-vel.

zsalu AJ *salu* ↓, ~ | fn 1. Az ablak, ajtó kis lécekből álló, árnyékoló-sötétítő eleme. 2. kny. (Zsaluzóelem <deszka vagy fémlap>). | 1. *Csuktyátog be a zsalut!* | **Megj.** A 2. jelentés új a falu nyelvében.

zsalugáter Vn *salugátër* ↓, *zsalugátër* | fn <Ablakon, ritkában ajtón is> kis lapokból, levelekből álló, elsötétítő külső rész. | *Huzd be a salugátért, mer nagyon süt a nap!* | **Megj.** A *zsalu* és a *zsalugáter* szavak ma már egymásnak szinonimái, de korábban a *zsalu* szó csak a nyitható-zárható leveleket jelentette.

zsebkeszkenő Vt *zsepkeszkenyő* ↓ ↓ | fn Zsebkendő. | *A zsepkeszkenyőt lánkoromba [1910 körül] a szoknya korcába köllöt tüzni.* | **Népr.** *A slingőt keszkenyőt rozmaring és sziv mintákkal diszitötték, és piros fonállá a lány neve is bele vót varva. Ezér uty hejőzték el, hogy a legényök is jó láthassák a nevet. Dicsőség vót a lánynak is, ha egy legény ělopta és magáná tartotta a zű keszkenyőjijt. Ameddig vissza nēm atta, bizod benne, hogy ěvěszi [feleségül]. A zsepkeszkenyőnek ujan nagy vót a böcsülete, hoty csak parádés alkalmakkó lehető kěnni měk táncmullaccságokon. A zórt belfujni nēm vót ám szabad!* (AKHAI, 70.)

zsellér A *zşöllér* † | fn <Az örökváltság előtt> önálló telekkel nem rendelkező földműves; később kis- vagy szegényparaszt. | *Az zén ěrekszülejim [Bali Ferenc és felesége] még zşölerők vótak.* | **Megj.** A *zşöllérek* 1856 után *kisház*as *zşöllér*nek, majd egyszerűbben csak *kisház*asnak nevezték. 1945-ig ők alkották a helyi szegényparasztság legalsó rétegét. | KISHÁZAS ZSELLÉR

zsémbeleg Vt *zsémbölög* ↓ ↓ | tn i Állandóan zsortölödik. rossz, gúny | *Ěreganyánk röggel úta zsémbölök, pedik sěnki sě vót a zuttyába.*

zsémbes Vn *zsémbős* ↓ ↓, *zsémběs* ↓ | mn Veszekedős, elégedetlenkedő <ember>. | *Ěrek korára zsémbős lětt ez Kata.*

zsémbeskedik Vn *zsémběsködik* ↓ ↓, *zsémběskědik* ↓ | tn i Sokat veszekedik, pöröl.

zsemle A *zşömlę* ↓, *zşěmlę* | fn kny. | *Ěmajszútam ěgy zşömlět még unalmamba.* | **Népr.** A *Zşömlę* gyakori tehénnev volt régebben Mocsoládon.

zsemleszörű Vt *zşömlęszörű* ↓ | mn Világos barna szörű <szarvasmarha>. | **Népr.** Az ilyen szörű tehénnek általában a *Zşömlę* nevet adták.

zsenge Vn *zşönge* ↓, *zşěnge* | mn 1. Fialat, gyenge növény, hajtás. 2. Puha, friss növény <mint jó ételalapanyag>. | 2. *Főzök ebbű a zşönge cukorborsóbu ěgy jó levest.* | **Megj.** Fialat, friss növényre (termésre) a 2. jelentésben használatos még a *gyönge*, *gyěnge* melléknév is.

zsiba Vt ~ | fn Kisliba. | *Váktam ęty kis gyęnge rępalevelet a zсібáknak.* | **Megj.** Ha a *zsiba* tollasodik, akkor már *liba*, a kifejlett állat pedig a *lud*.

zсібavirág Vt ~ | fn Gyermekláncfű vagy pitypang [*Taraxacum officinale*]. | **Megj.** A sárga virágjáról kaphatta nevét. A *zsiba* is sárga, amíg nem tollasodik.

zсібog Vn ~ | tn i 1. <A sokaság> tompa, összefolyó hangon zűg. 2. Sajog, fűj vmi <kéz, láb, stb.>. | 1. *Tanítás előtt od zсібontunk a zсібolaudvaron.* 2. *Męgen zсібog a talpam, de nęm tudom mitű.*

zсібog Vt ~ ↓ ↓ | tn i Bizsereg, zсібbad <vmely testrész>. | *Męr zсібog a lábom ujjja?*

zсібóbitska Vt ~ † | **Szerk.** (fn és fn) Zsidó házalókereskedőtől vásárolt bicska. | **Megj.** Így is nevezték: *Izidorbitska*. (A kereskedő nevérol.)

zsinatol Vn *zsinatul* ↓ ↓, *zsinatol* ↓ | tn i Lármázik, összeveissza beszél. rossz, gűny | *Be nęm áll a szájjik, csag zsinatűnak a lányok ott a templom előtt, ha kigyűnnek a mısérű.*

zсindely A *sindөл* †, *sindő* ↓ ↓, *zсindej* | fn kny. (Tetőcserép.) | *Vęttem uj sindőt a házra.* | **Megj.** A *zсindely* újabb megnevezői: *tetőcserép*, *cserép*.

zсindelyes A *sindөлőс* ↓ ↓, *sindős* ↓ ↓, *zсindejės* | mn kny. (Zсindellyel fedett <épűlet>.)

zсindelyez A *sindөлőž* ↓ ↓, *sindőž* ↓ ↓, *zсindejęž* | ts i kny. <Épűlettetőt> tetőcseréppel befed. | *Hunap sindőžűnk. Gyere el adogatónak!*

zсіrosmécses Vt *zсіrosmécsőс* † | fn <Régen> kis világító alkalmatosság volt, amelyben zсіrt égettek. | **Nępr.** Házilag készítették kis bádogdobozból. A benne levő zсіrban rongyból csavart kanóc égett. Nagyon бүdős volt körülötte. Ezért csak istállókban világoltak vele télidőben.

zсіrozás AJ *zсіrozás* | fn 1. Az a tevékenység, hogy vmit zсіrral be-(meg-)kennek, ill. a cselekvés eredménye. 2. A magyar kártyával játszott játék, amelyben a hetes a leg-erősebb lap. | **Nępr.** KULCSÁR szerint (1896): „[A hajadonok] még *zсіrozzák* a hajukat, de már takarékosabban bánnak a zсіradékkal.”

zсúp Vt *zсup* ↓ ↓ | fn Kézzeel kicsépelt, csomókba kötött, tetőfedésre használt (rozс)szalma. | *Jó nagy vót a rozс, másfél mętērőс is sokszor. Kőtelet csinátunk belűle kévekőtэшő. Ręgөm męg ebbű lętt a zсup, amivel a házakat befőtték.* (AKHA I, 23, 28.) | **Megj.** 1872-ben tűzvész pusztított a faluban. Szinte az összes zсűptetős ház le-égett. (AKHA I, 71.) Ezután tértek át itt a zсindely alkalmazására. KULCSÁR szerint (1896): „Azelőtt [1896 előtt] a házak *zсuppal* voltak fődve.”

zсűpfedél Vt *zсupfөdél* † | **Szerk.** (fn és fn) Zсűpból készűlt háztető.

zсűpol Vt *zсuppol* † | ts i <Épűletet> zсűppal befed.

zсűpos Vt *zсupos* † | mn Zсűppal fedett <tető>. | *Ręgөn a Fөсөсарogba vót a lektөb zсupos ház.*

zсűptető Vt *zсuptetө* † | **Szerk.** (fn és fn) Zсűpból rakott háztető.

zсurma Vt ~ | fn Kenyércmorzsa. | *Nę szөrd el a zсurmat a konyhába!* | **Megj.** Újabban így is: *morzsa*.

zsurmál Vt *zsurmáll* ↓ ↓, ~ | ts i 1. Zsurmává aprózza <a kenyeret, süteményt>. 2. Szétszórja a *zsurmát* [morzsát]. | 1. *Ně zsurmád a kěnyeredet!* | **Szerk.** össze ~. | MORZSA

zsurmálódik Vt *zsurmállódik* ↓ ↓, ~ | tn i <Kenyer, kalács, sütemény> morzsálódik, vagyis zsurmákra [morzsákra] törik szét. | *Azér zsurmállódik ez a kěnyér, mer má nagyon kemény.*

zsurmóka Vt ~ ↓ ↓ | fn <Levesbe való> zsurmolt [morzsolt] tészta. | **Megj.** Reszeléssel készült. Száradás után tenyérrel még szétmorzsolták. – KULCSÁR szerint (1896): „*zsurmóka* = reszelt tészta a levesbe”. (K. J.: „Hegyhát” 224.)

zsurmókaleves Vt ~ ↓ ↓ | **Szerk.** (fn és fn) Zsurmóka<tésztával> főzött leves. | **Megj.** Főleg tejeslevesbe meg paradicsomoslevesbe tettek zsurmókát.

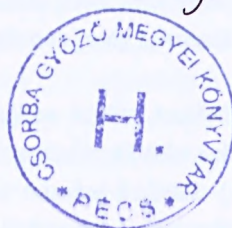
zsurmol Vt *zsurmul* ↓ ↓, *zsurmol* | ts i <Kukoricacsőről> szemeket fejt le. | *Gyere tē is zsurmóni!* – *Este zsurmótunk ēty kis kukoricát a tikoknak.*

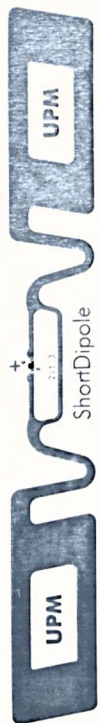
zsurmoló Vt *zsurmuló* ↓ ↓, ~ | fn <Kézre húzható, apró fogakkal ellátott> fémeshöz a kukoricacsövek szemeinek morzsolására. | *Zsurmulóvā kőnnnyebb ám zsurmúni.*

zsuro l. **súrol**, **kisúrol**

TARTALOM

ELŐSZÓ	5
AJÁNLÁS.....	6
„ANYAI ÉDES NYELV”	8
BEVEZETÉS	9–23
A gyűjtés történetéről és módszeréről	9
Alsómocsolád nyelvjárásának hang- és alaktani sajátosságairól.....	12
A szócikkek felépítése.....	13
Alsómocsolád vázlatos története.....	15
A szótárban alkalmazott jelek, rövidítések és minősítések jegyzéke..	18
A felhasznált szakirodalom	20
Adatközlők	22
Köszönetnyilvánítás	22
SZÓTÁR (A – Zs).....	25–431

ShortDipole

Pesti János 1938-ban született Alsómocsoládon. Itt járt általános iskolába, majd Pécssett a Tanítóképző Intézet növendéke volt. 1959-ben magyar-történelem szakos tanári diplomát szerzett a Szegedi Pedagógiai Főiskolán; 1966-ban középiskolai tanár oklevelet kapott Szegeden a József Attila Tudományegyetemen. Ugyanitt doktorált 1969-ben névtanból és magyar nyelvtörténetből.

1959–1963 között általános iskolai tanárként tanított Pécssett. 1964-ben került a Pécsi Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvi Tanszékére. Itt tanársegédi, majd adjunktusi, docensi státusban leíró magyar nyelvtant, nyelvművelést, névtant és dialektológiát tanított. 1995-ben nyugdíjazták.

Már az 1950-es évek elején nyelvjárási gyűjtést végzett Alsómocsoládon. Szegedi diákként 1958-ban pályadíjat nyert az *Alsómocsolád földrajzi nevei* című dolgozatával. Ez a siker végleg a névtan felé fordította érdeklődését. 1960–1970 között a Hegyháton folytatta a földrajzi nevek gyűjtését. 1972-ben részt vett a somogyi helynévgyűjtemény közzétételében, majd 1973–1982 között irányításával készült el a *Baranya megye földrajzi nevei* című névadattár. Szervezői és szerkesztői munkáját a Magyar Nyelvtudományi Társaság *Csűry Bálint-éremmel* ismerte el.

Pesti János 1987-től tagja az Alsómocsoládiak Baráti Körének. A jól működő civil szervezetben tanácsaival és érdemi munkával segítette a kulturális tevékenység fellendítését. Javaslatára a községben megkezdődtek a falutörténeti kutatások. Ebben a témakörben két könyve jelent meg az önkormányzat és a Baráti Kör támogatásával. Honismereti munkásságáért 1993-ban kamarai nívódíjat kapott, majd 1997-ben *Alsómocsoládért emlékéremmel* tüntette ki a helyi önkormányzat. 2005-ben számára *Pais Dezső-díjat* adományozott Magyar Nyelvtudományi Társaság és Zala Megye Közgyűlése.

Az Alsómocsoládi tájszótár bevezetőjében bemutatja a szerző a helyi nyelvjárás főbb hangtani, alaktani jellegzetességeit, ismerteti a tájszógyűjtés történetét, valamint a szócikkek felépítését, témaköreit.

Ez a mű már a magyar nyelvjárási szavak közzétételének legújabb módszerével készült. Értékét biztosítja továbbá az, hogy a szócikkek gazdag példatára lexikonszerűen tárja az olvasók elé a helyi népelet és különösképpen a hagyományos paraszti gazdálkodás fogalomrendszerét. A szótár a nyelvjárástan kutatóin kívül számot tarthat a néprajz, a helytörténet kutatóinak és a lokálpatrióta érzelmű helyi lakosság érdeklődésére is.

A szerző főbb művei:

Baranya megye földrajzi nevei I., II. (Pécs, 1982)

Bolygó csillag, futó csillag... Kulcsár József élete és munkássága (Alsómocsolád, 1992)

Alsómocsolád község helytörténeti adattára I. (Alsómocsolád, 1999)

Hosszúhetényi Szótár (Társszerző: Dallos Nándor; Hosszúhetény, 1999)

Alsómocsolád község helytörténeti adattára II. (Megjelenés előtt.)

Az ördögszántotta hegy – Baranyai mondák, hiedelmek, történetek (Pécs, 2002)

Baranya – Honismereti ablaknyitógató (CD, társszerző; Pécs, 2003)

Pécs földrajzi neveinek eredete (Pécs, 2004)

Pécs utcanevei (1554–2004) – Megjelenés előtt.

PÉCS LEXIKON (Társszerző. Megjelenés 2010-ben.)